

A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században

A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37.
A veszprémi egyházmegye múltjából 28.

HERMANN ISTVÁN

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE IGAZGATÁSA
A 18. SZÁZADBAN
(1700–1777)

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
Veszprémi Főegyházmegye
Veszprém, 2015

A kötet megjelenését támogatta

FERENTZI ÉS HERMANN KFT.

A térképeket Nagy Béla alaptérképének felhasználásával
a szerző készítette

Az összefoglalót fordította
Kercza István

A fordítást ellenőrizte
Jane Pogson

Borítótervezés, nyomdai előkészítés
Gáty István

A borító STEPHANUS VIZER
Mappa geographica almæ diæcesis Wesprimiensis [...] MDCCCXLI és
Mappa [...] possessionis Nagyfüle [...] MDCCLVII
(VÉL IX.7.b. C/15) felhasználásával készült

© Szerző

© Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár
© A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

I.

BEVEZETÉS

A veszprémi egyházmegye történetével foglalkozók számára régóta ismert tény – a 16–17. században a térségben lezajlott események ismeretében akár evidenciaként is lehetne említeni –, hogy a püspökség területén a 16. század második felére gyakorlatilag eltűnt a katolikus egyházszerkezet, beleértve ebbe a szerzetesi közösségek jelenlétét is. A 16–17. század fordulóján csak címében létezett az egyházmegye. Az uralkodó ugyan egymást követően kinevezte a veszprémi püspököket, a püspököknek azonban nem volt terítóriuma, hiszen egykori területének jelentős részét az oszmánok tartották fennhatóságuk alatt, ahol pedig a magyar király hatalma érvényesült, a papok helyett a katonáké volt a főszerep. Katolikus híveket sem nagyon találtak volna a kinevezett főpásztorok, ha lett volna lehetőségük végiglátogatni a valaha volt veszprémi egyházmegye falvait és városait. Így azon sincs mit csodálkozni, hogy az egyházmegyének papjai sem voltak.

A 17. század elején – elsősorban a szerzetesek által vezetett missziók révén – a magyarországi katolikus egyház megújulási törekvései az országnak erre a területére is elérték. Ezzel párhuzamosan a veszprémi püspökök is hozzáálltak az egyházmegye újjászervezéséhez, persze csak a lehetőségeikhez szabott mértékben. Mindez új lendületet vett az oszmán hadaknak az ország nagy részéből történt kiszorításával, valódi előrelépésről azonban csak a csatazaj végleges elülését követően, a Rákóczi-féle szabadságharc lezárulta után beszélhetünk. Ekkor következett be a világi egyházszerkezet újjáalakítása az egyházmegye területén.

Dolgozatomban ezt az időszakot, a 18. századot veszem górcső alá, s megkísérlem bemutatni a veszprémi egyházmegye újjáépítésének folyamatát, elsődlegesen az egyházigazgatás szemszögéből vizsgálva azt. E század egyházi viszonyait több egyháztörténész kutató vizsgálta már különböző szempontok figyelembevételével, elemzéseikkel hozzájárultak a korszak és az egyházmegye jobb megismeréséhez: források sora jelent meg; elkészítették a püspökök életrajzeit; megvizsgálták az újjáépítés egyes részkérdéseit, s tanulmányokban tették közzé vizsgálataik eredményeit; évtizedes munkával megszületett az egyházmegye történeti névtára. Mindezek az előtanulmányok megteremtették a lehetőséget annak, hogy az elmúlt két évtizedben egyháztörténészek felvállalják a veszprémi püspökség kora újkori történetének hosszabb-rövidebb összefoglalását is. Áttekintve az egyházmegye 17–18. századi történetéről

szóló szakirodalom bibliográfiáját, arra a véleményre juthatunk, hogy a püspökség történetében ez a korszak egyike a legjobban feltárt időszakoknak – ha éppen nem a legalaposabban ismert korszakról van szó.

A Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár munkatársaként azonban nap mint nap szembesültem a korszakra vonatkozó alapvető kutatások, különösen az egyházmegye történeti szemléletének a mindennapi munkát hátráltató hiányával.¹ A 19–20. századra vonatkozóan a püspökség nyomtatott szemléletének felhasználásával néhány hónap alatt összeállítható volt egy kezdetleges egyházigazgatási helységnévtár. Az adatsorok folytatása a nyomtatott névtárak megjelenését megelőző, 1795 előtti időszakra vonatkozóan sem tűnt lehetetlennek, hiszen rendelkezésre áll számtalan feldolgozás, köztük az egyházmegye már említett történeti névtára.² Ezek mellett tudomásom volt egy, az egyházmegye 18. századi történetének feldolgozását maga elé célul kitűző doktori disszertáció készülésétől, amelyet azóta szerzője sikerrel védett meg.³ Ezek áttekintését követően azonban meg kellett állapítanom, hogy az egyházszerkezeti kiépítésének folyamata nem tartozott a kutatói érdeklődés fő irányába. A plébániák szervezésének kérdése ugyan szinte minden tanulmányban előkerül, de a szerzők többnyire megelégedtek egy adott püspök által megszervezett plébániák számának és nevének közlésével. Dénesi Tamás disszertációjában ennél továbbment, s külön fejezetet szentelt a plébániaszervezés kérdéskörének, azonban munkájának megközelítése kizárta a kérdés rendszerszerű tárgyalását.⁴ A plébániahálózatot strukturáló esperesi kerületi rendszer vizsgálata pedig teljességgel hiányzik a szakirodalomból,⁵ ahogy az egyházszerkezet magasabb szintje, a főesperesség kérdése sem került elő. Nem vizsgálták az egyházmegye kormányzatában szerepet játszó személyeket, a helynököket, a káptalan⁶ tagjait, a lelkipásztorkodó alsópapság közvetlen irányításában szerepet játszó esperesek személyét sem.

1 Történeti szemlélet több egyházmegyéről is készült. Példaként említhetem a kalocsa–bácsi főegyházmegye vagy a váradi egyházmegye millennium idején készült, de a közelmúltban reprint kiadásban ismét napvilágot látott történeti szemléletét. LAKATOS 2002.; [BUNYITAY] 1896.

2 PFEIFFER 1987.

3 DÉNESI 2006., a disszertáció eredményeinek összefoglalása DÉNESI 2010.

4 Dénesi Tamás esettanulmányokból építkező elbeszélés módját jól illusztrálja a plébániaszervezés tárgyalása. Egy-egy jellemző eset bemutatásával világítja meg a hívek, a lelkipásztorok, a földesurak (kegyurak) és a főpásztor plébániaszervezés során felmerülő feladatait, a felek érdekeit, érdekérvényesítő képességét. DÉNESI 2006. 30–56. A *Plébániaszervezés és templomépítés, Anyagi helyzet, Fluktuáció* fejezetek tartalmazzák a konkrét eseteket, míg az összegzés *A plébániaszervezés üteme* címet viselő fejezetben található.

5 Az ismeretek hiányát jól mutatja, hogy az esperesi kerületek a feldolgozásokban csak egyfajta térbeli eligazításra szolgálnak, s többnyire a forrásban szereplő, annak keletkezési idejére érvényes kerületbeosztást közlik a szerzők. Így fordulhat elő például, hogy Volkra Ottó János egyházkormányzatának idejére vonatkozóan (1710–1720) a püspök életrajzírója az 1756-ban létrehozott ráckevei kerület plébániáit említi. KÖRMENDY 1995a. 36.

6 Pákay Zsolt a veszprémi káptalan 18. századi történetéről megjelentetett rövid tanulmányában

A szakirodalom áttekintésével szerzett tapasztalataim alapján döntöttem az egyházszervezet 18. századi változásainak a napi levéltári munkához szükségesnél mélyebb feldolgozása mellett. Döntésemben szerepet játszott, hogy a Veszprémi Püspöki Levéltár 18. századi iratanyaga rendkívül gazdag, igaz csak az 1720-as évek második felétől kezdődően és főként Padányi Bíró Márton működéséhez kapcsolódóan. Ez a bőséges forrásanyag lehetőséget ad a kérdéskör elsődleges források vizsgálatával történő kibontására, a felmerülő problémák részbeni megválaszolására.

Jelen dolgozat célkitűzése, hogy bemutassa a plébániahálózat változását, az erre épülő esperesi kerületi rendszer módosulásait, illetve az egyházmegyei igazgatás felső szintjét jelentő püspök, helynök, káptalan egyházkormányzati szerepét. Az intézménytörténeti háttér megrajzolása mellett szándékom szerint társadalomtörténeti szempontok figyelembevételével, az egyházmegye irányításában szerepet játszó csoportok vizsgálatán keresztül kísérlem meg feltárni a korszak egyházigazgatásának jellegzetességeit. A veszprémi egyházmegye a 18. század folyamán – ha túlzással is, de talán mondhatjuk így – címzetes püspökségből jól megszervezett, virágzó egyházmegyévé vált. Ennek a folyamatnak a vizsgálata több szempontból is érdekes. A plébániaszervezés dinamikájának meghatározása elmozdulást jelenthet a korábban csaknem kizárólagos mennyiségi szemlélettől, s az alapított plébániák számánál jobban értékelhetővé teszi egy adott időszak szervezési tevékenységét. Ez magával hozza Padányi Bíró Márton szerepének legalább érintőleges vizsgálatát is. Bíró emblemikus figurája az egyházmegye 18. századi újjáépítésének, sőt az egyházmegye egész újkori történetének.⁷ A legfőbb érdemének tartott egyházszervezés összehasonlító vizsgálata árnyalhatja a róla és a század többi püspökéről kialakított képet. Az egyházmegye igazgatásának középső és felső szintjének vizsgálata során az újjáépítésben és az egyházi irányításban részt vállalók / szerepet kapók, azaz az egyházmegyei papság, elsősorban pedig annak egyházmegyei tisztségeket viselő része (esperesek, kanonokok, helynökök) szerepének feltárása, a mindenkori főpástorral való viszonyuk kerül előtérbe. Fontosnak tartom ennek során az egyes püspököknek munkatársaik kiválasztására, az „egyházmegyei elit” kialakítására tett lépéseinek bemutatását.

elsősorban birtoklástörténeti adatokat tett közzé, a kanonokok egyházmegyében betöltött szerepével viszont egyáltalán nem foglalkozott. PÁKAY 1941.

7 Ennek kialakulását és történetét nem volt módom vizsgálni, szükséges lenne azonban feltárni Padányi Bíró Márton püspöknek az egyházmegye identitásában betöltött szerepét. Nem kerülhető meg ebben a 20. század két meghatározó főpástorának, báró Hornig Károly és a főpapi tevékenységének csak kis szeletét Veszprémben töltő Mindszenty József bíborosnak a személye, akiknek a püspökelődés mint egyfajta példaképhez fűződő viszonya közismert. Ennek csupán egyik megnyilvánulása, hogy mindketten foglalkoztak is Bíró Márton egyházkormányzatának történetével. HORNIG 1903. és PEHM 1934.

Munkám térbeli keretét a veszprémi egyházmegye adja. Az egyházmegye által lefedett területet a dolgozat egy külön fejezetében ismertetem. A vizsgálat időbeli keretei, bármilyen határpontok is kerüljenek kijelölésre, mindenképp szubjektívek. Kezdő időpontként 1700-as év mellett döntöttem. A fennmaradt összeíró jellegű források sora csak az 1720-as évekkal kezdődik, azonban a plébániák számának növekedése az oszmán hadak kiűzésével párhuzamosan indult meg. A Rákóczi-szabadságharc megakasztotta ezt a folyamatot, s több ekkor alapított plébánia a harcok következtében elpusztult. Ez indokolta, hogy a kézenfekvő korszakhatárt, Volkra Ottó János püspöki kinevezésének (1710) és a Rákóczi-szabadságharc lezárultát jelentő szatmári békekötésnek (1711) az időpontját átlépve korábban kezdem a vizsgálatot. Az adatgyűjtés záródátumának kijelölésekor több szempont is a dunántúli egyházmegyék átszervezéséhez kötődő, hagyományos 1777-es korszakhatár érvényességét támasztotta alá. Ezek közül vizsgálatom elsődleges tárgyát, az egyházigazgatást kell említenem. Az áttekintett források arról tanúskodnak, hogy a plébániahálózat és az esperesi kerületi rendszer kiépítése gyakorlatilag befejeződött az 1760-as évek második felére. Az egyházmegyei rendezést követő egyházlátogatásokról fennmaradt jegyzőkönyvek, majd a század végétől meginduló sematizmusok azt mutatják, hogy a 18. század utolsó két évtizedében a változások elsősorban az új helyzethez történő adaptációt szolgálták a korábban kialakult keretek megtartásával. Ez tehát nem indokolta a vizsgálat időbeli folytatását, elegendőnek láttam az 1778/79-ben lezajlott egyházlátogatás adatainak rögzítésével regisztrálni e módosításokat.

A kutatás jellegénél fogva nem törekedtem a szélesebb problémakör szakirodalmának teljes körű feltérképezésére és feldolgozására. Meg kellett elégednem a kapott eredményeknek néhány szomszédos egyházmegye – Győr, Kalocsa, Pécs – történetéről korábban megjelent tanulmányban, monográfiában tett megállapításokkal történő összevetésével. Az összehasonlítás minden esetben arra az eredményre vezetett, hogy a katolikus egyházszervezetnek a visszafoglaló háborúk utáni újjászervezése során a helyi adottságok alapvetően határozták meg a lehetőségeket, amelyek több esetben lényegi egyházszervezeti, egyházkormányzati eltéréseket eredményeztek az egyházmegyék között. A 18. századi katolikus egyház egyes, ránézésre azonos feladatkörrel bíró elemeinek működésében a nyilvánvaló hasonlóságok mellett olykor jelentős különbségek is rejtőztek, óvatosan kell tehát bánni az egy egyházmegye vizsgálatából levont következtetések általánosításával. Ezért külön is hangsúlyoznom kell, hogy megállapításaim minden esetben a veszprémi egyházmegyre érvényesek. Ugyancsak óvatosan kell eljárni a megfogalmazott megállapítások érvényének időbeli kiterjesztésével is.

A dolgozatban a helyneveket igyekeztem a forrásokban előforduló leggyakoribb alakban,⁸ de a mai helyesírás szerint egységesített formában használni. Amennyiben a települések azonosítása nehézségbe ütközhet, akár több azonos névalakú település léte miatt, akár a település viszonylagos ismeretlensége okán, külön hivatkozás nélkül zárójelben közlöm mai névalakját, közigazgatási hovatartozását, például: (*Zselic*)*kislak*, illetve *Töröcske (Kaposvár része)*.

A helynevek közül külön kell szólnom az egyházmegyét alkotó egyes megyék megnevezésének használatáról. Az egyházmegye és a világi közigazgatás egységei alapvetően fedték egymást, azonban kisebb-nagyobb eltérések majd minden esetben megfigyelhetők. Ezek részletes bemutatásával külön fejezetben foglalkozom, itt csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a megyék külön hivatkozás nélküli megnevezése esetén az adott megye területének egyházmegyébe eső részét értem. Így a „Somogy megyei plébániák” említése esetén ebbe nem értem bele a zágrábi egyházmegyéhez tartozó Dráva-menti területek plébániáit, s ez igaz Zala és Veszprém megyékre is. Amennyiben valamilyen oknál fogva a megye teljes területére szeretnék utalni, ha az a szöveggörnyezetből egyértelműen nem derül ki, arra minden esetben külön felhívom a figyelmet. Problémát okozott Pest, Pilis és Solt megye veszprémi egyházmegyéhez tartozó területeinek megnevezése. Ezek a vármegye dunántúli részeit, azaz a hajdani Pilis megyét, valamint a Nagyszigetet (Csepel- vagy Ráckevei-szigetet) foglalták magukban. Az egyszerűség kedvéért a korszakban már nem létező, ugyanakkor egyértelmű „Pilis” vagy „Pilis megye” megnevezést használtam erre a területre.

A személynevek írásában – a kora újkor kutatói által általánosan elfogadott, egységes álláspont hiányában – kettős mércét voltam kénytelen alkalmazni. A „történelmi” családneveket (például Batthyány, Esterházy, Széchenyi, Zichy) a ma elfogadott írásmód szerint használtam, míg az általam „nem történelminek” minősített neveket a mai köznévi helyesírás szabályai szerint írtam át (például Szopkovich, Tót, Horvát és Acsádi, Nedecki). Erre azért volt szükség, mivel a korszakban a helységnevekhez hasonlóan a családnevek írása sem volt következetes, még az arisztokrata családoknál sem. A források névhasználatának követése a használatot nehezítő következetlen névhasználatot eredményezett volna. Ezért döntöttem a középkor kutatóinál általánosan elfogadott megoldás mellett. A történelminek nevezett, elsősorban arisztokrata családnevek

8 Mindenképpen el akartam kerülni a 19-20. század fordulóján, a helynevek egységesítése során kialakított, a korban gyakran ismeretlen névalak használatát. Nehézséget jelentett ugyanakkor, hogy az egyes forrásokban olykor egészen eltérő alakokat találunk ugyanarra a településre. A Zala megyei Petrikeresztúr például nem csupán Keresztúr néven fordul elő, hanem Keresztúrszentpéterként is. Az egyházmegye területén található települések (városok, mezővárosok, falvak és puszták) teljességre törekvő összeírására 1771-ben került sor *Catalogus locorum in Diœcesi Weszprimiensi existentium in ordine alphabetico anno 1771mo conscriptus* címen. VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84.

esetében is indokoltnak láttam volna a normalizálást, azonban eljárásom anynyira szokatlan lett volna a 18. századra vonatkozóan, hogy ettől eltekintettem. A keresztneveknek minden esetben – nemzetiségtől, anyanyelvtől függetlenül – magyar változatukat használtam, pl. a prágai német születésű Franz Schönflug von Gamsenberg a szövegben Schönflug Ferencként szerepel.

A dolgozatban nem kerültek feltüntetésre a nemesi előnevek. Ettől két esetben tértem el. Padányi Bíró Márton és Séllyei Nagy Ignác püspökök esetében az újabb szakirodalom egyértelműen nemesi előnévükkel együtt használja nevüket. Ennek következtében utalások esetén gyakran Padányi, illetve Séllyei néven találkozhatunk velük. Ez utóbbi, általam helytelennek tartott gyakorlatot igyekeztem elkerülni, s vagy előnévvel együtt (Padányi Bíró Márton) vagy előnév nélkül (Bíró Márton) említem őket a dolgozatban. Néhány személy családi nevét élete során megváltoztatta. Szentimrei Szabó Ferenc kanonok esetében például nem nemesi előnévről van szó, hanem életének második felében felvett származási helyére utaló névről. Az 1740-es évekig többnyire Szabó Ferenc néven, majd egy rövidebb átmeneti időszakban a két vezetéknev valamelyikén, esetleg mindkettőn egyszerre, majd élete második felében következetesen Szentimrei Ferenc néven kerül elő a forrásokban. Milchdorfer György is kanonoki kinevezésének idején változtatta meg nevét Tejfalusira. Ezekben az esetekben az adott időszakban használt névváltozat szerepel a szövegben.

Indokoltnak tartom a dolgozat szerkezeti vázát alkotó történeti helységnév-tár és egyházmegyei archontológia közreadását is. Régi tervem ugyanakkor, hogy elkészítsem az egyházmegye történeti atlaszát, s az adattárat ennek mellékleteként szándékozom a közeljövőben megjelentetni. Ettől függetlenül az egyházigazgatás változásainak könnyebb megértése érdekében a dolgozathoz térképvázlatok készültek, illetve az egyházmegye irányítóinak (helynököknek, kanonokoknak, espereseknek) a hivatalviselésére vonatkozó adatokat tartalmazó táblákat a dolgozat mellékleteként közreadom.

A most megjelentetett kötet szövege a 2011-ben megvédett doktori disszertációm javított, továbbgondolt változata. Disszertációm egyes részei nyomtatásban már napvilágot láttak, a korábbi változatokra a megfelelő helyeken hivatkozok.

A dolgozat elkészítése során sokaktól kaptam támogatást, biztatást. Mindenekelőtt családomat kell megemlítenem. Édesapám mellett már gyermekként betekinhettem a múlt izgalmas világába, s később mellette tapasztalhattam meg először, mennyi örömteli munkával és fáradtsággal jár ennek a világnak mélyebb megismerése. Feleségem és lányaim türelme mellett különösen kisfiamnak kell megköszönnöm, hogy órákig tartó elmélyült játékával napról napra biztosította számomra a kézirat véglegessé formálásához szükséges időt.

Disszertációm témavezetője, Benda Gyula sajnos már nem érthette meg a kézirat elkészültét. Halálát követően Szijártó M. István vállalta tovább a kutatás mentorálását. Figyelmét, értékes megjegyzéseit ezúton is szeretném megköszönni, ahogy szeretnék köszönetet mondani a disszertáció opponenseinek, Koltai Andrásnak és Molnár Antalnak is értékes megjegyzéseikért, tanácsaikért.

Munkám előrehaladása során nagyon sok segítséget kaptam kollégáimtól, barátaimtól. Első helyen kell kiemelnem egykori munkahelyem, a Veszprémi Érsekség és levéltárosai, Karlinszky Balázs és Varga Tibor László, valamint könyvtárosa, Kredics László segítségét, akik a forrásanyagra vonatkozó legváratlanabb kéréseimet is igyekeztek teljesíteni. Meg kell köszönnöm jelenlegi munkahelyem, a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára és munkatársaim – különösen Márkusné Vörös Hajnalka igazgatóhelyettes asszony – segítségét és türelmét is, akik a rám háruló feladatok átvállalásával biztosították számomra az időt a kutatás folytatására és a kézirat elkészítésére. A felkeresett levéltárak munkatársai mindenütt készségesen segítettek munkámat, de név szerint is szeretném megemlíteni Mózessy Gergelyt, a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár vezetőjét, aki a korszakra vonatkozó gazdag iratanyagot mindig előzékenyen bocsátotta a rendelkezésemre. A készülő dolgozatot részleteiben vagy egészében sokan elolvasták. Külön köszönöm Horváth Gergely Krisztián, Jakab Réka és Papp István értő figyelmét és a velük folytatott inspiráló beszélgetéseket. Megjegyzéseiket, észrevételeiket igyekeztem hasznosítani munkám során.

I.1. A dolgozatban használt egyházigazgatási fogalmak⁹

Az alábbi fejezet célja, hogy a római katolikus egyház történetében, szervezeti felépítésében kevésbé járatos olvasók számára tisztázzam a használt egyházigazgatási fogalmak jelentését, valamint bemutassam azok 18. századi értelmezésével kapcsolatos problémákat.

Mindenekelőtt arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a katolikus egyházigazgatás struktúrája két, szerepkörét tekintve egymástól különböző, ugyanakkor az egyházigazgatásban összefonódó részből áll. Megkülönböztethetjük a lelkipásztori küldetéssel is rendelkező igazgatási szinteket – szentszék, püspökségek, plébániák –, amelyek mind kialakulásukat tekintve, mind fontosságukra nézve elsődlegesek az egyházon belül. Az egyházigazgatás összes többi szintjét – például az esperesi kerületeket, a főesperességeket – csupán az igazgatás gyakorlati szükségletei hívták életre. A fentiek előrebocsátását kö-

⁹ E rövid, pusztán tájékoztató jellegű fejezet elkészítése során több fontos szempontra Gárdonyi Máté hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

vetően immár megkülönböztetés nélkül mutatom be a tanulmány tárgyának megértéséhez szükséges részletességgel a római katolikus egyház szervezetét.

A katolikus egyház szervezetén belül külön kell említeni a szerzetesrendeket. A zsidó–keresztény kultúrkörben elfogadott volt, hogy egyes személyek a világtól remeteként elvonulva Istennek szenteljék életüket. Már a kora középkorban megindult ezeknek az embereknek a közösséggé szervezése, s ezáltal az egyházba történő szervezett betagozása. Leegyszerűsítve ezekből a közösségekből fejlődött ki a keresztény szerzetesség. A szerzetesek (*religiosi*) fölött a megyéspüspök hatalma erősen korlátozott volt, mivel azok saját rendi előjáróik joghatósága alatt álltak. A vizsgált korszakban a veszprémi egyházmegye területén a ferences szerzetesek játszották a legjelentősebb szerepet. Az egyházmegye ferences rendházai (*conventus*) három rendtartományhoz (*provincia*) tartoztak. A püspökség területének legnagyobb részén a Szűz Máriáról nevezett (mariánus) ferences rendtartomány szerzetesei működtek (például Székesfehérvárott, Veszprémben, Keszthelyen), a déli területeken a Szent László királyról nevezett (ladiszlaita) rendtartomány rendházai álltak (például Kanizsa, Atád, Segesd), Buda központtal pedig a bosnyák ferences rendtartomány tagjai végeztek pasztorációt.

A szerzetesekkel szemben a papság többsége egyházmegyei keretekben folytatta munkáját. Az egyházmegyes papságot (*petrini*) világi papságnak is szokták nevezni megkülönböztetve a szerzetességtől.

Az egyház a késő antikvitástól kezdődően döntően területi alapon szerveződik. Ez azt jelenti, hogy egy adott területen élő hívek alkotnak egy közösséget, s a közösség élén áll a pap. A területi szerveződés történetileg kialakult alapegysége az egyházmegye. Az egyházmegye élén álló személy, a püspök rendelkezik a papsághoz kapcsolódó jogok teljességével. Az egyházszervezet fejlődése azonban megkövetelte, hogy egyaránt létrejöjjenek az egyházmegyénel nagyobb, illetve annál kisebb igazgatási egységek.

A római katolikus egyház a népvándorlást követően az adott állami keretekhez alkalmazkodva építette ki saját szervezetét. Jó példa erre a középkori magyar egyház, amelyet német térítői előzmények után Esztergom központtal szerveztek meg az államalapítás idején. Egy adott ország egyháza eredetileg általában egy egyháztartományt (*provincia*) alkot. Ennek élén áll az érsek (*archiepiscopus*). Vannak természetesen kivételek is, mint például a középkori Magyarországon, amelynek egyháza már Szent István idejétől fogva két egyháztartományból, az esztergomi és a kalocsaiból állt. A két érsek közül az esztergomi a magyar katolikus egyház feje, amint azt latinból kölcsönzött neve, a primás is kifejezi. Az érseki tartományt a püspökök (*episcopus*) által irányított egyházmegyéék (*diocesis*) alkotják. A megyéspüspök munkáját segítik a főpásztor által kinevezett helynökök (*vicarius*). Az egyházmegyén belüli további igazgatási egységként jöttek létre a középkor folyamán a főesperességek (*archidiaconatus*), s azokon belül az esperesi kerületek (*vicaria, vicearchi-*

diaconatus, districtus). Az esperesi kerületek plébániákból (*parochia*) épülnek fel. A plébánia központja az anyaegyház (*mater*), itt található a plébániatemplom, s itt lakik a plébános (*plebanus, parochus*) is. Az anyaegyházhoz további települések, úgynevezett leányegyházak (*filia*) kapcsolódhatnak. A plébánost munkájában a káplán (*capellanus*) segítheti. A főesperesség élén a főesperes (*archidiaconus*), az esperesi kerület élén pedig az esperes (*vicearchidiaconus*)¹⁰ áll. A főesperesek és a helynők a korszakban a püspöki székhelyen működő káptalan (*capitulum*) tagjai, a kanonokok (*canonicus*) közül kerültek ki.

Munkám első felében a plébániahálózat kerül a vizsgálat fókuszába. Ezért célszerű a plébániát részletesebben is bemutatnom. Az egyházmegye területe plébániákra oszlik, amelyek élén a megyéspüspök által kinevezett plébános áll. A plébános többnyire egyházmegyes pap, de a plébánosi jogokat egy szerzetesközösség is gyakorolhatja, ebben az esetben a plébános személyét az adott közösség vezetője jelöli ki a közösség tagjai közül. A korszakban a plébániák vezetését ellátó szerzeteseket adminisztrátoroknak, az általuk ellátott plébániákat pedig adminisztratúráknak nevezték. A plébánosok kinevezése egy hosszabb folyamat része volt, amelyet alapvetően befolyásolt a korban a kegyuraság (*ius patronatus*) intézménye. Ebből következően voltak úgynevezett kegyúri, illetve szabadadományozású plébániák. A kegyurakat megillető jogosítványokkal – leegyszerűsítve – azok a katolikus földesurak rendelkeztek, akik a plébánia fenntartásához hozzájárultak. Legjelentősebb jogosítványuk a plébános személyének kiválasztásába történő beleszólási joguk volt.

A plébános kinevezésének folyamatát alapvetően a következő fázisokra bonthatjuk: egy plébánia megüresedése esetén a főpásztor vagy helynöke megfelelő személyt ajánlott a kegyúrnak (*commendatio*), általában a kegyúr kérésére, amennyiben neki nem volt megfelelő jelöltje. Ezt követte a bemutatás (*praesentatio*), amikor a kegyúr írásban javaslatot tett a plébánia betöltésére a főpásztor felé. Amennyiben a javaslatot a főpásztor elfogadta, sor került az *investitura* kiadására, amely a korszakban a helynök feladata volt. Végül a területileg illetékes esperes ünnepi szentmise keretében beiktatta a kijelölt plébánost a javadalmába (*installatio*). A későbbi gyakorlattal ellentétben, amikor egy-egy plébánia ellátása többféle jogcímen történhetett, a vizsgált időszakban erre plébánosi, illetve (szerzetesi) adminisztrátori jogcímen került sor. Egy-két olyan esetről van tudomásom, amikor a plébánia vezetését ellátó világi pap nem kapta meg az investitúrát, s adminisztrátorként vezette a plébániát, azonban ezekben az esetekben mindig ideiglenes szolgáltról volt szó. Az adminisztrátor mellett, ami ebben az értelemben szerzetesi adminisztrátoroktól eltérő fogalmat jelöl, előfordul *interimialis parochus* megnevezés is.

10 Az esperes – latin nevének tükörfordításaként – a forrásokban és a régebbi szakirodalomban gyakran szerepel alesperesként is. Ez azonban nem tévesztendő össze a 19. századtól a forrásokban megjelenő helyettes esperesekkel.

A földesurak gyakran fordultak azzal a kéréssel a főpásztorhoz, hogy személyük és családjuk kerüljön ki az illetékes plébános joghatósága alól. Ilyen esetekben házikáplánokat fogadtak, akik olykor joghatóságot kaptak az adott település lakóinak lelkipánczozására is, különösen abban az esetben, ha az adott plébánia nagy kiterjedése miatt a település lakóinak ellátása nehézségbe ütközött.

A vizsgált korszak elején nagyobb számban működtek az egyházmegye területén világi lelkipásztori kisegítők, akiket ordináriusi engedélyükről latin szóval licenciátusoknak neveztek. Az ő feladatuk lelkipásztor hiányában a katekézis megtartása, prédikációk felolvasása, bizonyos szentségek (elsősorban a keresztség és a házasság) kiszolgáltatása, abban való közreműködés, valamint a temetés volt. A licenciátusok működését általában egy-egy közeli plébános felügyelte. A paphiány mérséklődésével tevékenységük az 1740-es évekre visszaszorult.

A katolikus egyházszervezet vizsgálata nem csupán a katolikus felekezet és vallásgyakorlat szempontjából bír jelentőséggel. A 18. század vizsgált időszakában felekezeti hovatartozástól függetlenül a katolikus főpásztor felügyeleti jogot gyakorolt az egyházmegyéjében élő lelkipásztorok és hívők felett. Ugyanez vonatkozott a plébánosokra is, amennyiben a katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt kellett fizetniük az eltartására szolgáló párbért; illetve amennyiben szerepe volt a kereszteléskor, a házasságkötéskor és a temetéskor, különösen azokban a helységekbén, ahol nem működött, nem működhetett protestáns prédikátor – márpedig ilyenek a korszakban szép számmal akadtak.

I.2. Szakirodalom és források

A veszprémi római katolikus egyházmegye történetének vizsgálata párhuzamosan haladt a magyarországi (katolikus) egyháztörténet-írás fő irányával. Elsőként Róka János 1779-ben Pozsonyban kiadott munkáját kell megemlíteni, amely a főpásztorok életrajzain keresztül mutatja be az egyházmegye történetét, forrásokat azonban csekély számban használt munkája összeállításánál a szerző.¹¹ A 19. század első felében Beke Kristóf a püspökség történetére vonatkozó okmányok összegyűjtését végezte el. Munkája mindmáig kiadatlan, s a benne felhalmozott források is részben kiaknázatlanok.¹² A 19–20. század fordulóján az egyházmegye történetének feltárásával személyesen is foglalkozó báró Hornig Károly püspök¹³ ösztönzésére és támogatásával a püspökség bekapcsolódott a nem sokkal korábban megnyílt vatikáni levéltárban folyó

11 RÓKA 1779.

12 BEKE é. n.

13 Padányi Bíró Márton munkásságával foglalkozott, kiadta többnyire országgyűlési feljegyzéseit tartalmazó „naplóját”, valamint a Vatikánban őrzött példányokból két Rómába küldött jelentését 1752-ből és 1758-ból. HORNIG 1903. A jelentések másolatai időközben előkerültek

egyház-történeti kutatásokba. Lukcsics József és Fraknói Vilmos gondozásában 1896 és 1907 között megjelent a veszprémi püspökség római oklevéltára négy kötetben, amely a források kiadása mellett bőséges bevezetőivel az egyházmegye középkori történetének egyes aspektusairól is tájékoztatja az érdeklődőket.¹⁴ A 20. század első felében Pfeiffer János és Gutheil Jenő kanonokok körül kristályosodott ki egy egyházmegye-történeti műhely. Előbbi a püspökség kora újkori és újkori történetével, utóbbi középkorának feltárásával foglalkozott. Pfeiffer János nevéhez köthető e műhely „intézményesülése” is a *veszprémi egyházmegye múltjából* címet viselő könyvsorozat megalapításával. Az 1933-ban indult könyvsorozat 1949-es kényszerű – mint később kiderült – csak időleges megszüntetéséig 13 kötettel jelentkezett.¹⁵ A megjelent forráskiadványok,¹⁶ püspökeletrajzok,¹⁷ kaposvári plébániatörténet¹⁸ és tematikus egyháztörténeti munkák¹⁹ mind a mai napig alapvetőek az egyházmegye történetének tanulmányozásához.

1949-et követően az országos tendenciáknak megfelelően visszaszorult az ezt követően többnyire csak az egyházmegyei sematizmusok bevezetőinek szintjén művelt egyházmegyetörténet-írás.²⁰ Az időközben elhunyt Gutheil Jenő Veszprém középkori történetét tárgyaló fő művét hagyatékának gondozója, Kredics László szerkesztésében 1977-ben a Veszprém Megyei Levéltár jelentette meg.²¹ Pfeiffer János és Gutheil Jenő mellett a 20. század második felében Kredics László, Körmeny József és Rajczi Pál nevét kell kiemelni,

a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban őrzött protocollumokból. 1752-es jelentés: SzPL no 5067. tom. 1. 1–140., 1758-as jelentés uo. tom. 2. 1–60.

- 14 FRAKNÓI–LUKCSICS 1896–1907. A vatikáni levéltárakban őrzött dokumentumok mellett bőségesen merített a forráskiadvány a hazai, elsősorban egyházi levéltárak iratanyagából is, köztük számos oklevelet közölt a veszprémi püspöki és káptalani levéltárakból. A négy kötet bevezetőjének magyar nyelvű része önálló kötetben is megjelent. FRAKNÓI–LUKCSICS 1907. A forráskiadványról és Hornig Károly szerepéről röviden lásd HERMANN 2004. és KARLINSZKY 2011.
- 15 A megjelent kötetek tételes felsorolásától itt eltekintek. A kötetek bibliográfiai adatai megtalálhatók a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár honlapján, a www.vel.veszprem.hu címen. A felhasznált kötetekre a továbbiakban külön hivatkozom.
- 16 Például PFEIFFER 1943., PFEIFFER 1947.
- 17 Például KÖRMENDY 1995a. (Volkra Ottó János), PETRÁK 1949. (Acsádi Ádám), PEHM 1934. (Padányi Bíró Márton).
- 18 Hoss 1948.
- 19 Például LUKCSICS–PFEIFFER 1933.
- 20 A legrészletesebb történeti fejezet az 1975-ben kiadott névtárban található. MOLNÁR ET AL 1975. (A 18. századra vonatkozó részt Körmeny József készítette.) Ugyanebben a kötetben Burucs László összeállításában minden plébániáról készült egy rövid történeti összefoglalás is.
- 21 GUTHEIL 1977. A munka célkitűzése ugyan a város korai történetének feldolgozása volt, de a felhasznált forrásanyag természetéből fakadóan hangsúlyosan került sor az egyházi viszonyok tárgyalására. Ezt egyébként az éles hangú és méltatlan helyi kritika fel is róta a műnek és kiadójának. (CSABA Imre, Haragos kritika az Árpád-kori Veszprém című könyvről, *Napló* 1978. II. 18.)

akik az egyházmegye történetére vonatkozó forrásanyag szélesebb körű megismertetésével, valamint egyes részletkérdések feldolgozásával sokat tettek a veszprémi püspökség múltjának feltárásáért.²² Az említetteken kívül a veszprémi kötődésű Solymosi László végzett a középkori veszprémi püspökség történetére vonatkozó kutatásokat.²³ Az 1980-as évek második felében sikerült újraindítani a püspökség történeti sorozatát, s ezzel párhuzamosan megjelent a néhány évvel korábban elhunyt Pfeiffer János nagyprépost fő művének tekinthető történeti névtár, igaz, még külföldön.²⁴ Körmeny Józsefnek lehetősége nyílt folytatni a századforduló vatikáni kutatásait.²⁵

Az ezredfordulót követő években fellendült a veszprémi püspökség történetének kutatása. A veszprémi egyházmegye 18. századi megújulásával, annak elsősorban a lelkipásztorkodás területén megfigyelhető eredményeivel, az alsópapsággal Dénesi Tamás foglalkozott. E témakörben megvédett doktori disszertációja – *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a XVIII. századi veszprémi egyházmegyében* – mellett több tanulmányt is publikált a kérdésről.²⁶ A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár gondozásában több forráskiadvány jelent meg, majd 2009-ben, az egyházmegye 1009. évi adománylevelének tiszteletére tartott konferencián kíséreltük meg fiatal szakemberek bevonásával összegezni az egyházmegye történetére, azon belül is kiemelten a 18. századra vonatkozó ismereteket. Az előadások szerkesztett szövegét tartalmazó tanulmánykötet *Megyetörténet* címmel 2010-ben jelent meg.²⁷

22 Kredics László püspöki levéltárosként és könyvtárosként az iratanyag rendezésében, a régi könyvvállomány összegyűjtésében és feldolgozásában, valamint később a Veszprém Megyei Levéltár munkatársaként az egyházmegyére vonatkozó középkori forrásoknak, többek között a püspökség 1524. évi urbáriumának, majd a káptalan 15–16. századi számadáskönyvének kiadásában vett részt. KREDICS–SOLYMOСИ 1993. és KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOСИ 1997. Körmeny József felsőörsi prépost mint püspöki, később érseki levéltáros az egyházmegye újabkori történelmét kutatta, s több, jelen dolgozat témája szempontjából is értékes tanulmányt tett közzé, például KÖRMENDY 1971., KÖRMENDY 1987., KÖRMENDY 1995a., KÖRMENDY 1997. Rajczi Pál püspöki, majd érseki levéltáros a leggyakrabban kutatott iratanyagok segédleteit készítette el, többek közt az *Acta parochialia*, a *Visitationes canonicæ*, a *Conscriptiones animarum* és a *Protocolla episcopalia* sorozatok mutatóit. Ezen kívül néhány újkori témájú forráspublikációja látott napvilágot, például RAJCZI 1980. és RAJCZI 1984., valamint részt vett Ördög Ferenc irányításával a Zala megyére vonatkozó egyházlátogatási jegyzőkönyvek és lélekösszeírások feldolgozásában. ÖRDÖG 1991–1998.

23 Az előző jegyzetben hivatkozott forráskiadványok mellett meg kell még említeni Érszegi Gézával közösen készített okmánytárát, amely Gutheil Jenő püspöki és káptalani levéltárak anyagára épülő forrásgyűjtésének önállóan is megálló kiegészítése. ÉRSZEGI–SOLYMOСИ 2010., illetve GUTHEIL 2007.

24 PFEIFFER 1987.

25 Ennek eredményeit egy forráskiadványban tette közzé. KÖRMENDY 1990.

26 Disszertációja DÉNESI 2006., eredményeinek összefoglalása DÉNESI 2010., lásd továbbá DÉNESI 2004., DÉNESI 2007. és DÉNESI 2009.

27 HERMANN–KARLINSZKY 2010., az egyházmegye 18. századi történetének egyes részterületeit bemutató tanulmányok DÉNESI 2010., SIPTÁR 2010a., MIHALIK 2010., HERMANN 2010.

2012-ben, a Padányi Bíró Márton püspök halálának 250. évfordulóján megrendezésre került emlékkonferencia célkitűzése szerint az egyházmegyéből kitekintve járta körül a 18. századi felekezeti problémakörét.²⁸ Ugyancsak az évforduló előtt tisztelegve tettük közzé Padányi Bíró Márton püspök végrendeletét, amely egyházkormányzati, lelkipásztori tevékenységéről készített számvetésének is tekinthető.²⁹

2013-ban újjáalakult a Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottsága, amely feladatául tűzte ki egy majdani egyházmegye-történeti összefoglaló elkészítését, illetve az ehhez szükséges forrásfeltárások és előtanulmányok koordinálását. A bizottság szervezésében egy konferenciasorozat indult útjára. A 2014-ben megtartott első alkalmon az egyházmegye területén működött szerzetesrendekre vonatkozó előadások hangzottak el, míg az idei évben megrendezésre került második konferencia az egyházmegye II. világháború alatti történetébe nyújtott bepillantást.³⁰

Az egyházmegye történetére vonatkozó szakirodalom mérlegének megvonásakor egyrészt ki kell emelni egy átfogó egyházmegye-történet hiányát. Ezt még a 18. századra vonatkozóan sem pótolják a 20. század első felében különböző szempontok szerint és legfőképpen különböző mélységben elkészített püspökéletrajzok, illetve az azóta elvégzett részletkutatások eredményei. Az egyházmegye-történet hiányával szemben meg lehet említeni, hogy *A veszprémi egyházmegye múltjából* sorozatban megjelent forráskiadványok és tematikus feldolgozások jó alapot szolgáltatnak az újabb kutatások számára, elsősorban a (kora) újkorra vonatkozóan. Nagy hiányt pótol az egyházmegye történeti névtára, amely pontatlanságai ellenére megkerülhetetlen a püspökség történetével foglalkozók számára.

Pfeiffer János történeti névtárának 18. századi részét tételesen végignézem, és adatainak jelentős részét visszaellenőriztem a forrásokban. Sajnos sok esetben pontatlanok és hiányosak a hivatkozások, ennél fogva nehezen kereshető vissza az egyes adatok forrása. A kötetben sok sajtóhiba is felfedezhető, s több esetben megkérdőjelezhető az összeállító forráshasználata is. Mindezek azonban csak részben, s feltehetően kis részben róhatók fel a szerzőnek. Az általam átnézett szócikkek egyértelműen arra utalnak, hogy rendkívül gazdag forrásainak egy részét, amint azt néhány helyen maga is említi, mások, többnyire a helybeli plébánosok tárták fel és jegyzetelték ki számára. Ilyen esetekben többször tetten érhető a felületes forráshasználat, amelyet Pfeiffernek

28 A konferencián elhangzott 21 előadásból 13 került be annak 2014 tavaszán megjelent tanulmánykötetébe. HERMANN 2014a. Az egyházmegye története szempontjából releváns tanulmányok SIPTÁR 2014., SZTANA-KOVÁCS 2014., HERMANN 2014b., MISKEI 2014.

29 HERMANN-JAKAB 2013.

30 *A Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében* címmel megrendezett konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kötet 2015-ben jelent meg. KARLINSZKY 2015. A jelen kötet témáját érintő tanulmányok FORGÓ 2015., SIPTÁR 2015., TIKOVITS 2015.

nyilván nem volt módja ellenőrizni. További nehézséget jelenthetett, hogy a névtár anyagának összegyűjtésére több évtized munkájával került sor. Talán ezzel magyarázható, hogy bizonyos forrásokat egyes személyek esetében felhasználta, mások esetében viszont nem. A legtöbb probléma azonban a névtár megjelenésének körülményeiből következik. Az adatgyűjtést tartalmazó cédlák kéziratú formálására már a szerző halálát követően került sor. Ez önmagában sok hibalehetőséget hordoz magában. Végül a külföldön megjelentetni szándékozott kötet korrektúra nélkül jelent meg, ami nem a kiadó, hanem az Állami Egyházi Hivatal mulasztása volt, ahol a kézirat kefelenyomata „elakadt”.³¹ Pfeiffer János történeti névtára ettől függetlenül megkerülhetetlen alapmű az egyházmegye újkori történetének tanulmányozásához, adatai azonban ellenőrzésre szorulnak. Több olyan püspöki levéltári irategyüttes személyekre vonatkozó adatait is feldolgozta, amelyek a 20. század második felének mostoha körülményei következtében elpusztultak, ma már nem lelhetők fel.³²

Egyházmegye-történeti kutatások folytatására intézményes keretek között a pécsi egyházmegye esetében van példa. A Pécsi Hittudományi Főiskola keretén belül működő Pécsi Egyháztörténeti Intézet³³ munkatársai az elmúlt években elsősorban a kora újkor vonatkozásában tartott konferenciákon publikálták eredményeiket. Ezekről tájékoztatnak *A pécsi egyházmegye a 17–18. században* (2005) és *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon* (2009) kötetek tanulmányai.³⁴ A Pécsi Egyháztörténeti Intézet munkatársai, Gózszy Zoltán és Varga Szabolcs többek közt a pécsi egyházmegye plébániahálózatának 18. század eleji megújulásával is foglalkoztak közös tanulmányukban.³⁵

Írásukban a 17. század második felétől az 1740-es évekig vizsgálták a pécsi egyházmegye plébániahálózatának újjáalakítását. Eredményeik több szempontból is összevethetőek a jelen dolgozatban bemutatott kutatással, erre a megfelelő helyeken utalok. Hangsúlyozzák, hogy a 18. században megújuló egyházszervezet esetében nem lehet az elpusztult középkori szervezet újjáalakításáról, reorganizációjáról beszélni. Ehelyett a neoorganizáció fogalmának használatát

31 A névtár megjelenésével kapcsolatos információkat Kredics Lászlónak és Rajczi Pálnak köszönöm.

32 Ezek az irategyüttesek, például a püspöki levéltár *Rationes domus eremitorum* sorozata a levéltárak tanúsága szerint az 1950-es évek eleje és az 1960-es évek második fele között semmisültek meg. Minderről az 1960-70-es évek fordulóján megtartott levéltári revízió során a Vevér Emil megyei levéltáros által 1951-ben, a kettős (állami és egyházi) kezeléshez kapcsolódóan összeállított alapleltárba tett „elrothadt” bejegyzések tanúskodnak. A katolikus egyházi levéltárak kettős kezelésére lásd röviden HERMANN 2005.

33 Az intézetről röviden VARGA 2005.

34 FEDELES-VARGA 2005. és GÓZSZY-VARGA-VÉRTESY 2009. Jelen dolgozat témája szempontjából fontosabb tanulmányok a következők GÓZSZY 2005., FEDELES 2005b., illetve SIPTÁR 2009., DÉNESI 2009., GÓZSZY-VARGA 2009b., MÁTÉ 2009. és TOMISA 2009.

35 GÓZSZY-VARGA 2009b. és GÓZSZY-VARGA 2009c. Kettejük közül Gózszy Zoltán foglalkozott többet az egyházmegye 18. századi történetével. Az említetteken kívül például Gózszy 2010.

javasolják. Ennek csupán egyik oka a középkori előzmények szinte nyom nélküli pusztulása. Lényegesebb, hogy a tridenti zsinat reformintézkedései során alapvetően változott meg a katolikus egyház felfogása a lelkipásztorokodásról.³⁶

A veszprémi egyházmegye esetében a középkori egyházi struktúra azokban az esetekben sem befolyásolta 18. századi utódának alakulását, ahol annak emléke fennmaradt. A középkori előzmények semmilyen befolyással nem voltak sem a plébániahálózat, sem a középszintű egyházigazgatás elemeinek 18. századi alakulására. Egyedül az egyházmegye mint egyházigazgatási egység esetében regisztrálható a középkori előzmények felhasználása a területi igények alátámasztására.

Az intézet fontos célkitűzése, hogy forráskiadványokban tegyék közzé a déldunántúli püspökség történetére vonatkozó legfontosabb forrásegyütteseket. A fentebb említett két szerző közös munkájaként látott napvilágot a pécsi püspökség 1738 és 1742 között készült egyházlátogatási jegyzőkönyveinek sora 2009-ben, majd három évvel később Gózsy Zoltán gondozásában vehette kézbe a közönség az egyházmegye Baranya és Tolna megyékben található plébániáinak 1733-ban készült összeírását.³⁷

Rajtuk kívül Fedeles Tamás foglalkozott a középkori és a kora újkori egyházmegye, elsősorban a székeskáptalan történetével.³⁸ Részben az elmúlt évtized egyházmegye-történeti kutatásainak eredményeire támaszkodva, s kihasználva egyúttal az egyházmegye millenniuma adta lehetőségeket, jelent meg a pécsi egyházmegye 1543-ig tartó történetét feldolgozó vaskos kötet. A sok szerzőt felvonultató, önálló alap kutatások eredményeit összegző munka egyedülálló vállalkozása az 1990-es években megújult magyar egyháztörténet-írásnak.³⁹

A magyar katolikus egyháztörténet-írás műhelyei, leszámítva a röviden bemutatott pécsi kezdeményezést, nem egyházmegyékhez, hanem sokkal inkább a felsőoktatás intézményeihez, kutatóhelyekhez kapcsolódnak.⁴⁰ Ez elősegítette, hogy az egyháztörténet-írás kérdésfeltevésében érvényesüljenek a történetírás egészét meghatározó tendenciák. Országos léptékben rátekintve az elmúlt húsz év katolikus egyháztörténeti kutatásainak irányára, meghatározónak tekinthető a katolikus megújulás időszakának, azaz a 17–18. századnak a vizsgálata.⁴¹ A teljesség igénye nélkül említem

36 A papság szerepének változásáról lásd GÁRDONYI 2001.

37 GÓZSY–VARGA 2009a. és GÓZSY 2012a.

38 FEDELES 2005a. (középkor) és FEDELES 2005b. (18. század első fele).

39 FEDELES–SARBAK–SÜMEGI 2009.

40 Ezek közül a legjelentősebb a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, amelynek keretén belül jelen dolgozat témája szempontjából a Múvelődéstörténeti Műhely rendtörténeti konferenciáit kell kiemelni.

41 Ez az érdeklődés a nemzetközi kutatásokra is jellemző. Itt csupán néhány, dolgozatomban témájába vágó újabb munkára utalok. REINHARD–SCHILLING 1995., BAHLCKE–STROHMEYER 1999., BAHLCKE 2005., WETTER 2008., BENDEL–SPANNENBERGER 2010.

Fazekas István, Tusor Péter és Molnár Antal által végzett és irányított kutatásokat. Jellemző továbbá az említett műhelyekre, hogy szorgalmazzák és felvállalják az alap kutatások folytatását.⁴²

Az elmúlt két évtized egyháztörténeti kutatásainak további jellemzője a társadalomtörténet kérdésfeltevései iránti érzékenység. Fazekas István a győri egyházmegye 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveit alapforrássul véve vizsgálta a püspökség alsópapságának származási, iskolázottsági, műveltségi viszonyait.⁴³ Dénesi Tamás már említett vizsgálatait a veszprémi egyházmegye 18. századi lelkipásztorkodó papságával kapcsolatban végezte, kutatásait azonban kiszélesítette, s vizsgálódásának körébe bevonta az egyházi társadalom alig megfogható, a hívek felé átmenetet képező csoportjait, a licenciátusokat, a tanítókat és egyéb világi kisegítőket is.⁴⁴ A prozopográfia módszerével vizsgálta az egyházi társadalom középső csoportját alkotó kanonoki réteget Fedeles Tamás a pécsi székeskáptalan példáján.⁴⁵

A protestáns egyháztörténet-írás művelői is a katolikusokhoz sokban hasonló utat jártak be az elmúlt évtizedekben.⁴⁶ A dunántúli református egyházkerület a korszakban területi átfedésben volt a veszprémi római katolikus egyházmegyével, ezért dolgozatom szempontjából kiemelendő a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeiben (Pápa) folyó forrásfeltáró munka. Ennek eredményeként több egyházlátogatási jegyzőkönyv nyomtatásban is megjelent, s publikálták a korszakra vonatkozóan a pápai református kollégium diákjainak, valamint az egyházkerület prédikátorainak és rektorainak adattárát.⁴⁷

A kutatás során nem törekedtem a helytörténeti munkák szisztematikus összegyűjtésére és felhasználására, ehelyett az alább bemutatandó levéltári források minél teljesebb feldolgozását tűztem ki célul.⁴⁸

42 A pécsi egyházmegye középkori történetét bemutató kötet mellékleteként több adattár is közlésre került, például az egyházmegye templomos helyeiről, a püspökség és a káptalan birtokairól. Siptár Dániel a kora újkori Magyarország szerzetesi intézményeinek adattárát készíti el. Ez utóbbiról röviden SIPTÁR 2010b. 84–88.

43 FAZEKAS 1993. A tanulmány újabb közlése FAZEKAS 2014. 69–116. Ez utóbbi gyűjteményes kötetben közreadott tanulmányai átfogó képet nyújtanak a győri egyházmegyében a 17. század folyamán lezajlott katolikus megújulási törekvésekről.

44 Általában DÉNESI 2006., a licenciátusokra vonatkozóan DÉNESI 2004.

45 FEDELES 2005a. és FEDELES 2005b.

46 A felekezeti különállás – a korábbi évtizedeknél, évszázadoknál kevésbé élesen – a mai napig jelen van az egyháztörténet művelésében. Ez nem csupán a kutatók és a műhelyek elkülönülésében, hanem olykor a szemléletében is megfigyelhető. Erre különösen tanulságos példát szolgáltatott Tőkéczi László és Siptár Dániel beszélgetése a Duna Televízió *Napok, évek, századok* című műsorának 2010. december 14-ei adásában (www.dunatv.hu; 2011. február 21.).

47 Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek HUDI ET AL 2002. (1774) és KRÁNITZ 2011. (1747). A diákok adattára KÖBLÖS 2006., a lelkészi adattár KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009.

48 A 18. századi egyházmegye területén található településekről készült helytörténeti tanulmányok, monográfiák összegyűjtése, legalábbis bibliográfia szintjén, nem tűnik eleve lehetetlennek, ugyanakkor fontosabbnak és célravezetőbbnek ítélem a források feldolgozását.

A dolgozat forrásbázisát elsősorban a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban őrzött Veszprémi Püspöki Levéltárnak a 18. századra vonatkozó egyházkormányzati iratai alkotják. A Fejér és Pilis megyékre vonatkozó egyházkormányzati iratok egy kisebb részét 1777-ben átadták a székesfehérvári püspökségnek. Az átadott iratok jelenleg a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár gyűjteményében található. A szombathelyi püspökség részére is történt iratátadás, azonban ez az irategyüttes mind terjedelmét, mind tartalmát tekintve elenyészőnek tekinthető.

Mivel a püspöki levéltár szinte minden sorozata őriz a vizsgált időszakra vonatkozó forrásanyagot, praktikusán azon irategyüttesek átnézésére kellett szűkítenem a feltárandó források körét, amelyekből nagy tömegű adatot, lehetőleg egybefüggő adatsorokat remélhettem. Tekintettel a 18. század elejének rossz forrásadottságaira, illetve az egyházszerkezet kiépitetlenségére, célszerűnek tűnt egy olyan kései forrás kijelölése, amely lehetőleg a teljes egyházmegyére vonatkozó adatokat tartalmazza, s ezáltal az elkészítendő adattárnak mintegy sorvezetőjéül szolgálhat. A forrásgyűjtés korai szakaszában szerencsés kézzel ráakadtam a korábbi kutatás által nem ismert és fel nem használt *Catalogus locorum in Diocesi Wespriensi existentium ordine alphabetico anno 1771mo conscriptus* címet viselő 18 lapból álló füzetre, amely címéhez híven az egyházmegyében fekvő települések adatait tartalmazza.⁴⁹ Az ennek segítségével rekonstruált egyházszerkezeti váz adatait terjesztettem ki időben a jövedelem- és lélekösszeírások átnézésével, valamint az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben található adatok összegyűjtésével. Ezt követően került sor az *Acta parochialia* és az *Acta personalia* sorozatok tételes áttekintésére,

Az ország dunántúli településeiről 1990 és 2002 között kiadott helytörténeti monográfiák (önálló kötetek) értékelésére 2002-ben egy az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Településtörténeti Munkabizottsága által szervezett konferencián került sor. Az elhangzott előadások kiegészítve a megjelent kötetek bibliográfiai adataival az *Acta Papensia* folyóiratban jelentek meg. Az egyházmegyét alkotó megyékre lásd KOMLÓSI 2003. (Fejér), BÓSZÉ 2003. (Somogy), VÖRÖS 2003. (Veszprém) és KISS 2003. (Zala).

49 A jegyzékből, amelyet a továbbiakban az egyszerűség kedvéért helynévkatalógusként fogok említeni, csupán néhány település hiányzik. Adatait a korábbi kutatás nem használta fel. Jól követhető ez az Ördög Ferenc és Rajczy Pál által tervezett *A veszprémi püspöki egyházmegye lelkipásztorokodási helyei 1771.* című térkép tévesztésein. ÖRDÖG 1991–1998. IV. A helynévkatalógus rovatai a település típusára (*civitas, oppidum, pagus, praedium*), anya- vagy leányegyház mivoltára, egyházigazgatási besorolására (melyik plébániához és melyik esperesi kerületbe tartozik), világi igazgatási besorolására (melyik megyében található) végül a település felett joghatóságot gyakorló főpásztorra vonatkozóan tartalmaz adatokat. A forrás lelőhelye VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. A helynévkatalógus adatait az ezzel nagyjából egyidőben, 1770–1771-ben felvett lélekösszeírások adataival, illetve plébániák szintjén a Dravec József helynök által vezetett kéziratosszemlék adataival lehetett kontrollálni. A lélekösszeírás nem mindig pontos összesítése megtalálható VÉL I.1.14. tom. 15. 151–177.; DRAVECZ 1764–[1771].

valamint a *Protocolla episcopalia* sorozat részben mutató alapján történő, részben tételes átnézésére. Ezek a sorozatok tartalmazzák a lelkipásztorokra és a plébániákra vonatkozó adatok többségét, ezeket tekinthetem a dolgozat alapforrásainak.

A korszakra vonatkozó jövedelem-összeírások a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár *Conscriptiones proventuum parochiarum* sorozatának 1. csomójában található meg. Ezek közül elsősorban a század korai évtizedeiben keletkezett dokumentumokat használtam fel (no 1. Zala megye 1726., no 2. Somogy megye 1726., no 4. teljes egyházmegye 1732–1733., no 7. Veszprém megye 1734., no 10. teljes egyházmegye [1728 körül]). A sorozatot kiegészítik a székesfehérvári püspökségnek átadott összeírások. Az 1726-os sorozatot egy további jelzet nélküli füzet egészíti ki a Fejér és a Pilis megyei plébániák adataival, s megtalálható itt a budai kerület, illetve a fehérvári kerület 1734-ben kelt összeírása is. Székesfehérvárott a korszak egészére vonatkozóan további jövedelem-összeírásokat is őriznek. A század második felében, az 1750-es és az 1770-es években a megyék közreműködésével készített jövedelemösszeírások Zala és Somogy megyék esetében a megyei archívumokban is fennmaradtak. Veszprém és Fejér vármegye, valamint a segédletek alapján Pest-Pilis-Solt vármegye levéltáraiból azonban ezek hiányoznak.⁵⁰

A lélekösszeírások (*Conscriptiones animarum*) két időmetszetben készültek el az egyházmegyében. Az 1750-es évek második feléből a következő köteteket használtam: tom. 3. kanizsai kerület, tom. 5. keszthelyi és tapolcai kerület, tom. 6. palotai kerület, tom. 8. veszprémi kerület; az 1770-es évek elején felvett összeírásokból pedig az alábbiakat: tom. 9. és 10. kanizsai kerület, tom. 11. kaposvári kerület, tom. 12. keszthelyi kerület, tom. 13. segesdi kerület, tom. 14. tapolcai kerület, tom. 15. veszprémi és palotai kerület. A lélekösszeírásokból közül hiányzó kerületekre két összesítő táblázat, illetve a fehérvári és a budai kerületre vonatkozóan a Székesfehérvári Püspöki és Székeskapitányi Levéltár tartalmaz adatokat.⁵¹

Az egyházlátogatások jegyzőkönyvei a *Visitationes canonicæ* sorozatban lelhetők fel, amelyből a két 18. századi sorozatot használtam. 1740-es évek második fele: tom. 2. tapolcai kerület, tom. 3. fehérvári kerület, tom. 4. budai kerület, tom. 5. [a püspök által személyesen vizitált Sümeg környéki és keszthelyi kerületi plébániák], tom. 6. veszprémi kerület, tom. 7. kaposvári kerület, tom. 8. keszthelyi kerület, tom. 9. segesdi kerület, tom. 10. egerszegi kerület, tom. 11. kaposvári kerület; 1778–1779: tom. 12. veszprémi főesperesség, tom. 13. somogyi főesperesség, tom. 14. zalai főesperesség. Az egyházlátogatások előkészítő anyaga, néhány a fentiekől független vizitáció dokumentumaival együtt a püspöki levéltár *Acta et fragmenta visitationis canonicæ parochiarum* sorozatában található meg. A két közismert 18. századi egyházlátogatás mellett,

50 VÉL I.1.13.; SzPL no 117A; MNL ZML IV.1.d. és MNL SML IV.1.h.

51 VÉL I.1.14.; 1752/57: uo. tom. 8. 1–26., 1770: uo. tom. 15. 151–177.; SzPL no 117A.

amelyeket Padányi Bíró Márton és Bajzát József püspökök rendeltek el az 1740-es évek második felében, illetve 1778/79-ben, vizitálták a plébániákat az esperesek az 1750-es és az 1760-as évek derekán, valamint az 1770-es évek elején is. Ez utóbbi forrásokat csak egy-egy plébánia esetében használtam fel.⁵²

Az *Acta parochialia* és az *Acta personalia* korszakra vonatkozó része összesen 10 csomó (cca. 1500 dokumentum), a *Protocolla episcopalia* 22 kötete ezzel szemben több, mint 10 ezer oldalt tartalmaz, ez tétélesen szinte áttekinthetetlen mennyiség. A dolgozat forrásainak összegyűjtését követően került elő a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár gyűjteményéből a *Protocolla episcopalia* sorozat kötetei közül 1777-ben kiemelt két kötet. Ezekről, mint Padányi Bíró Márton Székesfehérvárott őrzött „naplóiról” tudott ugyan a kutatás, de az 1970-es évektől kezdődően a múzeumi raktárban bújtak meg a kötetek. A két kötet a Veszprémben őrzött sorozat 11. és 12., illetve 16. és 17. kötete közé illeszkedik. Kiemelésük indokául talán az szolgált, hogy a kötetek elejére bemásolták Padányi Bíró Márton Rómába küldött 1752. illetve 1758. évi jelentéseit. A jelentések szövege nem teljesen egyezik meg a Hornig Károly által a Vatikáni Levéltárban őrzött eredetiről kiadott szöveggel, azonban egyértelműen ugyanazokról a jelentésekről van szó.⁵³

Kísérletet tettem a korabeli esperesi levéltárak felderítésére is. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár őrzi a kaposvári kerület 1743 és 1860 között vezetett jegyzőkönyvét, a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban pedig a fehérvári esperesi kerület 1731 és 1777 közötti, igen értékes bejegyzéseket tartalmazó protokollumkötetete található meg.⁵⁴ Sajnos ezeken kívül a vizsgált időszakban keletkezett esperesi iratanyagot nem sikerült fellelnem.

A zalaegerszegi kerület anyaga nem található sem a helyi plébánia levéltárában, sem a Szombathelyi Püspöki Levéltárban. A budai kerület anyaga sem került be Székesfehérvárra. A jelentősebb plébániák közül Adonyban és Zsámbékon személyesen jártam, a Válon lévő iratanyagról pedig a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban lévő jegyzékből tájékozódtam. Mindhárom plébánián elenyésző iratanyag, a korszakból gyakorlatilag csak az anyakönyvek találhatóak meg. A tapolcai plébániára még egyházmegyei levéltárosként sem nyertem bebocsátást, a plébános tájékoztatása szerint azonban találhatóak itt korai iratok. A hiány különösen akkor szembetűnő, hogyha összevetjük a dunántúli református egyházkerület egyházmegyéiből

52 *Visitationes canonicae*: VÉL I.1.8.; *Acta et fragmenta*: VÉL I.1.7.

53 *Acta parochialia*: VÉL I.1.6.; *Acta personalia*: VÉL I.1.10.; *Protocolla episcopalia*: VÉL I.1.39.b. A Székesfehérvárott őrzött kötetek jelzete SzPL no 5067. tom. 1. és tom. 2. Bíró Márton Rómába küldött jelentéseinek másolatai megtalálhatók uo. tom. 1. 1–140. (1752) és tom. 2. 1–60. (1758), kiadásuk HORNIG 1903. 219–374. A kötetek előkerüléséről Mózessy Gergely levéltáros értesített, amit ezúton szeretnék megköszönni.

54 VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. és SzPL no 5068. Ez utóbbit Mózessy Gergely volt szíves feldolgozása idejére a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár részére kölcsönözni, amit ezúton szeretnék neki megköszönni.

fennmaradt korabeli jegyzőkönyvekkel. Míg a veszprémi római katolikus egyházmegye tizenegy esperesi kerületéből összesen két jegyzőkönyvről van tudomásom, addig a református egyházkerület nyolc egyházmegyéjéből hétnek maradtak fenn jegyzőkönyvei, összesen tíz kötet.⁵⁵

A plébániai levéltárak többsége csupán elenyésző számban őriz 18. századra vonatkozó iratanyagot, gyakran még abban az esetben is, ha a fondjegyzék szerint találhatóak lennének a plébánián ilyen korai dokumentumok.⁵⁶ A rossz tapasztalatok birtokában lemondtam arról, hogy a plébániákon található esetlegesen megőrződött iratok kedvéért akár csak részleges forrásfeltárást is végezzek ezen a területen.⁵⁷

A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban őrzött, valamint az egyéb okból áttekintett plébániai levéltárakban fellelhető korabeli anyakönyvek lelkipásztorokra vonatkozó adatainak vizsgálatát követően a plébániai levéltárakhoz hasonlóan lemondtam a hatalmas kiterjedésű egyházmegye 18. századi anyakönyveinek tételes vizsgálatáról is. Az áttekintett anyakönyvekben található adatok arról győztek meg, hogy csupán egy területen jelentene érdemi információ-többletet a hatalmas munka elvégzése, mégpedig az üresedésben lévő plébániák ellátására vonatkozóan kaphatnék szisztematikus adatsorokat. Ezekről az esetekről ugyanis az egyházkormányzati iratok csak a legritkább esetben tartalmaznak információkat. Az egyes plébániákon szolgáló lelkipásztorok esetében általában csak első bejegyzésük időpontját rögzítik az anyakönyvek, kivételesnek számított az átnézett anyagban a beiktatás (*installatio*) napjának bevezetése, a plébániához jutás többi lépcsőfoka (*recommendatio*, *praesentatio*, *investitura*) pedig természetesen nem szerepel az anyakönyvekben.

Az egyházkormányzati iratok mellett mintavételszerűen megnéztem az egyházmegye területén jelentős birtokokkal rendelkező családok levéltárában található kegyúri és egyéb egyházi tárgyú irategyütteseket. A családi levéltárak vizsgálata során arra voltam elsősorban kíváncsi, hogy mennyiben tartalmaznak többletinformációt az egyházkormányzati iratokhoz képest a kegyúri ügyek tekintetében, illetve mennyiben lehet ezekből az irategyüttesekből pótolni a 18. század első harmadának az egyházkormányzati iratokból többnyire hiányzó forrásait. Az átnézett öt nagyobb családi archívumból a Veszprém, Fejér és Pilis megyékben birtokos gróf Zichy család,

55 KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 21.

56 Jó példa erre a veszprémi Szent Mihály plébánia, ahol a fondjegyzék szerint az iratanyag 1719-től kezdődően több mint 10 iratfolyóméterter tesz ki. Ebből azonban az anyakönyveket nem számítva alig 4-5 centiméternyi anyag származik a vizsgált korszakból. Vö. DÓKA 1986. 171. (289. szám).

57 A plébániákon őrzött iratok egyháztörténeti vonatkozásairól bővebben Varga Szabolcs tanulmányából lehet tájékozódni. Velem ellentétben Varga Szabolcs pécsi egyházmegyére vonatkozatható tapasztalatai jók a plébániai levéltárak anyagával, kiemelten is a 18. századi csekély mennyiségű iratanyaggal kapcsolatban. VARGA 2006., hivatkozott rész 140.

illetve a Somogy megyében jelentős uradalmakkal rendelkező gróf Széchenyi család levéltárában található egyházi vonatkozású iratanyagot kell kiemelni.⁵⁸ A Zichy család jól mutatózott korabeli missilis anyaga felhívta a figyelmet arra is, hogy a témába vágó iratok nem kizárólag a tematikusan rendezett iratcsoportok között lelhetők fel. A tapasztalatok birtokában látok esélyt arra, hogy a korabeli birtokosok levéltárainak rendszerszerű átnézésével a század első évtizedeinek forráshiánya mérsékelhető.

Áttekintettem a Helytartótanácsi Levéltár Cassa parochorumra vonatkozó részéből a veszprémi egyházmegyét érintő iratanyagot, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őriz. Ebből elsősorban a főpásztor által felküldött összesítéseket, kimutatásokat, valamint a korai időszak plébánia-szervezési terveinek anyagát hasznosítottam.⁵⁹

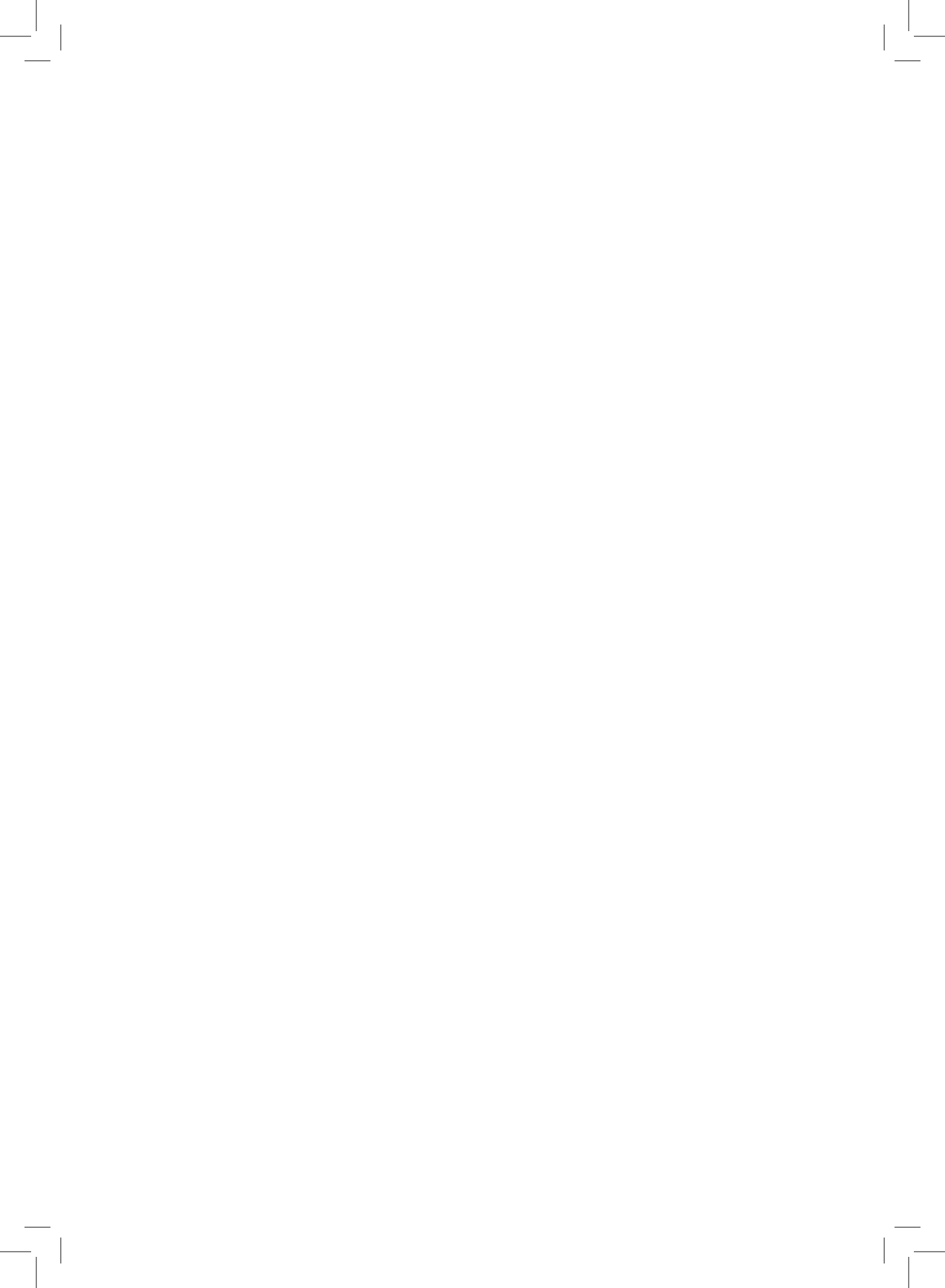
A fentiekén kívül meg kell említenem az egyházmegye területén fekvő vármegyék nemesi közgyűléseinek iratait, amelyek közül Veszprém, Zala és Somogy megye levéltárainak vonatkozó részeit tekintetem át.⁶⁰ Az egyházmegyében megtelepedett szerzetesrendek közül a ferencesek mariánus rendtartományának Pozsonyban őrzött, korabeli dokumentumokban gazdag levéltárát volt lehetőségem átnézni.⁶¹ Számos más levéltár kiadott és kiadatlan anyagát is hasznosítottam a munkám során. Ezek azonban – még ha olykor egy-egy részkérdés megválaszolásához kizárólagos segítséget is nyújtottak – a fentiekhez képest csupán kiegészítő forrásanyagát jelentették munkámnak.

58 A Zichy család iratai a MNL OL P 707, a Széchenyi családé pedig a MNL OL P 623 alatt található.

59 MNL OL C 38 Diöcesis Veszprimiensis.

60 A fentebb említettekén kívül eltekintettem a világi hatóságokhoz köthető források összegyűjtésétől. A központi kormányzati szervek egyházpolitikai tevékenységét a korszakban, igaz Erdélyre vonatkozóan Kovács Kálmán Árpád vizsgálta. E témakörben született kéziratban lévő doktori disszertációját 2008-ban védte meg (*Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években*). Témába vágó tanulmányai Kovács 1999., Kovács 2002., Kovács 2004. Az utóbbi időben összegző szándékkal vizsgálta az államhatalom és a magyar katolikus püspökök viszonyának alakulását a 17. század végétől II. József haláláig Joachim Bahlcke. BAHLCCKE 2005. A megyei igazgatás szerepének fontosságát hangsúlyozta, s egy ilyen szempontú lehetséges kutatási irányt vázolt fel Somogyi Judit az általam is vizsgált korszakban Somogy megyére vonatkozóan. SOMOGYI 1999. A megyei levéltárakban fellelhető egyházi vonatkozású forrásokról vázlatosan tájékoztat Gózszy Zoltán tanulmánya. Példáinak többsége a Somogy és a Baranya Megyei Levéltárakból származik. GÓZSZY 2006.

61 A következő konventek anyagát néztem át: pápai (lad. 14.), sümegi (lad. 16.), pesti (lad. 17.), esztergomi (lad. 17.), budai (lad. 20.), fehérvári (lad. 21.), keszthelyi (lad. 22.), andocsi (lad. 23.), szentlászlóegyházai (lad. 25.), veszprémi (lad. 26.), simontornyai (lad. 27.), mesztegnyői (lad. 28.). A tematikus sorozatok közül a *Descriptiones status Provinciae* (lad. 34.), *Testamentaria dispositio* (lad. 46.), *Testimonia functionum* (lad. 47.), *Conversi ad fidem* (lad. 48.), *Determinationes questarum inter varias ordinis provinciam* (lad. 49.), *Genuina relatio fundationum respitens conventus nostros cassatos* (lad. 50.), *Historia controversariae inter provinciam* (lad. 51.), [Viták a provinciák között egyes kolostorok miatt] (lad. 52.), *Facultates pro confessariis* (lad. 53.), *Litterae dicasteriorum et episcoporum circa regulares* (lad. 54.) vizsgált időszakra vonatkozó dokumentumait tekintetem át. SAB MPF.

II.

A PLÉBÁNIAHÁLÓZAT KIÉPÍTÉSE A 18. SZÁZADBAN

Munkám első felében a katolikus világi egyházszerkezet újjáépítését kívánom bemutatni a veszprémi egyházmegye területén. Műfaját tekintve a dolgozat része olyan történeti topográfiának tekinthető, amely egy kiválasztott tájegység meghatározott elemeinek elhelyezkedését, az azokban bekövetkezett változásokat regisztrálja, de nem célja a tájegység teljességre törekvő leírásához, azaz általános történeti földrajzi bemutatásának elkészítéséhez szükséges adatok összességének egybegyűjtése.⁶² Kizárólag az egyházszerkezet elemeit, azoknak időbeli változásait gyűjtöm össze az alábbiakban. A felhalmozott adatok elsődleges elemzésével egyfajta topográfiai rekonstrukció⁶³ megvalósítására töreksem, amely nem csupán az adatok pusztá felsorolását tartalmazza, hanem esetemben azoknak tágabban értelmezett egyháztörténeti összefüggéseit is bemutatja. A veszprémi püspökség 18. században kialakult egyházszerkezetének bemutatását több szempontból is fontosnak tartom. Mint a bevezetőben már utaltam rá, az egyházmegye területén a katolikus világi egyházszerkezet a 17. századra elpusztult. A térség egyházi szempontból ennek ellenére sem számított „légüres térnek”: a protestáns egyházak

62 Ilyen típusú komplex adatgyűjtésre először a középkor kutatói vállalkoztak. Csánki Dezső a Magyar Királyság késő középkori, míg Györffy György az ország Árpád-kori viszonyainak teljeskörű feltérképezését kezdte meg. Az ő kutatásait is felhasználva készítette el Engel Pál az ország késő középkori topográfiai adattárát és térképét. CSÁNKI 1890–1913., GYÖRFFY 1963–, ENGEL 2001. Az újkorra vonatkozóan a Magyarország történeti helységnévtára sorozatot lehet említeni, amely az általam vizsgált időszakot követő évtizedek (1773–1808) adatait dolgozza fel megyénként megjelenő köteteiben. A veszprémi egyházmegye területén található megyék adatai SIN 1987. (Fejér), SIN 1988. (Pilis), LELKES 2008. (Somogy), SIN 1994. (Veszprém) és SIN–VARGA 1996. (Zala).

63 Mendöl Tibor megfogalmazása szerint a topográfiai rekonstrukció a történeti földrajzi kutatás második fázisa, amely az adatgyűjtés és az adott táj magyarázó leírása között helyezkedik el. Ebben az értelemben tehát egyfajta köztes munkafázisról van szó. MENDÖL 1938. 326–327. Az általam elvégzett adatgyűjtés és rekonstrukció azonban egy az egyben nem használható fel a mendöli értelemben vett történeti földrajzi elemzés készítésére, tekintettel az ehhez szükségesnél szűkebb célkitűzésére. Ebben az értelemben helyesebbnek tartom egyértelműen a történetkutatáshoz kapcsolni munkámat, fenntartva azonban, hogy a történeti földrajz számára is felhasználható eredmények elérésére töreksem. A magyar történeti földrajzi kutatások kezdeteire, köztük Mendöl Tibor értékelésére röviden lásd GyÖRI 2002.

egyházszervezetének kialakulása erre az időszakra érte el tetőpontját,⁶⁴ s jelen voltak a katolikus egyház bázisaiként szolgáló szerzetesközösségek is.⁶⁵ A terület egyházi viszonyait azonban alapjaiban változtatta meg a korszakban az állam által hivatalosan is támogatott katolikus egyház világi egyházszervezetének kiépítése. Az egyházszervezet kiépítésének bemutatásával tehát egy új, kezdetektől meghatározó tényező megjelenése követhető nyomon. A világi egyházszervezet 18. századi megjelenése máig ható és érzékelhető változásokat okozott a térségben. Elsősorban a felekezeti viszonyok alakulására hatott az új szereplő megjelenése, ez azonban befolyásolta a térség egészének változásait is.⁶⁶ A katolikus egyházszervezet kialakulásának feltérképezése tehát egyszerre jelenti a 18. századi állapotok rekonstrukciós kísérletét és a 19–20. században lezajlott folyamatok hátterének megrajzolását.

II.1. Az egyházmegye területi kiterjedése

Jelen munkának nem célja, hogy bemutassa az egyházmegye egészének területi változásait, illetve vizsgálja annak körülményeit és időbeliségét. Mégis szükségesnek tartom röviden bemutatni az egyházmegye 18. századi kiterjedését, hiszen az egyházmegye mint területi egység sok szempontból meghatározta a plébániahálózat szervezetét.

A veszprémi egyházmegye területe alapítása óta széles sávként húzódott keresztül a Dunántúlon a Drávától a Dunakanyarig, elfoglalva e tájegység közel felét. A veszprémi püspökségnek Szent István király nevéhez köthető adománylevelében található leírása a 18. századra is érvényes:⁶⁷ az egyházmegyét Zala és Somogy megyék jelentős része, Veszprém megye Bakony vonalától délre húzódó fele, Fejér megye, valamint Pest–Pilis–Solt megye dunántúli (pilisi) területe alkotta. A madártávlatból változatlanak tűnő kép azonban korántsem tekinthető statikusnak.

64 A reformátusokra vonatkozó rövid intézménytörténeti vázlat KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 45–113. Az evangélikusokra pedig KEVEHÁZI 2011. 10–62. különösen 26–31.

65 A szerzetesközösségekkel kapcsolatban Molnár Antal kutatásait kell kiemelni. A térségre vonatkozóan elsősorban MOLNÁR 2003., a kérdéskör egészére vonatkozóan pedig MOLNÁR 2002. Lásd még Siptár Dániel hivatkozott munkáit!

66 A kérdéskört szélesebb összefüggések közé kísérelte meg helyezni Faragó Tamás, aki a Dunántúl példáján a népességfejlődés és a felekezetek közötti összefüggéseket hosszú időtartamon keresztül követő vizsgálat hipotéziseit fogalmazta meg. FARAGÓ 2008. A tanulmányban alkalmazott módszer, s ebből fakadóan az előfeltevések kritikáját adja Kovács I. Gábor. Kovács 2010. Ez utóbbi tanulmányra Horváth Gergely Krisztián hívta fel a figyelmet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

67 A Györffy György által 1009-re keltezett oklevél szövegét késő Árpád-kori másolatok tartották fenn. Legújabb kiadása ÉRSZEGI–SOLYMOSI 2010. no 3. (29–35). Az oklevélben felsorolt négy megye (Fejér, Kolon, Veszprém és Visegrád) közül Kolon vélhetően magába foglalta az ötödiket, Somogyot is. A kérdésre lásd legújabban ZSOLDOS 2010. különösen 306–307.

Egy adott település egyházmegyei hovatartozását a korszakban a megyéspüspöki joghatóság szabta meg. A főpásztor joghatósága a gyakorlatban elsősorban a plébánosok kinevezésének jogában (*investitura*) nyilvánult meg. Az egyházmegye lelkipásztorainak felügyeletét a püspökök az egyházlátogatások időről időre történő végzése, végeztetése útján gyakorolták. A megyéspüspöki joghatóság területi vonatkozásai a leggyakrabban e két formában jelentek meg. A püspök a plébános kinevezésével, majd az esperes útján történő beiktatásával joghatóságának egy bizonyos részét a plébánosra ruházta át, aki a rábízott területen képviselte az egyházat, kiszolgáltatta a szentségeket, elvégezte a lelkipásztori feladatokat.

A 18. század elején a térségben több okból sem volt teljesen egyértelmű, területileg hol is végződik egyik megyéspüspök joghatósága, s hol kezdődik a másiké. Alapvető problémát okozott a pontos határok meghúzásában az előző másfél évszázad alatti oszmán uralom. Megszakadt az egyházmegyék, a katolikus egyházszervezet időbeli folytonossága, ennek következtében elhalványultak a hódoltság korát megelőző határok, amelyeknek a helyreállítására törekedtek a korban. Hozzájárult ehhez a településhálózat jelentős megváltozása (pusztulása) is. Nem sokkal volt azonban jobb a helyzet a hódoltságon kívül eső területeken sem, legalábbis ami a veszprémi egyházmegyét illeti. A Magyar Királyság és a hódoltság határvidékének számító veszprémi és zalai részeken egyrészt a mindennapos harcok, másrészt a reformáció következtében szűnt meg a katolikus egyházszervezet. A fentieknek köszönhetően tág tere nyílt a joghatósági vitáknak, amit a vélt vagy valós igényeik érvényesítése érdekében a főpapok ki is használtak.

A határok változékonyságához a megyéspüspökök joghatósága alá tartozó terület kiterjedésének bizonytalansága mellett egy további tényező is hozzájárult. Az egyházszervezet hiánya – később hiányosságai – rákényszerítették a püspököket arra, hogy joghatóságuk alá nem tartozó személyeket bízzanak meg egy-egy terület lelkipásztori feladatainak ellátásával. Ezek a személyek szerzetesek, vagy kevésbé szerencsés esetben a szomszédos egyházmegyék papjai, plébánosai voltak.⁶⁸ Előfordult az is – sőt, a korszak kezdetén ez lehetett

68 Több, szerzetesek, elsősorban ferencesek részére kiadott *jurisdictio* maradt fenn. Ezek közül példaként említem Pöstyéni Mihály helynöknek a fehérvári ferencesek részére adott felhatalmazását a Fejér megyei Csikvár (Szabadbattyán), Battyán, Szentmihály, Kiskeszzi, Ladány, Füle, Polgárdi, Tác, Soponya, Kálóz, Aba, Sárkeresztúr, Seregélyes, Szerecsen, valamint ezen települések között fekvő puszták ellátására. 1743. VIII. 20.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 122. Másfél évtizeddel később Dravec József helynök a simontornyai ferenceseket hatalmazta fel Egres, Vám, Igar és Dég települések adminisztrálására. 1759. XII. 6.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 354. Világi plébánosok megbízására példaként a földvári plébános esetét említem, akinek Pöstyéni Mihály helynök adott joghatóságot arra, hogy ő vagy káplánja ellássa a perkáti plébánia területén fekvő Baracs, Kis- és Nagyvenyim pusztákat. 1743. IV. 13.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 224. Az adatok tükrében ez egyben a földvári plébános korábban joghatóság nélkül végzett lelkipásztori tevékenységének hivatalossá tételét jelenthette. 1737-ben az adonyi plébániához

az általános –, hogy a főpásztor tudta és megbízása nélkül adminisztráltak egyházmegyéjéhez tartozó híveket az adott püspök joghatósága alá nem tartozó papok. Ilyen esetekben akár maguk a hívek lehettek a kezdeményező felek, akik a távoli egyházmegyes plébános helyett (már ha volt egyáltalán ilyen), a szomszédos püspökség közelebb élő papját hívták, illetve az ő tempomába jártak a szentségek vételére.

Jó példa erre a Zala megyei, tehát eredendően veszprémi egyházmegyei Nyavalád (Zalaerdőd) és Ötvös (Dabronc része) esete. Az 1720-as években mindkét település katolikus lakosait a közeli Dabroncon élő licenciátus gondozta. A (csab)rendeki plébánia megszervezését követően a dabronci licenciátus vonzáskörzete az igencsak távoli rendeki plébániához került. Ezt követően az egyházmegyes plébániáktól meglehetősen távol található Nyavalád lakosai a győri püspökség hosszúperesztegi és jánosházi plébániájára jártak szentmisét hallgatni. Bíró Márton veszprémi püspök 1746. szeptember 30-án kelt és gróf Zichy Ferenc győri püspökhöz írott levelében említi, hogy ennek ellenére sem kétséges a Zala megyei település egyházmegyei hovatartozása, hiszen lelkipásztor hiányában kényszerűségből szolgál náluk a szomszédos püspökség papja. A levél apropóját minden bizonnyal Bíró Márton egy héttel korábban elvégzett vizitációja adta. Elképzelhető, hogy személyesen is megfordult a településen (a közeli Gógánfán szeptember 24-én keltezett). Szűk másfél évtizeddel később, 1769. május 24-én kelt levelében a hosszúperesztegi plébános egy házassági ügy kapcsán Nyavaládról már mint Hosszúpereszteg filiájáról írt. Levelében – a veszprémi egyházmegyes (Csab)rendek leányegyházaként számon tartott – Ötvös pusztáról azt állította, hogy területileg filiájához, Nyavaládhoz tartozik, azzal érvelt továbbá, hogy a puszta Nyavalád és a győri egyházmegyéhez tartozó Túrje között található, így Ötvösnek is a hosszúperesztegi plébánia leányegyházának kell lennie. Ötvös végül nem került át a győri püspökséghez, Nyavalád azonban igen. A Zala megyei település 1746-ot követően egyetlen egyházmegyei összeírásban sem található meg, s az egyházmegyei rendezést követően a szombathelyi egyházmegye része lett, s oda tartozik mind a mai napig.⁶⁹

A település területi elhelyezkedése, s ezáltal legtöbbször múltbéli hovatartozása is sok esetben hivatkozási alapként szolgált a határok, végső soron a joghatóság kérdésének megbolygatásához. Erre hivatkoztak a püspökök

tartozó pentelei fiatalokat adott össze engedély nélkül. 1738. I. 2.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 188. A kiváltságolt plébániák plébánosai is besegítettek olykor az egyházmegyében fekvő települések pasztorálásában. A szentendrei plébános által az 1750-es, 1760-as években ellátott (Pilis)szentlászló esetét a későbbiekben részletesebben is bemutatom.

⁶⁹ Az 1720-as évek adatait idézi Pfeiffer János adatgyűjtésére hivatkozva PETRÁK 1949. 45., és a tūrjei anyakönyv alapján DÉNESI 2010. 109.; 1746-os vizitáció és levelezés: VÉL I.1.8. tom. 5. 37–41.; IX. 24. (Bíró gógánfai keltezése): VÉL I.1.39.b. tom. 2. 303.; IX. 30. (Bíró Zichy Ferenchez) VÉL I.1.39.b. tom. 2. 306–308.; 1769: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 19.; mai állapot: *A veszprémi egyházmegye 1993 óta (1995)* című térkép (megtalálható HERMANN–KARLINSZKY 2010. hátsó előzékén).

az egyházmegye belsejében található exempt plébániák hovatartozásának (kiváltságolt voltának) vitatása esetén. Ezeknek az egyházaknak szinte mind-egyikére megkísérelték a joghatóságukat kiterjeszteni a korszak püspökei.

Az alábbi fejezetben sorra veszem a veszprémi püspökséggel határos egyházmegyéket, s röviden felvázolom a vizsgált korszak területi változásait, majd ezt követően kitérek az exempt egyházak kérdéskörére is. Célom alapvetően az, hogy bemutassam azt a tágabb igazgatási keretet, amelyen belül a dolgozat tulajdonképpeni tárgyát képező egyházszerkezeti változások végbementek. Emellett, ha csak érintőlegesen is, ki szeretnék térni a határ problémájára, a határ mai fogalma ugyanis a korszak egyházigazgatási egységeinek a lehatárolására az egyházmegyétől kezdve egészen a plébániáig félrevezető lehet.

Viszonyítási alapként a veszprémi egyházmegye középkori területéhez kell visszanyúlni, ahogy a kortársak is tették a terület visszafoglalását követően az egyházmegyék újjászervezése során. Az egyházmegye középkori kiterjedésének és egyházigazgatási beosztásának elsődleges forrását a pápai tizedjegyzékek jelentik.⁷⁰ Az ezek alapján készített térképek és a 18. századi egyházmegyét ábrázoló térképek összevetéséből egyértelműen látható, hogy az egyházmegye területe kora újkorban jelentősen csökkent a szomszédos egyházmegyék javára⁷¹ (elsősorban Esztergom és Zágráb, kisebb részben

70 A tizedjegyzékek veszprémi egyházmegyére vonatkozó részeinek kiadása [FEJÉRPATAKY] [1889]. 373–405. és ORTVAY 1891–1892. 1. 283–308. (A vonatkozó részt Nagy Imre készítette). Az egyes egyházmegyék anyagához készített kommentárok különböző részletességűek, Veszprém esetében a közreadó megelégedett a települések azonosításával. A tizedjegyzék egyházmegyei vonatkozású részének kiadása megtalálható még FRANKÓI–LUKCSICS 1896–1907. II. 64–84., az egyes települések értelmezéséhez lásd ugyane kötet bevezetőjét LXXI–CII. Ez az egyetlen forrás, amely a középkorra vonatkozóan az egyházmegye teljes területére szolgáltat adatokat. A tizedjegyzékeket közzétételük óta sokan használták. Adatainak értelmezésével kapcsolatban – az erdélyi püspökségre vonatkozó részek felhasználására vonatkozóan, de általánosan használható szempontokat is felvetve – Hegyi Géza fogalmazott meg kritikai észrevételeket. HEGYI 2010. Az egyházmegye egyes részeiről 16. század derekán keletkezett források is tartalmaznak adatokat. Ezek közül egy 1550-ben keletkezett egyházmegyei plébániaösszeírás Zala és Veszprém megyékre vonatkozóan közli a plébániák nevét, valamint tájékoztat arról, hogy a javadalom be van-e töltve. A már oszmán hódoltság alatt lévő területek, így Pilis és Fejér megyék, valamint Somogy egykor volt plébániáit azonban csak általánosságban említi. Az összeírás kiadása KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 454–462. Kiegészíti a képet négy zalai esperesi kerületről, a szepetnekiről, a kapornakiról, a novairól és az egerszegiről fennmaradt 1554-es egyházlátogatás. VÉL III.1.a.1. Miscellanea 7. (1554), kiadása PFEIFFER 1947. 24–40., magyar fordítása TOMISA 2002. 27–40.

71 Középkori viszonyokra lásd a pápai tizedjegyzékek alapján szerkesztett térképet (*A Veszprémi és Pécsi egyházmegyék a XIV. század elején*, HRUBANT–ORTVAY 1888.) és a veszprémi káptalan 1495 és 1534 között vezetett számadáskönyvének kiadása mellékleteként közzétett, Solymosi László által tervezett térképet (*A veszprémi egyházmegye tizedkerületeinek központjai és a veszprémi káptalan birtokai a középkor végén*, megtalálható KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSSI 1997.) A 18. századi viszonyokat az Ördög Ferenc és Rajczi Pál által tervezett *A veszprémi püspöki egyházmegye lekipasztorkodási helyei 1771.* című térkép (ÖRDÖG 1991–1998. IV.), vala-

Győr és Pécs nyert területeket, bár ez utóbbi nagyjából azonos arányban vesztett is területéből Veszprémmel szemben).⁷² A területi változások folyamata jelenleg feltáratlan, annyi bizonyos, hogy a 18. század elején a jelentősebb vitatott települések hovatartozása egyházz jogilag rögzült, a küzdelem azonban különböző intenzitással tovább folytatódott. A kérdés végleges rendezését a dunántúli egyházmegyék 1777-es átszervezése hozta meg.

A veszprémi egyházmegye északi részén, a Duna jobb partján tucatnyi középkori plébánia területe került az esztergomi érsek joghatósága alá. A veszprémi püspök a vizsgált korszakban az általam ismert források alapján nem vitatta az esztergomi főegyházmegyéhez került plébániák hovatartozását.⁷³

Az esztergomi főegyházmegyéhez került plébániáknál jóval kisebb terület, csupán néhány, a Veszprém megyei Somló-hegy környékén fekvő egykori plébánia jutott a győri püspök joghatósága alá a 17. század végére. (III/A. térkép) A források tanúsága szerint a győri püspökséghez került települések békés úton fokozatosan visszakerültek a veszprémi egyházmegyéhez.⁷⁴ A kiindulópontként számításba vehető 1550. évi plébános-összeírás adatai szerint a Somló környéki települések közül veszprémi plébániaként szerepelt Devecser, Szék (Devecser határában), Ajka, (Ajka)rendek, Lőrinte, Kolontár, Miske és Öcs, valamennyi a devecseri esperesi kerületben.⁷⁵ Ezek közül Devecser, Ajka, valamint a később a veszprémi egyházmegyében összeírt Magyarpolány megtalálható a győri püspökség pápai főesperességének 1698-ban kelt egyházlátogatási jegyzőkönyvében.⁷⁶ A vizitáció által érintett

mint a HERMANN 2008. mellékleteként megjelent *A veszprémi római katolikus egyházmegye közigazgatása a XVIII. században* című térkép mutatja. A két időszak viszonyait egy térképen ábrázolja *A veszprémi egyházmegye a 14. század első harmadában és 1771-ben* című térkép. HERMANN–KARLINSZKY 2010. (első előzők). Ennek elkészítése során mind a négy korábban hivatkozott térkép felhasználásra került, s a tizedjegyzék, valamint jelen kutatás adatai alapján történtek módosítások azok adatain.

72 Az esztergomi, a győri, a zágrábi és a pécsi egyházmegyéken kívül határos volt a veszprémi püspökség a váci egyházmegyével is, azonban a kettő közti határt jelentő Duna folyó elég szélesnek bizonyult ahhoz, hogy egyik egyházmegye se vessen szemet a szomszéd területeire.

73 Az esztergomi főegyházmegyéhez kerültek a 18. század elejére Esztergom megye Duna jobbparti plébániái, amelyek a tizedjegyzék szerint a 14. században a veszprémi püspök joghatósága alatt álltak. Ezzel kapcsolatban 17–18. századból iratokra sem a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltárban, sem az esztergomi Primási Levéltár Archivum Ecclesiasticum Vetus gyűjteményében nem bukkantam.

74 Az 1777-es egyházmegyei rendezés során a győri püspökség a pápai főesperességre vonatkozó jövedelem-összeírásokat és egyházlátogatási jegyzőkönyvet átadta a veszprémi püspöki levéltárnak, ahol azok ma is megtalálhatók. A pápai főesperesség 1698. évi egyházlátogatása: VÉL I.1.8. tom. 1., kiadása PFEIFFER 1947. 121–144., magyar fordításban RAJCSI 1984.; a pápai főesperességre vonatkozó jövedelem-összeírások 1748: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 11., kiadása magyar fordításban RAJCSI 1980., 1754/56: uo. no 12. és 1766/67: uo. no 13.

75 KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 461.

76 Devecserben ekkor licenciátus szolgált. Egy, az 1750-es évek derekán keletkezett összeírás szerint a devecseri plébániát 1710 körül alapították. 1698-ban külön írták össze Noszlopot is,

települések a Déli-Bakony lábánál, a hegységtől északnyugatra terültek el. A vizitáció által kirajzolt természetes határ a Bakony vonulata volt a két egyházmegye között. A 16. század derekán Veszprémhez tartozó települések közül az 1740-es években Devecser leányegyházaiként szerepel Kolontár és Miske.⁷⁷ Ajka 1734-ben bukkan fel a veszprémi egyházmegye székesegyházi főesperességének összeírásában. Eszerint a település hat katolikus lakosa még (a szomszédos egyházmegyéhez tartozó) Devecserbe járt szentmisét hallgatni.⁷⁸ Ajka leányegyházként nem szerepelt sem az 1730-es évek, sem az 1740-es évek összeírásaiban.⁷⁹ (III/B. térkép)

Padányi Bíró Márton 1752-ben Rómába küldött jelentésében Kislőd és Ajkarendek püspöki birtokokat, valamint Polányt, Noszlopot, Ajkát, Berényt, Tósokot és Csékutat mint Városlőd leányegyházait sorolta fel. Megjegyezte ugyanakkor, hogy Berény (Berénd) a zirci ciszterciek birtoka, Tósok pedig a tihanyi bencéseké, s bár egyik szerzet sem gondoskodik a lakosok lelki vigasztalásáról, exemptiójukra hivatkozva kétségbe vonják a plébános joghatóságát.⁸⁰ Tovább bonyolítja a kérdést, hogy ugyanebben a jelentésében Bíró említést tett a halimbai plébániáról, amelynek filiái Szóc, Padrag, Csékút, Tósok és Berény voltak. A települések, mint látható, részben fedik egymást.⁸¹ A halimbai plébániáról már az 1740-es évek közepétől maradtak fenn adatokkal. Véleményem szerint a reláció Városlőd esetében egy korábbi, még a halimbai plébánia létrehozását megelőző állapotot őrzött meg.⁸² Esetükben nem valódi leányegyházakra kell gondolnunk – az csupán a katolikus lakosságú Kislőd lehetett –, hanem a megnevezett települések szórványkatolikusainak gondozására. Azt kevésbé tartom valószínűnek, hogy a noszlopi hívek a közelebbi Devecser helyett Városlődre jártak szentmisére, így Noszlop esetében inkább a területi igények kerültek megfogalmazásra. Meggondolandónak tartom, hogy az egyház-

amely aztán később Devecser filiájaként bukkan fel a forrásokban. 1698: PFEIFFER 1947. 134–137., Devecser alapítása: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 12. 36–38.; Noszlop leányegyházként 1748. II. 20.: uo. no 11. 15–20.

77 1748. II. 20.: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 11. 15–20. Ebből a jegyzőkönyvből tudható, hogy Kolontár újratelepítésére nemrég került sor; Miske pedig (Noszloppal egyetemben) csak ekkor került a devecseri plébániához.

78 VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7. 21.

79 Vö. 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4.; 1735: MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. 241r–261v.; 1747: VÉL I.1.8. tom. 6. 217–220. A győri püspökség pápai főesperességének egyházlátogatása során 1748-ban a vizitátorok már nem említették Ajkát.

80 HORNIG 1903. 258.

81 HORNIG 1903. 278.

82 A jelentés szerkezete és a plébániákról fennmaradt további adatok is ezt támogatják. A városlódi plébánia egy olyan fejezetben szerepel, amely a püspöki kinevezésekor már meglévő plébániákat sorolja fel (igaz, ezt csak a zalaegerszegi kerület plébániái esetében mondja ki: *antiquae ecclesiae et parochiae, quae in hoc districtu Szala-Egerszeghiensi, dum episcopus constitueret, repertae sunt* – HORNIG 1903. 240.), míg a halimbai az újonnan alapított plébániákat tartalmazó részben (*series parochiarum neoerectarum*) olvasható.

megye határán található Polány, Berénd és Tósok községek egyházigazgatási hovatartozásának rögzülésére hatással volt, hogy a lakosok lelkigondozására egyre inkább figyelmet fordító birtokos, a zirci ciszterci apátság az egyházmegye területén feküdt.

Ajka vélhetően 1752-ben, a plébánia megalapításakor került a kislódi plébános joghatósága alá a korábban a forrásokban nem szereplő (Ajka)rendekkel együtt.⁸³ Lőrintével az 1770-es évek legelejétől találkozunk az összeírásokban Halimba filiájaként.⁸⁴ A devecesteri plébánia végül 1777-ben került vissza a veszprémi egyházmegyéhez. Az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyvben szereplő Magyarpolány 1747-ben szerepel a veszprémi egyházmegye összeírásában, ugyanakkor a győri püspökség pápai főesperességének 1748-ban kelt vizitációja is említi mint olyan községet, ahol protestáns prédikátor van, és az egyházlátogatásra a lakosok ellenállása miatt nem került sor.⁸⁵ Ezt követően azonban a korszak egészében a veszprémi püspökség részeként kerül elő.⁸⁶ A fentiek alapján a két egyházmegye közötti határ rögzülésére az 1750-es évek elején kerülhetett sor.

A pécsi püspökséggel szemben a veszprémi egyházmegye területi nyereséget és veszteséget is elkönnyvelhetett a középkori állapotokhoz képest.⁸⁷

83 1757-ben Ajkát és Rendeket Kislőd filiájaként írták össze (Ajka, Magyar- és Németrendek néven). VÉL I.1.14. tom. 8. 186–216. és 217–250. [a két összeírás szövege megegyezik egymással].

84 1770: VÉL I.1.14. tom. 15. 151–177.; 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 12r. Az 1770-ben kelt összesítés, amely egyéb adataiban sem mindig bizonyult megbízhatónak, Monostorapáti leányegyházaként nevezi meg Lőrintét. Ugyanez a forrás Szócöt, amely a monostorapáti plébánia és Lőrinte között terült el, Halimba filiájaként említi valamennyi más forrással összehangban. Ez alapján nyilvánvaló, hogy az összesítést készítő tévedéséről lehet szó. Lőrinte minden bizonnyal ekkor is Halimba filiája volt.

85 1747-ben Ajkához és Ajkarendekhez hasonlóan még nem tartozott egyetlen plébániához sem, amint azt a győri vizitáció is igazolja. VÉL I.1.8. tom. 6. 208–210. A győri egyházlátogatás jegyzőkönyve VÉL I.1.13. fasc. 1. no 11.

86 1757-ben Kislőd leányegyházaként szerepel, a plébánia megalapításától, 1752-től kezdve ide tartozhatott. VÉL I.1.14. tom. 8. 186–216. és 217–250. [a két összeírás szövege megegyezik egymással]. 1761-től a birtokos zirci ciszterci adminisztráltak a települést, a források olykor filiaként (1771), olykor önálló adminisztratúráként (1774) említik. A bizonytalanság feltételezhető oka, hogy a távolság miatt helyben lakó ciszterci szerzetes gondozta a híveket. 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 14r. 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 26. és fasc. 3. no 12. 1777-et követően minden kétséget kizáróan önálló anyaegyház lett ciszterci adminisztrátorokkal az élén. 1779. V. 6.: VÉL I.1.8. tom. 12. 337–346. Magyarpolány betelepítésére és ciszterci lelkipásztorkodására lásd FORGÓ 2010.

87 A pécsi püspökség középkori határaitól külön tanulmány született az egyházmegye 1543 előtti történetét bemutató kötetben Kiss Gergely tollából. Ugyanő foglalta össze az egyházmegye főesperességeinek történetét, ahol a tolnai, a regölyi és a székesegyházi főesperesség kapcsán szintén kitért a pécsi és a veszprémi egyházmegye között húzódó határra. Kiss 2009a., Kiss 2009b. 250–256. (térképekkel). A középkori pécsi egyházmegye templomos helyeinek adattára segítségével könnyűszerrel megállapítható, mely települések, illetve helyükön egykor volt középkori települések feküdtek a határvonal egyik vagy másik oldalán.

A későbbi Törökkoppány, Attala, Gölle, Kercesliget plébániáinak a területe, valamint az egyházmegye déli csücskében a ladi plébániához tartozó falvak egy része, például Okorág kerültek a középkori pécsi egyházmegyétől a 18. században a veszprémi egyházmegyéhez. Ezzel szemben a Somogy megyei Szigetvár környéke felett a veszprémi püspök veszítette el joghatóságát,⁸⁸ rá vonatkozó igényét azonban a század első évtizedeiben még számon tartotta.⁸⁹ A pécsi egyházmegyével 1747-ben keveredett konfliktusba Bíró Márton Szulimán plébániájának betöltése miatt. 1747. november 15-én a veszprémi püspök a szulimáni plébániára helyezte Kozarics Jakabot, hogy ott és két leányegyházában, Szentlászlón és Almamelléken ellássa a hívek lelkipozícióját.⁹⁰ Kozarics leveléből megtudjuk, hogy beiktatásakor Fonyó Sándor, a pécsi egyházmegye helynöke egyrészt a somogyi alispán, másrészt a szigetvári plébános útján intette őt, ne foglalja el a plébániát, lévén, hogy az nem tartozik a veszprémi egyházmegyéhez. Mivel ezt követően sem hagyott fel a lelkipásztorokodással, a helynök 29-én⁹¹ erőszakkal Pécsre vitette, és 22 napra fogságra vetette. Végül esküt vettek tőle, hogy felhagy a pécsi egyházmegyében történő lelkipásztorokodással. Erre való tekintettel kérte Bíró Mártont,

NÉMETH-SZEBERÉNYI-FEDELES 2009. XCVIII–CXXX. (tolnai főesperesség), CXXX–CL. (regölyi főesperesség), CLXXXII–CCVI. (székesegyházi főesperesség).

- 88 A Sziget(vár) feletti joghatóságra vonatkozóan lásd PL AEV no 473. (Sziget városa feletti joghatóság 1711–1719) és GÓZSY 2005. 147–149., GÓZSY 2012b. 267–269.
- 89 Egy keltezetlen, 1724 körülire datálható összeírásban, amelyben a Somogy megyei plébánosok nevei szerepelnek, olvasható: „NB In Babolcsa et Csurgo etia[m] sunt parochi missi a Ven[erabili] Capitulo Zabragiensi [!], quæ parochiæ alias jure spectarent ad Diocesim Vesprimiensem, uti etia[m] Szigetvárien[sis].” VÉL I.1.38. fasc. 1. no 1.
- 90 Kozarics keltezetlen levelének eredetije megtalálható VÉL I.1.6. fasc. 1. no 123., másolata VÉL I.1.39.b. tom. 3. 376–380. Pfeiffer János ismerte a levél másolatát, hivatkozott rá névtárában, ugyanakkor Kozarics szulimáni működéséről a fenti forráshelyre hivatkozva a következőket írta: „plébános a pécsi egyházmegyében Szulimánban 1747. nov. 15-től 1748. dec. 29-ig.” PFEIFFER 1987. 636. A szulimáni plébánia, amelyről a levélben Kozarics mint veszprémi egyházmegyéhez tartozó plébániáról ír, a középkori viszonyokat tekintve sajátos helyzetben van. Az anyaegyház, Szulimán területe korábban a veszprémi, a két leányegyház, Szentlászló és Almamellék területe viszont a pécsi egyházmegyéhez tartozott. Vö. Kiss 2009b. 255. (6. térkép) és NÉMETH-SZEBERÉNYI-FEDELES 2009. CLXXXII–CLXXXIII. (4–6. számok).
- 91 A levélben „die 29na præteriti men[sis]” szerepel, mivel azonban mind a levél eredetije, mind másolata keltezetlen, a hónap pontos beazonosítása nehézségekbe ütközik. A levél szóhasználatából egyértelmű, hogy 1748-ban íródott. Ezt és Kozarics további pályafutását figyelembe véve 1747 decembere, 1748 januárja és esetleg februárja jöhet szóba. A pécsi káptalan gyűléseinek jegyzőkönyve szerint a testület 1748. január 2-án tárgyalta az ügyet. A név nélkül említett papot a veszprémi püspök investitúrával küldte Mozsgó és a körötte fekvő Almán túli területek lelkipozíciójára. A káptalan úgy döntött, hogy amennyiben eddig nem történt meg a pap visszahívása, úgy egyházmegyéjük jogai védelme érdekében tisztes fogságba fogják vetni (*in honestum arrestum*). PKL II/2 Káptalani gyűlések jegyzőkönyvei tom. 2. 97–98. (1748. I. 2.) Ezt elfogadva a levél feltehető keltezése 1748 februárjának legvége, a plébános fogsága után következő időszak lehet. – Az ügynek a pécsi káptalan levéltárában kéresemre Damásdi Zoltán levéltáros nézett utána, amit ezúton is szeretnék neki megköszönni.

ne kívánja Szulimánra történő visszatérését. Kozarics 1748 áprilisától buzsáki plébánosként működött tovább a veszprémi egyházmegyében,⁹² Szigetvár és környéke pedig végleg kikerült a veszprémi püspök joghatósága alól, s – úgy tűnik – érdeklődésének homlokteréből is.

A negyedik határos egyházmegyével, a zágrábi püspökséggel való viszony a fentiekől lényegesen eltérően alakult. Egyrészt a zágrábi egyházmegye hasított ki a legnagyobb területet a veszprémi testéből,⁹³ másrészt ezt a terület-vesztéséget a veszprémi püspök nem ismerte el,⁹⁴ s a 18. század első felében konfliktusok sora köthető a kérdéses plébániákhoz. Az alábbiakban csupán ezek főbb irányait kívánom ismertetni.⁹⁵

A korábban bemutatott Somló környéki településekhez hasonlóan időben változott, hogy mely településekre akarta / tudta kiterjeszteni joghatóságát egyik vagy másik egyházmegye főpásztora. Ezeket a változásokat elsősorban az egyházlátogatások jegyzőkönyvei segítségével lehet nyomon követni.

Kanizsa oszmán uralom alóli felszabadulását követő években a zágrábi püspök több alkalommal is végeztetett egyházlátogatást a településen.⁹⁶ Az általa vizitáltatott plébániák száma a 18. század elejétől kezdődően megnövekedett, s a vitatott Zala megyei települések helyett tevékenysége elsősorban Somogy megye Dráva-menti területére terjedt ki. Somogyban legkorábban a babócsai plébánia látogatására került sor. Az 1713-ban elvégzett vizitáció szerint a babócsai plébánia része volt a később egyértelműen a veszprémi

92 VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [examen 1753].

93 Somogy megye esetében a Dráva-menti települések egész sorát számíthatjuk ebbe a körbe, míg Zala megye esetében a Mura északi oldalán a Kerkától keletre fekvő területekről van szó. Ez utóbbi részen a novai és a szepetneki esperesi kerületek osztoztak a 16. század derekán. KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 459–460.

94 A veszprémi püspök Zágrábbal szemben a század folyamán fenntartott folyamatos jogigénye a 20. század történészeire is hatással volt. Az Ördög Ferenc és Rajczi Pál által tervezett 1771-es állapotokat mutató egyházmegye-térképen Somogy megye Dráva-menti részén a „zágrábi püspöki egyházmegye látja el” felirat olvasható, ez azonban nem fedti a valóságot. A század első harmadának végére kikristályosodott, hogy mely plébániák felett rendelkezik egyik vagy másik megyéspüspök joghatósággal, s ha a felek ezt vitatták, sőt, olykor kísérletet tettek a helyzet megváltoztatására is, a Dráva- és a Kerka-menti területek ténylegesen a zágrábi egyházmegye részét képezték. ÖRDÖG 1991–1998. IV.

95 Tehetem ezt azért is, mivel Pehm [Mindszenty] József részletesen foglalkozott a kérdéssel, annak is elsősorban Padányi Bíró Mártonhoz köthető aspektusaival. Ez, noha nem pótolja a kérdéskör modern összefoglalását, adataiban jól felhasználható. PEHM 1934. 273–296. Az itt hivatkozott bőséges forrásanyag mellett lásd még PL AEV no 1188. (A zágrábi és a veszprémi püspök határvitája 1754.) A kérdést Pehm [Mindszenty] József adataira támaszkodva bemutatta Baróti János is, összegzése azonban nem éri el forrása színvonalát. BARÓTI 1948. 11–34.

96 Az 1692-es, 1693-as, 1698-as és 1699-es egyházlátogatás jegyzőkönyveit kiadta PFEIFFER 1947. 41–48. Kanizsa hovatarozásának ügye gyakorlatilag lezárult gróf Volkra Ottó János püspök 1711-es fellépésével. Vö. KÖRMENDY 1995a. 31. A későbbi zágrábi próbálkozások már Kiskanizsára és Homokkomáromra vonatkoztak. SIPTÁR 2010a. 71.

egyházmegyéhez sorolt Csokonya és környéke is.⁹⁷ Ugyanekkor látogatták meg a berzencei plébániát is.⁹⁸ Az 1728-ban végzett vizitációk ezen a területen már négy Zágrábhöz tartozó plébániáról adnak számot. A babócsai plébános joghatósága alól időközben kikerült Csokonya és környéke.⁹⁹ Külön szerepel Berzence és Csurgó, valamint megjelenik a vízvári plébánia is.¹⁰⁰ Az 1731-es vizitáció két új elemmel bővült. A bikesi (Somogybükkösd) kápolna leírása mellett megtalálható Atád is a vizitált plébániák között. Bükkösd megjelenésével a Dráva-mente egészen kiépült a zágrábi egyházmegyéhez tartozó egyházszervezet. Atád feltűnése pedig egybevág a veszprémi püspök plébániaalapítási szándékával.¹⁰¹ A következő évek egyházlátogatásai a plébániák számában nem mutatnak változást, Atád esetében azonban a zágrábi és a veszprémi püspök közötti konfliktusokat rögzítik.¹⁰² Az 1742-es egyházlátogatás során készült jegyzőkönyv megemlíti azt is, hogy Iharosberénynek a csurgói plébániához kellene tartoznia.¹⁰³ (IV/A–C. térkép) Az 1740-es évek derekától a Zala megyei Kiskanizsa, Homokkomárom és Pusztamagyaród hovatartozása került előtérbe Atádé mellett.¹⁰⁴

97 A babócsai plébánia leányegyházai voltak ekkor Barcsa (Barcs), Petro-Most (Péterhida), Boszeleno (Bolhó), Hersenia (Heresznye), Újnép (Rinyaújnép) – ezek később is a zágrábi egyházmegyéhez tartoztak –, valamint Szentmihály (Rinyaszentkirály határában), Szentkirály (Rinyaszentkirály), Csokonya (Csokonyavisonta része), Újlak (Rinyaújlak) – ezek a későbbiekben a veszprémi egyházmegyéhez tartozó települések voltak. PFEIFFER 1947. 49.

98 A forráskiadás szerint a babócsai plébániáról felvett jegyzőkönyvet közvetlenül követő jegyzőkönyvről van szó, amely szerint a plébánia „*anno et die eodem visitata est per eundem*”, ami a távolság, és az egyházlátogatás novemberi idejének ismeretében meglehetősen valószínűtlennek tűnik. A plébánia mellett fel vannak sorolva Csurgó és Dvorische (Somogyudvarhely). Mindkét leányegyház a zágrábi egyházmegyéhez tartozott egészen 1777-ig. PFEIFFER 1947. 49–50. Egy keltezetlen, de a tartalma alapján 1724 körülire datálható, s Szigetvárnál már idézett forrás szerint a zágrábi káptalan Babócsára és Csurgóra küldött plébánosokat. Vö. VÉL I.1.38. fasc. 1. no 1.

99 Az általam feldolgozott források Csokonya környékéről egészen az 1740-es évek derekáig hallgatnak, azonban Pfeiffer János és Takács Ince ferences rendtörténeti munkája szerint 1732-ben a veszprémi püspök filiaként Atádhhoz csatolta Bodva vagy Bodvica (Nagyatád része), Henész (Nagyatád része), Hosszúfalu (Lábad része), Szentkirály (Rinyaszentkirály), Görgeteg, Visonta (Csokonyavisonta része), Ötvöskónyi (Ötvös és Kónyi?), Bolhás és Csokonya (Csokonyavisonta része) településeket. Sajnos nem közlik a forrásukat. PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 189. Az általam ismert 1732/33-as jövedelemösszeírás Atád leányegyházaként csak Bodvicát és Henészt említi, 1735-ben pedig filiák nélkül szerepel. 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 61.; 1735: MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. 245v–246r.

100 PFEIFFER 1947. 50–62.

101 PFEIFFER 1947. 62–70. és PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 188–189.

102 1733: PFEIFFER 1947. 70–87.; 1738: Uo. 87–102.; 1742: Uo. 103–112.

103 PFEIFFER 1947. 104. A településen lutheránus prédikátor szolgált. Iharosberény és környéke ekkor nem volt része a plébániahálózatnak.

104 Az 1745-ben kezdődő eseménysort forráshivatkozásokkal részletesen bemutatja PEHM 1934. 278–282.

A zágrábi egyházmegyével közös határszakasz megszilárdulása az 1730-as, 1740-es évekre tehető. A bizonytalan helyzet elhúzódásának okát elsődlegesen a terület felekezeti viszonyaiban, illetve a katolikus egyházszervezetnek a felekezeti viszonyok miatti gyengeségében kereshetjük. A két egyházmegye somogyi határszakasza katolikus szempontból missziós területnek számított, ahol a plébániák mellett a korszak egészében a szerzeteseké volt a főszerep. Az 1740-es évek végéig nem épült ki a világi egyházszervezet váza a területen, tág teret engedve a joghatósági vitáknak. A plébániahálózat kiterjesztésével párhuzamosan alakult ki az a határvonal, amely a következő évtizedekre meghatározta terület egyházmegyei hovatartozását. 1754-et követően a küzdelmek elültek mind a zalai, mind a somogyi szakaszon. Gyökeres változást majd csak az 1777-es egyházmegyei rendezés hozott, amely végleg lezárta a veszprémi és a zágrábi püspökök közötti vitát.¹⁰⁵

Az egyházmegye határának fentebb bemutatott változásai túlnyomórészt az oszmán hódítás következményeként megszakadt jogfolytonosság következményei voltak. Ez biztosított lehetőséget a szomszédos egyházmegyék főpásztorai számára, hogy bizonyos területeket megkíséreljenek joghatóságuk alá vonni, kihasználva épen vagy épebben maradt egyházi szervezetüket. A folyamat, mint a fejezet bevezetőjében említettem, a 18. század első harmadában lezárult. A határok megszilárdultak ugyan, de nem merevedtek meg. Egy-egy település hovatartozásának ügye a korszak egésze folyamán újra és újra felbukkant. Itt nem elsősorban a zágrábi határszakaszon történetekre gondolok, hanem az egymással szomszédos egyházmegyék határos plébániáinak kisebb-nagyobb „hódítási” kísérleteire. Ebben is többnyire a veszprémi egyházmegye volt a területvesztéséget elszenvedő fél, lévén, hogy Esztergomhoz, Győrhez, vagy Zágrábhöz képest egyházi szervezetének kiépítésében jelentős hátránnyal rendelkezett. Ez sem volt azonban kizárólagos: Törökkoppány veszprémi egyházmegyes plébánosa látta el például a pécsi egyházmegyébe tartozó Tolna megyei Szántó és Bedeg híveit az 1720-as években történt benépesítésüket követően. Ennek emlékeként bizonyos jogokat még az 1750-es években is maguknak követeltek a koppányi plébánosok, s kerültek konfliktusba pécsi egyházmegyes társaikkal.¹⁰⁶

Az egyházmegye határain elhelyezkedő és a szomszédság figyelmét felkelítő települések mellett az egyházmegye belsejében is voltak olyan plébániák, egyházak, amelyek különleges helyzetüknél fogva nem tartoztak a megyéspüspök joghatósága alá. Ezek az exempt területek közvetlenül az esztergomi

105 Ekkor a Drávától északra elterülő somogyi plébániákat, szám szerint hatot a veszprémi egyházmegyéhez csatolták. A korábban említett négy település mellett Taranyban és Zákányban szerveztek időközben plébániát. VÉL I.1.26. no 25.

106 1728-ban már joghatósági konfliktusról adott hírt az összeírás. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. 33. Az ügy későbbi fejleményei 1758-tól kezdődően egészen az 1770-es évekig kimutathatóak. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 43–58.

érsek joghatósága alatt álltak. A középkorból megörökölt kiváltságokat a veszprémi püspök gyengíteni, felszámolni igyekezett, míg az érintett közösség és az esztergomi érsek fenntartásukban voltak érdekeltek. Az exempt egyházak 18. századi története, az egyházmegyéhez fűződő viszonyuk alakulása sincs feldolgozva. A továbbiakban kizárólag egyfajta regisztrációjukra vállalkozom.

Az egyházmegye területén a 18. században megtalálható kiváltságolt plébániák vizsgálata során már számuk meghatározása sem egyértelmű, mivel a korszakban a határokhoz hasonlóan változott a kiváltságolt egyházak köre is. Az esztergomi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyveinek katalógusához összeállított mutató 1776-ban a veszprémi püspökség területén tizenhárom exempt plébániáról tesz említést (Békásmegyér, Buda–Országút, Buda–Újváros, Buda–Tabán, Buda–Vár, Buda–Víziváros, Budaörs, Óbuda, Székesfehérvár, Szentendre, Telki, Visegrád, Vörösberény).¹⁰⁷ Ezzel a felsorolással közel egykorú forrás az egyházmegye 1771-ben összeállított helynévkatalógusa, amelyben jelölték a plébániák jogállását is.¹⁰⁸ Ebben a következő településeket sorolták az esztergomi érsek joghatósága alá: Székesfehérvár (pl.), Báránd (fil.), Békásmegyér (pl.), Endréd (pl.), Jenő (pl.), Izbég (fil.), Szentistván (fil.), Telki (fil.), Tök (fil.), Visegrád (pl.), Vörösberény (pl.). A két névsort összevetve feltűnő a budai plébániák hiánya. Az öt budai plébánia szerepel a helynévkatalógusban is, s megtalálható benne Óbuda és Budaörs is; mind a hét mint a veszprémi püspök joghatósága alá tartozó plébánia lett felvéve – véleményem szerint tévesen.¹⁰⁹ Báránd és Szentistván Székesfehérvár filiái voltak;¹¹⁰ Telki a helynévkatalógus szerint Jenő leányegyháza; Izbég a helynévkatalógusban önállóan nem szereplő Endrőd (Szentendre) leányegyháza;

107 A mutató mindösszesen 41 exempt plébániát sorol fel. A felsoroltakon kívül további egy olyan plébániát (Dömös) említ, amely a középkorban a veszprémi egyházmegye területén feküdt, de Esztergom megyei település lévén a 18. századra a körülötte fekvő egyházak az esztergomi érsekséghez kerültek. Dömös nem szerepel a kontrollként használható 1771-es helynévkatalógusban sem. Dömös a kiváltságolt települések 1732/33-ban gróf Berényi Zsigmond esztergomi kanonok által végzett egyházlátogatása szerint az exempt, de a veszprémi egyházmegye területén fekvő Visegrád leányegyháza volt. Ez sem jelenti feltétlenül veszprémi egyházmegyebeli fekvését, hiszen Visegrád másik három filiája egyértelműen az esztergomi egyházmegyében feküdt (Marót, Maros, Kisoroszi). HEGEDŰS-TÓTH 2000. 135.; 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84.; 1732/33: PL VC liber 27. 89–93.

108 VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84.

109 Buda és Székesfehérvár esetében gróf Volkra Ottó János tett sikertelen kísérletet a veszprémi püspök joghatóságának kiterjesztésére. Ezt követően nincs tudomásom a két város egyházi intézményei iránti igény felmerüléséről. Vö. KÖRMENDY 1995a. 31–32. és PL AEV no 391. (Buda város jogvitája a veszprémi püspökkel) és no 392. (Székesfehérvár feletti joghatóság). Óbuda nem kerül elő más egyházmegyés forrásban. Budaörs esetében az esztergomi érsek az 1730-as években érvényesítette a jogait a veszprémi püspökkel szemben, aki maga is megpróbálkozott plébánosok kinevezésével. Ezt követően Budaörs sem kerül elő egyházmegyés plébániaként a forrásokban. Pöstyéni Mihály helynök levele főpásztorához Budaörs ügyében 1737. XI. 23.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 187.

110 Székesfehérvárnak további hét egyházmegyés leányegyháza volt az 1771-es helynév-

Tök pedig a helynévkatalógusban szintén nem szereplő Komárom megyei (s nem is veszprémi egyházmegyes) Szomor leányegyháza volt.¹¹¹ Endréd nem Szentendrét, hanem a későbbi Balatonendrédet jelölte, hiszen a helynévkatalógus szerint Somogy megyében feküdt és a tihanyi bencések adminisztrálták. A fenti kiegészítésekkel és magyarázatokkal a két településlista nagyjából megfeleltethető egymásnak, hiányzik ugyanakkor a bencés apátságok többsége, amelyek szintén ki voltak véve a megyéspüspök joghatósága alól.

Tihanyba 1702-ben tértek vissza a bencés szerzetesek, s ettől az időtől kezdve mint kiváltságolt egyház működött. A veszprémi püspök ugyan több alkalommal kísérletet tett arra, hogy vizitálja a monostort, azonban erre a korszakban nem került sor. A joghatóság tekintetében a vita nem a bencések és a veszprémi püspök, hanem a bencések és az esztergomi érsek között folyt. Pannonhalmával, s a többi bencés monostorral ellentétben Tihany esetében az érsek biztosítani tudta joghatóságát. Ennek a veszprémi egyházmegye szempontjából 1776-ban lett jelentősége, amikor Tihany a többi Esztergom alá rendelt egyházzal együtt a megyéspüspök joghatósága alá került.¹¹²

Bakonybél bencés apátsága szintén az egyházmegye területén feküdt. A bencések ugyan ezt a területet is visszakapták már a század elején, azonban ténylegesen csak a század derekán költöztek vissza. Erre az időre tehető a település benépesülése is. Önálló apátot 1768-ban neveztek ki az élére. Ekkor Koller Ignác püspök elismerte a bakonybéli apátság exempt voltát.¹¹³

A harmadik bencés apátság Zalavár volt. Ennek esete azért különleges, mert a veszprémi püspök a korszak folyamán, ha kompromisszumok árán is, de sikerrel érvényesítette az apátság feletti jogigényét. A göttweigi szerzetesek a 18. század elején szereztek meg az apátságot, s vállalták a lelkipásztori feladatok ellátását is. Bíró Márton püspöknek az 1750-es évek második felében a lelkipásztorkodásnak az apátság birtokain tapasztalható állapotára hivatkozva sikerült kompromisszumos egyezséget kötnie az apátsággal.

Az 1758. január 20-án kötött megegyezés legfontosabb eleme az volt, hogy a veszprémi püspök számára biztosította a joghatóságot az apátság felett,

katalógus szerint: Kajtor (Aba része), Kálósz (Tordas része), Petöle (Tác része), Pöttere (?), Sárkeresztúr, (Sár)szentágota és Szerecsen (Seregélyes része).

111 1760-ig a szomszédos Zsámbék plébánosa látta el a híveit, csak ekkor csatolta az esztergomi érsek az újonnan alapított szomori plébániához. Erről Schönpflug Ferenc plébános levélben tájékoztatta püspökét, megjegyezve, hogy a filia korábban is exempt volt, a jurisdictiont a zsámbéki plébánosok mindig Nagyszombatból kapták. 1760. VI. 2.: VÉL I.1.10. fasc. 2. no 8. 1732/33-ban gróf Berényi Zsigmond esztergomi kanonok vizitálta a települést. PL VC liber. 27. 104–105.

112 A tihanyi apátság feletti joghatóság kérdését külön fejezetben tárgyalta Sörös Pongrácz, az apátság történetírója. Sörös 1911. 95–123. (*Egyháztörténelmi fejlemények* című fejezet), a plébániának a veszprémi püspök joghatósága alá kerüléséről részletesen uo. 102. A plébánia – a később tárgyalt Bakonybéllel ellentétben – ma is a veszprémi érsek joghatósága alá tartozik.

113 1768. augusztus 15-én került sor Gracer Zoerard apát megáldására Veszprémben. Sörös 1904. 64–67. Lásd még SIPTÁR 2014.

míg a bencések a kegyúri jogoknál némileg szélesebb jogosítványokkal rendelkeztek korábbi kiváltságos voltokra való tekintettel.¹¹⁴

A zirci ciszterci szerzetesek is kísérletet tettek arra, hogy a veszprémi egyházmegye területén fekvő birtokaikat kivonják a főpásztor joghatósága alól. Az 1760-as években zajlott konfliktus 1767-ben a zalavárihoz sokban hasonló egyezséggel zárult le.¹¹⁵

A Zala megyei Túrje is a század elején került vissza a premontrei rend kezébe. Túrje esetében annyival bonyolultabb a helyzet, hogy a veszprémi püspök mellett a győri püspök is igényt tartott a plébánia feletti joghatóságra. Túrje a korszakban előbb kiváltságaira, majd a győri egyházmegyéhez való tartozására hivatkozva került kívül a veszprémi püspök joghatóságán.¹¹⁶

A kiváltságolt egyházak száma, s ezzel az egyes települések jogállása, mint látható, a korszakban több esetben változott, annak függvényében, ahogy az egyes érdekeltek érvényesíteni tudták jogait. Erre egy további példát is ismertetni szeretnék. Jenő (Budajenő) esetében egy veszprémi egyházmegyes plébánia került ki a megyéspüspök joghatósága alól. A településen az 1720-as évektől adatolhatók egyházmegyes plébánosok egészen 1750-ig. Egy 1735-ös összeírás szerint kegyura nem volt, szabadadományozású plébániáról volt tehát szó. Ekkor még nem volt leányegyháza, az 1740-es években a kissé távolabb fekvő Tinnyét csatolták a plébániához.¹¹⁷ 1750 tavaszán levelet kapott a főpásztor Jacob Maximilian bencés szerzetestől, a Jenővel szomszédos telki apátság adminisztrátorától, aki bejelentette igényét a jenői plébánia kegyura-

114 A megegyezés pontjait részletesen felsorolta Füßy Tamás. A bencések elismerték a megyéspüspök joghatóságát s azt, hogy a püspököket illető jogokat kizárólag ő gyakorolhatja (például templomszentelés, bérmálás), a szent olajokat Veszprémből hozzák, az ide helyezni kívánt bencéseket előzetesen bemutatják neki. A püspök viszont elismerte az apát kizárólagos jogát a szerzetesek erkölcsi feletti felügyeletre, s vállalta, hogy a számára bemutatott göttweigi szerzeteseket minden további vizsgálat nélkül elfogadja, s a püspök számára fenntartott esetek alóli felmentést kérés esetén automatikusan megadja nekik. Füßy 1902. 255.

115 A konfliktust Dénesi Tamás részletesen bemutatta disszertációjában. DÉNESI 2006. 140–141.

116 1718-ban Volkra Ottó János veszprémi püspök kísérte meg a prépostság vizitációját, sikertelenül. 1733-ban a türjei prépost fordult egy házassági ügyben a győri püspökhöz. 1718: Kovács 1991. 108. 1733: uo. 112. Az ügy később is folyamatosan napirenden volt, vö. 1738: PL AEV no 737. (Türjei prépostság feletti joghatósági vita); 1746: Kovács 1991. 125–126. és VÉL I.1.39.b. tom. 2. 306–308. (Vita a veszprémi püspök vizitációs jogáról); 1758: Kovács 1991. 127–128. (gróf Zichy Ferenc győri püspök vizitációja); A kérdés rendezését 1767-ben Koller Ignác veszprémi püspök kezdeményezte Zichy Ferenc győri püspöknél, aki a csornai konvent véleményét kérte az ügyben. Ők egyértelműen a győri egyházmegyéhez való tartozás mellett foglaltak állást, amit a gyakorlatban a két főpásztor elfogadott. Ez az állapot az 1777-es egyházmegyei rendezésig meg is maradt. Kovács 1991. 150–152. Kovács Imre ugyan azt írja, hogy a konvent plébániája egészen a rend 1786-ban bekövetkezett feloszlásáig a győri egyházmegye joghatósága alatt állt, ez azonban téves információ alapul. Bajzát József veszprémi püspök ugyanis 1778. augusztus 22-én vizitálta a plébániát, s ezt követően folyamatosan a veszprémi megyéspüspök joghatósága alatt állt. 1778: VÉL A8 14. kötet 17–22.

117 1735: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 259v–260r.; 1746: VÉL I.1.8. tom. 4. 85–101.

ságára, egyúttal azt is jelezte, hogy mivel az apátság az esztergomi érsek joghatósága alatt áll, ugyanez kell, hogy vonatkozzék az apátság plébániájára, Jenőre is. Két hónappal később, július végén ismételten levelet küldött Padányi Bíró Márton püspöknek, amelyben megismételte a korábbi levélben foglaltakat. Márkus Mihály és Dravec József esperesplébánosok 1750 decemberében írott leveleiből informálódhatunk az egyházmegye vezetésének lépéseiről. Perl Mihály személyében világi papot küldtek Jenőre koadjutor plébánosnak, másrészt állításuk bizonyítására kérték a bencéseket. A veszprémiek legfőbb érve az eddigi gyakorlat volt, a bencések pedig a csak néhány évtizede feledésbe merült évszázados gyakorlatra s nem mellesleg egy királyi rendelkezésre hivatkoztak. A birtokos apátság emberei mindenestre el tudták érni, hogy a falubeliek szimpátiája ellenére Perlnek távoznia kelljen a településről. 1750-et követően Jenő kiváltságolt plébániaként kerül elő a forrásokban, az egyházmegyes Tinnyét pedig Perbálhoz csatolták.¹¹⁸

Mint arra Székesfehérvár kapcsán már láttunk példát, az exemptio nem feltétlenül jelentette a plébános joghatósága alatt álló terület egészének kiváltságolt voltát. Több exempt plébániának voltak egyházmegyes leányegyházai, s megfordítva, bizonyos egyházmegyes plébániákhoz tartozó leányegyházak kiváltságos voltának elismeréséért és kiváltságos plébániához történő csatolásáért olykor komoly küzdelmet folytattak az érintettek. Hasonló ez a helyzet, mint amikor egyes plébánosok szomszédos egyházmegyekhez tartozó településeken végeztek lelkipásztori tevékenységet – püspöki felhatalmazással vagy anélkül.

Csak egy-egy példát említek mindkét lehetőségre. A veszprémi egyházmegyes (Pilis)szentlászló katolikus híveinek lelkipályozását Bíró Márton a kiváltságolt Szentendre plébánosára bízta, mivel korábbi anyaegyháza, a bogdányi plébánia sok és távolfekvő filiát gondozott. 1769-ben a szentendrei plébános már nem tudta ellátni a település lakosait betegsége és a materbeli hívek számának gyarapodása miatt. Ekkor a visegrádi plébános került szóba mint lehetséges lelkipásztor. A (pilis)szántói plébánia 1771 körüli megalapítását követően aztán ehhez csatolták Szentlászlót. Mint a példa is mutatja, az, hogy Szentlászlót mintegy két évtizeden keresztül kiváltságolt plébániák papjai gondozták, nem befolyásolta a joghatóság kérdését.¹¹⁹

118 Az ügyben 1750. május 2. és december 29. között született levelek megtalálhatók VÉL I.1.6. fasc. 1. no 100., vö. még VÉL I.1.39.b. tom. 6. 324–326. Esztergom szempontjából nyilván a kiváltságolt telki apátság, míg a veszprémi összeírók számára a korábban egyházmegyes plébánia Jenő volt a lényegesebb. Ez lehet a magyarázata, hogy a két plébánialistában, az 1776-ra vonatkozó esztergomiban, illetve az 1771-es veszprémi helynévkatalógusban eltérően szerepelnek a plébánia adatai.

119 Bogdány filiája 1746: VÉL I.1.8. tom. 4. 437–439, 449–451, 467–468.; Szentendre filiája említve 1769. XII. 2.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 103.; Szántó filiája 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 16r.

Olyan településeket is találunk az egyházmegye területén, amelyek nem voltak önálló plébániák (anyaegyházak), ugyanakkor kiváltságokkal rendelkeztek, vagy lakosaik, birtokosaik szerették volna, hogy rendelkezzenek. Erre példa (Balaton)kenese, Balatonfőkajár és Padrag esete 1761-ből. Földesuraik, a kiváltságolt Vörösberényt birtokló győri jezsuiták, illetve a veszprémi püspök eltérő álláspontot képviselt a kérdésben. Balatonfőkajárt a jezsuiták az esztergomi érsek 1700-as és 1755-ös rendelkezésére hivatkozva kiváltságolt egyháznak tartották, ezzel szemben a veszprémi püspök a települést előbb a mezőkomáromi, majd a fülei, végül a lepsényi plébániához csatolta filiaként. A településtől távol fekvő, és Veszprém megye Balatontól délkeletre található településeinek zömét adminisztráló mezőkomáromi plébános joghatósága a településen nyilvánvalóan jelképes lehetett (ha nem csak utólagos jogalapként hozták fel). Összeírásokban nem is említik kapcsolatukat, csak a jogvita irataiban szerepel ennek ténye. A fülei, majd az 1750-es évek derekán a lepsényi plébánia megalapításával a helyzet gyökeresen megváltozott. Erre válaszként születhetett a jogvita során felemlített 1755-ös érseki rendelkezés.¹²⁰

A kiváltságolt plébániák korántsem elhanyagolható problémája az új egyházmegye felállításával egy időben oldódott meg. Mivel az exempt egyházak az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak, a főegyházmegye felosztásakor, 1776-ban kebeleztettek be a területileg illetékes egyházmegyeék testébe.¹²¹ Fennmaradt Dravec József káptalani helynök ünnepélyes székesfehérvári bevonulásának rövid leírása. Ennek szövegéből kiolvasható, hogy az egyházmegye vezetése elégedetten nyugtázta a területenkívülség megszüntetését.¹²²

A korszakban az egyházmegye határait nem lehet a mai értelemben vett határvonalként értelmezni, s ez igaz az esperesi kerületek és a plébániák határaitra is. Az egyházszervezet kiépítése egyúttal a tér szimbolikus és konkrét birtokbavételének folyamatát is jelentette.

120 Az esztergomi érsek megbízottjának egyházlátogatása (Vörösberénnyel együtt) 1761: PL VC liber 64.; az érseki rendelkezés 1755: PL AEV no 1194.; a joghatósági vita iratai 1757: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 77–79.; Mezőkomárom filiája (1749 előtt), Füle filiája (1749–1750-es évek második fele) említve 1757. IV. 15.: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 78.; Lepsény filiája (1750-es évek második felétől): VÉL I.1.14. tom. 8. 24.

121 Megmaradt azonban Buda és Pest városok és azok környékének kiváltságolt állapota. Ez Buda esetében érintette a veszprémi, majd később a székesfehérvári egyházmegyét. A budai plébániák mellett Óbuda, Békásmegyer, Szentendre és Visegrád plébániái maradtak az esztergomi érsek joghatósága alatt. BORÓVI 2000. 183–186. és BEKE 2013. I. 28–29. (A vonatkozó egyházigazgatási fejezet Erdő Péter munkája). A Pannonhalma alá tartozó Bakonybél helyzetét pedig nem érintette az 1776-os rendezés.

122 Az 1776. szeptember 15-én történt bevonulás leírását a fehérvári esperesi kerület jegyzőkönyve őrítte meg az utókor számára. Isten különös kegyelmének tekinthette Dravec József, hogy főpásztor hiányában káptalani helynökként ő – aki csaknem húsz éven át állt a fehérvári esperesi kerület élén, s szoros kapcsolatát a területtel Veszprémbe kerülését követően is megtartotta – mutathatta be az ünnepi szentmisét az egykori koronázóvárosban. SzPL no 5068. 361–362.

Az egyházszerkezet kiépítése – amely sok esetben együtt járt a katolikus vallásgyakorlat helyszíneinek újjászervezésével, a romos templomok felújításával, a protestáns templomok visszavételével, illetve több helyen a protestáns lelkipásztor katolikussal történő felváltásával – ennek konkrét vetületét jeleníti meg. Önmagában, különösen a liturgikus cselekményekben ritkábban részeseülő leányegyházak esetében ez még nem jelentette a tér „újrakatolizálását”, azonban hosszabb távon elengedhetetlen feltétele volt annak. A kegyhelyek létrejötte, a kápolnák és kálváriák építése, a fogadalmi emlékek, stb. állítása, valamint az ezekhez kapcsolódó zarándoklatok, a közösségi térben játszódó liturgikus cselekmények mint a körmenetek, búcsúk pedig már a tér szimbolikus birtokbavételét is magukba foglalták. Ez utóbbiak nem képezik jelen vizsgálat tárgyát, bár meg kell jegyezni, hogy az általam felhasznált forrásanyag lehetővé teszi ennek az aspektusnak a rekonstrukcióját is.

Ez azonban térben és időben is változó mértékben haladt előre. Mint a következő fejezetekben bemutatom, az egyházmegye bizonyos területein, például Pilis megyében már az 1720-as, 1730-as évekre kialakultak a katolikus vallásgyakorlat keretei. Ezzel szemben Somogy megye délkeleti területein még a vizsgált korszak végén sem beszélhetünk a katolikus egyház jelenlétéről. Természetesen a század második felében a terület része lett a plébániahálózatnak, azonban valódi integráció nem következett be. Jó példa erre a ladi plébánia esete, amelynek 32 leányegyházát említették 1770-ben és 1778-ban is, de a plébánia több településén a protestánsok sikeresen álltak ellen a katolikus vizitátornak, így összeírásukra sem került sor.

A határ a korszak kezdetén olyan köztes területként írható le, amely átmenetet jelentett a veszprémi püspök – egy adott esperes, plébános – joghatósága alatt lévő terület és a szomszédos joghatóság alá tartozó terület között. Gyakran előfordult, sőt, a korszak kezdetén az volt általánosnak tekinthető, hogy a szomszédos joghatóságok nem érintkeztek közvetlenül egymással. Bonyolítja a helyzetet, hogy a kortársak – legalábbis egyházmegyei és később egyre inkább plébániai tekintetben is – az igények szintjén határozott elképzelésekkel rendelkeztek egy adott terület kiterjedéséről. Erre talán a legjobb példa a veszprémi és zágrábi püspökök joghatóságigénye a Somogy megyei határterületre az 1710-es, 1720-as években. Ezekben az évtizedekben a veszprémi egyházmegye belső területein sem volt megoldva a katolikusok lelkigondozása, mégis kiemelten fontosnak tartották a főpásztorok a déli határ „biztosítását”. Elvált tehát egymástól az elmélet, a határok reprezentációja és a gyakorlat, a joghatóság tényleges kiterjedése. Mindez tág teret engedett a határok bizonytalanságának. Ennek csupán egyik elemét adták az egyházmegyék, a püspökök közötti konfliktusok, másik összetevőjét a mindennapok részét képező túlkapások vagy a joghatóság kényszer szülte átengedése

jelentették.¹²³ A kiváltságolt egyházak léte és viszonylag nagy száma következtében az egyházmegye belső területein is megjelenő joghatósági konfliktusok tovább komplikálják a határ kérdéskörét, ahogy a vonzáskörzetük sugárával az egyházmegyes határokat figyelmen kívül hagyó szerzetesházak is.¹²⁴

A vizsgált korszakban területenként más-más ütemben, de folyamatosan zajlott az egyházszervezet kiépítése és elmélyítése, s ezzel együtt a bizonytalanságot szülő határterületek összeszűkülése, elvékonyodása. Igaz ez az egyházmegye külső határaitra éppúgy, mint belső területeire. 1777-ig azonban nem sikerült maradéktalanul rendezni a határok kérdését, továbbra is maradtak vitatott, bizonytalan szakaszok, illetve katolikus – egyházmegyei – szempontból valójában el nem ért, be nem tagozott területek. Gyökeres változás következett be e tekintetben az egyházmegyei rendezés során. 1776-ban a kiváltságolt egyházak kerültek a területileg illetékes egyházmegyéhez, 1777-ben pedig megtörtént a dunántúli püspökségek területi átszervezése is. Ennek során egyértelműen meghatározták, mely települések hová, melyik egyházigazgatási egységhez tartoznak. Ez a veszprémi püspökség esetében három ütemben történt. Az egyes plébániák egyházmegyei hovatartozásának eldöntését követően¹²⁵ (1. ütem) került sor az egyházmegyén belül az espe-

123 Túlkapások alatt nem feltétlenül a szomszédos plébános, püspök által kezdeményezett konfliktusra kell gondolni. Egy adott hívó közösség a célszerűség okán gyakran nem volt tekintettel a számukra minden bizonnyal kevésbé fontos joghatósági kérdésekre, s a távoli egyházmegyes / plébániatemplom helyett a szomszédos, de közelebbi templomot részesítették előnyben. Az egyházszervezet kiépítésének ezen a szintjén a közösségekkel szemben még nem állt olyan kényszerítő erő, amely érvényesíthette volna a plébános / megyéspüspök joghatóságát. A másodikként említett esetek, amikor a főpásztor kénytelen volt egy a joghatósága alatt nem álló plébános vagy szerzetesközösség számára átengedni valamely lelkipásztori joghatóságot, értelmezhető úgy is, mint a közösség sikeres érdekvédelemzése. A mindkét fél számára megfelelő megoldást ilyen esetekben új plébániák alapítása jelentette a területen, amelyre az egyházmegye vezetése törekedett is.

124 Elsősorban a koldulórendek, azon belül is a ferencesek játszottak jelentős szerepet az egyházmegye életében. A vonzáskörzet alatt itt a létfenntartásukhoz szükséges koldulási körzeteket értem, amely feltételezhetően egybeesett a szerzetesek pasztorációs tevékenységének helyszíneivel, illetve meg kell említeni az egyes szerzetesházak által fenntartott kegyhelyek vonzáskörzetét is. Ezekre lásd Siptár Dániel tanulmányait! Az exempt egyházak és a szerzetesi lelkipásztorokodás problémaköre együttesen jelenik meg a székesfehérvári ferencesek esetében. Siptár 2010a. 70–71.

125 Minden esetben egész plébániák hovatartozásáról döntöttek, azaz az anyaegyházak vitték magukkal leányegyházaikat is. Ennek volt köszönhető például, hogy két Fejér megyei település, Inota (Palota filiája) és Ladány (Ósi filiája) a veszprémi egyházmegye része maradt a székesfehérvári püspökség megalapítását követően is. Nem jelentett volna különösebb gondot a két település lelkigondozása a székesfehérvári egyházmegyéből sem. A döntésnek egyébként máig tartó következményei lettek, a két település mindmáig a veszprémi egyházmegyéhez tartozik. Inotát ugyan 1951-ben közigazgatásilag Veszprém megyéhez csatolták, Nádasdudány viszont ma már plébániaként a veszprémi érsekség egyetlen olyan Fejér megyei egyháza, amely közigazgatásilag mindig Fejér megyéhez tartozott. Inotára lásd 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 10r., 1779. IV. 29.: VÉL I.1.8. tom. 12. 61–70.; Ladányra 1771:

resi kerületi beosztás átalakítására igazodva a megváltozott viszonyokhoz (2. ütem).¹²⁶ Ezt követte Bajzát József megyéspüspök 1778-ban és 1779-ben személyesen végzett egyházlátogatása során az egyes plébániák területének kiigazítása, észszerűsítése (3. ütem).¹²⁷ Ezzel megnyílt a lehetőség az egyházszervezetbe nem megfelelően betagolt területek integrálására, amelyre az elkövetkező évtizedekben véglegesen sor került.

II.2. Az egyházmegye plébániahálózata

Az egyházmegye biztosította a lelkipásztorkodást alapjaiban meghatározó kereteket. A lelkigondozás terepe azonban a plébánia volt. A lakosság mindennapi életében az egyháznak ez a szintje játszott meghatározó szerepet. A következőkben a plébániákkal, illetve a plébániák összességével, azaz az egyházmegye plébániahálózatával foglalkozom. A 18. századot megelőző két évszázad alatt a veszprémi püspökség területén részben a reformáció, részben a folyamatos harcok és az oszmán hódítás következtében a katolikus vallásgyakorlat jelentősen visszaszorult, a katolikus egyházszervezet pedig megszűnt. A 17. században a szerzetesek, elsősorban a jezsuiták és a ferencesek az egyházmegye területén is végeztek missziós lelkipásztori munkát, a katolikus világi egyház megjelenésére azonban az oszmán uralom felszámolásáig várni kellett. A világi egyházszervezet kiépítése az egyházmegye területén így a 17. század legvégén kezdődhetett meg, igazi lendületet azonban csak a Rákóczi-szabadságharc lezárulásával, azaz a békés időszak beköszöntével kapott.

Vizsgálatom tárgya a plébániahálózat, azaz az anyaegyházból és leányegyházakból álló plébániák összessége. A plébániák – eltekintve néhány különleges esettől – mindmáig területi alapon szerveződnek, s nem volt ez másként a 18. században sem. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a településekből felépülő egyházszervezet ideális esetben maradéktalanul lefedi a rendelkezésére álló teret. Ez a katolikus egyház esetében nem is annyira idealisztikus elvárás. Az újkori katolikus egyháznak a középkori egyházszervezettel való valós vagy igényelt folytonossága, illetve a 17. század második felétől kezdődően az államhatalom egyre nyíltabbá váló támogatása lehetővé tette, hogy

VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 12r., 1779. IV. 28.: VÉL I.1.8. tom. 12. 70–76.; a mai állapot: *A veszprémi egyházmegye 1993 óta (1995)* című térkép HERMANN–KARLINSZKY 2010. (hátsó előzék).

¹²⁶ A konzisztórium 1777. szeptember 22-én bízta meg Horvát Pál helynököt, Dravec József olvasókanonokot és Gicei István székesegyházi főesperest az új esperesi kerületi rendszer kidolgozásával. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 55. (7. napirendi pont). Az új esperesi kerületi beosztásra VÉL I.1.26. no 31.

¹²⁷ Az egyházlátogatás jegyzőkönyvei VÉL I.1.8. tom. 12–14. Ezekben több példa is fellelhető a leányegyházak egyik plébániától a másikhoz történő átcsatolására. Egy példa: az újonnan Veszprémhez került Somló vidékén Borszörcsököt az 1779. május 6-án tartott vizitáció során csatolták Devecsertől a közelebb fekvő Somlóvásárhelyhez. VÉL I.1.8. tom. 12. 269–276.

ezt az ideális állapotot elérje, illetve fenntartsa. Jó példa erre a veszprémi püspökség, amelynek területén a 18. század elején gyakorlatilag nem létezett az egyházszerkezeti alsó szintjét alkotó plébániák hálózata (még elszigetelt plébániákat sem nagyon találunk), a korszak végére viszont az 1771-es helynévkatalógus tanúsága szerint az időközben kiépült plébániahálózat maradéktalanul lefedte az egyházmegye teljes területét, beleértve ebbe azokat a településeket is, ahol a protestáns felekezetű lakosság többségben volt, például Somogy megye Baranyával határos déli vidékén. Jelen fejezetben ezt a folyamatot, a plébániahálózat kiépítését szeretném felvázolni.

Előljáróban szükséges megvizsgálni a plébánia fogalmát. A vizsgált időszak második felére vonatkozóan alapvetően elfogadhatónak tartom a kortársaknak a forrásokban tükröződő értékítéletét. Az 1740-es, 1750-es évektől kezdődően egy-két kivételtől eltekintve egyértelmű a források fogalomhasználata. Az ekkor plébániaként említett területen, ahol egyházmegyés papok gondozták a híveket, önálló plébánia létezett. Némileg változatosabb képet nyújtanak a források a szerzetesek által adminisztrált településekről, azonban ezek esetében is elfogadhatónak tartom, hogy az esetleges egyházzjogi bizonytalanság ellenére az önállóan említett adminisztratívák a gyakorlatban a plébániahálózat önálló elemeit alkották, s ez jelenti a lényegesebb szempontot.¹²⁸ A problémát a vizsgált korszak elejére vonatkozó adatok értelmezése jelenti – elsősorban a források szűkössége miatt. A 18. század első két évtizede az az időszak, amikor a kívánatosnál jobban rá vagyok utalva mások, elsősorban Pfeiffer János anyaggyűjtésének használatára.

(Pilis)csaba példáján szeretném bemutatni a rendelkezésemre álló adatok értelmezésének nehézségeit. Bíró Márton megyéspüspök 1758-ban Rómába küldött jelentése szerint a Budához közeli plébániát 1705-ben alapították, azonban az egyházmegye 1726-os, majd ezt követő, 1728-ra keltezhető összeírásában nem szerepel. Megtalálható viszont a következő, 1732/33-ban készült jövedelem-összeírásban felsorolt plébániák között.¹²⁹ Pfeiffer János és Takács Ince gyűjtése szerint a plébánia 1732/33-as felbukkanását megelőzően a következő személyek gondozták a híveket: P. Ödön ferences szerzetes lelkészkedett a tele-

128 Példaként a Fejér megyei Isztimér esetét hozom fel. Az 1750-es években betelepített község lakosai a szomszédos Bodajkra jártak istentiszteletre, majd a kapucinusok állandó lelkészt küldtek a település lakóinak gondozására. Dravec József 1764-ben vezetni kezdett sematizmusában önállóan szerepel, ráadásul a fehérvári esperesi kerületbe tartozó Bodajktól eltérően a palotai esperesi kerület alá besorolva. Későbbi források filiáit is említik. Egyházzjogi helyzete tisztázatlan lehetett, hiszen 1788-ban szervezték önálló plébániává már a székes-fehérvári egyházmegyében. Gyakorlatilag azonban a plébániahálózat önálló elemének tekinthető az ezt megelőző két és fél évtizedben is. 1752-ben történt betelepítésére: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 65.; állandó lelkészi és plébániai adatai: SÍRTÁR 2010a. 95.; önállóságára és kerületi hovatartozására: DRAVECZ 1764–[1771] 56.

129 1705: HORNIG 1903. 314.; 1726: SzPL no 117. további jelzet nélkül; [1728]: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10.; 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 32.

pülésen 1714–1715-ben, P. Fábrí Eleszár ferences adminisztrátor pedig 1717 és 1729 között. Eközben szerepel még P. Lics Anzelm 1726-ban és P. Annock János György 1728-ban és 1731-ben.¹³⁰ Világi papok is szép számmal akadtak a településen. Mechl Dávidról azt olvassuk, hogy „plébános Piliscsabán. 1726. okt. 12-én, 18-án, nov. 10-én, 17-én, 6-án, dec. 4-én és 28-án keresztelt, 1727. jan. 22-én esketett.” Őt Rascher János követte, aki „plébános Piliscsabán 1727-ben”, Szudics György pedig 1729-ben látta el ugyanezt a feladatot.¹³¹ Véleményem szerint Csaba csak az 1732. esztendőöt megelőző néhány év során lett plébánia. Vitathatatlan, hogy katolikus lakosait korábban is pasztorálták, félrevezetőnek tartanám ugyanakkor ha a plébániahálózat önálló elemeként venném számításba ebben a korai időszakban a települést. Ehelyett közelebb állhat a valósághoz, ha a budai mariánus ferencesek vonzáskörzetéhez tartozó településként regisztrálom.

További nehézséget jelent a korai adatok értelmezésében a tervezett plébániákhoz kapcsolódó fogalomhasználat következetlensége a forrásokban. A *neoerecta*, *neorigenda* plébániák közötti különbség első ránézésre egyértelműnek tűnik, előbbi a már megalapított, utóbbi a még csak tervezett plébániákat jelentené. A valóságban azonban a két jelző sok esetben összerosódott, önmagában tehát nem egyértelműen határozza meg a plébániaalapítás aktuális állapotát. Az utólag pontatlannak tűnő fogalomhasználat egyik valószínű okaként említhető, hogy a plébániaalapítás akár több évre elhúzódó folyamat volt.¹³²

130 Az adatok forráshivatozás nélkül szerepelnek. Valamennyi ferences a budai mariánusok közül került ki. PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 294.

131 Sorrendben PFEIFFER 1987. 708., 870–871. és 1000. Mindhárom esetben az anyakönyvre történik hivatkozás. Mechl Dávidról semmi további adatot nem közöl Pfeiffer, Rascher Jánost 1733-tól jení plébánosnak mondja, ugyanakkor adataim (és Pfeiffer János adatai szerint is) ekkor Stublics György szolgált Jenőn. Vö. 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 30. és PFEIFFER 1987. 942. Szudics György az 1730-as évek első felében tárnoki plébánosként tűnik fel a forrásokban, egészen 1735-ben a javadalomtól történő megfosztásáig, amikor is eltűnik a szemünk elől. 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 37., 1735. VII. 13.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 69. További problémát jelent, hogy nem teljesen egyértelmű a Pfeiffer János névtárában szereplő személyek egyházmegyes mivolta ebben a korai időszakban. Több olyan esetre bukkanhatunk, ahol eltérnek egymástól a névtárban, illetve a ferences rendtörténetben közölt adatok. Grimperger Bernát a névtár adatai szerint az esztergomi egyházmegyéből jött és Budakeszin volt plébános 1700. augusztus 7. és szeptember 22. között. A rendtörténet szerint viszont ugyanitt P. Grinberg Bernát ferences tevékenységéről történik említés. A két személy nyilvánvalóan azonos. Sajnos a hivatkozások is csak részben segítenek, mivel a névtárban Pfeiffer ennél az adatnál a budakeszi anyakönyv mellett épp akkor még kéziratban lévő rendtörténetükre hivatkozott. Logikusabb ferences lekipasztorkodást feltételezni a településen, ugyanakkor ezt a vélekedésemet jelenleg pozitív forrásadattal nem tudom alátámasztani. PFEIFFER 1987. 453. és PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 294.

132 Kehidát egy 1744. november 5-én kelt összeírásban *neoerecta* plébániaként említették, amelynek katolikus híveit hét éve ferencesek gondozzák. VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Egerszeg 1744]. Ennek ellenére Padányi Bíró Márton 1754-re tette a plébánia megalapítását, amikor is döntés született világi plébános bevezetéséről. Plébános azonban csak a rákövetkező évben került a plébánia élére. HORNIG 1903. 316.

A plébániák közül – különösen a korai időszakban – több ideiglenesen megszűnt, lelkipásztor nélkül maradt, vagy másik oldalról tekintve, több olyan későbbi plébániáról van tudomásunk, amelynek megalapítására néhány évvel, évtizeddel a plébániahálózatba történő végleges betagozódása előtt már sikertelen kísérletet tett a főpásztor. Ilyen, inkább az utóbbi csoportba sorolható Szőlősgyörök, ahol az 1720-as években próbálkozás történt a plébániaalapításra, de vélhetően a lelkipásztorhiány miatt néhány év múlva leányegyházként a közeli Látrányhoz csatolták a települést. Végül 1753-ban sikerült önálló plébániává szervezni. Több plébánia esetében az egyházmegye lelkipásztorok távozását követően szerzetesek gondozták a híveket. A Somogy megyei Felsősegesd, vagy a Fejér megyei Acsa és Lovasberény példáját lehet erre felhozni. Utóbbi két település helyzetének értelmezése már a kortársak számára is problémát jelentett. Az 1730-as, 1740-es évek összeírásaiban önállóan szerepelnek, azonban mind a két esetben bizonytalannak tűnik egyházzjogi besorolásuk.¹³³ Ettől függetlenül funkcionálisan a plébániahálózat önálló elemeiként vehetjük őket számításba.

A korai időszak plébániáinak vizsgálata során kontrollként a legkorábbi, a teljes egyházmegyére kiterjedő összeírásokat használtam. Az első 1726-ban kelt, címe szerint Acsádi Ádám által elrendelt egyházlátogatás jegyzőkönyve, amely azonban szerkezetét tekintve inkább jövedelem-összeírásnak tekinthető. Ennek az adataira épül egy későbbi, feltételezhetően 1728-as adatokat tartalmazó jövedelem-összeírás, és ezt követte egy 1732 decemberében megkezdett és 1733 tavaszán befejezett jövedelem-összeírás. Az utolsó korai összeírás 1735 őszi keletkezett, ennek célja a Cassa parochorumból igényelhető támogatások kimutatása volt. Utána egy bő évtizedig, a Padányi Bíró Márton által kezdeményezett egyházlátogatásig híján vagyunk az egyházmegye egész területéről nagyjából azonos időpillanatban, egységes szempontok szerint készített összeírásoknak.¹³⁴

133 Acsa esetében Acsádi Ádám püspök 1735-ös, később részletesen bemutatandó tervezetéből kiderül, hogy az 1720-as évek végén egyházmegyei plébános vezette plébánia alakult a településen. A világi plébános távozása után a móri kapucinusok látták el a híveket, de a tervezet Acsán a plébánia újraalapítását irányozta elő, tehát ekkor a főpásztor véleménye szerint a település nem volt önálló plébánia. MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 278r–290v. és 5r–10v. (utóbbi a Helytartótanács megjegyzéseit is tartalmazza). Az 1732/33-as jövedelem-összeírásban önállóan szerepel és ennek az évtized végén elvégzett javítása is kitért Acsára. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 40. Padányi Bíró Márton jelentése szerint csak 1754-ben történt meg a plébánia újraalapítása, amikor is a pesti pálosok kaptak joghatóságot a településen a lelkipásztori feladatok ellátására. Ugyanekkor csatolták Acsához későbbi leányegyházait is. HORNIG 1903. 314., a pálosokra VÉL I.1.39.b. tom. 1. 276–277.

134 1726: SzPL no 117. további jelzet nélkül (a címlap, valamint a budai és a fehérvári kerület), VÉL I.1.13. fasc. 1. no 1. (a keszthelyi és az egerszegi kerület), uo. no 2. (a somogyi kerület). [1728]: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. Az összeírás keletkezését az 1726-ban keletkezett összeírás segíti, amely egyértelműen a későbbi alapanyagának tekinthető. A két összeírás eltérései, amelyek egy részére a lejegyző is utal, nagy valószínűséggel 1728-ra keletkeznek az adatai.

Körültekintően kell azonban ezek adatait is kezelni, hiszen a bennük található utalások alapján néhány plébánia kimaradt az összeírásokból. Vizsgáljuk meg alaposabban az 1728-ra keltezhető összeírás néhány adatát. Zalabér plébánosánál a következő olvasható: „*in oppido Szalabér prius quid[em] Joannes Simonay modernus possessionum Kis et Nagy Görbő plebanus, jam vero actualis est r[evere]ndus d[ominus] Stephanus Lenty.*”¹³⁵ Kis- és nagygörbői plébánia azonban nem szerepel sem ebben, sem a későbbi összeírásokban, sőt egyetlen más általam ismert forrásban sem. A korábbi, 1726-ban keletkezett és az 1728-ra keltezhető összeírás alapjául szolgáló összeírásban Zalabéرنél még Simonyai János szerepel plébánosként.¹³⁶ Feltételezhetően az történt, hogy a részösszeírások összesítésének idején valamelyik Görbőn már folyt a plébániaszervezés, s időközben Zalabérről Simonyait az újonnan megszervezett plébániára nevezték ki plébánosnak. Ezt rögzítette az összesítés lejegyzője az összeírásban, ugyanakkor Görbőről nem rendelkezett adatokkal, így hát egyszerűen kihagyta azt az összeírásból. Ettől függetlenül a plébánia létében nincs miért kételkednünk. Későbbi előfordulásának hiányára is van egyértelmű magyarázat. Az 1728-ra keltezhető összeírásban a szomszédos (Sümege)csehi Sümege leányegyházaként szerepel, 1732/33-ban azonban már önálló plébánia, amelynek ekkor filiája volt többek közt mindkét Görbő is. A források hiányában eldönthetetlen, hogy a plébánia már eredetileg is magában foglalta Csehit, s az összesítés során a korábbi adatokat véve alapul került a település Sümege leányegyházaként említésre, vagy csak később került sor a plébánia területének kiigazítására, s ezzel egy időben került a plébánia székhelye az alkalmasabb Csehire. Én az előbbit tartom valószínűbbnek. Témánk szempontjából ez utóbbi kérdés azonban csak annyiban érdekes, hogy felhívja a figyelmet a korszakban néhány esetben adatolható mater–filia váltásra is.¹³⁷ Görbő kimaradása az összeírás(ok)ból tehát magyarázható azzal, hogy feltételezhetően szervezés alatt állt. Több más plébánia kihagyására azonban nehezebb egyértelmű magyarázatot találni. Némely esetben az

1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. Később, 1738 őszén egy ismeretlen, az összeírótól különböző kéz a bekövetkezett változásokat átvezette az 1732/33-as összeíráson, az összeírás végén utalva az időközben történt plébánialapításokra. Ezt követően, valamikor az 1740-es évek elején egy-két plébánia lelkipásztori adatait a korábbi javítást is végző kéz aktualizálta.; 1735: MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. 241r–261v.

135 VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. 67.

136 VÉL I.1.13. fasc. 1. no 1. 12.

137 A görbői–csehi esethez nagyon hasonló az ősi plébánia székhelyének megváltozása pár évvel korábban, 1728 körül. Az 1710-es évek második felében alapított ősi plébánia plébánosa 1728-ban a szomszédos Ösküre került plébánosnak, s egy rövid, feltehetően csak pár hónapos időszakot követően – amikor megkísérelte az egyházmegye vezetése betölteni az üresen maradt plébániát – Ősit leányegyházként Öskühöz csatolták. Egyértelműen székhelyváltoztatás történt Szigliget és Tördemic esetében az 1740-es évek derekán, majd a korszak legvégén Felsőpáhok és Alsópáhok esetében A plébániahálózatban ezzel nem történt változás, hiszen az adott plébánián belüli települések státusza változott csak meg.

archontológiai adatok ismeretében felmerül, hogy az összeírás felvételének idején hosszabb idő óta nem volt plébános a plébánián.¹³⁸ Más esetekben azonban nem találunk magyarázatot a plébánia kimaradására, igaz ezekben az esetekben csak közvetett adataink utalnak azok korábbi léteire.¹³⁹ Mindezek figyelemzetnek az összeírások használatának korlátaira, felhasználásuk azonban mind saját korukra, mind kontrollként a korábbi évtizedekre nélkülözhetetlen.

A plébániahálózat vizsgálatával szorosan összefüggő kérdéskör a szerzetesek által végzett lelkipásztori tevékenység értékelése, illetve a kiváltságolt, exempt egyházak ezzel összekapcsolható problematikája. A 18. század második felére a szerzetesi lelkipásztorkodás beilleszkedett az egyházmegye által meghatározott keretekbe, azaz (1) egyes szerzetesi közösségek plébánosi joghatóságot nyerve végezték lelkigondozói feladataikat egy adott plébánia területén, vagy (2) az adott kolostor vonzáskörzetébe tartozó plébániákon a szerzetesek lelkipásztori kiegészítőként jelentek meg egy-egy egyházmegyes plébános mellett többnyire nagyobb ünnepeken, illetve a plébános távolléte vagy plébánosváltás idején. A század első felében, különösen az 1730-as évekig azonban a szerzetesközösségek lelkipásztori tevékenysége egyházi szempontból sok esetben rendezetlen volt. Tevékenységük kiterjedt az egyházmegye olyan területeire, ahová a korabeli világi egyházszervezet még nem ért el, ennek köszönhetően működésük során nem is kerültek konfliktusba azzal, s lelkipásztori tevékenységüket megyéspüspöki felhatalmazás nélkül látták el. Ennek során természetesen nem vették figyelembe a világi egyházszervezet szempontjait, például a megyéspüspök joghatóságát, az egyházmegye területi integritását. További joghatósági problémát jelentett, hogy az egyház-

138 Segesd önállóan nem szerepel az 1728-ra keltezhető összeírásban, Látránynál azonban azt olvashatjuk, hogy a korábban önálló plébániaként szereplő Szőlősgyörököt nemrég csatolták a látrányi plébániához, mivel plébánosát Segesdre helyezték. A segesdi plébánia korábban is létezett, erre utal egy 1724-re keltezhető somogyi plébános-összeírás, ahol Segesdvár plébánosaként Tapolcsányi János van említve. Segesdhez hasonlóan biztos tudomásunk van a Zala megyei Szegvár és Szentgrót plébániájának működéséről is az 1720-as években, az 1728-es összeírásban azonban egyik sem szerepel. 1726-1728 körüli években üresedésre utaló adataink vannak mindhárom helyről. Ettől természetesen még logikus lenne a plébános jövedelmeinek összeírása, ahogy megtörtént ez Ősi esetében is, amelynek plébániája üresedése ellenére is szerepel az összeírásban (bár itt csak pár hónapos üresedésről lehetett szó). Segesd 1724: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 1., [1728] VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. 40.; Szegvár 1720-as évek: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Somogy 1744] 1v. (Rajki János) és 3r. (Solymosi László); Szentgrót 1720-as évek: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Egerszeg 1744] 1v. (Pesser András); [1728]: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. 22. (Ősi).

139 A Zala megyei Hahót, Merenye és Nova plébániáiról van szó. Ezek egyike sem szerepel az 1728-ra datálható összeírásban, ugyanakkor az 1732/33-as összeírás lejegyzője mindhárom esetben megjegyzi, hogy a plébánosoknak a hívek több évnvi, sorrendben 17, 15 és 14 évre visszamenő készpénzjáradék kifizetésével adósak. Az összeírás szóhasználatából egyértelmű, hogy ezeknek a hátralékoknak az adott plébánián kellett keletkezniük, így ennek a három plébániának a kimaradását a korábbi összeírásból egyik fentebb bemutatott okkal sem tudom megmagyarázni. Sorrendben 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 21., 20., 23.

megye határterületein több, az egyházmegyén kívül eső szerzetesközösség is végzett lelkipásztori tevékenységet.

A kiváltságolt plébániák kérdésköre szorosan összefügg a szerzetesközösségekkel, hiszen az egyházmegyében ezek döntő többségét szerzetesek adminisztrálták a korszak egészében.¹⁴⁰ Ezek vonzaskörzete – különösen a korai időszakban – messze túlnyúlt a kiváltságolt egyház határain. Jó példa erre a tihanyi egyház birtokain működött licenciátusok esete, amelyet Dénesi Tamás disszertációjában részletesen bemutatott.¹⁴¹ Az egyházmegye plébániahálózatának kiépülése együtt járt ugyan vonzaskörzetük szűkülésével, azonban az, ha korlátozott formában is, a korszak egészében fennmaradt.

A szerzetesközösségeknek és a kiváltságolt egyházaknak az egyházmegye területén végzett lelkipásztori munka és a plébániahálózat szempontjából a vizsgált időszak egészére vonatkozóan egységes értelmezése szükséges.¹⁴² Álláspontom szerint a szerzetesközösségek által adminisztrált területek csak abban az esetben tekinthetők a plébániahálózat részeinek, amennyiben és amikortól tevékenységüket megyéspüspöki felhatalmazás alapján végezték. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy a plébániahálózat a katolikus lelkigondozás egyházmegyes keretét szolgál, s az intézmények vizsgálatán keresztül elsősorban a katolicizmus újjászerveződésének hátterét vázolhatjuk fel. Ennek pedig elhagyhatatlan részét képezi a szerzetesi lelkipásztorkodás 18. század eleji, – egyházmegyei szempontból – szervezetlen formája, illetve ennek egyházmegyei keretek közé történő integrálása. A fentebb írottak miatt szükségesnek tartom, hogy a plébániahálózat változásának bemutatásával párhuzamosan vizsgáljam a szerzetesi lelkipásztorkodást is.

A plébániahálózat vizsgálata során a korábbi szakirodalom két megoldás közül választott. Az egyházmegye történetének kutatói egy adott püspök által alapított plébániák bemutatásával, esetleg a korábbi helyzet többkevesebb részletességgel történő felvázolásával igyekeztek megvilágítani a bekövetkezett változásokat. A feldolgozások életrajzi műfaja miatt más lehetőségük nem is igen maradt.¹⁴³ Ettől eltérő módszert követett Dénesi Tamás, aki a források által meghatározott időmetszetekben vizsgálta a plébániák

140 A kivételek egyike Szentendre volt. Ezzel ellentétben a győri püspökség egyházmegyével határos területén fekvő Somló környéki kiváltságolt plébániák, Iszkáz és Somlóvásárhely, vagy Pápa esetében az esztergomi egyházmegye papságából kerültek ki a plébánosok.

141 DÉNESI 2006. 21–23.

142 Erre hívja fel a figyelmet, hogy Dénesi Tamás alább elemzett, a század elejére vonatkozóan összeállított plébánialistájában szerepelteti Türrét és Tihanyt, ugyanakkor kihagyja a fentieknél jelentősebb egyházmegyei vonzaskörzettel rendelkező Székesfehérvárt és Budát. Eljárását attól függetlenül sem tartom indokoltnak, hogy például Székesfehérvár esetében elsősorban nem a plébániát ellátó jezsuita közösség, hanem a városban megtelepedett ferencesek játszottak szerepet a város környékén fekvő települések lelkigondozásában.

143 A főpásztorok időrendjében KÖRMENDY 1995a. 31–36., PETRÁK 1949. 14–27. és PEHM 1934. 119–122.

számának alakulását.¹⁴⁴ Az utóbbi megoldás egyértelműen a forrásadottságok okozta kényszerű választás eredménye. Magam is szembesültem ezzel az egyházmegye helységnévtárának összeállításakor. Az adatgyűjtés kiszélesítése, különösen a plébánosok archontológiai adatainak összeállítása azonban lehetőséget biztosított arra, hogy az egyes plébániák megjelenését a teljes egyházmegyére vonatkozó összeíró forrásoktól függetlenül is tárgyalhassam.

II.2.1. A kiinduló állapot: plébániák a 18. század első évtizedében (1710-ig)

A plébániahálózat vizsgálata során a legnehezebb feladat a kiinduló állapot meghatározása. Az egyes püspökeletrajzok szerzői Padányi Bíró Márton 1758-ban Rómába küldött jelentésében szereplő alapítási adatokhoz nyúltak vissza.¹⁴⁵ Az itt található lista szerint a 17–18. század fordulóján 30 plébánia működött. Ezt a számot fogadta el Pehm [Mindszenty] József és Petrák Mihály is.¹⁴⁶ Dénesi Tamás a Bíró által megadott alapítási adatokat összevetette saját kutatási eredményeivel. Ennek következtében az általa alapul vett 1710-es esztendőre vonatkozóan a plébániák számát 29-ben határozta meg.¹⁴⁷ Adatai szerint Széchényi Pál megyéspüspökké történő kinevezésekor, 1687-ben az egyházmegye területén mintegy tucatnyi plébánián tevékenykedett lelképásztor,¹⁴⁸ s több mint két évtizedes főpásztorsága alatt összesen további 21 helyen szolgáltak egyházmegyés papok és szerzetesek hosszabb-rövidebb ideig.¹⁴⁹

144 Hat időmetszetben vizsgálta a plébániákat: 1710, 1728, 1735, 1745, 1764 és 1777. DÉNESI 2006. 53–55.

145 HORNIG 1903. 312–317. A hivatkozott jelentés évszámaként mind a kötet címlapján, mind a 219. oldalon 1757-ben van megadva, míg a 369. oldalon olvasható kelte „*Sümeghini die 21 martii divo Benedicto ab sacro Ann. 1758.*” 1758-at erősíti meg a jelentés nem teljesen azonos szövegű, nemrég előkerült másolata is. SzPL no 5067. tom. 2. 1–60.

146 Pehm [Mindszenty] József Bíró Márton életrajzában csak a számot közölte, Petrák azonban felsorolta a plébániákat is: Veszprém megyében (3) Nagyvázsony, Palota, Öskü; Pilis megyében (6) Ráckeve, Törökbálint, Tököl, Zsámbék, Vörösvár, Kovácsi; Fejér megyében (3) Erd, Mór, Bodajk; Somogy megyében (3) Koppány, Igal, Kéthely; Zala megyében (15) Tapolca, Gyulakeszi, Szentbékállá, Káptalantóti, Vita, Felső- és Alsóhahót, Keszthely, Zsid, Rezi, Szentgrót, Csehi, Szegvár, Zalaegerszeg, Salomvár, Bagod. PEHM 1934. 120. és PETRÁK 1949. 15.

147 DÉNESI 2006. 14. és 53.

148 Pilis megyében (2) Zsámbék és Tököl; Veszprém megyében (2) Veszprém és Hajmáskér; Zala megyében (8) Tihany, Szentbékállá, Tapolca, Sümeg, Keszthely, Zsid, Türje és Zalaegerszeg. Ezek közül Zsidet bizonytalannak vette. DÉNESI 2006. 14.

149 Pilis megyében (3) Csaba, Ráckeve, Vörösvár; Fejér megyében (4) Ercsi, Lovasberény, Mór, Törökbálint; Somogy megyében (9) Buzsák, Igal, Kaposvár, Karád, Kiliti, Koppány, Lengyel-tóti, Segesd, Somogyvár; Veszprém megyében (1) Fokszabadi; Zala megyében (4) Kanizsa, Kiskomárom, Nemesapáti, Szentlászlóegyháza (ez utóbbit mai nevén, Bucsuszentlászlóként említi). DÉNESI 2006. 14. (55. jegyzet). Az 1710-ben működött 29 plébánia és a felsorolt 12 plusz 21 plébánia közötti különbség magyarázata, hogy időközben négy plébánián megszünt az önálló lelképásztorkodás. Sajnos adatainak forrását nem közli.

E korai időszakból fennmaradt lelkipásztor-emlések értékelését megnehezíti a forrásanyag egyenetlensége. Az általam elsősorban vizsgált egyházkormányzati iratokban csak elvétve található erre az időszakra vonatkozó információ, akkor is leginkább későbbi visszaulás formájában. A korszak legjobb ismerőjének, Pfeiffer Jánosnak az adatai sajnos nem mindig megbízhatóak, s különösen problémásnak tekinthetők az 1720-as évek derekáig tartó időszakra vonatkozó információi. Adatai mégsem nélkülözhetők, hiszen – elmentében a későbbi évtizedekre vonatkozó adatokkal – nem állt módomban hivatkozásait ellenőrizni, illetve más források bevonásával adatait bővíteni. Áttekintve a Dénesi Tamás által közölt plébánialistákat, azokon módosításokat javaslok. A Széchényi Pál veszprémi püspökké történő kinevezésekor fennállott plébániák esetében egy elvi megfontolásra váró kérdés merül fel, miszerint a lelkipásztor-emlések közül melyek utalnak egy plébánia fennállására; egy egyedi adat felbukkanása esetén eldönthető-e, mi célból és kinek a felhatalmazásából tevékenykedett az adott lelkipásztor egy településen.¹⁵⁰

Az általam ismert források és szakirodalom alapján felülvizsgálatra szorulnak a Széchényi Pál püspök nevéhez köthető plébániák is. Több plébánia szerepeltetését a felsorolásban nem látom indokoltnak,¹⁵¹ míg másokat hiányolok a listából. A 18. század első évtizedében működő plébániákra vonatkozó javaslatomat az alábbiakban megyék szerint adom meg.

150 A Dénesi Tamás szerint már Széchényi Pál püspökségének kezdetén, 1687-ben ferencesek által ellátott Zsámbéka és Tökölre utalok. Buda várának visszavívását követő évben járunk, erősen kétséges a számomra, hogy beszélhetünk-e plébániáról ekkor e két településen. Maga Bíró Márton is 1696-ot (Zsámbék) és 1690 körüli időpontot (Tököl) adott meg a plébániák alapítási éveként. Mint említettem, Dénesi Tamás nem közli a felsorolt plébániákra vonatkozó forrásait, a ferencesek veszprémi egyházmegyei tevékenységét tárgyaló munka pedig nem tud e két településen ilyen korai megjelenésükről. Vö. PFEIFFER-TAKÁCS 2001. 294–303.

151 Csaba esetében 1714-ből említik első alkalommal a ferences lelkipásztort, igaz Bíró Márton szerint 1705-ben alapították a plébániát. PFEIFFER-TAKÁCS 2001. 294. és HORNIG 1903. 314.; Lovasberényben legkorábban 1719-ben indulhatott meg a lelkipásztorkodás. SIPTÁR 2010a. 84. Törökbálinton 1710-től adatolják a ferenceseket. PFEIFFER-TAKÁCS 2001. 295. Koppány nem szerepel az 1724 körülre datálható somogyi plébános-összeírásban, plébánosára először 1726-ból van adatom. 1724 körül: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 1., 1726: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 2. 2. Nemesapáti esetében az általam ismert első plébános 1717-ben kezdte meg működését. Egy 1744-ben keletkezett összeírás szerint 27 éve és négy hónapja szolgál a plébánián. 1744. XI. 5.: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no. [Egerszeg 1744] 1v. Hivatkozások nélkül bizonytalannak látom Lengyeltóti és Somogyvár szerepeltetését is. Mindkét település esetében problematikusak a Pfeiffer János névtárában szereplő adatok. Lengyeltótira lásd PFEIFFER 1987. 293–294. (Bobus György) és 464. (György), Somogyvárra lásd PFEIFFER 1987. 886. (Buskarics András) és 335. (Cvitkovics Péter). Ez utóbbi általam ismert első említése Somogyvárott 1722. július 12. Az irat tartalma alapján arra következtetek, hogy nem régen került a plébániára. MNL OL P 623 tom. IV. no 10. fasc. 224.F no 1. Szentlászlóegyháza esetén a ferencesek lelkipásztori munkája kétségtelen, ugyanakkor ebben az esetben is felmerül a kérdés, beszélhetünk-e a ferencesek által vezetett plébániáról ezekben az években. Vö. PFEIFFER-TAKÁCS 2001. 97.

Pilis megye (3): Ráckeve, Tököl, Vörösvár

A három Pilis megyei plébániából kettő 1710 előtti léte kétséges. Mind Ráckevét, mind Tököl szerzetesek látták el, így e korai időszakban nehéz meghatározni mikortól is beszélhetünk plébániáról az esetükben. Bíró Márton mindkét plébánia alapítását 1690-re teszi.¹⁵²

Vörösvár helyzete a fentiekkel szemben egyértelmű. A Bíró Márton szerint 1692-ben alapított plébánia plébánosait anyakönyvi adatok alapján Pfeiffer János 1696-tól ismeri. Az anyakönyvét 1693-ban kezdték el vezetni, de az első három évben feltételezhetően szerzetesek látták el a híveket. Plébánosként először Hörman Bernát szerepel a kötetben. Egy 1696-ban keletkezett összeírás szerint Vörösvár német telepesei nemrég kezdték megművelni a mezőváros (Markt) területét.¹⁵³

Fejér megye (2): Ercsi, Mór

Ercsit Padányi Bíró Márton szerint 1701-ben alapították. Ezzel egybevághat egy kései, 19. század elején keletkezett egyházlátogatási jegyzőkönyv adata, amely az alapítást 1702-re teszi. Ettől az időtől kezdődően ismerjük a plébánián működő adminisztrátorok nevét.¹⁵⁴

A móri kapucinusok letelepítésére a Padányi Bíró Márton által közölt 1691-es alapítási évvel ellentétben 1695–96-ban került sor, ekkortól számíthatjuk lelkipásztori munkájuk kezdetét is.¹⁵⁵

Veszprém megye (2): Palota, Veszprém

A palotai plébániát Bíró Márton ősi alapításúnak tartja. Pfeiffer János névtárában az 1727-ben elhunyt Fekete József Gergely palotai plébánosról azt állítja, hogy több mint 30 évig működött a településen. Állítását igazolja, hogy 1701 január 30-án jelen volt egy birtokba iktatásnál.¹⁵⁶

Veszprémben a plébánosi teendőket a káptalan 17. századi újjászervezését követően a kanonokok látták el, de a városban jelenlévő ferencesek is kivették részüket a település és a környék lelkigondozásából, amint arról tanúskodik Volkra Ottó János kánoni vizsgálatáról felvett jegyzőkönyv is.¹⁵⁷

152 Ráckeve: HORNIG 1903. 313.; Tököl: HORNIG 1903. 313. Vö. PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 299. és MOLNÁR 2003. 175.

153 HORNIG 1903. 314. és PFEIFFER 1987. 532. (Hörmann Bernát) és 594. (Kemetmilner Placid OSB); Vörösvár vegyes anyakönyv 1693–1766. 4r. (1696. III. 6.) és 191r., MNL OL X 2117 A457.; MNL OL E 156 fasc. 63. no 15. 2v–6r.

154 HORNIG (1903) 313. Az egyházlátogatást idézi az adminisztrátorok felsorolásával együtt PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 300.

155 HORNIG 1903. 314., a letelepedés körülményeiről röviden SÍPTÁR 2010a. 74–75.

156 HORNIG 1903. 313.; PFEIFFER 1987. 402–403.; MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 40. (812).

157 A kánoni vizsgálat szövege magyarul kivonatolva megtalálható KÖRMENDY 1995a. 16–20., hivatkozott részek 17–18.

Zala megye (10): Bagod, Kanizsa, Keszthely, Karos, Rezi, Salomvár, Sümeg, Szentbékállya, Tapolca, Zalaegerszeg

A Bíró Márton szerint ősi alapítású bagodi plébánia feltételezhetően első plébánosa volt az a Pápai Tamás, akiről egy 1744. november 5-én kelt összeírásban olvashatjuk, hogy már negyven éve gondozza a híveit, s a teológia elvégzését követően Széchényi Pál kalocsai érsek rendelkezéséből került a településre. Ezt az információt megerősíti az 1732/33-as összeírásban fennmaradt adat, miszerint ekkor 25 évnyi készpénzbeli hátralékkal tartoztak neki a plébánia hívei.¹⁵⁸

Kanizsa várának visszafoglalását követően, 1691-től előbb zágrábi egyházmegyes világi plébánosok, 1698-tól a jezsuiták, majd ez utóbbiak távozását, 1702-öt követően ideiglenesen a karosi plébános, végül 1705-től a ferencesek látták el a plébánia vezetését.¹⁵⁹

Keszthely, Salomvár és Zalaegerszeg plébániái azon kevesek közé tartoztak, ahol a 17. század második feléből folyamatosan vannak adatok lelkipásztorok működésére.¹⁶⁰

A karosi plébánia székhelye a későbbiekben Kiskomáromban volt. Alapítását Bíró Márton 1702-re tette. Egy már többször hivatkozott 1744. november 5-én kelt összeírás szerint Szentgyörgyi János plébános immár 42 éve szolgál a kiskomáromi plébánián. Egy 1702 januárjában készült összeírásban Kiskomárom praesidium deserta helységként, míg Karos pagusként, ekkor még az esztergomi káptalan, és nem a nagyszombati szeminárium (Collegium Rubrorum) birtokaként szerepel. A források szerint a plébános még 1715-ben is Karoson székelt.¹⁶¹

A rezi plébánia első plébánosa Pfeiffer János szerint az 1705-től itt működő Pais András volt. Az életrajzában szereplő adatok és Pfeiffer más adatai között feszül némi ellentmondás, de Pais életrajza elfogadhatónak tűnik a források tükrében, így a rezi plébánia 1710 előtti léte is elfogadható.¹⁶²

A Sümegre a 17. század derekán érkezett ferences szerzetesek hivatalosan 1673 óta látták el a plébánosi teendőket a településen és környékén.¹⁶³

158 HORNIG 1903. 317.; 1744: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Egerszeg 1744.] 1v.; 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. 25–26.

159 SIPTÁR 2010a. 71–73., a karosi plébános itteni működését említi PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 271. Vö. még PFEIFFER 1947. 41–48.

160 A századfordulón működött plébánosai adatai: Keszthely PFEIFFER 1987. 164. (Nagy István); Salomvár uo. 621. (Kósz Péter) és 549. (Janitkovics Péter); Zalaegerszeg uo. 1104. (Závodani Sámuel).

161 HORNIG 1903. 316. 1744: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Egerszeg 1744.] 2v.; 1702: MNL OL E 156 fasc. 27. no 52. 2–3.; 1715: Fűssy 1902. 661. (no 167.: III. Károly 1715. június 28-án kelt mandátumának hátoldalán található feljegyzés).

162 HORNIG 1903. 316. és PFEIFFER 1987. 810. (Pais András) és lásd még uo. 718–719. (Mihalik János).

163 PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 225.

Szentbékállá is azok közé a települések közé tartozik, amelyeken a 17. században is működött lelkipásztor, azonban a 17–18. század fordulóján Pfeiffer János nem ismeri plébánosát. A százas első évtizedében Mihalik Jánost említi plébánosaként, azonban az ő életrajzi adatai meglehetősen bizonytalanok. Korai adatainak forrása egy 1721-ben tartott vizsgálat jegyzőkönyve. Ennek felvétele során a magát 46 évesnek mondó Mihalik János azt vallotta, hogy 1700-ban installálták Balatonfőkajárra plébánosnak, ahol két évig tevékenykedett. A jegyzőkönyv kivonatát Bíró Márton püspök egy 1749. február 21-én kelt beadványa mellékleteként másolták be a püspöki protocollumba. Az 1749-es beadványban, a már idézett jegyzőkönyvre hivatkozva Mihalikot padragi plébánosnak nevezik. Ha az nem is zárható ki, hogy Mihalik előbb balatonfőkajári, majd azt követően padragi plébános volt, az mindenesetre furcsa, hogy az 1721-es jegyzőkönyvben Mihalik magát balatonfőkajári plébánosnak nevezte. Szentbékállai plébánosként egy 1716. június 9-én kelt dokumentumban bukkan fel. Tapolcára minden valószínűség szerint Pais András követve csak 1720-ban került. Összefoglalva a fentieket nem zárható ki, hogy Mihalik már 1702 után, esetleg – padragi szolgálatát is figyelembe véve – néhány évvel később, de még 1710 előtt Szentbékállára került, ugyanakkor ezt jelenleg igazolni sem tudom.¹⁶⁴

Tapolcán, bár Pfeiffer névtárának adatai egymásnak ellentmondanak, bizonyíthatóan működött plébános a 18. század első évtizedében, név szerint Körmendi Imre. Plébánosként adataim szerint egy 1702. június 6-án kelt hiteleshelyi kiadmányban fordul elő először, s 1710-ig, veszprémi kanonokká történő kinevezéséig gondozhatta a település híveit.¹⁶⁵

Somogy megye (3): Buzsák, Igal, Karád

A buzsáki plébániát Padányi Bíró Márton szerint 1705-ben alapították. Pfeiffer János szerint Krály [!] Péter plébános 1701 óta működött a településen. Az általa hivatkozott forrás néhai plébánosként nevezi meg Krályt, azonban semmiféle rá vonatkozó évszámot nem tartalmaz. Ettől függetlenül elképzelhetőnek tartom a plébánia 1710 előtti működését.¹⁶⁶

A Bíró Márton szerint 1695-ben alapított igali plébánia plébánosait Pfeiffer 1699-től kezdődően ismeri. A 18. század legelejére közölt adatai ugyan ellentmondásban állnak egymással, a plébánia működésének tényét mégis elfogadhatónak tartom.¹⁶⁷

164 HORNIG 1903. 315.; PFEIFFER 1987. 718–719.; 1721/1749: VÉL I.1.39.b. tom. 4. 221–227., hivatkozott részek 222. és 226.; 1716: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 159.

165 1702: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6 no 257. (478–479.); vö. HORNIG 1903. 315. és PFEIFFER 1987. 145–146. (Körmendi Imre) és 96–97. (Fabsics Mihály).

166 HORNIG 1903. 315.; PFEIFFER 1987. 648., a hivatkozott forrás VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10. 31.

167 HORNIG 1903. 314.; PFEIFFER 1987. 1027. (Tokaji Benedek), 580. (Kazó András) és 262. (Baranyai János).

Bíró Márton jelentésében a karádi plébánia alapítását 1705-re tette. Egy 1726. augusztus 22-én kelt jegyzőkönyv szerint Fontány Gábor korábban „*per plurimos annos*” tevékenykedett karádi plébánosként. Pfeiffer János idéz egy már pécsi egyházmegyes működése során keletkezett vizitációs jegyzőkönyvet, miszerint 1729-ben „*majdnem 60 éves*”. Ez alapján 1670-1675 körül születhetett, tehát elképzelhető, hogy akár már 1710 előtt ellátta a karádi plébánia híveit.¹⁶⁸

Időlegesen működött plébániák (12): Fokszabadi (1701–1702/1703), Füle, Hajmáskér (1701–1710), Kaposvár, (Balatonfő)Kajár (1700–1702), Kenese (1700-tól a Rákóczi-szabadságharcig), Kiliti (1694–1703), Padrag, Felsőseged (18. század eleje), Tóti/Szigliget (1703–1704/1705), Vörösberény (18. század elején a Rákóczi-szabadságharcig), Zsámbék (1698–1705). (Ezek közül Pilis megyében egy, Fejér megyében egy, Veszprém megyében hét, Somogy megyében kettő és Zala megyében egy plébánia volt található.)

Nagy András fokszabadi plébánosi működéséről 1700 és 1702/1703 között van adat. A plébánia egykori működéséről megemlékezik az 1774-es református összeírás is. „*de a plebanus a kuruczoktól meg ijedvén, minekutanna két vagy harmadfél esztendeig szolgált volna, el futott [...]*”.¹⁶⁹

A fülei plébános Acsádi Ádám püspök 1735-ben a Helytartótanácsához felterjesztett tervezete szerint a legutóbbi zavargások ideje alatt távozott a településről. A zavargás nagy valószínűséggel a Rákóczi-féle szabadságharcra utal, s ez esetben Fokszabadihoz, Keneséhez hasonlóan az évszázad első évtizedének elején működhetett plébánia a településen.¹⁷⁰

Egy 1747-ben elvégzett vizsgálat szerint Hajmáskéren a kuruc kort megelőzően tíz éven keresztül szolgált katolikus lelkipásztor, mielőtt Rákóczi csapatai elfoglalták volna a Dunántúlt.¹⁷¹

A kaposvári plébániát 1693-tól bencések látták el egészen 1706-ig. Ezt követően más dunántúli plébániákhoz hasonlóan feltehetően lelkipásztor nélkül maradtak a katolikus hívek. Plébánosát 1715-től említi Hoss József.¹⁷²

Mihalik János saját vallomása szerint 1700-tól kezdve két évig szolgált Balatonfőkajáron.¹⁷³

Fabsics Mihály 1700-tól a kurucok megérkezéséig látta el a kenesei híveket.¹⁷⁴

Kilitin Pfeiffer János adatai alapján Podszklanszky Szaniszló volt a plébános 1694 és 1703 között, majd innen Szigligetre vagy Tótiba került.¹⁷⁵

168 HORNIG 1903. 314.; A jegyzőkönyv részlete szerepel VÉL I.1.13. fasc. 1. no 2. 15.; PFEIFFER 1987. 411.

169 VÉL I.1.39.b. tom. 4. 226, idézi PFEIFFER 1987. 750.; a református vizitáció: HUDI ET AL. 2002. 256.

170 MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. 8v.

171 VÉL I.1.39.b. tom. 3. 167–168., idézi PFEIFFER 1987. 641.

172 Hoss 1948. 12–21.

173 VÉL I.1.39.b. tom. 4. 226.

174 VÉL I.1.39.b. tom. 4. 224.

175 PFEIFFER 1987. 847.

A padragi plébánia 1710 előtti léte bizonytalan. Bővebben lásd a Szentbék-kállával kapcsolatban írottakat. Pfeiffer János adatai szerint 1700. július 10-én iktatták be Padragra licenciátusnak Kis Ignácot a birtokos jezsuiták.¹⁷⁶

Segesdet és környékét a 18. század elején a Szent Lászlóról elnevezett ferences provincia tagjai adminisztrálták, a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt űzték el őket, mint arról egy 1747-ben felvett tanúvallomás megemlékezik.¹⁷⁷

A vörösberényi plébániát egy már idézett 1749. évi beadvány szerint a birtokos jezsuiták látták el a Rákóczi-szabadságharcot megelőző időben.¹⁷⁸

Martin Jelli levéltári forrásokra alapozott munkájában a zsámbéki katolikus plébános legkorábbi említését 1698-ra teszi, ekkor iskolamester is szolgált a településen. 1700-ban és 1702-ben Márton Lajost, 1703-ban és 1704-ben pedig Udvarhelyi Jánost említi plébánosként. Ezt követően azonban csak 1715-ben ismer plébánost. Pfeiffer János Udvarhelyit nem ismeri, Márton Lajos zsámbéki működését pedig kikövetkeztethetően 1705 körülre datálja, és a kurucokhoz köti.¹⁷⁹

A 18. század első évtizedében igazolhatóan működött plébániák száma véleményem szerint legfeljebb 32 volt – beleértve ebbe a csak ideiglenesen működő tizenkettőt is. Ismételten hangsúlyozom, hogy a szerzetesek által ellátott települések esetében (Ráckeve, Tököl, Ercsi, Mór, Vörösberény) felvetődik annak a kérdése, hogy beszélhetünk-e plébániáról e korai időben, vagy inkább egy adott rendház vonzáskörzetébe tartozó településekről lehetett szó. Ehhez kell még hozzászámolni a négy kiváltságolt települést. A fenti lista számszerűségében közel áll a Bíró Márton-féle jelentésből kiolvasható (30), valamint a Dénesi Tamás által megadott (33) számhoz. Az 1710-ben is működő plébániák számát azonban kevesebbre becsülöm: legfeljebb 20-ra, szemben a Bíró-féle 30-as és a Dénesi Tamás által közölt 29-es számmal.

A század első évtizedében négy településen találkozunk kiváltságolt egyházakkal. A tihanyi bencés apátság és a türjei premontrei prépostság¹⁸⁰ mellett Székesfehérvár és Buda városának plébániái voltak kivéve a megyéspüspök joghatósága alól. Budán öt plébánia működött a korszakban, azonban az

176 PFEIFFER 1987. 603.

177 A jegyzőkönyv két másolati példánya 1747. V. 5.: MNL OL P 623 tom. IV. no 21. fasc. 234.E. 17r–18v, 21r. és 19r–20r., kiadása az eredetiről PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 499–502. Segesdre vonatkozóan lásd még SIPTÁR 2010a. 75–76.

178 VÉL I.1.39.b. tom. 4. 222.

179 JELLI 1996. 236. (2. és 3. jegyzet; megjegyzendő, hogy a jegyzetek és a főszöveg eltér egymástól, ez utóbbiban ugyanis Márton Lajos plébánosi működését 1691 körülire tette.); PFEIFFER 1987. 662–663.

180 Türje esetében is felmerül, hogy számolhatunk-e önálló plébániával a településen. Az 1740-es évek előtti időre vonatkozóan ugyanis adatolható a hívek sümegi ferencesek általi ellátása. Erről a türjei prépost leveléből értesülünk, amelyben arról panaszkodott, hogy a veszprémi püspök megtiltotta a sümegi ferenceseknek a hívek gondozását. SABMPF lad. 16. fasc. 1. no 16.

országúti plébánia alapítására csak 1723-ban került sor,¹⁸¹ így a század első évtizedében négy működő plébániával számolhatunk. Mindkét település elsősorban – de nem kizárólagosan – ferences szerzetesei révén vett részt a püspökség területén a lelkipásztorkodásban.¹⁸² Bár a 18. század első évtizedében végzett vidéki lelkipásztori tevékenységükre vonatkozó adatok csak elvétve fordulnak elő a forrásokban, biztosak lehetünk azonban abban, hogy már ekkor is gondolták a közel eső települések lakosait. Tevékenységük ebben az időben nem a plébániahálózathoz, hanem a szerzetesi lelkipásztorkodáshoz kapcsolható.

Az évtizedben működött plébániák meghatározása önmagában kevés a katolikus vallásgyakorlat kereteinek bemutatásához. Hiányosak az ismereteink a korabeli plébániák területi vonzáskörzetéről,¹⁸³ s csak részben ismerjük a korabeli településhálózatot, annak időbeli változásait is. A felekezeti viszonyok településről településre történő feltérképezése pedig gyakorlatilag keresztülvihetetlen vállalkozás lenne. A fenti kérdések vizsgálata és legalább részleges megválaszolása nélkül csupán pontokat helyezhetünk el az egyházmegye térképén. A működő plébániák meghatározása egy további szempontból sem elegendő a korabeli vallásgyakorlat leírására. Pfeiffer János és Dénesi Tamás kutatásai rávilágítottak a licenciátusok működésének jelentő-

181 BEKE 2013. 224–230. (a vonatkozó részt Nyáradi Anna-Mária írta).

182 A ferencesek székesfehérvári megtelepedésére és vidéki lelkipásztori működésére lásd SIPTÁR 2010a. 73–74., 87–91. és 95–97. A vizsgált korszak második felében a fehérvári jezsuiták is szerepet vállaltak néhány Fejér megyei településen és pusztán a lelkigondozásban (Aba, Bögdöd, Börgönd, Seregélyes). VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 2r., 4v., 5r. és 15r. Ezek gondozását korábban a ferencesek látták el, vö. 1743. VIII. 20.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 122. (Pöstyéni Mihály helynök joghatóságot ad a székesfehérvári ferenceseknek több Fejér megyei település, köztük Aba és Seregélyes, valamint a határukban lévő puszták lelkigondozására). A fehérvári karmeliták gondozták a század második felében Csór plébániáját. Siptár Dániel már idézett tanulmánya mellett lásd még DRAVECZ 1764–[1771] 6. Budán még az oszmán hódoltság időszakában megtelepedtek a bosnyák ferencesek, őket követték a vár visszavívását követően a mariánus rendtartomány szerzetesei, valamint a kapucinusok. PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 151–157. A vidéki lelkipásztorkodásban elsősorban a bosnyák ferencesek vettek részt a Buda környéki plébániákon. A szomszédos Pest városából a domonkosok Ráckeven és Újfaluban, míg a pálosok a Fejér megyei Acsán végeztek lelkipásztori szolgálatot, ahol 1754-ben vették át a plébánia vezetését a fehérvári ferencesektől. Vö. DRAVECZ 1764–[1771] 1.

183 A leányegyházak csupán a jogilag is meghatározott vonzáskörzetet jelentették, figyelembe kell(ene) azonban venni azokat a településeket is, amelyek katolikus lakossága saját templom híján az adott plébánia templomát látogatta. Ilyen kapcsolat, különösen szórványvidéken még a későbbi évtizedekben sem volt ritka. Jó példa erre a veszpremi főesperesség összeírása 1734-ből, amelyben kilenc plébánia szerepel összesen tizenegy filiával, ehhez járul még az összeírásban nem szereplő Veszprém. A terület többi 48 településének néhány katolikus lakosa a környékbeli templomokat látogatta. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7. Ugyanebből az évből származó adatok szerint Fejér megye délnyugati részén nyolc református község katolikus szórványlakosságát, az összeírás szerint 90 főt, egyáltalán nem gondozta katolikus lelkipásztor. SzPL no 117A/vvv.

ségére a 18. század első harmadában.¹⁸⁴ Amint azonban Dénesi Tamás is megfogalmazta, működési területüknek és működési idejüknek a lehatárolása még a lelkipásztorokénál is nagyobb nehézségekbe ütközik.

A licenciátusok működésére nézve önálló kutatást nem végeztem. Dénesi Tamás adatai alapján az 1700-as évek legelejére Tapolca környékén több helységben vélelmezhető licenciátus működése (Káptalantóti, Gyulakeszi, Badacsonytomaj, Ederics/Vita, Lesencetomaj), s talán ebben az időben is tevékenykedett már a Zala megyei Szentandráson 1716-ban említett személy.¹⁸⁵ Padragon Pfeiffer János adatai szerint 1700-ban kezdte meg szolgáltatást egy licenciátus.¹⁸⁶ Két Somogy megyei településen, Nemesviden és Mesztegnyőn még az 1740-es években is szolgáló licenciátusok évtizedekkel korábban kerültek a falvakba, elképzelhető, hogy ők, esetleg elődjük már ekkor is szolgált.¹⁸⁷ Kaposvár környékén Szentpál (Zselicszentpál), Kislak (Zselickislak), Töröcske (Kaposvár része), Simonfa és Kaposújlak esetében van adat az 1730-as évekből licenciátus működésére, azonban feltételezhető, hogy már korábban, a 18. század elején is működtek a településeken.¹⁸⁸ Licenciátusok látták el a híveket a tihanyi apátság birtokain is. Feltűnő, hogy a fentebbi felsorolásból teljes mértékben hiányzik Fejér és Pilis megye területe, ami vélhetően a terület különösen elpusztult voltával (Fejér megye), illetve a szerzetesi lelkipásztorkodás elterjedtségével (Pilis megye) magyarázható.

A plébániák vonzaskörzetének, s ezzel összefüggésben a településhálózat változásának problematikáját egy példán keresztül szeretném bemutatni. A bemutatandó terület kiválasztását a forrásadottságok határozták meg. A segesdi ferencesek 18. század eleji működéséről felvett tanúvallatási jegyzőkönyv szerint a szerzetesek a környékbeli településeken is szolgáltak. A magát 81 évesnek valló Horvát Mátyás, aki tanúbizonysága szerint közeli kapcsolatban lehetett a barátokkal – együtt evett és ivott velük a házukban, s menekülésük során is segített nekik – a következőket mondta: „*emlékezik arra is, hogy nem csak Segesden, de Környül való helyekben is az említett Barátok Isteni Szolgálatot tettek, úgy mint Miháldon, Gadánban, Szenyérben, Dombo-Váron, Atádon, Balogodon és Kozmán.*”¹⁸⁹ Dombóvár említését nem számítva a későbbi segesdi

184 Pfeiffer János adatgyűjtése kéziratban maradt, ezt Dénesi Tamás mellett Petrák Mihály is felhasználta munkájában. VÉL VIII.31. 1/28. doboz, PETRÁK 1949. 44–46., DÉNESI 2004. és ennek átdolgozott változata DÉNESI 2006. 16–29.

185 DÉNESI 2006. 18. (a Tapolca környékiek) és 21. (Szentandrás, ma Hévíz része).

186 PFEIFFER 1987. 603.

187 DÉNESI 2006. 23–24.

188 Acsádi Ádám 1735-ben a Helytartótanács részére készített felterjesztésében említi, hogy ezeken a településeken emberemlékezet óta licenciátusok szolgálnak. MNL OL C 38 Döc. Veszpr. no 1. 9v.

189 A forrás eredetijéről készült kiadásban Szenyér helyett Szerény szerepel. A Széchényi család levéltárában fennmaradt másolatokban ugyanakkor a helyes Szenyér alak olvasható, amely település Segesdtől északra, Tapsony mellett található. Vélhetően a kiadás során elkövetett

plébánia területénél négyszer nagyobb térség rajzolódik ki az első ferencesek működésének vonzaskörzeteként. Ez a terület magába foglalta Somogy megye veszprémi püspökséghez tartozó részének délnyugati felét, amelyen 1771-ben a miháldi, az iharos(berény)i, a nemesvidi, a tapsonyi, az atádi és természetesen a segesdi plébánia osztozott. Egy 1702-ben kelt, Kanizsa tágabb környékének elpusztult és lakott településeit tartalmazó, s a segesdi ferencesek működésével talán egyidős összeírás segítségével megkísérélhető a terület településhálózatának vázlatos bemutatása.¹⁹⁰ Az összeírás által érintett területen végezte pasztorációs munkáját a karosi plébános, talán épp 1702-től, illetve ezen a vidéken működtek a kanizsai ferencesek is. A ferencesek és a karosi plébános működési területe ebben az időszakban átfedésben lehetett egymással, bár ennek a mértékét adatok hiányában nem lehet meghatározni. Mint korábban már említettem, 1702 és 1705 között a karosi plébános látta el Kanizsát is. Északról a karosi plébánia vonzaskörzetét talán a Zala folyó, attól nyugatabbra pedig a Szentlászlóegyházán megtelepedett ferencesek működési területe határolhatta.¹⁹¹ A Karoshoz viszonylag közel fekvő Észak-Somogy

elírásról van szó. PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 499. és MNL OL P 623 tom. IV. no 21. fasc. 234.E. 17r–18v, 21r. és 19r–20r. Miháld, Gadány, Szenyér és Nagyatád azonosítása egyértelmű, Kozma ma a Segesddel keletről szomszédos Kutas része Kozmapusztá néven, Balogod pedig talán azonos a Segesdtől délkeletre található mai Beleggel (a 18. század második felében Belek, Belleg, Billeg néven említik a források). Problémát jelent az említett Dombóvár meghatározása. A Tolna megyei Dombóvár, valamint a Somogy délkeleti részén, a Dráva-mentén található Kastélyosdombó Segesdtől gyakorlatilag azonos távolságra található (légvonalban mintegy 60, illetve 50 kilométer). Az említett községek sorába valamivel jobban illik a somogy megyei Kastélyosdombó. Ellenérvként felmerülhetne, hogy Atád nem a mai Nagyatáddal, hanem Magyaratáddal is azonosítható lenne, amely Tolna megye határához közel fekszik, Dombóvártól 20 kilométerre. Ezt az azonosítást azonban kizárja, hogy 1735-ben Acsádi Ádám (Magyar)atádról mint nemrég benépesült településről emlékezett meg, amikor javasolta leányegyházként Igalhoz csatolását. MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 9r.

¹⁹⁰ 1702. I. 9.: MNL OL E 156 fasc. 27. no 52. Az egyetlen, kis túlzással találmokra kiválasztott forrásra alapuló rekonstrukció számos veszélyt rejt magában, ugyanakkor céloim pusztán a demonstráció volt. Az egyházmegye településhálózatának rekonstrukciója szempontjából szerencsés helyzetben vagyunk. A munka jelentős része ugyanis elvégezhető a meglévő szakirodalom felhasználásával is. A korszak elejére az 1715. évi és az 1720. évi országos összeírások adatai, míg végére vonatkozóan a Magyarország történeti helységnévtára sorozat vonatkozó kötetei nyújtanak jól használható támpontot. Az 1715. és 1720. évi összeírásokat lásd a www.adatbazisokonline.hu oldalon. Fejér megye: SIN 1987., Pilis megye: SIN 1988., Somogy megye: LELKES 2008., Veszprém megye: SIN 1994., Zala megye: SIN–VARGA 1996. A településszintű vizsgálatokban Veszprém megyére vonatkozóan a megye helytörténeti lexikonának két kötete nyújt segítséget. ILA–KOVACSICS 1964. és ILA–KOVACSICS 1988., Zala megyére vonatkozóan a helytörténeti lexikon megkezdett munkálatainak céduलाanyagára lehet támaszkodni. MNL ZML XV.61. A volt keszthelyi járásra vonatkozó anyag nyomtatásban is napvilágot látott. KOVACSICS 1991. Fejér megye esetében pedig a Fejér Megyei Levéltár történeti évkönyveiben 1979 óta napvilágot látott a megyében található települések többségének rövid története levéltárosok tollából. Ezek tételes felsorolásától itt eltekintek, valamennyi kötet teljes anyaga elérhető interneten a www.archivportal.hu oldalon.

¹⁹¹ A Zalától északra fekvő települések esetében logikus a közeli keszthelyi templom látogatása.

vélhetően nem esett bele vonzáskörzetébe, amennyiben feltételezzük, hogy a nemesvidi és/vagy a mesztegnyői (esetleg más környékbeli településen élő) licenciátus már ekkor tevékenykedett, s számolhatunk a buzsáki plébánia hatásával is. Dél felé is a megyehatár zárhatta le a karosi plébános működési területét, s a kanizsai ferencesek is csak közvetlen a határ mentén végezhetek lelkipásztori szolgálatot Somogyban, legalábbis ha a későbbi adatok visszavetíthetők erre az időszakra.¹⁹² Iharosberény és környéke egy kései forrásban mint a zágrábi egyház által igényelt terület jelenik meg, ennek az igénynek leginkább a 18. század elején lehetett gyakorlati következménye, bár az sem zárható ki, hogy az ekkor csaknem teljesen protestáns lakosságú terület nem tartozott egyetlen katolikus lelkipásztori vonzáskörzethez sem.¹⁹³ Segesd vonzáskörzetét délről a zágrábi egyházmegye plébániái (Berzence?) határolhatták. Mint korábban láttuk, Atád maga is vitatott hovatartozású területnek számított ebben az időszakban. Segesd vonzáskörzetét keletről református felekezeti tömb zárta le, amely közvetlenül az Atád–Segesd képzeletbeli vonalnál kezdődött.¹⁹⁴ Csokonya környéke, amely maga is döntően reformátusok lakta vidék volt, katolikus szempontból a két egyházmegye határvidéke volt. Amennyiben már fennállt, a zágrábi egyházmegyéhez tartozó babócsai plébánia gondozása alatt állhatott ez a terület. Ezt egy 1713-ban keletkezett forrás a maga korára egyértelműen állítja is.¹⁹⁵ E dél-somogyi protestáns tömb északkeleti csücs-

Szentlászlóegyháza esetében csupán arra hagyatkozhatunk, hogy amikor Volkra Ottó János püspök 1720-ban megbízta őket formálisan is plébánia vezetésével, annak határai dél felé terjeszkedtek (Hetés, Sándorháza, Szentandrás, Pölöske, Misefa, Rád és Szentmihály). A kolostortólészakra elhelyezkedő helységek lakóit a szomszédos Zalaegerszeg plébánosa gondozhatta.

- 192 Siptár Dániel a kanizsai ferencesek vidéki lelkipásztorkodásának színterét, elsősorban a század első harmadának végétől kezdődő adatokra támaszkodva, térképen és táblázatban is megjelenítette. SIPTÁR 2010a. 79. (térkép) és 92–94. (táblázat).
- 193 1742.: PFEIFFER 1947. 104. A forrás szerint Iharosberénynek Csurgóhoz kellene tartoznia, egyébként ekkor lutheránus lelkész élt a településen, katolikus lakosságának száma elenyésző lehetett. Egy 1721 nyarán felvett tanúvallatási jegyzőkönyv szerint a megyének ez a szöglete, amely a zágrábi és a veszprémi egyházmegyék határvidékére esett, alapvetően evangélikus lakosságú volt. A tanúvallomások Iharosberény, Iharos, Surd, Belezna, Nemespátró, Csurgó, (Porrog)szentkirály, Porrog, Gyékényes, az azonosítatlan Baros és a valamivel keletebbre fekvő Szob településeken említenek lutheránus vallásgyakorlatot. A csurgói templomot a lutheránusoktól a forrás szerint 1720-1721 fordulóján vehették el. LADÁNYI 1972. 113–117. (35., 36., 38., 39., 41., 48. és 52. tanúk vallomása.) Az iharosberényi plébánia területéhez tartozó településeken még 1770-ben is jelentős számú protestáns lakosságot regisztráltak az összeírók (1495 katolikus, 196 református és 392 evangélikus). VÉL I.1.14. tom. 15. 162.
- 194 A református gyülekezetekre vonatkozó adatok a dunántúli református egyházkerület prédikátorainak adatárából származnak. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. Ez a református tömb gyakorlatilag változatlanul megmaradt a korszakban, amint azt a dunántúli egyházkerület 1774-es összeírása is mutatja. HUDI ET AL. 2002.
- 195 Ekkor a később veszprémi egyházmegyes települések közül Szentmihályt (Rinyaszentkirály határában), Szentkirályt (Rinyaszentirály), Csokonyát (Csokonyavisonta része), Újlakot (Rinyajlak) említik Babócsa leányegyházaként. PFEIFFER 1947. 49.

kében helyezkedett el a kaposvári plébánia, amelynek a várostól nyugatra gyakorlatilag nem volt vonzáskörzete, így a segesdi és a kaposvári katolikus lelkipásztorkodási körzet nem érintkezhetett egymással.¹⁹⁶ A Kaposvártól délre található községekben élő katolikusokat licenciátusok gondozták.¹⁹⁷

E somogyi példa is jól mutatja, az egyházszerzés e korai szakaszában a tér leírására az egyházmegye, a plébánia, a plébániahálózat, a határ mai általánosan elfogadott fogalma csak korlátozottan használható fel. Az egyházmegye területét ebben a korban nem fedte le a plébániák hálózata. Ha azonban az egyházmegye korabeli térképére pillantunk, egy másik, (elsősorban ferences) kolostorok által alkotott hálózatra lehetünk figyelmesek. Ez természetszerűen nem kötődött szigorúan az egyházmegyékhez, azaz lelkipásztorkodási területük – elhelyezkedésük függvényében – azok határain átnyúlt. A Budán élő, a bosnyák és a mariánus rendtartományhoz tartozó ferencesek, az egyházmegyén kívül fekvő földvári és simontornyai rendházak és az exempt Fehérvárott létesült kolostor szerzetesei, Mór kapucinusai, a püspöki alapítású Veszprém és Sümeg ferencesei, a szentlászlóegyházai és kanizsai, végül Somogyban az ekkor még csak időlegesen megtelepedett segesdi szerzetesek, s a vitatott hovatarozású Szigetváron élő ferencesek végezték a katolikus lakosság lelkigondozását. Ebben, az egyházmegye területét szinte teljesen lefedő szerzetesi egyházszervezetben inkább csak kivételképp jelentek meg plébániák, mint a régóta létező Tapolca, Keszthely, Zalaegerszeg és Salomvár vagy az újabb alapítású Karos és Buzsák. Ezek szigetszerűen helyezkedtek el; egymással területileg többnyire nem voltak kapcsolatban, a köztük elterülő szórványvidékeken folytatott lelkipásztori munka jelentette számukra a kapcsolódási lehetőséget. (II. térkép) Ez a kijelentés még a kor viszonyai között sűrűnek mondható plébániahálózattal rendelkező észak-zalai területekre is igaz. Ez az állapot egészen az 1740-es, 1750-es évekig fennmaradt, még ha az arányok a plébániahálózat kiépülésével párhuzamosan el is tolódtak. Mindez jól mutatja, hogy a korszak kezdetén a veszprémi egyházmegye egésze lelkipásztori szempontból missziós területnek számított.

196 Amennyiben a segesdi ferencesek által ellátott Dombo-Vár valóban nem a Tolna megyei településsel azonos. Ezt a református tömböt volt hivatva megbontani az 1710-es évek második felében létrehozott nagybajomi és csökölyi plébánia. A katolikus plébánosok érkezését mindkét esetben megelőzte a protestáns lelkészek eltávolítása a településről. Vö. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 145. és 229.

197 Visszautalok a korábban írottakra. (Zselic)szentpál, (Zselic)kislak, Töröcske (Kaposvár része), Simonfa és Kaposújlak, s esetleg a környékbeli települések jöhetnek szóba. A fenti falvakban licenciátusok működtek még 1735-ben is, adatunk is abból az időből származik. Ekkor a települések a kaposvári plébánia vonzáskörzetébe tartoztak, s a világi kisegítők vélhetően már ekkor is a bencések felügyelete alatt működtek.

II.2.2. A plébániahálózat bővülése a 18. században

A plébániahálózat változásának bemutatása előtt ismételten hangsúlyoznom kell, hogy a vizsgált időszak első évtizedeiben helyesebb a plébániára vonatkozó első ismert adatról, mint a plébánia alapításáról beszélni. Mindez azt is jelenti, hogy az 1730-as évek első felében keletkezett összeírásokkal¹⁹⁸ bezárólag az általam legvalószínűbbnek tartott alapításra/megjelenésre vonatkozó adatok is hordoznak bizonytalanságot magukban. A helyzet az 1730-as évek közepét követően megváltozik, ekkortól kezdődően többnyire ismertek a plébániaalapítás lépései, amelyekből, ha ismert, az első plébános beiktatásának évét vettem a plébánia alapítási idejének. A plébániák tételes felsorolására – első említésük, illetve alapításuk évével együtt – a függelékben kerül sor. A továbbiakban plébániahálózat alatt a megyéspüspök joghatósága alatt álló plébániák összességét értem, azaz abba nem számítom bele az exempt egyházakat.

1. TÁBLÁZAT

A plébániák számának alakulása évtizedes bontásban*

ÉVTIZED	ÚJ PLÉBÁNIA	ÖSSZES PLÉBÁNIA**	PÜSPÖK
1710-ben	–	20	Széchenyi Pál
1711–1720	34	53	Vokra Ottó János
1721–1730	28	79	Esterházy Imre, Acsádi Ádám
1731–1740	18	95	Acsádi Ádám
1741–1750	33	127	Acsádi Ádám, Bíró Márton
1751–1760	30	157	Bíró Márton
1761–1770	22	177	Bíró Márton, Koller Ignác
1771–1777	8	185	Koller Ignác, [Dravec József]

* Lásd még a 4. táblázatot is a 72. oldalon, amely az új plébániák számának alakulását megyénként veszi számba.

** Az összes plébánia alatt az adott évtized végén valószínűsíthető létszámot közlöm, azaz levonom belőle a megszűnt plébániák számát. Ezek a következők: 1720-ra Nagyvázsony; 1730-ra Ósi és Szőlőgyörök; 1740-re Felsőörs és Lepsény; 1750-re Jenő; 1770-re (Balaton)ederics és Dég.

198 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4., 1735: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 241v–261r.

Feltűnő az új említések nagyságrendjének állandósága. Az évszázad '10-es, '20-as, '40-es és '50-es évtizedében megjelenő új plébániák száma hozzávetőleg azonos, 30 körüli értéket mutat. Az 1730-as és az 1760-as évtizedben tapasztalható visszaesés is hasonló nagyságrendű, az ekkor megjelenő új plébániák száma mintegy harmadával kevesebb a többi évtized adatánál. Az 1771 és 1777 közötti csonka évtized alatt bekövetkezett alapítások száma a korábbiaktól teljesen eltérő, alig harmada, illetve fele azoknak.

A korai adatok bizonytalansága nem teszi lehetővé a plébániahálózat változásának évenkénti vizsgálatát a korszak egészében, ezért ötéves időszakokra bontva próbáltam meg pontosítani a változás ütemét. Az 1. diagram adatai alapján Volkra Ottó János kormányzatának második felét, illetve Padányi Bíró Márton püspökségének első évtizedét lehet kiemelni, mint a plébániaszervezés legintenzívebb időszakait. Mindkét esetben 20 feletti alapítást, új megjelenést regisztrálhatunk az érintett ötéves periódusokban. Ezzel szemben az 1730-as évek, illetve az 1750-es évek második fele, valamint az 1765-öt követő időszak értékei mutatják a plébániaszervezés lendületének csökkenését.

Az 1730-as évektől kezdődően kísérletet tehetünk az évenkénti adatsorok összeállítására is (2. diagram). Az 1730-as évek első felének adataiban tapasztalható töredezettség betudható az 1732/33-as és az 1735-ös összeírások hatásának, az ezeknél az éveknél számításba vett plébániák többsége esetén még az első említés került feltüntetésre. Ezzel szemben 1735-öt követően a plébániák döntő többsége esetén ismert az alapítás éve, tehát a megoszlás ettől kezdődően pontos. Jól látszik, hogy 1735-öt követően hosszabb szünet állt be a plébániaszervezésben. Az 1737-es év adatának értelmezéséhez tudni kell, hogy két ekkori alapítási kísérlet, Felsőörs és Lepsény nem volt hosszú életű, 1738-ban mindkettő megszűnt. Ugyancsak visszaesés mutatkozik az 1757-et követő pár évben, ez azonban a korábbinál rövidebb ideig tartott. 1762-ben, majd 1764-ben ismét megemelkedett az új alapítások száma, utóbbi évnél több bizonytalan jogállású plébánia is szerepel, amelyek korábban és később filiaként is feltűnnek. Ezeket szerzetesek látták el, gyakran már évtizedek óta. 1765-től kezdődően pedig egyértelműen regisztrálható az intenzitás csökkenése, amely a vizsgált korszak végéig megmaradt. A plébániaszervezést időben több szakaszra bonthatjuk. Az 1710-es évektől, különösen az évtized második felétől az 1730-as évek közepéig tartó 20-25 évben (1. szakasz), valamint az 1742 és 1757 közötti másfél évtizedben (3. szakasz) jött létre a plébániák többsége. Az 1736-ot követő évekre (2. szakasz), illetve az 1758 utáni időszakra (4. szakasz) ezzel szemben inkább az alapítások alacsony száma jellemző.

A plébániahálózat kiépítése területenként is eltérő ütemben történt. Ennek értelmezéséhez elengedhetetlenek a településhálózat változásaira, valamint a népesség megoszlására vonatkozó ismeretek. Mivel ezekről pontos adatok nem álltak a rendelkezésemre, megkíséreltem olyan, a forrásokból egyszerűen kinyerhető mutatókat találni, amelyek, ha pontos adatokkal nem is szolgálnak,

nagyságrendjüket tekintve mégis alkalmasak arra, hogy a fenti adatok értelmezési keretétől szolgálgjanak. Három, a kérdéses megyékre vonatkozó adattípust vettem előzetesen számításba: a megyék területi kiterjedését, a települések, továbbá a népesség számát. A területre vonatkozó adat használatát több okból is elvettem. Egyrészt Fejér megye kivételével töredék megyékről van szó, s ez, hivatkozva itt a korábban az egyházmegye területéről írottakra, nagyban növeli a számsor bizonytalanságát. Másrészt a terület nagysága önmagában félrevezető adat, hiszen az adott területen élő lakosság száma igen különböző lehetett, akár időben, akár térben vizsgáljuk azt. A lakosságszám vizsgálatára szerencsés módon lehetőségünk van több időmetszetben is, mégpedig a veszprémi egyházmegye teljes területére vonatkozó lélekösszeírásoknak köszönhetően. A teljes egyházmegyére vonatkozó adatfelvételekre az 1750-es években, majd másfél évtized múlva, az 1760-as, 1770-es évek fordulóján került sor, természetesen nem egy időben, hanem néhány év alatt gyűjtve össze az adatokat. Végeztek néhány részösszeírást is, amelyek egy-egy esperesi kerület plébániáinak a lélekszámát tartalmazzák.¹⁹⁹ A lélekösszeírások használata sem mentes a problémáktól, amint arra Benda Gyula Keszthely példáján felhívta a figyelmet.²⁰⁰

Az összeírások vizsgálatát csupán abban a mélységben végeztem el, amely elegendőnek látszott annak megállapítására, hogy a benne szereplő adatok pontossága megyénkénti összesítésben alkalmas-e az egyházmegyén belüli katolikus népesség arányainak érzékeltetéséhez. Nem törekedtem tehát az összeírások forrásértékének teljeskörű vizsgálatára.

199 Az egyházmegye teljes területére vonatkozó lélekösszeírásokat a források ismertetése során felsoroltam, ennek megismétlésétől itt eltekintek. Az 1740-es években elvégzett egyházlátogatások során több kerületben sor került a hívek összeírására is. Hogy mely egyházlátogatási jegyzőkönyv tartalmaz lélekösszeírást, arról településszinten tájékoztat a jegyzőkönyvek segédlete, lásd VARGA 2010a. A lélekösszeírások településszintű mutatója VARGA 2010b.

200 A hazai demográfiai irodalom még adós az egyházi lélekösszeírások forráskritikai elemzésével, pedig a 18. század derekától kezdődően több időpontban felvett adatsorok állnak a kutatás rendelkezésére, éppen egy olyan időszakból, amikor az ország népesedési viszonyai jelentős átalakuláson mentek keresztül. Nem ismerjük például, pontosan milyen elvek alapján történt a hívek számbavétele, melyek azok a csoportok, amelyek kimaradhattak az összeírást készítő látóköréből. Áttekintve néhány plébánia adatsorát, érzékelhető, hogy az összeírás minősége plébániánként is jelentősen változott. Benda Gyula Keszthely példáján mutatta be a népességre, népesedési folyamatokra vonatkozó 18-19. századi források felhasználhatóságának korlátait. Véleménye szerint a biztosnak tekintett népszámlálási adatokból történő visszakövetkeztetés pontosabb, a hosszabb távú folyamatokhoz jobban illeszkedő adatokat ad, mint a korabeli lélekösszeírások és anyakönyvek elemzése. Ettől függetlenül ő maga sem mellőzte e forrástípus használatát. BENDA 1998. és BENDA 2008. 101–215, különösen 101–115. Faragó Tamás a népesedési folyamatok és a felekezetek összefüggéseit vizsgáló nagy ívű tanulmánya a 18. századra vonatkozóan meg sem említi ezt a forrástípust, s ugyancsak mellőzi ezt Kovács I. Gábor a Faragó által követett módszert kritika alá vevő írásában. FARAGÓ 2008. és KOVÁCS 2010.

A két teljes egyházmegyére kiterjedő összeírás elméletben a teljességre törekedett, azaz nem csupán a katolikusokat, hanem a protestánsokat is számba vették. Az 1750-es évek összeírásainak készítése során a készítők következetlenek voltak a protestánsok számbavételében. Vannak plébániák, ahol szerepelnek a más felekezetű lakosok, és vannak olyan plébániák, ahol nem. Olyan összeírás is akad, amely már címében is jelzi, hogy csak a katolikus lakosságra terjedt ki. A több ezer oldalt kitevő lélekösszeírások helyett azok plébániánkénti összesítését használtam fel. Az 1752/57. évek adatait tartalmazó összesítésben nem szerepelnek a protestánsok (azoknál a plébániáknál sem, ahol egyébként számba vették őket), csupán az egyes protestáns felekezetek tagjai közül katolikus hitre tértek számát tüntette fel az összesítő, illetve az egyes plébániáknál utalt azok felekezeti összetételére. Az 1770-es összesítés ezzel szemben tartalmazza a nem katolikus lakosság lélekszámát is. Az összesítések több esetben néhány fős eltérést mutatnak az eredeti lélekösszeírás összesített adataihoz képest. Az egyházmegye valamennyi plébániájának visszaellenőrzése hatalmas és – jelen dolgozat célját tekintve – felesleges munka lett volna. Így megelégedtem az összesítések adatainak felhasználásával.

Az 1770-es lélekösszeírás felekezeti adatai összevethetők az 1774-es református egyházlátogatás során megadott, felekezetenkénti lélekszámadatokkal. Mivel a katolikus és a református egyházi beosztás nem fedte egymást, csupán töredék megyéket lehet vizsgálni. Az összevetést Somogy és Veszprém megyéknek a veszprémi római katolikus egyházmegyébe, illetve a dunántúli református egyházkerületbe tartozó részeire végeztem el. A reformátusok kizárólag azokat a községeket vizitálták, ahol „virágzó” vagy „árva” eklézsiák voltak, azaz jelentős református lakossággal rendelkeztek. Az adatok azt mutatják, hogy az 1770-es katolikus lélekösszeírás mintegy kétszer-háromszor több katolikust tüntetett fel az érintett településeken mint a négy évvel későbbi református jegyzőkönyvek. A protestánsok (elsősorban a reformátusok) száma ezzel szemben az 1770-es lélekösszeírás szerint mintegy ötöde-hatoda az 1774-ben felvett református jegyzőkönyvben szereplő adatoknak. A vizsgált somogyi területek magukba foglalták a segesdi, csokonyai, csökölyi, nagybajomi, hetesi, szentbalázsi, ladi, szuloki és nagyatádi katolikus plébániák összesen 71 települését. Az 1770-es katolikus adatok szerint ezeken a településeken 3975 katolikus és 3712 református élt (s itt volt található hét település, amelynek református lakossága nem engedte magát összeírni), ezzel szemben az 1774-es református adatok ugyanitt 1690 katolikust (hét település esetében azonban csak annyit közöltek, hogy kevesen vannak) és 20 373 reformátust említenek. Az összeírást 1770-ben megakadályozó településeken regisztrált reformátusok száma 1774-ben összesen 1578 fő volt, míg az 1774-ben lélekszámadat nélkül említett katolikusok számát 1770-ben 803 főben határozták meg (ebből Böhönye katolikusainak a száma 485 fő, amely településről 1774-ben azt jegyezték fel a protestáns vizitátorok, hogy kevés katolikus lakosa van).

Veszprém megye esetében is hasonló helyzet tapasztalható.²⁰¹ Nyilvánvaló, hogy a protestáns felekezetűek jelentős része nem került be az összeírásba. Fejér megye kapcsán ugyanezt tapasztaltam, azzal a különbséggel, hogy míg Somogy esetében döntően református települések adatait vettem egybe a két összeírásban, addig Fejér megye esetében mind református, mind katolikus településeket vizsgáltam. (Fejér megye esetére a későbbiekben bővebben visszatérek.) Tapasztalataim szerint a szórványban élő protestánsokról sok esetben egyáltalán nem emlékeztek meg a katolikus összeírók.²⁰²

Az 1770-es lélekösszeírás adatainak értelmezéséhez lehetőség van a Mária Terézia által elrendelt, 1773 és 1783 között felvett állami lélekösszeírások adatainak a felhasználására. Az ezekkel történő összevetés talán kiindulópontként szolgálhat a lélekszám adatok nagyságrendjének értékeléséhez. A demográfiai irodalom az 1773 és 1783 közötti összeírások településenkénti adatainak használatától óva int, ugyanakkor összesített adatait felhasználja.²⁰³ Dányi Dezső hivatkozott tanulmányából ismerhetőek az állami lélekösszeírás Somogy megyére vonatkozó adatai. Ezeket összevetette az 1787. évi népszámlálás számadatával, s az összevetés eredményeként felhívta a figyelmet az 1773 és 1783 közötti adatsor bizonytalanságára. Az 1783-as összeírt népesség ugyanis az 1787. évi regisztrált népességnek csak 76,5%-át teszi ki, s két járás, a kanizsai és a szigetvári adatai különösen alacsonynak tűnnek 64,5%-os és 67%-os értékükkel.²⁰⁴ A lélekösszeírások által felölelt 10 év lélekszám- és népmozgalmi adatait azonban, ha óvatosan is, de mindkét szerző felhasználta a népesedési folyamatok bemutatásához. Erre támaszkodva összevettem az 1770-es katolikus lélekösszeírás, az 1773-as állami lélekösszeírás, valamint a korábban már idézett 1774-es református egyházlátogatás Somogy megyei adatait. Sajnos a három összeírás által felölelt terület nem fedte teljes mértékben egymást, ennek következtében az adatok összevetéséhez bizonyos korrekciókat voltam kénytelen elvégezni. Az 1770-es összeírásból Szigetvár környéke és a Dráva-mente hiányzik, míg az 1774-es csak Somogy déli felének protestáns többségű településeit tartalmazza. A megye egészét felölelő, a „nemtelen” népességre vonatkozó 1773-as adatok összesen 107 283 főt tartalmaznak, míg egy évtizeddel később 138 769 főt regisztráltak, végül az 1787. évi népszámlálás során 181 333 főt írtak össze. Az 1770. évi lélekösszeírás adatai szerint Somogy megye veszprémi egyházmegyéhez tartozó részén a katolikus lakosság száma 56 060 fő volt. A protestáns lakosság számát ugyanez a forrás ezen a területen 15 042 főben határozta meg. Ezek összege 71 102. A katolikus és a néhány évvel későbbi református összeírások összevetéséből ugyanakkor kiderült, hogy előbbiből nagyobb számú protestáns, elsősorban református lakosság maradt ki. A kimaradtak feltételezhető száma nagyságrendjét te-

201 A használt összesítések: 1752/57: A/14 tom. 8. 1–26., 1770: A/14 tom. 15. 151–177. A református egyházlátogatási jegyzőkönyvek kiadása HUDI ET AL 2002.

202 Lásd bővebben a II.2.8. fejezetben.

203 Vö. DÁNYI 2001. és ÓRI 2001., különösen 198–200.

204 DÁNYI 2001. 144.

kintve meghaladhatta a regisztrált reformátusokét (minimálisan 15-20 ezer fővel számolhatunk véleményem szerint). Az 1777-et megelőzően a zágrábi, illetve a pécsi püspök joghatósága alá tartozó települések lakossága 1787-ben a megye teljes népességének 13,5%-át tette ki. Ennek arányában megnövelve a korábban kapott lélekszámot (71 102 és a kimaradt reformátusok feltételezett számának összegét), az 1773-as értékhez közel eső értéket kapunk (98-103 ezer fő), amely illeszkedik az állami lélekösszeírások összesített számaadatainak sorába. Mindebből csupán annyi következtetést szeretnék levonni, hogy nagyságrendjét tekintve nem tűnnek eleve irreálisnak az 1770. évi lélekösszeírás katolikusokra vonatkozó adatai.

Az 1750-es évek második felében történt lélekösszeírások értékeléséhez ilyen típusú független források nem állnak rendelkezésre. Az 1745 és 1749 között elvégzett egyházlátogatások során felvett népességadatokat vehetők össze az 1750-es években keletkezett forrásegyüttessel.²⁰⁵ A jelentős bizonytalanságotól függetlenül elmondható, hogy az 1740-es évek végének és az 1750-es évek derekának kimutatott katolikus népességszáma nagyon közel áll egymáshoz. Somogy esetében az egyházlátogatásra 1748–1749-ben került sor. Ekkor 29 702 főt jegyeztek fel (ebben talán benne van a kimutatott 3107 protestáns személy is, ez esetben a katolikusok száma 26 595 fő). Mindkét szám nagyon közel áll az 1757-es 29 041 főhöz. Ehhez hasonló adatokat kaptam a fehérvári és a tapolcai kerületet vizsgálva is.

Tekintettel arra, hogy jelen esetben csupán a katolikusok egyházmegyén belüli területi megoszlását vizsgálom, mégpedig a plébániahálózat értelmezése céljából, az összeírás jelzett pontatlansága véleményem szerint figyelmen kívül hagyható. A népességszám mellett mintegy kontrollként megvizsgáltam az egyházmegye területén található települések számát is. Ehhez a már többször idézett 1771-ben keletkezett helynévkatalógus adatait használtam fel.²⁰⁶ Ezek az adatok a vizsgált időszak végére vonatkozóan kiegészítik a lélekszámra vonatkozó adatokat.

²⁰⁵ Az 1750-es éveket megelőzően az 1745 és 1749 közötti időszakban történt meg a lakosság számbavétele a Padányi Bíró Márton püspök által elrendelt egyházlátogatások során. A számbavétel elméletileg kiterjedt a protestánsokra is, bár több kerületben csupán nagyságrendjüket (*potior pars, multi, pauci*) jegyezték fel, mint például a fehérvári kerületben, másutt pedig valószínűtlenül alacsony számot adtak meg, például Somogyban (a két esperesi kerületre vonatkozóan összesen 3107 főt). Az adatok több szempontból is nehezen összesíthetők, nem világos, hogy pontosan kiket soroltak az egyes kategóriák alá (*confessi et confessionis capaces, confessionis incapaces, puberes, impuberes*, stb.), mekkora az átfedés az egyes csoportok között. Azokban az esetekben, ahol az esperesek plébániánként összesítették az adatokat, a lakosságszám és az egyes kategóriákba soroltak számának összege jelentős eltérést mutat egymástól. Az 1748/49. évi Somogy megyében végzett egyházlátogatási jegyzőkönyvek: VÉL I.1.8. tom. 7. és 11. (kaposvári kerület), illetve tom. 9. (segedsi kerület).

²⁰⁶ VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84.

2. TÁBLÁZAT

A katolikus hívek és a települések száma megyénként (1752/57, 1770, 1771)*

		PILIS	FEJÉR	VESZPRÉM	ZALA	SOMOGY	ÖSSZESEN
		MEGYE					
KATOLIKUS HÍVEK SZÁMA (FŐ)	1752/57	7 867 (7%)	16 920 (14,5%)	9 869 (8,5%)	51 712 (45%)	29 041 (25%)	115 409 fő
	1770	19 373 (8,5%)	34 249 (15%)	26 199 (11%)	96 709 (41,5%)	56 060 (24%)	232 891 fő
NÖVEKEDÉS MÉRTÉKE		11 506 146%	17 630 104%	16 330 165%	44 997 87%	27 019 93%	117 482 fő 102%
TELEPÜLÉSEK SZÁMA	1771	41 tel. (5%)	139 tel. (16%)	69 tel. (8%)	310 tel. (36%)	301 tel. (35%)	850 tel.

* A hívek száma – adatok híján – nem tartalmazza az exempt plébániák adatait, viszont a települések száma igen.

A lélek- és településszámra vonatkozó adatokat először vessük össze a plébániák számának évtizedenkénti változásával, és az új plébániák számának alakulásával.

3. TÁBLÁZAT

A plébániák számának évtizedenkénti alakulása megyénként*

	PILIS	FEJÉR	VESZPRÉM	ZALA	SOMOGY	ÖSSZES PLÉBÁNIA
	MEGYÉBEN MEGLÉVŐ PLÉBÁNIAK SZÁMA					
1710-ben	3 (14%)	2 (10%)	2 (10%)	11 (52%)	3 (14%)	20
1720-ban	10 (20%)	6 (11 %)	3 (6%)	20 (37%)	14 (26%)	53
1730-ban	11 (14%)	11 (14%)	7 (9%)	28 (36,5%)	20 (25,5%)	79
1740-ben	15 (15,5%)	14 (14,5%)	9 (9,5%)	36 (37,5%)	22 (23%)	95
1750-ben	17 (13%)	23 (18%)	13 (10%)	42 (32,5%)	34 (26,5%)	127
1760-ban	18 (11,5%)	26 (16,5%)	16 (10%)	60 (38%)	38 (24%)	157
1770-ben	20 (11%)	33 (18,5%)	18 (10%)	65 (36,5%)	43 (24%)	177
1777-ben	21 (11%)	35 (19%)	22 (11%)	66 (35%)	43 (23%)	185

* A táblázatban mindig az adott év végén működő plébániák kerültek feltüntetésre, ennek következtében a következő táblázat adataival, amely a plébániák számában

egy adott évtizedben végbement változást mutatja, csak a megszűnt plébániákkal való korrekció után vethető össze. Ezek a következők: 1720-ra Nagyvázsony; 1730-ra Ősi és Szőlősgyőrök; 1740-re Felsőörs, Lepsény; 1750-re Jenő, 1770-re (Balaton)-ederics és Dég.

4. TÁBLÁZAT

Az új plébániák számának évtizedenkénti alakulása megyénként

	PILIS	FEJÉR	VESZPRÉM	ZALA	SOMOGY	ÖSSZES ÚJ PLÉBÁNIA
	MEGYÉBEN FELTŰNŐ ÚJ PLÉBÁNIAK SZÁMA					
1710-ben*	3 (14%)	2 (10%)	2 (10%)	10 (52%)	3 (14%)	20
1711–1720	7 (22%)	4 (12%)	2 (6%)	10 (27%)	11 (33%)	34
1721–1730	1 (3,5%)	6 (21,5%)	5 (18 %)	9 (32%)	7 (25%)	28
1731–1740	4 (21%)	2 (10,5%)	3 (16%)	7 (42%)	2 (10,5%)	18
1741–1750	2 (6%)	9 (27%)	4 (12%)	6 (18%)	12 (36,5%)	33
1751–1760	2 (6,5%)	3 (10%)	3 (10%)	18 (60%)	4 (13,5%)	30
1761–1770	2 (9%)	7 (32%)	2 (9%)	6 (27%)	5 (23%)	22
1771–1777	1 (12,5%)	2 (25%)	4 (50%)	1 (12,5%)	0	8
ÖSSZESEN**	18 (11%)	33 (20%)	20 (12%)	55 (33%)	40 (24%)	165

* Az 1710-es évnél az adott évben fennálló plébániák adatai szerepelnek.

** Az 1710-ben már fennálló plébániák, valamint az időközben megszűnt plébániák számát az adat nem tartalmazza. Az időközben megszűnt plébániák adatai viszont szerepelnek az évtizedenkénti bontásban, így azok összege és az összesítés nem egyezik egymással.

5. TÁBLÁZAT

A plébániák számának és a katolikus lakosság számának aránya 1757-ben és 1770-ben megyénként

	PILIS	FEJÉR	VESZPRÉM	ZALA	SOMOGY	EGYHÁZMEGYE
	MEGYÉK					
1757	414 fő/pl.	651 fő/pl.	658 fő/pl.	876 fő/pl.	764 fő/pl.	740 fő/pl.
	56%	88%	89%	118%	103%	100%
1770	969 fő/pl.	1047 fő/pl.	1455 fő/pl.	1488 fő/pl.	1304 fő/pl.	1301 fő/pl.
	74%	80%	112%	114%	100%	100%

A táblázatok adatai az egyes megyék közti arányszámok viszonylagos állandóságát mutatják. Ez különösen a plébániák számának változását bemutató 3. számú táblázatban figyelhető meg jól. A katolikus népesség megyénkénti aránya sem változott lényegesen. Pilis és Veszprém megyék esetében nőtt valamelyest a másfél évtized alatt a katolikus népesség részesedése a veszprémi egyházmegye teljes katolikus lakosságából. Erre a pilisi területek esetében Buda környéki kedvező fekvésük, Veszprém megye esetében a Bakony vidékének ekkor is folyó betelepítése szolgálhat magyarázatul. Az ezzel együtt járó visszaesést Zalánál könyvelhetjük el. Somogy és Fejér megyék katolikus népességen belüli aránya a két időpontban gyakorlatilag azonos. Ezekhez az arányokhoz kisebb módosulásokkal jól illeszkednek a plébániahálózat adatai mindkét időmetszetben.

A két idézett összeírás között eltelt mintegy másfél évtized alatt a katolikus népesség létszáma megduplázódott az egyházmegye területén – legalábbis a lélekösszeírások tükrében, s ez a növekedés az egyházmegye területén összességében egyenletesen oszlott meg. A katolikusok lélekszám-növekedése – mint korábban utaltam rá – átlag feletti volt Pilis és Veszprém megyék esetében, ezen a területen mintegy 150%-kal nőtt a számuk. A 18. század második felében a népesség jelentős átalakulásával kell számolni az egyházmegyében, amelyben számottevő tényező lehetett a felekezeti viszonyok nehezen dokumentálható változása is. A katolikusok számában bekövetkezett nagyarányú változás ellenére az egyes megyék területén élők egymáshoz viszonyított aránya nem változott lényegesen a két időmetszetre vetítve. Az egyes megyék településszámainak egymáshoz viszonyított aránya kisebb eltérésekkel illeszkedik az adott terület népességszámához 1770/71-ben. Pilis megye esetében a nagyobb lélekszámú települések indokolják a két arányszám közti különbséget, Veszprém megye esetében talán a püspöki és megyeszékhely Veszprém torzító hatása okozza ugyanezt. Zala és Somogy gyakorlatilag azonos településszámmal (Zala: 310 / 36%; Somogy: 301 / 35%) szerepel, katolikusaik száma azonban jelentősen eltér egymástól (Zala 97 ezer fő / 41,5%; Somogy: 56 ezer fő / 24%). A különbség a más felekezetekhez tartozók fokozottabb Somogy megyei jelenlétére utal. A plébániahálózat változásainak adatsora a korszak egészében jól illeszkedik a katolikusok számarányához. Az egyházszervezet kiépítése tehát területileg kiegyensúlyozottan történt, a látszólagos egyenlenségek ellenére is. Külön hangsúlyozni érdemes, hogy kisebb hangsúlyeltolódásokkal ugyan, de ez a kiegyensúlyozottság a korszak egészére jellemző.

II.2.3. A plébániahálózat kiépítésének első üteme: a 18. század első harmada

A század első harmadának végére a plébániahálózat kiépítésének első fázisa befejeződött. (VI. térkép) Erről az állapotról tájékoztatnak az 1730-as évek elején felvett összeírások. 1735-ben a plébániák száma 91 re tehető.²⁰⁷ Zala megye (elsősorban Tapolca, Keszthely és Zalaegerszeg tágabb környéke), valamint Pilis megye esetében a plébániák elhelyezkedése területileg kiegyensúlyozottnak tekinthető, a plébániahálózat végleges struktúrája kialakult. Buda környéke esetében kihangsúlyozza ezt a lakosság és a plébániák számának az egyházmegyei átlagnál jóval kedvezőbb aránya. Közvetlenül a harcok elültével, azaz még a 17. század végén megindult a terület benépesítése, elsősorban katolikus németekkel. A telepések lelkipozását eleinte a budai ferences rendházak szerzetesei látták el, de a plébániahálózat kiépülését ezen a területen már az 1710-es évek második felében regisztrálhatjuk, legkorábban az egyházmegyében. Itt található ráadásul a kiváltságolt plébániák többsége is (a budai plébániák mellett Óbuda, Szentendre és Visegrád),²⁰⁸ valamint Fejér megye közeli, a budai ferencesek vonzáskörzetébe tartozó plébániái (Érd és Ercsi). Ezzel ugyan a plébániák alapítása nem fejeződött be ezen a területen sem, intenzitása azonban mérséklődött, s az egyházszervezet más területeken való kiépülésével párhuzamosan az egyházmegye egészére vonatkoztatva Pilis megye plébániahálózatbeli aránya is lecsökkent.

Nagyobb egybefüggő plébániahányos terület maradt a már tárgyalt Fejér megyében, annak Duna-menti, mezőföldi részén, ahol a híveket továbbra is elsősorban a dunaföldvári ferencesek gondozták; Somogy megye dél-keleti részén, ahol az atádi és a szigetvári ferencesek végezték a pasztorációt; valamint Veszprém megye területén, ahol ugyan elszórtan működtek a plébániák, de különösen a Balaton környékén – ide értve Zala megye keskeny keleti nyúlványát is²⁰⁹ – számtalan község maradt ki a plébániahálózatból.

207 Ez a szám a kiváltságolt plébániák nélkül értendő 1735. december 31-i időponttal számolva. Az 1735 őszen keletkezett összeírás 86 plébániát tartalmaz. Hiányzik az összeírásból Acsa és Veszprém, valamint Felsőpáhok, Kapornak és Súr. Ez utóbbiak az évi megszerzéséről biztos adataink vannak, de feltehetően már az összeírás alapjául szolgáló egyházmegyei anyagok megküldését követően került sor tényleges felállításukra. 1735: MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. 241v–261r. Az ekkor fennálló exempt plébániák a következők voltak: Buda (5 plébánia), Bakonybél, Óbuda, Szentendre, Székesfehérvár, Visegrád, Tihany, Túrje, Zirc. Utóbbi két plébánia vitatott jogállású volt, Zirc az 1740-es évektől egyházmegyésként szerepel.

208 Gróf Berényi Zsigmond esztergomi kanonok 1732/33-ban vizitálta ezeket a plébániákat. PL VC liber 27. 89–120.

209 Ez a terület a veszprémi esperesi kerület része volt, tükrözve a település lakóinak szentmise-látogatási gyakorlatát. Így jelent meg már a területre vonatkozó első összeírásban is. 1734. VII. 5.: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7.

A Bakony hegység területén a plébániahálózat ritka volt (Városlőd, illetve a vitatott jogállású Zirc, valamint az exempt Bakonybél), ez azonban a település-hálózat sajátosságait tükrözte. Veszprém megye példáján jól szemléltethető a plébániahálózat töredezettsége, amely véleményem szerint a korszakban Pilis és Zala megyék fentebb említett területei kivételével az egész egyházmegyére jellemző volt, s ennek eltűnését, azaz a püspökség teljes területének egyházszerkezeti lefedettségét csak az 1750-es évekre lehet valószínűsíteni.

Veszprém megye egy további szempontból is érdemes a figyelemre. A 18. század első évtizedében alapított, majd hamarosan megszűnt plébániák jelentős része koncentráldott a megyében, különösen Veszprém környékén. Fokszabadi, Hajmáskér, Kajár, Kenese, Kiliti, Vörösberény, valamint a Fejér megyei Füle számítható ebbe a körbe. Ezek a plébániák a Rákóczi-szabadságharc alatt elpusztultak, és újjáalakításukra sem került sor még évtizedekig. Mindez az egyházszerkezet kialakítására vonatkozó elképzelések változását sejteti. Míg a század elején hangsúlyosan szerepelt a püspöki székhely környékének betagolása a katolikus egyházszerkezetbe, addig a szabadságharc alatt elszenvedett kudarok más irányba terelték az egyházmegye vezetésének figyelmét. Az 1710-es és 1720-as évek plébániaalapításai egyértelműen arra utalnak, hogy az egyházmegye súlypontja Fejér megye Velencei-tótól északkeletre található részére tolódott el.

Az 1735 és 1745 közötti évtizedben az új plébániák alapítása jelentősen visszaesett.²¹⁰ Ez alatt az időszak alatt csupán 11 plébánia megjelenéséről van tudomásunk. Ehhez számíthatjuk még az 1730-as évek második felének két sikertelen plébániaalapítási kísérletét, Felsőörsöt és Lepsényt. Az új plébániák közel fele (5) Somogy megyében bukkant fel, jelezve, hogy ezen a területen volt a legnagyobb szükség a plébániahálózat folyamatos bővítésére. Szentbalázs kivételével azonban az új plébániák a megye északi felén helyezkedtek el, így ez alig hozott változást a leginkább plébániahányos déli területek helyzetében.²¹¹

A plébániák számának bővülésében bekövetkezett visszaesést nem lehet kizárólag mennyiségi szempontból értékelni. Az egyházmegye az 1730-as évekre elérte teljesítőképességének határát. Ezt több forrás is alátámasztja.

210 Az 1735-öt követő visszaesést regisztrálta Dénesi Tamás is, a kérdéssel ezen túlmenően azonban nem foglalkozott. DÉNESI 2006. 55. A veszprémi és a pécsi egyházmegye plébániahálózatának kiépítése a század első harmadában sok tekintetben hasonlóan történt. Ezt a két püspökség hasonló helyzete okozta. A párhuzamokhoz tartozik, hogy a pécsi egyházmegye plébániahálózatának kiépítésében szintén az 1730-as években történt megtorpanás. 1732 és 1740 között nem történt új plébánia alapítása a püspökség területén. Az új plébániák megalapításának szünetelésére hasonló okok vezethettek, mint a veszprémi egyházmegyében. GÓZSY-VARGA 2009b. 248–249. és GÓZSY-VARGA 2009c. 1149–1150. Az egybeesés első ránézésre véletlennek tűnik, ugyanakkor feltűnő, hogy ugyanerre az időre esett a Cassa parochorum megszervezése, amely célját tekintve épp a felmerülő nehézségek megoldásához nyújtott anyagi segítséget.

211 A somogyi plébániák: Kisbár és Szentbalázs (1742), Mesztegnyő, Sámson és Szólád (1744).

Az egyházmegye pappai számának növekedése nem tudta követni a plébániaalapítás ütemét.²¹² A Helytartótanács számára készült 1735-ös összeírás megdöbbentő képet festett a templomok és a plébániaépületek állapotáról.²¹³ Az összeírásban tárgyalt 86 plébániából csak 22-ben minősítették a plébániaépületek állapotát jónak (*in bono statu, commoda, stb.*), de ezek közül is csak egyről állapították meg, hogy kifogástalan állapotban volt (Adony, *in statu perfecto*). Az összeírás mindösszesen 286 település (mater és filia) adatait tartalmazza. Az ezekben a helységekben álló templomok közül 50-et találtak jó állapotban (ebből 38 állt plébánia székhelyén és csak 12 filiában), 39 templomról viszont azt jegyezték fel, hogy rom, romos, alapjaitól kezdve teljes felújítást igényel (ebből 15 romladozott anyaegyházban). A két véglet közti közel kétszáz templom esetében is sorjáznak a tetőjavításra, berendezés hiányára, s más szükséges munkák elvégzésére vonatkozó megjegyzések. Hozzá kell azt is tenni, hogy a templomok egy része fából készült, ideiglenesnek tekinthető imaház volt. Az összeírásban csak tizenkét olyan anyaegyházat találhatunk, ahol mind a templomot, mind a plébánia épületét jó karban találták.

6. TÁBLÁZAT

A plébániaépületek és templomok állapota 1735-ben*

	PLÉBÁNIÁK SZÁMA	TELEPÜLÉSEK SZÁMA	PLÉBÁNIA ÉPÜLETEK	TEMPLOMOK	
			JÓ ÁLLAPOTÚ	JÓ ÁLLAPOTÚ	ROMOS
PILIS	13	27	6 (46%)	4 (15%)	0
FEJÉR	13	33	3 (23%)	5 (15%)	2 (7%)
VESZPRÉM	7	16	2 (28%)	3 (18%)	1 (6%)
ZALA	31	136	7 (22%)	26 (19%)	14 (10%)
SOMOGY	22	74	4 (18%)	12 (16%)	22 (30%)
ÖSSZESEN	86	286	22 (25,5%)	50 (17,5%)	39 (13,5%)

* A táblázat az összeírásban szereplő 86 plébánia adatait tartalmazza. A települések

212 Itt visszautalok a már többször is említett szőlősgyöröki / segesi plébános esetére. Adataim szerint az egyházmegye papságának létszáma 1735-ben 88 fő körül volt, beleértve ebbe a püspököt és a káptalan tagjait is, a plébániákon lelkipáztorkodó papság száma tehát 75 és 80 fő közé tehető. A 92 plébániával összevetve ez nagyon alacsony szám, még akkor is, ha 15 plébániáról tudható, hogy szerzetesek látták el, s egy plébánián (Szentgyörgyvár) az 1730-as évek első felétől biztosan nem volt plébános egészen az 1750-es évekig. Mindez azt jelenti, hogy a papok számának növekedése messze nem fedezte a plébániák tényleges igényét.

213 MNL OLC 38 D. é. c. Veszpr. no 1. 241v–261r. Az összeírás vonatkozó részeit felhasználta Petrák Mihály Acsádi-életrajzának *A templomok és felszerelésük* című fejezetében. PETRÁK 1949. 54–66.

száma magába foglalja az anya- és leányegyházakat is. A plébániaépületek arányszámát az adott megye plébániáinak számához, míg a templomok arányszámát az adott megye összeírásban szereplő településeinek számához viszonyítva számoltam ki.

A két szélsőértéket Pilis és Somogy megye képviseli. Pilis esetében kirívóan magas a jó állapotban lévő plébániaházak aránya (itt romos templomot nem is találtak), míg Somogy érezhetően az átlag alatti értékkel szerepel, ennél azonban szembetűnőbb romladozó templomainak nagy száma és magas aránya. Érdemes felsorolni azokat a plébániákat, ahol a szerencsés lelkipásztor mind templomát, mind lakását jó állapotban vehette birtokba. Ezek a budai kerületben Vörösvár, Tököl, Ráckeve; a fehérváriban Adony és Perkáta; a veszprémben Nagyvázsony (itt a várbeli kápolnát említették templom gyanánt); a keszthelyiben Gyulakeszi, Tóti és Nyirád; az egerszegiben Zalabér és Kiskomárom; a somogyiban pedig Törökkoppány voltak.

A plébániaépületek és templomok állapota mellett az adott plébánia jövedelmi viszonyai is meghatározóak voltak a plébániahálózat bővítése szempontjából is, hiszen a túlságosan alacsony jövedelem nem tette lehetővé azoknak az új plébániák megalapításával szükségszerű megosztását. A plébánosoknak járó jövedelmek összesítése is megtalálható a fentebb idézett 1735. évi összeírásban.²¹⁴

7. TÁBLÁZAT

A plébánosok jövedelme megyénként 1735-ben

	A PLÉBÁNOSOK JÖVEDELME					ÖSSZESEN
	<50 ft	51–100 ft	101–150 ft	151–200 ft	201 ft<	
PILIS		1 (7,5%)		5 (38,5%)	7 (54%)	13
FEJÉR	1 (7,5%)	3 (23%)	5 (38,5%)	3 (23%)		13
VESZPRÉM		5 (71,5%)	2 (28,5%)			7
ZALA	2 (7%)	19 (61%)	10 (32%)			31
SOMOGY	2 (10%)	6 (27%)	8 (36%)	6 (27%)		22
ÖSSZESEN	5 (6%)	34 (39,5%)	25 (29%)	14 (16%)	7 (8%)	86

A plébánosok közel fele (38 plébános) 100 forint alatti jövedelemmel rendelkezett, s az elfogadhatónak tartott 150 forintnál magasabb jövedelmet kézhez kapó plébánosok az össze plébánosnak csupán a negyedét (21 plébános) adták.

²¹⁴ A 7. és 8. táblázatból öt 1735-ben biztosan fennálló plébánia adatai hiányoznak (Acsa, Felsőpáhok, Kapornak, Súr, Veszprém). A Fejér megyei Mór plébániájánál az összeírók nem adtak meg jövedelmi adatokat.

A plébániák közti jövedelmi különbségeket a Cassa parochorumtól kapott segélyek sem tudták eltüntetni. Az egyházmegye plébániáinak 1735-ös felmérése szerint a javadalmak ekkor megállapított 200 forintos jövedelemre történő kiegészítése²¹⁵ közel 7000 forintot igényelt volna. Ezzel szemben mintegy 3350 forint támogatást kaptak a veszprémi püspökség területén fekvő plébániák lelképásztorai, ami nagyságrendileg a jövedelmek 150 forintra történő kiegészítésére volt elegendő.²¹⁶ Az összeg azonban hosszú ideig nem emelkedett, az 1746-ból és 1747-ből rendelkezésre álló adatok ugyanezt a támogatást mutatják. A támogatás 1760-ra 5800, majd 1764-re 6200 forintra emelkedett, azonban erre az időre a plébániák száma is közel ugyanekkora arányban nőtt.²¹⁷ A plébánosok jövedelmeinek változására a későbbiekben még visszatérek.

A plébánosok jövedelmi viszonyai tekintetében lehetőségünk nyílik összehasonlításra is. (8. táblázat) A győri egyházmegye esetében 38 Vas megyei plébánia 1734-es jövedelemadatait Horváth Sándor tette közzé. A pécsi egyházmegye 32 baranyai és 24 tolnai plébániájának 1733-as összeírását Gőzsy Zoltán publikálta, míg a kalocsai főegyházmegye 1733-ban létezett összesen 17 plébániájáról felvett összeírás adatait Tóth Tamás foglalta össze.²¹⁸

Az egykori hódoltsági területen fekvő egyházmegyék plébániáinak számából egyértelműen kitűnik, hogy az egyházszervezet kiépítése egymástól jelentősen eltérő ütemben haladt. Míg a pécsi és a veszprémi egyházmegye esetében a török kiűzését követően megindult az egyházszervezet kiépítése, amely a szatmári békekötést követően vált intenzívvé, addig a kalocsai főegyházmegye esetében az egyházszervezet kiépítésének megindulására egészen a század 30-as éveig kellett várni.

A jövedelmi viszonyok nagyarányú eltérése a veszprémi, illetve a kalocsai és a pécsi egyházmegyék között mindenképpen magyarázatra szorul. A képet árnyalja a vizsgált püspökség megyék szerinti részletezése, amelyből jól látható, hogy a Buda környéki területek elérik a két másik egyházmegye értékeit. Mindebből – hangsúlyozottan hipotetikusan – a telepítések szerepére, a többnyire németajkú közösségek erejére gondolhatunk.

215 A szakirodalomban a korszakra vonatkozóan a plébánosi jövedelmek 150 forintra történő kiegészítéséről olvashatunk. SALACZ 1933. és nyomán pl. GŐZSY 2012a. 17., 23. Ez azonban csak a kongruára vonatkozott, további 50 forintnyi, ingatlanokból befolyó jövedelemmel is számolt a helytartótanács. A 200 forintos „létminimum” szerepel az egyházmegye plébániáiról készült összesítésben, ahol az összeírók a Cassa parochorumtól szükséges összegeket úgy határozták meg, hogy azzal a jövedelmeket 200 forintra pótolják ki. A táblázat vonatkozó rovatának címe: *addendi itaque essent ad completionem[m] 200 fl ex congrua 150 fl ac fl 50 ex fundis obvenire debentium*. MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no. 1. 241v–261r.

216 Az igények felmérése 1735: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no. 1. 241v–261r.; a ténylegesen kiutalt összeg 1737: uo. 372r–373v. A jövedelmek forintra kerekített értékével számolva 3602 forint támogatás folyósítása lett volna elégséges ahhoz, hogy minden plébános legalább 150 forint jövedelemmel rendelkezzen.

217 A kapott összegekről tájékoztatót 1740: SALACZ 1933. 32.; 1746: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 387–393.; 1747: uo. tom. 4. 32–55.; 1760: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no. 1. 410r–411v.; 1764: SALACZ 1933. 34.

218 HORVÁTH 2011. 185–186.; GŐZSY 2012a., a plébánosok jövedelmi viszonyainak általános érté-

8. TÁBLÁZAT

A jövedelmek összehasonlítása a győri, a kalocsai, a pécsi és a veszprémi egyházmegyékben az 1730-as évek közepén*

EGYHÁZ-MEGYE	MEGYE	LEGMAGASABB JÖVEDELEM	LEGALACSONYABB JÖVEDELEM	JÖVEDELEM ÁTLAGA	150 FORINTOT MEGHALADÓK ARÁNYA
GYŐR	Vas megye (38 pl)	145 forint	39 forint	98 forint	0%
KALOCSA	(17 pl)	460 forint	100 forint	230 forint	82%
PÉCS	Baranya megye (32 pl)	504 forint	nincs adat	234 forint	87%
	Tolna megye (24 pl)	418 forint	42 forint	190 forint	69,5%
VESZPRÉM	Fejér megye (13 pl)	190 forint	37 forint	117 forint	23%
	Pilis megye (13 pl)	376 forint	73 forint	224 forint	92%
	Somogy megye (22 pl)	188 forint	24 forint	123 forint	27%
	Zala megye (31 pl)	143 forint	43 forint	88 forint	0%
	Veszprém megye (7 pl)	136 forint	69 forint	87 forint	0%
	egyházmegye		376 forint	24 forint	122 forint

* Az összegeket forintra kerekítve adom meg. A pécsi püspökség esetén Gózszy Zoltánt követve külön tüntettem fel a baranyai és a tolnai plébániák adatait. A veszprémi egyházmegye adatainak értelmezéséhez szükséges néhány megjegyzést tennem. A budai kerület legalacsonyabb jövedelmezőségű települése Tököl, az ezt megelőző Csaba plébánosa közel 150 forint éves jövedelemmel rendelkezett. Ugyancsak kiugróan alacsony Somogy megye két legkisebb jövedelmű plébániája. 24 forint jövedelmet regisztrál-

kelése 23–25.; TÓTH 2014. 177–190. Csaknem azonos szerkezetben közli a kalocsai összeírás adatait Hegedűs Antal is 1954-ben megvédett doktori disszertációjában. A plébánosok jövedelmi adataiban azonban több eltérés is tapasztalható a két munkában, amely feltehetően az összeírásban szereplő különböző típusú jövedelmek eltérő összesítéséből fakad. A számításokhoz Tóth Tamás adatait használtam fel. HEGEDŰS 2010. 27–29.

tak az atádi plébánia esetében, s nem sokkal volt magasabb Andocs jövedelme sem. Megjegyzendő, hogy mindkét plébániát ferencesek pasztorálták. Az ezeket megelőző Segesdvár plébánosa 86 forintos éves jövedelemet könyvelhetett el.

A jövedelemre vonatkozó adatok is utalnak a plébániák megalapítását követő feladatok nagyságára. Szükségszerűnek tartom a plébániaszervezés lendületének visszafogását / megtörését,²¹⁹ ugyanakkor ennek véleményem szerint nincs köze a megyéspüspök személyéhez. Acsádi Ádám, s mellette az egyházmegye vezetésében közreműködő személyek, ekkor elsősorban Potyondi László és Szabadi János²²⁰ az előző évtizedben végzett tevékenységükkel úgymond bizonyították plébániaszervező képességeiket. A közel két évtizeden keresztül az egyházmegyet igazgató püspök értékelését talán az is nehezítette, hogy a plébániaszervezés ütemének lassulása és a főpásztor egyházmegyéjébe való visszatérése egybeesett, azt a látszatot keltve, hogy a két között összefüggés van.²²¹ Dénesi Tamás figyelt fel arra, hogy Acsádi belső munkatársai közé épp hazatérését követően került Bíró Márton, aki így részese volt nem csupán a plébániaszervezés 1745-öt követő felgyorsításának, hanem az azt megelőző hullámvölgynek is.²²² Ez is alátámasztja, hogy a szervezőmunka intenzitásának megváltozása nem egyes személyek alkalmassá-

219 Kérdés, hogy az egyházmegye vezetői mennyiben játszottak a plébániaszervezés lendületének csökken(t)ésében aktív, s mennyiben passzív szerepet. Az alább írottak tükrében én inkább az utóbbi felé hajlok.

220 Acsádi a kinevezését követő években folyamatosan távol tartózkodott az egyházmegyéjétől. 1725 és 1732 között kancellári feladatait ellátva elsősorban Bécsben élt. Ekkor helynökei, Potyondi László, majd Szabadi János útján kormányozta az egyházmegyet. Kettejük tevékenységéről alig maradtak fenn adatok, de nincs okunk kételkedni abban, hogy feladataikat megfelelően látták el, és tevékeny részük volt például a plébániahálózat bővítésének munkálataiban is. Helynöki tisztségük egyébként nem szerepel Acsádi Ádám életrajzában. Acsádi kancellárságára lásd PETRÁK 1949. 10–12.

221 Petrák Mihály az alábbi sommás értéktételeket fogalmazta meg Acsádiról, akiről egyébként életrajzában összességében szimpatikus képet formált: *„Majdnem két évtizedes főpásztori működése nem volt korszakalkotó az egyházmegye történetében, mégis eredeti egyénisége külön színt jelent a XVIII. századi veszprémi püspökök sorában.”* Petrák ugyan nem mondja ki, de életrajzából egyértelműen kitűnik, hogy az eredményes főpásztori életmű fokmérőjének a plébániaszervezést tartotta, s ebben Acsádi a tervek, Bíró Márton pedig a tettek embere volt. Idézett rész: PETRÁK 1949. 12. Elismerően szól Acsádiról Pehm [Mindszenty] József is Bíró Márton életrajzában, kiemelve szervezőképességét is, majd így folytatja: *„De a legtöbbet mégis azzal tette, hogy Bíróban felismerte a jövő emberét, akit – a saját elbetegedése és Bíró rátermettsége miatt – a nagy egyházmegye kormányrúdjá mellé kell állítani.”* PEHM 1934. 81.

222 Az egyházmegye történészei által korábban képviselt álláspontban meglévő ellentmondást a következőképp fogalmazta meg Dénesi Tamás a plébániaszervezés munkájáról szólva: *„Ezt a megtorpanást [Acsádi] betegsége sem magyarázhatja, mivel energikus helynöke, Padányi Bíró Márton alaposan beleszólt az egyházmegye irányításába.”* A kérdés továbbgondolására adatok hiányában Dénesi nem kerített sort. DÉNESI 2006. 55. Fontos kihangsúlyozni, mivel erről a korszakkal foglalkozó kutatók közül többen is elfelejtkeztek, hogy Bíró Márton csak 1734 és 1738 között volt az egyházmegye helynöke. Pályája leváltásától függetlenül is, s nyilván

gától függött, hanem az egyházmegye állapotából következett, s szükségszerű volt a plébániahálózat további bővítése helyett a már meglévő alapítások megszilárdítását előtérbe helyezni.

A korszakból fennmaradt források azt mutatják, hogy a lelkipásztori eredményesség (egyik) fokmérője volt a nyájhoz visszaterelt eltévelyedett bárányok száma, azaz a más felekezetűek között végzett térítő munka számszerűsíthető eredménye.²²³ Ennek egyházkormányzati szintű megfelelője a térítés feltételeinek megteremtése, azaz a plébániaszervezés volt. Így tehát a fentebb kritizált mennyiségi szemlélet része volt a kortársi értékelésnek is, s ennek hatása érvényesült a 20. századi egyháztörténészek munkáiban is.

Acsádi Ádám maga sem gondolta, hogy az 1730-as években egyházmegyéjébe visszaterve befejezi a plébániaszervezés munkáját. Ennek tanúbizonysága a Helytartótanácshoz 1735 novemberében benyújtott tervezete, amely nagy ívű koncepciót tartalmazott a plébániahálózat további bővítésére.²²⁴ Petrák Mihály Acsádi-életrajzában kimerítően bemutatta Acsádi Ádám és a Helytartótanács vallási ügyekben illetékes bizottságának kapcsolatát, s ennek során kitért Acsádi tervezetére, s annak további sorsára is. A Helytartótanács több, elsősorban annak megvalósíthatóságát érintő gyakorlati kifogással élt a tervezet ellen, ami lassan lekerült a napirendről.²²⁵ Az alábbiakban a tervezetben foglaltaknak az egyházmegye plébániahálózatához való viszonyával, megvalósulása esetén feltételezhető hatásaival foglalkozom röviden.

főpásztora támogatásával, továbbra is felfelé ívelt, hiszen 1740-ben nagypréposttá nevezte ki az uralkodó. Helynökségének időtartama nem derül ki például életrajzából sem, azt a látszatot keltve, hogy tisztségét Acsádi haláláig viselte. PEHM 1934.

- 223 Példaként az 1753-ból fennmaradt plébános-összeírást említem, amelyben az esperesek kitértek a plébánián használt nyelvekre, a lakosok felekezeti hovatartozására, a plébános életmódjára és erkölcsére, és rákérdeztek az áttértek számára is. VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [examen 1753]. Ugyancsak kiemelten hozza az áttérteket az 1752/57-es lélekösszeírás összesítője is. VÉL I.1.14. tom. 8. 1–26. Az áttértek regisztrálásának célja nem a lelkipásztori működés eredményességének mérése volt, azonban itt és más forrásokban is ezek az adatok véleményem szerint elsősorban ilyen funkcióban jelennek meg. Korábban magam is elgondolkodtam ezen adatok illető felhasználhatóságán, azonban az egyházmegye területi különbségeiből fakadó aránytalanságok miatt erről lemondtam.
- 224 Acsádi Ádámnak a felterjesztéshez írott kísérőlevele 1735. november 22-én kelt. A Helytartótanács bizottsága 1736. január 7-én tárgyalta a tervezetről. A kísérőlevél: MNL OL C 38 Dicoec. Veszpr. no 1. 292r–293v., ennek A) pont alatti mellékleteként a felterjesztés uo. 278r–290v., a bizottság üléséről felvett jegyzőkönyv uo. 5r–10v.
- 225 A kérdéskört két különálló fejezetben tárgyalta az Acsádi-biográfia szerzője. PETRÁK 1949. 14–27. (Az egyházmegye) és 35–46. (A papság és a hívek). Az első fejezet Acsádi és a Helytartótanács kapcsolatában elhelyezve mutatja be az egyházmegye 1730-as évekbeli helyzetét. A második pedig az 1735. évi, általam is gyakran idézett összeírás adataira támaszkodva ad képet az egyházmegye viszonyairól. Acsádi 1735. évi tervezetének bemutatása a 20–22. oldalakon olvasható. A Cassa parochorumról bővebben SALACZ 1933.

II.2.4. A plébániahálózat továbbépítésének terve 1735-ből

A főpásztor a tervezetben esperesi kerületenként vette sorra az alapítandó plébániákat, s felsorolta a hozzájuk csatolandó településeket is. (VI. térkép) Pilis megye és Zala megye területe nem szerepelt a tervezetben. Ez is alátámasztja a plébániaszervezés első fázisának értékelésekor elmondottakat, miszerint e két megye területén a század első harmadában kialakult a plébániahálózat struktúrája, az elkövetkezőkben már inkább csak mennyiségi változásokról beszélhetünk az egyházmegyének ezen a részén, minőségekről nem. A tervezet tehát Veszprém, Fejér és Somogy megyék területét érintette. A fehérvári kerületben tervezett plébániák²²⁶ közül kettő, Acsa és Lovasberény korábban egyházmegyés plébános által gondozott, ekkor azonban ferences lelkipásztorok által ellátott plébánia volt. Ezeket más források szerint ekkor is plébániaként tartotta számon az egyházmegye vezetése. A többi tervbe vett plébánia a megye déli, plébániahiányos területén jött volna létre. A veszprémi kerület tervezett plébániái²²⁷ is többségükben a megye mezőföldi részére estek, kivételt képez ez alól Felsőörs és Padrag. Érdekes, hogy a veszprémi főesperesség 1734-es összeírása szerint 15 falut ellátó Nagyvázsöny megsegítése nem szerepelt Acsádi tervei között (eddig ugyanis sem Felsőörs, sem Padrag vonzáskörzete nem ért volna el). Az igali kerület tervezett plébániái²²⁸ egy kivétellel a Balaton déli partjára, Somogy megyének Veszprém és Tolna megyével határos szegletébe összpontosultak. Ez a terület mintegy Fejér megye mezőföldi részének folytatásaként tükrözte annak plébániahiányos voltát is. Az utolsó, segesdi kerület területileg nem érintkezett a fentiekkel, ennek részét képezte viszont Somogynak Baranyával határos, főként protestánsok lakta vidéke. Tervezetében a főpásztor ennek pasztorációját kívánta megoldani.²²⁹

226 Zárójelben közlöm a tervezett leányegyházak nevét, a később megvalósult plébániák nevét dőlt betűvel szedem. Hét tervezett plébánia: *Acsa* (Alcsút), *Füle* (Polgárdi), *Kálóz* (Tác, Soponya), *Lovasberény* (Pátka, Nadap), *Pákoz* (Sukoró, Seregélyes), *Sárkeresztúr* (Aba), *Szabadbattyán* (Battyán, Szentmihály).

227 Kilenc tervezett plébánia: *Kenese*, *Vörösberény*, *Enying*, *Lepsény* (Szentgyörgy, Kajár), *Papkeszi*, *Ósi* (Ladány, Kiskeszi), *Padrag* (*Halimba*, Ajka, Rendek), *Fokszabadi* (Maros), *Felsőörs* (Alsóörs, *Lovas*).

228 Öt tervezett plébánia: *Hetes* (Jád, Csoknya, Magyaregres), *Hidegfalu* [=Faluhídvég] (*Nagyberény*, Városhídvég), *Kiliti* (Ságvár, Jut, Ádánd), *Kőröshegy* (*Endréd*, Bálványos), *Tab* (Kapoly, Zala, Németegres, Bábony, Torvaj).

229 Tizenegy tervezett plébánia: *Szentpál* (Kislak, Töröcske, Simonfa, Kaposújlak), *Szentbalázs* (Gyarmat, Gálosfa, Sántos, Kaposkeresztúr), *Szentbenedek* (Patca, Szenna, Kisfalud, Szomajom, Szilvásszentmárton), *Kadarkút* (Hedrehely, Hencse, *Lad*), *Istvándi* (Kis- és Nagydobsza, Kálmánca, Merenye), *Darány* (Zádor, Dombó, Gárdony), *Csokonya* (Homokszentgyörgy, Visonta, Rinyaujlak, Vipek?, Homok?), *Lábod* (Hosszúfalu, Nagykorpad, Porgesics?, *Szabás*), *Iharosberény* (Iharos, Miháld, Inke), *Nemesdéd* (Vése, Pat, *Vid*), *Sámson* (Fehéregyháza, Sávoly, Zsitva).

A tervekből két fő cél rajzolódik ki egyértelműen: a Mezőföld és Dél-Somogy, ezen belül is elsősorban a Zselicség és a Dráva-mente egyházmegyéhez tartozó részének ráhelyezése a püspökség térképére. Előbbi területre tizenegy, utóbbira nyolc plébániát tervezett Acsádi. Emellett feltűnő a szervezetek által pasztorált települések bevonása az egyházmegyes plébániák körébe Fejér és Veszprém megyében. Seregélyest, Abát és Sárkeresztúrt végül a korszakban nem szervezték plébániává, a fehérvári ferencesek, majd a jezsuiták gondozása alatt álltak. A győri jezsuiták Veszprém megyei birtokainak, Vörösberénynek, Padragnak és Kenesének a jogállása pedig állandó konfliktusforrást jelentett a későbbiekben.

Acsádi tervei utólag nézve eleve irreálisak voltak, akkor is, ha a tervezett plébániák létrehozására 5-10 éves távra elosztva került volna sor.²³⁰ Jellemző a tervezet merészségére, hogy, amennyiben mindenütt megalakultak volna az új plébániák, a plébániahálózat mind a mezőföldi, mind a somogyi területeken sűrűbb lett volna az 1777-es állapotnál. Az ezt követően Acsádi haláláig megvalósított 11 plébániaalapításból négy szerepelt a Helytartótanácsnak megküldött tervei között,²³¹ további 17 településen pedig utódai alapítottak plébániát a vizsgált időszakon belül. Négy későbbi plébánia esetén pedig Acsádi által filiaként megnevezett település lett anyaegyház. Az 1735-ös tervezetben felvázolt plébániáknak tehát később háromnegyede megvalósult.

II.2.5. A plébániahálózat kiépítésének második üteme: a 18. század dereka

Az egyházszerkezet bővítésének második üteme vitathatatlanul Padányi Bíró Márton nevéhez köthető. Bíró Márton személyét és főpásztori tevékenységét számtalan tanulmány vizsgálta, vagy foglalkozott vele érintőlegesen.²³² A korszak többi veszprémi püspökétől eltérően személye már a kortársak ér-

230 A megvalósítás ütemezésére vonatkozó elképzelésekről nem nyújtanak információkat a források, ugyanakkor kizártnak tartom, hogy egy időben (2-3 év) történő létrehozásuk felmerülhetett volna a főpásztor fejében. Ezt figyelembe véve a tervben szereplő 32 plébánia megfelelne az előző két évtized plébániaalapítási ütemének. Ebből a szempontból nézve Acsádi az általa ismert gyakorlatot kívánta folytatni, az egyházmegye helyzetét azonban figyelmen kívül hagyta.

231 Somogy megyében Sámson (1744), Szentbalázs (1742) és Szólád (1744), míg Veszprém megyében Halimba (1742) megalapítására került sor. Ez utóbbi Padrag helyébe lépett, miután a győri jezsuiták Vörösberénnyel együtt sikerrel megvédték exempt helyzetét.

232 Már többször hivatkozott életrajza PEHM 1934. A veszprémi egyházmegye múltjára vonatkozóan eddig nem készült részletes bibliográfia, így a Bíró Mártonnal kapcsolatos munkák teljeskörű összegyűjtése is várat magára. Általánosságban elmondható, hogy a forrásadottságok következtében a 18. századi egyházmegye, illetve tágabban a dunántúli katolicizmus történetével foglalkozók számára személye megkerülhetetlen. Padányi Bíró Mártont a népi vallásosság kutatói is felfedezték. Az egyháztörténet, az irodalomtörténet és a néprajz határmezsgyéjén helyezhetők el Knapp Éva és Tüskés Gábor ide vonatkozó tanulmányai, amelyeknek gyűjteményes kiadása TÜSKÉS-KNAPP 2001.

deklódását is felkeltette, elsősorban a protestánsokkal szemben írott éles hangú vitairata miatt.²³³ Dénesi Tamás disszertációjában esettanulmányok formájában több Padányi Bíró Márton nevéhez köthető plébánia megalapításának körülményeit feldolgozta, megvilágítva ezzel azt az összetett folyamatot, amely a püspök és helynöke (az illetékes esperes bevonásával), a földesúr(ak) és a hívek között zajlott olykor éveken keresztül.²³⁴

Az 1740-es évek első felében, még Acsádi püspöksége alatt öt új plébánia jött létre Somogy megyében.²³⁵ Bíró Márton első alapításai során részben ugyanazt az irányt követte, amelyet Acsádi is kijelölt terveztében.²³⁶ Az új plébániák először döntően a mezőföldi régióban létesültek, azaz Fejér megye déli területeire és kisebb részben Somogy megye északkeleti szegletére estek, valamint Veszprém megye déli, Balatontól keletre eső részére összpontosultak. Fejér és Veszprém megyék plébániahálózata ezzel kiegyensúlyozottabbá vált. Korábban a Székesfehérvárt Adonnyal, illetve Palotával és Veszprémmel összekötő képzeletbeli vonaltól délre Perkátán és Mezőkomáromon kívül nem volt plébánia. Ezen a területen 1750-re Fejér megyében Szabadbattyánban, Kálózon, Fülén és Vajtán is megindult a plébánia működése. Az első kettőben azonban továbbra is a fehérvári ferencesek szolgáltak, akik korábban is ellátták a hívek lelkigondozását. Veszprém megye érintett területein pedig Ósi, majd az 1750-es évek második felében Lepsény és Peremarton plébániája létesült. Az 1740-es évek végén, az 1750-es évek elején a püspök figyelme Somogy megye déli része felé fordult. Csokonyán és Ladon 1749-ben szerveztek plébániát, korábban az atádi, és a szigetvári ferencesek szolgáltak ezen a területen; Lad és környéke lelkigondozásában a későbbiekben is a ferencesek vállaltak szerepet; Iharosberénybe pedig 1753-ban került plébános.

233 Az *Enchiridion de fide* címen hivatkozott munkáját részletesen bemutatja, s szól fogadtatásáról is, természetesen a szerző szemszögéből РЕHM 1934. 199–235. Szélesebb összefüggésben mutatja be a kérdést, s Bíró munkájának megjelenését és fogadtatását az államhatalom és a magyar katolikus főpapok viszonyában történő változás egyik jelképes eseményeként látta BAHLCKE 2005. 225–242.

234 DÉNESI 2006. különösen 30–53. A plébániák megalapításánál bábáskodók között meg lehet említeni még az államhatalom képviselőjében a Helytartótanács egyházügyi bizottságát is az 1730-as évektől. Ez természetesen elsősorban mint a főpásztor ez irányú tevékenységét figyelemmel kísérő és szükség esetén értékelő szereplő jelent meg, a konkrét „terepmunkába” nem folyt bele.

235 Kisbár és Szentbalázs (1742), Mesztegnyő, Sámson és Szólád (1744). Ezek közül Szólád a Balaton déli partján, Szentbalázs pedig Kaposvár mellett, a protestánsok lakta délkeleti terület határán helyezkedett el.

236 A terv kidolgozásában minden bizonnyal részt vett Bíró Márton is, aki 1735-ben Acsádi helynöke volt, ennek tükrében a kijelölt irányok követése – ami következett az egyházmegye plébániahálózatának aktuális helyzetéből is – nem tekinthető különösnek. Padányi Bíró Márton a káptalan küldöttjeként 1735. november 18–19-én Pápán tárgyalt Acsádi Ádámmal a plébániák ügyében, majd ezt követően egészen 22-éig a városban maradt. Mint korábban említettem, Acsádi Helytartótanácsnak írt levele, amelynek mellékleteként megküldte a plébániaalapításra vonatkozó terveket, november 22-én kelt. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 88.

Ezekkel a lépésekkel Acsádi 1735-ben készített tervezetében foglalt céljai, ha nem is az ott megfogalmazott nagyságrendben, de megvalósultak.

Az 1730-as évek közepe óta eltelt évtizedben Zala megyében Pusztamagyaród megjelenésén kívül nem történt változás a plébániahálózatban. Vélhetően ennek is volt köszönhető, hogy az 1750-es években az egyházszervezés súlypontja Zalába, annak is elsősorban a keleti részére (a keszthelyi és a tapolcai kerületre) helyeződött át, ahol 18 új plébánia megalapítására került sor. A tágabban értelmezett Balaton-felvidék többnyire kis falvakból álló, sűrű településhálózatának egyházszerkezete kapott ebben az időben új arculatot. Bár a két plébániatemplom közötti távolság eddig is jóval kisebb volt, mint a Mezőföldön vagy Dél-Somogyban, Zalában viszont sűrűbb volt a településhálózat és magasabb a katolikus lakosság száma is. A Balaton-felvidék keleti felén, ahol Zala megye két-három település szélességűre keskenyedett el, az 1720-as évek óta nem történt változás az egyházszervezetben.²³⁷ Nyugatról keletre haladva Szentbékállá és Nagyvázsony plébánosa, a tihányi bencés apátság szerzetesei, a veszprémi ferencesek és a vörösberényi jezsuiták gondozták a híveket. Szentbékállához 11 község tartozott leányegyházként az 1745. évi egyházlátogatáskor.²³⁸ Nagyvázsonynak ugyan ekkor hivatalosan nem voltak filiái, de ez mit sem változtatott azon az 1734-ben feljegyzett tényen, hogy legalább 15 falu katolikusait kellett ellátnia.²³⁹ Ezen a területen létesült Petend (1750), Csopak (1751), Arács (1754), Csicsó (1754), Lovas (1754) és Kővágóörs (1757) plébániája. A térképre tekintve aránytalanul tűnik az ekkor alapított plébániák területi eloszlása. Három éven belül három plébánia is létesült egymás mellett: Arács, Csopak és Lovas. Nem világos, miért volt szükség az 1751-ben megalapított csopaki plébániát néhány év elteltével háromfelé szakítani. Úgy tűnik azonban, sem Arács, sem Lovas nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Arács plébánosáról 1763 után nincs adat, Lovasról pedig 1766-ban távolították el botrányos viselkedése miatt a plébánost, akit az egyházmegyéből is elbocsátottak. A helyére nem került senki. A két plébániát ezt követően a gyakorlatban a csopaki plébános látta el, azonban jogi szempontból mindkét plébánia önálló maradt egészen az 1777-es egyházmegyei rendezésig, amikor is a térség plébániáinak kissé zavaros viszonyait is rendezték. Ekkor lett Csopak korábbi filiája, Paloznak a plébá-

²³⁷ Lényeges módosulást a századelő viszonyaihoz képest a nagyvázsonyi plébánia megalapítása jelentett az 1720-as évek derekán. A vöröstói plébánia megalapítására pedig valamikor 1732/33 előtt került sor. Ez utóbbi plébánosa azonban nem vett részt a szórványban élő katolikusok lelkigondozásában, mivel mind hívei, mind plébánosa német nyelvű volt a korszakban. A felsőörsi plébánia 1737-ben történt megalapítása pedig sikertelennek bizonyult.

²³⁸ VÉL I.1.8. tom. 2. 260–320.

²³⁹ VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7. A terület helyzetének részbeni rendezését követően is tíz leányegyháza lett a vázsonyi plébánosnak. Vázsony tehermentesítése a településszerkezeti sajátosságok miatt nem sikerülhetett maradéktalanul. 1757: VÉL A/ 14 tom. 8. 303–341.

nia központja.²⁴⁰ Nem sokkal a lovasi plébános eltávolítása előtt, 1765-ben Felsőörsre önálló káplánt neveztek ki. A település korábban Lovas leányegyháza volt, de sem 1766 után, sem 1777-et követően nem csatoltak hozzá leányegyházakat, bár önállóságát megőrizte. Különleges státuszát minden bizonnyal a felsőörsi prépostságnak köszönhette a település.

A plébániahálózatnak a Balaton-felvidék keleti felére történő kiterjesztésével véleményem szerint (Dél-Somogy kivételével) lezárult az egyházszervezet alsó szintjének kiépítése az egyházmegyében. (VII. térkép) Az ezt követő, összességében még nagy számú új plébánia alapítása már nem befolyásolta döntően a plébániahálózat struktúráját, csupán finomította, sűrűbb szövésűvé tette azt. Ennek értelmében, bár számszerűen összehasonlíthatónak tűnik egymással az 1730-as és az 1760-as évek „plébániaszervezési hullámvölgye”, az új alapítások számának csökkenése egészen más okokra vezethető vissza. Míg az 1730-asévek derekára az egyházmegye erőforrásai kimerültek az előző évtizedek megfeszített munkája nyomán, s szükségessé vált a plébániaszervezés ütemének látványos csökken(t)ése, addig Padányi Bíró Márton püspöksége a munka befejezését hozta magával. Ha egy építészettől kölcsönvett hasonlattal élhetek, az egyházszervezet plébániai szintje az egész egyházmegyében elérte a szerkezetkész állapotot, Pilisben és Zalában pedig jóval meg is haladta azt. Mindez már Bíró Márton életében, az 1750-es évek végére bekövetkezett, így még neki is nyílt lehetősége a plébániahálózat elmélyítésére. Utódaira, Koller Ignácra, majd halála után Dravec József káptalani helynökre, s a püspökség kormányzatát majd a dunántúli egyházmegyék jelentős megváltozását hozó 1777-es esztendőben átvevő Bajzát Józsefpre maradt azonban a végső simítások elvégzésének feladata.

240 Nincs mit csodálkozni a terület bizonytalan egyházszervezetén, ha megnézzük a három plébánia lélekszámadatait az 1750-es évek derekán. Arács területén ekkor 72, Csopakén 112, Lovasén pedig 146 katolikus élt (ez utóbbiból az 1765-ben önállósuló Felsőörs 59 katolikus-sal szerepelt). 1752/57: VÉL I.1.14. tom. 8. 1–2. A környék községei 1734-ben Veszprémbe jártak szentmisére, az Arácsiak olykor a közelebbi Tihanyt is felkeresték. Acsádi Ádám tervei szerint 1737-et követően az egész térség lelkipásztori központja lett volna Felsőörs, azonban alig egyéves fennállást követően a plébánia megszűnt, így minden bizonnyal visszaállt a korábbról ismert állapot. 1751-et követően Csopak tölthette be a korábban Felsőörsnek szánt központi szerepet. Arács és Lovas azonban 1754-ben önállósult, ekkor lett a korábban önálló plébániaként összeírt, de a veszprémi ferencesek által adminisztrált Felsőörs Lovas leányegyháza. Arács és Lovas az 1770-es évek összeírásaiban materként és filiaként is megjelenik. Arács materként 1770: VÉL I.1.14. tom. 15. 176 [a lélekösszeírások összesítése]; 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 2v.; filiaként 1770: VÉL I.1.14. tom. 15. 179–195. [Csopak plébánia lélekösszeírása]; Lovas materként 1770: VÉL I.1.14. tom. 15. 176 [a lélekösszeírások összesítése]; 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. 12r.; filiaként 1770: VÉL I.1.14. tom. 15. 179–195. [Csopak plébánia lélekösszeírása]; Paloznak mint anyaegyház 1778. VIII. 9.: VÉL A8 14. kötet 505–519.

II.2.6. Az egyházmegye papságának létszáma a vizsgált időszakban

A plébániahálózat változásával szorosan összefüggnek az egyházmegye papsága számában, összetételében bekövetkezett változások. A kettő olyan szorosan összekapcsolódik egymással, hogy együttes értelmezésük szükséges. A plébániahálózat változásának megrajzolása során azonban szándékosan nem kívántam magyarázó elemként felhasználni az egyházmegye papságára vonatkozó ismereteket. Ennek elsődleges oka, hogy a forrásadottságok miatt a plébániahálózatra és a papságra vonatkozó adatok nem függetlenek egymástól, különösen igaz ez a század első felére. Nem egy plébánia esetében annak megjelenését csak a plébánosok adatsorának összeállításával lehetett pontosítani. Enélkül csupán az összeírások által megadott időmetszetek álltak volna rendelkezésemre, amelyek a plébániahálózattal kapcsolatos korábbi tudásunkat nem sokban bővítették volna. Egymástól független magyarázó elemként tehát a plébániahálózatra és a papságra vonatkozó adatokat nem lehet felhasználni. Együttes értelmezésük azonban talán hozzásegíthet vizsgálatom elsődleges tárgyának, az egyházszervezet alsó szintjében bekövetkezett változásoknak a jobb megértéséhez.

Az egyházmegye papságára vonatkozóan alább közölt adatok az dolgozat alapját képező adattárban található információkra épülnek, azoknak egy prozopográfiai célú adatbázisba rendezett változatából nyertem ki őket. Ennek az adatállománynak bizonyos adattípusait – például születési hely és idő, tanulmányok, 1777-et követő életút – túlnyomórészt Pfeiffer János névtárából gyűjtöttem ki; ahol módomban állt, a kézbe vett források alapján ezeket az adatokat is visszaellenőriztem, szükség esetén korrigáltam (például a különböző összeírásokból származó becsült életkoradatok ellenőrzésével és kiszámításuk egységesítésével). Más adatok saját gyűjtésemből származnak (ezek az adatgyűjtés jellegéből kifolyólag főként az illető személy 1777 előtti egyházmegyei pályafutására vonatkoznak).²⁴¹

241 A személyekre vonatkozó adatállomány két forrását (Pfeiffer János névtárát és saját gyűjtésemet) két okból is ki kell hangsúlyoznom. Mivel nem egyes személyekről, hanem a papság egészéről lesz szó az alábbiakban, konkrét személyekre vonatkozó adatok helyett azok összességét fogom bemutatni, ezért külön nem fogok hivatkozni sem a névtárra, sem az általam átnézett forrásokra. Másik fontos ok, hogy az általam átnézett források tükrében a névtár 18. századi adatainak jelentős része kiigazításra és átértelmezésre szorul, ezért visszaellenőrzése minden esetben indokolt lenne. Az ellenőrzés szisztematikus elvégzése azonban meghaladta jelen vizsgálat kereteit. Az általam közölt adatok ezen javítások tükrében ugyan módosulhatnak, de véleményem szerint ez az eredmények irányát nem befolyásolná. Lásd PFEIFFER 1987. Az adatbázis elkészítése során Wolfgang Reinhardnak és munkatársainak az augsburgi városi elittről készített prozopográfiai adatgyűjtését tartottam szem előtt. REINHARD ET AL. 1996.

1700 és 1777 között mindösszesen 577 személy hosszabb-rövidebb ideig tartó egyházmegyes pályafutásáról van tudomásom. További személyek felbukkanására csak elvélve számítok, véleményem szerint az 577 fő összességében lefedi a vizsgált korszakban az egyházmegye papságának egészét. Rajtuk kívül tartalmazza azoknak az elsősorban a 18. század első két évtizedében működött személyeknek az említéseit is, akik nagy valószínűséggel szerzetesként végeztek lelkipásztori munkát az egyházmegyében, de valamilyen oknál fogva Pfeiffer János felvette őket a névtárába.²⁴² Becslésem szerint ez 20-30 fővel csökkentheti az egyházmegyes papság számát, amit viszont részben ellensúlyozhat további személyek esetleges előkerülése, illetve a kispapok adatainak összegyűjtése.²⁴³

9. TÁBLÁZAT

Az egyházmegyes papság létszámának alakulása évtizedenként*

	PAPSÁG LÉTSZÁMA	NÖVEKEDÉS MÉRTÉKE**
1711	24 fő	–
1721	53 fő	28 fő (117%)
1731	79 fő	25 fő (47%)
1741	89 fő	10 fő (14%)
1751	117 fő	28 fő (30%)
1761	159 fő	42 fő (35%)
1771	187 fő	28 fő (18%)

* A számadatok tartalmazzák a püspök (kivéve az 1721-es év adatait, amikor a főpapi szék betöltetlen volt) és a kanonokok adatait is, ez együttesen a korszakban 7 főt, 1771-ben 8 főt jelent. Az 1740-es évekig sok olyan esettel találkozhatunk, amikor egy adott személy nyomtalanul eltűnik a forrásokból, s további pályájáról nem rendelkezünk információval (meghalt, más egyházmegyébe távozott, beteg lett, stb.). Ezeket a személyeket csak említésükig (lelkipásztori szolgálatuk feltételezhető végéig) szerepeltettem a táblázatban. Amennyiben azonban sorsáról vannak további ismereteim (betegség miatt nyugdíjazták; felfüggesztették, de az egyházmegyéből nem bocsátották el, stb.) adatai egészen haláláig vagy veszprémi egyházmegyéből történt elbocsátásáig szerepelnek.

** A növekedés mértékének százalékos arányát a papság számának előző időmetszetben kapott értékéhez viszonyítottam.

242 Pfeiffer János alapvetően nem szerepeltette az egyházmegye területén működött szerzetes lelkipásztorokat a névtárában, ennek ellenére a 18. század elején működő szerzetes lelkipásztorok közül néhányat felvett munkájába (például Kemetmilner Placid bencészt, Franz Mihály minoritát / ferencsést). Rajtuk kívül több olyan személy van, akiről erősen gyanítható, hogy szerzetes volt, de erre vonatkozó adatot Pfeiffer nem közölt.

243 Mivel gyűjtésem archontológiai és nem prozopográfiai céllal történt, jelenleg csak azok szerepelnek benne, akik ténylegesen végeztek egyházmegyesi lelkipásztori szolgálatot.

10. TÁBLÁZAT

Az egyházmegyés papság utánpótlásának részletezése évtizedenként

	PAPSÁG LÉTSZÁMA	ÉVTIZED VESZTESÉGE			ÉVTIZED NYERESÉGE		
		HALÁL	TÁVOZÁS	ÖSSZ.	SZENTELÉS	ÉRKEZÉS	ÖSSZ.
1711	24 fő						
1711–1720		9 fő	5 fő	14 fő	22 fő	12 fő	34 fő
1721	53 fő						
1721–1730		27 fő	10 fő	37 fő	46 fő	18 fő	64 fő
1731	79 fő						
1731–1740		44 fő	15 fő	59 fő	46 fő	21 fő	67 fő
1741	89 fő						
1741–1750		46 fő	12 fő	58 fő	39 fő	40 fő	79 fő
1751	117 fő						
1751–1760		63 fő	12 fő	75 fő	78 fő	33 fő	111 fő
1761	159 fő						
1761–1770		49 fő	14 fő	63 fő	81 fő	17 fő	98 fő
1771	187 fő						

A 9. számú táblázat adatait összevetve a plébániák számának alakulását bemutató 3. számú táblázat adataival megállapítható, hogy a plébániák száma egészen az 1750-es évekig meghaladta a papság létszámát. Mindez csak a szerzetesi lelkipásztorkodás figyelembevételével magyarázható. Feltűnő az 1730-as évtized szerény növekedése, amely egybeesik a plébániahálózat bővülésének lassulásával. Ez a 10. számú táblázat részletező adatai alapján egyértelműen a halálozások számának megnövekedésével, azaz az egyházmegyei papság elöregedésével hozható összefüggésbe. Ez alátámasztja a korábban az egyházmegye 1730-as évekbeli állapotáról és az új alapítások számának csökken(t)éséről mondottakat. A problémát nyilvánvalóan érzékelte az egyházmegye vezetése, amely először más egyházmegyéből pótolta a hiányzó lelkipásztorokat (1740-es évek). A megoldást a Bíró Márton által újraalapított szeminárium munkájának eredményeképpen a saját nevelésű papok számának növelése jelentette (1750-es évek). A szentelési adatok arra is rámutatnak, hogy a Volkra Ottó János püspök alapította, csupán 1711 és 1722 között működött szeminárium minden jelentősége ellenére sem befolyásolta

döntő mértékben az egyházmegye kispapjainak számát.²⁴⁴ Ennek oka nyilvánvalóan a Veszprémben tanuló kispapok csekély száma lehetett, amit az infrastruktúra hiánya mellett az egyházmegyei papi hivatások száma befolyásolt. A Volkra-féle szeminárium jelentőségét másik oldalról is megközelíthetjük. Eszerint bezárását követően az egyházmegye vezetőinek különböző alapítványok segítségével sikerült a másutt tanuló egyházmegyés kispapok számának növelésével pótolni a veszprémi intézmény hiányát.²⁴⁵

Már a fenti részletességű adatok is mutatják, hogy az egyházmegye papságának létszáma és a plébániahálózat sűrűsége egymással párhuzamosan változott. A közölt adatsorok felhívják ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a század elején munkába állt lelkipásztorok a század első harmadának végére megöregedtek, s az egyházmegye számára érthető nehézséget okozott a kieső munkáskezek pótlása. Úgy tűnik, ennek is nagy szerepe volt abban, hogy az 1730-as évek végén a plébániahálózat bővülése megállt. Ebből a helyzetből csak az utánpótlás megoldásával, az egyházmegyei szeminárium 1745-ben történt újraalapításával sikerült tartósan kimozdulni.

A papság vizsgálata során szükséges röviden szót ejteni a lelkipásztorkodó papság származásáról is. Itt egyrészt a tényleges származási helyet figyelembe venni, másrészt azoknál, akik már szentelésüket követően kerültek a veszprémi egyházmegyébe, az őket elbocsátó egyházmegyét.

A 11. táblázat adataiból a győri egyházmegye területének jelentős szerepe domborodik ki a papság utánpótlásában. Az egyházmegye hátországaként a Nyugat-Dunántúl, Zala (67 fő, az innen származók mintegy fele a megye veszprémi, fele pedig a zágrábi egyházmegyéhez tartozó területeken született), Vas (46 fő), Sopron (22 fő) és Győr megyék (18 fő) tűnnek fel. A 366 lelkipásztorból, akiknek ismert a származási helye, 153 fő született ebben a négy megyében, s ez az ismert háterű papság létszámának több, mint 40%-át jelenti. A győri egyházmegyéből összesen 104 fő származott, ezzel gyakorlatilag meg egyezik a veszprémi egyházmegye területén született papok száma (106 fő). Az ezt követő két egyházmegye, Esztergom és Zágráb nagyságrendileg azonos, 40 fő körüli értékkel szerepel. Sajátos a zágrábi egyházmegye helyzete, mivel az innen származók szinte valamennyien Zala megyében születtek.

²⁴⁴ A szakirodalom a Volkra-féle szemináriumban végzett papok számát 30 körülire becsüli. [HANAUER] 1896. 11. Érdekességként megemlítem, hogy a veszprémi egyházmegye a szeminárium megalapításával „kibocsátó” egyházmegyévé is vált. Az erdélyi, tordai születésű Molnár János csíkszentléleki (erdélyi egyházmegye) plébánosról a vizitátorok 1731-ben feljegyezték, hogy tanulmányait Kolozsvárott és Veszprémben a piaristáknál végezte. 43 évesnek vallotta magát, tehát életkora alapján a szeminárium egyik első évfolyamában végezhetett tanulmányait. Az adatot az egyházlátogatási jegyzőkönyvre hivatkozva idézi FERENCZI 2009. 76.

²⁴⁵ Az alapítványokat részletesen bemutatja [HANAUER] 1896. 7–16.

11. TÁBLÁZAT

A papság származási helye megyénként*

	ZALA	VAS	VESZP- RÉM	SOMOgy	SOPRON	GYŐR	FEJÉR	POZSONY	ÖSSZES
-1690									1 fő (33%)
1691-		1 fő (20%)				1 fő (20%)			5 fő (41%)
1701-		1 fő (20%)							5 fő (29%)
1711-		2 fő (10%)			2 fő (10%)	1 fő (5%)		1 fő (5%)	20 fő (47%)
1721-	1 fő (3,5%)	2 fő (7%)	2 fő (7%)		3 fő (10,5%)	1 fő (3,5%)		3 fő (10,5%)	30 fő (47%)
1731-	3 fő (11%)	3 fő (11%)	3 fő (11%)	1 fő (3,5%)	3 fő (11%)	2 fő (7,5%)	2 fő (7,5%)		30 fő (43%)
1741-	3 fő (8%)	4 fő (10%)	3 fő (8%)		2 fő (5,5%)	2 fő (5,5%)	1 fő (2,5%)	4 fő (10%)	39 fő (48%)
1751-	23 fő (30%)	16 fő (21%)	4 fő (5%)	7 fő (9%)	4 fő (5%)	5 fő (6,5%)	1 fő (1,5%)	3 fő (4%)	81 fő (73%)
1761-	22 fő (25%)	13 fő (15%)	10 fő (11,5%)	14 fő (16%)	3 fő (3,5%)	3 fő (3,5%)	5 fő (5,7%)	2 fő (2%)	88 fő (90%)
1771-	15 fő (22%)	4 fő (6%)	8 fő (12%)	5 fő (7,5%)	5 fő (7,5%)	3 fő (4,5%)	7 fő (10,5%)	3 fő (4,5%)	67 fő (86%)
ÖSSZE- SEN	67 fő (19%)	46 fő (13%)	30 fő (8,5%)	27 fő (7,5%)	22 fő (6,5%)	18 fő (5%)	16 fő (4,5%)	16 fő (4,5%)	366 fő (64%)

* A táblázatba csak a 15 főnél többet kibocsátó megyéket vettem fel. A százalékos adat a megyék esetében az adott évi összeshez viszonyított arány, míg a táblázat összes oszlopában az egyházmegye papságának teljes létszámához (577 fő) viszonyított arány jelenik meg. Az egyes évtizedekhez rendelt létszámok az adott évtizedben szentelt személyeket jelentik.

Ha évtizedes bontásban vizsgáljuk az egyes egyházmegyékben születettek arányát az adott évtizedben felszentelt papság egészéhez viszonyítva, azt találjuk, hogy a győri egyházmegye területén születettek aránya a korszak egészében magas, 20 és 40% közötti értéket mutat. Csúcspontját az 1730-as és 1750-es évek között érte el, ezt követően csökkenő tendenciát mutat. Ezzel szemben a veszprémi egyházmegyében születettek aránya nagy ugrást mutat az 1750-es évektől kezdődően. Míg korábban arányuk 10% alatt maradt,

addig az 1750-es évtizedben 38%-ra növekedett, s ezt követően is megmaradt ezen a magas értéken. Az esztergomi és a zágrábi értékeket vizsgálva évtizedes bontásban azt tapasztalhatjuk, hogy míg az esztergomi egyházmegye területén születettek egyenletesen oszlottak meg az évtizedek között, addig a zágrábi területekről származottak száma a korszak második felében indult jelentősebb növekedésnek.

A más egyházmegyéből átvett lelkipásztorok²⁴⁶ által felrajzolt tendenciák jól összecsengenek a származási helyről mondottakkal – nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a két csoport itt nem vizsgált arányú átfedésben volt egymással. 148 fő érkezett az egyházmegyébe, s ebből 53 fő a győri, 35 fő az esztergomi egyházmegyéből. Az utánuk következő két legmagasabb értékkel szereplő egyházmegye a pécsi (12 fő) és a zágrábi (11 fő) volt. A győri és az esztergomi egyházmegyéből átvettek egyenletesen oszlottak meg a korszak egészében, de az átvettek összesített aránya az 1740-es években volt a legmagasabb az adott évtizedben szentelt, illetve átvett papság között (közel 50%), arányuk ezt követően meredeken zuhant (a következő évtizedekben 27%, 15%, majd 10%)

A veszprémi egyházmegye esetében a korszak első felében a papság utánpótlásának elsődleges forrása az egyházmegyétől nyugatabbra fekvő, győri egyházmegyéhez tartozó területek voltak, amelyek jelentőségüket az utánpótlásban, ha csökkenő arányban is, de a vizsgált korszak egészében megőrizték. Ehhez aránylag hamar felzárkózott Zala és Veszprém megye, bár hozzá kell tenni, hogy mindkét megye jelentős területei estek kívül az egyházmegyén. Az egyházmegyéhez tartozó megyék közül a somogyi területek kibocsátó hatása a korszak végére, az 1760-as évtizedre vált számottevővé, megelőzve ekkor a Vasból és Veszprémből származókat is.

Összefoglalóan kijelenthető, hogy a veszprémi egyházmegye területe a papság utánpótlásában csak az 1750-es évtizedtől vált jelentőssé. Ez egybeesik a Bíró Márton által újraalapított szeminárium működésével, ez azonban elsősorban a más egyházmegyéből átvett papok számának csökkenésére volt hatással. Az egyházmegye területén a hivatások számának növekedésére a katolikus hitélet megújulása, és ennek feltétele, az egyházszervezet kiépítése hatott ösztönzőleg. Nem mellesleg a hivatások számának növekedése egyúttal a szeminárium eredményes újraindításának is feltétele volt. Mindez ismételtén aláhúzza, hogy az 1730-as évek második felére az egyházmegye területének jelentős részén megtörtént a plébániahálózat vázának kiépítése, és ezzel a század első évtizedeihez képest minőségi változás következett be az egyházszervezetben. Ennek a papság, a papi hivatások számában történő leképeződése értelemszerűen évtizedes távlatokban mutatkozhatott csak meg.

246 Csak az utolsó állomáshelyet vettem figyelembe. Nem volt ritka, hogy valaki több egyházmegyében is szolgálgjon pályafutása során.

II.2.7. Szerzetesek a plébániák élén

A szerzetesek szerepe – a egyházszervezet nézőpontjából közelítve a kérdéskörhöz²⁴⁷ – ott és akkor értékelődik fel, ahol és amikor az egyházmegyei szervezet jelenlétéről nem beszélhetünk. Az 1700 körüli időszakra vonatkozóan már korábban említésre került, hogy a veszprémi egyházmegye területén és határán elhelyezkedő elsősorban ferences rendházak döntő részt vállaltak az egyházmegyében élő katolikusok pasztorációjában, s ezzel a hiányzó világi egyházszervezet helyét töltötték be.²⁴⁸ Nem csupán időben előzte meg az egyházmegyében az egyházszervezet kiépítését a szerzetesi lelkipásztorkodás időszaka, hanem a kettő között egyfajta ok-okozati viszonyt is feltételezhetünk. A világi egyházszervezet kiépíthetőségének ha nem is feltétele, de mindenképpen jelentős mértékben előmozdítója volt az adott területen korábban folytatott szerzetesi pasztoráció.

A vizsgált korszak első felében az egyházmegye vezetésének nem volt lehetősége arra, hogy a szerzetesek működését teljesen a felügyelete alá vonja. Az esetek többségében a meglévő gyakorlat hivatalossá tételére került sor, amikor szerzetesek joghatóságot kaptak egy-egy terület lakosainak pasztorálására. A szerzetesi pasztoráció a plébániák megszervezésével, amennyiben annak vezetését a szerzetesekre bízta, hivatalos formát ölthetett, illetve megmaradhatott egyfajta félhivatalos formában, vagy akár a magánszféra részeként is folytatódnak.²⁴⁹

A szerzetesi pasztoráció vizsgálatát épp a fenti hármasság egymás mellett élése teszi nehezzé. Míg a plébániákat ellátó szerzetesek rendszeresen előfordulnak a forrásokban,²⁵⁰ addig a házikáplánként egy-egy területen állandó

247 Más megközelítésmód is lehetséges. Dénesi Tamás a lelkipásztorkodásra helyezte a hangsúlyt, és disszertációjában kiemelten foglalkozott a szerzetesi lelkipásztorkodással, önálló fejezeteket is szentelve a kérdésnek, amelyekben részletesen bemutatta az egyházmegye területén működött ferencesek, jezsuiták, bencések, ciszterciek és premonstreiek lelkipásztorkodásban való részvételét. DÉNESI 2006. 110–144.

248 Volkra Ottó János püspök Sümegen 1714. augusztus 20-án kelt, a ferencesek mariánus provinciájának előljárójához írott levelében – hivatkozva egyrészt a háborúk, másrészt a pestis pusztításaira – a ferencesektől hat, de legalább négy plébánia ellátását kérte. Ugyanebben a levelében említette, hogy a szomszédos egyházmegyéktől is kér lelkipásztorokat a paphiány ellensúlyozására. SAB MPF lad. 16. fasc. 1. no 14.

249 A nagy kiterjedésű (csab)rendeki plébánia részét képező Ötvös pusztán 1759-től kezdve egy sümegi ferences élt hivatalosan mint a Szegedi uraság házikáplánja, ugyanakkor a csabrendeki plébános átengedte neki az Ötvösről a szentségek kiszolgáltatásáért befolyó stó-lajövedelmet, mivel – elsősorban a betegek ellátásában – sok segítséget nyújtott neki Ötvös mellett Dabroncon és Gógánfán is. Ebben az esetben a ferences barát lelkipásztorkodásban betöltött szerepe valahol a hivatalosság határán mozgott. 1769. IX. 16.: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 16. A ferencesek kolduláshoz kapcsolódó lelkigondozói tevékenysége azonban már teljes mértékben kívül esett a hivatalosságon.

250 Az adminisztratív felsorolását lásd a függelékben.

jelleggel tevékenykedők csak esetlegesen kerülnek elő a forrásokban, a működésükhöz kapcsolódó főpásztori engedélyek is csak igen kis számban maradtak fenn. Ezen engedélyek egyike Zichy János gróf lángi házikáplánjáé, aki szinte adminisztrátori feladatokat látott el a Fejér megyei Láng mellett Soponya és Csósz híveit is gondozva.²⁵¹ Szintén ritkán szerezhetünk tudomást azokról a szerzetesekről, akik egy-egy plébánia ellátásába besegítettek. Az anyakönyvek tételes áttekintésével lehetne e tekintetben több adathoz jutni. Az egyházkormányzati iratokban akkor maradtak fenn ezekről az esetekről adatok, ha a plébánia hosszabb ideig volt üresedésben, mint például Iszkaszentgyörgy esetében, ahol plébános hiányában előbb 1743 nyaratól a következő év ősziéig, majd 1745 tavaszától 1746 nyaráig a fehérvári ferencesek és a móri kapucinusok gondozták a híveket.²⁵²

A szerzetesi lelkipásztorkodás szerepe azokon a területeken maradt jelentős a korszak egészében, amelyek döntően protestáns lakosságuk miatt lelkipásztori szempontból speciális feladatot jelentettek. Ez nem csupán a felekezeti viszonyokból következően a hitterjesztés misszióját foglalta magában, hanem egyúttal azt is, hogy hiányzott a lelkipásztor ellátásának biztos anyagi alapja, ami megakadályozta, de legalábbis huzamosabb ideig akadályozta a plébánia formális megalapítását.

Somogy megye esetében már a korszak kezdetén viszonylag sűrű hálózata jött létre a ferences kolostoroknak, és ehhez kapcsolódott a szerzetesek lelkipásztori tevékenysége a környező településeken. A megye területére vonatkozóan Volkra püspök 1719-ben a mariánus provinciához tartozó Dominkovics Adalbertet misszionáriusi joggal ruházta fel a katolikus hit terjesztése érdekében.²⁵³ A másik, a szerzetei pasztorációban jelentős mértékben érintett terület Fejér megye, annak is elsősorban déli, mezőföldi vidéke volt. A két területet vizsgálva általános megállapítások is tehetők az egyházmegye vezetésének a szerzetesi pasztorációhoz való viszonyával kapcsolatban. Elsődleges cél volt a szerzetesek által ellátott települések integrációja a plébániahálózatba. Ennek kézenfekvő oka, hogy ezáltal egyházmegyei szempontból ellenőrizhetővé vált a lelkipásztor tevékenysége.

251 1768 decemberében Koller Ignác gróf Zichy János kérelmére megengedte, hogy Lángon bármely szerzetből házikáplánt tartson. A fehérvári karmeliták előljárója a következő év májusában jelölte ki a káplánt, s Dravec József helynök júliusban adta ki részére a jurisdictiot Kis- és Nagyláng, valamint Csósz és Soponya területére. 1768. XII. 26.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 19. 339r.; 1769. V. 11.: uo. 341r.; 1769. VII. 7.: uo. 350v. Érdekes módon ez a négy település kimaradt az 1771-es helynévkatalógusból, s nem szerepel egyetlen lélekösszeírásban vagy egyházlátogatási jegyzőkönyvben sem, viszont Lángot szemmel láthatóan utólag felvették az 1770-es lélekösszeírás összesítő táblázatába, ahol az utolsó lapra került plébániaként, de leányegyházak nélkül. Ez utóbbi adat VÉL I.1.14. tom. 15. 177. Vö. még VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84. (helynévkatalógus) és VARGA 2010a. (egyházlátogatások mutatója).

252 1743/44: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 11., 1745/46: SzPL no 117AB/o.

253 1719. VI. 3.: SAB MPF lad. 28. fasc. 3. no 7.

A plébániaszervezés 1. ütemében erre még nem került sor, de jól kiolvasható ennek szándéka Acsádi Ádám tervezetéből. Ez végül Somogy megye esetében az 1740-es években, Fejér megye esetében pedig csak az 1750-es és 1760-es években következett be. Az is látható, hogy a főpásztorok arra törekedtek – sok esetben lehetőségeiken felül – hogy a plébániákon a szerzeteseket egyházmegyes papokkal váltsák fel. Néhány jelentősebb rendház és ahhoz köthető kegyhely²⁵⁴ kivételével a század első felének püspökei ideiglenesnek szánták a plébániák szerzetesek általi ellátását, elsősorban a paphiány miatt kényszerülve erre a megoldásra. Példaként lehet felhozni Acsádi Ádám 1735-ös, a Helytartótanácsához benyújtott tervezetét, amelyben a Fejér megyei Acsa és Lovasberény, valamint a Veszprém megyei Vörösberény és Padrag világi pappal történő ellátásának javaslata szerepel. Több esetben – és nem csupán a század első felében – előfordult, hogy bár a terveket tettekre váltották, a próbálkozásokat hosszabb távon nem koronázta siker. Segesdre, miután a ferences barátok elmenekültek a harcok elől, az 1710-es években egyházmegyes plébános került. Halálát követően nem volt egyszerű megoldani az utódlás kérdését, hiszen az csak a nem régen létrehozott szőlősgyöröki plébánia önállóságának megszüntetése árán sikerült. Az erőfeszítések ellenére pár év múlva, az 1730-as évek közepén ismét a ferencesekre kellett bízni a hívek gondozását. Fejér megyében a fehérvári ferencesek által gondozott Kálóz községben 1749-ben alapítottak plébániát, egyházmegyes papot helyezve oda. Hat évvel később, a plébános korai halálát követően azonban ismét a ferencesek gondozásába került az egyházközség. A plébániahálózatnak ezeken a területeken történő bővítésével látszólag bővült a szerzetesi lekipásztorkodás mértéke is, azonban szinte kizárólag korábban is az általuk ellátott települések hívei lettek immár hivatalosan is egy-egy rend(ház) gondjaira bízva.

Az egyházmegyei papság számának növekedésével párhuzamosan, az 1740-es évektől kezdődően egyre több helyen váltották fel a szerzeteseket világi papok a plébániákon. Ez többnyire konfliktusokkal járt együtt. A Budától délre fekvő Promontor plébániáját a budai kapucinusok látták el, temploma 1742-ben épült. Báró Toussaint József 1757 őszén mutatta be a plébániára Szabó János váci egyházmegyes papot, akit a főpásztor be is iktatott.²⁵⁵ A település lakosai – élükön az uradalmi tisztekkel – azonban nem fogadták el a helyzetet, bezárták a templomot, az iskolamestert eltiltották a szentmisén való kántorizálástól, gyakorlatilag lehetetlenné tették Szabó lekipásztori mű-

254 A kettő ha nem is járt együtt, többnyire összekapcsolódott egymással. Szentlászlóegyháza, Andocs esete mutatja ezt jól, de Kanizsára (Homokkomárom) és Mórra (Bodajk) is utalhatok. Az előbbi két kolostor és a kegyhely kapcsolatára lásd PFEIFFER–TAKÁCS 2001. 96–100. és 170–172., utóbbiakra pedig SIPTÁR 2010a. 77.

255 Szabó János keltezetlen levelében báró Toussaint József praesentatoriájára hivatkozva kérte az átvételét a veszprémi egyházmegyébe. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 21.; 1757. december 27-ei beiktatásáról Milchdorfer György esperes feljegyzése tudósít. VÉL I.1.11. fasc. 1. no 19.

ködését.²⁵⁶ Időközben a földesúr is jobbágyai mellé állt, legalábbis hallgatólagosan teret engedett provizorának a plébános eltávolítására. Ekkor jelentek meg, nyilván hívásra, a budai kapucinusok, akikkel Szabó saját bevallása szerint nem kívánt konfliktusba kerülni, s ennek elkerülése végett engedély nélkül, mint írta „*ut exul ex parochia propria*” előbb Budaörsre, majd Perbálra távozott.²⁵⁷ A püspök végül engedni volt kénytelen, s a plébániát visszakapták a kapucinusok, akik a korszak végéig ellátták azt.²⁵⁸

Kiemelt figyelmet érdemel az egyházmegyés lelkipásztorok bevezetése a budai bosnyák ferencesek által adminisztrált négy plébániára,²⁵⁹ mivel – ellentétben a többi esettel – Padányi Bíró Márton szisztematikusan törekedett ezek elvételére, és sem a hívek, sem a földesurak ellenállása nem térítette el szándékától. A ferencesek érthetően nem nézték jó szemmel ebbéli törekvését. Az eseménysorra 1750 és 1762 között került sor, s ennek során előbb Tököl (1750), Érd (1752) és Perkáta (1752), végül Ercsi (1762) plébániájára kerültek egyházmegyés papok. A konfliktus Érd kapcsán robbant ki az egyházmegye és a ferencesek között. Az eseményről Dravec József esperes 1752. július 7-én kelt, s a főpásztorhoz írott két leveléből értesülhetünk. Tomisics Jánost kívánta a főpásztor Érdre helyezni, s ehhez megszerezte a zálogbirtokos földesúr, báró Péterfi János hozzájárulását is. A plébániát korábban ellátó ferencesek azonban ebbe nem nyugodtak bele. Előbb a ferences provinciális útján igyekeztek eredményt elérni, majd, miután Dravec József esperes beiktatta plébániájára Tomisicset, a földesúrhoz fordultak. Gróf Illésházy József, az örökös földesúr eltiltotta Péterfit az egyházmegyés pap befogadásától. A korábbi ferences adminisztrátor nem is távozott el a településről. Az egyházmegye egy királynői rendelkezésre hivatkozott, miszerint a rendházuktól távol élő és plébániát adminisztráló szerzeteseket fel kell menteni adminisztrátori feladatuk alól, s világi plébánosokat kell a helyükbe tenni.²⁶⁰

256 Minderről Szabó tudósította a főpásztort keltezés nélküli, feltehetően 1758 tavaszán íródott levelében. A püspök vizsgálatot rendelt el, amelyet személyesen a helynök végzett. Lenti István úgy találta, Szabó tisztességgel ellátta (volna) lelkipásztori feladatait. 1758. VII. 11.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 23. (mindkét levél ez alatt a szám alatt található).

257 Szabó János már idézett keltezetlen levele. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 23.

258 A valós helyzetet elismerve már Lenti István helynök a főpásztor döntéséig ideiglenesen megbízta a rendet a hívek pasztorálásával 1758 szeptemberében. Erről e hónap 16-án kelt levelében értesítette Bíró Mártont. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 26. Anicétus gvárdián tíz nappal később fordult a püspökhöz, s kérte a joghatóság megadását, s egy nappal később kelt levelében Liptai Imre, a ráckevei uradalom provizora is hasonló kérést fogalmazott meg a püspök felé. IX. 26.: uo. no 27., IX. 27.: uo. no 28. A püspök döntéséről nincs információ, ám az egyértelműen szentesítette a kialakult helyzetet. Vö. DRAVECZ 1764–[1771] 32.

259 A bosnyák ferencesek 17. századi pest-budai jelenlétéről részletesen MOLNÁR 2003. 167–181.

260 A rendelkezést a Helytartótanács bocsátotta ki 1751. november 22-én. A rendelkezés kizárólag a bosnyák ferences rendtartomány lelkipásztorkodó tagjait érintette. Eszerint mindazok a plébániai lelkipásztori feladatot ellátó rendtagok, akik feladataikat a rendi konventekben élve tudják ellátni, továbbra is helyükön maradhatnak, de a megyéspüspök joghatósága alatt állnak.

Ez az érv végül meggyőzte Illésházyt, aki belegyezett a világi plébános beiktatásába.²⁶¹ Ekkor javasolta az esperes, hogy Ercsi és Perkáta esetében is lépjen fel a főpásztor. Ercsire nem régen helyezett a rend egy fiatal szerzetest, a személyi változás jó alkalom a fellépésre. Az érdi konfliktus miatt azonban Ercsi ügye ekkor még lekerült a napirendről, Perkátán viszont novemberben megtörtént a plébánosváltás.²⁶²

A földesúr, gróf Szapáry Péter Ercsiben is ragaszkodott a barátokhoz.²⁶³ 1757 őszén írta a püspöknek, hogy nagyapja több mint hét évig tartó török fogsága idején a ferencesek sok jót tettek vele, hálából kapták meg a plébánia adminisztrálásának jogát, s ezért ragaszkodik hozzájuk. Padányi Bíró Márton ennek ellenére is erőltethette az egyházmegyes plébános kinevezését, mert következő év elején Szapáry ismét levélben fordult a főpásztorhoz, amelyben kérte, a döntéssel legalább addig várjon, amíg ő maga Ercsibe el nem jut; egyébként nem akarja gátolni világi lelkipásztor behelyezését a plébániába, különösen, mivel ez a királynő kívánsága is.²⁶⁴ Végül csak négy évvel később, 1762-ben került sor a ferencesek eltávolítására Ercsiről, de a szerzetesek ellenkezésére itt is számítani lehetett.²⁶⁵ A ferencesek ragaszkodása érthető az évtizedek óta ellátott plébániákhoz, hiszen a döntés nem csak érzelmileg, hanem anyagilag is érintette őket.²⁶⁶

Azok helyébe viszont, akik rendházaiktól távol élve látják el egy-egy plébánia híveinek gondozását, a megyéspüspök alkalmas egyházmegyes papot állítson. Előtte azonban a körülményekről tegyen jelentést a Helytartótanácsnak. A rendelkezés szövege megtalálható SzPL no 5068. 62–63. A rendelkezés a püspöki levéltár *Intimata* sorozatában nem található meg. Vö. VÉL I.1.1. Elenchus intimatorum 1731–1843.

261 A gróf meghatalmazottja Dravec József esperes útján arra kérte a püspököt, hogy a látszat kedvéért személyesen ő forduljon kérelemmel a földesúrhoz.

262 1752. VII. 7.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 37. és 38. (a két levél egy napon kelt)

263 Lenti István helynök főpásztorának küldött levelében a következőket írta: „*Ercsin erént irtam magam is a M[é]l[tósá]ghos Groffnak, de még feleletett sem vettem. Dravec úr azt mondgya, hogy valaméddig meg szenvedgyük a' Barátokat ott, soha sem p[ræ]sentál egyet is eő N[agysá]gha, s-ezt maga mondotta a M[é]ltóságos] Groff. Most újra változott [ti. a szerzetes személye], és az új se Excell[enti] ádnál, amint gondolom, se nálam nem jelentette magát, és így sine jurisdictione szolgál, jó volna meg ijészteni.*” 1752. X. 30.: SzPL no 5067. tom. 1. 288.

264 1757: X. 13.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 39., 1758. [a hónap javítás miatt olvashatatlan] 13.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 40. Ercsi előkerült a promontori ügyben folytatott levelezésben is. Lenti István említette szeptemberi levelében, hogy a gróf hajlandónak tűnik egyházmegyes plébánost bemutatni a plébániára, és ezért az érdi és a tököli plébánosokat küldte hozzá, hogy a kettő közül válasszon. 1758. IX. 16.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 26.

265 Dravec József helynök a Bíró Mártonhoz 1762 tavaszán írott levelében említi, hogy március 31-én az ercsi plébániára Koller Ignác koadjutor püspök rendelkezése és Szapáry Péter gróf bemutatása szerint kiadta az investitúrát Farkas István perkátai káplánnak. Meghagyta az adonyi esperesplébánosnak, hogy installálja őt április 5-én vagy 6-án. Nem kapott még visszajelzést arról, hogy ez megtörtént, vagy a ferencesek panaszt tettek az ügyben. 1762. IV. 10.: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 92

266 Adatok híján jelenleg nem lehet eldönteni, hogy van-e köze ezekhez az eseményekhez egy a Budától északra, a Szentendrei-szigeten található Monostoron történt esetnek. Horányi Gábor

Ugyancsak a század közepén került sor Somogyban is több, korábban ferencesek által gondozott település plébániává szervezésére és egyházmegyes plébánosokkal történő betöltésére. Sámsonra 1747-ben, Csokonyára 1749-ben, Tabra 1752-ben, majd véglegesen 1758-ban, Szóládra pedig 1765-ben kerültek világi lelkipásztorok. Ugyanakkor Fajszon és Kőröshegyen, bár rendházuk nem volt, megmaradtak a ferencesek.

II.2.8. Protestáns felekezetek az egyházmegyében

A katolikus egyházszerület kiépítésének eddigi tárgyalása során csupán érintettem a püspökség területén található protestáns gyülekezeteket. A kérdéskör azonban több okból sem kerülhető meg. A katolikus plébániahálózat kiépítése felekezeti szempontból nem légyeres térben zajlott. A protestáns – elsősorban református – felekezeti tömbök elhelyezkedése éppúgy befolyással volt a plébániaszervezés térbeli és időbeli ütemezésére, mint a katolikus lakosságú vidékek. Ennek során kettős hatás érvényesült. Egyrészt megfigyelhető az egyházmegye vezetésének az a törekvése, hogy a plébániák alapításával megbontsa e tömbök felekezeti homogenitását, másrészt jól látható, hogy a hagyományos keretek között ezeknek a térségeknek a katolizálása nem, vagy csak részlegesen mehetett végbe. Azt sem szabad elfelejteni, hogy 17. századi előzmények után a 18. században is folytatódott a felekezeti viszonyok állam által támogatott jelentős átalakulása. Vizsgálatunk tekintetében ez azt jelenti, hogy a katolikus egyházszerület kiépítésével párhuzamosan az adott területen megváltoztak a protestáns felekezetek működésének lehetőségei. Az alábbi fejezetben ezt a folyamatot kívánom röviden bemutatni, hangsúlyozottan abban a mélységben, amely szükséges a katolikus egyházszerület változásainak megértéséhez. Ennél többre saját kutatások híján nem vállalkozhattam, csupán a vonatkozó szakirodalom, illetve publikált források áttekintésére szorítkoztam.

Az egyes felekezetek közötti egyházszerületi eltérések a forrásfeltárás munkáját jelentősen nehezítették volna. A veszprémi katolikus egyházmegye területe három, majd 1732-től két református superintendencia között oszlott meg. A terület nagyobb része a dunántúli egyházkerülethez tartozott, ugyanakkor Pilis megye a dunamelléki kerületbe esett, míg Fejér és Somogy megyék területén két kerület osztozott. Az evangélikus gyülekezetek a dunántúli egyházkerület részei voltak.

panaszolta Bíró Mártonhoz 1754 tavaszán írott levelében, hogy a monostori híveket ünnepnapokon a budai ferencesek látták el, a bogdányi plébános azonban eltiltotta őket ettől. Nem tudja az okát, de kéri a főpásztort, hogy orvosolja az esetet. 1754. IV. 12. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 33. Sajnos Horányi nem mondja meg, melyik provinciából való atyák jártak ki Monostorra, s erre vonatkozó információt Takács Ince gyűjtése sem nyújt. Vö. PFEIFFER-TAKÁCS 2001. 294–302.

Itt kell megemlítenem, hogy az egyházszervezetre vonatkozó protestáns terminológia eltér a katoliktól. Leegyszerűsítve a katolikus a plébánia → (esperesi) kerület → egyházmegye hármast használja, addig a protestáns egyházakban a gyülekezet → egyházmegye / seniorátus → egyházkerület / superintendencia használatos. A protestáns egyházmegye tehát a katolikus esperesi kerületnek feleltethető meg.

A vizsgálat kezdő időpontjaként az 1720-as évek második felét választottam a kedvező forrásadottságok miatt. III. Károly 1725-ben elrendelte a protestáns lelképásztorok összeírását. A törvényhatóságok a következő években tettek eleget a rendelkezésnek.²⁶⁷ Az 1720-as évek végére nyert képet összevetve a katolikus plébániaalapítások időrendjével a század első két évtizedére vonatkozó következtetések is levonhatók a felekezetek elhelyezkedésével, illetve a katolikus egyházszervezet kiépítésével kapcsolatban.

Az 1720-as évek végén a püspökségnek a század második felére megszilárdult határain belül két egyházmegyében 19 evangélikus gyülekezet,²⁶⁸ három egyházkerület tíz egyházmegyéjében 156 református gyülekezet,²⁶⁹ valamint négy esperesi kerületben 72 katolikus plébánia működött – utóbbiak esetében az 1728-as állapotot vettem alapul. Megjegyzendő, hogy a protestánsok esetében csak az anyagyülekezetekkel számoltam, ahogy a katolikus plébániák is értelemszerűen magukba foglalták leányegyházaikat.

267 Az összeírás történetét és a református lelkészekre vonatkozó adatokat Csáji Pál közölte. CsÁJI 1958.

268 Az evangélikusok esetében Veszprém megye 1728-ban a Helytartótanács részére megküldött jelentéséhez mellékelte lajstrom, a kemensalji és győri esperességek által 1725-ben készített kimutatások, valamint a nemrég közreadott gyülekezettörténeti összefoglalók jelentették a forrásanyagot. Az evangélikus gyülekezetekkel kapcsolatos forrásokra Czenthe Miklós hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök. 1728: MNL OL A 23 1727 no 178., valamint MNL OL C 20 1728. III. 13. comitatus Veszprimiensis; 1725: PAYR 1910. 369–374.; KEVEHÁZI 2011.

269 A református gyülekezetek adatait Csáji Pál forrásközléséből merítettem. A dunántúli egyházkerület csókakői egyházmegyéjének, valamint az alsódunamelléki kerület Somogy megye déli felét is magába foglaló felső-baranyai egyházmegyéjének hiányzó adatait egy 1732-es gyülekezetlistából pótoltam. A csókakői egyházmegye feltehetően azért maradt ki Fejér megye hatóságának jelentéséből, mert esperese nem a megye területén működött. A jelentés szövegéből egyértelműen kiderül, hogy a megye területén lelképásztorként működő esperesektől gyűjtötték össze az adatokat az egyházmegyéjükbe tartozó lelképásztorokról, gyülekezetekről. Ennek köszönhető, hogy míg a csókakői egyházmegyét meg sem említik – a senior (esperes) a Veszprém megyei Kenese lelkésze volt –, addig a vértessaljai és a mezőföldi egyházmegyék megyén kívüli gyülekezeteit számba vették. Feltehetően ugyancsak a megyében működő esperes hiányával magyarázható, hogy nem kerültek említésre a megye evangélikus gyülekezetei sem. A kenesei lelkészt a csókakői egyházmegye espereseként Veszprém megye jelentése nevezi meg. Fejér és Veszprém megyék jelentései: MNL OL A 23 1727 no 178., valamint MNL OL C 20 1728. II. 18. comitatus Albensis és 1728. III. 13. comitatus Veszprimiensis alatt. CsÁJI 1958.; KÖBLÖS–KRÁNYITZ 2009. 106–107. Vö. FÖLDVÁRY 1898. II. 6–13.

Mint az adatokból jól látható, a püspökség területén elsősorban a reformátusok jelenléte dominált a két protestáns felekezet közül, s egyházuk kiépített szervezettel rendelkezett a század első felében.

A Pápai Református Gyűjtemények forrásfeltáró munkájának köszönhetően, lehetőség nyílik a dunántúli református egyházkerületbe tartozó gyülekezetek korszak egészére vonatkozó számba vételére.²⁷⁰ Az 1774-es kerületi összeírás a vizsgált területen összesen 161 gyülekezetet említ,²⁷¹ amelyekből 85 virágzó és 59 árva gyülekezet (összesen 144).²⁷² A fennmaradó 17 olyan somogyi település volt, amely döntően református lakosságú, de az összeírás szerint soha nem volt vallásgyakorlatuk. Ezzel szemben az 1720-as évek második felében a dunántúli egyházkerület későbbi területén²⁷³ 99 virágzó eklézsiát regisztrálhatunk, az 1750-es években pedig 105 virágzó és 21 árva gyülekezet (összesen 126) szerepel a lajstromban.

Az egyes időmetszetek közötti változások térben is jól értelmezhetőek. Az 1720-as évek és az 1750-es évek között a lajstromok szerint 16 gyülekezet jutott árvaságra, túlnyomó többségük a Balaton-felvidéken (6), illetve Fejér és Veszprém megyék határvidékén (6). Ezzel szemben 27 új gyülekezet jelent meg, ebből 18 Somogy megyében – az új gyülekezetek közül hét csak rövid

270 Ehhez alapvetően két forrástípust használtam fel. Az egyházkerület prédikátorainak adatarában sor került kerületi gyülekezetlisták közlésére: 1725–1729-ből Csáji Pál általam is használt forrásközlése alapján, valamint 1732-ből és (1748) 1753–1756-ból. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 101–113. Másik forrásom az 1774-es egyházkerületi összeírás volt, amely nagyon részletes adatokat tartalmaz a korabeli virágzó és árva gyülekezetekre, beleértve ebbe a vallásgyakorlat lehetőségeire, megszűnésére vonatkozó információkat is. Ezeknek az adatoknak a segítségével lehetőség nyílik a korszak egészében vizsgálni a gyülekezetek helyzetét. HUDI ET AL. 2002.

271 Valójában csak 160, mivel az (ajka)rendeki árva eklézsiát mind a veszprémi, mind a pápai egyházmegyénél feltüntették. Négy gyülekezet két településből áll: Tóson és Berénd; Nagydobsza és Kisdobsza; Ötvös és Kónyi; Nagypécsely és Nemespécsely.

272 Az 1774-es összeírás készítői árva gyülekezetek alatt azokat a gyülekezeteket értették, ahol helyben nem volt vallásgyakorlat, ugyanakkor korábban mind temploma, mind lelkésze volt a közösségnek. Ide értendőek azok a leánygyülekezetek is, ahová korábban az anyaggyülekezetből járt ki lelkész, azonban felsőbb hatóság (vármegye, földesúr, katolikus egyházi felsőség) megtiltotta a lelkészeknek a székhelyükön kívüli más településeken történő szolgálatot, így a filiák árvaságra jutottak.

273 Somogy megye református gyülekezetei három, majd 1731/32-től két egyházkerülethez tartoztak a korszakban. A megye északnyugati része a dunamelléki kerület része volt a korszak egészében (Külső-Somogy). Ezzel szemben déli területein (Belső-Somogy) 1731/32-ig az alsódunamelléki és a dunántúli kerület osztozott. 1731/32-ben a korábban az alsódunamelléki kerülethez tartozó gyülekezetek is a dunántúli kerülethez csatlakoztak. Az összehasonlíthatóság érdekében a dunántúli kerület 1732-t követő területén belüli gyülekezeteket vettem itt számba, természetesen csak azokat, amelyek egyúttal a veszprémi katolikus egyházmegyének az 1770-es évekre megszilárdult határain belül helyezkedtek el. A somogyi gyülekezetek hovatartozására lásd röviden KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 71. (Kiskomáromi, később kaposi, majd belső-somogyi egyházmegye) és 75. (Szigetvári és Gyöngyösmelléki egyházmegye).

ideig állt fenn, az 1750-es évek derekának állapotát rögzítő lajstrom már árva gyülekezetként említi őket. Az 1750-es évek és 1774 között eltelt időben 20 gyülekezet árvult el, ezek közül 13 Somogy megyében, három Fejér megye nyugati részén, kettő pedig a Balaton-felvidéken. Az 1774-ben újonnan említett 39 gyülekezet közül nyolc árva gyülekezet még a század első harmadában vesztette el lelkészét, illetve itt jelenik meg az a 17 somogyi közösség is, amelyeknek korábban nem volt vallásgyakorlatuk.

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a püspökség területén a dunántúli református egyházkerület virágzó gyülekezeteinek térbeli eloszlása a század folyamán nem módosult jelentősen, s érdemben számuk sem változott. Visszaszorulást a Balaton-felvidéken és Fejér megye–Veszprém megye határvidékén észlelünk, de ez sem volt olyan mértékű, hogy megváltoztatta volna a felekezetek településterületéről alább felvázolandó képet. A dunántúli kerület egyházszervezetének változatlansága is tükrözi a fentebbi megállapítást. Egyedül a Fejér megye északnyugati részén elterülő csókakői egyházmegye szűnt meg a korszakban (1736-ban), s bár ez a területet már az 1720-as évektől kiemelt figyelemben részesült a katolikus püspökség vezetői részéről, az egyházmegye megszűnése és plébániaalapítások között nincs összefüggés.²⁷⁴ Az 1774-es összeírásban szereplő 59 árva gyülekezet közül 50 esetében kapunk információt a templom elvételéről, illetve a lelkész működésének végéről. A kapott adatok a század derekára, az 1740-1750-es évekre, Padányi Bíró Márton főpásztorságának időszakára teszik a reformátusok visszaszorításának csúcspontját – ebben a két évtizedben 36 gyülekezet lett árva, ebből Bíró püspöksége alatt 35 gyülekezet.

A dunántúli egyházkerület egészére tekintve azonban jelentősebb visszaszorulással számolhatunk a század folyamán. 1752-től Pápán és környékén tiltották meg a református vallásgyakorlatot, ami rendkívül jelentős veszteséget jelentett a dunántúli protestantizmusnak. A veszprémi püspökség területén azonban ilyen jelentőségű veszteség nem érte a reformátusokat a vizsgált korszakban. A lelkészek eltávolításán túl, amelyre szintén volt példa, elsősorban a vallásgyakorlat korlátozására törekedtek. Azokban a helységekben, ahol nem élt protestáns lelképásztor, a törvényhatóságok rendeletileg akadályozták a hívek helyszíni ellátását, ezáltal a helyben lévő, vagy kijáró katolikus pap, illetve a távol élő protestáns prédikátor felkeresése közti választásra kényszerítve a lakosokat. Ugyancsak a vallásgyakorlat korlátozását szolgálta a katolikus plébános számára megfizetendő stóladíjak protestánsokra történő kiterjesztése is. Mindezek figyelembevételével kijelenthető, hogy a Dunántúl középső területein a református egyházszervezet megőrizte a század első felében, még a katolikus egyházszervezet kiépítését megelőzően létrejött rendszerét.

²⁷⁴ A korábbi egyházmegye területének 11 gyülekezetéből négy szűnt meg, de azok is csupán az 1750-es és 1760-as években.

Ezen a Padányi Bíró Márton alatt újból lendületet kapott rekatolizáció²⁷⁵ sem változtatott érdemlegesen – részben köszönhetően II. József türelmi rendeletének, amely lehetővé tette az érintett településeken a két-három évtizede megszűnt vallásgyakorlat újraindítását.

Az egyes felekezetek térbeli elhelyezkedése az alábbiak szerint jellemezhető. (V. térkép) Evangélikusokkal négy területen találkozunk. Veszprém és Zala megye evangélikus gyülekezetei kapcsolódtak az Északnyugat-Dunántúl – Sopron, Győr és Vas megyék, illetve Veszprém megye Bakonytól északra elterülő része – nagyszámú gyülekezetéhez. A püspökség területére eső megyerészben azonban egymástól távol, Palota környékén, illetve Nagyvázsony környékén koncentráálódtak. A Zala megye Vas megyével határos területein létezett gyülekezetek – Szegvár, Rigács, Szentgrót, Kisgörbő, Nemesapáti – esetében már az 1725-ös lajstrom sem tartalmazta a lekipásztorok neveit, s a gyülekezettörténetek alapján megszűnésük épp a vizsgált időmetszetre, az 172-es évek második felére tehető. Kisebb evangélikus közösség élt Fejér megye északi részén – Tordas környékén, illetve a későbbi összeírások tanúsága szerint az attól nyugatabbra fekvő településeken, például Csákváron. További gyülekezetek voltak találhatóak Somogy és Fejér megyék Tolnával határos részén, kapcsolódva a tolnai gyülekezetekhez. A legjelentősebb evangélikus településterület Somogy megye délnyugati része, Iharosberény központtal. Az evangélikus községek itt egészen a Drávaig nyúltak, egy részük a zágrábi egyházmegye joghatósága alá tartozó vidéken volt. Az évtized második felében hat településen folyt itt evangélikus vallásgyakorlat, de egy 1721-es tanúvallatás adatai szerint mintegy egy évtizeddel a vizsgált időszakot megelőzően a Dráva-mentén további öt településen működött lelkész.²⁷⁶ Az ezek között említett Csurgón az 1720-as évek második felében már a zágrábi egyházmegye joghatósága alatt álló katolikus plébániát találunk.

A reformátusok – ellentétben a szigetszerűen elhelyezkedő evangélikusokkal – az egyházmegye területének nagyobb részén egybefüggő településterületet alkottak, amely a Duna-kanyartól Fejér és Veszprém megyék területén, valamint a Zala megyéhez tartozó Balaton-felvidéken keresztül Somogy keleti felén át a Drávaig húzódott. Ezt a területet csak Somogy megyében szakította meg katolikus vidék, Somogyvár és Igal vonalában.

275 Kirívó és egyedi esetként érdemes (Balaton)csicsó példájára hivatkozni, ahonnan a protestáns lakosokat a püspököldesúr kibecsültette az 1750-es évek első felében, felekezeti ellentétekre is hivatkozva. A reformátusok távozását követően meg is szervezték a csicsói plébániát 1754-ben. Az esetet, valamint annak gazdasági vonatkozásait részletesen bemutatja MIHALIK 2010. 151–153.

276 A tanúvallomások Iharosberény, Iharos, Surd, Belezna, Nemespátró, Csurgó, (Porrog)szentkirály, Porrog, Gyékényes, az azonosítatlan Baros és a valamivel keletebbre fekvő Szob településeken említenek lutheránus vallásgyakorlatot. LADÁNYI 1972. 113–117. (35., 36., 38., 39., 41., 48. és 52. tanúk vallomása).

A püspökség határain túl ez a felekezeti tömb folytatódott észak felé Komárom és Veszprém megyékben, illetve délkeletre Tolna és Baranya megyékben is. Az őrségi reformátussághoz kapcsolódott a becsvölgyi gyülekezet a püspökség zalai határvidékén. Mint a számokból látható, gyülekezeteik száma megközelítette a katolikus plébániák 1770-es évekbeli számát (187). Térbeli eloszlásukat is figyelembe véve – a gyülekezetek a veszprémi püspökségnek csak mintegy kétharmadát foglalták el – az adott időszakra vonatkozóan területi lefedettségük is hasonlóan tekinthető.

A katolikusok által lakott egybefüggő területet Zala megye Tapolca–Sümeg vonalától nyugatra elterülő részén, illetve Somogy megye északnyugati felén találhatunk. 1710 előtt azonban a Balatontól, illetve a Keszthely–Zalaegerszeg vonaltól délre alig találni plébániát. Az 1710-es évek alapításai a helyzeten jelentősen változtattak: 13 új plébánia jött létre ezen a vidéken. Másutt inkább a szigetszerű elhelyezkedés volt a jellemző a felekezetre. Koncentrált katolikus jelenlét figyelhető meg Buda környékén, ahol az 1710-es években hét plébániát alapítottak. Fejér megye Duna menti sávjában is elsősorban katolikus, kisebb részben görögkeleti lakosság osztozott. 1728-ra a pilisi területek mellett a Balaton-felvidék nyugati felén – a Káli-medencében, a Tapolcai medencében, valamint Keszthely környékén – beszélhetünk a plébániahálózat kiépüléséről. Zala többi részén és az említett somogyi területen a plébániahálózat továbbra is szórványosnak tekinthető.

Az egyes felekezetek településterületének ismerete segítséget nyújt a plébániahálózat bővülésének értelmezésében is. Az 1710-es, 1720-as évek plébániaalapításai döntően a katolikus vidékek lelkipozíciójának megerősítésére irányultak, azonban megfigyelhető a protestáns vidékeken történő terjeszkedés igénye is. Az 1710-es években a Fejér megyei Vál és Lovasberény plébániája, illetve a somogyi Nagybjomban, Csökölyön, Segesden és Kaposvárott életre hívott plébánia ékelődött protestáns területekbe. Nagybjomban és Csökölyön mindez együtt járt a református templom elvételével és a vallásgyakorlat visszaszorításával. Feltűnő, hogy Veszprém tágabb környéke, a Balaton-felvidék, valamint a Mezőföld egészen az 1740-es évek végéig, az 1750-es évekig szinte teljesen kiesett a püspökség vezetésének érdeklődéséből. Míg az 1710-es évek alapításai egyaránt elérték a Fejér megyei és a dél-somogyi területeket, addig a következő évtized gyakorlata erősen különbözött a két területen. Fejér megye Velencei-tótól északkeletre elterülő területén²⁷⁷ az 1720-as években, majd az 1730-as években is jelentősen erősítették a katolikus jelenlétet, a Somogy déli részén található protestáns vidéken viszont nem alapítottak új plébániát egészen az 1740-es évek derekáig. A Fejér megyei plébániaalapítások nagy száma egyértelműen utal a területnek az egyház-

²⁷⁷ A megye északi, „hegyvidéki” és déli, mezőföldi területei is eltérő utat jártak be. A katolikus egyházszerzés súlypontja egyértelműen az északi megyerészre esett.

megye vezetése előtti kiemelt jelentőségére. A szűkös, szórványkatolikus vidékekre fordítható erőforrásokat szinte kizárólag ide koncentrálták az 1740-es évek közepéig. Ezen a területen a plébániák száma az 1710-es évek végén még csak 5 volt, 1728-ra ez a szám 10-re növekedett, 1746-ban pedig 16, 1757-ben 20, végül a korszak végén, 1771 után 25 plébániát számolhatunk össze.²⁷⁸ Mindeközben – a kiemelt katolikus aktivitás ellenére – a virágzó református gyülekezetek száma alig csökkent a területen. Fejér megye egész területén 1728-ban 42 gyülekezettel számolhatunk, 1772-ben pedig 35-tel,²⁷⁹ amelyből a megye Velencei-tó vonalától északra elterülő vidékén működött 1728-ban 27 gyülekezet, 1772-ben pedig 22.

A katolikus plébániahálózat bővülése a protestáns településterületeken tehát nem elsősorban ezek visszaszorulásával, hanem a lakosságszám növekedése következtében a felekezeti arányok megváltozásával kapcsolható össze. Ezekről azonban szinte semmi biztosat nem tudunk. Ehhez visszautalok a püspökség területén élők számára vonatkozó forrásokról mondottakra.

Fejér megye esetében kísérletet tehetünk az összeírásokból nyerhető kép vizsgálatára és a lelkipásztorokról, gyülekezetekről fentebb bemutatottakkal történő összevetésre. Ehhez a fehérvári kerület 1746/47-es, lélekszámadatokat is tartalmazó egyházlátogatási jegyzőkönyvét, valamint az egyházmegye két lélekösszeírását, az 1752/57 között kelt, illetve az 1770-ben keletkezett lélekösszeírást használhatjuk fel.²⁸⁰

A fehérvári kerület²⁸¹ 1746/47-ben kelt egyházlátogatása során Dravec József esperes feljegyezte a protestáns prédikátorokat, valamint utalt az egyes településen a protestánsok számarányára. Az összeírás 70 településéből 24 településen működött református, egy településen pedig evangélikus lelkipásztor, s a reformátusok 40 településen voltak jelen, ebből 27 helységben sokan vagy többen voltak, mint a katolikusok (*potior pars, plurimi, multi*). További két településen, Móron és Bodajkon száz fölötti volt a számuk, de itt a katolikusok ennek ellenére is döntő többségben éltek. Az evangélikusok 34 településen voltak jelen, ebből öt helységben voltak sokan (*multi*, illetve 196 fő). Az átfedések következtében a fehérvári kerület 70 településéből 42-ben éltek protestánsok is, ebből 29 településen feltételezhetjük, hogy többségben, vagy legalább paritásban

278 Fejér megye egész területén a számok a következőképp alakulnak: 1710-es évek vége: 5, 1728: 11, 1746: 20, 1757: 27, 1771 után: 33.

279 Az 1728-as adatok a már idézett megyei jelentésből, illetve a csókakői egyházmegye tekintetében az 1732-es gyülekezetlajstromból származnak. CsÁJI 1958.; KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 106–107. Az 1772-es adatok Fejér megye 1772. január 18-ai részgyűlésére a megye településeinek lakosairól készített járasonkénti összesítésből valók. MNL FML IV.1.i. 1. doboz, további jelzet nélkül. Egy lelkipásztort 1772-ben két község közösen tartott el, Gyúró és Kuldó, ezeket egy gyülekezetnek számoltam.

280 1746/47: VÉL I.1.8. tom. 3.; 1752/57 összesítő: VÉL I.1.14. tom. 8. 1–26.; 1770 összesítő: VÉL I.1.14. tom. 15. 151–177.

281 Ez nem azonos a megye területével. Fejér megye nyugati sávja a veszprémi kerület része volt, így az összeírásból is kimaradt.

voltak a katolikusokkal. Egy évtized múltán, 1752/57-ben a protestánsok jelenlétének enyhe csökkenését észlelhetjük a szöveges adatokat olvasva. A korábban lakott 42 település helyett már csak 26-ban említik a protestánsokat, de úgy tűnik, még 17 helységben többségben vannak (*potior, potissimum*). Ez alapján az összeírás alapján a két protestáns felekezet között nem lehet különbséget tenni. Az 1752/57-ben protestánsok lakta helyek mindegyike az volt korábban is, kivéve Gárdonyt, ott azonban 1746/47-ben senkit nem írtak össze. Az 1770-ben készült összesítés adatai teljesen más képet tárnak elénk. A reformátusok eszerint 14 településen éltek, köztük négy olyanon is, ahol korábban nem regisztrálták őket, s csupán 5 településen éltek többségben. Az evangélikusok helyzete feltehetően a svábok betelepítése következtében ekkor kedvezőbbnek tűnik. 18 településen tűnnek fel, ebből korábban kettőben nem éltek protestánsok. Többséget ugyan csak egy községben alkottak, de két további helyen is megközelítették a katolikusok számát (mindkét helyen több százra tették a számukat).

Ha a két protestáns felekezet közötti átfedést is figyelembe vesszük, akkor 1746/47-ben 42 településen, egy évtizeddel később 26 településen, míg 1770-ben 21 településen regisztráltak protestánsokat az összeírások készítői. Ezzel szemben 1772-ben a megyei hivatalnokok által készített, a „nemteleneket” tartalmazó lélekösszeírás²⁸² szerint 35 településen működött református lelkipásztor, 14-gyel több helyen, mint ahány helyen a katolikus lélekösszeírások református lakosokat említenek, s ezen kívül további 12 település esetén említ az összeírás protestáns lakosokat, azaz összesen 47, részben protestáns lakosságú településről ad hírt. Ennél is érdekesebb azonban az összeírás járasonkénti összesítése, amely felekezetenkénti adatokat tartalmaz.

12. TÁBLÁZAT

Fejér megye nem nemes lakosságának felekezeti megoszlása 1772-ben*

JÁRÁS NEVE	KATOLIKUS	PROTESTÁNS	GÖRÖGKELETI	ZSIDÓ	ÖSSZESEN
bicskei	6371 fő (49%)	5739 fő (47%)	344 fő (3%)	60 fő (0,5%)	12514 fő
csákvári	7626 fő (51%)	6110 fő (41%)	941 fő (6%)	131 fő (1%)	14808 fő
sármelléki	9746 fő (47%)	10622 fő (51%)	–	331 fő (2%)	20699 fő
ÖSSZESEN	23743 fő (49%)	22471 fő (47%)	1285 fő (3%)	522 fő (1%)	48021 fő

*A táblázatban szereplőktől eltérő számokat kapunk, ha nem a járasonkénti, felekezetenként tagolt összesítőket vesszük alapul, hanem a települések adatait, ahol azonban csupán nemre és életkorra, illetve a szolgai állapotra történik utalás, felekezetekre nem. A települések korabeli összesítése szerint a csákvári járásban 15 595 főt, a bicskei járás-

²⁸² Fejér megye 1772. január 18-ai részgyűlésére a megye településeinek lakosairól készített járasonkénti összeírás MNL FML IV.1.i. 1. doboz, további jelzet nélkül.

ban 13 490 főt, míg a sármelléki járásban 21 988 főt vettek számba. A megye nem nemes lakosainak száma így 51 073 főnek adódik. Meg kell jegyezni, hogy az 1770-es katolikus lélekösszeírás összesítése szerint 34 249 katolikust találtak Fejér megyében, a protestánsok számát pedig 7159 főben adták meg, összesen tehát 41 709 fő szerepel az lélekösszeírásban. Lásd még az egyes megyék katolikusainak létszámát tartalmazó 4. táblázatot. A két összeírás közötti lényeges különbség, hogy az 1772-es megyei összeírás csak a megye városait (oppidum) és falvait (possessio) tartalmazta, míg a lélekösszeírások a sokszor jelentős népességgel rendelkező pusztákat is. Ez magyarázhatja a katolikusok magasabb számát a lélekösszeírásban, ugyanakkor jelentős protestáns népesség kimaradása is feltehető, amint azt Somogy megye esetében is regisztrálhattuk.

A vizsgált korszak végére az 1772-es összeírás szerint nagyjából azonos, megközelítőleg 50–50% volt Fejér megyében a katolikus és a protestáns népesség aránya. A korszak elején, 1722-ben készült – forráskritikai szempontból itt nem vizsgált – összesítés a felekezetek közötti arányt még 1/3–2/3-ra tette a protestánsok javára.²⁸³ Megfogalmazható tehát, hogy a protestánsok arányának lassú, de folyamatos csökkenését tapasztalhatjuk a megyében a század folyamán, ugyanakkor megyebeli elhelyezkedésük nem változott a korszakban. Előbbi a katolikus plébániahálózat megyebeli bővülését, utóbbi pedig a protestáns, elsősorban református gyülekezetek állandóságát magyarázza.

Szólni kell még arról, hogy a protestáns felekezeti tömbök elhelyezkedése szolgált magyarázatot arra, hogy a püspökség bizonyos területei, elsősorban a Mezőföld és Dél-Somogy még a 18. század második felében is missziós területnek számított. A Fejér, Veszprém, Somogy és a pécsi püspökséghez tartozó Tolna megyék határán elterülő Mezőföldön a székesfehérvári jezsuiták és ferencesek lelkipásztori működését kell kiemelni, míg Somogy megye déli részén a ferences kolostorok viszonylag sűrű hálózata alakult ki a század derekára. A század második felében Felsősegesden, Mesztegnyőn, Andocson, Atádon és Szigetváron működtek a Szent László, illetve a mariánus provincia szerzetesei. Érintette továbbá a megyét, bár annak elsősorban északi területeit a keszthelyi és a simontornyai rendház hatása is.

²⁸³ A dunántúli megyéket tartalmazó forrásra Faragó Tamás hívta fel a figyelmet egy tanulmányában, amelyben ennek adatait demográfiai elemzésének kiindulópontjaként használta. A szűkszavú összeírás Fejér megyével kapcsolatban 1 várost (Székesfehérvár), 45 települést és 44 pusztát, illetve elpusztult települést említ. Viszonyításként megemlítem, hogy 1771-ben a helynévkatalógus készítője 139 lakott helyet írt össze a megyében. Az összesítés 9000 fős népességet ad meg, amit Faragó mint a teljes férfinépességet értelmezi az 1787-es népszámlálás adatainak tükrében. Az általa így megduplázott „kiinduló” népesség tehát 18 ezer fő, ebben benne vannak a katolikusok és a protestánsok is, arányuk pedig az összesítés szerint 1/3 – 2/3 a protestánsok javára. FARAGÓ 2008. különösen 79–87., az 1722-es forrás CZOERNIG 1857. III. 7.

II.3. Összegés: a plébániahálózat kiépítése az egyházmegyében

Az egyházszervezet legalsó szintjét jelentő plébániahálózat kiépítése a veszprémi egyházmegyében mintegy fél évszázadot vett igénybe. A korszak kezdetén, 1710-ben regisztrált 20 egyházmegyés plébánia Zala megyét leszámítva elszórtan helyezkedett el a Dunántúl közel felét kitevő püspökségben. Ebben az időben a katolikus hívek lelkigondozását túlnyomórészt a szerzetesi közösségek látták el. Az 1710-et követő 25 év alatt az egyházmegye területének nagy részén megtörtént a plébániahálózat vázának a létrehozása, bár két régióban jelentős hiány mutatkozott ennek szövetében. Ezek közül az egyik a Fejér és Veszprém megyék déli részét kitevő Mezőföld területe volt, amely elsősorban gyér lakossága és ehhez kapcsolódóan hiányos településhálózata miatt maradt ki a plébániaszervezés első nagyobb hullámából; a másik plébániahiányos terület Somogy megye déli része, ahol viszont a tömbben élő protestáns lakosság jelenléte akadályozhatta az egyházszervezet kiépítésének folyamatát. A többségében protestáns lakosság önmagában nem jelentett okot a katolikus egyházszervezet kiépítésének elmaradására, abban közrejátszhattak más okok, például a terület egyházmegye szempontjából periférikus elhelyezkedése is. A Fejér megye északi felében, a somogyihoz hasonlóan egybefüggő településterületen élő protestánsok között már az 1720-as évektől kezdve viszonylag sűrű plébániahálózat volt hivatva garantálni a katolikus hit terjedését.

1735-re 91 plébánia szerveződött az egyházmegyében. Ez a szám fele a korszak végén, 1777-ben fennálló plébániák számának. Ezt követően azonban, az egyházszervezet kiépítése első fázisának lezárásaképpen egy évtizedre megtorpant a plébániaszervezés folyamata. Ennek több oka is volt. Köztük meghatározó jelentőségű, hogy az egyházmegye papsága, amely az 1730-as évek második felére a jelek szerint elöregedett, számában nem tudta követni a plébániaszervezés ütemét. Emellett meg kell említeni a már megalapított plébániák szegénységét, amely gátolta újabb plébániák emelését, hiszen az a szűkös források további elaprózását jelentette volna.

Padányi Bíró Márton püspökségének kezdete egybeesett a plébániaszervezés második fázisának kezdetével. Nem csupán véletlen egybeesés, hogy az energikus főpap kinevezését követően szemináriumot alapított, amely a papság megfelelő helyi utánpótlását volt hivatva biztosítani, s hozzálátott az egyházszervezet kiépítésének folytatásához. Ennek alapját a korábbi évek szívszív építkezése vetette meg, amibe beletartozik az általam „erőgyűjtésnek” nevezett évtized is. Bíró Márton püspökségének másfél évtizede alatt (tulajdonképpen már az 1750-es évek végére) befejezte a plébániahálózat struktúrájának kiépítését, ezzel a korábban plébániahiányos vidékeket is bekapcsolta az egyházszervezet szövetébe, egyedül Somogy megye déli, Baranyával határos vidékén tapasztalhatók továbbra is jelentősebb aránytalanságok.

Ezeket azonban majd csak az 18–19. század fordulóján tett intézkedések csökkentik. Padányi Bíró Márton püspökségének 17 éve alatt ugyanannyi új plébánia jelent meg, mint az 1710 és 1735 közötti 25 évben (1710–1735: 71 plébánia; 1745–1762: 70 plébánia). Az ehhez szükséges idő csökkenése mutatja, hogy az egyházmegye helyzete, támaszkodva a század első harmadának eredményeire, időközben jelentősen javult. A plébániahálózat bővítését olyan külső erők, mint például az egyházmegyes lelkipásztorok alacsony száma, ekkor már nem hátráltatták. Az adatok azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy Bíró Márton mellett, aki kétségtelenül nagy formátumú vezetője volt az egyházmegyének, a két püspökelőd, Volkra Ottó János és Acsádi Ádám alatt elért eredmények tették lehetővé az 1740-es, 1750-es évek valóban elismerésre méltó egyházszerzői teljesítményét.

III.

AZ EGYHÁZSZERVEZET KÖZÉPSŐ SZINTJÉNEK KIÉPÍTÉSE²⁸⁴

Az egyházszervezet középső szintjével kapcsolatban a legelső feladat annak meghatározása, mit is értünk ez alatt a korszakban. A fogalmak tisztázása, mint azt a plébánia meghatározása kapcsán már bemutattam, nem annyira egyszerű, mint azt a jelenből visszatekintve a kutató gondolja. Ha a középkori előzményekből indulunk ki, az egyházmegye és a lelkipásztorkodás kereteként szolgáló plébánia között egyértelműen a főesperesség jelenik meg mint köztes egyházigazgatási szint. Ezt találjuk a veszprémi egyházmegyére vonatkozó forrásokban is. Az egyházmegyén belül mind a pápai adójegyzékek, mind az 1550-ben készült plébánia-összeírás főesperességeket különböztet meg. Ezek alatt található a plébániák – további kisebb egységekbe, vicariákba szervezve.²⁸⁵ A veszprémi püspökség 19. századi igazgatására vonatkozó korábbi kutatásaim ugyanezt a képet erősítették meg,²⁸⁶ már ami a területi beosztást illeti, hiszen a középkori és a 19. századi főesperesek jogköre között lényeges különbség volt.

A középkorban, különösen annak későbbi évszázadaiban a főesperesek gyakorlatilag ordináriusi jogosítványokkal rendelkeztek a főesperességük területén fekvő plébániák, azok plébánosai felett. A teljesség igénye nélkül a jogosítványaik közé tartozott a klerikusok kisebb vétkei fölötti bíraskodás, a főesperesség területén lévő javadalmak betöltése, a főesperesség papjainak területi gyűlések tartása. Árulkodó e tekintetben az esperesi kerületek középkori megnevezése (*vicaria*) amely egyértelműen jelzi, hogy vezetőik hivatalukat a főesperesektől nyerték el. Mindezek, tekintve, hogy a főesperesek kiválasztásába, mivel e tisztségek a középkor folyamán a káptalan javadalmaivá váltak, a megyéspüspöknek korlátozott beleszólása volt, sértette az ordinárius

284 Az esperesi kerületek változásainak bemutatásához felhasználtam egy korábbi tanulmányom szövegét. HERMANN 2008.

285 A pápai tizedjegyzékek kiadása: [FEJÉRPATAKY] [1889]. A veszprémi egyházmegyére vonatkozó részek 373–405.; ORTVAY 1891–1892. 1. 283–308. A vonatkozó részt Nagy Imre készítette. FRAKNÓI-LUKSICS 1896–1907. II. 64–84., az egyes települések értelmezéséhez lásd ugyane kötet bevezetőjét LXXI–CII. Az 1550-es plébánia-összeírás KARÁCSONYI-KOLLÁNYI-LUKSICS 1912. 454–462.

286 Az egyházmegye 19. századi területi beosztásáról az egyházmegye nyomtatott sematizmusai nyújtanak tájékoztatást.

püspök érdekeit. Ezért már a középkor folyamán megkísérelték jogosítványaik visszaszorítását különböző zsinati határozatok segítségével. Részben ezt a célt szolgálta a helynökök (*vicarius*) kinevezése is.²⁸⁷ Veszprémben a 14. század első harmadában jelennek meg a helynöki tisztségre vonatkozó adatok, a források azonban a 15. századtól szaporodnak meg jelentősen.²⁸⁸

A tridenti zsinat rendelkezései nyomán a korábban jelentős hatalommal rendelkező főespereseket egyértelműen a főpásztor alá rendelték, korábbi jog- és feladatkörüket végérvényesen a püspök által kinevezett helynökök látták el. Ezzel együtt járt a tisztség értékének devalválódása, valós hatalom és feladatkör híján egyre inkább pusztá címmé vált.²⁸⁹

Az egyházmegyére vonatkozó 18. századi forrásokban alig találkozunk a főesperesek említéseivel, s meglehetősen következtetlenül használták a korban a főesperességek fogalmát is. Ez utóbbiak szerepét az egyházszerzetben az esperesi kerületek, a korszakban eltűnő főesperesek egyházigazgatásban elfoglalt helyét pedig a helynökök vették át.

Az egyházigazgatás középső szintjének vizsgálata megerősíti azt a dolgot elején megfogalmazott állítást, amely a dolgozat egyházszerzetre vonatkozó eredményeinek általánosíthatóságával kapcsolatban óvatosságra int. Az esztergomi főegyházmegyében fennmaradtak a főesperességek, vezetői részt vettek területükön az egyházkormányzati munkában. Egy keltezetlen, az elenchus alapján a 18. század derekára datálható esztergomi feljegyzés a főesperest mint „*archidiaconus est vicarius proximus episcopi*” határozza meg. Feladataként említi a főpásztor helyett a kánoni látogatások elvégzését, a kisebb ügyekben történő igazságszolgáltatást, valamint közelebbről meg nem határozott tárgyak megáldását, felszentelését. Hangsúlyozza a feljegyzés szerzője, hogy a tridenti zsinat rendelkezései jelentősen csökkentették a főesperesek jogkörét, s meg is határozza ezeket: külön püspöki felhatalmazás nélkül nem rendelkezhetnek a lelkipásztori feladatok ellátásáról (*jurisdictio, dimissio*), a felszentelésre várókat nem vizsgálhatják, s nem adhatnak engedélyt felszentelésükre sem.²⁹⁰ Bedy Vince a győri káptalan történetéről szóló munkájában említi, hogy a szombathelyi főesperes ellen a 18. század első felében a győri szentszéken eljárás folyt a vád szerint azért, mert főesperessége területén nem vizsgázott

287 KMTL 184. (egyházmegye, a szócikket Érszegi Géza és Koszta László készítette, lásd még a 184. és 185. oldalak közti térképet a későközépkori magyar egyházszerzetről) 198–199. (esperes, a szócikket Érszegi Géza készítette); magyarul legújabban Kiss 2009b. általában 247–248., részletesen SZENTIRMAI 1957.

288 GUTHEIL 2007. és ÉRSZEGI–SOLYMOSI 2010. passim.

289 A témáról röviden, további irodalommal LTHK 1. 824–825. (Archidiacon, a szócikket August Franzen készítette) és WILLAERT 1979. 93. Maga a zsinat egyébként nem foglalkozott külön a főesperesek szerepével, a változások a helynök szerepének felértékeléséből és a zsinat szelleméből következtek. Vö. WOHLMUTH 2002.

290 PL AEV no 1236. 4–6., idézett rész 4.

papokat alkalmazott.²⁹¹ Ha Bedy megfogalmazása helyes, akkor nem a papok alkalmazása, hanem az alkalmazott papok képzetlensége jelentett problémát. Mindkét egyházmegye esetében tehát nem csupán létezett a főesperesi tisztség a korszakban, hanem bizonyos, alapvetően a főpásztornak fenntartott jogkörök továbbra is a tisztséggel jártak együtt.

A Kárpát-medence keleti felében, az erdélyi püspökség területén a főesperességek és esperességek érdekes keveredése figyelhető meg. Ferenczi Sándor szerint 1753-ban már 17 adminisztratív egység volt kialakítva a hatalmas kiterjedésű egyházmegyében. Ekkor nyolc főesperes és kilenc esperes működött. Mint írja, „[m]egfigyelhető, hogy a később helyreállítandó főesperességekben – a plébániák alacsony száma miatt is – csak alesperes van, a nagyobb főesperesi kerületekben pedig alesperes is van. Csak főesperes hat, főesperes és alesperes három, alesperes hat kerületben működött. A háromszéki főesperes a kézdi-orbai főesperesi címet viselte. Az ügynevezett sedis saxonicalibusban és a fogarasi kerületben sem főesperes, sem alesperes nem volt. Ezeket a kerületeket szerzetesek pasztorálták.”²⁹²

A fejezet első felében bemutatom a főesperességekről, főesperesekről szóló veszprémi adatokat, megkísérlem rendszerezni azokat; ezt követően pedig a 18. században az egyházszerkezet középszintjét jelentő esperesi kerületi rendszer kialakulását veszem sorra területenkénti csoportosításban.

III.1. Egy nem létező igazgatási szint: a főesperességek

A középkor végén az egyházmegyét alkotó megyék közül Fejér és Zala egy-egy főesperességet alkotott. Somogyban két főesperesség volt, a megye nyugati felén a segesdi, a keleti részén pedig a somogyi terült el. Ugyancsak két főesperesség volt található Veszprém megyében, azonban ezek közül a megye északi felét magába foglaló pápai főesperesség a szomszédos győri egyházmegye részét alkotta, s csak a Bakony gerincétől délre elterülő veszprémi főesperesség tartozott az általam vizsgált egyházmegyéhez. Pilis megye, amelyet később, a 17. század közepén Pest megyével, illetve a korábban Fejér megyéhez tartozott Solti székkal egyesítettek, ekkor még önálló megyeként alkotta az egyházmegye budai főesperességét.²⁹³ A középkorban tehát hat fő-

²⁹¹ Bedy 1938. 51.

²⁹² Ferenczi a latin vicearchidiaconus szó szerinti fordítását használva alesperesnek hívja az általam esperesnek nevezett tisztséget. Sajnos nem közöl információt a főesperesek és az esperesek feladatköréről, így nem derül ki, hogy a főesperesek és az esperesek feladataiban, jogkörében volt-e különbség. Ferenczi 2009. 72.

²⁹³ A középkori állapotokat mutatja az ország egyházmegyéit és főesperességeit bemutató térkép a KMTL 184 és 185. oldala között. A segesdi főesperesség létre a kora középkori igazgatási rendszer szolgáltathatja a magyarázatot (ahogy a szomszédos, győri egyházmegye részét képező pápai főesperességére is). Ezek a főesperességek a püspökség alapításakor létező, később megszűnt ispánságokhoz kapcsolódóan jöttek létre. A középkori segesdi főesperes-

esperesség, név szerint a budai, a fehérvári, a veszprémi vagy székesegyházi, a zalai, a segesdi és a somogyi alkotta az egyházmegyét. Ezek területe és egyházszerkezete között azonban jelentős különbségek voltak.²⁹⁴

A főesperességek vezetői, a főesperesek a székesegyház kanonokjai is voltak egyben. Egy 1550-es összeírásban a főesperesek sorrendje a káptalanon belül a következőképp alakult: a négy oszlopos kanonokot követte a Mindenszentekről nevezett kisprépost, aki egyúttal székesegyházi főesperes is volt, majd a somogyi, a zalai és a budai főesperes következett. Őket követte a hantai és az őrsi prépost, s csak ez után jött a fehérvári főesperes.²⁹⁵ A 16–17. század folyamán mind az egyházmegye, mind a káptalan történetének legkritikusabb szakaszát élte meg. A budai, fehérvári, segesdi és somogyi főesperességek már a 16. század derekára teljes egészében török uralom alá kerültek, s jelentős területeket veszített a veszprémi és a zalai főesperesség is. Mindez a reformáció térhódításával karöltve magával hozta a katolikus egyházszerkezet jelentős, sok helyütt teljes leépülését. Ennek egyenes következménye volt az esperesi kerületek (*vicaria*) és a főesperességek eltűnése. Ezzel párhuzamosan a középkorban 36 tagból álló káptalan is megszűnt.

A veszprémi püspökök a 17. század első harmadában tették meg az első lépéseket az egyházmegye újjászervezése felé. Ezek közül az egyik legkorábbi a káptalan 1630-ban történt újjáalakítása volt. A főesperességek újkori történetének kezdete is ehhez az eseményhez köthető. Alapításakor a székeskáptalan mindössze öt kanonokot számlált, ezek között azonban már szerepelt a zalai főesperes is.²⁹⁶ Ez a tisztség Pfeiffer János névtára alapján az egész 17. században adatolható.²⁹⁷ A 17. század harmicas-negyvenes éveiben

ségről röviden lásd MAGYAR 1985. 35–36. A budai főesperesség Pilis mellett magába foglalta a Nagyszigetet (a mai Csepel- vagy Ráckevei-szigetet), valamint bizonyos Fejér megyei településeket. Ez utóbbiak itteni jelenléte talán a megyeszervezet egy korai állapotának emlékei, vö. ZSOLDOS 2001. 32. A budai főesperességet eredetileg szentendrei főesperességnek hívták, nevét a 14. század első harmadában változtatták meg, miután a veszprémi püspök 1318-ban elcserélte szentendrei birtokát a királlyal. Szentendrei főesperes 1323-ban fordult elő utoljára. GUTHEIL 2007. 18. 8. jegyzet (1. számú oklevél) és 89–90. (51. oklevélhez írott megjegyzések).

294 A főesperességeket az előző jegyzetben hivatkozott térkép mellett a középkori egyházmegyét ábrázoló térképek is tartalmazzák. HRUBANT–ORTVAY 1888. és HERMANN–KARLINSZKY 2010. (első előzéken).

295 KREDICS–MADARÁSZ–SOLYOSI 1997. 324. Ez a sorrend figyelhető meg az ugyanebből az évből fennmaradt plébános-összeírásban is (kivéve természetesen a két prépostot). KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 454. A káptalan, s köztük a főesperesek 16. századi történetéhez lásd LUKCSICS 1908.

296 PÁKAY 1941. 295. Mint írja, hat kanonoki stallumot szerveztek, de csak ötöt töltöttek be. Hatodik kanonok kinevezésére szerinte csak az 1660-as években került sor, ez az állítás azonban Pietro Mariani kanonok 1637-es vallomása tükrében felülvizsgálatra szorul. A vallomást idézi MOLNÁR 2003. 128. (541. jegyzet).

297 A káptalan visszaállításakor Szentimrei Mártont nevezték ki zalai főesperessé. Az őt követő főesperesek Hortenzius Fábián (1642), Berkes Péter (1646), Szakonyi János (1652, 1659), Farkas István (1659), Tábi Mihály (1662, 1663), Csatári Gergely (1665), Néveri András (1673) voltak.

fehérvári főesperesről közöl adatokat Pfeiffer János.²⁹⁸ 1660-ban felbukkan a forrásokban a somogyi főesperes,²⁹⁹ majd a század utolsó évtizedében jelent meg a székesegyházi főesperes a kanonokok között.³⁰⁰ A püspökök kánoni vizsgálata során felvett jegyzőkönyvekben is található főesperesekre vonatkozó adatok. 1637-ben csupán azt említi a jegyzőkönyv, hogy ekkor két főesperes volt a káptalanban,³⁰¹ 1668-ban azonban már megnevezték a két főesperes címét is: a zalait és a somogyit említette a jegyzőkönyv.³⁰² A káptalan 1667-es statútumában is két főesperest neveztek meg, a zalait és egy másikat.³⁰³ A Pfeiffer János által közölt adatok alapján a főesperesi címek 17. századi használatát a következőképp lehet összefoglalni. A káptalan visszaállítását követően a négy oszlopos kanonok mellett előbb egy, majd nem sokkal később kettő (mester)kanonok volt tagja a káptalannak. Ez utóbbiak főesperesi címet viseltek, amelyek közül az egyik a zalai, a másik a század első felében a fehérvári, a század derekától pedig a somogyi lehetett. Valamikor a század vége felé megjelent a székesegyházi főesperesi cím, amely állandósult, a káptalan ötödik stalluma lett már a 18. század fordulójára. Az adatok arra engednek következtetni,

- PFEIFFER 1987. passim. Ezt követően a 18. század első harmadában Pápai János viselte a zalai főesperesi címet 1726 és 1729 között (mester)kanonokként. 1726. VII. 1.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1027. [355.]; 1729. I. 27.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. [618.].
- 298 Gálfi János (1635), Húsvét Ambrus (1642), Berkes Péter (1643, 1646). Berkest 1646-ban egy személyben fehérvári és zalai főesperesnek írja. PFEIFFER 1987. 102., 122. és 77.
- 299 Kun István László (1660), Bocsárdi Imre (1695). PFEIFFER 1987. 147. és 79–80. Ságodi István (mester)kanonokként használta ezt a címet. 1702. III. 15.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 86. [869.], 1702. XII. 15.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 99. [894.], 1703. VI. 21.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 111. [914].
- 300 Albert István (1693), Bocsárdi Imre (1699). PFEIFFER 1987. 68–69. és 79–80. A székesegyházi főesperesi stallum 18. századi birtokosainak adatait lásd a függelékben.
- 301 Pietro Mariani kanonok vallomását idézi MOLNÁR 2003. 128. (541. jegyzet). Maga a szöveg nem teljesen egyértelmű a kanonokok számát illetően, ugyanis a nagyprépost és az olvasókanonok mellett két kisebb prépostot – nyilvánvalóan a hantai és a (felső)örsi prépostra gondolt –, két főesperest és két (mester)kanonokot említ, majd megjegyzi, hogy összesen hat kanonok van, akik közül négyen viselnek méltóságot. Pfeiffer János adatai szerint ekkor a vallomástevő Mariani olvasókanonok és hantai prépost volt egy személyben, Sobri Márton nagyprépost pedig egyidejűleg felsőörsi prépost is volt. Mivel Acsádi Benedek ekkor örkanonok vagy éneklőkanonok volt, a négy oszlopos kanonok mellett lehetett a két főesperes a káptalan tagja. PFEIFFER 1987. 66. (Acsádi), 156–157. (Mariani) és 197–198. (Sobri)
- 302 „*archidiaconatus Saladiensis et archidiaconatus Simidiensis*” Szakonyi Károly nagyprépost vallomását idézi MOLNÁR 2003. 128. (541. jegyzet). A főespereseken kívül a nagyprépost, az olvasó-, az éneklő- és az örkanonok szerepel a káptalan tagjaként.
- 303 A kanonokok felsorolásában két személy – Farkas István éneklőkanonok és Csatári Gergely – szerepel zalai főesperesként. Ez nyilvánvaló elírás. A kérdés eldöntésében a névtár sem segít, mivel itt is mindketten zalai főespereseként vannak feltüntetve, bár tisztségviselésük évköre a szócikkek alapján nem dönthető el egyértelműen. A statútum kiadása PFEIFFER 1943. 31–56., idézett rész 32. (A kiadásban nem szerepel az eredeti irat jelzete, a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban eddig nem sikerült a nyomára bukkannom.); PFEIFFER 1987. 85., 98. Az 1668-as adat alapján feltételezhető, hogy a somogyi főesperesség szerepel az eredeti dokumentumban.

hogy a – korábban használt címek közül a vélhetően magasabb presztízsű – zalai főesperesi címet váltotta fel a székesegyházi. A képet a korszakra vonatkozó források összegyűjtésével nyilvánvalóan lehetne még finomítani. Kérdés, vajon mi állhatott a főesperesi címek 17. század közepi – fehérvári és somogyi főesperesek –, illetve századvégi – zalai és székesegyházi főesperesek – felcserélődésének hátterében.

A 18. század közelebről vizsgált időszakában a főesperesi címek, leszámítva a székesegyházi főesperesi tisztelet, gyakorlatilag kikerültek a kanonoki életpályákból. A század elejéről van adatom a somogyi főesperesi címre. Ezt Ságodi István viselte 1702-ben és 1703-ban (mester)kanonoksága alatt. Zalai főesperesként kerül elő Pápai János, aki szintén az utolsó kanonoki stallumba történt kinevezése után, 1726 és 1729 között használta ezt a címet. A két előfordulás között Fabsics Mihályt említi egy forrás főesperesként 1722-ben. Használt címének pontosabb megnevezése azonban nem szerepel a dokumentumban. A székesegyházi főesperes ekkor Szabadi János volt, aki ráadásul Fabsiccsal együtt szerepel a dokumentumban.³⁰⁴ Bizonyára a somogyi vagy a zalai főesperességről lehetett szó. Bő tíz évvel későbből van az utolsó adatom a főesperesi tisztség e típusának említéséről. 1734-ben és 1735-ben Pöstyéni Mihály (mester)kanonok, aki korábban kerületi esperesként működött Válon, budai főesperesként bukkan fel több forrásban is.³⁰⁵ A káptalan utolsó kanonkjának főesperességére utaló adatok látható esetlegessége arra utal, hogy óvatosan kell bánni a jelenség értékelésével. Elképzelhető, hogy a cím lassú elhalásának a folyamatát látjuk, a titulus ekkorra annyira elértéktelenedett, hogy csak néhányan tartották fontosnak viselni – talán érzelmi szempontból, bár Pöstyéni Mihályon kívül nem sikerült kapcsolatot találnom a viselt főesperesi cím és az érintett személy között. A három előfordulás három különböző főesperességre vonatkozik, azt sugallva, hogy esetleges volt, ki melyik terület címét kapja meg, használja. 1735-öt követően a források másfél évtizedig nem említik ezt a titulust leszámítva a káptalan ötödik stallumává vált székesegyházi főesperest. A főesperesség mint tágabb területi egység azonban létezet, amint arról később lesz szó.

A cím újbóli megjelenése Padányi Bíró Márton püspökségének idejére tehető. 1749-ben Bíró Márton négy kerületi esperesét, a fehérvárit, a segesdit, a zalaegerszegit, és a tapolcait tiszteletbeli kanonoknak nevezte ki. Ezt követően Szopkovics János marcali plébános, egyúttal segesdi kerületi esperes a hiteleshelyi kiadmányok méltóságsorában – de kizárólag csak ebben a forrástípusban – tíz éven keresztül mint segesdi főesperes (*archidiaconus*) szerepel, majd 1759 februárjától ismét segesdi esperesként (*vicearchidiaconus*) említik a

304 1722. VI. 8.: MFL VII. 6. Prot. Conv. Veszp. 58.

305 1734. V.: SzPL no 5068. 3.; 1735. II. 2.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 1. [2.]; XII. 6.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.]

méltóságsorok.³⁰⁶ Egyértelművé teszi a különbséget, hogy tiszteletbeli kano-
noktársait ez alatt az idő alatt is következetesen kerületük espereseként jegyzik.

A következő főesperesi cím, amely felbukkan a forrásokban a fehérvári.
1755-ben Dravec József eddigi fehérvári kerületi esperest, címzetes kanonokot
Bíró Márton püspök veszprémi plébánossá és ezzel együtt a veszprémi Szent
Anna szeminárium prefektusává nevezte ki. Ugyanebben az okiratban ketté-
osztotta a veszprémi esperesi kerületet, s ezek egyikének esperesévé is meg-
tette az új veszprémi plébánost. Végezetül a három Fejér és Pilis megyékben
található esperesi kerületből egy főesperességet, a fehérvári főesperességet
alakította meg a főpásztor, s ennek első főesperesévé is kinevezte Dravecet.³⁰⁷
Ez a kinevező okirat több okból is érdekes, itt azonban csak a főesperesség
szempontjából vizsgálom. A kinevezés nem utal arra, hogy a püspök a fehér-
vári főesperesség kialakításával egy már meglévő rendszert alakított volna át.
Pöstyéni Mihály 20 évvel korábbi budai főesperessége tehát vagy nyomta-
lanul elenyészett az idők folyamán, vagy mint konkrét igazgatási terület,
egyáltalán mint olyan cím, amelyhez egy meghatározott terület fogalma
társult volna, már a maga korában sem létezett. A másik érdekesség, hogy
Dravec kinevezésén kívül Bíró Márton másnak nem adományozott főesperes-
séget, holott kézenfekvő lett volna „betöltenie” a zalai, vagy épp a somogyi
főesperesi tisztelet is. A lehetséges magyarázatot Bíró Márton személyi poli-
tikájában, helyesebben annak korlátozott lehetőségeiben vélem felfedezni.
Ezt a következő fejezetben a káptalan tagjainak vizsgálata kapcsán részlete-
sen is be fogom bemutatni, annyit azonban meg kell előlegeznem, hogy 1745
és 1755 között egyetlen káptalani javadalom sem üresedett meg, jelentősen
szűkítve ezzel a főpásztor mozgásterét munkatársai jutalmazásában, megfe-
lelő javadalomhoz juttatásában. Erre válaszként születhetett döntés 1749-ben
a tiszteletbeli kanonokok kinevezéséről, illetve 1755-ben a kitüntető fehérvári
főesperesi cím adományozásáról. Az 1755-öt követő öt év alatt aztán a káp-
talan teljesen kicserélődött, s ez részben feleslegessé tette az újonnan létreho-
zott címek további használatát. A tiszteletbeli kanonoki címmel ellentétben a
későbbiekben nem került sor sem a fehérvári, sem más főesperesi cím ado-
mányozására.

A korszak általam ismert utolsó főesperesi említése is elég különös szöveg-
környezetben történt. Koller Ignác püspök 1769-ben zalaegerszegi plébánossá,
s ezzel együtt a zalaegerszegi kerület esperesévé nevezte ki Mulai Jánost.
A kinevezésben olvasható, hogy a zalaegerszegi esperesplébános egyben hi-
vatalból zalai főesperes is volt.³⁰⁸ Ennek értelmezése sem egyszerű feladat.

306 Főesperesként: 1749. augusztus 15. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [680.], 1759. január 2.
MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 2. [351–352.], esperesként: 1759. február 13. MNL VeML
XII.1.i.aa. tom. 16. no 36. [402].

307 1755. XII. 11.: VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31.

308 A beszúrás a következőképp szól: „(NB. Ubi Parochus non est simul [V]ice] A[rchi] Diaconus,

Feltehetően nem beszélhetünk másról, mint az egyházmegyében kiemelkedő jelentőségű zalaegerszegi plébániának, az ezzel az 1740-es évektől összekapcsolódott egerszegi esperesi tisztségnek, illetve a főpásztor közvetlen környezetéből, a püspöki aulából a plébániára került korábbi ceremoniárius személyének szóló kitüntetésről, vagy inkább kitüntető figyelemről főpásztor részéről.

A 18. századi főesperesi említések bemutatása meggyőzően bizonyítja, hogy a korban a főesperességek valós feladat- és jogkörrel járó tisztségként, javadalomként nem értelmezhetők, s címként történő adományozásuk sem volt része – eltekintve egy-két próbálkozástól – az egyházmegye karriermodelljének.

Egyetlen olyan adatról van tudomásom, amely esetleg arra mutat, hogy a főesperesek és a főesperességek területe között létezett valamiféle kapcsolat. 1734-ben Szabó Ferenc nagyvázsonyi esperesplébános és Padányi Bíró Márton székesegyházi főesperes közösen részt vett a veszprémi főesperesség összeírásában. Ugyanekkor Pöstyéni Mihály kanonok, budai főesperes a budai és a fehérvári kerületek összeírásánál van jelen (legalábbis a jegyzőkönyvek aláírójaként szerepel). Társa mindkét esetben Maszár András esperes volt. Ilyenfajta aktivitásra ezt követően nem ismerek példát.³⁰⁹

Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a kortársak nem tartották számon a főesperességet mint egyfajta „számítási” területi egységet. Erre számtalan forrásadattal rendelkezünk. Az 1730-as évek elején említik a budai főesperességet, mégpedig egy jövedelem-összeírás címében.³¹⁰ Ez alatt a terület alatt ekkor az összeírók Pilis és Fejér megyék teljes területét, valamint Veszprém megye nagy részét értették – leszámítva ez utóbbiból Nagyvázsony és Vöröstó plébániákat. Ugyanebben az összeírásban a zalai és a somogyi főesperesség fogja össze az adott megye plébániáit. 1734-ben született egy összeírás a veszprémi főesperesség plébániáiról.³¹¹ A Somogy megyében található kerületek espereseinek kinevezésekor rendszeresen visszatérő formula, hogy az illetőt a Somogy megyében, azaz a somogyi / kaposi főesperességben lévő kerület élére állítják.³¹² A példákat tovább lehetne szaporítani. A fenti említések azt mutatják, hogy a kortársak tisztában voltak azzal, hogy egy egyházmegyében kell, hogy legyenek főesperességek, ezeknek azonban a korszakban semmi más funkciójuk nem volt, minthogy az egyházmegye négy „tájegységét” jelöljék: mégpedig a püspökség nyugati zalai, déli somogyi,

addend[a] est nec non Archi-Diaconalia” [kiemelés az eredetiben]. 1769. IV. 23.: VÉL I.1.39.b. tom. 20. 42–43., az idézett rész 42.

309 Veszprémi kerület: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7., budai kerület: SzPL no 117. további jelzet nélkül, fehérvári kerület: SzPL no 117A/vvv.

310 VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4.

311 VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7.

312 Például Domanicki János szili plébános kinevezésekor 1745-ben. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 15–17.

keleti–északkeleti budai / fehérvári, valamint központi régióját. Zala és Somogy esetében a megye szinte teljesen egybeesett azzal a területtel, amelyet az adott főesperességgel jelöltek.³¹³ A székesegyházi és a budai / fehérvári főesperesség esetében viszont más volt a helyzet, mivel itt egyrészt eggyel több megye(rész) volt, mint főesperesség, másrészt, amint azt az alábbiakban bemutatom, az esperesi kerületek határai jelentősen eltértek a megyehatártól.

A főesperességek helyzete az 1777-es egyházmegyei rendezést követően tisztázódott. A főesperesség mint az esperesi kerületek és az egyházmegye között elhelyezkedő területi egység lett meghatározva, funkciója azonban továbbra sem volt más, mint egyfajta számítási egységként közrefogni egy adott régió esperesi kerületeit. Három főesperességre osztották fel a püspökséget: a székesegyházira, a somogyira és a zalaira.³¹⁴ Az ekkor kialakított főesperességek a megyék határvonalát követték, ettől csak az egyházmegyei határok mentén tértek el a szükséges mértékben, az egyházmegyén belül nem.³¹⁵ Funkcionálisan a főesperesi címeket továbbra is tiszteletbeli címeknek tarthatjuk, amelyeket az 1777 után létszámában kibővített káptalan javadalmaihoz kapcsoltak.³¹⁶ A 19. század elején. 1813/14-ben jelentős módosításokat eszközöltek az egyházmegye területi igazgatásában. Ehhez kapcsolódóan létrehozták a meglévők mellé a pápai és a segesdi főesperesi címeket és a hozzájuk kapcsolható területi egységeket, észszerűsítették az esperesi kerületi beosztást is. Így került például a világi közigazgatás változását majdnem másfél száz évvel megelőzve a füredi és a tapolcai kerület a veszprémi főesperességhez.³¹⁷

A középszintű egyházigazgatás változásait területi alapon mutatom be részletesebben. Ehhez, a már a plébániahálózat bemutatásánál is használt megyei keretek mellett a korszak négy „számítási” területi egységét, a főesperességeket is felhasználom.

313 Zala és Somogy esetében a korszak elején nem is tudták függetleníteni egymástól a világi igazgatás és az egyházi igazgatás e két egységét. A veszprémi főesperesség már idézett 1734-es összeírásában a Veszprém megyei Mezőkomárom plébánia filiái közül Váras- és Faluhídvégről feljegyezték, hogy a somogyi főesperességben vannak. E két település az egész korszakban Mezőkomáromhoz tartozott, később azonban már nem csak ezeket, hanem a szomszédos somogyi Nagyberényt, sőt, (Balaton)endrédet is a veszprémi főesperességhez számították. 1734: VÉL I.1.13. fas. 1. no 7.; későbbi adatok pl. 1771: VÉL I.1.38. fasc. 1. no 84.

314 VÉL I.1.26. no 31. és 32.

315 Ilyen eltérés volt például a Fejér megyéből itt maradt Ladány esete, amely az anyaegyházát követve a veszprémi főesperesség része lett.

316 A veszprémi káptalan stallumaihoz kötött főesperesi címek létrehozásáról a káptalan a főpásztorral 1777. október 18-ai ülésén tárgyalta, s még aznap megszületett Bajzát József püspök döntése a kérdésben. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 74–78.

317 Az 1813-as sematizmusban még a régi beosztás szerepel, a következő évi névtár hozza először a két új főesperességet. *Catalogus cleri diocesis Wesprimiensis* 1813. és 1814.

III.2. Esperesi kerületek Pilis és Fejér megyék területén (budai / fehérvári főesperesség)

A budai vagy más néven fehérvári főesperesség 18. századi területén a középkorban két főesperesség osztozott. A budait négy esperesi kerület alkotta, a fehérvári pedig két kerületből állt.³¹⁸ Mint arról az 1550-es, már hivatkozott egyházmegye-összeírás is tanúskodik, a 16. század derekára mindkét főesperességet szinte teljes egészében elfoglalták az oszmán csapatok. Ennek tudható be, hogy a főesperességek alá tartozó esperesi kerületek nevééről és kiterjedéséről nem jegyezték fel adatokat az összeírók.³¹⁹

Buda és a környékbeli területek visszafoglalását követően azonnal hozzáláttak azok betelepítéséhez. Az új, zömmel katolikus német telepesek beköltözésével párhuzamosan folyt a katolikus egyházszervezet kiépítése is. Buda környékét viszonylag hamar, már a 17. század végére sikerült benépesíteni; ezt tükrözi a plébániahálózat is, amelynek az 1710-es évektől történő gyors kiépítéséről korábban már volt szó. Az 1728-as, valamint az 1732/33-as összeírás szerint az egész egyházmegyében itt volt a legsűrűbb a plébániahálózat szövege. Jóval lassabban haladt az egyházszervezet kiépítése a nagyobb területű Fejér megyében. A plébániák számának növekedésével Pilis megyében már az 1710-es évek végén szükséges lehetett a középszintű igazgatás megszervezése, s Fejér megye meglévő plébániái is ehhez kapcsolódhattak (legalábbis a Pilissel határos területeken fekvő plébániák).³²⁰ Az első forrásokkal is adatható esperes, Pöstyéni Mihály személye egyértelműen mutatja, hogy a

318 Mint korábban utaltam rá, a középkori és a 18. századi egyházmegye határok ezen a területen jelentősen különböztek egymástól. A veszprémi egyházmegye több Esztergom és Komárom megyei településről lemondani kényszerült az esztergomi érsekség javára a török háborúk után. Vö. a középkori viszonyokra ORTVAY 1891–1892. 283–308., a 18. századiakra pedig VÉL I.1.8. tom. 4.

319 KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 454.

320 Pfeiffer János a vörösvári anyakönyvre hivatkozva azt állítja, hogy annak plébánosa, Kemetmilner Placid bencés szerzetes egyúttal esperesi tisztséget is viselt. Kemetmilner 1702 és 1705, majd 1711 és 1723 között volt vörösvári plébános. PFEIFFER 1987. 594. Az anyakönyvben azonban nem található Kemetmilner esperességére utaló adat. A plébános maga is csupán egy alkalommal fordul elő név szerint az anyakönyvben egy temetés kapcsán. Vörösvár vegyes anyakönyv 1693–1766., a plébános említése: 144v., MNL OL X 2117 A457. Pfeiffer adatának bizonytalansága ellenére érdemes annyit megjegyezni, hogy Vörösvár a 18. század első két évtizedében az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint jelentős vonzáskörzettel rendelkező plébánia volt. Leányegyházaként említik Kovácsit 1714-ig, Szántót 1722-ig, Solymárt pedig 1711-ben (máskor is előfordulnak solymáriak az anyakönyvben, azonban leányegyházként csak ekkor említik a települést). Ezeken kívül Csaba, Csobánka, Üröm, Veindorf neve is előkerül a bejegyzésekben. Nem tartom eleve kizártnak Kemetmilner esperességét. Amennyiben elfogadom Pfeiffer János forrásokkal jelenleg alá nem támasztott adatát, akkor bizonyára az 1710-es évek végén került sor Kemetmilner esperességére, s ő lehetett az első esperes az egyházmegyének ezen a területén.

Fejér és a Pilis megyei plébániák egy igazgatási egységet alkottak. Pöstyénit, aki egy Fejér megyei település, Vál plébánosa volt, első esperesi előfordulásakor, 1725-ben a budai kerület esperesének nevezték.³²¹ A kortársak azonban annak ellenére, hogy egy esperes állt a két megyét, Pilist és Fejért felölelő térség élén, megkülönböztették egymástól a két kerületet. Első alkalommal az 1726-ban elvégzett egyházlátogatás jegyzőkönyvének címlapján maradt fenn a két terület megkülönböztetésére utaló budai és váli kerület megnevezés.³²² Az összeírásban azonban nem tettek különbséget a két kerület között, annyira, hogy a pilisi és a Fejér megyei plébániák egymással keveredve találhatók meg benne. Pöstyéni 1733-ban kanonoki stallumot kapott, utóda az esperesi tisztségben Maszár András, a Pilis megyei Torbágy plébánosa lett. Az ő hivatali ideje alatt keletkezett források már következetesen budai és fehérvári kerületről tudósítanak (*districtus Albensis & Budensis*).³²³ Az évtized derekán a Helytartótanácsnak küldött plébánia-összeírás már külön sorolta fel a budai és a fehérvári kerületbe tartozó plébániákat, bár ekkor még bizonyíthatóan egy esperes irányította a két megyében fekvő plébániákat.³²⁴

A kerület fehérvári és budai kerületre történő szétválása előtt a nyugati területek leválását kell említenem. Az 1728-as és 1732/33-as összeírások tanúsága szerint ebbe a kerületbe tartozott Pilis és Fejér megyéken kívül Veszprém megye püspökség alá rendelt felének nagyobb része is.³²⁵ A hatalmas területű, bizonyára nehezen irányítható kerületből először a Veszprém megyei plébániák váltak ki 1733-1734 körül a veszprémi (székesegyházi) esperesi kerület létrehozásával összefüggésben. A két kerület határáról pontos információk nem állnak rendelkezésre, mivel ekkor Fejér megyében Székesfehérvártól nyugatra nem voltak plébániák, amelyek hovatarozásáról szólhatnának az összeírások. Fejér megye Mór–Bodajk–Iszkaszentgyörgy vonaltól nyugatra fekvő sávja ekkor még lakatlan volt. Ettől délre pedig részben a székesfehérvári

321 *Districtus Budensis vice-archi-diaconus* 1725. V. 14. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 863. [169].

322 „... in co[m]it[at]ibus vero Pest, Pilis & Sold unit[is], Alben[si], Szaladien[si], Simighien[si], districtibus autem Buden[si], Vállien[si], Keszthelien[si], Szala Egerszeghien[si] et Kaposien[si] existentium r[e]verendorum d[omi]norum in X[ris]to fratr[um], curatorum parochorum parochiar[um]ve administrator[um] introsertorum facta est canonica visitatio in anno D[omi]ni 1726” SzPL no 117. további jelzet nélkül.

323 Maszár András torbágyi plébános elbocsátójának címe például a következő: „*Dimissionales R[e]verendi D[omi]ni Vice Archi Diaconi Districtus Buden[is] & Alben[is]*”. 1736. XII. 13.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 287–288. idézett rész 287.

324 1735. XI. 21.: MNL OL C 38 Dic. Veszpr. no 1. 255v–258r. (fehérvári) és 258v–261r. (budai); az egységes vezetésre lásd az előző jegyzetet.

325 Veszprém megyéből Palota és Öskü plébániája tartozott 1728-ban ehhez a kerülethez. Két év múlva Városlódra került plébános, őt és foki társát 1732/33-ban még itt vették számba. Előbbit 1728-ban a somogyi kerületben írták össze. A Veszprém megye Zalába ékelődő szögletében lévő nagyvázsonyi és vöröstói plébániák ekkor a keszthelyi kerülethez tartoztak egészen az önálló veszprémi esperesi kerület létrehozásáig. 1728: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 1. és no 2.; 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10.

ferencesek vonzáskörzete, részben katolikus szempontból gondozatlan protestáns lakosságú falvak területek el. Határvonalról a két esperesi kerület között e korai időszakban nem lehet beszélni. A plébániahálózat hiányai következtében a két esperes működési területe úgy ért véget, vagy inkább úgy fogott el, hogy nem kapcsolódtak egymáshoz. A plébániahálózatban az 1740-es években bekövetkezett változások a veszprémi és az (akkor már önálló) fehérvári kerület közötti határt a megyehatárnál keletebbre jelölték ki. Az ezen a területen az 1740-es évek második felében megindult plébániaszervezés Bodajkon, Csóron, Szabadbattyánban, Fülén és Kálózon (Fejér megye), valamint Ósiben (Veszprém megye) eredményezett új plébániát. Bodajk és Csór a fehérvári kerülethez kerültek, míg a többi felsorolt plébánia a veszprémi kerületben létesült. Előbbi kettő szervesen kapcsolódott Fejér megye már meglévő plébániáihoz, utóbbiak annak plébániahányos déli területein létesültek. A véglegessé vált, s az egész korszakban nagyjából változatlan kerületi határ a megyehatárral többé-kevésbé párhuzamosan, attól keletebbre húzódott.³²⁶

A budai és fehérvári kerület felosztását az önálló veszprémi kerület létrehozása után három évvel, Maszár András esperes távoztát követően határozta el az egyházmegye vezetése. Bíró helynök 1737. január 22-én nevezte ki Dravec József váli és Schillinger Jakab zsámbéki plébánost a budai és fehérvári kerület esperesévé, amely tisztelet a bejegyzés szerint *alternative* kellett ellátniuk.³²⁷ A kinevezés értelmezésében egy évtizeddel későbbi somogyi adat lehet a segítségünkre.³²⁸ Eszerint az esperes az egész területen Dravec József lehetett, aki mellé segítségül, szintén esperesi címmel került Schillinger. Ők – nyilván a helynökkel, illetve a püspökkel egyetértésben – már a kezdetektől területi alapon osztották meg a feladataikat, a zsámbéki plébános Schillinger a budai kerületrészt, míg a váli plébános Dravec a fehérvári kerületrészt irányította. Ezzel a gyakorlatban megvalósult a kerület kettéválása, amely a megyehatár mentén következett be. A kinevezés fenti értelmezése magyarázatot nyújt egy talányosnak tűnő forrásra. Bíró Márton 1747-ben már püspökként Dravec Józsefet kinevezte a fehérvári kerület esperesének.³²⁹ A kinevezésben utalás történt eddig végzett munkájára is. A fenti gondolatmenettel összefüggésben valószínűnek tartom, hogy 1747 januárjában a kerület hivatalos kettéosztása történt meg, ami egyúttal szentesítette az évtizedes gyakorlatot. Sajnos Márkus Mihály budai esperesnek sem eredeti, 1739-1740

326 Eszerint a veszprémi, majd a palotai kerületbe esett a Fejér megyei Isztimér, Bakonykúti, (Sár)szentmihály, Szabadbattyán, Tác, Csősz, Soponya, Kálóz és a tőlük nyugatra fekvő néhány település.

327 „Die 22da Januar[ii] D[omi]nus R[evere]ndus Parochus Válliensis Josephus Dravec cu[m] D[omi]no R[evere]ndo Parocho Zsámbékien[si] Jacobo Schillinger p[ro] Districtu Buden[si] & Alben[si] *alternative* in Vice Archi Diacon[i] decretaliter per nos electi sunt ...” VÉL I.1.39.b. tom. 1. 151.

328 Solymosi László és Domanicki János esetének bemutatását lásd a somogyi főesperességnél. 329 1747. I. 3.: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 456–459.

körüli kinevezését, sem egy esetlegesen 1747-ben kelt újolagos kinevezését nem találtam meg. Ez utóbbi adattól függetlenül a fehérvári és a budai kerület szétválását – a korabeli gyakorlatot követve – 1737-hez kötöm. (IX/B. térkép)

Két évtized múltán, a plébániahálózat további sűrűsödését követve újabb területi változtatásra került sor. 1756. január 14-én hasította ki – részben a budai, részben a fehérvári kerületből – Bíró Márton püspök a ráckevei kerületet, s egyben nevezte ki a kerület első esperesévé Milchdorfer (Tejfalusi) György torbágyi plébánost.³³⁰ Az új esperesség létrehozásának előzményeit nem ismerjük részletesen. Lenti István helynök egy levelében pár odavetett sorban tudósít arról, hogy 1755 nyarán–őszén Milchdorfer György torbágyi plébános helyettesítette a bicskei plébánost – a fehérvári kerület esperesét – esperesi teendőinek ellátásában.³³¹ Milchdorfer 1755 tavaszán került Torbágyra, legkorábban ekkortól lehetett „helyettes” esperes. A helyettesítés oka, a bicskei plébános akadályoztatása megszűnhetett 1755 szeptemberére, s Lenti István helynök ekkor Milchdorfer kérését támogatva felvetette a kerület megosztásának lehetőségét.³³² Az új kerület kialakítása során mélyen belevágtak a budai esperesi kerület testébe, nem csupán a névadó Ráckevét is magába foglaló szigetet, hanem a Budától délnyugatra fekvő plébániákat is az új esperesség alá rendelték. Ennek következtében a rendezés területileg aránytalan kerületeket hozott létre. A Buda környéki plébániáknak a ráckevei kerület alá rendelésének oka Milchdorfer személye lehetett. Egyszerűbb volt az esperes plébániáját, Torbágyot s a közbeeső plébániákat az új kerülethez csatolni,

330 A budai kerületből Érd, Torbágy, Promontor, Ráckeve, Tétény, Tököl, Törökbálint és (Sziget)újfalu, a fehérvári kerületből pedig Adony, Ercsi, Pentele, Perkáta és Vajta került át az új kerületbe. VÉL I.1.39.b. tom. 12. 539–541. Az eseményről hírt ad a fehérvári kerület protocolluma is. Eszerint a kerület kialakítására februárban került sor, és Érdet nem a budai, hanem a fehérvári kerületből átszatoltként említette. SzPL no 5068. 101. Érdnek ez utóbbi egyházigazgatási beosztását erősíti, hogy 1752 nyarán egyházmegyes plébánosát a fehérvári kerület esperese, Dravec József vezette be állomáshelyére. SzPL no 5068. 66.

331 Ez az időszak azért is érdekes, mivel Dravec József váli esperesplébános Veszprémbé távozta (1755 júliusa) és Horvát Pál bicskei plébános esperesi kinevezése (1755 novembere) közé esik. SzPL no 5068. 90. Lenti István leveléből Horvát november előtti esperességére lehet következtetni, ami egyfajta kinevezést megelőző ideiglenes feladatellátást jelenthetett. VÉL I.1.38.B. tom. 12. 427–428.

332 Egy más tárgyú levelének utóiratában a következőképp ír Lenti István helynök: „*A D[omi]nus Millidorfris könyörög, hogy méltóztatnék Excellentiád továbbis a Vice-Expectességben meg tartani. Ha Excellentiádnak úgy tetszik, bizony talán meg maradhat, mert a Bicskei bizony nem ér reá, kivált már most gyakran a Coronánakis meg köll lenni. Ugyis ő néki lenne 12 Plebanus subalternusi, a Bicskeinek pedig 17.*” VÉL I.1.39.b. tom. 12. 427–428. Hogy 1755 év végén már eldöntött tény volt a ráckevei esperesi kerület felállítása, bizonyítja egy 1755. december 11-én kelt irat is, amelyben említik többek között a ráckevei kerületet is. VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31. A levélben említett korona a kerület papságának rendszeresen, évente legalább két alkalommal megtartott gyűlése volt, amely elsősorban teológiai, lelkipásztorkodással kapcsolatos kérdések kerültek napirendre, ugyanakkor ez biztosított rendszeres fórumot a papság kapcsolattartására is. A koronákról a veszprémi egyházmegye példáján bővebben DÉNESI 2007.

mint nem sokkal kinevezését követően ismételten egy új plébániához juttatni a kiszemelt esperest. A területi aránytalanságnak tudható be, hogy a budai és a ráckevei kerületek határa nem volt végleges. Torbágy és Törökbálint már Milchdorfer 1758-as Veszprémbe kerülését követően visszakerültek a budai kerületbe.³³³ A három másik dunántúli plébániát, Érdet, Promontort és Tétényt 1763. január 17-én csatolta vissza a budai kerülethez Koller Ignác püspök, mégpedig az érdi plébános, Tomisics János budai esperesi kinevezésével egyidejűleg, s minden bizonnyal a kinevezés miatt.³³⁴ (IX/A–D. térkép)

1777-ben a budai, a fehérvári és a ráckevei kerületek teljes területét leválasztották a veszprémi egyházmegyéről, és hozzávéve még a palotai kerület Fejér megyei plébániáit Székesfehérvár székhellyel új püspökséget hoztak létre ezen a területen.³³⁵ (VIII. térkép)

III.3. Esperesi kerületek Somogy megye területén (somogyi főesperesség)

Ahogy a 18. századi budai vagy más néven fehérvári főesperesség, úgy a somogyi területe is két középkori főesperességet, a segesdit és a somogyit foglalta magába. Előbbiről az 1550-es összeírás nem tudósít részletesen, pusztán azt tartalmazza, hogy négy esperesi kerület alkotta. Jóval többet tudunk meg a somogyi főesperességről. Név szerint felsorolja tíz kerületét, és megadja az alájuk tartozó(t) plébániák számát.³³⁶ (I. térkép)

- Kálmáncsai kerület (egykor 19 plébánia)
- Hedrehelyi kerület (egykor 18 plébánia)
- Kapolyi kerület (14 plébánia)
- Kaposfői kerület (20 plébánia)
- Somodori kerület (21 plébánia)
- Somogyvári kerület (21 plébánia)
- Gamási kerület (22 plébánia)
- Fejéregyházi kerület (18 plébánia)
- Zicsi kerület (17 plébánia)
- Foki kerület (19 plébánia)

333 Sajnos ennek pontos időpontjára nem találtam eddig adatokat. A törökbálinti plébános 1759. február 13-án a budai kerület koronájára volt hivatalos (ahol egyébként a solymári plébánossal egyetemben nem jelent meg). Mindkét plébániát vizitálta 1759 tavaszán Schönplflug Ferenc zsámbéki plébános, a budai kerület esperese, így kerületi hovatartozásuk ekkor nem lehet kétséges. 1759. II. 13.: VÉL I.1.39.b. tom. 18. 132.; 1759. IV. 19. előtt: SzPL no 117A/aaaa.

334 VÉL I.1.39.b. tom. 20. 6–7. Ezzel megismétlődni látszik Milchdorfer esete. Érdet plébánosa kinevezése miatt kellett a budai kerülethez csatolni. Tomisics két évvel korábban, 1761-ben már ajánlkozott esperesnek a ráckevei kerületbe, akkor a kinevezést más kapta meg. VÉL I.1.10. fasc. 2. no 36. és VÉL I.1.39.b. tom. 18. 520.

335 VÉL I.1.26. no 25.

336 KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 454. és 461.

Somogy megye egésze is a hódoltság területére esett, ennek következtében itt is a katolikus egyházszerkezet megszűnésével számolhatunk.³³⁷ Ezt alátámasztják a plébániahálózat 18. század eleji állapotát (hiányát) tükröző adatok is. Somogy megye plébániáinak száma – Pilis és Fejér megyéhez hasonlóan – az 1710-es években szaporodhatott meg annyira, hogy ezek irányítására esperes kinevezésére lehetett szükség. Az esperes alá tartozó kerületet somogyinak vagy kaposinak nevezték. A plébániák száma dinamikusan nőtt az 1710-es és 1720-as években, az 1732/33-as összeírás idejére 22-re növekedett. Ezt követően azonban tíz évig, egészen 1742-ig nincs tudomásom új plébánia megalapításáról. Az 1730-as években a kerület ténylegesen alig nyúlhatott túl a Nagyatád–Csököly–Kaposvár plébániák meghatározta vonalon. Az ettől délre eső, zömmel reformátusok lakta vidék még a 18. század végén is plébániahányos területnek számított. A zágrábi és a veszprémi püspökség közti határt a kerület csak Segesd–Atád térségében érthette el, de amint már szó volt róla, a megye délnyugati szögletében a két egyházmegye közé evangélikus településterület ékelődött Csurgó, Surd, Iharosberény központokkal. Az egyházszerkezet kiterjesztésével erre a területre már az 1710-es évek második felében megpróbálkoztak, ekkor még jobbra sikertelenül, majd az 1740-es évektől kezdődően alapítottak plébániákat a területen.

A megye (és az esperesi kerület) északi részén, a Balaton nyugati medencéjében, illetve a megye középső részén egészen az egyházmegye határát is jelentő tolnai határszakaszig már az 1720-as években kiépültek a plébániák, s ugyanez mondható el Somogy és Zala közötti határterületre, ahol mind a két oldalon viszonylag korai alapítású plébániák voltak találhatóak. A somogyi egyházszerkezet csak az 1740-es években terjeszkedett tovább dél felé, ekkorra azonban a kerület már túl volt több sikertelen és sikeres felosztási kísérleten.

A kerület első esperese feltételezhetően Vörös József kaposvári plébános volt, aki Hoss József adatai szerint 1718-tól látta el az esperesi teendőket.³³⁸ Ez az évszám megfelel a plébániahálózat kiépülésével az önálló kerületi igazgatásra támasztott igényeknek. A hatalmas területű esperesség igazgatása a plébániák számának növekedésével minden bizonnyal komoly nehézségekbe ütközött. Ezért az egyházmegye helynöke, Padányi Bíró Márton a somogyi kerület kettéosztása mellett döntött. 1734. október 1-jén nevezte ki Kis István igali plébánost a somogyi főesperesség alsó kerületének esperesévé. Ezzel együtt Vörös József eddigi esperest meghagyta a felső kerület esperesének.³³⁹

337 A terület lakosságának lelkigondozását, mint a hódoltság területének más részein is, elsősorban szerzetesek látták el. Somogy területén működött az andocsi jezsuita misszió. Ennek történetére lásd MOLNÁR 2003. 139–166.

338 Hoss 1948. 43.

339 „ordinavi ipsum [sc. Stephanum Kiss, parochum Igaliensem] vicearchidiaconum districtus inferioris archidiaconatus Simighiensis”, illetve „superioris vicearchidiaconus parochus Kaposiensis, Josephus Vörös maneat” VÉL I.1.39.b. tom. 1. 5–7. Jól látható a Dravec és Schillinger 1737-es

A kinevezés mellékleteként közölte az egyes kerületekbe beosztott plébániák neveit is. Ezen a listán az alsó kerületet igalinak, a felső kerületet pedig kaposinak nevezte Bíró Márton. (IX/B. térkép)

Tíz plébánia került az alsó kerületbe – Attala, Gölle, Igal, Karád, Látrány, Lengyeltóti, Mernye, Somogyvár, Szil és Törökkoppány –, és tizenkettő a felsőbe – Buzsák, Csököly, Kaposvár, Kéthely, Marcali, Mesztegnyő, Nagybajom, Segesd, Szentpál, Tapsony, Vid, és Vörs; említik még Szentbalázst és Kislakot, azonban plébános nélkül, s más források szerint ezeken a településeken ekkor még nem működtek plébániák. Területi szempontból jóval aránytalanabb volt a felosztás. Az alsó kerület mintegy harmadát, a felső mintegy kétharmadát tette ki a megyének. Ez utóbbihoz számíthatjuk a Nagyatád–Csököly–Kaposvár vonaltól délre fekvő vidéket is, ahol ekkor egyetlen plébánia sem működött.³⁴⁰

Az alsó és felső kerület elnevezésekre magyarázatul szolgál, ha a két kerületre Veszprémből, a püspöki székhelyről tekintünk. A kerületek névváltozatai, különösen a felső kerületé alkalmas arra, hogy megzavarja a kutatót. A somogyi felső kerületet Bíró később kaposinak nevezte, hiszen ehhez tartozott Kaposvár is. Ugyanakkor többször segesdi kerület elnevezés alatt bukkan fel a forrásokban, mivel területe nagyjából egybeesett a középkori segesdi főesperesség területével. A somogyi alsó kerületet esperese plébániájáról nevezték igalinak. Az elnevezésekben az igazi zavart az keltheti, hogy később épp Kaposvár hovartartozása változott meg, így a korábban alsónak nevezett kerület neve lett kaposi vagy kaposvári kerület, míg a felső esetében kisebb ingadozás után a segesdi kerület elnevezés rögzült.

A két kerület azonban alig egy esztendeig állott fenn. Vörös József esperes leváltását követően a helynök 1735. február 6-án Péntek György törökkoppányi plébánost nevezte ki a felső kerület esperesének. Ez a döntés a topográfia ismeretében kissé meglepőnek tűnik, hiszen Törökkoppány Somogy és Tolna megyék határán feküdt, a kiszemelt esperes kerülete pedig a megye túlsó felét foglalta magába. Egy másik kerületben fekvő plébániáról több más kerületet igazgattak esperesei akár éveken keresztül, de ezekben az esetekben a plébániák legalább szomszédosak voltak az érintett kerülettel, a század későbbi évtizedeiben pedig ilyen esetekben a plébániát átcsatolták egyik kerületből a másikba. Talán a térbeli elhelyezkedésnek is volt köszönhető, hogy Péntek György Bíró Márton ismételt kérésére sem vállalta el a feladatot.³⁴¹

kinevezése, valamint az itt idézett kinevezés közötti szóhasználatbeli különbség. Tovább erősítheti gyanúunkat, hogy a somogyi esetben a kerület tényleges kettéosztására került sor, hogy felsorolják az egyik, illetve a másik kerületbe tartozó plébániákat. A budai / fehérvári esetében ennek elmaradása persze egy egyszerű gyakorlati okra is visszavezethető, miszerint ott a megyehatár egyértelműen meghatározta a két kerület(rész)t.

³⁴⁰ VÉL I.1.39.b. tom. 1. 6–7.

³⁴¹ Padányi 1735. február 15-én egy biztató levelet írt Pénteknek, s egyben esperestársa, az igali plébános segítségét kérte munkájában. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 25.

Ezért 1735. március 12-én Bíró Márton az alsó kerület esperesét, Kis István igali plébánost bízta meg az esperesi teendők ideiglenes ellátásával egész Somogy megyében.³⁴²

Kis István igali esperesplébánost főpásztora 1742 nyarán székesegyházi kanonokká nevezte ki.³⁴³ A távozásával megürült esperesi tisztséget ettől kezdve adataim szerint ketten töltötték be: Solymosi László karádi plébános és Domanicki János szili plébános. Esperesi kinevezésüket eddig nem találtam meg, plébániáik elhelyezkedése egyértelművé teszi, hogy kinevezésükkel az 1734-es állapot nem állhatott helyre – Karád és Szil egymástól nem túl messze, a korábbi alsó vagy igali kerület Tolna megyéhez közelebb eső részén található. További problémákat okoz, hogy ebben az időben is egy somogyi kerület szerepel a forrásokban,³⁴⁴ s még bonyolítja a helyzetet, hogy a már 1742 óta folyamatosan esperesként szereplő Domanicki Jánost 1745 szeptemberében Bíró Márton kinevezte a kaposi kerület esperesévé.³⁴⁵ A különös helyzet magyarázatához két 1743-ra, illetve 1744-re keltezhető forrás segíthet hozzá. 1743–1744-ben a két esperes vizitálta a megye plébániáit. A vizitáció címében Somogy megyében két esperesről, de egy esperesi kerületről történik említés.³⁴⁶ A másik forrás egy Acsádi Ádám püspök halála után készült összeírás a somogyi kerületben található plébániákról, amelyet Solymosi László esperes készített el. Ebben Domanicki Jánosnak egy levelét az összeíró esperes a következőképpen említi: „*Literæ Admodu[m] R[evere]ndi D[omi]ni Domaniczky Szilliensis Plébani mei coadjutoris Collegæ.*”³⁴⁷ Ha jól értelmezem a fenti megjegyzést, akkor Kis István kanonoki kinevezését követően Solymosi Lászlót nevezték ki a somogyi kerület esperesének, és segítőként, koadjutorként rendelték

342 Az ideiglenességet említi Kis István kinevezése. A kinevezés: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 35. 1735–1736 folyamán több alkalommal előfordul a két kerület külön, ezt követően azonban Somogy megye egészét egy kerületként említették. Két kerület: 1735. XI. 22. előtt (Acsádi tervezete a kialakítandó plébániákról) MNL OL C 38 Diöc. Veszpr. no 1. 278r–290v.; Külön tartalmazta még a két kerületet az újonnan alapítandó plébániák katolikusairól készített kimutatás is. Eredeti példány 1736. IV. 23: VÉL I.1.13. fasc. 1 no 9., a Helytartótanácsához beküldött példány dátum nélkül MNL OL C 38 Diöc. Veszpr. no 1. 325r–326v. Ezekről eltekintve egészen 1745-ig egy somogyi kerület fordul elő a forrásokban.

343 Kinevezését nem ismerem, első előfordulása 1742. VI. 25.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 75. [606].

344 Például a Cassa parochorumból kapott hozzájárulások felosztásáról szóló elszámolásban 1737. I. 9.: MNL OL C 38 Diöc. Veszpr. no 1. 372r–373v., vagy [1744. IX. 10 után]: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Somogy 1744].

345 1745. IX. 20.: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 15–17.

346 „... nos infrascripti per I[n]clitum Co[m]m[un]is V[ene]rabilis Cleri conservatione Titulo Canonæ Visitationis sequentem ordine Parochiarum ad huncce Districtum legitime pertinentium personaliter de Parochia in Parochiam transeuntes investigandum in D[omi]no suscepimus ...” VÉL I.1.7. fasc. 5. no 38. címlap (oldalszám nélkül).

347 [1744. IX. 10 után]: VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [Somogy 1744] 4v.

mellé Domanicki Jánost.³⁴⁸ Korábban ennek az említésnek a segítségével értelmeztem Dravec és Schillinger esetét, visszautalni tehát csak annyiban szeretnék rá, hogy, ha értelmezésem helyes, Somogyban az esperesek között a püspök nem osztotta meg területileg a feladatokat. Sőt, mindkét esperes eljárás egész Somogy megye területén, épp ez az egyik oka az értelmezési problémáknak. Domanicki 1745. évi kinevezésével egy időben, esetleg azt valamivel megelőzően történhetett csak meg a megye területének két kerületre történő felosztása. Erre már Padányi Bíró Márton püspökségének az idején került sor. Ez a felosztás csupán egy évig maradt érvényben. Solymosi László 1746 őszén bekövetkezett halálát követően ugyanis a kerületi beosztás jelentős átalakításon ment keresztül. 1745-ben a püspök nem a megszokott észak–déli, hanem kelet–nyugati irányú határvonal mentén osztotta meg Somogy területét. Erről egyetlen forrás tájékoztat, a kaposvári kerület jegyzőkönyvének Domanicki esperesi beiktatását hírül adó bejegyzése. Ezen a kaposi kerület papsága mellett megjelent Solymosi László karádi plébános mint a felső, Balaton melletti kerület esperese és a kerület két plébánosa.³⁴⁹ Az esperesi kerület elnevezése, illetve a kaposi kerület felsorolt plébániái meghatározzák a két kerület kiterjedését. (IX/D. térkép)

Ekkor határozták meg, hogy a kaposi kerületben mely sorrendben kell a körleveleket az egyes plébániákra eljuttatni. Ebben a felsorolásban valamenyny kerületi plébániának szerepelnie kell. Eszerint a kerületet alkotó plébániák a következők (a körlevelezés sorrendjében): Szil, Igal, Mernye, Gölle, Attala, Szentbalázs, Kaposvár, Csököly, Nagyatád, Segesdvár, Nemesvid, Tapsony, Mesztegnyő, Nagybajom (majd vissza Kaposvárra, s innen Szilre).³⁵⁰ A felső vagy tó melletti kerület plébániái a következők lehettek: Andocs, Buzsák, Karád, Kéthely, Kisbár, Látrány, Lengyeltóti, Marcali, Sámson (1745-től), Somogyvár, Szólád, Tab (1746-tól), Tótszentpál, Törökkoppány, Vörs. A két kerület közötti határ egyedül a későbbi fajszi plébánia esetén bizonytalan. A fajszi plébániát 1753-ban alapították, Fajsz korábban Mesztegnyő leányegyháza lehetett. Filiái közül korábban Kölked pusztá (Pusztakovácsi határában) Buzsák, míg Libickozma Mesztegnyő leányegyházaként szerepelt. Fajsz többi filiájára ilyen adatok nem állnak a rendelkezésemre. Ezek alapján az esperesi kerület határát a későbbi fajszi plébánia területén húztam meg, mégpedig úgy, hogy Libickozma és Fajsz Domanicki kerületéhez került, míg Pusztakovácsit a tó melletti kerülethez számítottam.

348 Ez alapján tévesnek tűnik Pfeiffer azon adata, miszerint Solymosi 1743-tól töltött be esperesi tisztséget. Ez csupán első adatolható előfordulásának ideje lehetett. PFEIFFER 1987. 920., előfordulása 1743. VII. 8-án: VÉL I.1.7. fasc. 5. no 38. 10.

349 „Ad[modum] R[everendus] D[ominus] Ladislaus Solmosij parochus Karadien[sis], superioris districtus cis-lacum istius in[n]cliti colmi[t]a[ltis] [sc. Simighiensis] v[ice]archidiaconus cum suis duobus ad[modum] R[everendo] D[omino] Joanne Horváth parochi Koppanien[si], ad[modum] R[everendo] D[omino] Simone Blaskovich parochi Kissbarien[si]” 1745 XI. 3.: VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 1.

350 VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 4. (4. pont).

Bíró Márton püspök Rómába küldött jelentése szerint 1747-ben került sor a somogyi kerület immár végleges felosztására. A segesdi és a kapos(vár)i kerület megalapítását elrendelő okiratra nem sikerült rábukkanom, de az adatok megerősítik a püspök más esetekben pontatlannak bizonyuló közlését.³⁵¹ A két kerület közti határ nagyjából követte az 1734-es kettéosztás vonalát, leszámítva Kaposvár és közvetlen környékének hovatartozását, amelyben a korábbi állapothoz képest változás állt be. Ezzel nem csupán a plébániák számában, hanem a kerületek nagyságában is sikerült arányos felosztást alkalmazni. Somogy megye területén 1747-et követően egészen 1777-ig változatlan maradt az esperesi kerületi beosztás. (IX/C. térkép)

A Mária Terézia-féle egyházmegyei rendezés a somogyi főesperesség területét csak annyiban érintette, hogy a zágrábi püspökség Dráván inneni, somogyi plébániáit a veszprémi egyházmegyéhez csatolták. Ekkor került sor a somogyi kerületek ismételt átszervezésére is. (VIII. térkép)

III.4. Esperesi kerületek Veszprém megye területén (székesegyházi, más néven veszprémi főesperesség)

A 18. századi székesegyházi főesperesség mind plébániáinak számát, mind területét tekintve a legkisebb volt az egyházmegye főesperességei között. Nem volt ez másként a középkorban sem. Ekkor is csupán két esperesi kerület alkotta, az 1550-es adatok szerint:³⁵² (I. térkép)

- Kádártai kerület (9 plébánia, s további plébániák török uralom alatt)
- Devecseri kerület (21 plébánia, ebből 16 üres)

A 18. század első harmadában – annak ellenére, hogy a káptalanban a székesegyházi főesperes javadalma már állandósult – az egyházmegyében hiába keresnénk az ennek megfelelő igazgatási egységet. Míg a két korábban tárgyalt „virtuális” főesperesség valamilyen területi átfedésben volt a kialakuló esperesi kerületekkel, addig a székesegyházi főesperesség a század első

351 HORNIG 1903. 314–315. Az időszak pontosítását lehetővé teszi néhány fennmaradt dokumentum. A Cassa parochorumtól kapott kongrua-hozzájárulás plébániák közti felosztását tartalmazó 1746 decemberében készült összesítésben egy somogyi kerületről esik szó, s ez alatt sorolták fel valamennyi somogyi plébániát. Egy 1747. március 8-án kelt levélben pedig Szopkovicz János mint a marcali (a későbbiekben következetesen segesdi) kerület esperese kerül élénk. Ezek alapján valószínűnek tűnik, hogy év elején, talán januárban történt a kerületek kialakítása. 1746: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 389. és 392. 1747: uo. tom. 3. 62–63. Az egy somogyi kerület 1746. decemberi említése arra utal, hogy a somogyi kerületek 1745-ös felosztása, amely szemmel láthatóan a két esperes plébániájának elhelyezkedéséhez idomult, ideiglenes jelleggel történt. Az egyházmegyén kívülre küldendő nyugta esetében feleslegesnek látták az ideiglenes állapot szerinti csoportosítást.

352 KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 460–461.

három évtizedében semmilyen formában nem létezett. A Veszprém megyei plébániák közül a megye keleti területén fekvők a budai és fehérvári esperes, míg a nyugatiak a keszthelyi esperes kerületében szerepeltek az összeírásokban. Ez ténylegesen talán nem jelentette, hogy ők felügyelték volna e távoli plébániák és plébánosaik életét, külön esperesük e terület papjainak azonban nem volt. A plébániák számát tekintve ezen nincs mit csodálkozni. Talán az is közrejátszott ennek a helyzetnek a viszonylag tartós fennmaradásában, hogy a székváros, Veszprém közelsége lehetőséget biztosíthatott az egyházmegye vezetésének, praktikusán az itt székelő helynöknek, hogy a terület lelkipásztorait szorosabb felügyelet alatt tartsa. Ennek a helyzetnek a megváltozása egybeesett Padányi Bíró Márton székesegyházi főesperessé történő kinevezésével, ami 1733-ban történt. Egy 1733 nyarán a Veszprém megyei településekről készült összeírás még nem említi, hogy e területek önálló esperesi kerületbe tartoznának.³⁵³ Az ezt nem sokkal megelőző, esperesi kerületenként felvett jövedelem-összeírásban ezek a plébániák még a budai és fehérvári, illetve a keszthelyi kerület részeként szerepelnek.³⁵⁴ 1734. július 5-én kelt összeírásban viszont Bíró Márton székesegyházi főesperes mellett már megjelent Szabó Ferenc nagyvázsonyi esperesplébános is. Az összeírás az ekkor már kialakított székesegyházi (veszprémi) esperesi kerület plébániáit, valamint a területen lévő településeket érintette.³⁵⁵ A két adat alapján az esperesi kerület megszervezése 1734 elejére tehető. A kerületet a későbbi fehérvári kerulettől elválasztó határról korábban már volt szó. Érdekes ezen kívül a kerületet a somogyi esperesi kerulettől elválasztó határ kérdése is. Ezen a határszakaszon már az 1720-as években, a foki és a mezőkomáromi plébánia megalapítását követően kerültek Somogy megyében fekvő települések Veszprém megyei anyaegyházak alá. Somogy területvesztése folyamatos volt a korszakban, bár alkalmanként csak egy-egy településre terjedt ki az átcsatolás. Ennek oka lehetett, hogy a veszprémi kerület súlypontja hosszú ideig Veszprém megye Balaton-parti és attól délre elterülő részére esett. A kerület nyugati, zalai határa a megyehatáron futott, majd Nagyvázsonynál eltért attól és Zala megye keskeny keleti sávja már a székesegyházi kerülethez tartozott.³⁵⁶

Az esperesi kerület eredetileg kilenc plébániával alakult meg, ehhez hozzávehetjük a székváros, Veszprém plébániáját, amelyet ebben az időben káplánok láttak el. A plébániák számának növekedésével szükségessé vált a kerület felosztása. Erre 1755. december 11-én került sor. Ekkor az északnyugati

353 Az összeírásra a Helytartótanács kérésére került sor. VÉL I.1.13. fasc 1. no. 5.

354 Vö. 1732/33: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4.

355 VÉL I.1.13. fasc 1. no 7.

356 1734-ben a veszprémi kerülethez tartozó rész nyugaton Alsó- és Felsődörgicséig, Akaliig terjedt, később ezt a területet már a zalai főesperességhez számították. Az 1740-es évektől kezdve – lévén Tihany és a hozzá tartozó települések ki voltak véve a veszprémi püspök joghatósága alól – Vászoly volt a legnyugatabbi települése az esperesi kerületnek.

(a bakonyi és a Balaton-felvidéki) területeket a veszprémi esperesi kerületbe szervezték, míg a főesperesség keleti sávját a Balatontól délre eső területekkel egyetemben a palotai³⁵⁷ esperesi kerületbe vonták össze.

Az 1777-es rendezés során a fehérvári egyházmegyéhez került a palotai kerület keleti, Fejér megyéhez tartozott sávja.³⁵⁸ (VIII. térkép)

III.5. Esperesi kerületek Zala megye területén (zalai főesperesség)

A főesperesség Zala megye nagyobb részét foglalta magába. A zágrábi püspökség területe ezen a vidéken már a középkor századaiban is túlnyúlt az országhatáron, s nem csupán a Muraközt mondhatta magáénak, hanem a Mura folyó túlsópartján is a Kerka pataktól nyugatra elterülő részen is egy széles sávot. A már gyakran használt 1550-es összeírás zalai főesperességre vonatkozó része a veszprémihez hasonlóan részletes, az esperesi kerületek mellett a plébániákat és a plébánosokat is feltünteti.³⁵⁹ (I. térkép)

- Balatonfői kerület (17 plébánia, ebből 9 üres)
- Tapolcai kerület (23 plébánia, ebből 18 üres)
- Sümegi kerület (22 plébánia, ebből 15 üres)
- Szántói kerület (20 plébánia, ebből 11 üres)
- Kapornaki kerület (30 plébánia, ebből 13 üres)
- Egerszegi kerület (19 plébánia, ebből 3 üres)
- Novai kerület (23 plébánia, ebből 7 üres)
- Szepetneki kerület (27 plébánia, ebből 7 üres)

A zalai főesperesség volt a veszprémi egyházmegye egyetlen olyan területe, ahol feltételezhető az egyházszerkezet valamiféle folytonossága az 1550-es évek és a 17–18. század fordulója között.³⁶⁰ Az egyházmegye többi területéhez képest feltűnő a megye területén 1710-ben található plébániák nagy száma. Zalában a maga kezdetleges formájában már 1710-ben beszélhetünk a plébániák

³⁵⁷ Az esperesi kerületet eredetileg mezőkomáromi kerületnek hívták neveztek első esperesének plébániájáról. A palotai név 1758-tól állandósult.

³⁵⁸ Leszámítva a Veszprém megyei Ősi filiáját, Ladányt és az annak területén megtelepült Jenőt.

³⁵⁹ KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 455–460. Ahogy a veszprémi esetben, úgy itt is mellőzöm a plébániák felsorolását. A zalai főesperesség négy esperesi kerületéről (egerszegi, kapornaki, novai és szepetneki) további információkat tartalmaznak az 1550-es években felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvek. VÉL III.1.a.1. Miscellanea 7. (1554), kiadása PFEIFFER 1947. 24–40., magyarul TOMISA 2002. 27–40.

³⁶⁰ Ezen a területen található a Bíró Márton által 1757-ben ősi alapítású plébániáknak nevezettek fele (21 plébániából 12). Bíró adatai csupán jelzésértékűek, mégis rávilágítanak arra, hogy Zalának a Balaton vonalától északra eső vidéken valamivel kedvezőbb feltételei voltak a katolikus egyházszerkezet túlélésének, mint az egyházmegye többi részén. HORNIG 1903. 312–317. Lásd még MOLNÁR 2003. 121–130. és DÉNESI 2006. 6–16.

hálózatáról, amely két területen sűrűsödött: a Balaton-felvidék nyugati medencéjében, Keszthely–Tapolca–Sümege mezővárosok által meghatározott részen, valamint Zalaegerszeg környékén. A plébániák száma egészen az 1720-as, 1730-as évek fordulójáig az első csomópont egyértelmű túlsúlyát mutatja. Ezt a helyzetet erősíthette, hogy a 17-18. században a megyéspüspökök elsődleges tartózkodási helye Sümege volt.³⁶¹ Az általam ismert források csak az 1720-as években említenek espereseket ezen a területen, de megjelenésüket már az 1700-as évek elejétől valószínűsítem. Az esperesek zalai megjelenése feltehetően megelőzte a pilisi és a somogyi területekre történt kinevezésüket. A század elejének két keszthelyi plébánosa, Nagy István (1701–1714) és Fabsics Mihály (1714–1720) székesegyházi kanonokként fejezte be életét. Ezt és a Zala megyei plébániák korábban említett elhelyezkedését figyelembe véve elsősorban bennük látom az első zalai esperesek lehetséges személyét.

A zalai esperesek legkorábbi említése az 1726-ban kelt egyházlátogatási jegyzőkönyvben maradt fenn. Ez címe szerint a keszthelyi kerület plébániáit tartalmazza, ugyanakkor Zalaegerszeg és környéke is szerepel benne, s Zalaegerszeg plébánosát az azonos nevű kerület espereseként tüntette fel. A két esperesi kerület ettől kezdődően folyamatosan adatolt a forrásokban. A két zalai kerület viszonyára vonatkozóan az 1726-ból származó adatokra, a budai és fehérvári, valamint a somogyi kerületek analógiájára támaszkodva, valamint a plébániahálózatra vonatkozó adatokat is figyelembe véve fogalmazható meg hipotetikus állítás. Feltételezhető, hogy az 1720-as éveket megelőzően a plébániahálózat állapota nem tette szükségessé a két esperes működését. Felvetve ismét Fabsics Mihály keszthelyi plébános források által alá nem támasztott esperesi tisztségviselésének lehetőségét, elképzelhetőnek tartom, hogy két esperes kinevezésére csak kanonoki kinevezését, 1720 őszét követően került sor. A nem sokkal 1726 előtti szétválást valószínűsítheti a jegyzőkönyv szerkezete is, hiszen a budai és fehérvári – a jegyzőkönyv címében valószínűleg nevezett – kerülethez hasonlóan a keszthelyi és zalaegerszegi kerület plébániái is keverten szerepelnek a dokumentumban.³⁶² A két esperesi kerület, a keszthelyi és a zalaegerszegi között határként a megyét hagyományosan két részre osztó Zala folyó szolgált.³⁶³

361 Jellemző, hogy a forrásokban a század első éveiben előfordul a sümegei püspök megnevezés is.

A korábban felhasznált 1702-es zalai összeírás Nova községnél említi, hogy a falu „*herrn bischoffen von Sümegeh Paulo Szecheny gehörig*” MNL OL E 156 fasc. 27. no 52. 12.

362 1726: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 1. Az ennek felhasználásával készült 1728-ra keltezhető összeírásban már külön, előbb a keszthelyi kerület, majd a zalaegerszegi kerület plébániái kerületek feltüntetésre. Ennek tükrében elképzelhető az is, hogy az 1726-os forrásban történő keveredés csupán a tisztázó figyelmetlenségének tudható be. [1728]: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10.

363 A folyó folyásától való eltérések majd minden esetben a települések határát követték.

A Zala megyében fekvő esperesi kerületekben az 1740-es évek végén következett be újabb változás. A kerületek számát megduplázták, mégpedig oly módon, hogy a keszthelyi kerület kettéosztásával létrehozták a tapolcai kerületet, a zalaegerszegiből pedig a kanizsai kerületet hasították ki. Ennek az átszervezésnek a pontos időpontját nem ismerem, Padányi Bíró Márton 1757. évi Rómába küldött jelentésében mind a kanizsai kerület, mind a tapolcai kerület esetében 1747 olvasható az alapítás éveként.³⁶⁴ A Padányi által megadott adatok fenntartásokkal kezelendők, de a tapolcai esperesi kerület esetében, úgy tűnik, pontosan emlékezett. 1746 nyarán került ugyanis sor a későbbi tapolcai kerület plébániáinak összeírására. Mivel a kötetben a címlap kivételével nem található utalás arra, hogy önálló kerületről lenne szó, s Kozorics Ferenc tapolcai plébánost, a kerület későbbi esperesét pedig csupán plébánosi mivoltában említi meg a jegyzőkönyv, ezért azt kell feltételeznem, hogy az egyházlátogatás időpontjában a vizitált plébániák még a keszthelyi kerület részét képezték.³⁶⁵ Ezt támasztja alá, hogy a Cassa parochorum által fizetett 1746. évi kongrua-hozzájárulások átvételéről vezetett összesítésben még a keszthelyi kerület alatt szerepeltek a későbbi tapolcai kerület plébániái is, a következő évi összesítésben viszont már külön vették fel a két kerületet. Alapítására tehát 1747 év elején kerülhetett sor.³⁶⁶ (IX/C. térkép)

A kanizsai esperesi kerület kialakítása valamivel későbbre tehető. Az előbb említett 1747. évi kongrua-hozzájárulás összesítésében a kerületet még nem szerepeltették, s az 1748 tavaszán lefolytatott plébánialátogatásokról felvett jegyzőkönyvben még egy igazgatási egységbe tartozónak tüntették fel a későbbi zalaegerszegi és kanizsai esperesi kerületek plébániáit.³⁶⁷ Források csupán az 1750-es évek elejétől tudósítanak a kanizsai kerületről, illetve espereséről, a kerület megszervezése tehát minden bizonnyal 1750-ben történt.³⁶⁸

Általánosságban elmondható, hogy amelyik település lakott területe a folyó bal partjára esett, az a keszthelyi, a jobb parton lévők pedig a zalaegerszegi kerületbe tartoztak. Kivételek persze itt is akadtak. Például a jobb parti Aranyad és Csáford mint Szentgrót filiái következetesen a keszthelyi kerület részeként lettek összeírva. A veszprémi és a somogyi kerülettől elválasztó határokról korábban már szóltam.

364 HORNIG 1903. 315–316.

365 A címlapon ugyan az olvasható, hogy az összeírást Kozorics Ferenc esperes végezte, de mivel a kötet maga tisztázat, nyilván utólag készült a címlapja is, s ekkor kerülhetett rá Kozorics időközben kapott tisztsége. VÉL I.1.8. tom. 2., Kozorics Ferenc említései uo. 20. és 30.

366 1746: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 387.; 1747: uo. tom. 4. 41–43.

367 VÉL I.1.8. tom. 10.

368 Bedő Gergelyt – igaz név nélkül – a kanizsai kerület espereseként 1750. július 27-én említik először. VÉL I.1.6. fasc. 3. no 100. Mivel 1750-ig tapsonyi plébánosként működött, s ebben az évben került Nemesapátiba, adja magát, hogy a kerület megalakítását is 1750-re tegyem. Ezt erősíti meg maga Bedő is két, sajnos keltezetlen levelében. A korábbi, 1756. szeptember 27-e utánra datálható levelében azt írja, hogy 22 éve működik plébánosként, s 7 éve esperesként az egyházmegyében. Az 1758-ra keltezhető másik levelében pedig konkrét éveket közöl, eszerint 1734 óta plébános, s 1750 óta esperes. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 14. és no 16.

A tapolcai és a keszthelyi esperesi kerület közötti határ nem követte a korabeli járáshatárt, attól nyugatabbra húzódott. Ennek köszönhetően a tapolcai kerület magába foglalta Sümeg mezővárosát, illetve Zala megyének a Sümeg–Türje vonaltól északra fekvő területeit is. A veszprémi esperesi kerület felé a korábbi határ nem változott, Zala megye legkeletibb nyúlványa továbbra is a veszprémi kerület része maradt.

Az új kerülethatár a zalaegerszegi kerületet, amely korábban háromszög alakban Kanizsától egészen Zalabérig és Háshágyig terjedt, a megye természetrajzi–közlekedési viszonyainak megfelelően észak–déli irányban metszette ketté. Ennek következtében a kanizsai kerület észak–déli irányban végighúzódott Zala megyén Nagykanizsától Zalabérig, s az a helyzet állt elő, hogy az esperesi székhely Zalaegerszegtől csak néhány kilométerre fekvő (Zala)szentiván vagy Nemesapáti plébániája nem előbbivel, hanem a távoli Nagykanizsával, Homokkomárommal alkotott egy igazgatási egységet. Ezzel a kanizsai kerület nagyjából a megye kapornaki járásával esett egybe, bár a járáshatárt az esperesi kerületek határa alig néhány szakaszon követte pontosan.³⁶⁹

A zalaegerszegi és kanizsai kerületek közt futó határ a korszakban nem volt állandó, a határon fekvő plébániák hovatartozása több esetben is változott. Szentlászlóegyháza például az 1757-es összeírás szerint a kanizsai kerületbe tartozott, míg az 1771-es helynévkatalógus az egerszegi kerületben sorolta fel, ugyanakkor három filiájánál megjegyezte, hogy azok viszont a kanizsai kerület részei (Barnak puszta, Bebes puszta, és Pölöske falu).

Az 1777-es rendezés érintette a zalai főesperesség területét is. A zalaegerszegi esperesi kerület tizenegy plébániáját szakították el az egyházmegyétől, és csatolták az ekkor alapított szombathelyi püspökséghez. A két egyházmegye közti határvonal nem követte a zalaegerszegi kerület fentebb bemutatott határát, hanem többnyire (de nem kizárólag) a zalaegerszegit a kapornakitól elválasztó járáshatárhoz igazodott, s ennek következtében néhány az egerszegi kerületbe tartozó plébánia a veszprémi egyházmegye része maradt 1777-et követően is. (VIII. térkép)

III.6. Összegzés: esperesi kerületek a 18. századi veszprémi egyházmegyében

Az egyházszerkezeti bemutatásának bevezetőjében a plébániahálózat kialakításának elsőbbségét hangsúlyoztam az egyházszerkezeti középszintjével szemben. Az esperesi kerületek tárgyalása során láthatóvá vált, hogy azok változása követte a plébániahálózatban bekövetkező módosulásokat. Ez természetesen tekinthető, bizonyítása viszont lehetőséget teremt arra, hogy a

³⁶⁹ A kerületek közti határ a járáshatártól keletebbre húzódott, miközben leírt néhány nehezen érthető vargabetűt.

plébániahálózat állapotából következően a forráshiányos időszakokra nézve is megállapításokat fogalmazzak meg a kerületi rendszerrel kapcsolatban. A veszprémi egyházmegye esetében csupán az 1720-as évekig lehet visszatekinteni az esperesi kerületek történetére. Az egyházszervezet vizsgálatának kezdetét jelentő 1710-es évben a Zala megyei plébániák élén feltételezhető esperes. Kerületről mint területi igazgatási egységről ekkor még nem tartanám szerencsésnek beszélni. Az esperes igazgatási tevékenysége a környező plébániákra terjedt ki, azok területe képezte az esperes kerületét, ugyanakkor ezek határa elmosódott, s nem is minden plébánia tartozhatott esperesi felügyelet alá. Az 1710-es évek plébániaszervező tevékenysége két területen hozott létre többé-kevésbé egybefüggő plébániahálózatot: Pilis megyében és Somogyban. Mindkét területen feltételezhető, hogy már az évtized végén megjelent az esperes mint az egyházkormányzat helyi képviselője. Ez az időszak Zalában már az esperesi feladatok megosztását is megkövetelte a plébániák számára bekövetkezett növekedésre válaszul.

A kerületi rendszerben az 1730-as évtized átfogó változásokat hozott. A székesegyházi (veszprémi) kerület kialakítása, a budai és a fehérvári kerületek szétválasztása, valamint a somogyi kerület kettéosztására tett kísérlet véleményem szerint alátámasztja, hogy az 1730-as évek derekára a plébániahálózatban megtörténtek azok a minőségi változások, amelyekről korábban részletesen írtam. Az esperesek száma az évtized második felére négyről hatra növekedett, ezzel Somogy megye kivételével jelentősen javulhatott az esperesi feladatok ellátásának minősége.

A kerületi rendszer következő változása a plébániahálózat bővítésének második, Padányi Bíró Márton püspöksége alatt lezajlott üteméhez kapcsolódott. Ennek első lépése a zalai kerületek átszervezése volt. Itt az új kerületek alapítása megelőzte a plébániahálózat 1750-es évekbe tehető nagyarányú bővítését. A kialakított négy új zalai kerület már nem csupán plébániaszámában „közelítette meg” az esperesi kerületek ideáját,³⁷⁰ hanem kiterjedése is megfelelő volt a kerületi gyűlések rendszeres megtartásához, illetve az esperes teendőinek elvégzéséhez. Somogy megyében, illetve a palotai és a ráckevei kerületek esetében az átalakítás követte a plébániahálózat bővülését. A kerületalapítások időbelisége egyértelműen igazodik a plébániaszervezés üteméhez. Az 1750-es évek második felének Veszprém, Fejér és Pilis megyéket érintő kerületalapításai a korábban plébániahányos mezőföldi területen történő egyházszervezés sikerét is bizonyítják, hiszen két olyan kerület létrehozása

370 A magyarországi újkori latinságban a *districtus* szó szolgált az esperesi kerület megnevezésére, míg az esperest a *vicearchidiaconus* szóval jelölték. Hogy mekkora kerületet tartottak ideálisnak, a magyarnál jobban kifejezi például a német nyelv, ahol a latin tíz (*decem*) szóból származó Dekan, Dekanat elnevezés használatos. 1777-ben, amikor Bajzát József elrendelte a kerületek átalakítását, külön kiemelte, hogy egy-egy kerületben tíznél több plébániane legyen. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 55.

vált indokolttá, amelyek súlypontja ugyan nem ide esett, espereseik a régebbi plébániák plébánosai közül kerültek ki, de területük és plébániáik zöme már itt helyezkedett el.

Feltűnő, hogy a változtatásokra közel azonos időközönként, mintegy tíz évenként (1720-as évek, 1734/37, 1747/50, 1755/56) került sor. A Zala megyei kerületek esetében 1720 körül feltételezhetünk változtatást, ezt követte az 1747/50-es átalakítás; a budai és fehérvári kerület első felosztása az 1730-as évek közepén történt meg, ezt követően majd 1755/56-ban vált szükségessé új kerületek létrehozása Pilis, Fejér és Veszprém megyék területén. Somogy esetében egy kicsit más képet kapunk. Az 1730-as évek közepének sikertelen kettéosztási kísérletét követően még közel tíz évig egy kerülethez tartoztak a somogyi plébániák. Az igazgatási nehézségeket kerületen belül próbálták megoldani, kerületszerzésre csak az 1740-es évek második felében került sor. Egy adott területen tehát a korszakban két-három évtized elteltével került sor az egyházigazgatás középső szintjének átszervezésére. Az egyházszervezet eltérő ütemű kiépítésére magyarázattal szolgál a kiinduló helyzet adta különbség. A Zala megyei kerületek esetében a hódoltság korában, bármily csökevényesen is, de mégis fennálló egyházszervezet mintegy tíz évnyi „előnyt” jelentett az egyházmegye többi területeihez képest. Pilis és részben Fejér megye esetében a háborúk végeztével szinte azonnal megindult betelepítést követte az egyházszervezet gyors kiépítése. Fejér megye déli területein és Veszprém megyében pedig a század derekának plébániaalapításai csökkentették jelentősen a plébániahálózatban meglévő területi különbségeket. Somogy esetében az egyházmegye erőtartálékainak kimerülése (megfelelő személy hiánya) járulhatott hozzá ahhoz, hogy a kerületi rendszer jelentős késéssel követte csak a plébániahálózat változását.

Ha az egyházszervezet alsó (plébániai) és középső (kerületi) szintjének változásait összevetjük egymással, akkor az némileg módosítja a plébániahálózat vizsgálata során kapott képet. Az 1730-as évekre esett ugyanis a kerületi rendszer első nagyobb szabású átalakítása, s mint korábban bemutattam, ez az időszak a plébániahálózat bővülési ütemének jelentős visszaesését hozta magával. Ennek tükrében kijelenthető, hogy a jelzett időszakban csupán látszólag esett vissza az egyházszervezet kialakításának intenzitása, sokkal inkább beszélhetünk arról, hogy a feltételekhez alkalmazkodva az egyházszervezet alsó, plébániai szintjéről a középső szintjére helyeződött annak hangsúlya.

A 18. századi egyházigazgatás középső szintjét alkotó esperesi kerületeket vizsgálva kijelenthető, hogy eltekintve néhány szimbolikusnak nevezhető elemtől – mint például a segesdi kerület neve – semmiféle kapcsolat nincs a középkor végi egyházigazgatási rendszer és újkori párja között. Ez a pusztulás mértékét ismerve nem szorul magyarázatra.

Általánosságban elmondható, hogy a világi közigazgatási határok, a megyehatár és az egyházigazgatási határok sok esetben egybeestek. Az eltérések ugyanakkor azt mutatják, hogy az egyházigazgatás a vármegyerendszernél érzékenyebben reagált a településföldrajzi viszonyok időbeli változásaira. Zala megye keleti csücskének, Somogy és Veszprém megyék határvidékének, illetve Fejér megye nyugati sávjának kerületi beosztása jelentik erre a példát. A ráckevei és a palotai kerület pedig egyenesen két, illetve három megye határterületén található plébániákat fogott össze. Az eltérésekre minden esetben magyarázattal szolgálnak a helyi viszonyok, logikusan kapcsolva egy-egy megyeszéli települést vagy településcsoportot a szomszédos megye közelebbi, s ezért egyházigazgatási szempontból vele egységet alkotó plébániáihoz. A megyehatároknál jóval később kialakult, és a korszakban is – a településhálózatot követve – változó járáshatárok alig jelentek meg az egyházi igazgatást befolyásoló tényezőként. Egyetlen kivétellel számolhatunk, ez pedig a zalaegerszegi (később a kanizsai) és a keszthelyi esperesi kerületeket elválasztó határ. Itt a járáshatárként is szolgáló Zala folyó szolgáltatta a határvonalat, de ebben az esetben sem a folyó járáshatár mivolta lehetett a meghatározó, hanem inkább az a szerep, amelyet a folyó a középkor korai századaitól kezdve betöltött a megye két felének életében mint elválasztó vonal és összekötő kapocs.³⁷¹

Az esperesi kerületek hivatalosan nem rendelkeztek székhellyel, bár az espereseket elsősorban a jelentősebb plébániai javadalmak birtokosai közül választották ki. A budai kerületben egy kivétellel a zsámbéki plébános viselte a tisztséget, a fehérváriban a váli, a ráckeveiben az adonyi plébánia tekinthető a legjelentősebbnek, s többször nevezték ki esperesnek – igaz, különböző kerületekben – a torbágyi plébánost is. Somogyban nagyobb a szóródás, a kaposvári, igali, karádi, marcali és szili plébánosok közül került ki több alkalommal esperes, nem beszélhetünk olyan egyértelmű túlsúly kialakulásáról, mint például a budai kerületben Zsámbék esetében. A veszprémi kerületnek Nagyvázsöny és Palota adott több esperest. Egészen más volt a helyzet Zalában. A négy kerületből háromban a szokás egyértelműen egy adott plébániához kötötte az esperesi tisztséget. A keszthelyi kerületben Keszthely, a tapolcaiban Tapolca, a zalaegerszegiben pedig Zalaegerszeg plébánosa volt majd minden esetben a kerület esperese is.³⁷² Ez utóbbi egyébként az egyetlen eset, ahol korabeli forrás is említi, hogy egy adott plébániai javadalomhoz van kötve az esperesi hivatal.³⁷³ Más esetekben a főpásztor igyekezett magá-

371 A folyó középkori szerepéről lásd HOLUB 1929. passim.

372 A kanizsai kerület ebben a tekintetben sajátos helyzetben volt, hiszen névadó plébániáját, Kanizsát a helybeli ferencesek gondozták.

373 Mulai János 1769-es kinevezésénél történik erre egyértelmű utalás. („ubi parochus non est simul V[ice]A[rchi]D[ia]conus, addend[um] est: nec non Archi-Diaconalia”) VÉL I.1.39.b. tom. 20. 42–43. idézett rész 42.

nak teljes szabadságot biztosítani a kinevezések terén. Két példát is találtam erre a forrásokban. Az 1760-as években Schönpflug Ferenc zsámbéki esperesplébános többször összetűzésbe került a híveivel, aminek a következménye végül a plébános egyházmegyéből való eltávozása lett. Padányi Bíró Márton püspök egy levelében megjegyzi, hogy a kerület esperesi tiszte régtől fogva összefonódott a zsámbéki plébániával,³⁷⁴ ennek ellenére alig fél év múlva az érdi plébánost nevezte ki budai esperessé. A másik példa még nyilvánvalóbb. 1758-ban, Törei László keszthelyi esperesplébános kanonoki kinevezését követően többen ajánlkoztak és ajánlottak másokat a távozó plébános helyére. Egyiküknek válaszolva a püspök megjegyezte, hogy az esperesi tisztség a keszthelyi kerületben nincs helyhez kötve, azaz a plébánosi javadalom nem jelenti automatikusan az esperesi kinevezést is.³⁷⁵

374 VÉL I.1.39.b. tom. 18. 810.

375 *alioquin officium hoc V[ice] Archi-Diaconatus prout sunt districtus Veszprimiensis, Budensis, Albensis, Kaposvariensis, Següsdienis, Ráczeviensis et Canisiensis loco nequaquam affixum est.*
VÉL I.1.39.b. tom. 17. 174.

IV.

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE IRÁNYÍTÓI

A kötet második felében az egyházmegye papságának vizsgálatát tűztem ki célul. Mivel Dénesi Tamás doktori disszertációjában már bemutatta az egyházmegye lelkészkedő alsópapságát, s elvégezte annak három időmetszetben történő vizsgálatát (1728, 1745, 1777) az anyanyelv, a származás (születési hely és társadalmi háttér), a vizsgált időpontokban fennálló életkor, valamint az iskoláztatás terén,³⁷⁶ nem szükséges ugyanezekre a kérdésekre kitérnem. Az alábbiakban – támaszkodva Dénesi Tamás eredményeire – elsősorban az egyházkormányzatban való részvétel szempontjából vizsgálom a papságot. Ennek során feltételezem egyfajta egyházmegyei elit létét, illetve a korszakban történő kialakulását. Az elit általam használt fogalma a viselt tisztségen alapul, azaz egyházmegyei elit alatt azoknak a lelkipásztoroknak a csoportjait értem, akik hivataluknak köszönhetően részt vettek az egyházmegye kormányzatában, részesei voltak a döntések előkészítésének, illetve meghozatalának.

A vizsgálat első lépéseként meg kellett határozni azokat a tisztségeket, amely egyházkormányzati szerephez juttatta viselőjét. Elsőként a korábbi feldolgozásokban indokolatlanul háttérbe szorult helynököket kell megemlíteni, akik a forrásokból kirajzolódó kép alapján széleskörű felhatalmazással irányították az egyházmegye életét szoros együttműködésben a főpásztoral.

A második vizsgált csoport a székeskáptalan, amelynek tagjai közül egyházkormányzati szerepet – előzetes feltevésem szerint – a főesperesek játszottak. Mint azt a korábbiakban bemutattam, a veszprémi egyházmegyében a vizsgált korszakban e tisztséghez nem kötődött egyházkormányzati feladat, pusztán címként, illetve a székesegyházi főesperesség tekintetében káptalani javadalomként találkozunk velük. A székeskáptalan tagjai – leszámítva a közülük kinevezett helynököt, aki azonban hivatalát tekintve nem kapcsolódott a testülethez – az egyházkormányzati munkában alapvetően nem vettek részt. A kanonokok gazdaságilag függetlenek voltak a püspöktől és az egyházmegyétől.³⁷⁷ Rájuk irányuló kérdéseim döntően az egyház-

³⁷⁶ DÉNESI 2006. 56–80.

³⁷⁷ Birtokai alapján mind a püspökség, mind a káptalan az ország nagybirtokosai közé tartozott. A püspökség öt megyére (Somogy, Veszprém Zala, illetve egy-egy birtok erejéig Győr és Tolna megyékre) kiterjedő javai az úrbérrendezés idején 38 birtokon közel 33 ezer holdat tettek ki. A káptalan birtokai ugyanekkor 13 és félezer holdat számláltak. A birtokok elszórva,

megye papsága és a káptalan közötti kapcsolatokra fókuszálnak: a káptalani javadalmak elérhetőek voltak-e az egyházmegye papsága számára, beszélhetünk-e a papság szélesebb rétegei felé is nyitott kanonoki stallumokról, vagy ellenkezőleg, a javadalmak betöltésénél mennyiben kerültek előtérbe más egyházmegyék érdemes papjai, mennyiben szolgálták a veszprémi székeskáptalan stallumai az egyházmegyéhez nem kötődő papok jutalmazását, s a fentiekkel összefüggésben mennyiben tekinthető a főpásztor döntésének egy-egy javadalom eladományozása?

Az egyházkormányzat mindennapi munkáját vidéken a kerületi esperesek végezték. Az ő kiválasztásuk során elsődleges szempont az alkalmasság volt. Az esperesi életpályák vizsgálatakor ennek elemeit próbálom meghatározni. A helynökök, a kanonokok és az esperesek száma még a korszak alacsony létszámú papságához képest is csekély volt. 1741-ben a papság egészének 13,5%-át, míg 1771-ben már csak 9,5%-át tették ki. További kérdésként merül fel, hogy e szűk egyházmegyei elitbe történő bejutási csatornák meghatároznak-e további csoportokat az alsópapság körében, illetve – egy manapság népszerű fogalommal élve – beszélhetünk-e papi életpályamodellről a 18. századi veszprémi egyházmegyében, és ha igen, melyek voltak ennek a legfontosabb elemei.

1725-től kezdve az egyházmegye élén egymást követő főpásztorok sajátos kapcsolatban álltak egymással. Acsádi Adám utódjával, Bíró Mártonnal néhány évig mint helynökével dolgozott együtt, Koller Ignác pedig, aki Padányi Bíró Mártont követte a püspöki székben, két éven át koadjutor püspökként segítette Bíró feladatai ellátásában. Az egyházmegyét az 1773 és 1777 közötti széküresedés idején káptalani helynökként irányító Dravec József korábban esperesként, majd két püspök alatt is helynökként látott el egyházkormányzati feladatokat. Mindez az egyházmegye legfelső szintjén is egyfajta folyamatosságot biztosított. Ennek tükrében különösen izgalmas feladatnak tűnik annak feltárása, hogy a főpásztorok tevékenységében miként érhető tetten az egyházmegye elitjének (ki)alakítására irányuló törekvés.

A vizsgálat során alapvetően a függelékben közölt archontológiai adattárra támaszkodom. A nem hivatkozott adatok forrásai ott kerültek feltüntetésre. Emellett a 1700 és 1777 közötti egyházmegyei papság egészére vonatkozó prozopográfiai célú gyűjtésemet használtam az elemzés elkészítéséhez.³⁷⁸

négy megyében (Somogy, Veszprém, Zala és Fejér) és összesen 23 településen voltak megtalálhatók. A számszerű adatok megtalálhatók FÓNAGY 2013. I. 43. és II. 1499–1500. A püspöki birtokok igazgatására a korszakban lásd MIHALIK 2010. A püspöki birtokok térképen ábrázolva uo. 143., a káptalan 18. századi birtokairól készített térkép megtalálható KÁLMÁN–MIHALIK–ZARNÓCZKI 2012. oldalszám nélküli mellékleteként.

³⁷⁸ A 18. századi egyházi középrétegek prozopográfiai vizsgálatára alapvető Peter Hersche monográfiája. Magyarul a középkorra vonatkozóan születtek az elmúlt évtizedekben hasonló szellemű feldolgozások, amelyek közül Köblös József és Fedeles Tamás munkáit kell kiemelni. Az adatbázis elkészítése során Wolfgang Reinhard és munkatársai által végzett augsburgi kutatást vettem alapul. HERSCHE 1984., KÖBLÖS 1994., FEDELES 2005a., REINHARD ET AL. 1996.

IV.1. A kerületi esperesek

Az egyházmegyei elit egyes csoportjainak a tárgyalása során azt a sorrendiséget követem, amelyet az egyes személy pályafutása során elviekben bejárhatott. A kerületi esperesek bemutatását követően térek rá a káptalan tagjaira, a kanonokokra, majd végül a helynököket és püspökét veszem górcső alá. Az egyházmegye papságából többen bejárták ezt az életpályát. A leghíresebb mindközül Padányi Bíró Márton, aki bicskei plébánosból lett az egyházmegye püspöke, igaz, esperesi tisztséget nem viselt. A korszak meghatározó helynökei, Lenti István és Dravec József azonban valamennyi lépcsőfokát bejárták az egyházkormányzatnak, míg egyikük helynök és nagyprépost, másikuk pedig helynök lett, majd pályafutása végén négy évig káptalani helynökként irányította az egyházmegyét. A továbbiakban mindkettejükről gyakran esik szó.

Mint a bevezetőben említettem, az egyházmegyei elitet még a papság aránylag kis számához viszonyítva is rendkívül szűk réteg alkotta. Mivel az esperesek száma a kerületekével volt azonos, létszámuk növekedése szorosan összefüggött az egyházszerkezet kiépülésével. Egészen az 1740-es évekig számuk nem haladta meg a káptalan javadalmainak számát.

13. TÁBLÁZAT

Az esperesek számának változása*

ÉVKÖR	ESPERESEK SZÁMA	ÉVKÖR	ESPERESEK SZÁMA
1710-es évek eleje	1	1742–1747	7
1710-es évek vége	3	1747–1750	8
1720-as évek eleje	4	1750–1755	9
1734–1737	5	1756–1777	11
1737–1742	6		

* A táblázatnak az 1710-es és 1720-as évekre vonatkozó, dőlt betűvel szedett adatai feltételezések.

A vizsgált időszakban összesen 49 főről adatolt esperesi kinevezése, közülük egy fő, Péntek György törökkoppányi plébános a kaposi kerület élére szóló kinevezését nem fogadta el 1735-ben. Rajtuk kívül az esperesi kerületek visszakövetkeztetett kialakulása alapján további három esperes személye valószínűsíthető, ez utóbbiakkal a továbbiakban adatok híján nem foglalkozom.

A kerületi esperesek többsége a veszprémi egyházmegye neveltje volt. A 49 esperesből csak kilenc érkezett más egyházmegyéből. Közülük hárman az 1720-as években kérték felvételüket a főpásztortól, öten pedig Bíró Márton püspöksége alatt, az 1750-es években érkeztek. Míg a papság egészét tekintve a más egyházmegyéből a veszprémibe átvettek harmada korábban a győri egyházmegye papja volt, s a második legtöbb lelkipásztort adó esztergomi egyházmegye csupán a máshonnan érkezett papok negyedét adta, a később esperesként működő, más egyházmegyéből Veszprémbe érkezett papok többsége, hat fő Esztergomból érkezett. A győri püspökségből elbocsátottak közül később csak egy esperes került ki. A kis esetszám miatt mindez csupán a véletlen műve is lehet, az eltérést mégis figyelemre méltónak tartom. A veszprémi egyházmegyéből hat esperes távozott, ketten Esztergomba, ketten ismeretlen egyházmegyébe, két fő pedig szerzetbe lépett. A távozók közül hárman érkeztek máshonnan. Ez utóbbiak 2-5 év lelkipásztori szolgálatot követően kapták esperesi kinevezésüket, majd pár év itteni működést követően visszatértek eredeti egyházmegyéjükbe.³⁷⁹

Az esperesi feladatkör feltételezte, hogy betöltője feddhetetlen életet él, a lelkipásztori feladatokat magas szinten látja el, társai számára elfogadható, tekintéllyel rendelkező személy, aki főpásztora bizalmát is bírja. Mindezekből az következik, hogy esperesi kinevezést többségében lelkipásztori gyakorlattal rendelkező személyek kaptak. Ezt erősítik meg az esperesek életpályájára vonatkozó adatok is. Az átlagos esperes 11 évnyi lelkipásztori szolgálatot követően, 38 éves korában kapta meg kinevezését, s még 10 évnyi szolgálatra számíthatott. A szélsőértékek közti eltérés azonban igen jelentős. Kis Pál későbbi nagyprépost egyházmegyébe érkezését követően azonnal a kerületi esperességgel összekapcsolt zalaegerszegi plébániára kapott kinevezést. Ekkor azonban már 35 éves volt, s az esztergomi egyházmegyében korábban káplánként, majd plébánosként szolgált. A másik végletet Péntek Ádám jelentette, aki 25 évnyi plébániai szolgálattal a háta mögött, ötvenedik életévét taposva került a kaposvári kerület élére.

Az átlagtól való eltérést területileg is vizsgáltam, mégpedig az esperesi kerületek tárgyalásánál használt főesperességek szerint. Két, az átlagtól jelentősen eltérő területet találtam. A budai főesperesség területén (budai, fehérvári és ráckevei kerület) az esperesek átlagéletkora kinevezésükkor mindössze 35 év volt, ez azonban nem járt a hivatalban töltött idő növekedésével, sőt még az egyházmegyés átlagnál is kevesebbet, átlagosan csak szűk 8 évet

³⁷⁹ A hat egyházmegyéből elbocsátott esperes közül négyen hivatalban lévő esperesként távoztak. Közülük Schillinger Jakab budai esperes 1739-ben a pestisjárvány idején menekült el, Bedő Gergely kanizsai esperes a bencés rendbe lépett az 1750-es évek végén, döntésében feltehetően egyházmegyes pályafutásával szembeni elégedetlensége is szerepet játszott. Maszár András budai és fehérvári esperes, illetve Dész Sándor segesdi esperes pedig eredeti (esztergomi) egyházmegyéjükbe tértek vissza – előbbi 1737-ben, utóbbi 1766-ban. Schillinger: JELLI 1996. 230.

működtek esperesként. Ennek az volt az oka, hogy ezen a területen egyaránt magas volt a különösen sikeres – azaz pár év alatt magasabb javadalmat elnyerő – és a sikertelen esperesek száma. A területen működött 14 esperesből három belebukott a feladatba, három – közülük egy személy a bukottak közt is szerepel – néhány év elteltével távozott az egyházmegyéből.³⁸⁰ Velük szemben áll hat sikeres, később kanonoksággal, illetve a veszprémi plébánosi javadalommal jutalmazott életpálya. Az átlagostól eltérő másik terület Somogy volt. Itt az esperesi kinevezést megelőzően lelkipásztori szolgálatban eltöltött idő az átlagnál magasabb volt: az átlagos 11 év helyett 14 és fél évre rúgott, s ezzel együtt valamicskét meg is nőtt a kinevezéskor betöltött életkor átlaga (39 év). Ez utalhat a Somogyban végzendő lelkipásztori munka viszonylagos nehézségére, ami miatt tapasztaltabb vezetőkre volt szükség.

Az iskoláztatás fontosságát emeli ki, hogy az esperesek esetében alig találunk vidéki szemináriumokban tanult papokat. Veszprém két fővel, Győr és Buda egy-egy fővel képviselteti magát. Ezzel szemben ketten Bécsben végeztek, a többség pedig Nagyszombatban hallgatta a stúdiumokat a Collegium Rubrorumban (Seminarium Generale), illetve kisebb részben a Szent Istvánról nevezett szemináriumban. Feltűnő a Veszprémben végzettek hiánya, hiszen az 1750-es és 1760-as évek fordulóján már számolhatunk az átlagosan „elvárt” 11 éves gyakorlattal is az itt végzettek tekintetében. Ennek ellenére az 1760 után kinevezett 14 esperes között csak két helyben végzett papot találunk. Ez összevetve az egyházmegye papságának vonatkozó időre számított adataival jelentős eltérést mutat. Az egyházmegyében 1747 és 1777 között lelkipásztori szolgálatot vállalt több mint 300 fő közül közel 150-en végeztek Veszprémben és csak a papság negyede tanult Nagyszombat fentebb említett két intézményében. Valamivel több mint 40 fő esetében nem ismerjük a képzési adatokat, a többi pap különböző püspöki székhelyek szemináriumait látogatta idehaza és külföldön. Ez arra mutat, hogy a tanulmányok döntően befolyásolták az egyházmegyén belüli papi karrierlehetőségeket, illetve, hogy a főpásztorok tudatosan küldték jobb képességű növendékeiket a magasabb képzést biztosító iskolákba. Az egyházmegyei szeminárium a lelkipásztorkodó papság utánpótlását volt hivatva biztosítani, ezt meghaladó mélységű képzés nem folyt Veszprémben.³⁸¹

380 Az esperes egyházmegyéből történő távozása az egyházmegye és a főpásztor szempontjából sikertelennek minősíthető, még akkor is, ha távozásának okai nem feltétlen a feladatkör ellátásában megtapasztalt hiányosságok voltak. A püspökök hosszú távú kinevezésekben gondolkodtak, legalábbis erre utalnak az esperesek hivatalviselésére vonatkozó adatok.

381 A tridenti zsinat által előírt egyházmegyei szemináriumok feladata ez volt, s nem is vártak el tőlük többet. Ez nem csökkenti a szeminárium jelentőségét, hiszen az egyházmegyének a gyakorlati lelkipásztori feladatok ellátására felkészített papokra volt szüksége. A főpásztorok az alapítványok segítségével lehetősége nyílt jobb képességű kispapjait tanulmányaik folytatása végett Nagyszombatba küldeni. Vö. [HANAUER] 1896. 7–8. A tridenti zsinat szemináriumokkal kapcsolatos rendelkezéseiről lásd GÁRDONYI 2001. 86–104.

Az évtizedes lelkipásztori munka és a megfelelő képzettség egyfajta garanciát jelenthetett a kiválasztott esperes személyére nézve. Az esetek egy részében ugyanakkor feltehetően még az esperesi kinevezést megelőzően sor került az adott személy alkalmasságának kipróbálására. Erre vonatkozóan Milchdorfer György torbágyi plébánosnak, a ráckevei került első esperesének kinevezése szolgált példát, aki megbízását megelőzően több hónapig helyettesítette esperesét. Képességeit tehát minden bizonnyal jól ismerte a helynök, illetve püspöke. A helynök személyének kiválasztásakor a század második felében ez a gyakorlat általánosnak tekinthető, nincs tehát okunk kételkedni abban, hogy az esperesek esetében is többször alkalmazták, mint ahány esetben forrásokkal igazolni tudjuk.

A 49 esperes közül 13 fő került be a székeskáptalanba, rajtuk kívül kettő 1777-ben az újonnan alapított székesfehérvári egyházmegye káptalanának lett a kanonokja. Közülük Pöstyéni Mihály, Lenti István, Dravec József, majd a korszak végén Horvát Pál helynök lett, azaz 1738-tól kezdődően, leszámítva Orosz Pál 1745 és 1746 közötti rövid helynökségének időszakát, esperesi gyakorlattal rendelkező személy kapta meg a tisztséget. Lenti István és Kis Pál nagyprépostok, Grubánovics Zsigmond székesfehérvári nagyprépost, Pöstyéni, Szentimrei Szabó Ferenc és Dravec József olvasókanonokok, Tejfalusi (Milchdorfer) György és Horvát Pál pedig éneklőkanonokok lettek. A csoport fele, nyolc személy a káptalanon belül a magasabb presztízssű javadalmakat is elnyerte, s közülük hatan javadalmat átlépve léptek feljebb a káptalani stallumok között.

14. TÁBLÁZAT

Az egyes kerületek éléről a veszprémi plébániára került, tiszteletbeli kanonoki címet nyert és káptalani javadalomhoz jutott esperesek (1720-as évek második fele és 1777 között)*

	ESPERESEK SZÁMA	VESZPRÉMI PLÉBÁNOS LETT (1752–)	TB. KANONOK LETT (1749–)	KANONOK LETT
BUDAI / FEHÉRVÁRI FŐESPERESSÉG	14	3	5	4 (+1)
budai és fehérvári kerület 1737-ig	2	–	–	1
budai kerület 1737–	4	–	2	–
fehérvári kerület 1737–	5	2	2	2 (+1)
rácevei kerület 1756–	3	1	1	1

	ESPERESEK SZÁMA	VESZPRÉMI PLÉBÁNOS LETT (1752–)	TB. KANONOK LETT (1749–)	KANONOK LETT
SOMOGYI FŐESPERESSÉG	13	–	2	1
somogyi kerületek 1747 előtt	4	–	–	1
kaposvári kerület 1747–	5	–	1	–
segesdi kerület 1747–	4	–	1	–
VESZPRÉMI FŐESPERESSÉG	6	–	2	2
veszprémi kerület 1733–	4	–	1	1
palotai kerület 1755–	2	–	1	1
ZALAI FŐESPERESSÉG	16	1	7	6
egerszegi kerület	5	–	4	3
keszthelyi kerület	4	–	–	2
tapolcai kerület 1747–	4	1	2	1
kanizsai kerület 1750–	3	–	1	–
ÖSSZESEN	49	4	16	13 (+1)

* A táblázat összeállításakor azokat az espereseket, akik több kerületben is szolgáltak, csak egy kerületnél vettem figyelembe. A felmerülő esetek a következők (dőlt betűvel szedve az a kerület, ahol az adott személy adatai szerepelnek): Lenti István egerszegi és *keszthelyi* kerület – ez utóbbi kerület éléről került be a káptalanba –, Dravec József *fehérvári* és veszprémi kerület, Szopkovic János *segesdi* és egerszegi kerület, Domanicki János somogyi kerületek 1747 előtt és *kaposvári* kerület, Borsati Péter *veszprémi* és palotai kerület – esetükben azt a kerületet vettem figyelembe, amelynek élén álltak tiszteletbeli kanonoki címük elnyerésekor. Lenti, Dravec és Szopkovic valós áthelyezéssel, Domanicki és Borsati a kerületek átszervezésével kerültek más kerület élére. Rajtuk kívül még Vörös József és Kis István is a sikertelen 1734–1735-ös somogyi átszervezésnek köszönhetően két kerületben szolgáltak, ezt az alig pár hónapot érvényben lévő megosztást azonban a táblázatban nem tüntettem fel. Ha egy esperes előbb tiszteletbeli kanonoki címet kapott, majd bejutott a káptalanba is, az az adott kerületnél mind a tiszteletbeli kanonokok, mind a kanonokok között megjelenik. A veszprémi plébánosok tiszteletbeli kanonoki és kanonoki kinevezését annál az esperesi kerületnél vettem fel, ahol eredetileg tisztséget viseltek. A kanonokok között zárójelben szereplő további egy személy Balassa István *fehérvári* kerületi esperes, későbbi veszprémi plébános, aki 1777-ben a *fehérvári* székeskáptalan tagja lett.

A táblázat adataiból jól látszik, hogy a nagyjából egy-egy megyét jelentő főesperességek korántsem azonos mértékben szolgáltatták a káptalan utánpótlását, és adták a tiszteletbeli kanonokokat. Arányait tekintve azonos súlyllyal képviseltette magát a budai, a veszprémi és a zalai főesperesség területe. A korszakban hivatalban volt espereseiknek nagyjából harmada (33–37%) lett a káptalan tagja, s ugyanilyen arányban kaptak tiszteletbeli kanonoki címet is a kerületek vezetői. Ettől teljesen eltért a somogyi főesperességben tapasztalható arány, itt ugyanis a másik három terület adatai alapján arányosan várt 4-5 kanonoki, illetve tiszteletbeli kanonoki kinevezés helyett csupán egy kanonoki és két tiszteletbeli kanonoki kinevezést találunk. A Somogy megye területén fekvő esperesi kerületek a fenti adatok tükrében nem játszottak lényegi szerepet a kanonokok utánpótlásában. A Somogy megyében tapasztalattal ellentétben szembeszökő az egerszegi kerület kimagasló szerepe. A kerületben a segesdi kerület éléről érkezett Szopkovics Jánossal együtt a korszakban hét esperes tevékenykedett, s közülük három személyből lett kanonok. Kis Pál a káptalan nagyprépostjaként halt meg, Grubánovics Zsigmond ugyan a veszprémi székeskáptalanban csak az éneklőkanonoki javadalomig jutott, ő lett azonban a fehérvári székeskáptalan első prépostja. A harmadik kanonok, a fiatalon elhunyt Sárkány Gábor négy évnyi javadalmas létét örkanonokként fejezte be. 1749-et követően a kerület valamennyi esperese elnyerte a tiszteletbeli kanonoki címet.

Amennyiben csak az 1749 és 1777 között tiszteletbeli kanonoki címet kapott espereseket vizsgáljuk, a különbség még nyilvánvalóbb. A fehérvári, a veszprémi és a zalai főesperességekben a kerületi esperesek fele kapott tiszteletbeli kanonoki címet, a somogyi esperesek közül viszont csak az esperesek negyede-ötöde.

15. TÁBLÁZAT

Az egyes esperesi kerületekből tiszteletbeli kanonoki címet elnyertek száma (1749 és 1777 között)

	ESPERESEK SZÁMA (1749–1777)	TISZTELETBELI KANONOKOK
BUDAI / FEHÉRVÁRI FŐESPERESSÉG	11	5
SOMOGYI FŐESPERESSÉG	9	2
VESZPRÉMI FŐESPERESSÉG	4	2
ZALAI FŐESPERESSÉG	13	7
ÖSSZESEN	37	16

Az egyes esperességek közötti presztízsbeli különbségeket jól érzékeltetik azok az esetek, amikor egyik kerület éléről egy másik élére helyeztek espereseket, illetve egy kerületi esperes másutt fekvő plébániát s ezzel együtt az épp megüresedett esperesi tisztséget is kérte magának. A korszakban a 49 esperes közül hét került át másik kerületbe, azonban négyen a kerületi rendszer átszervezésének köszönhetően a váltást. Három esetben adatolható valós áthelyezés. Lenti István a keszthelyi kerületben található szántói plébánosként évekig vezette az egerszegi kerületet, Pais András keszthelyi esperesplébános halálát követően azonban annak a kerületnek az élére került át, amelyben plébániája is feküdt. Korábbi egerszegi esperesi kinevezése későbbi pályafutása ismeretében akár személyével, akár a kerületben lelkipásztorkodó alkalmas személy hiányával magyarázható. Dravec József másfél évtizedes fehérvári esperességét követően került 1755-ben Veszprémbe plébánosnak, s ezzel együtt lett veszprémi kerületi esperes, amely tisztelet alkalmas személy hiányában, ideiglenesen látta el. Míg Lenti esetében a kerületek közötti váltás észszerúsítésként fogható fel, addig Dravec nyilvánvalóan előrelépett a veszprémi plébánosi kinevezéssel (az esperesség esetében csak járulékos elem volt). Ez utóbbihoz lehetett hasonló Szopkovicz János marcali plébános, segesdi kerületi esperes esete is. Őt 23 évnyi plébánosi és 16 évnyi esperesi szolgálatot követően 1763-ban nevezte ki Koller Ignác a megüresedett zalaegerszegi plébániára, s tette egyúttal az egerszegi kerület esperesévé.

Hivatalban lévő esperes a korban kizárólag a zalaegerszegi plébánia javadalmát kérte a maga számára. Ezek közül a legjobban dokumentált eset Bedő Gergelyé, aki az 1750-es években többször is tett erőfeszítéseket a plébánia elnyerésére. Bedő több mint egy évtizedig állt a Somogy megyei Tapsony plébániájának az élén, majd 1750-ben átkerült Nemesapátiba, s az ekkor megalakított kanizsai kerület esperesévé nevezte ki Padányi Bíró Márton püspök. 1755 januárjában, Sárkány Gábor zalaegerszegi esperesplébános kanonoki javadalomhoz jutását követően Hertelendi Gábor, Zala vármegye jegyzője Bedőt ajánlotta a megüresedett plébániára, ekkor azonban Kis Pál került a annak élére.³⁸² Egy év elteltével, Kis Pál kanonoki kinevezését követően Bedő saját maga ajánlkozott az ismételten megüresedett plébániára; levelében eddigi működésére, továbbá arra hivatkozott, hogy az évtizedes lelkipásztori munkában már elfáradt.³⁸³ Aspirációi széles körben ismertek lehettek, hiszen Festetics Kristóf ezzel indokolta, hogy a nemesapáti plébániára Borsfai Ferenc iharosberényi plébánost ajánlja a főpásztornak.³⁸⁴ Az új zalaegerszegi esperesplébános kinevezése több mint fél évig húzódott, s ekkor sem Bedő Gergely nyerte el a plébániát. Ezt követően pár hónappal Bedő távozott a plé-

382 Az esetről Padányi Bíró Márton 1755. január 23-án kelt válaszából értesülünk: VÉL I.1.39.b. tom. 9. 411.

383 VÉL I.1.10. fasc. 1. no 14.

384 1756. X. 21.: VÉL I.1.10. fasc. 1. no 19.

bániájáról, és a bencés szerzetbe lépett. Talán nem tévedek, ha az egyházmegyéből való távozását összefüggésbe hozom az esettel.³⁸⁵ A nemesapáti és a zalaegerszegi plébánia között erre az időre jelentős különbségek alakultak ki. Míg Nemesapáti plébánosának éves jövedelme az 1750-es évek derekán nem érte el a 150 forintot (ehhez járult a lelkészpénztártól kapott közel 50 forintnyi támogatás), addig a zalaegerszegi plébános javadalma közel évi 370 forintot ért.³⁸⁶ A különbség a támogatással együtt is igen számottevő. Nem lehetett elhanyagolható a megfáradt Bedő számára az sem, hogy a zalaegerszegi plébánián 1749 óta volt állandó kápláni álláshely, így kilenc leányegyháza ellenére is vonzó javadalomnak tűnhetett a szemében.³⁸⁷

A korszakban az esperesi tisztség elnyerése egyirányú folyamat volt, amennyiben – leszámítva Szopkovicz János esetét – nem volt lehetőség, szokás egyik kerület éléről egy másikéra kerülni. Ezt az esperesek nem is ambicionálták, az egyetlen kivétel a zalaegerszegi plébánia és a vele egybekötött egerszegi esperesi hivatal elnyerése volt. Ennek oka a plébániái javadalom egyházmegyén belül kimagasló, közvetlenül a székhely Veszprém után következő presztízse volt. Ezt figyelembe véve Szopkovicz zalaegerszegi kinevezésében egyértelműen a főpásztor elismerésének jelét láthatjuk.

Somogy és Zalaegerszeg vonatkozásában még egy példát említhetünk. A Somogy megyei születésű Grubánovics Zsigmond 1757-ben Bedő Gergelyt megelőzve kapta meg a zalaegerszegi javadalmat. Korábbi állomáshelye Kaposvár volt, amely jövedelmét tekintve szintén igen előkelő helyen állt az egyházmegyében. 238 forintos éves jövedelmével a 14. volt a plébániák sorában az 1750-es évek derekán,³⁸⁸ ez azonban a kongruakiegészítéseket is számítva már korántsem volt olyan magas az egyházmegye többi javadalmához képest, mint a zalaegerszegi. Kápláni javadalmát is csak 1765-ben szervez-

385 Az 1758. február 16-án kelt körlevélen már nem szerepel az aláírása. VÉL I.1.2. tom. 1. 242r–v. 1758. május 12-én Tapsonyból írt levelet főpásztorának. Ebben lemondott a plébániáról, s tájékoztatta, hogy az esperességhez kapcsolódó dokumentumokat vissza kívánja szolgáltatni. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 15., másolata SzPL no 5067. tom. 2. 104. A szóhasználatból arra következtethetünk, hogy jogilag még ő volt az esperes. Mivel év eleje óta nem kerül elő a forrásokban, feltehetően eltávozott a plébániáról, hivatali teendőit nem látta el. A főpásztor 1758. május 27-én kelt levelében meghagyta Bedőnek, hogy Berencsi János kiskomáromi plébánosnak *et simul V. Archi Diacono Districtus Kanisien[isis] per nos neo resolutu* és Nedecki Ferenc zalakoppányi plébánosnak adja át az iratokat. SzPL no 5067. tom. 2. 99. Bedő 1759. augusztus 1-jén már mint bencés novícius írt volt főpásztorának. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 17. Dimissionálisa 1759. augusztus 17-én kelt. VÉL I.1.39.b. tom. 18. 316.

386 A zalaegerszegi plébánia jövedelme 1755: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz további jelzet nélkül, a nemesapáti plébánia jövedelme: 1754: Uo. 3. doboz, további jelzet nélkül, kongruakiegészítése 1760: MNL OL C 38. Diœc. Veszpr. no 1. 410r–411v.

387 Az állandó kápláni helyek megszervezésének kezdete a veszprémi egyházmegyében az 1750-es évek végére tehető. Ezt megelőzően csak Veszprémben (1730-tól) és Zalaegerszegen (1749-től) találunk állandó kápláni javadalmakat. Vö. HERMANN 2012.

388 1755: VÉL I.1.13. jelzet nélküli kötet. Lásd még a függelékben közölt jövedelmi adatokat.

ték meg, így a Zalaegerszegével azonos számú, kilenc filiáját a plébánosnak magának kellett ellátnia. Grubánovics korábban Bíró Márton püspök titkáráként tevékenykedett az aulában, innen került vissza szülőföldjére előbb Törökkoppányba, majd Kaposvárra plébánosnak. A zalaegerszegi kinevezés az ő esetében is egyértelműen jelzi kiemelését korábbi közegéből.

Mindezek megerősítik, hogy a két terület, Somogy megye és Zala, közelebbről Zalaegerszeg presztízs tekintetében meglehetősen távol állt egymástól. Míg a somogyi kerületekből alig volt lehetőség a továbblépésre, beleértve ebbe a tiszteleti címek elnyerését is, a zalaegerszegi plébániáról és a vele együtt járó esperesi tisztségből egyenes út vezetett a kanonoki javadalomhoz – hasonlóan a később vizsgálandó a veszprémi plébániához. A két plébánia hasonló státuszát mutatja az is, hogy bármennyire jelentős volt is a veszprémi javadalom, Zalaegerszegről nem kerültek ide plébánosok. A veszprémi plébánia hátországát a fehérvári kerület, helyesebben a fehérvári főesperesség jelentette. Négy plébánosából három érkezett erről a területről, s lett később ezzel a kitérővel a káptalan tagja.

A 49 esperesből a kitüntetett tiszteletbeli kanonoki címet 16 esperes nyerte el a korszakban, s közülük 7 lett tagja később a káptalannak is. A többi 9 tiszteletbeli kanonok esperes pályafutását érdemes röviden áttekinteni, hogy megbizonyosodjunk róla, valóban sikeres életpályát tudhattak-e maguk mögött. Szopkovicz Jánosról, a segesdi, majd a zalaegerszegi kerület espereséről korábban már volt szó. Balassa István fehérvári esperes a veszprémi plébániát nyerte el, ekkor lett tiszteletbeli kanonok, 1777-ben pedig a székesfehérvári káptalanba nyert kinevezést. Négy fő (Horvát János tapolcai, Berencsi János kanizsai, Tomisics János budai és Mulai János egerszegi kerületi esperesek) halálukkor is aktívak voltak, vélhetően a főpásztor meglegedésére végezték feladataikat. Borsati Pétert halála előtt néhány hónappal szólította fel a főpásztor a lemondásra. Ennek okát nem ismerem, de talán nem tévedek nagyot, ha az esperes idős korával indoklom a püspök kérését.³⁸⁹ Két tiszteletbeli kanonok, Györe István és Schönpflug Ferenc esetében azonban az életpályák vizsgálata egyértelműen azt mutatja, hogy az esperesi, vagy tágabban, a lelkipásztori feladatokkal nem tudtak megbirkózni, s emiatt kellett megválniuk a tisztségtől. Az alábbiakban röviden azoknak az espereseknek a pályáját ismertetem, akik nem tudták ellátni feladatukat.

Györe István 1755 és 1757 között Veszprémben volt káplán Dravec József későbbi helynök, akkori veszprémi plébános mellett. Ezt követően a kaposvári plébániát nyerte el. Alig két éve szolgált itt plébánosként, amikor 1759 nyarán elhunyt a kaposvári kerület esperese, s a kerület papjai azt kérték a püs-

³⁸⁹ Borsati Péter 1758. január 19-én keltezett válaszából értesülünk lemondásáról és annak körülményeiről. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 20. A lemondást végül csak három hónap elteltével, április 4-én, az alkalmas utód megtalálása után fogadta el a püspök. VÉL I.1.39.b. tom. 16. 578.

pöktől, hogy az ekkor 30. éve körül járó Györét nevezze ki a kerület élére.³⁹⁰ A főpásztor bizonyára fiatalnak és kevés gyakorlattal rendelkezőnek találta a javasolt személyt, mivel helyette a tapasztaltabb igali plébánost bízta meg az esperesi teendők ellátásával. Öt év múlva azonban, amikor Péntek Ádám, feltehetően betegsége miatt, megvált a tisztségtől,³⁹¹ már Györére esett Koller Ignác választása. Tiszteletbeli kanonoknak 1770-ben nevezte ki a főpásztor.³⁹² Az eddigiekből úgy tűnik, a főpásztor elégedett lehetett a kaposvári esperesplébános működésével. Györe azonban 1772-ben megvált az esperesi tiszteletől,³⁹³ majd két év múlva lemondott a plébániájáról is.³⁹⁴ Megvilágítja a történeteket Császár Péter kaposvári iskolamester egy keltezetlen, 1774-re datálható levele, amelyben arra panaszkodik, hogy Györe István kaposvári plébános Koller Ignác püspök halála óta ismételten iszik. Vélhetően erre a panaszra küldte ki a veszprémi konzisztórium Gicei István kanonokot tanúkihallgatás céljából. Erre 1774. augusztus 6-án került sor, a jegyzőkönyvet szeptember 10-i kelettel állították össze, s a benne foglaltak megerősítették az iskolamester vádjait. Egy hónappal később, október 13-án Györe István Veszprémben kérte a visszavonulásáért cserébe a vizsgálat felfüggesztését.³⁹⁵ Feltételezhetően hasonló okok játszottak közre még Koller Ignác életében az esperességtől való megválásában is. Györe esetében tehát espereshez, tágabban értelmezve lekipásztorhoz méltatlan viselkedése vezetett el az esperességtől való megfosztásához, lemondásához. Esperesi tevékenységének értékelését megnehezíti 1770-ben kapott tiszteletbeli kanonoki címe. Ezt lehet addigi munkája elismeréseként értékelni, s ezzel azt is feltételezni, hogy alkoholizmusa csak ezt követően vett rajta erőt. Másik lehetséges értelmezést a cím elnyerésének és az esperességről történő leváltásának / lemondásának időbeli közelsége veti fel. Eszerint akár egy, a püspök és az esperes közti alku eredménye is lehetett a két egymás követő esemény.³⁹⁶

390 1759. VII. 9.: VÉL I.1.6. fasc. 5. no 4.

391 Lemondásának / leváltásának körülményeit nem ismerem. Kora alapján és abból, hogy 1763-ban, majd 1765-ben káplánt kapott, betegségére lehet következtetni. 1768-ban hunyt el.

392 1770. XI. 1.: VÉL I.1.39.b. tom. 20. 44., első említése 1771. III. 2.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 32. [102].

393 Utolsó említése esperesként 1772. I. 18.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 15. [315], a következő, sajnos csak őszi adat már csupán plébánosként említi 1772. XI. 9.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 194. [631].

394 Lemondása 1774. X. 13. VÉL I.3.a1. fasc. 2. no 5. 7r.

395 Császár Péter levele: VÉL I.1.10. fasc. 3. no 51.; 1774. IX. 10.: VÉL I.3.a.1. fasc. 2. no 5. 1r–4r.

396 Párhuzamok híján nehéz állást foglalni abban a kérdésben, hogy a felvetett lehetőségnek mekkora realitása van. A források alapján az a benyomásom, hogy ilyen típusú „jellemhibák” esetén, amennyiben botrányok nem kapcsolódtak az illetőhöz, az egyházmegye vezetése a békés megoldást pártolta. Györe szentszék elé kerülő ügyének egyik szála szakácsnéjával való nyilvános konfliktusa volt, persze ittasan. Ez már az erélyesebb fellépést tette szükségessé.

Ennél sokkal súlyosabb ügy volt Leitner József adonyi esperesplébános esete. Ez egyben rámutat azokra a veszélyekre is, amelyek indokolták a főpásztor elővigyázatosságát az esperesi kinevezések során. A szemináriumot csak 1754-ben befejező városi plébánost maga a főpásztor ajánlotta egy kellemetlen helyzet megoldásaként az adonyi kegyurak figyelmébe.³⁹⁷ Bár Leitner nem érezte jól magát a plébánián, ennek ellenére 1758-ban Bíró Márton a ráckevei kerület esperesi tisztségét ruházta az ekkor 27 éves adonyi plébánosra.³⁹⁸ Az esperes ezt követően hamarosan, már 1759 tavaszán összekülönbözött híveivel és a földesúrral is.³⁹⁹ A helyzet rendkívüli módon elmérgesedett, aminek oka vélhetően a fiatal esperesplébános és egy uradalmi tiszt feleségének talán már ekkor tartó s közbotrányt okozó kapcsolata lehetett. A földesúr már 1759 végétől a plébános eltávolítását kérte a püspöktől, aki nyilván az ügy bizonyítatlansága miatt előbb csak szóban intette meg Leitnert, majd a földesúr ismételt kérésére vizsgálatot rendelt el.⁴⁰⁰ A helynök a vizsgálatot követően új plébános küldését helyzete kilátásba a földesúr előtt, azonban Leitner még ekkor is maradhatott.⁴⁰¹ Minden jel arra mutat, hogy Leitner pártfogója Bíró Márton volt. A földesurakhoz köthető források egyértelműen ezt állítják, de ez sejthető Dravec József helynök leveleiből is. Bíró végül úgy egyezett meg a plébánossal 1761 tavaszán, hogy Szent Mihály ünnepéig, szeptember 29-éig maradhat Adonyban (a határidő megválasztásának gaz-

397 Gróf Zichy István 1755. június 30-án kelt levelében panaszolta Padányi Bíró Mártonnak, hogy Milchdorfer György adonyi plébános a vele való egyeztetés nélkül kíván távozni a plébániáról, s egyúttal papot kért hívei számára. A levél és a rá július 20-án adott válasz VÉL I.1.39.b. tom. 12. 286–287. Lenti István helynök már a püspök válasza előtt két héttel Zichy János figyelmébe ajánlotta Leitnert: 1755. VII. 4.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 244r. A jelöltet a kegyurak elfogadták, erről Zichy István 1755. augusztus 2-án tájékoztatta a püspököt. VÉL I.1.39.b. tom. 12. 391–392.

398 Leitner az egészségére panaszkodott az adonyi víz miatt, ami, mivel bort nem iszik, ártott neki. Lenti István helynök tájékoztatja gróf Zichy Jánost a plébános elhelyezésével kapcsolatos püspöki szándékról. 1756. IX. 23. MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 245r. Esperesi kinevezésére 1758. november 11-én került sor. SzPL no 5067. tom. 2. 473.

399 A plébános a világiak egyházi ügyekbe való beavatkozására panaszkodott a földesúrnak, s kérte támogatását. Sajnos leveléből nem derült ki, mi történt. 1759. IV. 21.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 241r–v. és 243r–v (242. alatt a boríték található). Gróf Zichy János azonban a lakosok mellé állhatott, legalábbis alig egy héttel Leitner panaszlevelének keltét követően már az adonyi postamester jelentette a grófnak, hogy a templom pénztárát parancsa szerint el akarta hozni a plébánostól, de ő esperesi tisztségére hivatkozva megtagadta annak átadását. 1759. IV. 30.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 235r.

400 A püspök gróf Zichy Jánoshoz 1759. május 12-én írt leveléből az derül ki, hogy a plébánost magához hívatta és megdorgálta, majd a gróf újabb levelére június 8-án elrendelte a vizsgálatot az ügyben. V. 12.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 232r–v.; VI. 8.: uo. 237r.

401 Gróf Zichy János Dravec Józsefhez 1760. június 30-án írt levelében említette hogy már az előző év végére új plébánost ígért, de még semmi sem történt az ügyben. Ekkor már erősebb hangot ütött meg a kegyúr, kilátásba helyezte, hogy amennyiben nem oldódik meg rövid időn belül a helyzet, más megoldást fog választani a plébános eltávolítására. MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 224r.

dasági okai voltak). A botrány azonban már áprilisa akkora duzzadt, hogy Dravec József helynök szabadkezet kapván a főpásztortól, azonnal eltávolította Leitnert a plébániáról,⁴⁰² akit a konzisztórium egy hónapi elzárásra ítelt április 28-ai ülésén.⁴⁰³ Ezt követően előbb az újonnan alapított bakónaki plébániára került plébánosnak, majd 1766-ban Tapsonyba ment át. 1774-ben azonban innen is elmozdították és nyugdíjazták is egyben.⁴⁰⁴ Tapsony két alkalommal szolgált a segesdi kerület esperesének plébániájául, Leitnert tehát nem lehet kegyvesztettnek tekinteni, bár esperesi tisztséget természetesen többet nem töltött be.

A fent bemutatott két esetben egyértelműen a hívek között okozott botrányok, amelyek a papi személyhez méltatlan életmódban gyökereztek, vezettek el az esperesek leváltásához. Vannak azonban olyan példák, amikor más típusú konfliktusra került sor.

Schönpflug Ferenc zsámbéki plébános és budai esperes ügye egészen más természetű volt. A prágai német születésű⁴⁰⁵ Schönpflug Magyarországra jöve először Althann Károly Mihály váci püspök udvari papja lett. Vácról történt távozásának oka nem ismert, de főpásztora minden bizonnyal elégedett lehetett vele, hiszen levélben kérte Bíró Mártont, hogy a Pöstyéni Mihály olvasókanonok halálával megüresedett javadalmat az ekkor már Sümegen

402 Közben történt egy sajátos epizód az ügyben. Gróf Zichy János Leitnert sümegi plébánosnak ajánlotta Bírónak, aki udvarias levélben utasította ezt el, arra hivatkozva, hogy mivel már kinevezett valakit, nem tudja elfogadni Leitnert. A püspök válasza 1761. I. 11.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 218r. A gyors intézkedésben szerepe lehetett, hogy sikerült bizonyítékokat szerezni Leitner és az időközben elhelyezett uradalmi tiszt felesége közti kapcsolatra. A bizonyíték – egy magyar nyelvű szerelmeslevél, amelyet az esperes írt – fennmaradt a vizsgálati anyagok között. Zichy János a plébánost, amikor az a püspöki audienciáról hazatért, kis híján kiverette a városból, felesége levele szerint alig tudta türtőztetni magát. Gróf Schmeidegg Friderika levele Dravec helynökhöz 1761. IV. 8.: VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 12. 1r. A helyzetet jól illusztrálja Arany Józsefnek gróf Zichy János feleségéhez, gróf Schmeidegg Friderikához Veszprémből, 1761 április 23-án az ügy állásáról írott levele, amelyben a következők olvashatók: „Kik [Koller Ignác koadjutor püspök és Dravec József helynök] ugyan fogadták is, és azért a Plébanus bé is citáltatott, de ő a Consistorium elől el illantván és az öreg Püspökhöz folyamodván e sem meg büntetni nem engedte, sem Adonbul el vitetni.” Kicsivel később írja, hogy Leitner a püspök rendelkezéséből Szent Mihály napig maradhat a plébánián. A levél lezárását követően kapta meg Dravec helynök a püspök engedélyét Leitner azonnali eltávolítására. Erről Arany utóiratban tájékoztatta a grófnőt. MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 220r–221v.

403 Az április 18-án és 25-én tartott tárgyalás jegyzőkönyve VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 12. 3r–4r.

404 Az 1774-es ügy elsősorban lelkipásztori teendőinek elhanyagolása és a hívekkel való egyéni konfliktusa miatt robbant ki. Tanulságosak a szenyéri leányegyház lakosainak panaszzelülettel kezdő szavai: „Valami emberben véték és fogyatkozás lehet az egy reszegegen kívül, Tisztelendő Leitner Jóseff Tapsonyi Plebanus Urambul kevés maradt el.” Az elmozdított plébános az uralkodóhoz fordult, aki végül megerősítette a helynök elmarasztaló döntését. Leitner bornemissza ember lehetett, ezt emelték ki a szenyérik, és ezt emelte ki még 1756-ban Lenti István helynök. Vaskos vizsgálati anyaga fennmaradt VÉL I.3.a.1. fasc. 2. no 3. és a hozzá kapcsolódó levelezés is megtalálható VÉL I.1.10. fasc. 4 no 40–50.

405 Vö. MERAVIGLIA-CRIVELLI 1885. 28.

működő Schönpflugnak adja. 1745 óta most nyílt alkalma először a püspöknek káptalani javadalom adományozására, így nem különösebben csodálható, hogy nem az alig három éve udvarában élő papnak juttatta a stallumot. Válaszában részletesen leírja, miért tartja alkalmatlannak szertartóját erre a kitüntetésre: külföldi születésű s nem indigena, ezenkívül nem tud magyarul, és „*még alig tevékenykedett az Úr szőlőjében*”.⁴⁰⁶ Másfél évvel később szolgálatai jutalmául tiszteletbeli kanonoki címet kapott Padányi Bíró Mártontól. Ő volt az első, aki tényleges lelkipásztori és esperesi munka végzése nélkül részesült ebben a megtiszteltetésben. Pár évvel később Séllyei Nagy Ignác kapta meg ezt a címet hasonló körülmények között. A címadományozás idején Schönpflug már apostoli protonotárius volt. Az ígéretesen induló karriert végül az esperességéhez kapcsolódó konfliktusa törte ketté. 1758 őszén került Schönpflug a (német nyelvű) zsámbéki plébániára, s egyúttal a budai kerület élére. Egy év múlva már a hívekkel való konfliktusokról számol be a főpásztornak.⁴⁰⁷ Gróf Berényi Erzsébettel (gróf Zichy Miklós özvegyével) az óbudai uradalom úrnőjével is hamar összetűzésbe került, a grófnő szerint ugyanis nevével visszaélve próbálta meg kierőszakolni a templompénztárban található összeg plébániaépítésre fordítását. Ezt a grófnő érthető módon zokon vette.⁴⁰⁸ A lelkipásztori feladatok ellátásával kapcsolatos panaszok nem merültek fel ellene,⁴⁰⁹ s mint esperessel szemben sem volt a püspök részéről kifogás személye ellen. 1763-ig azonban olyannyira elmergesedett a grófnő és a hívek, valamint a plébános viszonya, hogy Schönpflugnak távoznia kellett a plébániáról.⁴¹⁰ 1763-ban a közeli (Nagy)kovácsiba került, majd itteni konfliktusok után 1766-ban elbocsátották az egyházmegyéből.⁴¹¹ Schönpflug Ferenc esetében elsősorban gazdasági jellegű konfliktusokról adnak hírt a források, de esperesi működésének sikertelensége kapcsán felmerül a főpásztor váci püspöknek írt levelében említett hiányosságok szerepe is.

406 Padányi Bíró Márton válasza a váci püspöknek 1755. II. 3.: VÉL I.1.39.b. tom. 9. 413–414.

407 Hívei ekkor már háromnegyed éve nem fizettek párbért. 1759. X. 16.: VÉL I.1.10. fasc. 2. no 5. 408 1760. VII. 5.: VÉL I.1.10. fasc. 2. no 10.

409 A hívekkel való viszony természetesen nem választható el a lelkipásztori működéstől. Azonban olyan típusú panaszok, mint amilyenek általánosan előfordultak a korban a plébánosokkal szemben, mint például a prédikációk és katekézis elhanyagolása, a betegek és haldoklók látogatásának elmulasztása, s ennek következtében a halál előtti szentgyónás lehetőségének nem biztosítása, illetve az utolsó kenet fel nem adása, valamint életmódból fakadó közbotrány okozása (részegség, konkubinátus) nem fordult elő vele kapcsolatban.

410 Megpróbált megfelelő helyet találni magának. Már 1762-ben gróf Zichy Jánoshoz fordult, és kérte maga számára az adonyi plébániát. 1762. VIII. 3.: MNL OL P 707 fasc. 282. no 10. 215r-v. és 217r. (216. alatt a boríték található). 1758 és 1763 között a főpásztorral folytatott, valamint vele kapcsolatos levelezés megtalálható VÉL I.1.10. fasc. 2. no 2–15. (ez utóbbi szám alá több tucat levele került besorolásra).

411 DRAVECZ (1764–[1771]) 30.

Sajnos nagyon szűkszavúak a források Grossinger Ignác váli plébános, fehérvári kerületi esperes ügyében, az azonban erősen gyanítható, hogy lelkipásztori munkájával kapcsolatban az ő esetében sem merült fel kifogás. Papi pályáját rövid aulai szolgálat (udvari káplánkodás) után a püspöki birtok, Városlőd plébániáján kezdte 1747-ben.⁴¹² Ez arra utal, hogy Padányi Bíró Márton elégedett lehetett a fiatal pappal. 1755-ben került Válra, Dravec Józsefet követte a plébánián. Esperesi tisztségét 1767-ben kapta. Két év múlva, 1769-ben azonban Koller Ignác püspök leváltotta és a plébániáról is elmozdította. Az ügy hátteréről semmit sem lehet tudni,⁴¹³ de a konfliktus súlyosságára utal, hogy – az adatokból úgy tűnik – Grossinger 1772-ig plébánosi kinevezést sem kapott. Ekkor a távoli Szulokra került plébánosnak, s ez a kor viszonyai között mindenképpen büntetésként értékelhető.⁴¹⁴ 1777-et követően viszont szuloki plébánosként az ekkor megalakított csökölyi kerület esperesévé nevezte ki Bajzát József megyéspüspök. Ez valószínűvé teszi, hogy személyes konfliktus állhatott Válról történő elmozdítása mögött, lelkipásztori és egyházirányítási feladatait megfelelően láthatta el.⁴¹⁵ Grossinger Ignác esete azért is érdekesnek tűnik, mert egybeesik két aulista gyakorlatilag

412 A szeminárium elvégzését követően Dravec József esperes mellett rövid ideig Válon szolgált. Az esperes ajánlotta őt gróf Zichy Jánosnak a megüresedett palotai plébániára 1746 év végén. A földesúr ki is adta részére a praesentatoriát 1747 január elején, Bíró Márton püspök azonban tőle szokatlan hangnemben utasította azt el. Amennyiben a gróf akadályozná őt ordináriusi feladatainak ellátásában, erélyesebb eszközökhöz folyamodik, jelentette ki levelében, egyúttal kitért arra is, hogy az esperes nagyot hibázott, hogy előzetes engedélye nélkül ajánlott papot a grófnak. A hangnem felveti, hogy az ügynek lehetett esetleg előzménye is, amelyről nincs tudomásom. A praesentatoria és a válasz egy napon kelt, ez is mutatja az ügy súlyát. 1747. I. 3.: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 431–433. Bíró Márton ezt követően néhány hónapra maga mellé vette a fiatal papot káplánnak. Zichy János is ragaszkodott Grossinger személyéhez, hiszen ez év márciusában kéri Nagyvázsönyra helyezését, de ismét sikertelenül, mivel időközben a püspöki birtok Városlődre került plébánosnak. Zichy János praesentatoriája Nagyvázsönyra 1747. III. 14. VÉL I.1.39.b. tom. 3. 49., Zichy János megismételt kérelme 1747. III. 18.: VÉL I.1.10. fasc. 1. no 59. (fogalmazványa MNL OL P 707 fasc. 100. 293r.), a kérelem elutasításakor a főpásztor arra hivatkozott, hogy neki magának is szüksége van képzett papokra. 1747. III. 31.: VÉL I.1.39.b. tom. 3. 50–51.

413 Az egyetlen ide vonatkozó forrás a fehérvári kerület papságának a püspökhöz 1769. július 5-én írott levele, amelyben azt kéri a főpásztortól, hogy a kerület papságát ne a leváltott esperes ügyén keresztül ítélje meg. Sajnos az ügy mibenlétéről a levél nem árul el semmit. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 5.

414 Az 1767-ben megalapított szuloki plébánia Somogy megyének többségében reformátusok lakta Baranyával határos területén feküdt, hét leányegyházával ugyan nem tartozott a legnagyobb kiterjedésű plébániák közé, Városlőd, Etyek, majd Vál után azonban egyértelműen büntetésszámba ment az ide történt kinevezés.

415 PFEIFFER 1987. 453–454. Ekkor Bajzát püspök helynöke Horvát Pál volt, aki Grossingert megelőzően töltötte be a fehérvári kerület esperesi tisztségét. Az ő, illetve a Grossingert szintén régtől fogva ismerő Dravec József véleménye minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy Grossinger ismét esperesi címet kapott. Mindez megerősíti, hogy az ismeretlen konfliktus elsősorban Koller püspök és az esperes közötti viszonyt mérgezte meg.

egyidőben történő esperesi kinevezésével, amely egyáltalán nem tűnik szokásos eljárásnak. Mulai János még 1769 tavaszán került a zalaegerszegi plébánia és kerület élére az aulából, míg Grossinger utóda Bartakovics József lett, aki korábban évekig szolgált a helynök és a főpásztor mellett titkárként.⁴¹⁶ Ezt megelőzően csak Schönpflug Ferenc kapott lelkipásztori tapasztalat nélkül esperesi kinevezést 1758-ban, s ezt követően sem fordult elő ilyen eset a korszakban. Mindez azt a gyanút kelti, hogy összefüggés lehet Grossinger ügye és az aulisták esperesi kinevezése között.

A fentebbi példák is mutatják, hogy a kerületi esperesi hivatal választóvonalat jelentett az egyes személyek karrierjében. A főpásztorok ugyan minden jel szerint alapos mérlegelést követően,⁴¹⁷ megfelelő személyes tapasztalatok birtokában nevezték ki espereseiket, alkalmasságuk azonban végső soron csak működésük során derülhetett ki. Olyan konfliktusról, amely az esperes leváltásával végződött, mindössze öt esetben van tudomásom.⁴¹⁸ Négyen hosszabb-rövidebb tisztségviselést követően nyugalomba vonultak, hatan pedig hivatalviselésük ideje alatt eltávoztak az egyházmegyéből. Ezeknek a csoportoknak a tagjai között kereshetők olyan személyek, akik nem váltották be (maradéktalanul) a megyéspüspök rájuk vonatkozó elvárásait. Ez azt jelenti, hogy a 49 főből legfeljebb 10-12 esetben lehetett sikertelen a főpásztor választása. Ez az esperesek negyede-ötöde. Ha onnan közelítem meg a kérdést, hogy az esperesi tisztségből a kanonokok közé emelkedő javadalmasok közül a főpásztoroknak ilyen típusú konfliktusa senkivel sem akadt, a kiválasztás mechanizmusa eredményesnek mondható.⁴¹⁹

416 A fehérvári kerület papsága már idézett 1769. július 5-én kelt levelében azt is kérte a püspöktől, hogy a kerület papsága közül nevezze ki az elmozdított esperes utódát, egyúttal Molnár Márton bicskei plébánost ajánlotta e tisztségre. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 5.

417 1762. május 28-án kelt levelében Berényi Erzsébet grófnő Kummer György szári plébánost mutatta be a zsámbéki plébániára Schönpflug helyett. A püspök azt írta neki korábban, hogy Schönpflug Mindszent haváig, azaz novemberig marad a helyén, de ezt a grófnő nem fogadta el. Dravec József helynök június 15-én a főpásztorhoz írott levelében megjegyezte, hogy nagy gondban van a budai esperesség ügyében, mert a kerületben nincs alkalmas személy, s – mint írta – Kummer sem különb a többinél e tekintetben. Bíró június 24-én kelt válaszában tanácsstalanságának adott hangot az ügyben. A megoldás végül Érdek a ráckevei kerületből történő átcsatolásával párhuzamosan az érdi plébános budai esperesi kinevezése lett. Erre azonban már 1763-ban került sor. A levelek időrendben található VÉL I.1.10. fasc. 2. no 15.

418 Az esperesekkel szembeni keményebb főpásztori fellépés nem volt ritka, azonban ezek többnyire egyedi esetekhez kapcsolódtak. Milchdorfer György kistorbágyi esperesplébános ordináriusa felhatalmazása nélkül elismerte a promontori plébánián működő szerzetesek joghatóságát, s ehhez hasonló konfliktusnak kell tartani Dravec József fentebb említett esetét is, amikor a püspök tudta és engedélye nélkül ajánlott papot a megüresedett palotai plébániára 1747-ben. Grubánovics Zsigmond néhány napra engedély nélkül eltávozott a plébániájáról, ezért Padányi Bíró Márton 1759. április 28. és május 4. között felfüggesztette mind plébánosi, mind esperesi hivatalából. VÉL I.1.39.b. tom. 18. 182–183.

419 Korábban nem volt ismeretlen a káptalanban sem a bemutatottakhoz hasonló súlyú vétek, bár gyakorinak sem lehet nevezni. Két esetről tudok. 1734-ben Pápai János örkanonokot

Az esperesi tisztség betöltésére alkalmas személyek megléte vagy hiánya a középszintű egyházigazgatás működése mellett alapvetően befolyásolta annak szervezeti kereteit is. Nem is olyan ritkán előfordult, hogy az egyházmegye papsága között a püspök nehezen talált alkalmas személyt az esperesi tisztség betöltésére. Erre elsősorban a század első felében volt példa, de éppen a budai kerület imént említett problémája mutatja, hogy az esperes személyének megtalálása később sem ment mindig egyszerűen. 1735-ben emiatt nem sikerült a somogyi kerület kettéosztása. Nem volt, aki Vörös József kaposvári plébános leváltása után átvegye a kerület irányítását. A kijelölt törökkoppányi plébános visszautasította a feladatot. Hasonló nehézségre találunk utalást Borsati Péter esetében, akit a püspök maga szólított fel a lemondásra, azt viszont benyújtását követően alkalmas jelölt hiányában csak hónapokkal később tudta elfogadni.⁴²⁰ Dravec József veszprémi plébánossága idejére megkapott veszprémi esperesi tisztsége is ideiglenes volt, a megfelelő személy megtalálásáig szólt.

Somogy megye esete szolgáltatja a legjobb példát az alkalmas személyek léte és az egyházszerkezet középső szintjének kiépítése közötti kapcsolatra. Vörös József kaposvári esperesplébános leváltását követően az egyházmegye vezetése kénytelen volt a korábbi somogyi kerület rövid életű megosztását – megfelelő személy hiányában – ideiglenesen felfüggeszteni. Ez az állapot 1735-től egészen 1742-ig tartott. Ebben szerepe lehetett Kis István esperesnek is, akiben a somogyi területen működött egyetlen későbbi kanonokot tisztelhetjük. Kanonoki kinevezését követően már két személy látta el párhuzamosan az esperesi teendőket, azonban az egymáshoz közel fekvő plébániák, Karád és Szil miatt a somogyi kerület felosztására 1745-ben a korábbtól gyökeresen eltérően került sor. Az egyik esperes, Solymosi László halálát követően ez a felosztás meg is szűnt, s a hagyományosnak tekinthető észak–déli határt jelölték ki ismét a két somogyi kerület között. A gyakori változások szemmel láthatóan összefüggésben álltak a kiválasztott személyekkel. Más esetekben az esperes személye egy kerület létrejöttét, kiterjedését befolyásolta, így a kerületi rendszerre a plébániahálózat szabta igényeken kívül más tényezők is hatottak, még ha viszonylag korlátozott mértékben is. A ráckevei kerületnek már kialakítását meghatározta, hogy a fehérvári kerületben egy helyettesítés miatt két esperes volt: a tényleges esperes, Horvát Pál és a helyettesítéssel

konkubinátus miatt kellett kizárni a káptalanból, 1739-ben pedig Zádori Mihály nagyprépostot oklevelek megsemmisítése miatt érte ugyanez a sors. Kettejük közül Pápaít szentelését követően nevezte ki Acsádi kanonoknak. Az ügy kirobbanásakor nem lehetett több 35-37 évesnél. Adatolthatók fegyelmi problémák Dubnicai Istvánt illetően is, az ő esete azonban lényegesen eltér a másik kettő kanonokétól.

⁴²⁰ Padányi Bíró Márton már 1758 legelején felszólította az idős Borsatit az esperességről történő lemondásra, amit ő 1758. január 19-ei levelében meg is tett. A lemondást végül csak három hónap elteltével, az alkalmas utód megtalálása után fogadta el a püspök. VÉL I.1.39.b. tom. 16. 578. Borsati 1758. január 19-én kelt levelének eredetije VÉL I.1.10. fasc. 1. no. 20.

megbízott Milchdorfer György. Nyilvánvalóan nem Milchdorfer számára alakították ki az új kerületet, azonban személye katalizálhatta a folyamatot. Az esperesek személye, jobban mondva az, hogy melyik plébánián találtak esperesi tisztségre alkalmas személyt, befolyásolta a ráckevei és a budai kerület közti határvonal változásait is.⁴²¹ A kerületi rendszer részleteinek megértése az esperesek személyének vizsgálata nélkül nem lehetséges.

A 18. század első felében néhány alkalommal előfordult, hogy egy kerület esperese egy másik kerülethez tartozó plébánia lelkipásztora volt. Márkus Mihály bicskei plébános esetében, akit a budai (pilisi) kerület esperesévé neveztek ki, ez nem okozott problémát, hiszen a fehérvári kerületben fekvő Bicske határos volt a budai kerülettel. Ennek ellenére Márkus Mihály hamarosan átkerült a budai kerületben található zsámbéki plébániára.⁴²² Másképp oldódott meg a keszthelyi kerülethez tartozó Szántó plébánosa, Lenti István kapcsán felmerülő probléma. Ő 1734/35-től kezdődően a zalaegerszegi kerület esperese volt, fiatal korára tekintettel feltételezhetően azért, mert a kerület papsága soraiban nem talált alkalmas személyt a főpásztor. Pais András keszthelyi plébános 1738-ban bekövetkezett halála után azonban a keszthelyi kerület élére került át. A váltást lehetővé tette, hogy közben Sárkány Gábor salomvári plébános személyében megfelelő embert találtak az egerszegi kerület élére is. Kevésbé bizonyult szerencsésnek a törökkoppányi plébános már sokszor említett kinevezése a plébániától távolabb fekvő somogyi felső, más néven kaposi kerület élére 1735-ben.

A kerületi esperesek feladatkörét részletesen szabályozták a kinevező okmányban. Ezek formája a korszakban állandó volt.⁴²³ Az esperesek mint a püspök helyettesei, az iratok szóhasználata szerint mint a püspök „szemei” jártak el. Egy találó 20. század eleji megfogalmazás szerint „a püspöki hatóság intézkedéseinek végrehajtó közege, az egyházi közigazgatás közvetlen ellenőre és irányítója” volt a kerületi esperes.⁴²⁴ Feladataik között mindenekelőtt a kerület plébániáinak rendszeres látogatására vonatkozó kötelezettséget említették. Ezt követte a kerületi papság tevékenységének és magaviseletének figyelemmel kísérése, szükség esetén feddése, illetve arról a felsőbb hatóság részére történő jelentéstétel. Kiemelték a szentmisék, szentbeszéd meg tartásának

421 VÉL I.1.39.b. tom. 12. 427–428. Bővebben lásd a ráckevei kerület kialakulásáról írottakat a III.2. alfejezetben.

422 Márkus Mihály Padányi Bíró Márton utóda volt a bicskei plébánián, először az 1732/33-as összeírásban szerepel. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4. Zsámbékra már mint esperes került át 1743 júniusában. Itt működött haláláig, 1758. augusztus végéig.

423 A kinevezési okmányok másolatai a püspöki protokollumokban maradtak fenn. Az egyes kinevezések hivatkozásait lásd a függelékben. Az 1730-as évekből nem maradt fenn teljes szövegű kinevezés, az 1740-es évektől kezdve azonban igen. Az első ilyen Domanicki János kinevezése 1745-ből. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 15–17. A kinevezések szövege azonos, csak a neveket változtatták, illetve bizonyos eseti felhatalmazásbeli különbségekre utaltak.

424 GEISZ 1910. 239.

ellenőrzését, illetve papoknak a híveket megbotránkozató mértéktelen ivászatától, valamint a szolgálati hely indokolatlan elhagyásától való visszatartásának kötelezettségét. Felhatalmazást nyertek az esperesek egyes egyházi ruhák és kegytárgyak megáldására is.⁴²⁵ A fentiek mellett fontos joga volt az espereseknek, hogy bizonyos püspöknek fenntartott esetek alól feloldozást adhattak.⁴²⁶ Érdekes módon nem említik a kinevezések a koronáknak, a kerületi papi gyűléseknek a megtartását az esperes kötelességei között, holott már Acsádi Ádám körlevélben szabályozta ezeket.⁴²⁷ Egy korábban a főesperesek feladatköre kapcsán már idézett esztergomi főegyházmegyében keletkezett 18. század közepi feljegyzés a feladatokat azzal a különbséggel sorolja fel, hogy a lelkipásztori feladatok végzésének ellenőrzését inkább a (főegyházmegyében létező) főesperesek jogköréként említi. Eszerint az esperesek feladata elsősorban a számadások felülvizsgálata, illetve a kerületben működő papok ordináriusi engedélyeinek, személyük alkalmasságának vizsgálata volt, a filiák és a lelkipásztor nélkül maradt plébániák időleges pasztorációjának megszervezése, valamint a körlevelek köröztetése tartozott még ide.⁴²⁸ Feladatuk Esztergomban tehát döntően adminisztratív jellegű volt. Veszprémben a főesperesek hiánya okozhatta, hogy ezek mellett az adminisztratív feladatok mellett az esperesek bizonyos egyházfegyelmi ügyekben is felügyeleti jogokkal rendelkeztek, illetve kisebb jelentőségű, az ordinárius joghatósága alá tartozó feladatok elvégzésére is felhatalmazást kaptak.

Lényeges változás az esperesek feladatkörében a 19. század folyamán sem történt. Talán csak a kerület iskolái felett gyakorlandó felügyeletet érdemes kiemelni. Ezekről a 18. századi kinevező okmányokban nem esik szó, úgy tűnik, hogy csak a 19. század első évtizedeitől szerepelt ez a terület az esperesek feladatai között. Ez egyébként megterhelőnek tarthaták, amitől az esperesek igyekeztek megszabadulni. A helyettes esperes tisztségének kialakulásában is szerepet játszhatott ez a feladatkör. Legalábbis erre utal, hogy a helyettes espereseket a körlevelekben és a sematizmusokban a 19. század végén és a 20. század elején gyakran nevezték kerületi tanfelügyelőnek.⁴²⁹

425 Borsati Péter veszprémi esperesi kinevezésekor ehhez hozzátették még a keresztek és szobrok megáldásának engedélyezését is. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 368.

426 Ezek az esetek nincsenek részletezve a fennmaradt kinevezési okmányokban, feltehetően az elkövetett bűnök bűnbánat szentségének keretében történő feloldozásáról van szó. A főpásztor azonban bizonyos eseteket továbbra is fenntartott magának, például az eretnokség vagy a hitehagyás bűne alóli feloldozást.

427 A papok továbbképzésében is szerepet játszó kerületi koronákról jelentést kellett tennie az esperesnek. Ezek anyaga az 1750-es évekből fennmaradt. VÉL I.1.16.a. A koronákról részletebben lásd DÉNESI 2006. 154–163. és DÉNESI 2007.

428 PL AEV no 1236. esperesekre vonatkozó rész: 1.

429 Az espereseket *inspector scholarum nationalium* teendőinek elvégzésével bízta meg a Helytartótanács Budán, 1831. május 10-én kelt 12811-es számú rendeletével, idézi VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 146. Az esperesek tanfelügyelői szerepéről lásd GEISZ 1910. 239–241.

Míg a kinevező okmányok előírták az esperesek legfontosabb feladatait, addig a fennmaradt kerületi jegyzőkönyvek⁴³⁰ az esperesek által végzett tevékenységekről tájékoztatnak. Ezekből kiderül, hogy az esperesek egyik legfontosabb feladata valóban az út menti keresztek és más tárgyak, például templomi zászlók megáldása volt. Ilyen alkalmakkor minden biztonnal sort kerítettek az érintett plébánia vizitálására is. Kimutatható, hogy egyes távolabbi területek plébániáit egymás után látogatták meg, és végezték el a szükséges szertartásokat. Gyakran találkozunk azzal, hogy az esperesek templomok, kápolnák alapkövetésénél szerepelnek, esetleg elkészült templomot áldanak meg. Ilyenkor azonban mindig eseti felhatalmazással rendelkeztek, amelyet a főpásztor vagy helynöke állított ki részükre. Másik nagyon fontos feladatuk a plébánosok javadalmukba történő beiktatása volt. Ilyenkor a környékbeli papság részvételével tartott ünnepélyes szentmise keretében felolvasták a kinevező okiratot a plébánia hívei előtt. A főpásztor és a helynök mindig az esperesen keresztül érintkezett a kerület papságával, többször van adat arra, hogy az esperest bizonyos ügyekben az egyházmegye székhelyére szólították, s így tájékoztattak egyes kérdésekben. A kapcsolattartás a főpásztor és helynöke, illetve az esperes között rendszeres volt, az esperes általában személyesen vitte el évente az egyházmegye székhelyére a Cassa parochorumból kapott hozzájárulás átvételét igazoló nyugtákat.

Az esperesek jogkörének lehatárolását, az esperes és a helynök, illetve az ordinárius hatáskörébe tartozó feladatok, feladatrészek pontos szétválasztását segíthetné a túlkapások összegyűjtése és vizsgálata. Ezekről azonban alig szólnak a források. Mint a korábban bemutatott példák is mutatták, a jelentős, az esperesek visszahívásához vezető konfliktusok többnyire nem hatásköri kérdésekben gyökereztek, hanem elsősorban lelkipásztori és gazdasági problémák merültek fel. Két, gyökeresen eltérő súlyú és kimenetelű hatásköri túllépésről maradt fenn adat. A súlyosabb, hivatalvesztéssel is járó esetben a hatásköri túllépés valójában nem az esperesi, hanem a plébánosi feladatokhoz kapcsolódott, következménye mégis az esperesi tisztségből történő eltávolítás lett. 1734 őszén Vörös József kaposvári esperesplébános összeadta Pulai Ferencet, Somogy megye egyik szolgabíráját Csák Mihály perceptor özvegyével. A problémát egyházi szempontból az jelentette, hogy a két személy egyike esetében sem volt illetékes a kaposvári plébános, hiszen nem voltak a kaposvári plébánia hívei; felmerült továbbá, hogy Pulainak köze lehetett Csák Mihály halálához, lévén annak felesége már korábban a szeretője volt. Az ügy hirtelen robbanhatott ki, hiszen Bíró Márton helynök 1734. október 6-án még megerősítette Vörös Józsefet kerületi esperességében, október 25-én Acsádihoz küldött levelében pedig már ezt az ügyet is említette, s példás szigort ígért a vizsgálat során. A szentszéki tárgyalás dokumentumai

430 SzPL no 5068. és VÉL V.7. Prot. distr. Kapos.

nem maradtak fenn, Bíró helynök egy Acsádihoz írott, 1735. március 3-án kelt leveléből azonban arról értesülhetünk, hogy az ügyben beidézett Vörös József kaposvári és Simonfi Mihály csökölyi plébánosok közül előbbi 40 forintra büntették, s ezt rövid határidővel, Szent György napig meg is kell fizetnie. Összehasonlításképp, a kaposvári plébánia éves jövedelme egy ugyanekkor készült összesítés szerint valamivel több mint 170 forint volt. Esperességéről ekkor nem esett szó, azonban már februárban kinevezte a helynök a kerület élére utódát, Péntek György törökkoppányi plébánost.⁴³¹

A másik esetben már ténylegesen az esperesi hatáskör túllépéséről volt szó, ennek viszont közvetlen következményei ismeretlenek, de az érintett további pályafutásának ismeretében nem lehettek súlyosak. A szerzetesi lelkipásztorkodásnál bemutatott promontori eseményekhez kapcsolódott Milchdorfer György esperes ügye. Szabó János plébános kényszerű távozását követően a híveket a budai kapucinusok ordináriusi felhatalmazás nélkül látták el. Amikor ezt Lenti István helynök a szemükre vetette, a kapucinus gvárdián a kerületi esperesre hivatkozott, s két levelet is átadott Lentinek, amelyekben az esperes egy házassági ügyben felmentést adott a kapucinusoknak.⁴³² Ez a helynököt meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozta, mint írta főpásztorának, mit tehetett volna, ideiglenesen engedélyt adott a kapucinusoknak a pasztorációra. Az esperes intézkedése a tisztázatlan jogi helyzetű szerzetesi lelkipásztori ellátás gyakorlati elismerését jelentette, amire a megyéspüspök vagy helynöke lett volna kizárólag jogosult. Mint az egyházkormányzat helyi képviselője nem adhatott volna felmentést, s ezzel engedélyt a házasság megkötésére az ordináriusi felhatalmazással nem rendelkező kapucinus testvérnek. Lenti István külön kérte a levelében, hogy a főpásztor maga vonja kérdőre Milchdorfert, hogy milyen jogon intézkedett így az ügyben. A főpásztor a helynökhöz írott válaszában egyetértett azzal, hogy az esperes túllépte a hatáskörét, de nem említette ennek következményeit.⁴³³

431 1734. X. 6.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 6.; X. 25.: uo. 7–8.; 1735. III. 3.: uo. 32–33.; Péntek kinevezése II. 6.: uo. 22. Már előző év novemberében egyeztetett a helynök Péntekkel, de sajnos annak tartalmára vonatkozóan nem készült feljegyzés. Arra, hogy összefüggésben van egymással a találkozó és a kinevezés, abból lehet következtetni, hogy a találkozáson Vörös Józseffel együtt kellett megjelennie a törökkoppányi plébánosnak. 1734. XI. 3.: uo. 8–9.; A kaposvári plébánia jövedelmére MNL OL C 38 Diöc. Veszpr. no 1. 241v–242r. Vörös József további pályafutása arra utal, hogy ez az ügy nem törte derékba karrierjét. 1736-ban apostoli protonotárius lett, s ezt a kitüntető címet nyilvánvalóan főpásztora tudtával és egyetértésével kapta meg. Kihirdetésére 1736. február 7-én került sor ünnepélyes körülmények között. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 28.

432 A levelek 1758. augusztus 1-jén és 24-én keltek. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 24. (a két levél egy szám alatt).

433 1758. IX. 16.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 26. Az ügyben kelt levelezés másolata megtalálható SzPL no 5067. tom. 2. 411–414. Ugyanitt olvasható a főpásztor válasza 1758. IX. 21.: uo. 424–426.

Az esperesi kerületek irányítását az esperesek egy személyben végezték, állandó segítőársuk – mint a 19. században megjelenő, majd a 20. század első évtizedeiben állandósuló helyettes esperes⁴³⁴ – nem volt. A vizsgált korszakban csupán néhány esetben bukkan fel helyettes esperes a forrásokban, mint például Závodszy Mihály salomvári plébános személyében, aki az egerszegi kerületben működött. Kis Pál zalaegerszegi plébános kanonoki kinevezése után, de még a következő esperesplébános, Grubánovics Zsigmond kinevezését megelőzően kerül elő Závodszy ebben a szerepben.⁴³⁵ Véleményem szerint – esetleg mint rangidős plébános – hivatalból láthatta el az esperesi feladatokat a széküresedés idején. Hasonló eseti helyettesítésekre utal a helyettes esperesek többi előfordulása is.

A helyettes esperes mellett az esperesi koronák kapcsán kerül elő a kerületi jegyző tisztsége (*notarius*, egy alkalommal *secretarius*). A jegyzőt, amint az a segesdi kerület 1755. október 15-én Marcaliban tartott koronájának jegyzőkönyvéből kiderül, a kerület papsága választotta.⁴³⁶ Feladata nyilvánvalóan a korona jegyzőkönyvének elkészítése lehetett, ugyanakkor egy alkalommal a papi gyűléstől függetlenül is megjelent a forrásokban. A Fejér megyei (Sár)szentmiklós plébániájának megalapításakor, 1770-ben a hívekkel kötött kontraktus aláírói között nem csupán a ráckevei kerület esperese, Kárvási József adonyi plébános szerepelt, hanem Komjáti Márton pentelei plébános is, aki aláírása szerint a ráckevei kerület jegyzője volt.⁴³⁷ Ez a dokumentum azt sejteti, hogy a jegyző a kerület állandó tisztségviselőjeként működött. Mivel a koronajegyzőkönyveken, illetve az idézett kontraktuson kívül más forrásban a kerületi jegyzővel nem találkoztam, nem dönthető el, vajon egyedi esetről lehet szó a ráckevei kerületben vagy sem. Csábító lehetőség, hogy a korszakban néha előforduló helyettes esperes, a kerületi jegyző, illetve a 19. században állandósuló helyettes esperes feladatkörét hasonlóan tekintsem, a források hiánya mellett azonban hivatalba kerülésük eltérő módja is óvatosságra int. A helyettes espereseket a 19. században a főpásztor nevezte ki az espereshez hasonlóan. A jegyzőket viszont, mint említettem, ettől eltérően a kerület papsága választotta.

434 Először a pápai és a segesdi esperesi kerületben jelentek meg a helyettes esperesek, Materényi Gábor pápai plébános (1819–1821), valamint Tomor János marcali plébános (1819–1826) látták el ezt a feladatot. *Schematismus cleri diocesis Wesprimiensis* 1819, 1821, 1826. A jelenség ekkor még elszigetelt maradt, majd csak az 1860-as, '70-es évektől szaporodtak meg a helyettes esperesi kinevezések, de általánossá csupán a 20. század első évtizedeiben vált a tisztség.

435 VÉL I.1.2. tom. 1. 152r.

436 VÉL I.1.16.a. fasc. 1. sine no (segesdi kerület, 1755. X. 15-én tartott korona jegyzőkönyve).

437 Nevét mint „*parcho Duna-penteleiensis et Districtus ejusdem* [sc. Ráckeveiensis] *Notario*” írta alá. 1770. V. 12.: SzPL no 117A/dddd [a ráckevei kerület plébániáinak 1776. évi jövedelem-összeírása mellékleteként a (sár)szentmiklósi plébánia alapítására vonatkozó iratok között található kontraktus].

IV.2. A veszprémi székeskáptalan tagjai⁴³⁸

A veszprémi székeskáptalannak 1630-ban történt visszaállítását követően hat stalluma volt, amelyek közül öt kötődött valamely méltósághoz. Ezek az általános gyakorlatot követő sorrendben a következők voltak: nagyprépost (*præpositus maior*),⁴³⁹ olvasókanonok (*lector*), éneklőkanonok (*cantor*), őrkanonok (*custos*), székesegyházi főesperes (*archidiaconus cathedralis*). Őket követte a hatodik kanonok (*alter canonicus*).⁴⁴⁰ 1767. január 1-jétől a veszprémi székeskáptalan javadalmainak száma eggyel bővült, a hetedik kanonok címe a többnyire korábban is a kanonokok közül kikerülő hántai prépost lett (*præpositus Sancti Michaelis Archangeli de Hantha*). A vizsgált időszakban a veszprémi székeskáptalan tagjait – a nagyprépost kivételével – az egyházmegye főpásztora nevezte ki. Ez lehetőséget biztosított az ordinárius számára egyfajta személyzeti politika közvetlen érvényesítésére, a káptalan összetételének számára megfelelő alakítására.

A nagyprépost kinevezésének joga az uralkodót illette. A főpásztor befolyása azonban ennek a javadalomnak betöltésére is nyilvánvaló; ahogy nehezen képzelhető el, hogy tudomása vagy épp felterjesztése nélkül került volna sor egyházmegyéje papjai számára kitüntető címek akár királyi, akár pápai adományozására (pl. címzetes apátságok, püspökségek, apostoli protonótáriusi cím). A káptalan többi tagjának megyéspüspöki kinevezése korántsem tekinthető természetesen, hiszen a jelentősebb javadalmaknak számító kanonoki stallumok fölötti rendelkezés jogát az uralkodó több időszakban is magának tartotta fenn a főkegyúri jogra hivatkozva. Középkori példák helyett a veszprémi székeskáptalan 19. századi történetére utalok, amikor is a káptalan tagjait az uralkodó nevezte ki. A kinevezési gyakorlat megváltozásának időpontját – lévén az jelen kutatás időhatárain kívül esik – nem vizsgáltam, ugyanakkor számtalan példát nyújtanak rá a 19. század második felében kiadott körlevelek.⁴⁴¹ A káptalan 1780-ban lezajlott vizitálása során a kanonokok azt nyilatkozták, hogy az uralkodótól kapott kiváltság adott lehetőséget a megyéspüspöknek a kanonokok kinevezésére.⁴⁴²

438 Disszertációmnak ez a fejezete korábban megjelent, lásd HERMANN 2010.

439 A forrásokban következetesen *præpositus maior*ként említett nagyprépost jelzőjének használata elsősorban a történeti hagyományban gyökerezett. Emellett az egyházmegyében található másik két préposti méltóságtól való megkülönböztetés is indokolhatta. A (felső)örsi prépost hivatalból nem volt a káptalan tagja, s többnyire nem is kanonokok viselték ezt a címet; ezzel ellentétben a hántai prépostok többnyire a kanonokok közül kerültek ki a vizsgált időszakban.

440 A továbbiakban a hatodik kanonokra a korban nem használt mesterkanonok elnevezéssel fogok utalni. A még szóba jöhető pusztán „kanonok” meghatározást önmagában félreérthetőnek tartom, ezt a kifejezést a káptalan tagjainak általános megnevezéseként fogom használni.

441 Vö. VÉL I.1.2. vonatkozó kötetei.

442 VÉL I.1.8. tom. 31. A jegyzőkönyv átírata és fordítása VÉL VIII.31. I/33.

A kinevezési gyakorlat nem volt egységes területi szempontból sem. Az esztergomi főegyházmegye kanonokjait egy korabeli forrás szerint az uralkodó nevezte ki. Szalai György alistáli plébános 1749-ben íródott levelében tudósítja a veszprémi püspököt egy protestáns hitben megkeményedett szívű rokona elhunytáról, majd a következőképp folytatja: „*Rémulem tudva léssen Excellentiádnál, hogy Fölséges Asszonyunk az el mult napokban conferálta légyen az vacans canoniakat, én azokból reménységem kívüül kimaradván disponálytattam M[éltóságos] Püspök Zbisko Úr által, hogy Galánthai parochiát una cum V[ice] Archidiaconatu acceptallyam.*”⁴⁴³ Győrben a kanonokok kinevezését az uralkodó már a 18. században magához vonta. A pécsi egyházmegyében Radanai Mátyás Ignác püspöksége alatt (1687–1703) I. Lipót többször élt a kinevezés jogával, utódai, gróf Nesselrode Ferenc (1703–1732), Cienfuegos Alvarez bíboros (1735–1739) és gróf Berényi Zsigmond (1739–1748) azonban szabadon nevezhették ki a székeskáptalan tagjait a nagyprépost kivételével.⁴⁴⁴

Tekintve, hogy a korszakban – leszámítva az 1749-ben létrehozott tiszteletbeli kanonoki címet – nem voltak a főpásztor által adományozható, ma oly gyakori egyházmegyei tiszteletbeli címek, tituláris apátságok és prépostságok, a püspök a káptalani stallumok adományozásával jutalmazhatta érdemes papjait.

Egy-egy káptalani stallum megüresedése esetén nyílt lehetőség a főpásztornak a kanonoki javadalmak elosztására. A vizsgált korszakban a püspök kinevezési gyakorlata változott. Több adat utal arra, hogy a század első évtizedeiben üresedés esetén a főpásztor előbb feltöltötte a káptalan létszámát, majd csak ezt követően döntött az egyes üresedésben lévő javadalmak sorsáról.

1726. június 15. és 29. között a hiteleshelyi kiadmányok méltóságsorai a következő felsorolást tartalmazzák: Zádori Mihály nagyprépost, Potyondi László olvasókanonok, éneklőkanonok üresedésben, örkanonok üresedésben, Szabadi János székesegyházi főesperes, Fabsics Mihály dékán, Stehenics János és Pápai János. A felsoroltak közül Stehenics János és Pápai János újonnan lett kinevezve kanonoknak. Július 1-jére megtörtént a javadalmak elosztása, Szabadi János éneklőkanonokká lépett elő, Fabsics Mihály pedig örkanonok lett. Az újak közül Stehenics lett a székesegyházi főesperes, Pápai pedig mesterkanonok maradt. Ezen az eseten lehet a legjobban szemléltetni ezt a fajta kinevezésmódot, bár a példa nem teljesen jó, mivel Potyondit is 1726. június 15-én említették először a székeskáptalan tagjaként, s rögtön mint olvasókanonok kerül élénk. Ennek oka minden bizonnyal helynöki kinevezése volt.⁴⁴⁵

443 1749. II. 2.: VÉL I.1.39.b. tom. 4. 245–246.

444 Győr: BEDY 1938. 12.; Pécs: FEDELES 2005b. 208–209. és 212.

445 1726. VI. 15.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1022. (349–350.); VI. 29.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. (353–354.); VII. 1.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no. 1027. (354–355).

A kinevezéseknek erre a típusára utaló bejegyzés utoljára 1729-ben található a káptalani jegyzőkönyvek méltóságsoraiban.⁴⁴⁶ Ezt követően a főpásztorok üresedés esetén egyből az adott javadalma(ka)t töltötték be. A kinevezésnek a század első harmadában követett módja közvetett bizonyítékot szolgáltat arra, hogy az uralkodó még különleges esetekben sem szólt bele a veszprémi kanonokok kinevezésébe, mint amilyen a püspöki szék hosszan tartó üresedése. A székeskáptalan éneklőkanonoki stalluma 1720 és 1726 között nem volt betöltve. Albert István cantor utolsó említésére 1719 júniusában került sor, Fabsics Mihály mesterkanonok pedig 1720 novemberében szerepelt először a forrásokban. Fabsics megjelenésével a káptalannak ismét hat kanonokja lett, azonban közülük kettő csupán mesterkanonok volt, az éneklőkanonoki javadalmat pedig üresedésben hagyták. A helyzet változatlan maradt egészen 1724/25 fordulójáig, amikor elhunyt Nagy István mesterkanonok is. Ezt követően előbb Nagy Ferenc olvasókanonok távozott az élők sorából 1725 február–március körül, majd Körmenyi Imre örkanonok az év augusztusában. Az új kanonokok, egyszerre hárman végül 1726 júniusi forrásokban jelennek meg. A szokatlan eset a következőképp magyarázható. Az Albert István cantor elhalálózása révén öt főre csökkent káptalan létszámát Volkra püspök a szokások szerint feltöltötte 1720 novemberében, kinevezte mesterkanonoknak Fabsics Mihály keszthelyi plébánost, azonban ekkor még nem döntött az éneklőkanonoki javadalomról. Mielőtt a folyamat következő lépéseként a püspök a javadalmakat eloszthatta volna a kanonokok között, 1720. december 19-én sajnálatos módon ő maga is elhunyt. A veszprémi püspöki székre két évig nem nevezett ki az uralkodó senkit, így nem történt változás a székeskáptalanban sem. Esterházy Imre 1723 elején került Veszprémbe, ahonnan 1725 nyarán távozott. Érdekes módon a káptalannal kapcsolatos személyi döntést e két és fél év alatt nem hozott. Esterházyt Acsádi Ádám követte a püspöki székben, aki 1726. július 1-jével végre feloldotta a káptalan tagjai számára bizonyára áldatlan állapotot. A kinevezése és a káptalan ügyeinek elrendezése között azonban ő is közel egy évet várt. Amellett, hogy az uralkodó sem nevezte ki egy jutalomra méltó hívét sem veszprémi éneklőkanonoknak, feltűnő a két püspök késlekedése a döntésben. Ennek magyarázatával adós maradok, ugyanakkor említésre méltó időbeli egybeesés tapasztalható Acsádi javadalmakról történő intézkedése (1726. július 1.) és pápai megerősítése (1726. április) között. Esterházy veszprémi püspökként nem kapott pápai megerősítést.⁴⁴⁷

446 1729. I. 27.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. (616–618.) és 1729. VIII. 9.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 124. (623–626).

447 Sajnos adatok híján nem tudom ellenőrizni, tényleg lehet-e kapcsolat a pápai megerősítés és a kanonoki javadalmak betöltése között. Volkra 1711-ben nevezett ki kanonokot (Újvári Mihályt), ekkor azonban már egy éve felszentelt püspök volt. Bíró Márton pedig csak 1755-ben nevezett ki kanonokot, Orosz Pál nagyprépostot ugyanis az uralkodó juttatta a stallumhoz, így esetében nem merülhet fel a pápai megerősítés kérdése. Bajzát József kinevezésére 1777. február 1-jén

A vizsgált 1700 és 1777 közötti időszakban a káptalan összetételében történő változások időben egyenetlenül oszlanak el. A változások mindig egy-egy kanonok káptalanból történő kikerüléséhez, többnyire halálához köthetők.⁴⁴⁸ A korszak püspökei közül Volkra Ottó Jánosnak már a főpapi székbe kerülésekor adódott lehetősége kanonoki javadalom adományozására, tíz éves püspöksége alatt pedig többször is üresedett meg stallum. Esterházy Imrének lehetősége ugyan lett volna javadalom adományozására, azonban ezzel, mint fentebb bemutattam, nem élt. Az 1710-es évek második felének és az 1720-as évek elejének viszonylagos állandóságát 1725-től egészen 1745-ig gyakori változások követték a kanonokok személyében. Acsádi Ádám a veszprémi püspöki székbe kerülésekor egyszerre három kanonoki javadalmat talált üresedésben, majd az egyházmegyébe történő visszatérése után, az 1730-as évek közepétől kezdődően 1743-ig kicserélődött a teljes káptalan. Ezzel akaratlanul is nehéz örökséget hagyott utódára. Padányi Bíró Márton püspökségének első évtizedében, egészen 1755-ig a káptalan összetételében nem történt változás, hogy aztán 1755 és 1760 között ismét kicserélődjenek a javadalmak birtokosai. Ezt követően már csak kisebb személyi változások történtek Koller Ignác püspöksége alatt, 1763-ban és 1767-ben. A vizsgált korszakot követően, 1777-ben az egyházmegyei rendezéshez kapcsolódóan történtek jelentősebb változások a káptalan összetételében és szervezetében is.⁴⁴⁹ 1700 és 1777 között a káptalanba 29 személy került be.

került sor, a pápa pedig májusban erősítette meg. Március 17-én azonban már nevezett ki kanonokot. Kérdéses, vajon használható-e ez a fél évszázaddal korábbi eset analógiájaként.

448 Nem kizárólagosan a halál jelenthette egy-egy kanonoki pályafutás végét. Zádori Mihályt 1739-ben a káptalani levéltárban történt visszaélések miatt felmentették nagypréposti tisztségéből, néhány évvel korábban pedig Pápai János örkanonok volt kénytelen távozni a káptalanból konkubinátus miatt. Dubnicai István agg korában szerzetesnek állt, s emiatt mondott le javadalmáról. Zádori ügyében kelt tanúkihallgatás 1739: PL AEV no 794., a káptalan tárgyalása az ügyben például 1739. IX. 8.: VÉL III.1.c. tom. 1. 33–34., leváltását említi Padányi Bíró Márton kinevezése 1740. IV. 8.: MNL OL A 57 tom. 38. 300–301. és MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no. 48. [372–376.], Pápai ügyére bőséges forrást nyújt VÉL I.1.39.b. tom. 1. pl. 5–6., 17–18., 58–63., 67–69., 74–76., Dubnicai lemondására lásd PFEIFFER 1987. 93.

449 A kanonokok személyében ekkor bekövetkezett változások közül kiemelendő, hogy Séllyei Nagy Ignác éneklókanonok az újonnan megalapított székesfehérvári egyházmegye első püspöke lett, Grubánovics Zsigmond mesterkanonok, majd rövid ideig éneklókanonok pedig a fehérvári székeskáptalan első nagyprépostja. Szervezeti változások közül megemlítendő a székesegyházi főesperesség mintájára a zalai és a somogyi főesperesi címek létrehozása. A személyi változások hivatkozásait lásd a függelékben. A főesperességek létrehozásáról a káptalan a főpásztorral 1777. október 18-ai ülésén tárgyalt, s még aznap megszületett Bajzát József püspök döntése is. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 74–78. Még ezt megelőzően, július 18-án kelt királynői leirat szólított fel arra, hogy vizsgálják meg a veszprémi káptalan bővítésének lehetőségét. Uo. tom. 21. 45–48. és VÉL I.1.8. tom. 31. 166–169. (no 5). Ettől némileg eltérő időpontok találhatók a káptalan 1780-as vizitációs jegyzőkönyvében. Eszerint a királynői döntés végül 1778. január 16-án született meg a káptalan bővítéséről, s csak ezt követően került sor Zsolnai Dávid kinevezésére. VÉL I.1.8. tom. 31. 161–164. (no 3.) és 164–166. (no 4.) Átirása és fordítása megtalálható VÉL VIII.31. 1/33.

1700 és 1777 között mindösszesen 36 kanonokról van tudomásom, ezek között azonban itt nem vettem számításba azt az öt főt, aki még 1700 előtt került be a káptalanba, illetve azt a két főt, akit már Bajzát József nevezett ki. A javadalomviselési adatok összesítésének a tükrében elképzelhető hogy egyik kanonokról nem sikerült eddig adatot találni. A Rákóczi-szabadságharc idejéről a kanonokokra vonatkozó legfontosabb forrás, a hiteleshelyi jegyzőkönyvek erősen hiányosan maradtak fenn. 1703 és 1711 között csupán néhány 1707-es, 1708-as és 1710-es bejegyzés található. Az 1700-ban teljes létszámú káptalan székesegyházi főesperese, Bocsárdi Imre 1701-ben meghalt. Utóda Ságodi István lett. Ezt követően előbb Csanaki Mihály olvasókanonok tűnik el a forrásokból 1704 nyarán, Jambrikovics Pál éneklőkanonok pedig távozik az élők sorából 1704 júniusában. Őt Ságodi István követte nagy valószínűséggel 1706 és 1707 fordulóján. Új kanonok felbukkanására azonban 1710. május 2-áig kell várni. Ekkor Körmenyi Imre korábbi tapolcai plébános szerepel mesterkanonokként. Pfeiffer János egymásnak ellentmondó adatainak tükrében elképzelhető, hogy Körmenyi már 1706-ban bekerült a káptalanba. Azonban ebben az esetben is hiányoznak kanonokok a sorból. Természetesen elképzelhető az is, hogy nem csupán a források pusztulása miatt nem tudunk az 1700-as évek elejének kinevezettjeiről, hanem azért sem, mert a Rákóczi-szabadságharc alatt nem történt meg a javadalmak betöltése.

A káptalan tagjainak bemutatásakor az első felmerülő kérdés a kanonokok származására irányul. A kérdést három szempontból lehet tárgyalni: egyrészt születési hely (terület, országrész), másrészt családi háttér, harmadrészt pedig korábbi egyházi pályafutás szemszögéből.

A 16. táblázat adatai megerősítik, hogy a veszprémi egyházmegye papágának utánpótlását jelentős részben a győri egyházmegyében születettek adják. A kanonokok esetében természetesen óvatosan kell fogalmazni, hiszen a győri püspökségben született lelkipásztorok egy része itt is tevékenykedett kinevezése elnyerésekor, amint azt a következő táblázat adatai mutatják. A győri után az esztergomi, és talán kicsit meglepően az egri egyházmegyéből kerültek ki szám szerint a legtöbben. Ez utóbbi esetben mindhárom későbbi kanonok Gyöngyösön született, és valamennyien a veszprémi egyházmegyében kezdték papi pályájukat.

A 17. táblázat már többet mond a káptalan összetételének alakulásáról. A kanonokok kétharmada kinevezését megelőzően a veszprémi egyházmegyében szolgált. A helyiek kinevezésének időbeli eloszlása is egyenletesnek tekinthető a korszakban, számarányukat tekintve pedig növekszik részeseedésük a javadalmakból. A Padányi Bíró Márton püspöksége alatt stallumhoz jutott kanonokok Orosz Pál nagyprépost kivételével valamennyien az egyházmegyében teljesített papi szolgálatuk jutalmául kapták kinevezésüket. Rajta kívül Kis Pál későbbi nagyprépost pályája tért el a Bíró Márton által kinevezettek többségétől. Kis Pál, esztergomi egyházmegyes papként kezdte lelkipásztori

16. TÁBLÁZAT

A kanonok származása születésük helye szerint
(egyházmegyénként) az egyes főpásztorok idején*

	EGRİ EGYHÁZMEGYE	ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE	ESZTERGOMI EGYHÁZMEGYE	GYŐRI EGYHÁZMEGYE	NYITRAI EGYHÁZMEGYE	VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE	ZÁGRÁBI EGYHÁZMEGYE	ISMERETLEN	ÖSSZESEN
SZÉCHÉNYI PÁL (1700–1710)				1 fő	1 fő	1 fő			3 fő
VOLKRA O. JÁNOS (1710–1720)	1 fő			3 fő				1 fő	5 fő
ESTERHÁZY IMRE (1723–1725)	–								
ACSÁDI ÁDÁM 1725–1744)	1 fő	1 fő	2 fő	4 fő	1 fő		1 fő		10 fő
BÍRÓ MÁRTON (1745–1762)			2 fő	1 fő		4 fő	1 fő		8 fő
KOLLER IGNÁC (1762–1773)	1 fő			1 fő		1 fő			3 fő
vacantia (1773–1777)	–								
ÖSSZESEN	3 fő	1 fő	4 fő	10 fő	2 fő	6 fő	2 fő	1 fő	29 fő

*Az ismeretlen születési helyű személy Zádori Mihály, aki valószínűleg az esztergomi vagy a győri egyházmegye területén látta meg a napvilágot.

működését, és innen került Veszprémbe. Itt fiatalon, 35 éves kora körül lett zalaegerszegi esperesplébános és tiszteletbeli kanonok 1755-ben, majd egy év lelkipásztori működést követően a székeskáptalan tagjává nevezte ki főpásztora. 1760-ban átugorva valamennyi őt megelőző méltóságot, székesegyházi főesperesből nagyprépost lett. Bíró Márton többi kinevezettje mögött hosszú, évtizedes egyházmegyei pályafutás állt. Személyüket a püspök az egyházmegye kanonokjaként, majd főpásztoraként eltöltött időszakból jól ismerte.

17. TÁBLÁZAT

A kanonokok Veszprémbe kerülésük előtti utolsó állomáshelye (egyházmegyénként) az egyes főpásztorok idején

	ESZTERGOMI EGYHÁZMEGYE	GYŐRI EGYHÁZMEGYE	NYITRAI EGYHÁZMEGYE	VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE	ÖSSZES
SZÉCHÉNYI PÁL (1700–1710)		1 fő		2 fő	3 fő
VOLKRA OTTÓ JÁNOS (1710–1720)	1 fő	2 fő		2 fő	5 fő
ESTERHÁZY IMRE (1723–1725)	-				
ACSÁDI ÁDÁM (1725–1744)	1 fő	3 fő	1 fő	5 fő	10 fő
BÍRÓ MÁRTON (1745–1762)		1 fő		7 fő	8 fő
KOLLER IGNÁC (1762–1773)				3 fő	3 fő
vacantia (1773–1777)	-				
ÖSSZESEN	2 fő	7 fő	1 fő	19 fő	29 fő

A Koller Ignác által kinevezett három javadalmas is egyházmegyés pályafutást tudhatott maga mögött. Koller ugyan az esztergomi főegyházmegyéből érkezett Veszprémbe, két évig tartó koadjutor püspöksége azonban elegendő lehetett a helyi viszonyok megismeréséhez.

A más egyházmegyéből javadalomhoz jutók tekintetében még egy fontos szempontot vizsgálni kell: a főpásztor kormányzatának mely időszakában kapták meg kinevezésüket.

18. TÁBLÁZAT

Az idegen és a veszprémi egyházmegyéből kanonoki javadalmat nyert papok kinevezésének ideje az egyes főpásztorok idején

	IDEGEN EGYHÁZMEGYE (FŐ / KINEVEZÉS IDEJE)		VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE (FŐ / KINEVEZÉS IDEJE)		ÖSSZES (FŐ)
VOLKRA OTTÓ JÁNOS (1710–1720)	3 fő	1710–12	2 fő	1714–1720	5 fő
ACSÁDI ÁDÁM (1725–1744)	5 fő	1726, 37, 40	5 fő	1729, 33–43	10 fő
BÍRÓ MÁRTON (1745–1762)	1 fő	1745	7 fő	1755–1760	8 fő
ÖSSZESEN	9 fő		14 fő		23 fő

A más egyházmegyéből érkezett főpásztorok püspökségük kezdetén, nyilván a helyi papság ismeretének hiányában hívtak idegenből papokat, akik közül belső munkatársaikat is kiválasztották. Az egyházmegyében eltöltött idő előrehaladtával figyelmük a helyi papság irányába fordult.

A társadalmi háttér vizsgálatában Pfeiffer János névtárára vagyok utalva. Eszerint a 29 kanonokból 19 volt nemesi származású. Összevetve a veszprémi székeskáptalan tagjainak származását a győri, a pécsi és az esztergomi székeskáptalanéval, feltűnő különbségekre lehetünk figyelmesek. Az összevetés azért is érdekes, mivel Győr és Esztergom esetében nem a kiépülés folyamatában lévő, a korábbi századokban elpusztult egyházmegyéről van szó, ezzel szemben a pécsi püspökség helyzete sokban hasonlított a veszprémihez. A három másik testülettel összehasonlítva szembeszökő Veszprémben az arisztokraták és – Bedy Vince megfogalmazásával élve – a „*jobb nemesi családokból*”⁴⁵⁰ származók szinte teljes hiánya. Főnemesi származású kanonok kinevezésére nem csupán a korszakban nem került sor, hanem a káptalan 1630-as újjáalapítását követően egész története során nem volt rá példa. A jobb nemesi családok közé pedig a vizsgált időszak kinevezettjei közül csak ákosházi Sárkány Gábor sorolható. Gyorsan haladt előre a káptalani ranglétrán, bár a mesterkanonoki javadalom elnyerése előtt 13 évig tevékenykedett Salomvár, majd Zalaegerszeg plébánosaként, illetve kerületi esperesként.

⁴⁵⁰ Jobb nemesi családok alatt nyilvánvalóan a birtokos köznemesi réteg tagjait értette Bedy. Bedy 1938. 453.

E szűk másfél évtizeden át tartó lelkipásztori munka átlagosnak tekinthető a kanonoki kinevezések előtt. Két év alatt az örkanonokságig ívelő karrierjének korai halála vetett véget.

Rajta kívül a szakirodalom – és annak adatait követve magam is – Kis Pál nagyprépostot sorolta a birtokos nemes kategóriába. A korábbi szerzők ugyanis a dunántúli középirtokos nemeskéri Kis család tagjaként említik.⁴⁵¹ Nem említi azonban a családhoz való tartozását sem Nagy Iván, sem Szluha Márton, illetve nem helyezhető el az utóbbi által közölt részletes családfán sem.⁴⁵² Beszédeesebb ennél a források következetes hallgatása a nagyprépost családi hovatarozásáról. Kis Pál sem az egyházkormányzati iratokban, sem a megyei közgyűlés jegyzőkönyveiben nem fordul elő előnévvel, holott az ugyanekkor veszprémi alispán nemeskéri Kis Sándor ezekben a forrásokban minden esetben így szerepel, s teljes névvel szerepelnek utóbbi rokonai is, amikor megjelennek a forrásokban. Perdöntőnek tartom a kérdésben, hogy végrendeletében sem említi előnevét (így tágabb nemesi családját) a nagyprépost. Ennek 4. pontjában családjáról csupán annyit ír, hogy Ferenc nevű fivérének özvegyét Skultéti Apollóniának hívják, ennek fiát (azaz Pál unokaöccsét) pedig Ignácnak.⁴⁵³ A nemeskéri Kis családhoz kötése a szakirodalomban félreértésen alapulhat. A fentiek tükrében el kellett vetnem azt a tetszetős koncepciót, miszerint Padányi Bíró Márton veszprémi alispánja, nemeskéri Kis Sándor, illetve utolsó nagyprépostja, Kis Pál között rokoni kapcsolat állt volna fenn, s ez befolyásolta volna utóbbi karrierjét.

Győr esetében a főnemesek aránya a teljes 18. századra vonatkozóan megközelíti a 20%-ot, míg a birtokos nemesi rétegből kikerülők meghaladják a 25%-ot.⁴⁵⁴ A pécsi káptalan 18. század eleji történetét Fedeles Tamás kutatásaiból ismerjük.⁴⁵⁵ A hasonló helyzetűnek gondolt Pécs esetében az 1687 és 1751 közötti időszakban javadalomhoz jutott 30 kanonok közül magyar és horvát származású (ez nyilván területre, s nem nemzetiségre utal) 14 fő, külföldi (köztük spanyol, lotaringiai, itáliai) 14 fő, kettő származása pedig ismeretlen. Ez összevetve azzal, hogy a veszprémi egyházmegye valamennyi kanonokja magyar- és horvátországi születésű volt a korszakban, s a 17. században is csupán egy dalmát eredetű személlyel számolhatunk, figyelemre méltó.

451 STRAUZS 1930. 22. és PFEIFFER 1987. 140–141.

452 NAGY 1860. 248–249., SZLUHA 2011. 747–755.

453 1795. június 6-án kelt végrendelete megtalálható a VÉL III.1.e. fasc. 4. no 2. jelzet alatt.

454 A győri székeskáptalanba a 18. században bekerült összesen 77 kanonok közül Bedy Vince összesítése szerint 14 főnemes és 20 jobb nemesi családból származó személy jutott javadalomhoz. Az esztergomi káptalan esetében elegendő fellapozni a kanonoknévsort, hogy nyilvánvaló legyen a különbség. Vö. Győrre BEDY 1938. 453–471. (A 18. század kanonokjai), Esztergomra KOLLÁNYI 1900. 318–407. (XVIII. század).

455 FEDELES 2005b. adattár 219–240.

A származást tekintve Pécsett három arisztokratát találhatunk, és bár a kanonokok kinevezése a nagyprépost kivételével itt is a főpásztor joga volt, a kinevezések közül több esetben feltételezhető, hogy a püspök az uralkodó vagy más notabilitás kérését teljesítette, amikor olyan személyt juttatott javadalomhoz, aki korábban lelkipásztorként vagy a kinevezést követően kanonokként nem vett részt az egyházmegye életében. Mondanom sem kell, hogy mind a győri, mind a pécsi székeskáptalan esetében a veszprémit jóval meghaladó az idegen egyházmegyéből érkezettek kinevezése.

Ha a kanonoki javadalom elnyerését megelőző egyházi pályafutást nézzük, hasonló képet kapunk. A veszprémi káptalanba bekerült személyek Orosz Pál korábbi vasvári prépost kivételével nem birtokoltak jelentősebb javadalmakat. A veszprémi egyházmegyéből származottak a jelentősebb települések plébánosai, később a kerületi esperesek közül kerültek ki. Azok, akik más egyházmegyéből érkeztek hasonló lelkipásztori háttérrel rendelkeztek. Ezzel szemben a pécsi káptalan stallumait elnyerő személyek között megtalálhatjuk a nyitrai és a zágrábi székeskáptalan és a fehérvári társaskáptalan egy-egy tagját, egy vasvári prépostot, a zenggi egyházmegye egyik helynökét, valamint a 18. század elején egy korábbi császárnéi káplánt.

A veszprémi javadalmások többsége számára a székeskáptalani stallumok jelentették egyházi pályafutásuk csúcsát. A korszakban csak két megyéspüspök, Padányi Bíró Márton és Séllyei Nagy Ignác került ki közülük, és összesen hárman nyertek el címzetes püspökséget: Séllyei Nagy Ignácon kívül Zádori Mihály és Orosz Pál nagyprépostok. Stehenics János veszprémi őrkanonoki javadalmát 1733-ban a győri székeskáptalan kanonoki stallumával cserélte fel. Pályafutása során püspöki helynöknek, győri nagyprépostnak és tinnini (knini) címzetes püspöknek nevezték ki. A fentiekén kívül Grubánovics Zsigmond az újonnan megalapított székesfehérvári egyházmegye első nagyprépostja lett. A pécsi egyházmegyében megfigyelhető kép e tekintetben már inkább összevethető a veszprémivel. A pécsi kanonokok közül egy csanádi és két szerémi megyéspüspök került ki, egyikük korábban címzetes püspökséget is elnyert. Rajta kívül két további kanonok volt címzetes püspök, s hárman nyertek el káptalanon kívüli javadalmat.⁴⁵⁶

A korban a veszprémi káptalan stallumai szemmel láthatóan nem, vagy csak erősen korlátozottan képezték részét az ország területét átszövő, sőt azon is túlterjeszkedő „javadalmi piacnak”. Ha ettől nem is tekinthetők teljesen függetlennek a káptalan stallumai, az összehasonlításból az derül ki, hogy presztízsük jóval csekélyebb volt a környező káptalanokénál. A győri káptalan helyzete nyilvánvalóan eltért a veszprémitől, ugyanez azonban a körülményeket tekintve nem mondható el a pécsiről. A jövedelmi viszonyok feltételezhető különbségén kívül, egyetlen további különbségre hívom fel

⁴⁵⁶ Kalocsai prépost, torinói kanonok és münsteri plébános volt köztük.

a figyelmet, s ez mind Győrrel, mind Péccsel szemben felvethető. A veszprémi püspökök a korban magyar (magyarországi) származásúak voltak (Acsádi Ádám, Padányi Bíró Márton, Koller Ignác), s kinevezésüket megelőzően többé-kevésbé intenzív kapcsolatban álltak az egyházmegyével. Ezzel szemben Győrött a püspöki székhelyben a századfordulón Keresztély Ágost szász herceg ült, őt követve pedig Sinzendorf Fülöp Lajos gróf és Groll Adolf. 1743-ig, Zichy Ferenc gróf kinevezéséig tehát külföldi származású főpapok kormányozták az egyházmegyét. Péccett hasonló helyzetet találunk Nesselrode Ferenc gróf, majd Alvarez Cienfuegos bíboros megyéspüspöksége alatt. Veszprém esetében külhoni származású kivételként az osztrák Volkra Ottó János gróft kell megemlíteni. A kanonoki kinevezések tekintetében azonban nincs különbség az általa és utódai által követett gyakorlat között.

A stallumok közötti, korábban már bemutatott rangsor alapvetően korlátozta a püspök döntési szabadságát, de a feltételezhető előrelépési szabályok áthágása nem számított ritkaságnak. A korszakban a káptalanba bejutott 29 személy közül mindössze tíz haladt a javadalmak sorrendjében előre a káptalani ranglétrán,⁴⁵⁷ s két olyan személyt, akik a (mester)kanonoki javadalmon nem léptek túl.⁴⁵⁸ Jellemző, hogy az előbbi csoportból csupán egy olvasókanonok (Pöstyéni Mihály) és egy éneklőkanonok (Horvát Pál) került ki, négynégy személy pedig az örkanonokságig, illetve a székesegyházi főesperességig jutott el. Velük szemben 12 személyt egy vagy több javadalom átugrásával segített feljebb jutni püspöke,⁴⁵⁹ s további öt személy rögtön magasabb pozícióban került be a káptalanba.⁴⁶⁰ Előbbiek közül egy tisztséget ugrott át hét személy,⁴⁶¹ két tisztséget három személy, három tisztséget pedig két személy.

457 A káptalanba történt bejutásuk sorrendjében, zárójelben utolsóként viselt javadalmuk: Körmendi Imre (örkanonok), Pápai János (örkanonok), Stehenics János (örkanonok), Pöstyéni Mihály (olvasókanonok), Hógyészi Ferenc (székesegyházi főesperes), Kis István (székesegyházi főesperes), Sárkány Gábor (örkanonok), Kozorics Ferenc (székesegyházi főesperes), Horvát Pál (éneklőkanonok) és Gicei István (székesegyházi főesperes).

458 A káptalanba történt bejutásuk sorrendjében: Ságodi István és Nagy István.

459 A káptalanba történt bejutásuk sorrendjében, zárójelben utolsóként viselt javadalmuk: Nagy Ferenc (olvasókanonok), Szabadi János (olvasókanonok), Fabsics Mihály (örkanonok), Bíró Márton (nagyprépost), Szentimrei Szabó Ferenc (olvasókanonok), Dubnicai István (éneklőkanonok), Lenti István (nagyprépost), Kis Pál (nagyprépost), Tőrei László (örkanonok), Nagy Ignác (éneklőkanonok), Grubánovics Zsigmond (éneklőkanonok) és Tejfalusi György (székesegyházi főesperes). Nagy Ferencről források hiányában nem lehet eldönteni, hogy pontosan milyen pályát futott be. 1700-ban lett mesterkanonok, majd 1701-től székesegyházi főesperes, ezt követően azonban csak 1713-ban már olvasókanonokként kerül elő. Mivel Albert István örkanonokként egészen 1715-ig szerepel, Nagy Ferenc biztosan ugrott át javadalmat, azt azonban nem lehet eldönteni, hogy egyet (örkanonok), esetleg kettőt (ör- és éneklőkanonok).

460 A káptalanba történt bejutásuk sorrendjében, zárójelben elnyert javadalmuk: Zádori Mihály (nagyprépost), Újvári Mihály (székesegyházi főesperes), Potyondi László (olvasókanonok), Orosz Pál (nagyprépost) és Dravec József (olvasókanonok).

461 Közülük azonban Padányi Bíró Márton kétszer is hagyott ki javadalmat. 1736-ban az örkanonokságot, 1740-ben pedig az olvasókanonokságot lépte át.

A magasabb pozícióban belépők közül ketten négy tisztséget kihagyva olvasókanonokok, ketten pedig öt javadalmat átlépve egyből nagyprépostok lettek. Érdeemes megvizsgálni a kanonokok káptalanba történő bejutásuk idejére számított átlagos életkorát is.

A papság életkorának becslésekor a korábban már említett prozopográfiai gyűjtésre támaszkodtam. Azokban az esetekben, ahol Pfeiffer János névtárában pontos születési dátumot közöl, általában anyakönyvi bejegyzésre hivatkozik. Ezeket az adatokat biztosnak tekintettem. A korszak egyházmegyei papsága (577 személy) közül 172 fő esetében ismerjük a pontos születési dátumot. A különböző összeírásokban sok esetben találunk becsült életkorokat. Több olyan személy van, akinek a becsült életkorára vonatkozóan több különböző forrás is fennmaradt. Ezek összevetéséből kiderül, hogy a különböző források egymáshoz képest leggyakrabban néhány (2-5) év eltérést mutatnak. Ahol lehetett, a valószínűsíthető születési év meghatározásánál igyekeztem a forrásokat ütköztetni egymással, s a legvalószínűbb évszámot vettem fel az adatbázisba. Kényszerűségből igyekeztem meghatározni azoknak a személyeknek a vélelmezhető születési évét is, akiknek életkorára vonatkozóan becsült adatot sem találtam a forrásokban. Ilyenkor elsősorban a későbbi életpálya adataiból indultam ki, különösen a tanulmányokra, szentelésre, káplánságra vonatkozó adatokat használtam fel. E három – biztos születési idejű, korabeli források által becsült életkorú, a későbbi életútból visszakövetkeztetett születési idejű – csoportba tartozó személyek száma összesen 479 fő. Az így létrehozott adatsorral való számolás természetesen bizonytalan, ugyanakkor véleményem szerint nagyságrendileg elfogadható eredményeket ad. A kanonokok esetében azonban jobbak a forrásadottságok, így a rájuk vonatkozó eredmények a papság egészére számoltaknál pontosabbnak tekinthetők.

Ehhez együtt vizsgáltam azokat, akik sorban nyerték el a káptalani javadalmakat, valamint azt a két személyt, aki csupán a (mester)kanonoki javadalmat nyerte el, illetve egy másik csoportot alkottam azokból, akik javadalmat átlépve jutottak feljebb, és azokból, akik rögtön magasabb javadalomba kerültek. Azt tapasztaltam, hogy a stallumokat sorban elnyerők kanonoki kinevezésükkor átlagosan 39 évesek voltak, s a káptalanban ezt követően valamivel több mint 11 és fél évet töltöttek el. Ezzel szemben azok, akiket a püspök kiemelten támogatott, idősebb korukban, csak 45 éves koruk körül jutottak kanonoki javadalomhoz, de átlagosan még 17 éven keresztül voltak a káptalan tagjai. Az eredmény két dologra hívja fel a figyelmet. A magasabb átlagéletkor utal a magasabb javadalom betöltéséhez vélhetően elvárt nagyobb (lekipásztori, egyházigazgatási) tapasztalatra; a káptalanban eltöltött átlagos idő különbsége pedig óvatosságra int, hiszen az első csoportba tartozó több, korán elhunyt kanonok karrierjének nem annyira a főpásztor akarata, hanem korai haláluk szabott gátat.⁴⁶²

462 Az életpálya korai megszakadása miatti jelentős bizonytalanság ellenére Kozorics Ferencet

Egyénekenként megvizsgálva azokat, akik javadalmakat átlépve haladtak előre a káptalani ranglétrán, szinte mindegyikük esetében kimutatható szorosabb kapcsolat a főpásztorral. Csak példaként említek néhány esetet. Az 1726-ban olvasókanonokká kinevezett Potyondi László kinevezését követően Acsádi Ádám helynökeként kerül a szemünk elé. Szentimrei Szabó Ferenc nagyvázsonyi esperesplébánosként szoros munkakapcsolatban állt Padányi Bíró Mártonnal, amikor ez utóbbi székesegyházi főesperes volt. 1746-ban már órkanonokként is Padányi Bíró Márton bizalmasaként tűnt fel. 1755-ben, Lenti István általános helynök nagypréposti kinevezését követően idős kora ellenére Szentimrei Szabó az órkanonoki javadalmat az olvasókanonokival cserélhette fel. A már említett Lenti István esete különlegesnek tűnik. Amikor a frissen kinevezett nagyprépost s egyben általános helynök, Orosz Pál viszonya a főpásztorral alig egy év alatt megromlott, Padányi Bíró Márton leváltotta őt helynöki tisztségéből.⁴⁶³ Ezt követően 1747-ben Lenti Istvánt nevezte ki helynökének, aki 1743 óta az utolsó káptalani javadalom birtokosa volt. Ez szokatlan helyzetet teremtett, hiszen az általános helynökök korábban a magasabb javadalmak viselői közül kerültek ki. Ekkor azonban nem volt adományozható javadalom a káptalanban. Vélhetően ezért próbálkozott Padányi Bíró Márton azzal, hogy a még (közel egy évtizedig) élő Kis István székesegyházi főesperes javadalmát Lentinek juttassa. 1747. november 22-én kelt kinevező okiratában a főpásztor azt állítja, hogy a székesegyházi főesperesi javadalom üresedésben van.⁴⁶⁴ A szokatlan kinevezésnek a források tanúbizonyossága szerint nem lett gyakorlati következménye, olyannyira, hogy a kinevezésen kívül egyetlen dokumentumban sem történik utalás az ügyre. Kis István háborítatlanul élvezte tovább javadalmát 1755-ben bekövetkezett haláláig.⁴⁶⁵ Padányi helynöke egészen 1755 januárjáig kénytelen volt beérni a (mester)kanonoki javadalommal, ekkor azonban rögtön az olvasókanonoki stallumhoz jutott, majd egy évvel később, Orosz Pál halálát követően nagyprépost lett.

és Sárkány Gábort egyértelműen abba a körbe sorolom, akik, ha korai haláluk nem akadályozza meg őket, nagy valószínűséggel jelentős egyházmegyei karriert futottak volna be. Személyüket a későbbiekben még érintem.

463 Orosz Pál helynöki tisztségéből történő leváltásáról 1746. július 3-án kelt levelében értesítette Szentimrei Szabó Ferenc és Lenti István kanonokokat, őket bízva meg a vikariátushoz tartozó pecsét és jegyzőkönyv átvételével. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 276–278. A főpásztor július 31-én keltezett Orosz Pálhoz címzett levelében is foglalkozott a kérdéssel. VÉL I.1.39.b. tom. 10. 167–168.

464 „... *archi-diaconatum cathedralis ecclesiae nostrae Veszprimien[is] cathedralis per aliam ad[mod]um r[e]vere[n]di d[omi]ni Stephani Kiss accomodationem, seu ad officium rurale & economicam illudque acceptatum atque jam ultra semestre etiam exercitum concomitanter cum spirituali praedicandi munere incompatibile factam applicationem, de jure & de facto vacantem ...*” VÉL I.1.39.b. tom. 3. 275–276.

465 Székesegyházi főesperesként említik Kis Istvánt többek közt 1749. augusztus 15-én. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [679–680]. Sárkány Gábor székesegyházi főesperesi kinevezésében a stallum üresedésének jogcíme Kis István halála volt. 1755. III. 12.: VÉL I.1.39.b. tom. 12. 171.

Tanulságos megnézni azokat a kanonokokat is, akiket a püspöki kegy nem részesített előnyben. Akadtak, akikkel kapcsolatban feltételezhető, hogy a főpásztor kifejezetten mellőzte őket. Dubnicai István a korszak legidősebb kanonokja. 66 éves volt, amikor Acsádi Ádám 1740-ben (mester)kanonokká nevezte ki. Dubnicai 1737-től hántai prépost volt, az adományozás jogosságát azonban a káptalan vitatta, azt állítva, hogy a hántai préposti javadalom régtől fogva a káptalan egyik tagját illeti.⁴⁶⁶ A káptalan és Dubnicai viszonya kanonoki kinevezését követően sem javult meg. A káptalan többször sérelmezte, hogy Dubnicai semmibe veszi rezidenciális kötelezettségét, és nem költözik Veszprémbe. A káptalani statútum 19. pontjára hivatkozva egy káptalani gyűlésen megtagadták a nem Veszprémbe lakó kanonokok járandóságának kifizetését.⁴⁶⁷ Ez a rendelkezés ekkor kifejezetten Dubnicai ellen irányult, aki azzal védekezett, hogy Acsádi Ádám rendelkezése szerint mint „oldalkanonok” (*canonicus a latere*) fel van mentve a veszprémi tartózkodás kötelezettsége, s így a szertartások közös végzése alól is.⁴⁶⁸ Kedvelt papját Acsádi 1742 tavaszán nevezte ki éneklőkanonokká, s Dubnicai ezt követően 1763-ig, javadalmáról történt lemondásáig viselte azt. Az, hogy az 1750-es évek második felében történt kinevezéseknél Padányi Bíró Márton nem vette figyelembe személyét, talán nem csupán elaggott korának volt köszönhető.⁴⁶⁹ Hasonlóan némi mellőzöttséget lehet kitapintani Pöstyéni Mihály életpályáját vizsgálva is, erre a későbbiekben még visszatérek. Ezek a példák jól rávilágítanak a kanonokok és az aktuális püspök közötti kapcsolat fontosságára. Mind Dubnicai, mind Pöstyéni Acsádi Ádám közelebbi munkatársaként határozható meg, akiket a következő főpásztor, Padányi Bíró Márton, úgy tűnik, mellőzött.

A magasabb presztízsű kanonoki javadalmak – éneklő- és olvasókanonok, nagyprépost – kifejezetten azoknak a személyeknek voltak fenntartva, akiket az aktuális főpásztor egyházkormányzati tevékenységének aktív segítőkjeként tartott számon. Ebből a körből kerültek ki az egyházmegye helynökei is, vagy megfordítva, az egyházmegye helynökeiként szóba jöhető személyeknek juttatta a főpásztor ezeket a stallumokat. Az is kiemeli ezeknek a javadalmaknak a jelentőségét, hogy ezek viselői nyerték el a tiszteletbeli címek többségét is.⁴⁷⁰

466 Az ügyet részleteiben tárgyalja PETRÁK 1949. 32–33. Vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 284. [427.], no 286. [430–432.] és no 293. [443–457].

467 A káptalani ülés jegyzőkönyve: 1740. VIII. 13. VÉL III.1.c. tom. 1. 72–73. Az 1667-ben ifjabb Sennyei István püspök által kiadott rendelkezés 19. pontja a kanonokok székesegyházban történő heti szolgálatát szabályozza. PFEIFFER 1943. 50. A káptalani gyűlések látogatását a Padányi Bíró Márton által 1761-ben kiadott rendelkezés szabályozza 14. fejezetében. PFEIFFER 1943. 47.

468 Az 1740. szeptember 28-án tartott káptalani ülés jegyzőkönyve VÉL III.1.c. tom. 1. 75–76. Padányi Bíró Márton püspökségének második felében ismét felbukkant az oldalkanonoki „tisztség”. Erre a későbbiekben még visszatérek.

469 Bíró Márton püspökként megpróbálta Dubnicait hántai prépostságától megfosztani, sikertelenül. PETRÁK 1949. 33.

470 A tiszteletbeli címeket az archontológia az egyes személyek neve alatt tartalmazza.

Érdeemes a helynököket a káptalanban történő előrejutás kapcsán felállított három csoport tagjaiként is megvizsgálni őket (1. sorban előre lépők, 2. javadalmat átlépve előre lépők, 3. javadalmat kihagyva a káptalanba bekerülők). Az első csoport tíz tagja közül a helynöki tisztséget két személy, Pöstyéni Mihály és Horvát Pál viselte, ugyanakkor csak ők ketten értek el csoportjukból éneklőkanonoki vagy annál magasabb javadalmat. A második csoport 11 tagja közé tartozik a helynökök harmada, összesen három személy (Szabadi, Padányi, Lenti); a harmadik csoport öt tagjából pedig négyen voltak az egyházmegye vikáriusai (két nagyprépost: Zádori Mihály és Orosz Pál, két olvasókanonok: Potyondi László és Dravec József). Azt gondolom, hogy az összefüggés a magasabb kanonoki javadalmak viselése, az egyházkormányzati szerepvállalás (ezáltal a megnyilvánuló főpásztori bizalom) és a gyors káptalani előrehaladás között nyilvánvaló.

Röviden vissza kell térnem ahhoz a fejezet elején leírt gondolathoz, miszerint a káptalani javadalmak rangsora valamelyest korlátozta a főpásztor döntési szabadságát. A fentebb elmondottak tükrében ilyesfajta korlátról nem beszélhetünk. A püspök tetszése szerint adományozta a megüresedett stallumokat. A káptalanon belüli előrelépés kényszer helyett egy-egy helyesnek bizonyult személyi döntés további megerősítése volt.⁴⁷¹ A főpásztor lehetőségeit sokkal inkább behatárolta az adományozható stallumok szűkössége. Különösen élesen merült fel ez a kérdés Padányi Bíró Márton egyházkormányzatának első tíz évében, 1745 és 1755 között, amikor egyetlen megüresedő javadalommal sem rendelkezhetett a főpásztor.

IV.3. A káptalani javadalomhoz jutás előszobája: a tiszteletbeli kanonokok

1749-ben Padányi Bíró Márton püspök négy kerületi esperest tiszteletbeli kanonokká nevezett ki.⁴⁷² A káptalan kiadványainak méltóságsoraiban többnyire *canonici honorarii* néven kerülnek elő, előfordulnak azonban *canonici titulares*ként említve is. Az egyes személyek aláírásukban sokszor megkülönböztetés nélkül, egyszerűen mint *canonicus ecclesiae Wesprimiensis* nevezik meg magukat. Ettől kezdődően egészen 1777 novemberéig létezett a tiszteletbeli kanonoki cím az egyházmegyében.⁴⁷³ Az 1749-ben kelt első kinevezés

471 A kánonjog értelmében a káptalani javadalmak élethosszig szóltak. Ennek következtében nem volt lehetősége a püspöknek, hogy egyes személyeket leváltson a javadalomról.

472 Dravec József váli, Szopkovich János marcali, Sárkány Gábor zalaegerszegi és Kozorics Ferenc tapolcai esperesplébánosok kinevezésére került sor. Dravec és Szopkovich kinevezésének időpontja 1749. május 21-e volt. Kozorics és Sárkány kinevezésének pontos időpontjáról nincs tudomásom. Installációjuk különböző időpontban történt. Előbbiek július 1-jén, utóbbiakat június 26-én iktatták be. V. 21.: VÉL I.1.39.b. tom. 4. 458.; VI. 26. és VII. 1.: VÉL I.1.39.b. tom. 4. 460.

473 A hiteleshelyi kiadványok méltóságsorában 1777. október 20-án szerepelnek utoljára a tiszteletbeli kanonokok, bár november 2-án még erre a méltóságsorra utalnak. Vö. X. 20.:

szövegében eljárása indoklásaként előadta a főpásztor, hogy azokban a rendelkezésekben, amelyek a káptalan működését újjáalakításától fogva szabályozzák, említés történik rezidenciális kötelezettséggel nem terhelt, más néven tiszteletbeli kanonokokról.

Az ifjabb Sennyei István által a káptalannak 1667-ben adott rendelkezés 19. és 23. fejezetében valóban olvashatunk nem Veszprémben székelő kanonokokról.⁴⁷⁴ Ezeket az említéseket azonban véleményem szerint nem a Padányi Bíró Márton által kinevezett tiszteletbeli kanonokok előképeként kell értelmezni, hanem a 17. század végén fennállt tényleges helyzetet tükrözik, amikor is a székeskáptalan tagjai közül többen az egyházmegye különböző plébániáin teljesítettek szolgálatot. Az 1637-ben lezajlott püspöki processzus kifejezetten említi, hogy a kanonokok közül „*csupán hárman rezideálnak a templomban [ti. Veszprémben], a többiek a paphiány miatt plébániákon vannak.*”⁴⁷⁵ A helyzet a század második felére sem változott, a kanonokok egy része továbbra is plébánosként tevékenykedett egy-egy jelentősebb településen. Az erre vonatkozó adatokat Dénesi Tamás gyűjtötte össze.⁴⁷⁶ A fentieket erősíti meg az is, hogy míg Padányi Bíró Márton a tiszteletbeli kanonokok kinevező okiratában arról írt, hogy a cím jövedelemmel nem jár, addig a Sennyei-féle rendelkezés 19. fejezete a nem Veszprémben székelő kanonokok jövedelméről is rendelkezett.

Világosan megkülönbözteti egymástól a kanonokok három helyben nem lakó csoportját a káptalan 1761-ben elvégzett vizitációjának jegyzőkönyve. A 13. kérdésre adott feleletben az első csoportba sorolták azokat, akik a 17. században a paphiány következtében lelkipásztori szolgálatot láttak el vidéken. A második csoportot a forrásokban oldalkanonoknak nevezett személyek alkották, ezek közül elsőként Acsádi mellett Dubnicai éneklőkanonokot említették, illetve Bíró Márton mellett az ifjabb kanonokokat. Harmadik, így el nem különített csoportként beszéltek a válaszádok a tiszteletbeli kanonokokról, akiket nem számítanak a székhelyükön nem tartózkodó kanonokok közé, hiszen a püspök maga írja a kinevező okiratokban, hogy címet adományoz, de jövedelem nélkül. Emiatt a kanonoki kötelezettségek sem terhelik őket. A jegyzőkönyv szerint 1760-ban maga a püspök is elismerte, hogy a tiszteletbeli kanonokok kinevezésére püspökségét megelőzően nem került sor.⁴⁷⁷

MNL VEML XII.1.i.aa. tom. 21. no 1. [2–3.], XI. 2.: no 151. [9–10]. Egy november 4-én kelt kiadmány méltóságsora már nem említi őket, ahogy a Bajzát József által a 1780-ban a káptalannak kiadott statútumok, valamint az egyházmegye 1785-től vezetett kéziratos, majd 1795-től nyomtatott sematizmusai sem, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 21. no 152. [10–11]. A Bajzát-féle statútumok PFEIFFER 1943. 57–81., a kéziratos sematizmusok a VÉL I.49. jelzet alatt, míg a nyomtatott sematizmusok sorozata a Veszprémi Érseki Könyvtárban található meg.

474 PFEIFFER 1943. 50. és 54.

475 A forrást és fordítását idézi MOLNÁR 1998. 84. (25. jegyzet) [a forrás fordítását a tanulmány újabb kiadása nem tartalmazza, vö. MOLNÁR 2003. 128. (541. jegyzet)].

476 DÉNESI (2006) 9–10., különösen a 30–32. jegyzetek.

477 A jegyzőkönyv átirata és fordítása VÉL VIII.31. I/33. (az eredeti lappang). A jegyzőkönyv átiratára Varga Tibor László levéltáros hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök.

A tiszteletbeli kanonoki cím létrehozásának okairól nem rendelkezünk információkkal, ugyanakkor szembe tűnő, hogy épp annak az időszaknak a közepére esik a megjelenése, amikor közel egy évtizedig a főpásztornak nem volt lehetősége a káptalan személyi összetételében változásokat eszközölni. Míg Acsádi Ádám püspöksége alatt évente, két évente történtek változások a káptalan összetételében, addig 1745 áprilisát, Orosz Pál nagypréposti székbe kerülését követően egészen Pöstyéni Mihály olvasókanonok 1755 januárjában bekövetkezett haláláig a főpásztornak nem nyílt lehetősége kanonoki javadalmak adományozására. Ehhez járulhatott még Padányi Bíró Márton püspök és Orosz Pál nagyprépost személyes rossz viszonya. A fentiek tükrében valószínűsíthető, hogy a tiszteletbeli kanonoki cím létrehozása a fennálló, egyre kényelmetlenebbé váló helyzetre adott válaszként értelmezhető. Padányi Bíró Mártonnak – adományozható kanonoki stallumok hiányában – kipróbált munkatársai jutalmazására a korábbiaktól eltérő formát kellett találnia.

A valóságos és a tiszteletbeli kanonokok közti különbségről a fentebb már idézett 1749-es kinevező okirat tájékoztat. Nem csupán azt emeli ki a dokumentum, hogy a tiszteletbeli kanonokoknak nincs rezidenciális kötelezettségük, hanem arra is utal, hogy semmiféle jövedelmet nem húznak a káptalantól.⁴⁷⁸ Egyéb forrásokban való megjelenésük sajátos kettősséget mutat. A hiteleshelyi kiadmányok egyértelműen arra utalnak, hogy formálisan a káptalan tagjainak tekintették őket. A hiteleshelyi tevékenységben is számítottak a tiszteletbeli kanonokok munkájára,⁴⁷⁹ s a kiadmányok méltóságsorában minden alkalommal szerepelnek. 1761-ig a méltóságsorok a valóságos kanonokok után, megkülönböztetés nélkül közölték a tiszteletbeli kanonokok névsorát.⁴⁸⁰ 1761. augusztus 9-én új szerkezetű méltóságsor jelent meg a hiteleshelyi jegyzőkönyvben. Ahogy egy feljegyzésből következtetni lehet, a káptalanban prob-

478 „... *canonicatum honorari[um] ... absq[ue] tamen spe et expectatione præbendæ dandum esse duximus et conferendum, prouti damus et conferimus p[re]sentium per vigorem. ...*” VÉL I.1.39.b. tom. 4. 458–460., idézett rész 459. A káptalani számadáskönyvek adatai is megerősítik, hogy a tiszteletbeli kanonok nem kaptak jövedelmet a káptalantól, vö. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. és 3. passim.

479 Részt vettek a külső hiteleshelyi tevékenységben, ha arra székhelyük közelében került sor. A tiszteletbeli kanonokok jegyzőkönyvekben történő első megjelenése is egy ilyen ügy kapcsán történt. Ekkor egy Marcaliban, Szopkovics János tiszteletbeli kanonok, helybeli plébános és Kis István székesegyházi főesperes előtt történt ügyvédvállásról van tudomásunk. 1751-ben pedig Sárkány Gábor tiszteletbeli kanonok vett részt hiteleshelyi kiküldöttként egy birtokbaiktatáson. 1749. VIII. 9.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [679–680], 1751. X. 1–3.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 102. [281–292].

480 Az első tiszteletbeli kanonokokat is tartalmazó méltóságsor 1749. augusztus 15-én kelt. „*Datum ex Cap[itu]lo n[ost]ro die 15a mensis Aug[usti] anno D[omi]ni 1749. Ill[ustrissi]mis, R[everendi]ss[im]is & admodum R[everendi]s D[omi]nis Paulo Orosz Præposito majore, electo Ep[iscop]o Ansar[ensi] et excelsæ Tabulæ Septemviralis assessor[e] etc. quibus supra, Josepho Dravec Budensis, Gabriele Sárkány Szaladien[sis], Francisco Kozorics Tapolczensis V[ice] Archi Diaconis & Joanne Szopkovics Segusdien[sis] Archi-Diacono canonicis in hac Ecclesia n[ost]ra Deo jugiter et devote psallentib[us] atq[ue] famulantib[us].*” MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [679–680].

lémát okozott a valóságos és a tiszteletbeli kanonokok közti különbségtétel hiánya, ezért ettől kezdve a méltóságsorban külön tüntették fel a valóságos és a tiszteletbeli kanonokokat feljegyezve címüket is.⁴⁸¹ A tiszteletbeli kanonokok a káptalani üléseken nem vettek részt. Ez nem magyarázható csupán a rezidenciális kötelezettség hiányával, távoli lakóhelyükkel, hiszen a címet viselő veszprémi plébánosokkal sem találkozhatunk a káptalani ülésekről vezetett jegyzőkönyvekben.⁴⁸² Még egyértelműbben mutatja a tiszteletbeli kanonokoknak a valóságos kanonokoktól eltérő helyzetét, hogy Padányi Bíró Márton 1761-ben a káptalan számára kiadott rendelkezésében meg sem említi ezt a címet.⁴⁸³

A tiszteletbeli kanonokok sorrendjét alapvetően a cím elnyerésének időpontja határozta meg. 1749-ben, amikor a négy esperest gyakorlatilag egyszerre nevezték ki, a sorrendet az esperesi hivatal elnyerésének időrendje határozta meg. Ekkor sorban Dravec József fehérvári, Sárkány Gábor zalaegerszegi, Kozorics Ferenc tapolcai és Szopkovicz János segedi kerületi esperes nevét írták a méltóságsorokba.

A későbbiek során a tiszteletbeli kanonokok sorrendjét két tényező módosította. Némi ingadozást követően 1758 végére kialakult, hogy a kerületi esperesi tisztséget viselő tiszteletbeli kanonokok megelőzték társaikat. A másik változásra egy 1760. augusztus 30-án kelt méltóságsorban figyelhetünk fel.⁴⁸⁴ A névsor élére ekkor a veszprémi plébános került, aki korábban – esperesi feladatot nem látva el – a méltóságsor utolsó helyét foglalta el. A kialakult sorrendben a veszprémi plébános állt az élen, majd az esperesi tisztséget ellátó tiszteletbeli kanonokok következtek kinevezésük sorrendjében, a méltóságsor végére pedig a tisztséget nem viselő tiszteletbeli kanonokok kerültek.

481 „*Ad præcavendas et antevertendas in futurum etiam nefors exoriendas crises in qualibus actu [venerabile] Caplitu]llum versatur, quoad actuales & titulares canonicos a modo in posterum in publicis his expeditionibus ea fiet distinctio, ut actuales reverendissimi d[omi]ni canonici, prouti suo ordine sequuntur, appositi nomine actualium, reliqui vero titulares canonici per classificationem honorariorum expeditionibus inserantur.*” Az 1761. augusztus 9-ei bejegyzés előtt található feljegyzés MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 253. előtt [184].

482 Egyetlen kivétel Dravec József megjelenése az 1757. szeptember 16-án tartott káptalani ülésen. A jegyzőkönyv Dravacet szeminárium prefektusnak nevezi, s a megjelent kanonokok között sorolja fel. Jelenlétét talán a szeminárium ügyében folytatott megbeszélés indokolta. Hozzá kell azonban tenni, hogy napirendtől függetlenül sem előtte, sem utána nem volt példa tiszteletbeli kanonok megjelenésére a káptalan ülésén. Dravec a következő év májusában lett olvasókanonok. Talán már ekkor is meglévő tekintélye indokolta véleményének meghallgatását az őt is érintő ügyben. VÉL III.1.c. tom. 2. 37.

483 Ugyan a 18. fejezetben szó szerint átveszi a Sennyei-féle rendelkezés fentebb már hivatkozott 19. fejezetének szövegét – benne a jövedelemre utaló megjegyzéssel –, s a 20. fejezetben röviden megemlékezik arról is, hogy a nem Veszprémben székelő kanonokok csak ritkán jöjjenek Veszprémbe, s akkor is kanonoktársaiknál vegyenek maguknak szállást, azonban ez is a Sennyei-féle rendelkezésből származik, a 23. szakasz rövidített átvétele. A fentebb írottak alapján ezek a szöveghelyek véleményem szerint nem a tiszteletbeli kanonokokra vonatkoznak. Vö. PFEIFFER 1943. 50–51. és 54.

484 1760. VIII. 30.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 115. [2–4].

1756-ban kapott tiszteletbeli kanonoki címet az első olyan személy – az aulista Schönplflug Ferenc püspöki szertartó –, aki nem volt, és kinevezésével egy időben sem lett kerületi esperes. Ekkor még kinevezésük időrendjében kerültek feltüntetésre a méltóságsorban az érintettek, azaz Schönplflug Ferenc megelőzte a címet később megkapó Kis Pál zalaegerszegi esperesplébánost.⁴⁸⁵ 1758 áprilisában Borsati Péter idős korára való tekintettel megvált esperesi tiszteletől, s ezzel egy időben kapta meg a kitüntető címet Grubánovics Zsigmond zalaegerszegi esperesplébános. Borsati lemondását követően is megtartotta korábbi harmadik helyét a méltóságsorban megelőzve ezzel a tapolcai és a frissen kinevezett zalaegerszegi kerületi esperest. Grubánovics azonban ekkor maga mögé utasította Schönplflugot, aki akkor sem lépett vissza az őt kinevezése időpontja alapján „megillető” helyre, amikor budai kerületi esperes lett.⁴⁸⁶ Borsati Péter 1758 decemberében bekövetkezett halála után a tiszteletbeli kanonokok felsorolásában az esperesek már következetesen megelőzték tisztséget nem viselő társaikat, s az egyes személyek státuszában bekövetkezett változásokat követte a méltóságsorban elfoglalt helyük módosulása is. Schönplflug Ferencen kívül Séllyei Nagy Ignác kapta kinevezését úgy, hogy korábban nem volt, s egyidejűleg sem lett kerületi esperes. Borsati Péter mellett pedig Györe István kaposvári esperesplébános, s egy idő után Schönplflug Ferenc zsámbéki esperesplébános váltak meg hivatali tisztségüktől, s lettek tisztség nélküli tiszteletbeli kanonokokká.

A méltóságsorban elfoglalt hely 1760-ban történt módosulása nem köthető személyi változáshoz. 1758 második fele óta Tejfalusi (Milchdorfer) György látta el a veszprémi hívek gondozását, s egyúttal hivatalból a Szent Anna Szeminárium prefektusaként is tevékenykedett. Tiszteletbeli kanonoki címet 1759 őszén kapott. Őt 1767-ben Balassa István követte. Kinevezésekor kapta tiszteletbeli kanonoki címét, s rögtön elfoglalta az első helyet a méltóságsorban. A változás oka a püspöki székhely plébánosi tisztségének kiemelkedő jelentősége lehetett, amit aláhúztak a javadalmas szemináriummal kapcsolatos feladatai.

A tiszteletbeli kanonokok száma nem volt állandó. 1749 és 1756 áprilisa között négyen viselték ezt a címet; 1756 áprilisa után számuk öt és hat között váltakozott egészen 1766 októberéig; az ezt követő bő egy évtizedben pedig négy, illetve kisebb időközönként három tiszteletbeli kanonokot találunk.

1749 és 1777 között összesen 17 személy kapott tiszteletbeli kanonoki címet. Ezek közül 16 fő hosszabb-rövidebb ideig tevékenykedett kerületi esperesként, három fő pedig a püspöki aulában teljesített szolgálatot.⁴⁸⁷

485 1756. IV. 30.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 52. [1–6].

486 Borsati nyugalomba vonulását követő méltóságsor 1758. IV. 20.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 48. [244–245].; Schönplflug esperesi kinevezését követő méltóságsor 1758. IX. 23.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 120. [309–311].

487 Az aulában szolgálatot teljesítőkről fennmaradt adatok esetlegesnek tekinthetők. A korszak 577 egyházmegyés papja közül mindössze 18 személyről lehet kimutatni az aulai szolgálatot.

Bár a vizsgálható személyek csekély száma miatt érdemi összehasonlításra nincs lehetőségünk, mégis érdemes e két csoportot egy szempontból külön is megvizsgálni. A tiszteletbeli kanonoki cím elnyerésekor betöltött átlagéletkor az esperesek és az aulisták esetében szembetűnően különbözött egymástól. Az esperesek életkora a cím adományozásakor átlagosan elérte a 43 és fél évet (a két legifjabb 36 éves, a legidősebb 55 éves lehetett ekkor),⁴⁸⁸ az aulisták átlagéletkora ezzel szemben a tiszteletbeli kanonoki cím adományozásakor csupán 31 év volt (egyenként 26, 31 és 36 évesek voltak). A három aulistából lett tiszteletbeli kanonok egymástól jelentősen eltérő pályát futott be. Míg a későbbi székesfehérvári püspök, Séllyei Nagy Ignác egy év elteltével, alig 27 évesen a székeskáptalan tagja lett, addig a másik két aulista, Schönplflug Ferenc és Mulai János nem jutott be a káptalanba. Az aulistából 1769-ben zalaegerszegi esperesplébánossá és tiszteletbeli kanonokká kinevezett Mulai esetében magyarázatként szóba jön az adományozható stallumok hiánya, majd a plébánia átkerülése a szombathelyi egyházmegyébe. Az egyházmegyét tizenhárom évnyi szolgálat után elhagyó Schönplflug Ferenc sikertelen plébániai működéséről pedig korábban volt szó.

Különbséget tehetünk a tiszteletbeli kanonokok között aszerint is, hogy címüket pályafutásuk betetőzéseként kapták, vagy annak az köztes állomása volt csupán. A 17 tiszteletbeli kanonok közül nyolc kapott későbbi stallumot a székeskáptalanban, egy személyt pedig az 1777-ben megalakuló fehérvári székeskáptalan kanonokjává neveztek ki. A fennmaradó nyolc személy számára ez a cím jelentette egyházi pályájának csúcsát. Azt, hogy a tiszteletbeli kanonoki címet a káptalani javadalomhoz jutás előszobájának tarthatjuk, mi sem mutatja jobban, minthogy az 1749-et követően a káptalanba került tíz személy közül csupán ketten nem nyertek korábban tiszteletbeli kanonoki titulust: Törei László keszthelyi kerületi esperes és Horvát Pál fehérvári kerületi esperes. Mindketten 1758-ban kerültek a káptalanba. Horvát később Bajzát püspök helynökeként is működött.

IV.3.1. A veszprémi plébánosok

A tiszteletbeli kanonokok közt 1760-at követően elfoglalt kitüntetett hely ráirányítja a figyelmet a veszprémi plébános tisztségére. A püspöki székhelyen az újkorban a káptalan visszaállítását követően indult meg a katolikus vallásgyakorlat, a 17. században a kanonokok gondozták a város katolikus lakosságát, s nem volt ez másként a 18. század első évtizedében sem.⁴⁸⁹ 1716-ot követően

488 További alcsoportként külön vizsgálva azokat, akik később kanonoki kinevezést kaptak és azokat, akik tiszteletbeli kanonokként fejezték be pályafutásukat a következő értékeket kaptam: a később kanonokká kinevezettek átlagéletkora tiszteletbeli kanonoki kinevezésükkor 41 év, míg a káptalani javadalmat el nem nyertek esetében 46 év volt.

489 DÉNESI 2006. 9. 1703 és 1711 között a keresztelest többnyire a kanonokok végezték. VÉL VI.157.

egyre gyakrabban szerepelnek az anyakönyvben a helybeli ferencesek mint a szentségek kiszolgáltatói, majd 1720 és 1730 között ők látták el a plébánosi teendőket.⁴⁹⁰ 1730 augusztusától 1745 novemberéig világi káplánok voltak a város lelkigondozói, ebben az időben a ferencesek csupán kiegészítő szerepet játszottak a plébánosi teendők végzése során elsősorban a kápláni állás üresedése esetén.⁴⁹¹ 1745 novemberétől a várbeli piarista atyák kapták feladatul a plébánia vezetését, akik azt 1752 őszéig, az első egyházmegyes veszprémi plébános kinevezéséig látták el.

A veszprémi hívek lelkigondozása vissza-visszatérő témája volt a káptalan és a püspök közti egyeztetéseknek. 1740-ben Dubnicai István kanonoki kinevezését követően a káptalan Acsádi Ádámhoz írott leveléből értesülünk arról, hogy álláspontjuk szerint a rangban legfiatalabb kanonok feladata lenne a plébánia vezetése.⁴⁹² 1755 nyarán, Kozorics Ferenc veszprémi plébános kanonoki javadalomhoz jutása után a püspök, a káptalan és a város élénk levelezést folytatott az önálló veszprémi plébános szükségessége ügyében.⁴⁹³

- Vegyes anyakönyv tom. 1. 1–43. Ezzel egybevágunk a Volkra Ottó János kánoni vizsgálat során elhangzottak, amelyek szerint a lelkipásztorkodást egy kanonok végzi, de megemlíti azt is, hogy a ferencesek segítséget nyújtanak a plébánia ellátásában. A kánoni vizsgálat szövege magyarul kivonatolva megtalálható KÖRMENDY 1995a. 16–20., hivatkozott részek 17–18.
- ⁴⁹⁰ VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 1. 70–243. és tom. 2. 1–7. Megjegyzendő, hogy az anyakönyv 1711 és 1716 közötti évekből egyáltalán nem tartalmaz a szentségek kiszolgáltatóira való utalást. A szakirodalom szerint Volkra Ottó János 1711-ben a ferencesekre bízta a plébánia vezetését. Ezt én jelenleg források alapján nem tudom megerősíteni, de az anyakönyvi adatok tükrében igazolhatónak tűnik. Strausz Antal adatát idézi KÖRMENDY 1995a. 33.
- ⁴⁹¹ A káplánok első és utolsó anyakönyvi említéseikkel a következők voltak: Miholics János (1730. VIII. 11.–1731. VI. 10.), Henyel József (1731. X. 25.–1732. V. 13.), Rostás Márton (1732. V. 25.–1734. VI. 26.), Sándor Pál (1735. IV. 1.–1736. V. 10.) és Aranyosi László (1736. VI. 25.–1745. XI. 15.) VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 2. és tom. 4.
- ⁴⁹² A probléma Dubnicai folyamatos távolléte miatt került felszínre. A levél megfogalmazása szerint „... licet vi puncti 4. constitutionum suarum administratio parochiæ ultimo canonico incumberet ...”. A levél kivonatát idézi *Sequuntur quædam decreta ep[iscop]alia & literæ missiles Acsadianæ* cím alatt VÉL III.1.c. tom. 1. 239. Ugyanezt tartalmazza a káptalan 1739. évi vizitációjának jegyzőkönyve. A hetedik kérdésre válaszolva a kanonokok elmondták, hogy a plébánosi teendőket hol a legifjabb kanonok, hol a ferencesek, hol a piaristák látták el, mielőtt 1730-ban káplán került volna Veszprémbe. A jegyzőkönyv átirata VÉL VIII.31. I/33. A Sennyei-féle rendelkezés 4. pontja valóban plébánosi teendők végzéséről szól, a plébánosi tisztség és az utolsó kanonoki stallum kapcsolatáról azonban egy szó sem esik benne. A rendelkezés 11. pontja a kanonokok közül az ifjabbat (*iunior ex canonicis*) nevezi meg e feladatok ellátására, amennyiben a káplán valamilyen oknál fogva nem tudná azokat végezni. Vö. PFEIFFER 1943. 39. és 45.
- ⁴⁹³ Néhány példa: tanúvallatást készített elő Padányi Bíró Márton és helynöke, Lenti István. A püspök levele a helynöknek 1755. V. 21.: VÉL I.1.39.b. tom. 12. 207–208., a helynök válasza 1755. VI. 3.: uo. tom. 12. 228–232., a főpásztor viszontválasza 1755. VI. 5.: uo. tom. 12. 232. A veszprémi lakosok ellenezték a plébános bevezetését, mivel terheik megnövekedésétől tartottak, s hivatkoztak arra, hogy a plébánosi teendők ellátása a püspökség alapításától kezdve a káptalant terhelte. A püspöknek címzett dátum nélküli, de vélhetően 1755 júliusában vagy augusztusában kelt beadványuk megtalálható uo. tom. 12. 366–368. Az ügy a Helytartótanács

Ez természetesen nem befolyásolta a főpásztort abban, hogy folytassa 1752-ben megkezdett gyakorlatát, s plébánost nevezzen ki Veszprémbe, aki egyúttal a Szent Anna Szeminárium prefektusaként is tevékenykedett.

1752. szeptember 29-ét megelőzően került a plébánia élére Kozorics Ferenc tiszteletbeli kanonok, korábbi tapolcai kerületi esperes. Kanonoki kinevezését követően utóda Dravec József tiszteletbeli kanonok, korábbi fehérvári kerületi esperes lett 1755-ben. Őt Padányi Bíró Márton egyúttal veszprémi kerületi esperessé és fehérvári főesperessé is kinevezte.⁴⁹⁴ Dravec 1758-ban olvasókanonokként került a káptalanba. Utóda, Tejfalusi (Milchdorfer) György korábban ráckevei kerületi esperes volt; tiszteletbeli kanonoki címet Veszprémbe kerülését követő évben kapott.⁴⁹⁵ Az ő utóda, egyben a vizsgált korszak utolsó veszprémi plébánosa Balassa István volt, aki korábban a fehérvári kerület espereseként működött. Ő a püspöki székvárosba történő kinevezésével gyakorlatilag egy időben kapta meg a tiszteletbeli kanonoki címet.⁴⁹⁶

Mint az a négy plébános röviden vázolt életpályájából látható, valamennyien esperesi tisztségből kerültek a székváros plébániájának élére, valamennyien tiszteletbeli kanonokok voltak vagy lettek kinevezésüket követően. Hárman tagjai lettek a veszprémi székeskáptalannak, Balassa István pedig 1777-ben a megalakuló fehérvári székeskáptalan tagjai közé nyert kinevezést. A fentiek megerősítik, hogy a veszprémi plébániai javadalom jelentősége meghaladta a kerületi esperesi tisztségeket. A főpásztor kipróbált, kivétel nélkül az egyházigazgatásban is jártas munkatársai kerülhettek csak Veszprémbe. Külön kiemeli a plébániai javadalom jelentőségét, hogy birtokosa egyúttal az egyházmegye Szent Annáról nevezett szemináriumának is elöljárója volt. A veszprémi plébános tekintélyben közvetlenül a káptalan tagjai után következett.

elé is került, vö. MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 7. (1755 és 1762 közötti dokumentumok a plébános kinevezése, valamint a stóla fizetése ügyében). A veszprémi Szent Mihály plébánia levéltárának korai iratai túlnyomó többségükben szintén ez ügyben keletkeztek, vö. VÉL VI.157. évrendezett iratok (18. század). A plébános és a káplánok eltartásának terhe ezt követően is felmerült a város és a püspök között. 1777-ben Bajzát József kérésére a Helytart tanács utasította a várost a plébános és a káplánok eltartására. Bajzát kérelme: 1777. XII. 1., a Helytartótanács 6627. számú rendelkezése: 1777. XII. 22. MNL VeML V.102.a. Irattöredékek, 1777. évi levelek. A forrásra Jakab Réka hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.
494 VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31. Kerületi esperesi kinevezése bevallottan ideiglenes volt, az a tisztség ellátására hosszabb távon alkalmas személy megtalálásáig szólt.

495 A veszprémi plébániára 1758. augusztus 1. és október 15. között került, tiszteletbeli kanonokként először 1759. szeptember 22-én említik a méltóságsorok (megelőző méltóságsor szeptember 21-én kelt). 1758. VIII. 1. (még torbágyi plébánosként): VÉL I.6. fasc. 1. no 24., 1758. X. 15. (előző állomáshelye üresedésben): Uo. fasc. I. no 69., 1759. IX. 21.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 149. [490.], 1759. IX. 22.: Uo. tom. 16. no 150. [490–491].

496 A tiszteletbeli kanonoki kinevezéséről szóló okirat 1767. január 18-án kelt, s ebben már mint mostanában kinevezett veszprémi plébános szerepel. Elődje, Tejfalusi (Milchdorfer) György 1767. január 1-jén kapott kinevezést a káptalanba, s Balassa kinevezésének szóhasználatára is arra utal, hogy a veszprémi plébánia javadalmába még nem iktatták be. Tejfalusi kinevezése VÉL III.1.c. tom. 1. 159–160., Balassáé VÉL I.1.39.b. tom. 20. 34–35.

IV.4. Az egyházmegye vezetése: a püspökök és helynökeik⁴⁹⁷

Az egyházmegye vezetője annak főpásztora, a megyéspüspök volt. A megyéspüspököt főkegyúri jogára hivatkozva a magyar király nevezte ki, s kinevezését követően a pápai megerősítéstől függetlenül elfoglalta püspöki székét. A korszakban Esterházy Imre, aki csak átmeneti időre vette át az egyházmegye kormányzatát, nem is kapott pápai megerősítést.⁴⁹⁸ A 18. század püspökei, leszámítva Esterházy Imre rövid püspökségének és Acsádi Ádám 1725 és 1732 közötti kancellárságának időszakát, eleget téve a tridenti zsinat határozataiban foglalt rezidenciakötelezettségnek az egyházmegyében tartózkodtak. Jelenlétükből fakadóan személyesen irányították az egyházmegyét. Hosszabb ideig tartó széküresedés csak a vizsgált időszak elején, Volkra püspök halálát követően (1721–1722), illetve a korszak végén, Koller Ignác püspök halála után volt (1773–1777). Széküresedés alatt a káptalan által választott úgynevezett káptalani helynök (*vicarius generalis capitularis*) irányította az egyházmegye ügyeit.

A vizsgált korszakban az egyházmegye püspökei egy kivétellel magyarok (magyarországiak) voltak. Gróf Volkra Ottó János, aki 1710 és 1720 között állt az egyházmegye élén, magyar kapcsolatokkal is rendelkező német indigena családból származott. Korábbi egyházi pályafutásuk az esztergomi egyházmegyéhez (Volkra és Koller) és a győri egyházmegyéhez (Acsádi) kötötte őket. A pálos szerzetes Esterházy Imre zágrábi püspökségéről már volt szó. Különleges életutat mondhatott magának Padányi Bíró Márton, akit egész pályafutása a veszprémi egyházmegyéhez kötött. Itt volt kispap, plébános, kanonok, helynök, s lett végül megyéspüspök is. A korszak püspökei közül csak Esterházy került más egyházmegye élére, ő az esztergomi érseki székbe távozott. A többi főpásztor egyházi karrierjének csúcsát Veszprém jelentette.

Az egyházmegye kormányzatában a püspököt segítő, szükség esetén őt helyettesítő személy az egyházmegye helynöke volt (*vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis*). A helynökök szerepére a korszak egyháztörténetének kutatása során eddig kevés figyelem irányult. Különösen igaz ez a veszprémi egyházmegyére, amelynek püspökeiről részletes életrajzok állnak rendelkezésünkre,⁴⁹⁹ az egyes főpásztorok mellett működött helynököknek

497 Az alábbi fejezet korábbi szövegváltozata megjelent HERMANN 2014b.

498 Koltai András egyértelmű politikai okokkal magyarázza a korszakban különös, mindössze két és fél évre szóló áthelyezést. Esterházy korában zágrábi püspökként tevékenykedett, smár a kortársaknak is feltűnt áthelyezésének szokatlan volta. A veszprémi püspökség ugyanis presztízsét tekintve és anyagilag is szerényebb volt a zágrábinál. KOLTAI 2014. 113–114.

499 Volkra Ottó János: KÖRMENDY 1995., Acsádi Ádám: PETRÁK 1949., Padányi Bíró Márton: PEHM 1934., Koller Ignác: WEISZ 1937. Esterházy Imréről nem született önálló biográfia, rövid életrajza azonban olvasható az esztergomi érseket bemutató gyűjteményes kötetben:

azonban nem csupán a tevékenysége, de többnyire a neve is rejtve marad az olvasók előtt. A helynököt a főpásztor nevezte ki tetszése időtartamára, tiszt-sége az őt kinevező főpásztor halálával vagy egyházmegyéből történő távozá-sával automatikusan megszűnt. Helyébe a káptalan által választott káptalani helynök lépett, aki viszont az új főpásztor beiktatásakor vesztette el tisztségét. Ez a rendszer lehetőséget biztosított a püspökök számára, hogy legközelebbi munkatársukat maguk válasszák meg. Ebből következik, hogy a püspök bi-zalmasának, legbensőbb munkatársának tekinthetjük, személye tehát kulcs-fontosságú az egyházmegyei elit vizsgálatokor.

A helynök feladat- és jogkörét kinevezése szabályozta. A korszakból há-rom kinevezés szövegét ismerem, ezek lényegében azonosak, s ugyanilyen tartalmú az 1777-ben kinevezett új helynök, Horvát Pál kinevezése is.⁵⁰⁰ A helynök feladat- és jogkörét a kinevező okiratban foglaltak és a tevékeny-ségről fennmaradt források alapján három nagyobb csoportra oszthatjuk.

1) Lelkipásztori feladatok

Ezek közé tartozott a templomok és keresztek megáldása, bizonyos egy-házi előírások alól való felmentés, a megyéspüspöknek fenntartott esetekben a bűnbocsánat szentségének kiszolgáltatása, stb.

2) Egyházkormányzati feladatok

Ezek között a plébániák alapítására, a plébániai szervezet észszerűsítésére vonatkozó felhatalmazást kell kiemelni. Önállóan dönthettek az egyházmeg-yebe felvételüket kérő, illetve onnan eltávozni szándékozó papokról, az üresedésben lévő plébániák ideiglenes és végleges betöltéséről, valamint a lelkipásztori szolgálatból történő ideiglenes vagy végleges felfüggesztésről. Jogosultak voltak az ordinárius nevében vizitálni mind az egyházmegyes lelki-pásztorok, mind a szerzetesek által ellátott plébániákat.

3) Bíráskodási feladatok

Ennek keretén belül mind az egyháziak (például egyházfegyelmi ügyek), mind a világiak (például házassági ügyek) püspöki szentszék elé tartozó ügyeit teljes felhatalmazással intézhette a helynök. A konzisztóriumon a bíró-társak a kanonok közül kerültek ki.

KOLTAI 2003. A tanulmány bővebb változatára Koltai András hívta fel a figyelmemet. KOLTAI 2005., újabb kiadása KOLTAI 2014. Széchenyi Pálra lásd KRISTÓF-TÓTH 2015. életrajzi tanulmányait; KAS 2015., SARBAK 2015., VÉGHSEŐ 2015.

500 Padányi Bíró Márton kinevezése 1734. IX. 24.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 1–3.; Lenti István kineve-zése 1747. VI. 3.: VÉL I.1.39.b. tom. 3. 126–129.; Dravec József kinevezése (Koller-féle) 1762. VIII. 18.: VÉL I.1.39.b. tom. 20. 4–5. A kinevezés eredeti példánya 2014 őszén tűnt fel egy aukción, jelenleg is magántulajdonban található, fényképe az aukciósház jóvoltából megta-lálható a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban.; Horvát Pál kinevezése 1777. VIII. 30.: VÉL I.1.39.b. tom. 21. 37–39.

A helynök, amennyiben a főpásztor távol volt az egyházmegyétől, szabadon dönthetett helyetteseiről, a ráruházott jogosítványok teljes vagy részleges átruházásáról is.

A helynöknek állandó helyettese a korban nem volt. A forrásokban megjelenő *substitutus vicarius* felbukkanása esetinek tekinthető, s minden alkalommal valamely speciális körülmény indokolta azt. Kizárólag Bíró Márton püspökségének időszakából adatolható a helyettes helynök tevékenysége, s ez a három esetből kétszer a helynöki tisztségben tervezett változás előkészítéseként értékelhető, amikor is a későbbi utódok helyettesként fokozatosan átvették a feladatok ellátását (Orosz Pál → Lenti István; Lenti István → Dravec József). A harmadik eset, Kozorics Ferenc helyettes helynöksége pedig az adott időszakban sokat betegeskedő Lenti helyettesítésére szolgált, s elképzelhetőnek tartom, hogy a főpásztor terveiben Kozorics mint leendő helynök szerepelt. Erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérek.

A helynökök széleskörű felhatalmazásukat – nyilvánvalóan a főpásztor akaratával egyezően – ki is használták, azaz a felmerülő kérdésekben döntéseket hoztak, s végre is hajtották azokat. Ez azonban a püspöki jegyzőkönyvekben fennmaradt bejegyzések, levélmásolatok, valamint az egyházkormányzati iratok között megőrződött levelezéstöredékek tükrében a megyéspüspök folyamatos informálása, vele való egyeztetés mellett folyt. A fennmaradt forrásokban megfigyelhetők ugyan hangsúlybeli eltérések, ezek azonban véleményem szerint lényegileg nem érintik az egyes helynökök jogkörét és módszereit.⁵⁰¹

Mindhárom feladattípusra számtalan példát találunk az egyházkormányzati iratokban. Az első csoportba tartozó feladatok elvégzésére gyakran kaptak engedélyt a kerületi esperesek is, nyilvánvalóan a távolság jelentette nehézségek miatt.⁵⁰² A második csoportba sorolt feladatok ellátását érdemesebb kicsit részletesebben is megvizsgálni. A forrásokból kirajzolódó kép alapján a feladatkör napi rutinként végezhető részét, amelyet elsősorban az egyes településeken élők pasztorációval kapcsolatos gondjainak megoldása jelentett

501 A korábbi kutatás Bíró Márton esetében vetette fel, hogy püspöke tudta nélkül (szándékaival szemben?), önállóan intézkedett, s részben ezzel magyarázta a főpásztor és közte kialakult konfliktust. A helynöksége alatt vezetett jegyzőkönyv magán viseli Bíró Márton stílusát, és a tényleges helyzetnek megfelelően egyes szám első személyben fogalmazott, naplószerű bejegyzései kelthetik azt a benyomást, mintha vikáriusi tevékenységét a főpásztor megkerülésével végezte volna. Ezzel szemben az Acsádival folytatott levélváltás számtalan nyoma fedezhető fel a jegyzőkönyvben, amelyek azt tanúsítják, hogy napi kapcsolatban voltak, s egyeztettek egymással a fontosabb ügyekben. Bíró Márton helynöki tevékenységének értékelése PETRÁK 1949. 33. és DÉNESI 2006. 146. Példa az egyeztetésekre helynöksége éveiből: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 205. oldalig passim, például 1735. XI. 18–22.: uo. 88. (személyesen a plébániák helyzetéről); Bíró leváltása előtti utolsó ismert levélváltásuk 1738. VI. 25.: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 47.

502 Erre bőségesen találhatunk példákat a fehérvári kerület jegyzőkönyvében. SzPL no 5068.

– beleértve ebbe a lelkipásztorok plébániákra történő kinevezését,⁵⁰³ a plébániák területi észszerűsítését, stb. –, a helynök önállóan szervezte. Lépéseiről azonban levelei útján folyamatosan tájékoztatta főpásztorát, aki szükség esetén korrigálta a helynök döntéseit. Ritkán, de fordított esetre is akad példa, amikor a főpásztor döntését a helynök nem hajtotta végre, hanem helyismerete birtokában felülbírálta azt.

Dravec József helynök egy Bíró Mártonnak írott leveléből értesülünk arról, hogy a főpásztor a minap Sümegen úgy határozott, hogy a két veszprémi káplán közül az egyik kerüljön az újonnan alapított pakodi plébániára. A helynök azonban a perkáti káplánt, Szabó Ferencet küldte a főpásztorhoz, hogy ha a jelöltet ő is megfelelőnek találja, Pakodra küldje plébánosnak. Indoklásképpen előadta, hogy a veszprémi plébános – aki egyben a szeminárium prefektusa is – egy káplánnal nehezen láthatja el a feladatait.⁵⁰⁴ Megjegyzendő, hogy Dravec korábban maga is volt veszprémi plébános. Végül kompromisszumos megoldás született, Szabó Ferenc Lengyeltóti került plébánosnak, de a főpásztor egyik veszprémi káplánt sem helyezte el a településről.

Jelentősebb ügyek felmerülése esetén a főpásztor és a helynök előzetesen egyeztetetett, álláspontjukat közösen alakították ki.⁵⁰⁵

1710 és az egyházmegye felosztása, 1777 között nyolc helynök tevékenykedett az egyházmegyében. Valamennyi helynök a káptalan tagja volt, ami természetes is, hiszen ez biztosította a helynök számára a megfelelő jövedelmet és tekintélyt. A korszak helynökeinek kinevezésükkor birtokolt javadalmát, valamint helynökként történő előrelépését mutatja a 19. táblázat.

A káptalani stallumok közül egyértelműen a nagypréposti, olvasókanonoki és éneklőkanonoki jelentette a helynöki tisztséghez méltó javadalmat. A nyolcból három személy bírt alacsonyabb stallumot kinevezésekor, ők a következő javadalomüresedés során léptek előrébb. Az adatok arra mutatnak, hogy a püspökök kinevezésükkor, nyilván mivel nem ismerték az egyházmegye papságát, előszeretettel hozták helynöküket az egyházmegyén kívülről, olyan személyt választva, aki élvezte bizalmukat. Ezt tapasztalhatjuk Volkra, Acsádi és Bíró Márton esetében. Az első két főpap magatartása érthető.

503 Ez a kifejezés így félrevezető, de mindannak összefoglalására, ami teendő egy plébánia betöltésével kapcsolatosan felmerült, talán elfogadható. A plébános kinevezésének folyamatát részletesen lásd az I.1. fejezetben!

504 1760. XI. 21.: VÉL I.1.6. fasc. 3. no 113.

505 Bíró Márton helynök 1735. november 18. és 22. között Pápán tartózkodott a főpásztornál, ahol többek közt a felállítandó új plébániákkal kapcsolatban a Helytartótanácsnak felküldendő javaslatról tárgyaltak. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 88. Acsádi Helytartótanácsnak küldött levele XI. 22.: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 292r–293v., a melléklet uo. 278r–290v. Az ügy annyiban speciális, hogy, mivel plébániaalapításról volt szó, Bíró egyúttal a káptalant is képviselte. De említhetem azt az esetet is, amikor 1762-ben a budai kerület élére keresett esperest a helynök és a főpásztor. Bővebben lásd a 417. jegyzetben írottakat.

Volkra Zádori Mihályt, a győri vár plébánosát, míg Acsádi Potyondi László korábbi pápai plébánost nevezte ki helynökké. Mindkettejük esetében feltételezhető korábbi kapcsolatuk. A veszprémi nagyprépostságból a püspöki székbe emelkedő Bíró Márton esetében Orosz Pál korábbi vasvári prépost kinevezése meglepőnek tűnhet. Egyik lehetséges magyarázatként merül fel, hogy Acsádi Ádám utolsó helynöke, az e tisztségben korábban éppen Bíró Mártont váltó Pöstyéni Mihály ellensúlyozásának szándéka húzódott meg a háttérben. Az egyházmegyén kívülről érkezett helynököt javadalomhoz, mégpedig megfelelő súlyú javadalomhoz kellett juttatni. Mindhárom esetben a püspöki szék és egy magasabb káptalani javadalom üresedésének szerencsés egybeeséséről beszélhetünk, hiszen két esetben a nagypréposti stallum, egy esetben az olvasókanonoki volt épp betöltetlen.

19. TÁBLÁZAT

Az egyházmegye helynökeinek javadalmai

NÉV	KINEVEZÉS ÉVE	A KINEVEZÉSKOR BÍRT JAVADALOM	ELŐRELÉPÉS A HELYNÖKSÉG ALATT
Zádori Mihály	1710; 1723	nagyprépost	–
Potyondi László	1725	olvasókanonok	–
Szabadi János	1730 körül	éneklőkanonok	–
Bíró Márton	1734	székesegyházi főesperes	éneklőkanonok (1736)
Pöstyéni Mihály	1738	őrkanonok	éneklőkanonok (1740), olvasókanonok (1742)
Orosz Pál	1745	nagyprépost	–
Lenti István	1747	(mester)kanonok	székesegyházi főesperes (1747 sikertelen), olvasókanonok (1755), nagyprépost (1756)
Dravec József	1758	olvasókanonok	–
Horvát Pál	1777	éneklőkanonok	–

Zádori Mihály és Dravec József szolgált helynökként két főpásztort, előbbi Volkra Ottó Jánost és Esterházy Imrét, utóbbi Bíró Mártont és Koller Ignácot. Dravec József esetében ebben nyilvánvalóan szerepet játszott, hogy Koller jól ismerte, hiszen a korábban koadjutor segédpüspökként tevékenykedő fő-

pásztor már két éve együttműködött vele az egyházmegye kormányzásában.⁵⁰⁶ Zádori esete nem ennyire egyértelmű. A szokatlannak tekinthető helyzet okát abban jelölhetjük meg, hogy Esterházy veszprémi püspöki kinevezése egyértelműen átmeneti jelleggel történt. Bár Esterházy többek között a székesegyház újjáépítésével maradandó nyomot hagyott az egyházmegyében, az annak kormányzatában évtizedes gyakorlatot szerzett nagyprépost mint helynök megfelelő választásnak tűnhetett rövidre tervezett itt tartózkodása idejére.

A 19. táblázatból nem derül ki, de az archontológiából jól látható, hogy egyedül Horvát Pál, Bajzát József helynöke halt meg helynökként kinevezését követően alig három évvel. A korszakban tehát valamennyi helynököt leváltotta főpásztor, vagy tisztségük annak halála miatt szűnt meg. Ez utóbbi okból szűnt meg Zádori Mihály és Pöstyéni Mihály megbízatása. Ugyanide számítható Zádori második megbízatásának megszűnése is, amikor 1725-ben Esterházy Imre esztergomi érsekké történő kinevezése miatt vált meg a tisztségtől. A helynökök leváltásának, esetleg lemondásának indokait sajnos csak a legkritikább esetben ismerjük. Az 1675 körül született Potyondi László, akit utoljára 1729-ben említenek helynökként, illetve az 1680 körül született Szabadi János, akit 1734-ben váltott Bíró Márton e tisztségben, talán koruk miatt válhattak alkalmatlanná a helynöki feladatok ellátására (előbbi 1735-ben, utóbbi 1742-ben hunyt el). Szabadi esetében biztosak lehetünk abban, hogy Acsádi bizalmát nem vesztette el, mivel Potyondi halálát követően ő követte az elhunytat az olvasókanonoki javadalomban, s a helynök Padányi Bíró Márton „csak” az éneklőkanonoki stallumot, Szabadi korábbi javadalmát kapta meg. Ugyancsak idősödő kora miatt válhatott meg a tisztségtől Lenti István, Bíró Márton második helynöke 1758-ban.

Két helynök esetében van adatunk konfliktusra. Acsádi és harmadik helynöke, Padányi Bíró Márton, valamint ez utóbbi és első helynöke, Orosz Pál között. Mindkettő elválaszthatatlan a püspök és a káptalan konfliktusától. Acsádi és Bíró között minden valószínűség szerint Dubnicai István hántai préposttá történő kinevezése (1737) vitte kenyértörésre a dolgot. Dubnicai Acsádi udvari papja volt, amikor a püspök neki adományozta a prépostságot. Ezt a káptalan kifogásolta, azzal érvelve, hogy a hántai prépostság birtoklása régtől fogva káptalani javadalommal van összekötve.⁵⁰⁷ Padányi leváltására / lemondására 1738 júliusában került sor.⁵⁰⁸ Ezt követően, 1739 elején Acsádi

506 A Bíró és Koller közötti váltás semmilyen fennakadást nem okozott az egyházkormányzatban. Erre utal, hogy Dravec József Koller Ignác által 1762. augusztus 18-án kiállított helynöki kinevezésételegendőnek tartották a következő év február 5-én kihirdetni a káptalan előtt, amint arról a magántulajdonban lévő eredeti kinevező okirat hátoldalán lévő feljegyzés tanúskodik. Az irat fényképe megtalálható: VÉL további jelzet nélkül.

507 A konfliktusról bővebben PETRÁK 1949. 32–34., vö. még MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 284. [427.], no 286. [430–432.] és no 293. [443–457].

508 Az erről szóló jegyzőkönyvi bejegyzés homályban hagyja, pontosan mi is történt. „NB Anno corrente 1738 die 11 mensis Julii ad gratiosas frequentius jam supra titulatae Excellentiae Ep[iscop]

sikertelen lépést tett arra, hogy kanonoki javadalmától is megfossa Bírót.⁵⁰⁹ A súlyosnak tűnő konfliktus ellenére a két személy viszonya hamar rendeződhetett, hiszen kevésbé képzelhető el, hogy 1740-ben a püspök akarata ellenére nevezte volna ki az uralkodó Bíró Mártont nagyprépostnak. Orosz Pál és Bíró konfliktusa a Padányi által építetett nagypréposti ház körül történetekben csúcsozott ki.⁵¹⁰ Ez vezetett 1746-ban Orosz Pálnak a helynöki tisztségről történt leváltásához.

IV. 5. Lehetőségek és korlátok az egyházmegyei elit alakításában Padányi Bíró Márton példáján

Padányi Bíró Márton személyét, egyházmegyén belüli kapcsolatait, valamint döntéseit – köszönhetően a fennmaradt bőséges forrásanyagnak – elődeivel összehasonlítva lényegesen jobban ismerjük, így püspökségének időszaka alkalmasnak tűnik arra, hogy bemutassam, az egyházmegye irányítóinak kiválasztásakor a főpásztornak milyen lehetőségei voltak, illetve milyen korlátokkal kellett szembenéznie, milyen eszközök álltak rendelkezésére támogatottjai karrierjének építésében.

Ehhez mindenképp azokat a személyeket kell meghatározni, akik Bíró püspök belső munkatársi körét alkották. A részletesebb vizsgálatot kézenfekvő a hattagú káptalan 1744. évi javadalmasaival kezdeni.

A káptalan tagjai Acsádi Ádám püspök halálakor egy kivétellel a veszprémi egyházmegye lelkészkező papságából kerültek ki. A kivétel, Dubnicai István Acsádi udvari papja volt. Rajta és Bírón kívül a kanonokok kinevezésük előtt esperesi tisztséget viseltek, rendelkeztek tehát egyházigazgatási gyakorlattal is. Elmondható továbbá, hogy egyetlen kivétellel egykorúak voltak, az 1690-es években születtek, s mindnyájan Nagyszombatban, a Collegium Rubrorumban végezték tanulmányaikat, így feltételezhető, hogy még teológus korukból személyesen ismerték egymást.⁵¹¹ A kivétel ismét Dubnicai István, aki az 1670-es évek derekára tehető születésével Acsádival volt közel egykorú.

Acsádi Ádám püspök halálát követően, az 1744. október 16-án tartott káptalani gyűlésen a jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsága szerint a káptalan tagjai egyhangúlag választották káptalani helynökévé Bíró Márton nagyprépostot.⁵¹²

palis manus Vicariatum fere per quatuor annos gestum humillime una cum sigillo Papæ resignavi.
VÉL I.1.39.b. tom. 1. 205.

509 A püspöknek a Helytartótanácsához írott, 1739 januárjában kelt levelét ismerteti PETRÁK 1949. 33.

510 Ezt és egyéb konfliktusait is részletesen bemutatja LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 96–100.

511 Vö. PFEIFFER 1987. 17. (Bíró), 139. (Kis), 153. (Lenti), 176. (Pöstyéni), 208. (Szentimrei).

512 Dubnicai István éneklőkanonok – tőle nem szokatlan módon – ezen a káptalani gyűlésen sem volt jelen. VÉL III.1.c. tom. 1. 212–213.

Mindez azonban elfedte azokat a törésvonalakat, amelyek a testület tagjai között lehettek, s amelyeket csak a források utalásaiból sejthet meg a kutató.

A megválasztott káptalani helynök, akit a királynő hamarosan veszprémi püspöknek nevezett ki, eddigre már tisztos egyházmegyei karriert tudhatott maga mögött. Lelkipásztori szolgálatát Batthyány-birtokon, a Fejér megyei Bicskén kezdte meg, ahol 1723-tól kezdődően öt esztendeig tevékenykedett a település első plébánosaként.⁵¹³ Acsádi Ádám 1728 őszén, 32 éves korában nevezte ki veszprémi kanonokká, a rákövetkező évben Strattmann Eleonóra, gróf Batthyány Ádám országbíró özvegye neki adományozta a felsőörsi prépostságot.⁵¹⁴ Bíró előbb a székesegyházi főesperesi javadalmat kapta meg főpásztortól (1733), majd egy évre rá Acsádi helynökévé nevezte ki a 38 éves kanonokot. 1736-ban lépett elő egy javadalmat átugorva éneklőkanonokká. Mindezeket a javadalmakat és tisztségeket szokatlanul fiatalon érte el.

Az 1700 és 1777 között kinevezett 24 mesterkanonok közül 23 személynek ismerjük legalább hozzávetőleg a kinevezéskori életkorát. Az átlagéletkor 41 év volt. Bírónál fiatalabb korban mindössze hárman nyertek javadalmat a káptalanban: Pápai János (25), Séllyei Nagy Ignác (27) és Stehenics János (29); vele egyidősen pedig Szabadi János (32) jutott be a testületbe. Az éneklőkanonoki stallumot elnyerő kilenc személy életkorának átlaga 51 év volt, s Bírónál fiatalabb korban csak Séllyei Nagy Ignác kapta meg a javadalmat 30 éves korában. A kilenc helynök életkorának átlaga a tisztség elnyerésekor 50 év volt.

A helynöki tisztségről történt leváltása / lemondása 1738-ban nyilvánvaló konfliktusát jelzi főpásztorával, amely az elkövetkező években enyhült ugyan, de Bíró Acsádi életében már közvetlenül nem vett részt az egyházmegye irányításában.

Bíró Márton helyét 1738-ban a helynöki tisztségben az Acsádi halálakor olvasókanonoki javadalmat birtokló Pöstyéni Mihály foglalta el. A két egymást követő helynök viszonyáról keveset tudunk, de ami kiolvasható a forrásokból, az konfliktusokra, vagy legalább távolságtartásra utal. A Bírónál öt évvel idősebb Pöstyéni kerületi esperesként annak felettese volt bicskei plébánosság idején. Mint azt későbbi pályafutása bizonyítja, egyházigazgatásban jártas

513 Bicskei tevékenységéről lásd PEHM 1934. 51–63.

514 Kanonoki kinevezésének nem bukkantam a nyomára, 1728. november 15-i első említését idézi PEHM 1934. 64. A felsőörsi prépostság adományozásának dokumentumai megtalálhatóak a Batthyány család levéltárában. Az adománylevél Bécsben kelt 1729. november 26-án. MNL OL P 1322 fasc. 172., A türjei és a felsőörsi prépostságokra vonatkozó dokumentumok másolat kiadvány 131–132. (az adománylevél), 133–134. (Bíró reverzálisa). A prépostságra többek közt Acsádi Ádám is ajánlotta kanonokját. A püspök-kancellár 1729. szeptember 10-én Bécsben kelt, Strattmann Eleonórához írott levelében említi, hogy az előző prépost halálát követően először az alkancellárhoz, gróf Batthyány Lajoshoz fordult támogatásért, aki édesanyjához utasította. Uo. fasc. 172. 377r–v. Bíró szeptember 5-én kelt levelében személyesen is kérte a grófnőtől a javadalmat. Uo. fasc. 172. 379r.

személy lehetett, aki Acsádi élete utolsó éveiben annak teljes bizalmát bírta. Öt évvel Bírót követően jutott be a káptalanba (1733), kilenc év múlva olvasókanonokként találkozunk vele. Elképzelhetőnek tartom, hogy már Bíró kanonoki kinevezése beárnyékolta kettejük viszonyát, bár erről a források nem tudósítanak. Úgyszintén konfliktusforrás lehetett a helynöki tisztségben történő váltás. Az mindenesetre tény, hogy az 1755-ben elhunyt Pöstyéni életének utolsó évtizedében semmilyen szerepet nem kapott főpásztorától. Ezzel szemben a források arra utalnak, hogy Orosz Pál mellett vele is több alkalommal került konfliktusba a püspök Bíró.⁵¹⁵

Az éneklőkanonoki stallum birtokában 1742 óta Dubnicai István volt, akinek nem csupán Bíróval, hanem a káptalan egészével is folyamatosan konfliktusban állt. A konfliktusok egy része Dubnicai hántai prépostságából eredt (1737), de további konfliktust jelentett, hogy Acsádi kedvelt papja folyamatosan távol tartózkodott Veszprémtől, nem vett részt sem a karimákon, sem a káptalani gyűléseken, így nem teljesítette kanonoki javadalmából fakadó kötelezettségeit.

Szentimrei Szabó Ferenc volt az örkanonok Bíró püspöki kinevezésekor. Szentimrei 1736 óta volt tagja a káptalannak, előtte nagyvázsonyi plébános, és legkésőbb 1734-től veszprémi kerületi esperes volt, s mint ilyen adathozható Bíró Márton korabeli székesegyházi főesperessel való együttműködése.⁵¹⁶ A három évvel fiatalabb Szentimrei Bíróval jó kapcsolatot ápolt a későbbiekben is. Erre utal, hogy amikor Orosz Pál nagyprépostot a helynöki tisztségből Bíró Márton leváltotta, őt és Lenti Istvánt bízta meg a helynöki iratok és pecsét átvételével.⁵¹⁷ Amikor 1755-ben, majd 1756-ban Pöstyéni Mihály olvasókanonok, Kis István székesegyházi főesperes, végül Orosz Pál nagyprépost halálával Padányi Bíró Mártonnak lehetősége nyílt a káptalan átalakítására, az idős Szentimrei Lenti Istvánt követve 1756-ban olvasókanonok lett.

A székesegyházi főesperes Acsádi halálakor Kis István, korábbi igali plébános, somogyi kerületi esperes volt, akinek 1734-ben történt esperesi kinevezésében Bíró tevékeny szerepet játszott.⁵¹⁸ Kis 1742-ben lett (mester)kanonok, s a rákövetkező évben került a székesegyházi főesperesi javadalomba.

515 Bíró 1747. október 26-án Sümegen kelt levelében Orosz Pállal együtt magához rendelte Pöstyéni Mihály olvasókanonokot, hogy számot adjanak a főpásztornak tetteikről („*enormium horum actuum et violentiarum [...] rationem reddituros*”). VÉL I.1.39.b. tom. 3. 258–261., idézett rész: 261. Az esetet említi PEHM 1934. 186.

516 Együtt írták össze például a veszprémi esperesi kerület településeit 1734-ben. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7.

517 Sümeg, 1746. szeptember 3. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 276–278.

518 Helynökként az egyik első döntése volt Bírónak a somogyi esperesi kerület kettéosztása. Az újonnan kialakított somogyi alsó vagy igali kerület élére nevezte ki Kis Istvánt, aki 1735 márciusától egészen a kanonoki javadalomhoz jutásáig ellátta az ideiglenesen újraegyesített somogyi kerület esperesi feladatait. Kinevezése a somogyi alsó kerület élére: 1734. X. 1. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 7.; ideiglenesen megbízva a teljes egykori somogyi kerület vezetésével: 1735. III. 12. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 35.

Bíró Mártonnal való további kapcsolatáról nincs közvetlen adatunk, de kettejük viszonyáról sokat elárul, hogy 1747 novemberében Bíró Márton a székesegyházi főesperesi stallumot üresnek nyilvánította, s a javadalmat Lenti István (mester)kanonoknak adta. Az indoklás szerint Kis István több mint fél éve nem tesz eleget javadalmából fakadó kötelezettségeinek, mivel más jellegű, gazdasági feladatokat vállalt.⁵¹⁹ A javadalom birtoklásában azonban nem történt változás, Kis István haláláig, 1755-ig székesegyházi főesperes maradt.

A (mester)kanonoki javadalmat 1743 óta a korábbi szentgróti plébános, keszthelyi kerületi esperes, Lenti István bírta. Szentimrei Szabó Ferencsel együtt őt bízta meg Bíró a helynöki iratok és pecsét Orosz Páltól történő átvételével 1747-ben; őt kívánta Kis István kárára magasabb javadalomhoz juttatni ugyanebben az évben. Lenti 1746 januárjától helyettes helynökként (*substitutus vicarius*) kerül elő a forrásokban. Ez a tisztség korábról nem adható, vélhetően Orosz Pállal való elmérgesedő viszonya miatt hívta életre az ordinárius. Helyettes helynökként említik Lentit Orosz Pál leváltását követően is, egészen 1747 nyarán történt helynöki kinevezéséig. Ez utóbbival magyarázható a székesegyházi főesperesi javadalomra történő kinevezésének sikertelen kísérlete is. Az ekkor ötvenedik évében járó helynök és vele egykorú főpásztora kapcsolatát a levelezésük tükrében barátinak lehet nevezni.

Amikor Lenti István helynök 1750 nyarán súlyos betegségbe esett, főpásztor a következő szavakkal zárta levelét: „Isten vígasztallya és előbbenyi egészségére hozza, s-abbán az én öröömre is sokáigh éltesse, tartsa kegyelmedet, s Atyai Áldásomnak terjesztésével kívánom, és maradok Kedves Vicarius Uram[na]k igaz szívbeli szerető Atyya, Bíró Márton veszprémi püspök. Sümegh 2^a 8^{br} 1750.”⁵²⁰ E levél közvetlensége szokatlan a püspöktől – összevetve az egyházmegye papjaival, köztük másik két helynökével folytatott levelezésével. Véleményem szerint kapcsolatuk mélységére utalhat az is, hogy anyanyelvükön, magyarul leveleztek egymással, holott a korszakban a latin nyelv volt általános mind az alsópapság és az egyházmegye vezetése, mind a püspök és helynöke közötti írásbeli érintkezésben. Lenti István is latinul folytatta levelezését a plébánosokkal. Egyetlen latin nyelvű levélváltásukat ismerem. Lenti István 1758. december 6-án kelt, Padányi Bíró Mártonhoz írott latin nyelvű leveléből értesülünk arról, hogy a főpásztor felmentette a helynöki tisztségből.⁵²¹ A felmentés okaként Lenti

519 „...archi-diaconatum cathedralis ecclesiae nostrae Veszprimien[sis] cathedralem per aliam ad[mod]um r[evere]ndi d[omi]ni Stephani Kiss accomodationem, seu ad officium rurale & economicum illudque acceptatum atque jam ultra semestre etiam exercitum concomitanter cum spirituali praedicandi munere incompatible factam applicationem, de jure & de facto vacantem ...” Veszprém, 1747. november 22. VÉL I.1.39.b. tom. 3. 275–276. (idézett rész: 276.)

520 VÉL I.1.39.b. tom. 6. 199–200., idézett rész 200.

521 „Pro gratiosa Excell[ent]iæ V[est]ræ mihi per d[omi]num perill[ust]rem fiscalem Josephum Arvay denunciata et a munere vicariatus facta absolute humillimas ago gratias [...]” SzPL no 5067. tom. 2. 516–517, idézett rész: 516. Bíró püspök Sümegen 1758. december 13-án ugyancsak latin nyelven kelt válasza: SzPL no 5067. tom. 2. 517–518.

leveléből és Bíró Márton püspök december 13-án kelt válaszából valamiféle sikkasztás (talán a Cassa parochorum által a papságnak biztosított összegekből), illetve vesztegetés, korrupció gyanúja merül fel. A levelezésből kiderül, hogy névtelenül vádolták meg a püspök előtt az említett visszaélések elkövetésével a helynököt. Mivel Lenti István utolsó általam ismert, még helynökként a promontori plébánia ügyében írott, szeptember 16-án kelt levele sem stílusában, sem nyelvében nem tért el a korábbi években megszokottaktól,⁵²² azt kell feltételeznem, hogy a panasz késő ősszel jutott a főpásztor tudomására, talán nem sokkal Lenti felmentését megelőzően. Az ügy folytatására utaló forrásra nem bukkantam, elképzelhető, hogy Lenti a bibliai Zákeushoz hasonlóan⁵²³ valóban elégtételt adott a károsultaknak, s az ügy ezzel nyugvópontra jutott. A levelezés nyelve, valamint annak kimért, hivatali stílusa is a két személy közötti megváltozott viszonyra utal.

A káptalan tagjai közül tehát Bíró Márton adatolhatóan rossz viszonyban volt Pöstyéni Mihály olvasókanonokkal, Dubnicai István éneklőkanonokkal és Kis István székesegyházi főesperessel. Ők bírták a magasabb javadalmakat. Szentimrei és Lenti tekinthetők Bíró támogatóinak, rájuk támaszkodhatott egyházkormányzati munkájában.

A káptalanon belüli viszonyok indokolhatták, hogy a Bíró Márton püspöki kinevezésével megürült nagypréposti javadalmat egyházmegyén kívülről érkezett személynek juttassák. A nagyprépost kinevezésének joga az uralkodónak volt fenntartva, de arra a főpásztor ajánlása révén érdemi befolyást gyakorolt. A Bíró tudtával és szándékával egyező kinevezésre utal, hogy az egyházmegyét nem ismerő nagyprépostot, Orosz Pált választotta helynökéül. Alig néhány hónap alatt kiderült azonban, hogy elszámította magát. Kettejük konfliktusa közismert,⁵²⁴ itt csak abból a szempontból érdemes említeni, hogy az igen nehéz helyzetbe hozhatta Bírót, hiszen – mint korábban említettem – egészen 1755-ig, Pöstyéni olvasókanonok haláláig nem volt lehetősége saját munkatársait helyzetbe hozni a káptalanon belül.

Orosz Pál rövid életű helynöki megbízatását követően Lenti István (mester)kanonokot nevezte ki Bíró Márton az egyházmegye legfontosabb tisztségére. Kettejük harmonikus együttműködésére utal, hogy Lenti 1758-ig, tizenegy éven keresztül látta el a feladatot. Ez összehasonlítva elődeinek hivatalviselési idejével mindenképpen figyelemre méltó.

Ezzel a korábbi helynökök közül csak Zádori Mihály hivatalviselése vetethető össze, aki nagyprépostként Volkra, majd Esterházy püspökök helynöke volt.

522 A magyarul íródott levél megtalálható VÉL I.1.6. fasc. 1. no 26.

523 A hasonlatot Lenti István használta a levelében: „[...] denique si quem malitiose et scienter defraudavi, cum Zacheo reddo quadruplum.” SzPL no 5067. tom. 2. 517.

524 Részletesen foglalkozik ezzel biográfusa. PEHM 1934. 185–191., illetve lásd még LUKSICS-PFEIFFER 1933. 96–100.

Acsádi Ádám helynökei 4-6 évig maradtak hivatalban. A tisztségben bekövetkezett váltásokat a konfliktusok mellett (Bíró) feltehetően a helynökök életkori, egészségi állapota is befolyásolta (Potyondi, Szabadi).

Bíró Lentibe vetett bizalmát jelzi, hogy a Pöstyéni Mihály olvasókanonok halálával megüresedett javadalmat 1755-ben helynökének juttatta, majd az uralkodó őt nevezte ki az 1756-ban elhunyt Orosz Pál nagyprépost helyére, nyilván a püspök támogatásával és kezdeményezésére.

A főpásztor számára egyértelmű lehetett, hogy a káptalan őt támogató tagjain kívül további munkatársakra lesz szüksége az egyházmegye kormányzatában. A két szóba jöhető kanonok a püspökkel egyidős volt, azaz 40-es éveik legvégén jártak 1745-ben. Az évek előrehaladtával a források tanúsága szerint egyre többen betegeskedtek, gondoskodni kellett a lehetséges utódok kiválasztásáról, kineveléséről. Természetes módon a mind lelkipásztori, mind egyházigazgatási gyakorlattal rendelkező kerületi esperesek közül kerültek alkalmas személyek a püspök látókörébe. 1749 májusában került sor négy esperes, Dravec József váli, Sárkány Gábor zalaegerszegi Kozorics Ferenc tapolcai és Szopkovic János marcali plébánosok tiszteletbeli kanonokká történő kinevezésére. Bennük láthatjuk a káptalan említett tagjain kívül azokat a személyeket, akikre Bíró Márton elsődlegesen támaszkodni kívánt egyházkormányzati munkájában.

Sárkány Gábor, Kozorics Ferenc és Szopkovic János egy generációba tartoztak, 1710 körül születtek. Náluk egy-másfél évtizeddel volt idősebb Dravec József, aki főpásztorának volt kortársa – 1697-ben látta meg a napvilágot –, ugyanakkor későn, harmincadik életévét követően került teológiára, így Sárkány Gáborral együtt végezte tanulmányait a nagyszombati Collegium Rubrorumban. Kozorics és Szopkovic, akik pár évvel fiatalabbak voltak Sárkánynál, ugyancsak egy időben voltak a Collegium növendékei.⁵²⁵ Dravec és Sárkány az 1730-as évek végén, öt-hat év lelkipásztori szolgálatot követően kapták esperesi tisztségüket, előbbi Bíró Márton helynöksége alatt, míg Sárkány esetében a tisztség elnyerése egybeesett Bíró helynökségből való távozásával, így nem tudható, hogy a kinevezésére mennyi befolyással bírt. Kozorics Ferenc és Szopkovic János Bíró Márton püspökségének idején, mindketten 1746/47-ben nyerték el tisztségüket 8–10 év lelkipásztori szolgálatot követően. A tiszteletbeli kanonoki cím életre hívásakor nyolc esperesi kerület volt az egyházmegyében. Csak érdekességként említem, hogy az esperesek között 1749-ben Dravec és Sárkány volt a két rangidős, Kozorics Ferenc és Szopkovic János pedig a két legutóbb kinevezett.

525 PFEIFFER 1987. 90–92. (Dravec József), 144–145. (Kozorics Ferenc), 188–189. (Sárkány Gábor), 996–997. (Szopkovic János).

1755 elején, amikor Pöstyéni Mihály olvasókanonok elhunytával Bíró Mártonnak lehetősége nyílt munkatársai javadalomhoz juttatására, Lenti István helynököt helyezte az olvasókanonoki stallumba, s helyére a (mester)kanonoki javadalomba Sárkány Gábor zalaegerszegi esperesplébánost nevezte ki. Alig két hónap múlva hunyt el Kis István székesegyházi főesperes, ekkor Sárkány az ő helyébe lépett, a (mester)kanonoki javadalomba pedig Kozorics Ferenc veszprémi plébános került. 1756-ban, amikor újabb előléptetésekre nyílt mód, mindketten feljebb jutottak a ranglétrán, Sárkány órkanonokként, Kozorics székesegyházi főesperesként lép elénk. A korábbi években mindkettejük neve előkerült a helynöki tisztséggel összefüggésben. Kozorics Ferencet a források 1752-ben *substitutus vicarius*ként említik.⁵²⁶ Ezt megelőzően, 1750-ben, amikor Lenti István súlyos betegségbe esett, a főpásztor Sárkány Gábort és Dravec Józsefet rendelte mellé Veszprémbe, de megjegyezte levelében, hogy Kozorics maga is betegen fekszik, s így őt nem küldheti.⁵²⁷

A fiatalabb generációból szemmel láthatóan Kozorics Ferencre és Sárkány Gáborra tekintett a főpásztor mint a magasabb egyházkormányzati tisztségek várományosaira. Lenti István helynök ismétlődő betegségei alatt az 1750-es évek első felében közülük is elsősorban Kozorics Ferenc lépett előtérbe. Talán nem túl nagy merészség összekapcsolni ezzel Kozorics 1752. évi veszprémi plébánosi kinevezését sem, hiszen így a helynök székhelyére kerülve napi kapcsolatban állhattak egymással.⁵²⁸

Lenti István helynök egészségi állapota az évtized közepére javulhatott, legalábbis a korábbi évekkel ellentétben betegségeiről hallgatnak a források. Talán ennek volt köszönhető, hogy a káptalanban 1755-ben történt személyi változásokat követően nem merült fel a személycsere kérdése a helynöki tisztségben. Azt, hogy rövid távon nem készültek változtatásra, mindennél jobban bizonyítja, hogy 1756-ban a nagypréposttá kinevezett Lenti István olvasókanonoki javadalmát az a Szentimrei Ferenc nyerte el, akinek a személye helynökként biztosan nem merült fel a püspökben. Végigtekintve a káptalan magasabb javadalmaikat birtokló kanonokok életkorán, a püspöknek nem volt oka kételkedni abban, hogy a szükséges időben az új hely-

526 1752. II. 29.: VÉL I.3.a.1 fasc. 1. no 6. 1r.

527 Bíró 1750. október 2-án írt Dravec Józsefnek, amelyben tájékoztatta Lenti betegségről, egyben meghagyta, hogy Sárkány Gáborral egyetemben jöjjenek Veszprémbe, és legyenek jelen a helynök végrendelkezésénél. Ugyanekkor kelt levelében Lentit arról értesítette, hogy „[a] tapolczai plebanus Kozorics Ferencz is ágyban fekvő nyomorút beteg. Innend olyan rendelést tettem, mind a két felé expressus katonákat küldvén, hogy Dravec Josef és Sárkány Gábor canonokok azonnal Veszprémbe Kegyelmed szolgálottjára mennyenek, és Kegyelmed kívánsághához mindenképpen alkalmaztassák maghokat.” VÉL I.1.39.b. tom. 6. 199–200.

528 Árnyalja a képet, hogy Kozorics volt az első egyházmegyes veszprémi plébános. Veszprémi kinevezése és a helynök betegsége közötti feltételezett kapcsolatot erősíti, hogy veszprémi plébánosként történő első előfordulásakor, 1752 februárjában egyúttal helyettes helynök is. 1752. II. 29.: VÉL I.3.a.1 fasc. 1. no 6. 1r.

nököt megfelelő javadalomhoz juttathatja. Az 1756-os év káptalanbeli változtatásai azonban további információkkal is szolgálnak Bíró szándékairól. Az Orosz Pál nagyprépost halálával, illetve a káptalanon belüli előrelépésekkel megürült (mester)kanonoki stallumot a fiatal, 35 év körüli Kis Pál nyerte el, aki az esztergomi főegyházmegyéből alig másfél éve érkezett Veszprémbe. Bíró Márton kitüntetett figyelmét már az is mutatta, hogy a fiatal papot a legnagyobb presztízsű plébániára, a zalaegerszegire helyezte, de kanonoki kinevezése az egyházmegyei elit alakítására vonatkozó új koncepció első jeleként értelmezhető. Erre a későbbiekben még visszatérek, itt azonban abból a szempontból tartottam lényegesnek említeni Kis Pál kanonoki kinevezését, mivel ez is igazolja, hogy Sárkány Gábor és Kozorics Ferenc káptalani javadalomhoz juttatásával a püspök hosszú távra biztosítottnak vélte az egyházmegye irányításában kulcsszerepet játszó helynöki tisztségre alkalmas személyek jelenlétét.

Egészen más ívet mutat a másik két tiszteletbeli kanonok pályája, akiket 1749-ben az elsők között tüntetett ki e címmel a főpásztor. A Kozoriccsal és Sárkánnyal egyidős Szopkovics Jánost 1737 júliusában hívta haza a Collegium Rubrorumból Acsádi Ádám, s ez év szeptemberében került a felsőörsi plébániára adminisztrátornak, ahol egy évet szolgált. Ezt követően az iszkaszentgyörgyi plébániára kapott kinevezést, ahonnan 1740-ben távozott, s lett a Somogy megyei Marcali plébánosa. 1746/47 fordulóján bízta meg Padányi Bíró Márton az újonnan kialakított segedi esperesi kerület irányításával, amely tisztségét 1763-ig megtartotta. Ekkor került a nagy presztízsű zalaegerszegi plébániára, s egyúttal a kerület esperesi tisztségét is betöltötte egészen 1769-ben bekövetkezett haláláig.⁵²⁹ Zalaegerszegi esperesplébánossá történő kinevezése – amint azt korábban bemutattam – egyértelműen előrelépést jelentett a számára, s ez arról tanúskodik, hogy főpásztora bizalmát nem vesztette el, igaz ekkor már Koller Ignác állt az egyházmegye élén. A források tanúsága szerint Szopkovics társaihoz hasonló pályát járt be tiszteletbeli kanonoki kinevezésével bezárólag, ezt követően azonban karrierje megtorpant. Semmiképpen nem tekinthető sikertelennek esperesi tevékenysége, erre nem csak az utal, hogy több, mint két évtizedig látta el ezt a feladatkört, hanem zalaegerszegi áthelyezése is ezt bizonyítja.

⁵²⁹ Szopkovics 1758. január 18-án kelt „önéletrajzában” írja le az eseményeket. VÉL I.1.6. fasc. 3. no 32. Bíró Márton helynök, felsőörsi prépost 1737. szeptember 1-jén Acsádi Ádámnál Sümenen találkozott Szopkoviccsal, akiről feljegyezte, hogy az újonnan alapítandó felsőörsi plébániára kerül majd. Beiktatását négy hónappal később személyesen végezte el. 1737. IX. 1.: VÉL I.1.39.b tom. 1. 169.; 1738. I. 6.: VÉL I.1.39.b tom. 1. 188. Iszkaszentgyörgy: 1738. X. 10.: VÉL I.1.39.b tom. 1. 208.; Marcali: 1740: DRAVECZ 1764–[1771] 124.; 1747. március 8-án szerepel először esperesként: VÉL I.1.39.b. tom. 3. 62–63. Zalaegerszegi plébánosi és esperesi kinevezésének pontos időpontját nem ismerem, arról Dravec József tudósít kéziratos sematizmusában. DRAVECZ (1764–[1771]) 124. Halála nem sokkal 1769. február 14-e előtt következhetett be. Néhaiként említve 1769. II. 14.: VÉL I.1.6. fasc. 1. no 141.

A kortársaitól eltérő pályafutásának okait keresve egy nehezen megfogható, ugyanakkor a megyéspüspök számára minden bizonnyal lényeges momentum rajzolódik ki a fennmaradt forrásokból. Összevetve a kanóniát nyert pályatársakkal, Szopkovics konfliktusos, nehezebb természetű embernek tűnik. Rövid iszkaszentgyörgyi plébánossága alatt közelebbről nem ismert konfliktusba keveredett, távozása mögött is – a plébánia rendkívül nehéz anyagi helyzete mellett – ezt sejthetjük.⁵³⁰ Később, az 1750-es években két Szopkoviccsal szemben lefolytatott vizsgálatot említhetünk. 1751-ben Bedő Gergely kanizsai kerületi esperes vezetésével lelkipásztori munkájának végzése mellett arról kérdezték a tanúkat, hogy hallották-e Szopkovics Jánost a főpásztorról és Lenti István helynökről tiszteletlenül beszélni. 1758-ban pedig Marcali földesura, gróf Széchenyi Antal panaszára Dravec József *substitutus vicarius* hallgatta ki a kerület plébánosait és a település lakosait. Ekkor a lelkipásztori kötelezettségek ellátása mellett a földesúrral, illetve tisztjeivel való viszonyára kérdeztek rá. Mindkét esetben Szopkovicsra nézve kedvező eredménnyel zárult a vizsgálat.⁵³¹ A vizsgálatok eredményétől függetlenül azok ténye utalhat Szopkovics nehezebb természetére, ami befolyással lehetett eltérő életpályájára.

A korabeli egyházmegyében egészen sajátos karriert járt be Dravec József. Meglehetősen későn, 35 évesen fejezte be teológiai tanulmányait a nagyszombati Collegium Rubrorumban. Ezt követően a Fejér megyei Pázmándra került plébánosnak, majd a szomszédos Válon működött, ahol a kanonokká kinevezett Pöstyéni Mihály utóda lett. 1737-ben esperesi megbízást kapott, s szokatlanul hosszan, 18 évig volt a fehérvári kerület vezetője. 1749-ben, a cím életre hívásakor nevezték ki tiszteletbeli kanonoknak. Sárkány Gáborral együtt ő is Lenti helynök segítségére volt annak 1750-es betegeskedése idején. 1755-ben, Kozorics Ferenc plébános kanonoki javadalomhoz jutását követően került Veszprémbe, ahol plébánosként és a veszprémi kerület espereseként működött. A káptalani javadalmak betöltésével kapcsolatos, 1755-öt követő, fentebb bemutatott események arra utalnak, hogy Bíró Márton Dravecnek nem szánt a veszprémi plébániánál jelentősebb javadalmat. Ez is méltó lezá-

530 A konfliktus mibenlétéről sajnos nincsen információm. Csupán a földesúrnak, báró Amadé Lászlónak két leveléből annak létéről szerezhettünk tudomást. 1739. november 22-én Diocsek Lászlóhoz írott levelében név nélkül a következőket írja a plébánosról: „Az plebanus iránt már írta[m] k[egyelmedne]k bőven, kérem, hacsak mással nem obligál k[e]g[yelme]tek, ezzel ne mortificá[lyon], ha eddigis írásomhoz tartotta volna K[e]g[yelme]d maghát, vége volna.” December 13-án ismeretlen címzetthez írott levelében pedig Szopkovics ügyében ártatlannak mondja magát „Quod R[evere]ndum D[omi]num Szopkovics concernit? [...] ego sum innocens, ideo lavo manus.” Mindkét levél megtalálható: MNL FML XIII.1.a.1. további jelzet nélkül.

531 1751. január 19-i tanúvallatás jegyzőkönyve VÉL I.1.10. fasc. 2. no 24. Gróf Széchenyi Antal 1758. június 7-én kelt kérelme a marcali esperesplébános elhelyezésére, mivel többek között „Tisztartomba kapczáskodott” uo. fasc. 2. no 30. Dravec József 1758. július 15-én felvett tanúvallatási jegyzőkönyve uo. fasc. 2. no 32. Ugyanez alatt a szám alatt található Dravec július 20-án

rása lehetett volna életpályájának. A veszprémi plébánost két káplán segítette munkájában, és a Szent Anna Szeminárium prefektusaként a kispapok nevelésében bizalmi feladatot látott el. Dravec évtizedes egyházkormányzati szerepének elismeréseként kaphatta a fehérvári főesperesi címet püspökétől Veszprémbe kerülésével egy időben.

Dravec későbbi működésének ismeretében adódik a kérdés, mi lehetett az oka Bíró döntésének. A káptalani javadalmak 1755 utáni elosztása arra mutat, hogy a püspöknek a káptalanra vonatkozó személyi döntései három szempont figyelembe vételével születtek. (1) Mindenekelőtt megbízható, vele egy korosztályba tartozó régi munkatársait kívánta az évtizedes várakozást követően megfelelő javadalomhoz juttatni. Lenti István helynök olvasókanonoki, majd nagypréposti, illetve Szentimrei Szabó Ferenc olvasókanonoki javadalma egyértelműen erre utalnak. (2) Ezzel párhuzamosan az egyházmegye irányításának középtávú megoldását szem előtt tartva, az egy generációval fiatalabb, az egyházkormányzat terén már bizonyított személyek javadalomhoz juttatását tartotta fontosnak. Az örkanonokságig emelkedő Sárkány Gábor és a székesegyházi főesperesi stallumot elnyerő Kozorics Ferenc tartoztak ebbe a körbe. A javadalmak elosztásánál felmerülő harmadik szempontra később visszatérek, itt a 35 éves Kis Pál kinevezése kapcsán ismételten csak azt szeretném jelezni, hogy (3) egy új, fiatal generáció színrelépését segítette a főpásztor. A három csoport egyikébe sem illett bele Dravec József, aki életkora tekintetében Padányi Bíró Márton kortársa volt, hivatali pályafutása viszont Sárkánnyal és Kozoricsal kötötte őt össze. Munkásságának elismerésére adódott tehát az egyrészt tisztos öregkort ígérő veszprémi plébánia, másrészt ezzel összekapcsolva az évtizedes lelkipásztori és egyházkormányzati tapasztalatok meglétét igénylő szemináriumi előjáróság.

A főpásztor számításait azonban keresztülhúzta, hogy mind Kozorics Ferenc, mind Sárkány Gábor egészségi állapota 1756-tól követően rohamosan romlani kezdett. Egyre súlyosbodó betegségük előtérbe állította Dravec személyét, és amikor 1758 májusában elhunyt Szentimrei Szabó Ferenc olvasókanonok, javadalmát a püspök Dravec József veszprémi plébánosnak adta, és egyúttal kinevezte Lenti István mellé helyettes helynöknek is. Ekkor Kozorics Ferenc már halálos beteg volt, s pár héttel később el is hunyt. Év végén került sor a váltásra a helynöki tisztségben, ekkor már Sárkány Gábor sem élt.

Két támogatója aránylag fiatalkori, 50 éves koruk körül bekövetkezett halálával az idősödő főpásztor kényszerhelyzetbe került. A nem rég kánonokká kinevezett 37 éves Kis Pál sem lelkipásztori, sem egyházkormányzati

a főpásztornak írott levele, amelyben összefoglalja a tanúvallatás eredményét: „*Inquisitionem ab Excellentia Vestra mihi gratiose demandatam in Marcali peregi, quam purisandam apud d[omi]num parochum Tapsoniensem reliqui. In antecessum autem Exc[el]le[n]tiæ V[est]ræ humillime significo, quod d[omi]nus Szopkovics in[n]ocens sit repertus, ut ubertim parabit ex ipsa investigatione.*”

gyakorlattel nem rendelkezett, ráadásul az egyházmegyét sem ismerhette, hiszen alig három éve érkezett Esztergomból. Az 1755-ben Sárkány Gábor és Kozorics Ferenc helyébe kinevezett két tiszteletbeli kanonok, Borsati Péter mezőkomáromi és Horvát János tapolcai esperesplébánosok sem jöhettek szóba lehetséges alternatívaként. Borsati Pétert épp ez év, 1758 januárjában szólította fel Bíró, hogy mondjon le az esperességről, talán kora miatt és / vagy egészségügyi okokból vált alkalmatlanná a feladat ellátására.⁵³² December elején távozott is az élők sorából. Horvát Jánosról kevesebbet tudunk, de esetében is elképzelhető, hogy egészségügyi problémákkal küzdött. Két adat engedi meg ezt a feltételezést. 1756-ban káplánt kapott, s a korszakban ezt indokolhatta a plébános betegeskedése is, esetében azonban elegendő indok lehetett akár esperesi hivatala is.⁵³³ Másik ezt a feltételezést támogató adat halálának nagyon korai, alig 45 éves kora körüli bekövetkezése 1760 év elején. Döntő lehetett azonban – akár az egész esperesi kart tekintve –, hogy míg Kozoricsot, Sárkányt és Dravecet a forrásadatok tükrében a főpásztor egy évtizede tudatosan készítette fel arra, hogy a későbbiekben magasabb szinten kapcsolódjanak be az egyházkormányzati feladatok ellátásába, addig másról ez nem adatható. Mai fogalommal élve azt mondhatnánk, Padányi Bíró Márton 1758-ban reaktíválta Dravec Józsefet, amikor olvasókanonokká és pár hónappal később helynökévé nevezte ki.

Dravec József 61 éves volt ekkor, kortársainak többsége már elhunyt, vagy a visszavonulás lehetőségét fontolgatta. Ő azonban ekkor ért pályája deklarációjára. Helynöként szolgált előbb Bíró Márton, majd Koller Ignácot, végül az utóbbi halálát követően káptalani helynöként vezette az egyházmegyét 1773 és 1777 között. Személye jelentette a század harmadik harmadában az egyházmegye kormányzatában a folytonosságot. A források tanúsága szerint 1777-et követően Bajzát József, bár helynöké nem őt, hanem Horvát Pált nevezte ki, tanácsaira mindig számított. 1779-ben hunyt el 82 éves korában.

Az 1750-es évek második felében egyfajta irányváltás figyelhető meg Bíró Márton személyi döntéseiben. A korábbi években támogatottjai a káptalanból és az esperesi karból kerültek ki, s ennek megfelelően többnyire életük negyvenedik-ötvenedik éve körül jártak, sikeres lelkipásztori és egyházigazgatási gyakorlattel rendelkeztek, s ennek köszönhetően kerülhettek a főpásztor figyelmébe. Ebbe a körbe tartoztak a korábban a káptalani javadalmak 1755-öt követő elosztásával kapcsolatban említett (1) és (2) csoport tagjai. Életének utolsó éveiben Bíró támogatottjai alig rendelkeztek tapasztalatokkal az említett területeken, többnyire harmincas éveikben járó fiatal papok voltak, akik közül többen aulistiként szolgálták a főpásztort. Kis Pál és Horvát Pál 35. életévük

532 Bíró püspök kéréséről Borsati válaszából értesülünk, amelyben felajánlotta lemondását főpásztorának. VÉL I.1.39.b. tom. 16. 578. Borsati 1758 január 19-én kelt levelének eredetije megtalálható VÉL I.1.10. fasc. 1. no. 20.

533 A káplánokra lásd HERMANN 2012.

körül jártak kanonoki kinevezésükkor, Séllyei Nagy Ignác még ennél is fiatalabb korában, 27 évesen nyert káptalani javadalmat. Az itt érintett személyek további közös jellemzője, hogy Bíró Márton egyházkormányzata alatt javadalmuktól függetlenül nem játszottak meghatározó szerepet az egyházmegye központi irányításában, s úgy tűnik, Bírónak nem is volt ilyen szándéka velük.

Kis Pál 1755-ben, 35 éves kora körül az esztergomi főegyházmegyéből érkezett Veszprémbe, ahol rögtön a nagy presztízsű zalaegerszegi plébániára került, s elődeihez hasonlóan ellátta a kerületi esperes feladatait is. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék, ki kell emelnem, hogy már ez az esperesi kinevezés is merőben szokatlannak tűnik a gyakorlati szempontokat szemmel láthatóan előnyben részesítő Bíró részéről, hiszen Kis személyében egy olyan fiatalember nyerte el a tisztséget, akinek lelkipásztori és egyházkormányzati alkalmasságáról a püspöknek – legalábbis közvetlenül – nem volt lehetősége meggyőződnie. Alig másfél év elmúltával, 1756 őszén Kis Pál kanonoki stallumhoz jutott, megelőzve ezzel a későbbi helynököt, Dravec József veszprémi plébánost, majd Kozorics Ferenc székesegyházi főesperes halálával megkapta annak megüresedett javadalmát 1758 nyarán. 1760-ban Lenti István nagyprépostot követően, három javadalmat átlépve, negyven éves kora körül, a megszokotthoz képest még mindig nagyon fiatalon ő részesült az uralkodói kinevezésben.

Ekkor – Bíró korábbi döntéseinek tükrében – inkább Dravec József helynök, olvasókanonok kinevezése lett volna várható. Felvethető, hogy a főpásztor Lenti István vagy akár Orosz Pál esetéből kiindulva el akarta kerülni a helynöki tisztség és a nagypréposti javadalom egybeesését, talán ezzel is ellensúlyokat képezve egymással szemben.

Az 1733-ban született Séllyei Nagy Ignác tehetségére utal, hogy a korszakban egyedüli veszprémi egyházmegyes papként tanulmányait Rómában végezte. Hazatérését követően, 27 éves korában, a korszakban legfiatalabbnak került a káptalanba 1760-ban. 1763-ban Koller Ignác püspök döntése nyomán két javadalmat átlépve lett éneklőkanonok. Mivel sem az olvasókanonoki, sem a nagypréposti javadalomban nem történt üresedés a korszakban, további egyházmegyei előrelépése nem volt lehetőség, azonban 1772-től kaposfői apát, 1774-től pedig driveszti címzetes püspöki címet kapott – utóbbi megtiszteltetésben a korszakban az egyházmegyei papság körében rajta kívül csak Orosz Pál részesült jóval idősebb korában és veszprémi nagyprépostként. Az uralkodónő 1777-ben őt nevezte ki a veszprémi egyházmegyéből kialakított székesfehérvári egyházmegye élére.

Séllyei Nagy Ignác esetében biztosak lehetünk abban, hogy Padányi Bíró Mártonhoz valamifajta rokoni szálak is fűzték, a rokonság megállapításának tényén túl azonban a források szűkszavúsága miatt nem léphetünk.

Bíró Márton 1762-ben kelt végrendeletében említi sógorát, Séllyei Nagy Jánost, aki Veszprém vármegye jegyzője, egyben unokahúgának, Bíró Juditnak a férje volt. A végrendelet annyit árul el Nagy János családjáról, hogy apja a székesfehérvári illetőségű Séllyei Nagy János volt.⁵³⁴ Az akkor még előnév nélkül szereplő Nagy Jánost 1752-ben választották Veszprém megyében főszolgabíróvá, a halotti anyakönyvben szereplő életkora alapján 29-30 éves korában.⁵³⁵ Fejér vármegye előbb 1754. május 11-i közgyűlésén, majd 1765. október 19-i közgyűlésén állított ki részére nemességigazolást, amelyeket 1755. január 4-én, illetve 1765. november 26-án mutatott be Veszprém megyében. Az utóbbira a Séllyei előnév igazolása miatt volt szüksége, amelyet az 1754. évi dokumentum nem tartalmazott. 1772. március 22-én hunyt el Veszprémben az anyakönyv tanúbizonyossága szerint 49 évesen, tehát 1723-ban, vagy tágabban, az 1720-as évek első felében születhetett.⁵³⁶ A megyébe kerülve előbb a Somló melletti Borszörcsökön, majd Veszprémben élt.

Séllyei Nagy Ignác anyakönyvi bejegyzése megtalálható a székesfehérvári (mai) belvárosi plébánia anyakönyvében. Eszerint 1733-ban született, szüleit Nagy Jánosnak és Korlát Juditnak hívták – az anyakönyvi bejegyzésben nem szerepel apja előneve, de olvasható neve előtt a P[erillustris] D[ominus] rövidítés, ami nemesi voltára utal.⁵³⁷

A fentiek tükrében csábító lehetőségként merül fel, hogy Ignácot és Jánost testvéreknek tartsam, azonban erre pozitív adat nem áll a rendelkezésemre. Az anyakönyv vonatkozó évtizedeit (1710–1740) áttekintve legalább három Nagy János és Judit nevű házaspárra bukkanhatunk, s közülük többnek is született János nevű gyermeke, igaz, az 1730-as évek elején. Az anyakönyvet vezető szerzetesek nem csupán az anyák vezetéknevét nem írták ki következetesen, de a nemesi állapokra sem utaltak minden esetben, s a keresztszülők személye sem ad mindig egyértelmű támpontot az egyes családok elkülönítésére.⁵³⁸

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Padányi Bíró Márton biográfusa előtt ismert tény volt Séllyei Nagy János és Bíró Judit házassága, azonban a Séllyei Nagy Ignáccal való rokonság kérdését nem vetette fel.⁵³⁹

534 Bíró Márton végrendeletének 9. és 26. pontjában említi sógorát. HERMANN–JAKAB 2013. 64/65. és 74/75.

535 HERMANN–JAKAB 2013. 118. 127. számú jegyzet. Veszprém megyei feltűnését követő azonnali főszolgabíróvá választása egyértelműen utal az őt patronáló főispáni rokon befolyására. A házasság pontos időpontját nem ismerem, 1752 körül kerülhetett sor rá.

536 1755: MNL VeML IV.1.e.aa. tom. 8. 157.; 1765: MNL VeML IV.1.a. tom. 6. 1104–1105.; 1772: VÉL VI.157. Vegyes anyakönyvek tom. 6. 201v.

537 MNL OL X 563 (Székesfehérvár belvárosi római katolikus plébánia anyakönyvei) tom 2. 96., 183. felvétel. Átnéztem – a család tekintetében sajnos eredménytelenül – a korabeli halotti és házassági bejegyzéseket is, amelyek az 562–569. mikrofilmtekerceken találhatóak meg.

538 Sajnálatos módon nem vezetett eredményre sem Fejér vármegye levéltárában való kutatás, amelyért Bödő István Fejér megyei kollégámnak tartozok köszönettel, sem a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár vonatkozó anyagainak áttekintése, amelyben Mózessy Gergely volt segítségemre.

539 Lásd PEHM 1934. vonatkozó részeit.

A két személy pályafutásában fiatal korukon túl további közös vonásokat is felfedezhetünk. A források szerint kanonokként mindkettejüket az idősödő Bíró közvetlen szolgálatára rendelte, s ez nyilvánvalóan utal a főpásztor és közöttük fennálló, a káptalan többi tagjához képest minőségileg más kapcsolatra, vagy annak a lehetőségére.

Az oldalkanonok (*canonicus a latere*) tisztsége a korszakban hivatalosan nem létezett, azonban előbb az idős Acsádi Ádám, majd Padányi Bíró Márton rendelt egy-egy kanonokot maga mellé Sümegre folyamatos szolgálattételre.

Acsádi mellett Dubnicai István tűnik fel a forrásokban, akinek a távolléte folyamatos konfliktusokhoz vezetett a káptalannal, amely nem ismerte el oldalkanonoki tisztségét.⁵⁴⁰

Padányi Bíró Márton püspökségének második felében ismét felbukkant az oldalkanonoki tisztség. Erre Acsádihoz hasonló okokból, Sümegen való tartózkodása és idősödő kora miatt volt szükség. Előbb Kis Pál jelenik meg a forrásokban oldalkanonokként, majd Padányi Bíró Márton Sellyei Nagy Ignácot nevezte ki oldalkanonokká, akinek — mint a kinevező okiratban a főpásztor megfogalmazza, tekintettel arra, hogy ő idős és betegeskedik — állandó jelleggel Sümegen kellett tartózkodnia. A kinevezés külön kitért arra, hogy Nagy Ignác káptalani kötelezettségeinek elvégzése érdekében időnként Veszprémbe menjen.⁵⁴¹ Az adatok nem engedik meg, hogy pontosan behatároljuk, mikor látták el Bíró melletti feladataikat, de nem elképzelhetetlen, hogy Kis Pál káptalanba történő bekerülését követően egészen nagypréposti kinevezéséig a főpásztor mellett tartózkodott. Beszédes, hogy Kis Pált a káptalan nem választotta a gazdasági ügyeket felügyelő dékánná, holott erre több alkalommal is lehetőség adódott volna. Ez véleményem szerint annak ellenére is összefüggésbe hozható Kis Pál elfoglaltságával, hogy Sellyei Nagy Ignác párhuzamosan dékánként is működött.⁵⁴² Nagy Ignác esetében pedig feltehető, hogy Bíró haláláig ellátta oldalkanonoki feladatait.

540 Miután a káptalan megtagadta Dubnicai járandóságának kifizetését hivatkozva arra, hogy folyamatosan távol van a káptalan székhelyétől, s így kötelezettségeit nem teljesíti, az érintett oldalkanonoki (*canonicus a latere*) tisztségével védekezett Az 1740. szeptember 28-án tartott káptalani ülés jegyzőkönyve VÉL III.1.c. tom. 1. 75–76.

541 Kis Pál említése 1757. XII. 27: VÉL I.1.11. fasc. 1. no 19., Nagy Ignác kinevezése 1761. V. 30.: VÉL I.1.39.b. tom. 17. 235.

542 Az egyébként jelentős leterheltséget jelentő, s a források tanúsága szerint a kanonokok által nem túlságosan kedvelt dékáni tisztségre sok esetben a káptalanba újonnan bekerült, rangban ifjabb kanonokokat választották. Megemlíthető még, hogy többnyire az alacsonyabb stallumok birtokosai közül kerültek ki a dékánkanonokok. Kis Pál kanonoki kinevezését követően előbb a már vélhetően súlyosan beteg Sárkány Gábor örkanonokot, majd az ő négy hónap múlva bekövetkező lemondása után a nemrég kinevezett helynököt, Dravec József olvasókanonokot választották meg dékánnak. Mindkét választás esetében logikusan Kis Pál (mester)kanonok számított volna „esélyesebbnek”.

A „fiatal generáció” harmadik tagja, Horvát Pál a fehérvári kerület éléről került a székeskáptalanba 1758 novemberében 35 éves korában. Bíró Márton halálakor székesegyházi főesperes volt, Koller Ignác örkanonokká nevezte ki 1767-ben, az egyházmegyei rendezést követően pedig éneklőkanonok és Bajzát József helynöke lett haláláig, 1780-ig. Az ő esetében Dravec József helynökkel, aki az esperességben elődje volt, valószínűsíthető közelebbi kapcsolat, ugyanakkor nem szabad említés nélkül hagyni azt sem, hogy Bíró egykori plébániáján, Bicskén működött javadalomszerzését megelőzően.

A káptalan vizsgálatát követően érdemes egy pillantást vetni az esperesi karban bekövetkezett változásokra is. Padányi Bíró Márton egyházkormányzata alatt az 1750-es évek második felére sűrűsödtek a kerületek élén bekövetkező változások. Míg az első tíz évben (1745 és 1754 között) hét esperest nevezett ki a püspök, addig 1755 és 1759 közötti öt esztendőben tizenhárom esperesi kinevezés történt, az utána következő két esztendőben pedig kettő. A káptalanban bekövetkező változások nem függetlenek az esperesi karétól, hiszen a stallumokhoz juttatottak többsége korábban esperesként működött. Ez az egybeesés felveti azt a kérdést, hogy megfigyelhető-e valami hasonlóság a kanonoki és az esperesi kinevezések logikája mögött. Mivel a források jóval szűkszavúbbak az esperesek esetében, ezért elsősorban azt lehet megvizsgálni, vajon a fiatalok, a lelkipásztori gyakorlattal nem vagy alig rendelkezők mennyiben jelentek meg az esperesi karban ebben az időben. Bíró 1755 előtti kinevezései során valamennyi érintett személy legalább 10 éves lelkipásztori gyakorlatot tudhatott a háta mögött kinevezésének kézhez vételekor. 1755 után a helyzet jelentősen változott. Az ekkor kinevezett esperesek átlagos életkora ugyan nem tért el a korszak egészének átlagától (mindkettő 37 év volt), ugyanakkor sok fiatal került kinevezésre, a 13 főből hét életkora nem haladta meg a 35 évet, s ekkor került sor a legfiatalabb, 27 éves lelkipásztor esperesi kinevezésére is. Ez magával hozta, hogy az ekkor hivatalba lépő esperesek közül kilenc személy kevesebb, mint tíz évet töltött plébánián, közülük egy fő esperesi kinevezését megelőzően egyáltalán nem végzett klasszikus lelkipásztori tevékenységet. Az ekkor kinevezett 13 esperesből később öt nyert kanonoki javadalmat, két személyt Bíró Márton, három személyt pedig Koller Ignác emelt a káptalanba, s a stallumhoz jutottak közül négyen tartoztak a fiatalok közé.

A fenti adatok alapján elmondható, hogy Bírónak a fiatal generációhoz fordulása püspökségének második felében nem csupán a kanonoki kinevezések, hanem az esperesi megbízások esetében is tetten érhető. Az 1750-es évek második felében kinevezett fiatalok többsége nem élt vissza főpásztora bizalmával. Elég csak a fenti számokra, a később kanonoki javadalmat nyert esperesekre utalni. Mindösszesen két esetben csalta meg Bíró Mártont emberismerete, de ezek még a vizsgált csoporton belül is speciálisnak tekinthetők, szemmel láthatóan sok kockázatot hordoztak magukban.

Mindkét esettel foglalkoztam az esperesek bemutatása során, ezért itt elegendő csak utalnom rájuk. Schönplflug Ferenc aulistiként, lelkipásztori gyakorlat teljes hiányában 30-as éveinek végén került a budai kerület élére. Erre korábban még nem volt példa az egyházmegyében. Leitner József pedig az egész korszakban a legifjabbként, alig 27 évesen kapott esperesi kinevezést a ráckevei kerületbe négy évnyi plébánosi gyakorlattal a háta mögött. Mindkét személynél szinte azonnal felmerültek azok a problémák, amelyek néhány évvel később eltávolításukhoz vezettek, s mindkét személy esetén adatolható, hogy a főpásztor lehetőségei végső határáig ragaszkodott személyükhöz. Leitnert végül 1761-ben távolították el a tisztségéből, míg Schönplflug 1762/63 fordulóján távozott hivatalából.

Padányi Bíró Márton – mai kifejezéssel – személyi politikájának sikerességét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a káptalanba 1755 és 1760 között bekerült kanonokok mindegyike lojális maradt főpásztorához, s egy egységes, a megyéspüspök mögött álló testületet hagyott örökül utódára – gondoljunk vissza, mennyire másként volt ez Bíró Márton püspökségének kezdetén, de például Acsádi Ádám egyházkormányzata alatt is konfliktusok sora árnyékolta be a testület és a megyéspüspök viszonyát. Sikeresnek tekinthetők Bíró Márton döntései abból a szempontból is, hogy az általa kiválasztott személyek hosszabb távon, utódai alatt is meghatározó szereplői maradtak az egyházmegye kormányzatának, s itt nem csupán a hosszú életű Dravec Józsefre gondolok, hanem például Bajzát József első helynökére, Horvát Pálra, vagy említhető a székesfehérvári egyházmegye első püspöke, Sellyei Nagy Ignác neve is, akiknek fiatalon Bíró Márton támogatásával indult meg a karrierjük. Igaz ez a megállapítás az esperesi karra is. A Koller Ignác által újonnan kinevezett kanonokok, Grubánovics Zsigmond, Gicei István és Tejfalusi (Milchdorfer) György valamennyien abba a körbe tartoztak, akiket Bíró Márton 1755-öt követően bízott meg esperesi feladatok ellátásával.

Koller Ignác épített az elődje által támogatott személyekre, de az esperesi kinevezések tekintetében visszatért az 1755-öt megelőző gyakorlathoz, azaz előnyben részesítette a lelkipásztori munkában már bizonyított személyeket. Kilenc általa kinevezett esperes életkora ismert, ennek átlaga valamivel meghaladja a 40 évet. 40 éves kora alatt három személyt nevezett ki esperessé, a 32 éves Györe Istvánt 1763-ban, illetve két aulistikát, a 30 éves Bartakovics Józsefet és a 31 éves Mulai Jánost, mindkettőt 1769-ben. Mindhárom kinevezetről volt már szó korábban. Györe 1755 és 1757 között Dravec József mellett volt káplán Veszprémben, kinevezését talán ennek köszönhette, pályája azonban nem bizonyult sikeresnek. A két aulista, Bartakovics és Mulai pedig feltehetően egy, a püspök és egyik esperese közötti személyes konfliktus kibontakozása nyomán nyerték el hivatalukat. Ebben elsődleges szerepet aulai szolgálatuk, azaz a főpásztor feltétlen bizalma játszhatott, kinevezésük így semmiképpen nem tekinthető tipikusnak.

IV.6. Összegzés: az egyházmegyei papi pályamodell

A veszprémi egyházmegye papságának felső rétegével kapcsolatos vizsgálatom eredményei más püspökségekkel történő összehasonlításban jelentős eltéréseket mutatnak. A veszprémi székeskáptalan a korszak egészében kívül állt mind a javadalomra váró egyháziak, mind a javadalmak elosztásába beleszólni kívánó patrónusok, vagy éppen főkegyúri jogánál fogva azokat adományozó uralkodók érdeklődésén. Ez nem csupán az uralkodói adományok elmaradásában, hanem a püspök által adományozott javadalmak betöltésének gyakorlatában is megfigyelhető. Egy-két esetet leszámítva igazolható, vagy legalábbis erősen feltételezhető a főpásztor és a javadalmazott közötti szoros viszony, s bár maradtak fenn adatok arra nézve is, hogy patrónusok közbenjártak egy-egy személy káptalanba történő kinevezéséért, ezek azonban csak a főpásztor előzetes szándékával találkozva vezettek eredményre. További jellegzetessége a veszprémi székeskáptalannak, hogy tagjai között fokozatosan ugyan, de a század közepére gyakorlatilag teljesen visszaszorultak a más egyházmegyék papságából kinevezett javadalmazottak. Jól példázta ezt a helyzetet Kis Pál esete, aki az esztergomi főegyházmegye papjaként került Veszprémbe Bíró Márton alatt. Karrierjét tekintetbe véve nyilvánvaló, hogy idekerülése nem volt véletlen, nincs ugyan adat rá, de feltehetően Bíró Márton hívta egyházmegyéjébe. Oldalkanonok Bíró mellett az 1750-es évek második felében, majd 1760-ban, hatalmasat lépve előre a káptalani ranglétrán, fiatalon, 40. életéve körül nagyprépost lett. Ennek ellenére veszprémi egyházmegyes pályafutását nem kanonoki kinevezésével, hanem szűk másfél éves zalaegerszegi plébánosi működéssel és kerületi esperességgel kezdte. A veszprémi javadalmak iránti külső érdeklődés hiánya, valamint a főpásztoroknak ezzel egy irányba mutató szándéka a helyi papság előnyben részesítésére felértékelte az egyházmegye papságának középső rétegét alkotó kerületi esperesek szerepét a káptalan utánpótlásában. A fenti folyamat együtt járt az egyházmegyén belüli karrierlehetőségek jelentős kiszélesedésével. Az egyházmegyei papság és a káptalan más egyházmegyéknél szorosabban kapcsolódott össze. Mindez úgy is értelmezhető, mint a káptalani javadalmaknak – amelyek korábban szinte teljesen, a korban részben az érintett egyházmegyén, sőt gyakran az egyházon kívüli szempontok figyelembevételével kerültek adományozásra – az egyházmegyébe történő integrálása. Ez a folyamat, még ha eredendően nem is tudatosan, hanem a körülmények öszejátszása folytán, a veszprémi egyházmegyében aránylag korán elkezdődött. A külső érdeklődés alacsony fokának okai között a javadalmak viszonylagos szegénysége jelölhető meg, azonban a korszakban hasonló helyzetűnek tekinthető pécsi egyházmegye ezzel ellentétes példája óvatosságra int. Nagyobb súllyal eshetett latba a főpásztorok származása, s itt nem csupán

a külhoni versus magyarországi származásra gondolok, hanem arra, hogy a veszprémi püspöki székhelybe a század közepén olyan személy került, akinek papi pályafutása teljes egészében az egyházmegyéhez kötődött. Hasonló helyzetben lehetett Koller Ignác is, hiszen a tényleges püspöksége előtt itt eltöltött két esztendő lehetőséget biztosított számára az egyházmegye és papsága megismerésére. Ennek a szempontnak a jelentőségét aláhúzza Bajzát József esete, aki 1777-ben az esztergomi főegyházmegyéből került a püspökség élére, s első kanonoki kinevezéseinek kedvezményezettjei eredeti egyházmegyéjének papjai voltak, Zsolnai Dávid és Csapodi Lajos személyében. A javadalomadóományozás rendszerében megfigyelhető változás elősegíthette a főpásztor és a káptalan tagjai közötti szorosabb együttműködés kialakulását az egyházkormányzat terén is, ezáltal egy hatékony, az egyházmegye mindennapi életében a korábnál tevékenyebb részt vállaló testület kialakulását vetítette előre.

Ez a változás nem csupán a káptalan oldaláról nézve tűnik jelentősnek, hanem kihatott az egyházmegye papságára is, amennyiben érdemben kiszélesítette az előrelépés lehetőségét. Az egyházmegyei papi pályamodell a korszakban a javadalomszerzés lehetősége mellett további elemekkel is bővült. A tiszteletbeli kanonoki cím megjelenése, valamint a csak egy alkalommal feltűnő, a kanonoki javadalomtól független főesperesi cím adományozása arra mutat, hogy a főpásztorok tudatosan keresték a lehetőséget arra érdemes papjaik elismerésére. A korszakban a tiszteletbeli címek devalválódása nem következett be – ez részben talán a vizsgált időszak viszonylagos rövidségével is magyarázható.

Elsősorban a papság egészéből már tisztségviselése folytán is kiemelkedő esperesi kar tagjai részesültek további differenciálásban a tiszteletbeli címek, valamint a kanonoki javadalmak adományozása révén. Ez egyúttal felhívja a figyelmet arra is, hogy a papság tömegét alkotó lelképásztorkodó plébánosi réteg további vizsgálata szükséges a tekintetben, hogy ők hogyan kapcsolódtak az alábbiakban felvázolandó egyházmegyei karriermodellhez. Itt csak néhány szempontot vetek fel, amelyeket átgondolásra tartok érdemesnek.

Az esperesek és a kanonokok vizsgálata egyértelműen utalt a tanulmányok meghatározó szerepére. Vizsgálandó kérdésnek tartom, hogy az alsópapság szintjén megfigyelhető-e rendszerszerű különbség a különböző (elsősorban a veszprémi Szent Anna, illetve a nagyszombati Collegium Rubrorum és a Szent István) szemináriumokban végzett papok plébánosi kinevezéseit illetően, s az is feltárásra szorul, hogy milyen szempontok játszottak szerepet az egyházmegyes kispapok különböző szemináriumokba történő irányításában.

Ezzel összefüggésben az egyházszerkezet nem csupán időbeli változásának szemszögéből, hanem hierarchiája szempontjából is érdemes a vizsgálatra. Ennek egyik elemét alkotja az egyes plébániák jövedelmezősége. A jövedelmi különbségeket a lelkészpénztár útján az állam csökkenteni próbálta ugyan, megszüntetésére azonban nem állt rendelkezésére megfelelő anyagi fedezet.

A jövedelmi adatokat három időmetszetben vizsgáltam. 1735-ből a teljes egyházmegyére vonatkozóan fennmaradtak az adatok a Helytartótanács iratai között,⁵⁴³ ezzel szemben az 1750-es évek derekáról,⁵⁴⁴ illetve az 1770-es évek közepéről⁵⁴⁵ nem rendelkezek az egyházmegye egészére vonatkozó információkkal. (VI–VIII. térkép) Bár az 1735-ös összeírást korábban már vizsgáltam, az összehasonlítás érdekében adatait kerületenkénti bontásban ismét bemutatom.

A 20. táblázatból jól látható, hogy a jövedelmek változásának intenzitása markánsan különbözik az 1750-es éveket megelőző, illetve azt követő időszakban. Az első két vizsgált évtizedben, 1735 és az 1750-es évek között a jövedelmek emelkedése ellenére sem változott érdemben a papság helyzete. Míg 1735-ben a plébániák negyedének volt 150 forint feletti jövedelme, addig húsz évvel később is még csupán harmaduk jövedelmezősége érte el ezt a szintet. Jelentősen csökkent ugyanakkor a 100 forintnál kisebb jövedelmet biztosító javadalmak száma és aránya a két időszak között (44%-ról 13%-ra).

543 MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. Tabella ex conscriptionibus Ecclesiarum et Parochiarum in Diocesi Veszprimiensi existentium eruta.

544 Kaposvári kerület 1755: VÉL I.1.13. további jelzet nélküli kötet; segesdi kerület 1755: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 16.; keszthelyi kerület 1754: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 51.; egerszegi kerület 1755: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; kanizsai kerület 1754: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; fehérvári kerület 1754: KÁROLY 1899. 13–38.; budai kerület 1754: SzPL no 117. további jelzet nélkül. A tapolcai és a veszprémi kerület adatai hiányoznak. Az ezekben található plébániák jövedelmi adatait a Cassa parochorumtól kapott hozzájárulás összegeiből lehet rekonstruálni. 1755-ből ismertek a veszprémi és a budai kerületek plébániái részére kifizetett, 1760-ból pedig a teljes egyházmegye részére kifizetett segélyek. A hozzájárulások összegei a két évben azonosak voltak. Bizonytalanságot jelent, hogy nem lehet pontosan tudni, mekkora összegre egészítették ki a jövedelmeket. Az 1760. évi kiegészítéseket az ismert esetekben összevettem a plébániák 1754/55-ös jövedelmadataival. A jövedelem és a kiegészítés összegének átlaga az egyházmegyében 176 forint volt. Ebből számoltam vissza a hiányzó kerületek plébániáinak jövedelmét. Az 1755. január 28-én kelt összesítés a budai és veszprémi kerületek plébániáinak kifizetett segélyekről: MNL OL C 38 Dicc. Veszpr. no 1. 464r.; Az 1760-ban kifizetett segélyekről készített összesítés: uo. 410r–411v.

545 Keszthelyi kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 8. és no 43. (a két összeírás azonos); veszprémi kerület egyes plébániái 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2 no 24–26.; segesdi kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 29., no 31–32. no 36–40.; kaposvári kerület 1774: MNL SML IV.1.h. Ö 73. (a kerület összeírásának másolatát kérésemre az MNL Somogy Megyei Levéltárának munkatársai soron kívül készítették el, amit ezúton szeretnék nekik és különösen Polgár Tamásnak megköszönni); tapolcai kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 33., fasc. 3. no 1.; egerszegi és kanizsai kerület 1774/75: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; budai kerület 1774: SzPL no 117A/ccc; ráckevei kerület négy plébániája 1774: SzPL no 117A/bbbb, további hat plébániája 1776: SzPL no 117A/dddd. Hiányoznak a veszprémi, a palotai és a fehérvári kerület plébániáinak adatai. Jelenleg nem áll rendelkezésemre olyan korabeli forrás, amelyből következtetni lehetne a hiányzó plébániák jövedelmi viszonyaira.

20. TÁBLÁZAT

A plébániák jövedelmei kerületenkénti összesítésben*
(1735, 1750-es évek közepe, 1770-es évek közepe)

KERÜLET	1735		1750-ES ÉVEK KÖZEPE			1770-ES ÉVEK KÖZEPE		
	JÖVEDELEM ÁTLAGA	KERÜLET / EGYHÁZ- MEGYE	JÖVEDELEM ÁTLAGA	NÖVEKEDÉS	KERÜLET / EGYHÁZ- MEGYE	JÖVEDELEM ÁTLAGA	NÖVEKEDÉS	KERÜLET / EGYHÁZ- MEGYE
budai	224 Ft	184%	260 Ft	116%	173%	344 Ft	132%	114%
fehértvári	118 Ft	97%	147 Ft	125%	98%	nincs adat		
rácekevei	nem létezett					407 Ft	207%	135%
palotai	nem létezett					nincs adat		
veszprémi	87 Ft	71%	105 Ft	121%	70%	nincs adat		
keszthelyi	92 Ft	75%	137 Ft	149%	91%	173 Ft	126%	57%
tapolcai	nem létezett		124 Ft	135%	83%	265 Ft	193%	88%
egerszegi	85 Ft	70%	121 Ft	142%	81%	221 Ft	183%	73%
kanizsai	nem létezett		132 Ft	155%	88%	391 Ft	296%	129%
somogyi	123 Ft	101%	lásd a kaposvári és a segesdi kerületnél					
kaposvári	nem létezett		155 Ft	126%	103%	304 Ft	196%	100%
segédsdi	nem létezett		158 Ft	128%	105%	311 Ft	197%	103%
Egyház- megye	122 Ft		150 Ft	123%		303 Ft	202%	

* jövedelem átlaga = az egyes kerületekben, illetve az egyházmegyében található plébániák jövedelmének átlaga

kerület / egyházmegye = az adott kerület jövedelemátlagának és az egyházmegye jövedelemátlagának aránya

növekedés = az adott kerület, illetve az egyházmegye jövedelemátlagának változása az előző évkörbeli jövedelemátlaghoz viszonyítva

Megjegyzések: A veszprémi és a tapolcai kerület plébániáinak 1750-es évekbeli jövedelmi adatait egy 1760-as forrás segítségével adataiból becsültem meg (lásd az 544. jegyzetben írottakat). Amennyiben a két kerület adatait nem veszem figyelembe az egyházmegyei összesítésnél 160 forintos átlagot kapok. Az újonnan kialakított kerületek adatait azokkal a kerületekkel vettem össze, amelyekből kihalították őket, azaz a ráckevei kerület esetében a budai és fehértvári kerületet együttesen, a tapolcai esetében a keszthelyit, a kanizsai esetében az egerszegit, míg a kaposvári és a segédsdi esetében a somogyit vettem figyelembe. A plébániánkénti adatokat lásd a függelékben.

Továbbra is a Cassa parochorum által folyósított jövedelemkiegészítésre szorult tehát a plébániák többsége, azonban a közösségek által biztosított jövedelmek kiegyenlítettebbekké váltak. Alig változott viszont az egyes kerületekben fekvő plébániák jövedelmezőségének egymáshoz viszonyított aránya. A négy zalai kerület plébániáinak jövedelemátlaga erősödött meg az egyházmegye egészéhez képest. Ez azonban nem módosította lényegesen a két évtizeddel korábbi helyzetet. A budai kerület (Pilis megye) plébániái továbbra is a legjelentősebb javadalmakat biztosították a lelkipásztoroknak, és a somogyi plébániák is megtartották pozícióikat. A lelkészpénztártól kapott hozzájárulás felosztását tartalmazó 1760-as összesítésben szereplő összegek arra utalnak, hogy az 1750-es évtized végéig nem történt érdemi változás a jövedelemszerkezet terén az egyházmegyében.

Ezzel szemben az 1770-es évek derekáig eltelt bő másfél évtizedben alapvető változásokat láthatunk mind a jövedelmek nagyságában, mind azok eloszlásában. A jövedelem átlaga az egyházmegye szintjén megduplázódott az előző időszakhoz képest – a megelőző két évtizedben átlagosan csupán negyedével emelkedtek a jövedelmek. Ezzel együtt a kanizsai kerületben a jövedelmek átlaga elérte a korábbi évtizedekben kimagasló értékeket mutató budai és rác-kevei kerület átlagát, a kaposvári és a segesdi kerületben pedig megközelítette azt. A jövedelmek emelkedésének üteme a keszthelyi kerület plébániái esetében jelentősen alatta maradt az egyházmegye többi területén tapasztaltaknak. Ugyanez a helyzet figyelhető meg, ha az egerszegi kerület adatait vizsgáljuk a zalaegerszegi plébánia egyházmegyei szinten is kiemelkedő jövedelmének (771 forint) figyelembe vétele nélkül. Az így számolt kerületi átlag 182 forint (az egyházmegyei átlag 60%), ami alig magasabb a keszthelyi kerületre számolt értéknél. A veszprémi és a belőle alakult palotai kerület adatai ugyan nem állnak rendelkezésünkre, néhány plébánia fennmaradt összeírása arra utal, hogy a jövedelmek ezen a területen is jelentősen megemelkedtek, bár az adatok nem alkalmasak a megyényi területre vonatkozó általánosításra.⁵⁴⁶

A jövedelemviszonyok érthető módon befolyásolták az egyes plébániák elnyerésére irányuló törekvéseket. Az egyházmegye papságából a korszakban 210 személy töltött be egymásután több helyen plébánosi javadalmat. Ez a teljes papság valamivel több, mint harmada (38%). Közülük 131 fő (62%) esetében ismertek az egymást követő állomáshelyek jövedelmi viszonyai is. Egyértelműen gazdagabb plébániákat nyert el 74 fő (56%), hozzávetőlegesen azonos jövedelmű plébániák között cserélte fel javadalmát 33 személy (25%), végül csekélyebb jövedelmet nyújtó egyházközségbe távozott 14 fő (11%).

⁵⁴⁶ Az érintett plébániák Paloznak, Városlód, Kislód és Halimba, jövedelmük átlaga 336 forint. Összeírásra került még a zirci ciszterek két települése, amelyek nem volt ugyan önálló plébániák a korban, de helyben lakó ciszterci adminisztrátorok látták el a híveket. Ha Polány és Berénd adatait is hozzávesszük, akkor jóval kisebb, 277 forintos átlagot kapunk. VÉL I.1.13. fasc. 2. no 24. és no 26.

A maradék 10 fő esetében kacskaringós életpályákkal találkozunk, mint például Leitner József vagy Schönplug Ferenc esperesekével, akikről már számos összefüggésben esett szó. Szegényebb plébániára történő helyezésük hivatali bukásukat kísérte.

A jövedelemadatokkal való számolás sok bizonytalanságot rejt magában. Amint arra több forrás is felhívja a figyelmet, pár év alatt is jelentősen változhattak egy plébánia jövedelmei. Jó példát szolgáltat erre a keszthelyi és az egerszegi kerület, amelyekből 1774/75-ből és 1777-ből is maradt fenn jövedelem-összeírás.⁵⁴⁷ A két időpont közötti jövedelemeltérések a keszthelyi kerületben 114 és 2 forint között ingadoztak, s a kerület plébániái közül négy jövedelme csökkent. Az egerszegi kerületben még jelentősebbek a változások, Zalaegerszeg mezőváros plébániájának jövedelme a három év alatt másfélszeresére, 771 forintról 1165 forintra nőtt. Nagyságrendjét tekintve még jelentősebb Milej és Salomvár növekménye, előbbi esetében 223 forintról 422 forintra emelkedett a javadalom, utóbbi esetében pedig megduplázódott, 214 forintról 429 forintra. További példák helyett csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mivel az adatokat a három időmetszetben fennálló jövedelemadatok alapján számoltam, a konkrét esetek egy részében jelentős bizonytalanság lehet, azonban az irányok érzékeltetésére minden bizonnyal alkalmasak.

A jövedelmek mellett egyéb szempontok is befolyásolták egy-egy plébánia helyzetét. Jól megfigyelhető ez a Pilis megyei plébániák esetében. A Buda környéki plébániák egészen az 1760-as évekig az egyházmegye legjövedelmezőbb javadalmainak számítottak, ugyanakkor plébánosi utánpótlásukat a plébániák egy jól meghatározható, szűk köre adta. 33 esetben került plébános Pilis megyei plébániára más plébániáról a korszakban, s ebből 17 alkalommal kerületen belül történt a váltás. A fennmaradó 16 esetből kilenc esetben Veszprém megyei plébániáról (Városlódról és Vöröstóról három-három fő, Hidegkútról két fő és Márkóról egy fő), hat esetben pedig a fehérvári kerületből (Adonyból két fő, Etyekről két fő, Kozmárol és Szárról egy-egy fő) érkeztek a plébánosok. Egyetlen kivétel a Somogy megyei Kercseliget, amely egy plébánost adott a budai kerületnek. Ez a szoros kapcsolat visszafelé is működött, a budai kerületből elkerült 15 plébános mind Veszprém megyében (a fentiek kivül még Nagyvázszyban), illetve a fehérvári kerületben (a fentiek kivül még Bogláron, Nadapon és Tárnokon) jutott javadalomhoz. Jól látható, hogy ebben az esetben döntően nyelvi, kulturális szempontok játszottak szerepet a kiválasztásban, hiszen valamennyi érintett település lakossága döntően német anyanyelvű volt. Ezzel állhat összefüggésben az is,

⁵⁴⁷ Egerszegi kerület 1774/75: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz további jelzet nélkül, 1777: VÉL I.1.13. fasc. 3. no 14., keszthelyi kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 8. és fasc. 2. no 43. (a két összeírás azonos), 1777: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 34. és no 35.

hogy a budai kerület plébániái, bár a korszak nagy részében kiemelkedő jövedelemmel rendelkeztek, nem játszottak szerepet az egyházmegye elitjébe bejutott személyek életpályájában – leszámítva a kerület espereseit.

A javadalmak közti mozgás során felmerülő másik fontos szempont azok területi elhelyezkedése volt. Megfigyelhető, hogy a lelkipászorok jelentős része kerületen belül, vagy szomszédos kerületeken belül cserélte fel állomáshelyét. A somogyi kerületek példájával szeretném ezt igazolni. 54 személy került somogyi plébániára a korszakban, ebből 28 korábban is a megyében teljesített szolgálatot, míg a távozó 51 plébános közül 28 szolgált továbbra is ezen a területen.

Az elmondottak alapján megfogalmazható egyfajta egyházmegyei pályamodell, legalábbis a káptalan és a közvetlen utánpótlását jelentő esperesi tisztségek összefüggéseit illetően; s részben erre alapozva óvatos kijelentések tehetők a korszakra vonatkozóan a plébániahálózat hierarchiájáról is. Az alább ismertetendő pályamodell kialakulása a század negyvenes éveinek végére tehető. A korábbi időszakban esetlegesebbnek tűnik a papság középső rétegét alkotó esperesi karnak a felső szintet jelentő kanonokokhoz történő kapcsolódása – talán jóval kisebb létszáma miatt is. Erre az időre tehető a zalaegerszegi plébánia kiemelkedő jelentőségének megszilárdulása, amelyhez 1752 után a veszprémi plébánia csatlakozott. Ez utóbbi némi ingadozást követően egyértelműen megelőzte a zalaegerszegi plébániát s valamennyi esperesi tisztséget, és az egyházmegye legrangosabb lelkipásztori javadalmává vált, amelynek betöltője tekintélyére nézve közvetlen követte a káptalan tagjait. A város püspöki székhely mivolta és a plébános Szent Anna Szemináriummal való intézményes kapcsolata erre egyértelmű magyarázattal szolgál.

A 11 esperes közül a már említett zalaegerszegi esperesplébános személyét kell kiemelni. E tisztség viselője 1749-et követően minden esetben tiszteletbeli kanonoki címet is viselt, amelyet a veszprémi plébánoshoz hasonlóan kinevezésével együtt kapott meg. Az egerszegi esperesek pályafutását áttekintve kijelenthető, hogy az évtizedek előrehaladtával kiválasztásuk során egyre inkább háttérbe szorult a lelkipásztori gyakorlat és a helyi viszonyok ismeretének szükségessége, amelyek a többi kerület esetében továbbra is fontos szempontként jelentek meg. A korszakban a veszprémi plébánia betöltése egyértelműen vezetett el a kanonoki javadalomhoz. Az egerszegi kerületi esperességgel összekötött zalaegerszegi plébánia javadalmasa ugyanakkora eséllyel várhatta főpásztorra kinevezését, a két tisztség közötti különbségre elsősorban a tiszteletbeli kanonokok között kialakult rangsor utalt.

A 18. század közepétől kezdődően a kerületi esperesek és a káptalan közötti összekötő kapcsot egyértelműen a tiszteletbeli kanonoki cím és a veszprémi plébánia jelentette.

A veszprémi plébánosok utánpótlását, mondhatnám a plébánia hátországát a budai főesperesség területére eső kerületek jelentették. Ide, a budai és a

fehérvári kerületek határvidékére esett az egyházmegye plébániahálózatának egyik súlypontja. Ez a sáv Csákvár, Bicske, Zsámbék, Torbágy, Vál és Tárnok plébániáit foglalta magába a környékbeli településekkel, s talán ide sorolható még Adony is. Ezen a területen számtalan tiszteletbeli kanonok, későbbi káptalani javadalmas szolgált lelkipásztorként, köztük Bíró Márton püspök (Bicskén) vagy Pöstyéni Mihály és Dravec József helynökök (mindketten Válon). A terület plébániái jövedelmezőségük tekintetében Zsámbékot leszámítva nem tartoztak a kiemelkedő jövedelmű plébániák közé a korszakban, az egyházmegye átlagához tartoztak (az 1770-es évek közepéről nem ismerem a fehérvári kerület jövedelmi adatait).

A zalai kerületekre esett a plébániahálózat másik súlypontja. Ezt a területet Zalaegerszeg, Keszthely, Tapolca, Sümeg mezővárosokkal írhatjuk körül. Zalaegerszeg, Tapolca és Sümeg püspöki birtokok, a zalai megyeszékhely és a korszakban a püspök rezidenciájául is szolgáló Sümeg egyúttal birtokközpont is volt. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez volt az a terület, ahol már a 17. században megindult a katolikus egyházszerkezet csíráinak kiépülése.

Az egyházmegye Balatontól délre eső felében egészen más helyzetet lehet megfigyelni. Somogy mellett ide lehet érteni Zala megye déli részét, valamint Fejér megye déli, mezőföldi területeit is. Az itt működő esperesek közül jóval kevesebben kaptak tiszteletbeli címeket, s jutottak be a káptalanba, mint az egyházmegye északi felén dolgozó kollégáik. A plébánosok mozgását vizsgálva ez a terület, legalábbis ennek somogyi része elsősorban Zala hátszágának a képét mutatja. Érdekes ezt összevetni a jövedelemösszeírások fentebb röviden bemutatott adataival. A Somogy megyei plébániák értékei mindhárom időmetszetben jónak tekinthetők, megegyeznek az egyházmegyei átlaggal, s jóval a zalai kerületek fölötti értéket mutatnak. Ez is aláhúzza, hogy tovább vizsgálandó, vajon milyen szempontok játszottak szerepet az egyházmegyében megfigyelhető területi egyenetlenségek létrejöttében, a déli területek, elsősorban Somogy megye relatíve kisebb súlyának kialakulásában.

Az 1777-es egyházmegyei rendezés érzékenyen érintette mind a két súlypontként meghatározott területet, hiszen a fehérvári és budai kerületek teljes egészében, míg a Zala megyében regisztrált terület részben az újonnan alapított egyházmegyékhez került. Ez utóbbi esetében azonban Zalaegerszeg is a szombathelyi püspökség részévé vált, a területi veszteségnél tehát súlyosabban jöhetett szóba az egyházmegye második legjelentősebb plébániájának elcsatolása. Mindez a plébániahierarchia teljes átrendeződésével kellett, hogy együtt járjon.

V.

FÜGGELÉK

V.1. A veszprémi egyházmegye helynökeinek, kanonokjainak és espereseinek archontológiája

1700–1777

A veszprémi egyházmegye archontológiájának⁵⁴⁸ összeállítása során az itt közreadott adatsorokon kívül összegyűjtöttem a plébániákon működő alsópapság, azaz a plébánosok és a káplánok adatait is. Ezeket az elkészítendő atlasz helységnévtári részéhez csatolva tervezem közreadni. A tágan értelmezett püspöki aula tagjaira csupán elszórt adatok állnak a rendelkezésemre, így azok közzétételétől eltekintek.

Az archontológia összeállításához az alábbi forráscsoportok bírtak kiemelt jelentőséggel. A püspöki levéltár *Protocolla episcopalia* sorozata számtalan esperesi és kanonoki kinevezést tartalmaz (1734-től, illetve 1755-től). A két fennmaradt kerületi jegyzőkönyv az adott kerületekre nézve utolérhetetlenül gazdag anyagot őrzött meg.⁵⁴⁹ A veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltárában megtalálható felvallási jegyzőkönyvekbe bejegyzett másolatok az 1720-as évek második felétől kezdődően tartalmazzak rendszeresen méltóságsorokat – leszámítva az 1750 és 1755 közötti időszakot.⁵⁵⁰ A veszprémi káptalan magánlevéltárában őrzött káptalani ülések jegyzőkönyvei az 1730-as évek végétől tartalmazzak a káptalan személyi összetételére vonatkozó információkat. A nagyprépostok kinevezésének másolatait a királyi könyvekbe jegyezték be. A veszprémi káptalan gazdasági levéltárában őrzött számadáskönyvek 18. századi köteteiben elsősorban a divisor vagy dékánkanonok néven említett választott káptalani tisztségviselőre vonatkozó adatok találhatók meg.

A forrásokból kapott adatsort összevettem a Pfeiffer János történeti névtárában található adatokkal is, így törekedtem az általam közvetlenül fel nem használt források adatainak hasznosítására is.

548 Az archontológia összeállítása során Engel Pál középkori adatgyűjtését tartottam szem előtt. Egyházi vonatkozásban ugyancsak a középkorra vonatkozóan Köblös József készített mintaként használható archontológiai összeállítást. ENGEL 1996. és KÖBLÖS 1987.

549 Fehérvári kerület: SzPL no 5068., kaposvári kerület: VÉL V.7. Prot. distr. Kapos.

550 A püspöki levéltárban fennmaradt korai, 1635 és 1723 közötti adatokat tartalmazó kanonoknévsor összeállítója szintén a hiteleshelyi jegyzőkönyvek adatait használta. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36. A névsorra Varga Tibor levéltáros hívta fel a figyelmemet, amit ez úton is köszönök.

Annak könnyebb megállapíthatósága érdekében, hogy egy adott időpontban (évben) kik voltak a székeskáptalan tagjai, valamint kik viseltek tiszteletbeli kanonoki címet, a kanonokokról és a tiszteletbeli kanonokokról összegyűjtött adatokat táblázatba foglaltam. A tiszteletbeli kanonokok esetében a táblázatban jelöltem a méltóságsorban elfoglalt hely sorszámát: 1. a valóságos kanonokok után következő tiszteletbeli kanonok, stb.

Az esperesekre vonatkozó adatok a megyék (főesperességek) betűrendjében, azon belül az esperességek logikai- és időrendjében található meg. Az esperesi kerületek változására vonatkozó információk a kötet III. fejezetében található.

Az archontológiában az egyes személyek nevét követően megtalálható születési és halálozási évük. A 'körül' szóval jeleztem, ha kikövetkeztetett időpontonról van szó. Amennyiben a források nem adtak lehetőséget még hozzávetőlegesen sem a születési idő megállapítására, első említésének időpontját vettem fel, az 'említve' szóval jelezve ennek tényét. A nevet követve kisebb betűvel szedtem az archontológia használatát megkönnyítő utalásokat, amelyek az adott személy megelőző és következő egyházmegyei tisztségét tartalmazza. Itt került feltüntetésre az is, ha az ellátott tisztség, birtokolt javadalom mellett az illető személy valamilyen tiszteletbeli címet, illetve egyházmegyei hivatalt viselt párhuzamosan (pl. tituláris apáti, illetve kerületi esperesség, stb). Ezeket az adatokat évkörükkel, de külön hivatkozás nélkül adtam meg. Ezt követik a tisztségviselésre, javadalombirtoklásra vonatkozó adatok. Ahol a források lehetőséget adtak rá, ott feltüntettem a javadalomhozjutás minden állomásának időpontját. Ez általánosságban a kinevezés és a beiktatás (*installatio*) dátumát jelenti, ez utóbbi jelentette a javadalom tényleges birtokbavételét. Azokban az esetekben, ahol csak a kinevezésre vonatkozó adat állt rendelkezésemre, a kinevezés mellett a legkorábbi említést is felvettem az adatok közé. Ha a javadalomviselés kezdetéről csak a szakirodalomból értesültem, akkor törekedtem az első, illetve utolsó általam ismert forrásbeli előfordulás adatát is feltüntetni. Ezekben az esetekben az 'említve' szóval, valamint kisebb betűmérettel utaltam arra, hogy az adat nem a javadalomviselés kezdetét vagy végét jelenti.

A tisztségviselés kezdő- és végpontjára, valamint említésére utaló dátumokat követően zárójelben adtam meg a forrás pontos jelzetét. A keltezetlen források általam kikövetkeztetett dátumát '[]' jelek között tüntettem fel. Amennyiben a tisztségviselés végét a következő tisztség elnyerése határolja le, a dátumot forráshivatkozás nélkül adtam meg. Ez esetben a forráshivatkozás a következő viselt tisztségnél található meg.

Az adott tisztség viselőjét, javadalom birtokosát álló betűvel, míg helyettesét dőlt betűvel szedtem.

V.1.1. A veszprémi egyházmegye püspökei

Széchényi Pál (1645–1710)

pécsi püspök → †; kalocsai érsek (1696), érseksége alatt adminisztrátorként irányította a veszprémi egyházmegyét is

1687. IV. 26. (kinevezése) / XI. 24. (pápai megerősítése)– (PFEIFFER 1987. 59.)
–1710. V. 22. † (PFEIFFER 1987. 59.)

Volkra Ottó János gróf (1665–1720)

pozsonyi prépost, scardonai c. püspök → †

1710. V. 28. (kinevezése) / XI. 30. (szentelése)– (PFEIFFER 1987. 62. / KÖRMENDY 1995a. 20.)
–1720. XII. 19. † (PFEIFFER 1987. 64.)

Esterházy Imre gróf (1663–1745)

zágrábi püspök → esztergomi érsek

1723. I. 13. (kinevezése)– (PFEIFFER 1987. 23.)
–1725. VIII. 31. (kinevezése) (PFEIFFER 1987. 23.)

Acsádi Ádám (1680 körül–1744)

győri kanonok, székesegyházi főesperes → †

1725. IX. 7. (kinevezése) / 1726. IV. 8. (pápai megerősítése)– (PFEIFFER 1987. 11.)
–1744. X. 10. † (PFEIFFER 1987. 11.)

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

veszprémi kanonok, nagyprépost → †

1745. III. 18. (kinevezése) / VIII. 15. (szentelése)– (PFEIFFER 1987. 17.)
–1762. VIII. 16. † (PFEIFFER 1987. 17.)

Koller Ignác (1725–1773)

esztergomi kanonok, Szent Istvánról nevezett prépost → †

koadjutor segédpüspök; targumi c. püspök

1760. XII. 15. (szentelése)– (PFEIFFER 1987. 32.)
1762. IX. 15.– (PFEIFFER 1987. 32.)
–1773. IV. 4. † (PFEIFFER 1987. 32.)

V.1.2. A veszprémi egyházmegye helynökei

Kecskeméti Mihály (1646–1710)

nagyprépost

említve nagyprépostsága alatt (PFEIFFER 1987. 132.)⁵⁵¹

Zádori Mihály (1672 körül–1741)

nagyprépost

említve 1717. március 10. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 23. [52.]

[Volkra Ottó Jánosé]

említve 1723. III. 20. (SAB MPF lad. 22. fasc. 1. no 14.) [Esterházy Imrée]

káptalani helynök:

1720– (PFEIFFER 1987. 222.)

említve 1721. VIII. 5. (SAB MPF lad. 53. fasc. 1. no 5.)⁵⁵²

említve 1722. VI. 8. (MFL VII. 6. Prot. Conv. Veszp. 58.)

–1723 (PFEIFFER 1987. 222.)

1725 (GALLA 1942/1945. 177.)

Potyondi László (1675 körül–1735)

olvasókanonok

említve 1726. V. 21 (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 22. [456].)

említve 1729. XII. 19. (SAB MPF lad. 22. fasc. 3. no 10.)

Szabadi János (1680 körül–1742)

éneklókanonok

említve 1731. (MOL P 707 fasc. 100. 91r–v.)

említve 1731. IX. 8. (MOL P 707 fasc. 100. 89r.) [név nélkül]

említve 1733. I. 18. (VÉL I.3.a.1. fasc. 1–2a. no II.3., Csutorás Dömötör Pál veszprémi lakos ügye)

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

székesegyházi főesperes, majd 1736-tól éneklókanonok

1734. IX. 24. (kinevezése) / IX. 25. (káptalan előtti felolvasása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 1–3. / uo. tom. 1. 4.)

–1738. VII. 11. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 205.)

551 Helynökségét közelebbi dátum nélkül említi VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

552 „*Vicarius G[ene]r[a]lis diocesis Weszpr[imiensis]*”

Pöstyéni Mihály (1691–1755) (1738–1744)

órkanonok, 1740-től éneklókanonok, majd 1742-től olvasókanonok

1738. VIII.– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 206.)

–1744. X. 10.⁵⁵³

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

nagyprépost

káptalani helynök:

1744. X. 16. (megválasztása)– (VÉL III.1.c. tom. 1. 212–213.)

–1745. III. 18.⁵⁵⁴

Orosz Pál (1680–1756)

nagyprépost

említve 1745. XII. 4. (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 37.)

–1746. IX. 3. körül (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 266–267. és 276–278.)⁵⁵⁵

Lenti István (1697 körül–1760)

(mester)kanonok, 1756-tól olvasókanonok, 1758-tól nagyprépost

substitutus vicarius:⁵⁵⁶

említve 1746. I. 30. (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 59.)

említve 1747. I. 26. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 309.)

1747. VI. 3. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 3. 126–129.)

–1758. XII. 6. (lemondott) (SzPL no 5067. tom. 2. 516–517.)⁵⁵⁷

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

tiszteletbeli kanonok, veszprémi plébános

substitutus vicarius generalis:

említve 1752. II. 29. (VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 6. 1r.)

553 Acsádi Ádám püspök halálának dátuma.

554 Püspöki kinevezésének dátuma.

555 Padányi Bíró Márton püspök Pehm András helytartótanácsi tanácsoshoz írott levelében a következőkkel indokolja Orosz leváltását „*ob senilem suam & iam utcun[ue] viribus destitutam ac confractam ætatem D[omi]nus Paulus Orosz Præpositus Ecclesiæ meæ maior æque his proxime præteritis diebus Vicariatus oneri renuntiasset*” 1746. IX. 3.: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 266–267. Ugyanezen a napon kelt Padányi levele Szentimrei Szabó Ferenc órkanonokhoz és Lenti István (mester)kanonokhoz, amelyben megbízta őket a helynöki iratok és a pecsét átvételével. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 276–278.

556 Lenti helynöki kinevezése előtt kelt iratok szóhasználata nem egységes. Lenti Istvánt 1747 januárjában két irat is *in spiritualibus vicarius generalis*ként említi, ekkor azonban a helynöki tisztség üresedésben volt. [1747. I.]: VÉL I.1.39.b. tom. 2. 452. és I. 29.: uo. tom. 2. 454.

557 Lenti István ezen a napon kelt levelének szövege alapján elképzelhető, hogy a főpásztor váltotta le korábban a helynöki tisztségről, ugyanakkor a másolat címe szerint Lenti István mondott le a helynöki tisztségről.

Dravec József (1697–1779)

olvasókanonok
substitutus vicarius:

1758. V. 10. előtt (kinevezése)– (SzPL no 5067. tom. 2. 79–80)⁵⁵⁸

említve 1758. VII. 15. (VÉL I.1.10. fasc. 2 no 32.)

említve 1758. XII. 24. után (VÉL I.1.6. fasc. 3. no 18.)⁵⁵⁹

1758. XII. 28.– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 348.)⁵⁶⁰

1762. VIII. 18. (Koller Ignác általi kinevezése) / 1763. II. 5. (káptalanban történő kihirdetése) (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 4–5. / kinevezésének eredeti példányára vezetett feljegyzés szerint, magántulajdon, fényképe VÉL további jelzet nélkül) –1773. IV. 4.⁵⁶¹

káptalani helynök:

1773. IV. 4.– (Pfeiffer 1987. 91.)

–1777. VIII. 5.⁵⁶²

Horvát Pál (1723–1780)

éneklőkanonok

1777. VIII. 30. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 37–39.)

–1780. V. 18. † (PFEIFFER 1987. 119.)

V.1.3. A veszprémi székeskáptalan

A veszprémi székeskáptalan tagjai

• NAGYPRÉPOSTOK

Kecskeméti Mihály (1646–1710)

győri éneklőkanonok (győri egyházmegye) → †;
nagyprépostsága alatt általános helynök.

1696. VI. 2.– (PFEIFFER 1987. 132.)

–1710 † (PFEIFFER 1987. 132.)

558 Dravec József május 10-én kelt levelében tájékoztatta a főpásztort, hogy a *substitutus vicarius*i kinevezését az előző nap Sárkány Gábor és Kis Pál kanonokok távolléte miatt kihirdetni nem tudta, de az aznapi konventmisét követően fel fogja olvasni, mivel már az egész város tud a kinevezésről.

559 Egy 1759. január 8-án kelt dokumentum utal vissza Draveca *substitutus vicarius*ként.

560 Nem ismerjük Dravec helynöki kinevezését, ezen a napon indul azonban az általa intézett ügyek sorozata „*Acta sub Generali Vicariatu R[everen]dissimi D[omi]ni Josephi Dravec inchoant[ur] Anno 1758 die 28^a X^{bris} et serietim huic Prothocollo inserunt[ur] sequentibus*” cím alatt.

561 Koller Ignác püspök halálának dátuma.

562 Bajzát József püspök székfoglalásának dátuma.

Zádori Mihály (1672 körül–1741)

győri kanonok (győri egyházmegye) → lemondott; nagyprépostsága alatt zebegényi apát (1717-től), általános helynök (eml. 1717, 1723), káptalani helynök (1720–1723, 1725), pristinai c. püspök (1728-tól)

1710. X. 30. (kinevezése)– (MOL A 57 tom. 28. 481.)

említve 1711. XII. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 15. [13–14.])

említve 1739. IX. 7. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 103. [253.])⁵⁶³

üresedés

említve 1740. I. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 9. [300])⁵⁶⁴

említve 1740. V. 14. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 46. [370])

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

éneklőkanonok → veszprémi püspök;
nagyprépostsága alatt felsőörsi prépost (1729–1745),
káptalani helynök (1744–1745)

1740. IV. 8. (kinevezése) / V. 16. (beiktatása) (MOL A 57 tom. 38. 300–301. és MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no. 48. [372–376.] / Uo. [376.]

–1745. III. 18. (püspöki kinevezése) (MOL A 57 tom. 40. 52–54.)

üresedés

említve 1745. III. 26. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 12. no 37. [359.]

említve 1745. IV. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 12. no 45. [377.]

Orosz Pál (1680–1756)

vasvári prépost (győri egyházmegye) → †; nagyprépostsága alatt általános helynök (1745–1746), ansáriai (osori) c. püspök (1746-tól)

1745. IV. 11. (kinevezése) / IV. 23. (beiktatása)– (MOL A 57 tom. 40. 68–69. / PFEIFFER 1987. 168.)

említve 1745. IV. 26. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 12. no 47. [380.]

–1756. III. 29. † (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 35.)

563 Elmozdítását említi utódjának, Padányi Bíró Mártonnak a kinevezése is, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no. 48. [372–376].

564 Zádori a káptalan gyűlésén 1739. január 2-án vett részt utoljára, majd január 5-én távollévőként jegyezték fel a nevét. Ezt követően az üléseket Szabadi János olvasókanonok vezette, akit 1739. november 16-án mint senior kanonokot említettek a jegyzőkönyvben. Ezzel egybevágnak a hiteleshelyi jegyzőkönyvek bejegyzéseinek méltóságsorai is, amelyek 1739. szeptember 12-étől kezdődően következetesen a lektort tüntették fel első helyen. Tényszerűen ugyanakkor csupán a fenti időpontban említik a *vacantiát*. Káptalani gyűlések jegyzőkönyvei 1739. I. 2.: VÉL III.1.c. tom. 1. 1., 1739. I. 5.: Uo. tom. 1. 2., 1739. XI. 16.: Uo. tom. 1. 35., hiteleshelyi bejegyzés 1739. IX. 12.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 105. [258]. Vö. még PL AEV no 794.

üresedés

említve 1756. III. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 39. [1039.])

említve 1756. IX. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 100. [55.])

Lenti István (1697 körül–1760)

olvasókanonok → †; nagyprépostsága alatt általános helynök (1747–1758)

1756. VIII. 16. (kinevezése)– (MOL A 57 tom. 44. 187–188.)

említve 1756. IX. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 101. [56.])

–1760. II. 18. / II. 19. † (VÉL III.1.c. tom. 2. 91. és uo. tom. 3. 42. / VÉL I.1.39.b. tom. 18. 403. és VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 6. 165v.)

üresedés

említve 1760. II. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 23. [540.])

említve 1760. V. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 65. [580.])

Kis Pál (1720 körül–1797)

székesegyházi főesperes → †; nagyprépostsága alatt apostoli protonotárius (1761-től);
dombói c. apát (1770-től)

1760. IV. 22. (kinevezése) / V. 21. (beiktatása)– (MOL A 57 tom. 45. 338–339. /
VÉL III.1.c. tom. 2. no 93.)

–1797. V. 6. † (PFEIFFER 1987. 140.)

• OLVASÓKANONOKOK

Csanaki Mihály (1644 körül–1703 után)

örkanonok → † (?); olvasókanonoksága alatt ercsi apát (1695-től)

említve 1691 (PFEIFFER 1987. 83.)

említve 1703. VII. 10. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 108. [910.])

említve 1704. június eleje (MÉSZÁROS 2015. 55.) [név nélkül]

Nagy Ferenc (1658 körül–1725 körül)

székesegyházi főesperes → † (?)

említve 1712. XI. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 343. [631–634.])⁵⁶⁵

említve 1725. II. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 823. [437.])

üresedés

említve 1725. III. 7. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 829. [128.] és no 132. [131.])

említve 1726. VI. 15.⁵⁶⁶ (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1018. [345.])

⁵⁶⁵ Egy keltezetlen kanonoknévsorban már az 1710-es évnél mint olvasókanonok szerepel.
VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

⁵⁶⁶ Egy ugyanezen a napon kelt kiadmány Potyondi Lászlót már olvasókanonoknak nevezi,
lásd a következő jegyzetben írottakat.

Potyondi László (1675 körül–1735)

pápai plébános (esztergomi egyházmegye) → †; olvasókanonoksága alatt hántai prépost (1726-tól), általános helynök (1726–1729)

említve 1726. VI. 15.⁵⁶⁷ (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1022. [350.]

–1735. XI. 30. † (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 91.)

üresedés

említve 1735. XII. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 55. [83.]

említve 1735. XII. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.]

Szabadi János (1680 körül–1742)

éneklőkanonok → †

említve 1736. I. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 72. [107.]

–1742. VI. 8. † (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 83v.)

üresedés

említve 1742. VI. 8. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 82. [617.]

említve 1742. VI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 67. [563.]

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

éneklőkanonok → †; olvasókanonoksága alatt általános helynök (1738–1744), Szent Mihály főangyalról nevezett buda-margitszigeti apát (1740-től)

említve 1742. VI. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 75. [606.]⁵⁶⁸

–1755. I. 10. / I. 11. † (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 94r. / VÉL I.1.39.b. tom. 9. 413–414.)

Lenti István (1697 körül–1760)

mesterkanonok → nagyprépost;

olvasókanonoksága alatt általános helynök (1747-től)

1755. I. 12. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 9. 414.)

említve 1755. I. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 453. [775.]

üresedés

említve 1756. IX. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 101. [56.]

említve 1756. X. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 103. [57.]

⁵⁶⁷ Egy ugyanezen a napon (*Sabbato proximo ante Dominicam Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis*) kelt kiadmány még az olvasókanonoki stallum üresedéséről ír. Potyondi utolsó bejegyzése a pápai plébánia anyakönyvébe május 30-án történt. VÉL VI.111. Vegyes anyakönyv tom. 2. 185.

⁵⁶⁸ Pfeiffer János forráshivatkozás nélkül olvasókanonoki működésének kezdetét 1742. június 15-ére teszi. PFEIFFER 1987. 176. *Lector*ként szerepel egy június 1-jére keltezett kiadmány méltóságsorában is, ennek adatai azonban későbbi kelteztést sejtetnek (Kis István már székesegyházi főesperesként kerül elénk, a (mester)kanonok pedig Lenti István, holott számtalan adatunk megerősíti, hogy ekkor még Hőgyészi Ferenc volt a székesegyházi főesperes, s Kis István csupán mesterkanonok volt.) MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 59. [549].

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

örkanonok → †

1756. IX. 24. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 387–388.)

említve 1756. X. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 104. [57–58.]

–1758. V. 3. / V. 4. † (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 105. [295.] és
VÉLIII.1.C. tom. 2. 56. / VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 98v.)

üresedés

említve 1758. V. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 58. [254.]

említve 1758. V. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 60. [256.]

Dravec József (1697–1779)

veszprémi esperesplébános, tiszteletbeli kanonok → †; olvasókanonoksága alatt
veszprémvölgyi apát (1760-tól), általános helynök (1758–1773),
apostoli protonotárius (1770-től), káptalani helynök (1773–1777)

1758. V. 17.– (SzPL no 5067. tom. 2. 106–107.)

említve 1758. V. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 62. [257.]

–1779. VII. 17. † (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 6. 224v.)

• **ÉNEKLŐKANONOKOK****Jambrikovics Pál (1652–1704)**

örkanonok → †; éneklőkanonoksága alatt hántai prépost (1685-től)

említve 1702. VI. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom.6 no 257. [478–479.])⁵⁶⁹

említve 1703. I. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom.4 no 101. [902.])⁵⁷⁰

–1704. VI. 2. † (Pfeiffer 1987. 124.)⁵⁷¹

Albert István (1651 körül–1719 körül)

örkanonok → † (?)

említve 1717. VI. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 187. [392.])⁵⁷²

említve 1719. VI. 26. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 256. [477.])⁵⁷³

⁵⁶⁹ Egy keltezetlen kanonoknévsorban 1701-ben már éneklőkanonokként szerepel. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36. A kanonoknévsor adatainak bizonytalanságát jól mutatja, hogy Jambrikovics Pált egészen 1717-ig *probabilius adhuc cantorként* említi.

⁵⁷⁰ Pfeiffer János erre az adatra hivatkozva olvasókanonokként említi, a jegyzőkönyvben azonban mint éneklőkanonok szerepel, vö. PFEIFFER 1987. 124.

⁵⁷¹ Mészáros Kálmán egy korabeli tudósításra hivatkozva a június 1-jén megvert éneklőkanonok halálát megveretését követően harmadnapra teszi. MÉSZÁROS 2015. 55.

⁵⁷² Egy iktatásnál volt jelen Albert István éneklőkanonok. Az iktatást elrendelő parancslevél dátumában az 1717-es évszám szerepel betűvel kiírva. Az iktatásra június 27-én került sor. A kiadományban a napi dátumot követően *anno 1718* áll, amelyet azonban áthúztak, majd utána írták *suprascripto*. Az ügyet fenntartó bejegyzés 1718-ban született, a tévesztés talán ennek tudható be.

⁵⁷³ Egy keltezetlen kanonoknévsorban még 1721-ben is őt nevezték meg éneklőkanonokként, azonban ennek adatai bizonytalanok. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

üresedés⁵⁷⁴

említve 1722. VI. 8. (MFL VII. 6. Prot. Conv. Veszp. 58.)⁵⁷⁵

említve 1724. IV. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 920. [234.])

említve 1726. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. [354.])⁵⁷⁶

Szabadi János (1680 körül–1742)

székesegyházi főesperes → olvasókanonok;

éneklókanonoksága alatt általános helynök (eml. 1732, 1733)

említve 1726. VII. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1027. [355.])

említve 1735. XII. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.])

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

székesegyházi főesperes → nagyprépost; éneklókanonoksága alatt felsőörsi prépost (1729-től), általános helynök (1734–1738)

említve 1736. I. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 72. [107.])

–1740. V. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 48. [376.])

üresedés

említve 1740. V. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 47. [372.])

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

örkanonok → olvasókanonok; éneklókanonoksága alatt általános helynök (1738–1744)

említve 1740. V. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 49. [378.])⁵⁷⁷

említve 1742. VI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 67. [563.])⁵⁷⁸

574 A szokatlanul hosszú ideig igazolható *vacantia* oka minden bizonnyal a püspöki szék üresedése (1720 decembere és 1723 januárja között), s Esterházy Imre rövid veszprémi püspöksége volt. A kanonokok említései alapján Albert István nagy valószínűséggel 1720 első felében hunyt el. Ezt követően Volkra püspök kinevezte kanonoknak Fabsics Mihály keszthelyi plébánost, akiről az első említés 1720 novemberéből maradt fenn. Az éneklókanonoki stallum üresedésével legkésőbb ettől az időponttól számolhatunk.

575 1722. június 8-án áldotta meg a veszprémi ferences rendház alapkövét Zádori Mihály nagyprépost káptalani helynök (*ac sede episcopali tunc vacante Generalem Vicarium*) a kanonokok jelenlétében. Nagy Ferenc olvasókanonok, Körmendi Imre örkanonok, Szabadi János székesegyházi főesperes, Nagy István bélakúti apát és Fabsics Mihály főesperes (*R[everen]dissimi D[omi]ni Michaelis Fabsics Archidiaconi*) jelenlétében. A jelenlévő kanonokok számából egyértelmű, hogy a káptalan létszáma teljes, az éneklókanonoki stallum azonban nincs betöltve.

576 A dátum javított, így feloldása is bizonytalan: kelt *Sabbato proximo ante Dominicam III Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis*, ahol a III-am javított.

577 Pfeiffer János hivatkozás nélkül május 17-étől számítja éneklókanonoki tisztségét, vö. PFEIFFER 1987. 176. Egy április 14-ére keltezhető (*f. II. infra Dom. Resurrectionis 1740.*) kiadmány ugyan éneklókanonokként említi Pöstyénit, azonban más forráshely ezt nem erősíti meg. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 64. [401–402].

578 Egy ez év június 1-jére keltezett kiadmányban Pöstyéni már *lectorként* szerepel. Bővebben lásd a 568. jegyzetben írottakat!

Dubnicai István (1674 körül–1766)

mesterkanonok → lemondott (ciszterci);
 éneklőkanonoksága alatt hántai prépost (1737-től)
 említve 1742. VI. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 75. [563.])⁵⁷⁹
 –1763. III. 5. (PFEIFFER 1987. 93.)⁵⁸⁰

Séllyei Nagy Ignác (1733–1789)

mesterkanonok → székesfehérvári püspök; éneklőkanonoksága alatt apostoli
 protonótárius (1760-tól), kaposfői apát (1772-től), driveszti c. püspök (1774-től)
 1763. III. 11. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 1.)
 említve 1763. IV. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 59. [454–455.])
 –1777. II. 17. (püspöki kinevezése) / VI. 23. (pápai megerősítése) (MOL A 57
 tom. 50. 454–455. / uo. tom. 50. 499.)

Grubánovics Zsigmond (1720 körül–1801)

mesterkanonok → székesfehérvári prépost; éneklőkanonoksága alatt apostoli
 protonótárius (1763-tól)
 1777. III. 17. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 2–3.)
 említve 1777. IV. 21. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 59. [772.])
 említve 1777. VIII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 116. [850.])
 –1777. VIII. 14. (Pfeiffer 1987. 109.)⁵⁸¹

Horvát Pál (1723–1780)

őrkanonok → †; éneklőkanonoksága alatt apostoli protonótárius (1759-től),
 bakonyi apát (1777-től), általános helynök (1777-től)
 1777. VII. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10.)
 említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. [852.])
 –1780. V. 18. † (PFEIFFER 1987. 119.)

579 Egy ez év június 1-jére keltezett kiadományban Dubnicai már *cantorként* szerepel. Bővebben lásd a 568 jegyzetben írottakat!

580 Dubnicai István 1763-ban két hónap után kapott részt a káptalan osztozkodásakor és fél hónapnyi részt osztottak fel a kanonokok közt a javadalom üresedése miatt. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 580.

581 A káptalan 1777. augusztus 2-ai ülésén jelentette be, hogy kinevezték a székesfehérvári székeskáptalan élére. VÉL III.1.c. tom. 2. oldalszám nélkül. [A kötet eredeti oldalszámozása a 182. oldalt követően megszakadt, s 21, részben vezetett oldal oldalszámozás nélkül maradt. Ez után viszont a 183. oldal következik. A nem számozott oldalak tartalmazzák az 1777 januárja és augusztusa közötti időszak bejegyzéseit]. Utódja, Horvát Pál kinevezésekor Bajzát József püspök már Grubánovics fehérvári prépostságára hivatkozik, vö. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 9–10.

• **ŐRKANONOKOK****Albert István** (1651 körül–1719 körül)

székesegyházi főesperes → éneklőkanonok

említve 1696. VII. 18. (PFEIFFER 1987. 68.)

említve 1715. IX. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 1210. [304.])⁵⁸²**Körmendi Imre** (1672 körül–1725)

székesegyházi főesperes → †

említve 1718. IX. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 144. [307.])

említve 1725. VI. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 87. [540.])

–1725. VIII. 9. után † (Pfeiffer 1987. 145.)

üresedés

említve 1725. IX. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 914. [227.])

említve 1726. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. [354.])⁵⁸³**Fabsics Mihály** (1676 körül–1728)

mesterkanonok → †

említve 1726. VII. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1027. [355.])

említve 1728. IX. 6. (MNL VeML XII.1.f. no 6.)⁵⁸⁴**üresedés**

említve 1729. I. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. [618.])

Stehenics János (1697–1769)

székesegyházi főesperes → győri kanonok; őrkanonoksága alatt ildai apát (1729-től)

említve 1729. VIII. 9. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 124. [626.])

–1733. XI. 23. (PFEIFFER 1987. 199.)

Pápai János (1699–1754 után)

székesegyházi főesperes → lemondott, távozott az egyházmegyéből

említve 1734. IV. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 153. [703.])

említve 1736. I. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 72. [107.])⁵⁸⁵

582 Egy keltezetlenkanonoknévsor még 1716-ban is őrkanonokként említi. VÉLI.1.7. fasc. 2. no 36.

583 A dátum javított, így feloldása is bizonytalan, kelt *Sabbato proximo ante Dominicam III Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis*, ahol a III-am javított.

584 Szeptember 6-a végrendeletének kelte. A végrendelet jóváhagyására 1728. október 16-án, Bécsben került sor. Tekintettel a jóváhagyás bécsi keltezési helyére feltételezhetően hosszabb idő telt el a végrendelet jóváhagyása és a végrendelet halála között, így Fabsics halála szeptember második felére, esetleg október legelejére tehető.

585 Konkubinátus miatt javadalmától való megfosztása már 1735 tavaszán felmerült. Május 31-én Padányi Bíró Márton helynök bizonyítottan látta bűnösségét, s főpásztorának írott levelében az őrkanonokot a javadalomra méltatlannak nevezte. Június 14-én a káptalan Acsádinak

üresedés

említve 1736. XII. 6. (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 116.)

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

székesegyházi főesperes → éneklőkanonok;
 őrkanonoksága alatt általános helynök (1738-tól)

említve 1737. I. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 149. [202.])⁵⁸⁶

említve 1740. V. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 47. [372.])

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

székesegyházi főesperes → olvasókanonok

említve 1740. V. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9 no 49. [378.])⁵⁸⁷

említve 1756. X. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 103. [57.])

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

székesegyházi főesperes → †

1756. IX. 30. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 388–389.)

említve 1756. X. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 104. [57–58.])

–1758. IX. 17 és 21 között. † (MNL VeML XII.1.f. no 11. és VÉL III.1.e. fasc. 1. no 5.)⁵⁸⁸

üresedés

említve 1758. IX. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 120. [310–311.])

említve 1758. IX. 30. (VÉL III.1.c. tom. 2. 71.)

Tőrei László (1704–1767)

mesterkanonok → †

említve 1758. X. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 122. [320.])

–1767. I. 6. és I. 12. között † (VÉL III.1.e. fasc. 2 no 1.)⁵⁸⁹

küldött levelében jelezte, hogy az őrkanonokot illető jövedelmet nem kívánják Pápainak kiadni. Július 7-én a püspöki szentszék tárgyalta az ügyet, itt Pápai vitatta a káptalan jogát jövedelme visszatartására. Szeptember 3-án Pápai az általa írt kötelezvényben említette, hogy Acsádi kérésére a káptalan ismét tagjai közé számítja. Sajnos az ügy további fejleményeiről nincs tudomásom. V. 31.: VÉL I.1.39.b. tom. 1. 58–60., VI. 14.: Uo. tom. 1. 62–63., VII. 7.: Uo. tom. 1. 67., IX. 3. Uo. tom. 1. 80–81.

586 Pfeiffer János forráshivatkozás nélkül 1736. december 30-ára teszi őrkanonoki működésének kezdetét, vö. PFEIFFER 1987. 176.

587 Egy április 14-ére keltezhető kiadmány méltóságsorában már őrkanonokként szerepel. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 64. [401–402].

588 Szeptember 14-én kelt végrendeletét e hó 17-én helyezték el a káptalanban, míg 21-én már hagyatéka ügyében intézkedtek. Végrendeletét Padányi Bíró Márton szeptember 23-án hagyta jóvá. Egy a számadáskönyvbe tett feljegyzés szerint, amelyben ki nem osztott részenek sorsáról rendelkeznek, elhunytának időpontjaként 1758. szeptember 25-ét említik, nyilvánvalóan tévesen. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 384. A veszprémi halotti anyakönyvben nem szerepel, vö. VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 98v–99r.

589 Január 6-a végrendeletének kelte, január 12-e a káptalan előtti közzététele.

üresedés

említve 1767. I. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 2. [486.]

Horvát Pál (1723–1780)

székesegyházi főesperes → éneklőkanonok;
 örkanonoksága alatt apostoli protonótárius (1759-től)

1767. I. 15. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 32–33.)

említve 1767. I. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 3. [488.]

–1777. VII. 1. (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10.)

említve 1777. VIII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 116. [850.]

Tejfalusi (Milchdorfer) György (1712–1782)

székesegyházi főesperes → éneklőkanonok

1777. VII. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. [852.]

–1780. V. 20. (PFEIFFER 1987. 214.)

- SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESEK

Bocsárdi Imre (1651–1700 körül)

mesterkanonok → ?

említve 1699 (PFEIFFER 1987. 79.)

említve 1700. II. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 9. [771.]

Nagy Ferenc (1658 körül–1725 körül)

mesterkanonok → olvasókanonok

említve 1701. II. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 42. [817.]

említve 1704 június eleje (MÉSZÁROS 2015. 55. 61. sz. jegyzet)⁵⁹⁰

Újvári Mihály (1674 körül–1714)

(esztergomi egyházmegye) → †

említve 1711. X. 31. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 19. [22.]

említve 1712. III. 10. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 147. [182.]

–1714. IV. 27. előtt † (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 147. [182.])⁵⁹¹

⁵⁹⁰ A hiteleshelyi jegyzőkönyvekben található másolatokban legközelebb 1712-ben mint olvasókanonok jelenik meg. A másolatok ebből az időszakból hiányosan maradtak fenn, 1703-at követően csupán néhány 1707-es, 1708-as és 1710-es bejegyzés található meg a jegyzőkönyvek 4. kötetében. Az 1712-es adat hivatkozását lásd az olvasókanonokoknál. Nagy Ferenc egy keltezetlen kanonoknévsorban 1703-ig szerepel székesegyházi főesperesként, ezt követően viszont 1710-ig a jegyzőkönyvek pusztulására hivatkozva ez a forrás sem közöl adatokat. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

⁵⁹¹ 1712. március 10-e végrendeletének kelte, 1714. április 27-én néhaiként említik végrendeletének a káptalan előtt történt bemutatásakor.

Körmendi Imre (1672 körül–1725)

mesterkanonok → őrkanonok

említve 1712. II. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 34. [42.])⁵⁹²

említve 1718. II. 9. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 112. [258.])

Szabadi János (1680 körül–1742)

mesterkanonok → éneklőkanonok

említve 1718. X. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 155. [328.])

említve 1726. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. [354.])⁵⁹³

Stehenics János (1697–1769)

mesterkanonok → őrkanonok;

székesegyházi főesperessége alatt ildai apát (1729-től)

említve 1726. VII. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1027. [355.])

említve 1729. II. 20. (MOL A 57 tom. 36. 250–251.)

Pápai János (1699–1754 után)

mesterkanonok → őrkanonok

említve 1729. VIII. 9. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 124. [626.])

említve 1732. X. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 133. [648.])

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

mesterkanonok → éneklőkanonok; székesegyházi főesperessége alatt felsőörsi prépost (1729-től), általános helynök (1734-től)

1733. XII. 13. (beiktatása)– (VÉL I.1.43. fasc. 35. no 7., idézi PEHM 1934. 79.)

említve 1735. XII. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.])

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

mesterkanonok → őrkanonok

említve 1736. I. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 72. [107.])

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

mesterkanonok → őrkanonok

említve 1737. I. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 149. [201–202.])⁵⁹⁴

említve 1740. V. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 47. [372.])

592 Egy keltezetlen kanonoknévsorban már 1710-ben Körmendi szerepel székesegyházi főesperesként, azonban ez a névsor nem tud Újvári javadalmáról. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

593 A dátum javított, így feloldása is bizonytalan, kelt *Sabbato proximo ante Dominicam III Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis*, ahol a III-am javított.

594 A méltóságsor szövegében eredetileg a „... *Michaele Pöstyényi custode, officio cathedralat[us] vacan[te], Francisco Xaverio Szentimrei ~~Cano~~ & altero Francisco ~~Xa~~Hőgyészicanonicis...*” szerepelt. Az eredetiben is meglévő javításokat azonos tintával végezték. Más tintával húzták ki a szövegből az „*officio cathedralat[us] vacan[te]*” részt, s ugyanezzel a tintával szűrték be Szentimrei

Hőgyészi Ferenc (1699 körül–1743)

mesterkanonok → †

említve 1740. V. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 49. [378.]

említve 1742. XI. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 24. [106–107.])⁵⁹⁵**üresedés**

említve 1743. I. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 3. [66–67.]

említve 1743. I. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 7. [73.]

Kis István (1697 körül–1755)

mesterkanonok → †

említve 1743. II. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 8. [75.])⁵⁹⁶–1755. III. 10. † (VÉL I.1.10. fasc. 1. no 78.)⁵⁹⁷**[Lenti István** (1697 körül–1760)

mesterkanonok; kanonoksága alatt általános helynök (1747-től)

1747. XI. 22. (kinevezése) (VÉL I.1.39.b. tom. 3. 275–276.)⁵⁹⁸**üresedés**

említve 1755. III. 14. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 464. [806.]

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

mesterkanonok → örkanonok

1755. III. 12. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 171.)

említve 1756. X. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 103. [57.]

-
- neve után a „*Cathedrale*” kitélt. Mindebből arra következtettek, hogy nem régen kerülhetett sor Szentimrei székesegyházi főesperesi stallumra történő kinevezésére. Pfeiffer János egyébként forrásmegjelölés nélkül 1739-re teszi főesperességének kezdetét, vö. PFEIFFER 1987. 209.
- 595 A káptalan egy 1743. január 13-án kelt kiadmányának méltóságsorában még a „*praesentibus ut supra*” kitétel szerepel, utalva talán arra, hogy ekkor Hőgyészi még főesperes volt. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 2. [64–65]. Halálának dátumát Pfeiffer János egyébként forrásmegjelölés nélkül 1743-ra teszi, vö. PFEIFFER 1987. 122. 1742. december 5-én tartott káptalani *divisio* során azonban már nem kapott részt, hanem a következő bejegyzést olvashatjuk a számadáskönyvben: „*Pro R[everen]d[issi]mo D[omi]no Cathedrale sicut immediate p[rae]cedenti obvenerunt [fl] 270 [d] 81 ½*” VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 230. Ez az adat mindenesetre figyelmeztet a visszautalások esetleges pontatlanságaira. A veszprémi anyakönyvben nem szerepel, vö. VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 5. 82v–87v.
- 596 A főesperességéről szóló február eleji adatoknak ellentmondani látszik egy 1743. január 21–22-én lezajlott iktatás tizenhatodán kelt kiadmány, amelynek méltóságsorában a székesegyházi főesperesi stallum üresedéséről olvashatunk. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 49. [161].
- 597 Lenti István e napon kelt levelében a következőket írja: „... *a’ mint is Isten engedelmebül holnap minden bizonynal szegén mai napon regvel kilenczre egy fertal órakor boldogult Kiss Urnak temetése után megh indulok Posonb[a].*” Eszerint a temetését másnapra tervezték, erre utalhat a veszprémi anyakönyv bejegyzése március 11-éről. VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 94v.
- 598 Lenti István helynök székesegyházi főesperesi kinevezése nem realizálódott.

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

mesterkanonok → †

1756. IX. 30. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 389–391.)

említve 1756. X. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 104. [57–58.])

–1758. VI. 3. † (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 122. [316.],

VÉL III.1.c. tom. 2. 61. és VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 4. 99r.)

üresedés

említve 1758. VI. 8. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 70. [262.])

említve 1758. VII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 90. [280.])

Kis Pál (1720 körül–1797)

mesterkanonok → nagyprépost

1758. VII. 5. (kinevezése)– (SzPL no 5067. tom. 2. 158.)

említve 1758. VII. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 91. [281.])

említve 1760. V. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 65. [580.])

üresedés

említve 1760. V. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 66. [581.])

említve 1760. V. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 70. [584.])

Horvát Pál (1723–1780)

mesterkanonok → őrkanonok;

székesegyházi főesperessége alatt apostoli protonótárius (1759-től)

1760. V. 23.– (PFEIFFER 1987. 119.)

említve 1760. VI. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 72. [586.])

említve 1767. I. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 2. [486.])

Tejfalusi (Milchdorfer) György (1712–1782)

hántai prépost → őrkanonok

1767. I. 17. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 33.)

említve 1767. I. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 3. [488.])

említve 1777. VIII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 116. [850.])

Gicei István (1723 körül–1783)

mesterkanonok → őrkanonok;

székesegyházi főesperessége alatt borhi apát

1777. VII. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. [852.])

–1782. VI. 26. (PFEIFFER 1987. 104.)

• (MESTER)KANONOKOK

Nagy Ferenc (1658 körül–1725 körül)

páli plébános (győri egyházmegye) → székesegyházi főesperes

1700– (PFEIFFER 1987. 161.)

–1701 (PFEIFFER 1987. 161.)

Ságodi István⁵⁹⁹ (1659 körül–1700-as évek eleje)

keszthelyi plébános → †

említve 1701. I. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 40. [812.]

említve 1706. XI. 25. (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 1. 17.)⁶⁰⁰

Körmendi Imre (1672 körül–1725)

tapolcai plébános → székesegyházi főesperes

említve 1710. V. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 24. [937.]⁶⁰¹

említve 1711. V. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 22. [30.]

Szabadi János (1680 körül–1742)

kapuvári plébános (győri egyházmegye) → székesegyházi főesperes

említve 1712. III. 20. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 40. [48.]⁶⁰²

említve 1715. VIII. 20. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 201. [289.]

Nagy István (1671–1724 körül)

keszthelyi plébános → †; bélakúti apát (1717-től)

említve 1714. XI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 161. [209.]

említve 1722. X. 21. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 607. [954–955.]

–1724 év vége, 1725 év eleje † (PFEIFFER 1987. 164.)⁶⁰³

599 1702. március 15-én, december 15-én és 1703. június 21-én somogyi főesperesként említik. 1702. III. 15.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 86. [869.], 1702. XII. 15.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 99. [894.], 1703. VI. 21.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 111. [914].

600 Pfeiffer János szerint az 1700-as évek elején halt meg pestisben, vö. PFEIFFER 1987. 187. Az utolsó jegyzőkönyvi említése külső hiteleshelyi munka során 1703. június 21-én történt, lásd MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 4. no 111. [914].

601 Pfeiffer János szerint Körmendi csak 1710-től kanonok, ugyanakkor tapolcai plébánosságán kívül nem tud másutt végzett lelképásztori működéséről. A tapolcai plébánián azonban már 1706-tól kezdődően utódát Fabsics Mihályt említi. Forráshivatkozás csak ez utóbbinál található. Elképzelhetőnek tartom, hogy Körmendi már 1706 óta tagja volt a székeskáptalannak, csak forrásemlítés nem maradt fenn róla. Vö. PFEIFFER 1987. 96–97. (Fabsics) és 145–146. (Körmendi).

602 Egy keltezetlen kanonoknévsorban már 1711-ben kanonokként szerepel. VÉL I.1.7. fasc. 2. no 36.

603 1725-ben Esterházy Imre veszprémi püspök Nagy István néhai veszprémi kanonok végrendelete alapján 300 forintot adott át a veszprémi ferences rendház építésére. MFL VII. 6. Prot. Conv. Veszp. [6v.]

Fabsics Mihály⁶⁰⁴ (1676 körül–1728)

keszthelyi plébános → örkanonok

említve 1720. XI. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 6. no 340. [614.])

említve 1726. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. [354.])⁶⁰⁵

Stehenics János (1697–1769)

szanyi plébános (győri egyházmegye) → székesegyházi főesperes

említve 1726. VI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1022. [350.])

említve 1726. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1026. [354.])⁶⁰⁶

Pápai János⁶⁰⁷ (1699–1754 után)

1724-ben szentelték → székesegyházi főesperes

említve 1726. VI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1022. [350.])

említve 1729. I. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. [618.])

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

bicskei plébános → székesegyházi főesperes;

kanonoksága alatt felsőörsi prépost (1729-től)

említve 1728. XI. 15. (PEHM 1934. 64.)

említve 1729. I. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. [618.])

említve 1732. X. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 133. [648.])

–1733. XII. 13. (VÉL I.1.43. fasc. 35. no 7., idézi PEHM 1934. 79.)

Pöstyéni Mihály⁶⁰⁸ (1691–1755)

váli esperesplébános → székesegyházi főesperes

1733. XII. 10.– (PFEIFFER 1987. 176.)

említve 1734. IV. 27. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 153. [703.])

említve 1735. XII. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.])

604 A veszprémi ferences rendház alapkövének szentelésekör közlelbbi meghatározás nélkül főesperesként említik. 1722. VI. 8.: MFL VII. 6. Prot. Conv. Veszp. 58.

605 A dátum javított, így feloldása is bizonytalan, kelt *Sabbato proximo ante Dominicam III Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis*, ahol a III-am javított.

606 A dátum javított, így feloldása is bizonytalan, lásd az előző jegyzetben írottakat.

607 1726. július 1-je és 1729. január 27-e között zalai főesperesként említik a méltóságsorok. 1726. VII. 1.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 1027. [355.]; 1729. I. 27.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 121. [618].

608 Budai főesperesként említik 1734 májusában. SzPL no 5068. 3.; Ezt követően 1735. február 2-án méltóságsorban kerül elő tisztsége, majd erre a méltóságsorra utalnak vissza az év folyamán, utoljára 1735. december 6-án. 1735. II. 2.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 1. [2.]; XII. 6.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 57. [85.]

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

nagyvázsonyi esperesplébános → székesegyházi főesperes

említve 1736. I. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. no 72. [107.])⁶⁰⁹

említve 1736. VI. 8. (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv tom. 2. 152.)

Hőgyészi Ferenc (1699–1743)

vámoscsaládi plébános (győri egyházmegye) → székesegyházi főesperes

említve 1737. I. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 8. no 149. [201–202.])⁶¹⁰

említve 1740. V. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 47. [372.])

üresedés

említve 1740. V. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. no 49. [378.])⁶¹¹

említve 1740. V. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. no 62. [400.])

Dubnicai István (1674 körül–1766)

aulista → éneklőkanonok; hántai prépost (1737-től)

említve 1740. VI. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 65. [403.])

említve 1742. VI. 15. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 67. [563.])

Kis István (1697 körül–1755)

igali esperesplébános → székesegyházi főesperes

említve 1742. VI. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 10. no 75. [606.])

említve 1743. I. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 5. [70.])⁶¹²

Lenti István (1697 körül–1760)

zalaszentgróti esperesplébános → olvasókanonok; kanonoksága alatt általános helynök (1747-től)

említve 1743. II. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 8. [75.])

[1747. XI. 22. (székesegyházi főesperesi kinevezése) (VÉL I.1.39.b. tom. 3. 275–276.)]

–1755. I. 12. (olvasókanonoki kinevezése) (VÉL I.1.39.b. tom. 9. 414.)

609 A nagyvázsonyi anyakönyvben 1735. december 24-én szerepel utoljára, vö. VÉL VI.93. Keresztelési anyakönyv tom. 1. 19. Tekintettel a karácsonyi időre Szentimrei távozása legvalószínűbben 1736 január legelején történhetett meg. 1735 novemberének végén a főpásztor magához hívta Szentimreit Pápára. Vélhetően ekkor már a kinevezéséről tárgyaltak. 1735. XI. 17-ei és 23-ai bejegyzések: VÉL I.1.38.B. tom. 1. 88.

610 Potyondi László 1735. november 30-án történt halálát december 1-jén kelt levélben adták hírül a főpásztornak. Ekkor került szóba a káptalanban Hőgyészi Ferenc (vámos)családi plébános kanonokságának lehetősége. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 92. A január 12-én kelt bejegyzésben foglalt javítások azt valószínűsítik, hogy Hőgyészi nemrég kerülhetett Szentimrei helyére a mesterkanonoki stallumba, lásd a 594. jegyzetben írottakat!

611 Egy április 14-ére keltezhető kiadmány is üresedésben lévőnek mondja a (mester)kanonoki stallumot. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 9. no 64. [401–402].

612 A káptalan egy 1743. január 25-én kelt kiadmányának méltóságsorában még a „*præsentibus ut supra*” kitétel szerepel, így gondolhatunk arra, hogy Kis István ekkor még a mesterkanonoki javadalmat élvezte. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 7. [73].

üresedés

említve 1755. I. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 453. [775.]

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

zalaegerszegi esperesplébános, tiszteletbeli kanonok → székesegyházi főesperes

1755. I. 18. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 9. 414.)

–1755. III. 12. (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 171.)

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

tapolcai esperesplébános, tiszteletbeli kanonok → székesegyházi főesperes

1755. III. 12.– (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 172–174.)

említve 1756. X. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 103. [57.]

Kis Pál (1720 körül–1797)⁶¹³

zalaegerszegi esperesplébános → székesegyházi főesperes

1756. IX. 27. (kinevezése)/X. 5. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 401–403. /uo. tom 17. 35–36.; VÉL III.1.c. tom. 2. 3. [1757. I. 3-ai káptalani ülés jegyzőkönyve])

említve 1758. VII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 90. [280.]

Tőrei László (1704–1767)

keszthelyi esperesplébános → őrkanonok

1758. VII. 7. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 17. 164–165.)⁶¹⁴

említve 1758. VII. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 91. [281.]

említve 1758. IX. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 120. (310–311)

üresedés⁶¹⁵

említve 1758. X. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 122. [320.]

említve 1758. X. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 135. [336.]

Horvát Pál (1723–1780)

bicskei esperesplébános → székesegyházi főesperes;

mesterkanonoksága alatt apostoli protonótárius (1759-től)

1758. XI. 9. (kinevezése)/XI. 23. (beiktatása)– (SzPL.no 5067. tom. 2. 472. /SzárPL Prot. 72.)

említve 1758. XII. 28. (VÉL III.1.c. tom. 2. 75.)

említve 1760. V. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 70. [584.]

⁶¹³ Oldalkanonokként említik 1757. XII. 27.: VÉL I.1.11. fasc. 1. no 19.

⁶¹⁴ Egy feljegyzés szerint Kis Pál székesegyházi főesperesi kinevezésével egy időben, július 5-én adta ki a főpásztor Tőrei kanonoki kinevezését is. SzPL no 5067. tom. 2. 158.

⁶¹⁵ Nem említik az üresedés tényét, de mesterkanonokot sem neveznek meg.

Séllyei Nagy Ignác (1733–1789)⁶¹⁶

aulista, tiszteletbeli kanonok → éneklőkanonok; kanonoksága alatt apostoli protonótárius (1760-tól)

említve 1760. VI. 1. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 72. [586.])

említve 1763. IV. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 58. [453.])

Grubánovics Zsigmond (1720 körül–1801)

zalaegerszegi esperesplébános, tiszteletbeli kanonok → éneklőkanonok; kanonoksága alatt apostoli protonótárius (1763-tól)

1763. III. 15. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 2.)

említve 1763. IV. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 59. [455.])

–1777. III. 17. (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 2–3.)

Gicei István (1723 körül–1783)

hántai prépost → székesegyházi főesperes

1777. III. 17.– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 2–3.)

–1777. VII. 1. (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 116. [850.])

Csapodi Lajos (1729–1801)

hántai prépost → zalai főesperes

1777. VII. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. 852.)

–1777. X. 25. (PFEIFFER 1987. 84.)

• **HÁNTAI PRÉPOSTOK (1767–1777)**

Tejfalusi (Milchdorfer) György (1712 körül–1782)

veszprémi plébános, tiszteletbeli kanonok → székesegyházi főesperes

1767. I. 1. (kinevezése)/I. 2. (beiktatása)– (VÉL III.1.c. tom. 1. 159–160./uo. 160.)⁶¹⁷

említve 1767. I. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 2. [486.])

–1767. I. 17. (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 33.)

Gicei István (1723 körül–1783)

palotai esperes–plébános, tiszteletbeli kanonok → mesterkanonok

1767. I. 17. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 34.)

említve 1767. I. 23. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 3. 488.)

említve 1777. IV. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 58. [770.])

⁶¹⁶ Bíró Márton püspök mellett oldalkanonokként működött Sümegen. Kinevezésére 1761. V. 30-án került sor. VÉL I.1.39.b. tom. 17. 235.

⁶¹⁷ A kinevezése hátoldalára tett feljegyzés szerint január 2-án iktatták be, ugyanitt az is olvasható, hogy a stallumba történő bevezetésére a székesegyházban január 3-án került sor.

Csapodi Lajos (1729–1801)

a nagyszombati egyetem tanára (volt jezsuita, esztergomi egyházmegye) → mesterkanonok

1777. III. 17. (kinevezése) / 1777. IV. 21. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 2–3. / VÉL III.1.c. tom. 2. oldalszám nélkül⁶¹⁸)

–1777. VII. 1. (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 11. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 116. [850.]

Zsolnai Dávid (1742–1810)

szentszéki jegyző (esztergomi egyházmegye) → somogyi főesperes

1777. VII. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 10–11.)

említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. [852.]

–1777. X. 25. (PFEIFFER 1987. 224.)

Divisorok, dékánkanonokok

Újvári Mihály (1674 körül–1714)

székesegyházi főesperes

említve 1711. X. 31. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 19. [22.]

említve 1712. III. 10. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 147. [182.]

Szabadi János (1680 körül–1742)

mesterkanonok

említve 1714. VIII. 25. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 157. [196.]

említve 1715. IX. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 5. no 210. [304.]

Fabsics Mihály (1676 körül–1728)

mesterkanonok

említve 1724. IV. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 920. [235.]

említve 1727. III. 1. (VÉL IV.1.c.2. Urbarium Capituli Wespriemensis 1727. 70.)⁶¹⁹

Stehenics János (1697–1769)

őrkanonok

említve 1730 (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. címlap)⁶²⁰

618 A 182. és 183. oldalak között oldalszámozás nélküli részben, vö. a 581. jegyzetben írottakkal. Ugyanezen a napon történő említése megtalálható MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 59. [772.]

619 Az 1727. évi urbárium felvételét megelőzően, március 1-jétől kezdődően került sor a káptalani birtokok összeírására, sajnos azt nem tudjuk, hogy az összeírás elkészítése meddig tartott. Az urbárium április 17-ére van keltezve, tehát az összeírásnak addigra be kellett fejeződnie. Az urbárium kiadása KÁLMÁN–MIHALIK–ZARNÓCZKI 2012.

620 A számadáskönyv címe *Liber æconomix V[enerabilis] Cap[itu]li cathedralis Wespriem[ensis] comparatus per Joannem Stehenics eiusdem V[enerabilis] Cap[itu]li Decanum anno 1730.*

Padányi Bíró Márton (1696–1762)

székesegyházi főesperes

1734. IV. 24. (választása)– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 32.)

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

mesterkanonok, székesegyházi főesperes

említve 1735 (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 107.)⁶²¹–1738. VII. 15. körül (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 138.)⁶²²**Hőgyészi Ferenc (1699–1743)**

székesegyházi főesperes

1738. VIII. 24. körül– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 132.)

említve 1739. XI. 16. (VÉL III.1.c. tom. 1. 35.)

–1740. VII. 21. (számadásának elfogadása) (VÉL III.1.c. tom. 1. 48.)

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

örkanonok

1740. VI. 8. (választása) / VII. 22. (feladat átvétele)– (VÉL III.1.c. tom. 1. 45. / VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 163.)

–1743. VI. 30. (számadásának elfogadása) (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 240.)⁶²³**Lenti István (1697 körül–1760)**

mesterkanonok

1743. VI. 30. (számadások vezetésének kezdete)– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 240.)

–1747. VI. 5. után (számadások vezetésének vége) (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 257.)⁶²⁴

621 Egy bejegyzés alapján (*Anno 1735 Találtatott az Fokszabadi gulyán minden Urnak alol specifikált szamu marhája*) valószínűsíthető Pöstyéni divisoratusa. A felsorolásban sorban – sajnos név nélkül – következnek: a nagyprépost, a *lector*, a *cantor*, a *custos*, a *cathedralis* kanonok, végül a *divisor*. Ekkor Pöstyéni töltötte be a hatodik kanonoki stallumot. A következő, 1736-os évhez tartozó hasonló összesítésében a tisztségviselőket már Szentimrei követi mesterkanonokként, divisorra nincs utalás. Ez utóbbit lásd VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 108.

622 1738 július–augusztusában megváltozott a számadáskönyv írása. Az új írásképpel az első bejegyzés augusztus 24-én kelt, míg a korábbi írásképpel július 15-én jegyzetek be utoljára. Csak az írásképmegváltozásából talán nem szerencsés következtetni a divisor megváltozására. Egy 1738 novemberében kelt bejegyzés szerint „*Tavali notariusnak Pöstenyi úr a Dupla Bor araban adott fl 8*”. Ebből arra következtethetünk, hogy egy korábbi kifizetés került feljegyzésre, amit Pöstyéni még divisoroként eszközölt, ugyanakkor a bejegyzéseket már biztosan nem ő készítette. Az írás változatlan marad 1740 júliusáig, amikor Szentimrei Szabó Ferenc újonnan megválasztott divisor meg is nevezi elődjét, Hőgyészi Ferencet. Ez alapján Hőgyészi divisoratusának kezdetét (és Pöstyéniének végét) 1738 augusztusára teszem. VIII. 24.: VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 132., VII. 15.: uo. tom. 2. 138., Pöstyéni említése: uo. tom. 2. 140., 1740. VII. uo. tom. 2. 163.

623 Az eredeti forrásban „*1743 die 31 Junii*” szerepel, de a szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy itt június 30-át kell érteni.

624 1747. június–júliusában ismételtén váltás történt a számadáskönyv vezetésében. Feltéte-

Kis István (1697 körül–1755)

mesterkanonok⁶²⁵

1747. VI. 8. (a káptalani pénztár átvétele és a számadások vezetésének kezdete)–
(VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 258.)

–1748. XII. (számadások vezetésének vége) (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 280.)

Dubnicai István (1674 körül–1766)

éneklőkanonok⁶²⁶

1749. I. 1. (számadások vezetésének kezdete)– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 280.)

–1751. XII. 31. (számadások vezetésének vége) (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 298.)

üresedés⁶²⁷

1752. I. 1. (számadások vezetésének kezdete)– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 299. és 334.)

említve 1755. IV. 29. (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 342.)

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

mesterkanonok, székesegyházi főesperes

1755. IV. 23. (választása)– (VÉL III.1.c. tom. 1. 257.)⁶²⁸

említve 1756. IV. 9. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 42. [1044.]

–1758. IV. 23. (lemondása) (VÉL III.1.c. tom. 2. 54.)

említve 1758. V. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 58. [254.]⁶²⁹

lehető, hogy Lenti, akit időközben helynöknek nevezett ki főpásztora, eddig töltötte be a divisori tisztséget. A váltásra lásd VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 257. és 258., illetve uo. tom. 2. 273. (előbbi a bevételeket, utóbbi a kiadásokat tartalmazza).

⁶²⁵ Lenti utóda nincs említve a szövegben, azonban kizárásos alapon nagy valószínűséggel Kis Istvánra gondolhatunk. A nagyprépostot és az éneklőkanonokat az érintett időszakban többször említi a számadás (pl. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 273.), Lenti István nyilvánvalóan nem jön számításba, Szentimrei Szabó Ferenc írásképe pedig markánsan különbözik a bejegyzőétől. Pöstyéni Mihály jöhetne még szóba, azonban mind vélelmezhető írásképe, mind kora és káptalanban betöltött javadalma miatt valószínűbb a káptalanba csak 1742-ben bekerült Kis István divisorátusa.

⁶²⁶ Dubnicai neve sem szerepel a számadáskönyvben, azonban egyértelműen azonosítható, mivel divizorként név szerint teljesített kifizetést a nagyprépost részére (pl. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 281.), Pöstyéni Mihály és Kis István részére (uo. tom. 2. 283.), Lenti István részére (pl. uo. tom. 2. 290.) és Szentimrei Szabó Ferenc részére is (uo. tom. 2. 297). 1751 Kisasszony havának második napján divizorként említik egy tanúkihallgatási jegyzőkönyvben. A jegyzőkönyv kelte 1751. XII. 8. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 33.

⁶²⁷ A divisoratus több mint három évig volt betöltetlen. Ez alatt az időszak alatt Varasdi Imre, a káptalani birtokok tisztartója látta el a divisor feladatát, s kapta meg felmentését 1754 év végén három évre visszatekintő számadásairól. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 334.

⁶²⁸ Itt olvasható Kozorics dékáni esküjének szövege is. A számadáskönyvben megválasztásának időpontjaként 1755. április 24-e olvasható. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 338. és 343.

⁶²⁹ A számadáskönyvben Kozorics divisoratusa alatt az utolsó bevétel és kiadás 1758. május 3-án kelt. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 386. és 396.

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

örkanonok

1758. IV. 23. (választása)– (VÉL III.1.c. tom. 2. 55.)

említve 1758. V. 12. (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 397.)⁶³⁰említve 1758. VIII. 20. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 111. [304.])⁶³¹**Dravec József (1697–1779)**

olvasókanonok

említve 1758. VIII. 26. (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 387.)

–1759. V. 5. (lemondása) (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 411.)

említve 1759. V. 6. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 77. [438.]

Tőrei László (1704–1767)

örkanonok

1759. V. 5. (választása)– (VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 411.)⁶³²említve 1761. VI. 29. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 245. [165.]⁶³³**Séllyei Nagy Ignác (1733–1789)**

mesterkanonok, éneklőkanonok

1761. V. 9. (választása)– (VÉL III.1.c. tom. 2. 110.)

említve 1761. VI. 4. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 246. [167.]

említve 1763. XI. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 114. [517.]

Grubánovics Zsigmond (1720 körül–1801)

mesterkanonok

1763. VI. 1. (választása)– (VÉL III.1.c. tom. 2. 137.)⁶³⁴

említve 1763. XI. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 115. [519.]

említve 1769. V. 20. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 99. [1029.]

630 A Sárkány Gábor nevéhez köthető első kifizetés május 10-én történt, ekkor azonban a számadáskönyv bejegyzése név szerint kiemeli Sárkányt, majd ezt követően hozza csak a tisztségviselő-váltásról szóló bejegyzést. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 396–397.

631 A tisztségről lemondott, feltehetően betegsége miatt.

632 Választása napján már történt a neve alatt kifizetés. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 422.

633 A számadáskönyvben június 20-án kelt az utolsó, nevéhez köthető bejegyzés, ezt követően, június 23-án már utóda, Séllyei Nagy Ignác divisor eszközölt kiadást. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 482–483.

634 A számadáskönyvben június 12-én szerepel először divisoroként, Séllyei Nagy Ignác pedig június 2-án eszközöl utóljára kiadást. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 569.

Tejfalusi (Milchdorfer) György (1712–1782)

székesegyházi főesperes

említve 1769. V. 12. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 100. [1032.])⁶³⁵

említve 1772. I. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 14. [313.])⁶³⁶

Horvát Pál (1723–1780)

őrkanonok, éneklőkanonok

említve 1772. I. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 15. [315.])

említve 1778. III. 5. (VÉL IV.1.c.1. tom. 3. oldalszámozás nélkül, időrendben)

Tiszteletbeli kanonokok 1749–1777

Dravec József (1697–1779)⁶³⁷

váli, majd 1755-től veszprémi esperesplébános → olvasókanonok

1749. V. 21. (kinevezése) / 1749. VII. 1. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 4. 458.)

említve 1758. V. 16. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 60. [256.]

–1758. V. 17. (PFEIFFER 1987. 91.)

Szopkocics János (1711 körül–1769)⁶³⁸

marcali, majd 1763-tól zalaegerszegi esperesplébános → †

1749. V. 21. (kinevezése) / 1749. VII. 1. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 4. 458–460.)

említve 1769. I. 8. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 4. [895.]

–1769. II. 14. előtt † (VÉL I.1.6. fasc. 1. no 141.)

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok

1749. VI. 26. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 4. 460.)

–1755. I. 18. előtt (VÉL I.1.39.b. tom. 9. 414.)

635 A káptalani pénztárat a számadáskönyv bejegyzése szerint május 22-én vette át elődjétől. VÉL IV.1.c.1. tom. 2. 658.

636 A számadáskönyv tanúsága szerint a tisztség átadására január 16-án került sor. Ezen a napon ugyanis mindkét divisor tett bejegyzést a kötetbe. VÉL IV.1.c.1. tom. 3. oldalszámozás nélkül, időrendben.

637 A hiteleshelyi kiadmányok méltóságsorában Dravec József következetesen budai kerületi esperesként szerepel, vö. pl. 1749. augusztus 15. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [680], majd veszprémi plébánossága alatt, amikor a fehérvári főesperesi címet is viselte, a méltóság-sorokban ezt tüntették fel. Kinevezése 1755. XII. 11.: VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31.

638 Szopkocics János 1749 és 1759 között a kiadmányok méltóságsorában segesdi főesperesként van feltüntetve, 1759-től pedig segesdi kerületi esperesként. Főesperesként: 1749. augusztus 15. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 14. no 94. [680.], 1759. január 2. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 2. [351–352.], esperesként: 1759. február 13. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 36. [402].

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

tapolcai esperesplébános → mesterkanonok

1749. VI. 26. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 4. 460.)

–1755. III. 12. (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 172–174.)

Borsati Péter (1705–1758)

mezőkomáromi esperesplébános → †

1755. III. 15.– (PFEIFFER 1987. 309.)

említve 1756. III. 28. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 37. [1037.])

–1758. XII. 10. † (PFEIFFER 1987. 309.)⁶³⁹

Horvát János (1715 körül–1760)

tapolcai esperesplébános → †

1755. V. 3.– (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 182.)

említve 1756. III. 28. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 15. no 37. [1037.])

említve 1759. XII. 31. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 180. [517.])

–1760 I. 5. előtt † (VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 11. 29r.)

Schönflug Ferenc (1720 körül–1766 után)

püspöki ceremoniárius, zsámbéki esperesplébános, kovácsi plébános → eltávozott az egyházmegyéből; tiszteletbeli kanonoksága alatt apostoli protonotárius (1756-tól)

említve 1756. IV. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 52. [6.])

említve 1766. XII. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 117. [479.])⁶⁴⁰

Kis Pál (1720 körül–1797)

zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok

említve 1756. IV. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 52. [6.])

említve 1756. X. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 103. [57.])

Grubánovics Zsigmond (1720 körül–1801)

zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok

említve 1758. IV. 20. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 48. [245.])⁶⁴¹

említve 1763. IV. 17. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 58. [453.])

⁶³⁹ Egy e napra keltezett hiteleshelyi kiadmány méltóságsorában már nem szerepel. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 146. [347–348.]; December 5-én még visszautaltak a korábbi méltóságsorra, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 137. [338].

⁶⁴⁰ 1767. január 16-án már nem szerepel a tiszteletbeli kanonok között a méltóságsorban, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 2. [486].

⁶⁴¹ 1756. február 21-én egy Bedő Gergely ügyében elvégzett tanúkihallgatási jegyzőkönyvön még csak zalaegerszegi esperesplébánosként szerepel az aláírása. Mivel ebben a forrástípusban általában kitétték a (tiszteletbeli) kanonoki címet, ezért feltehetően ekkor még nem volt az. VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 8. 5v.

Sélyei Nagy Ignác (1733–1789)

püspöki ceremoniárius → mesterkanonok

1759. VI. 31.– (PFEIFFER 1987. 163.)

említve 1759. IX. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 150. [491.])⁶⁴²

említve 1760. V. 30. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 70. [584.]

–1760. VI. 1. (PFEIFFER 1987. 163.)

Tejfalusi (Milchdorfer) György (1712 körül–1782)

veszprémi plébános, a Szent Anna Szeminárium prefektusa⁶⁴³ → hántai prépost

1759. VIII. 17.– (VÉL I.1.39.b. tom. 18. 327.)

említve 1759. IX. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 150. [491.])⁶⁴⁴

említve 1766. XII. 22. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 117. [479.]

–1767. I. 1. (VÉL III.1.c. tom. 1. 159–160.)

Berencsi János (1710 körül–1770)

kiskomáromi esperesplébános → †

említve 1760. IV. 19. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 48. [568.]

–1770. XII. 11 / XII. 13. † (PFEIFFER 1987. 281. / DRAVECZ 1764–[1771] 136.)

Gicei István (1723 körül–1783)

várpalotai esperesplébános → hántai prépost

1760. VII. 6.– (PFEIFFER 1987. 104.)

említve 1760. VII. 31. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 97. [618.]

–1767. I. 17. (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 34.)

Balassa István (1717–1784)

veszprémi plébános, a Szent Anna Szeminárium prefektusa → székesfehérvári kanonok

1767. I. 18. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 34–35.)

említve 1767. II. 5. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 6. [491.])⁶⁴⁵

említve 1777. VIII. 24. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 117. [852.])⁶⁴⁶

–1777. III. 30. (VÉL I.1.39.b. tom. 19. 404.)

642 1759. szeptember 21-én kelt kiadmányban még visszautaltak a korábbi állapotra, amikor Nagy Ignác még nem volt tiszteletbeli kanonok, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 149. [490].

643 A méltóságsorokban mint a Szent Anna Szeminárium prefektusa szerepel, ahogy utódai is.

644 1759. szeptember 21-én kelt kiadmányban még visszautaltak a korábbi állapotra, amikor Tejfalusi (Milchdorfer) György még nem volt tiszteletbeli kanonok, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 16. no 149. [490].

645 Február 2-án még visszautalnak az előző méltóságsorra, amelyben Balassa még nem szerepelt, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 5. [490].

646 Ez év szeptember 8-án már hiányzik a méltóságsorból, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 20. no 134. [875].

Mulai János (1738–1778)

püspöki ceremoniárius, majd zalaegerszegi esperesplébános → a szombathelyi egyházmegyéhez került

1769. IV. 18. (kinevezése) / IV. 23. (beiktatása)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 42–43.)
–1778. IV. 5. † (PFEIFFER 1987. 744–745.)

Tomisics János (1704 körül–1778)

érdi esperesplébános → a székesfehérvári egyházmegyéhez került

1770. I. 22. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 44.)
említve 1770. III. 21. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 41. [1203.])⁶⁴⁷
–1778. X. 25. † (PFEIFFER 1987. 1029.)

Györe István (1729–1784)

kaposvári esperesplébános, majd 1772-től kaposvári plébános, majd 1774-től nyugalomban → 1777 novemberétől nincs adat a tiszteletbeli kanonoki címre

1770. XI. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 44.)
említve 1771. III. 2. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 32. [102.])⁶⁴⁸
–1784. I. 5. † (PFEIFFER 1987. 465.)

V.1.4. A kerületi esperesek

Fejér és Pilis megyék (budai / fehérvári főesperesség)

- PILISI, MÁÁS NÉVEN BUDAI ESPERESI KERÜLET (–1777)

Pöstyéni Mihály (1691–1755)

váli esperesplébános → mesterkanonok

említve 1725. V. 14. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 863. [169.])⁶⁴⁹
említve 1732–1733. (VÉL I.1.13. fasc. I. No. 4.)
–1733. XII. 10. (PFEIFFER 1987. 176.)

⁶⁴⁷ Március 14-én kelt hiteleshelyi kiadmányban még nem szerepel, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 40. [1201].

⁶⁴⁸ Nem szerepel a hiteleshelyi kiadmányok méltóságsorában sem 1770. november 4-én, sem december 29-én, s visszautalás formájában még ezekre a méltóságsorokra hivatkoznak 1771. március 1-jén is. 1770. XI. 4.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 113. [40.]; XII. 29.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 133. [59.]; 1771. III. 1.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 31. [101].

⁶⁴⁹ *Districtus Budensis vice-archi-diaconusként* említi. A közölt dátum egy birtokba iktatás dátuma; a kiadmány kelte ennek tizenhatoda, viszont a jegyzőkönyvben áthúzták a vonatkozó részt, lásd MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 7. no 863. [170].

Maszár András (1698–1777)

torbágyi esperesplébános → eltávozott az egyházmegyéből
 említve 1734. VI. (SzPL no 117A/vvv.)
 említve 1734. XII. 20. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 14.)
 –1736. XII. 13. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 287–288.)⁶⁵⁰

Schillinger Jakab (eml. 1720 és 1764 között)

zsámbéki esperesplébános → eltávozott az egyházmegyéből
 1737. I. 22.– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 151.)
 említve 1739. IV. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 211.)

Márkus Mihály (1700–1758)

bicskei, majd 1743-tól zsámbéki esperesplébános → †
 említve 1740. VII. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 216.)
 említve 1757. II. 26. (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 599–601.)⁶⁵¹
 –1758. VIII. 24. † (JELLI 1996. 230.)⁶⁵²

Schönflug Ferenc (1720–eml. 1766)

zsámbéki esperesplébános → kovácsi plébános;
 esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1756-tól)
 1758. IX. 5.– (SzPL no 5067. tom. 2. 428–430.)
 említve 1758. IX. 14. után (VÉL I.1.2. tom. 1. 246v.)
 említve 1758. IX. 24. (VÉL I.1.6. fasc. 3. no 146.)
 –1762-1763 körül (DRAVECZ 1764–[1771] 30.)⁶⁵³

Tomisics János (1723–1778)

érdei esperesplébános → székesfehérvári egyházmegyéhez került;
 esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1770-től)
 1763. I. 17.– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 6–7.)
 –1778. X. 25. † (PFEIFFER 1987. 1029.)

650 Ekkor az esztergomi egyházmegyébe távozott. Az elbocsátó levele megemlíti, hogy tíz éve működött Kistorbágyon plébánosként, s három éve volt kerületi esperes. Ez utóbbi adat egybevág Pfeiffer János adatával Pöstyéni kanonoki kinevezéséről.

651 Felmentését kéri az esperesi feladatok alól.

652 Pfeiffer János augusztus 23-ára teszi a halálát. PFEIFFER 1987. 697. Az anyakönyvi bejegyzés alapján haláláig ellátta az esperesi feladatokat. Idézi JELLI 1996. 236. 11. jegyzet.

653 1763. január 21-én egy hiteleshelyi kiadmány méltóságsorában már csak kovácsi plébánosként említik, január 16-án pedig még visszaautaltak a korábbi méltóságsorra, ahol budai kerületi esperesként szerepelt. I. 21.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 8. [400.], I. 16.: MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 17. no 7. [399]. 1762. júniusában Dravec József helynök és Bíró Márton püspök már az utódjáról tárgyaltak. Levélváltásuk az ügyben VÉL I.1.10. fasc. 2. no 15.

• FEHÉRVÁRI ESPERESI KERÜLET (1737–1777)

Dravec József (1697–1779)

váli esperesplébános → veszprémi esperesplébános;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től)

1737. I. 22.– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 151.)

–1755. VII. eleje (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 12. 343. és SzPL no 5068. 90.)⁶⁵⁴

Gyömörei Ferenc (1712 körül–1754) *surrogatus vicearchidiaconus*⁶⁵⁵

csákvári plébános

1751. IV. 9.– (SzPL no 5068. 51.)

–1751. IX. 14. (SzPL no 5068. 51.)

Horvát Pál (1723–1780)

bicskei esperesplébános → mesterkanonok

1755. XI. 13.– (SzPL no 5068. 90–91.)

–1758. XI. 9. (PFEIFFER 1987. 119.)

Balassa István (1717–1784)

csákvári esperesplébános → veszprémi plébános

1758. XII. 8.⁶⁵⁶– (SzPL no 5068. 129.)

–1767. I. 18. (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 35.)

Grossinger Ignác (1721–1785)

váli esperesplébános → felmentve, majd szuloki plébános

1767. IV. 10. (kinevezése)⁶⁵⁷ (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 36.)

–1769. VII. 5. előtt (VÉL I.1.6. fasc. 1. no 5.)

Bartakovics József (1739–1780)

váli esperesplébános → székesfehérvári kanonok

1769. VII. 1. körül– (SzPL no 5068. 264.)

–1777. III. 30. (VÉL I.1.39.b. tom. 19. 404.)

⁶⁵⁴ Padányi Bíró Márton 1747. január 3-án kinevezte Dravecet a fehérvári kerület esperesének. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 456–459. Ennek az adatnak az értelmezését lásd a III.2. fejezetben. Veszprémbe helyezésének időpontja bizonytalan. A fent idézett júliusi időpontban arról értesülünk, hogy megérkezett Veszprémbe. Kinevezése ennek ellenére csak ez év december 11-én kelt. VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31.

⁶⁵⁵ A helyettes állítására azért volt szükség, mert Dravec esperes Padányi Bíró Márton püspöknél tartózkodott. SzPL no 5068. 51.

⁶⁵⁶ December 17-én hirdették ki a kerületben a kinevezést Balassa saját kezű feljegyzése szerint. SzPL no 5068. 129. Ettől eltérő adatot közöl Kummer György szári plébános, aki szerint december 18-án tartott kerületi koronán történt a decretum felolvasása. SzárPL Prot. 72.

⁶⁵⁷ A fehérvári kerület protocolluma szerint április 13-án lett esperes, ez lehet a kihirdetés dátuma. SzPL no 5068. 244.

- RÁCKEVEI ESPERESI KERÜLET (1756–1777)

Milchdorfer (Tejfalusi) György (1712–1782)

kistorbágyi esperesplébános → veszprémi plébános

1756. I. 14. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 539–541.)

–1758. VIII. 24 után (VÉL I.1.6. fasc. 1. no 24.)⁶⁵⁸

Leitner József (1731–1791)

adonyi esperesplébános → bakónaki plébános

1758. XI. 11.– (SzPL no 5067. tom. 2. 473.)

–1761 (DRAVECZ 1764–[1771] 128.)

Kárvási József (1731–1798)

adonyi esperesplébános → a székesfehérvári egyházmegyéhez került

1761. V. 5. körül– (VÉL I.1.39.b. tom. 18. 520.)⁶⁵⁹

Somogy megye (somogyi főesperesség)

- SOMOGYI ESPERESI KERÜLET (1710-es évek–1734)

Vörös József (eml. 1715 és 1738 között)

kaposvári esperesplébános → a somogyi felső vagy kaposi kerület esperese

1718– (Hoss 1948. 43.)

említve [1724] (VÉL I.1.38. fasc. 1. no 1.)⁶⁶⁰

- SOMOGYI FELSŐ (KAPOSI) ESPERESI KERÜLET (1734–1735)⁶⁶¹

Vörös József (eml. 1715 és 1738 között)

kaposvári esperesplébános → leváltották

megerősítve tisztségében 1734. X. 1. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 7.)⁶⁶²

658 A veszprémi anyakönyvben először egy 1759. január 4-i kereszteleésnél van megemlítve, de ez az adat, mivel a szentségek kiszolgáltatását döntően a káplánok végezték, nem perdöntő. VÉL VI.157. Keresztelési anyakönyv 1748–1774. 169.

659 A napi dátum bizonytalanságát az okozza, hogy nincs meg a kinevezési okmány, csupán Bírónak egy ezen a napon kelt feljegyzése, miszerint az esperesi tisztségről már megszületett a döntés, s értesíti Kárvásit, hogy mihamarabb jelenjék meg előtte Sümegen. 1788-ig volt adonyi plébános, úgy tűnik, 1777-ben ő volt a hivatalban lévő ráckevei esperes. PFEIFFER 1987. 574.

660 Datálatlan összeírás, amely a Somogy megyei plébániákat és plébánosokat tartalmazza.

661 1734. október 1-jétől 1735. márciusáig, a két somogyi kerület újbóli ideiglenesnek szánt egyesítéséig a kerületet somogyi felső vagy kaposi, Péntek György kinevezésében pedig segédsi kerületnek hívták.

662 Vörös József leváltásának pontos időpontja nem ismert, azonban összefüggésben állhat Pulai Ferenc volt somogyi szolgabíró és Csák Mihály özvegyének a IV.1. fejezetben tárgyalt ügyével, s valamikor 1734 év végén vagy a következő év elején kerülhetett rá sor.

Péntek György (1698–1760)

törökkoppányi plébános [az esperességet nem fogadta el]

1735. II. 6. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 22.)
–1735. III. 12. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 35.)

- SOMOGYI ALSÓ (IGALI) ESPERESI KERÜLET (1734–1735)

Kis István (1697 körül –1755)

igali esperesplébános → somogyi kerület esperese

1734. X. 1. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 7.)

- SOMOGYI ESPERESI KERÜLET (IDEIGLENESEN EGYESÍTVE 1735–1745)

Kis István (1697 körül –1755)

igali esperesplébános; mint a somogyi alsó (igali) kerület esperese megbízva egész Somogy megyében az esperesi feladatok ellátásával → mesterkanonok

1735. III. 12.– (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 35.)
–1742. VII. 4. (VÉL I.1.39.b. tom. 3. 275–276.)

Solymosi László (1693 körül–1746)

karádi esperesplébános → a somogyi felső (tóparti vagy karádi) kerület esperese

[*Domanickival közösen az egész somogyi kerületben*]

említve 1743. VII. 8. (VÉL I.1.7. fasc. 5. no 38.)⁶⁶³
említve 1744. VI. 16. (MOL P 623 fasc. 224. no 2.)

Domanicki János (1692–1751)

szili esperesplébános → a somogyi alsó (kaposi) kerület esperese

[*Solymosival közösen az egész somogyi kerületben*]

említve 1742. VIII. 20–21. (VÉL I.1.2. tom. 1. 5r–6v.)

⁶⁶³ Az adatot fenntartó egyházlátogatás 1743. július 8-án kezdődött, a jegyzőkönyvét azonban csak 1744. október 8-án írták alá az esperesek. Az egy éves csúszás oka az volt, hogy 1743 októberében az egyházlátogatások folytatását félbeszakították, s csak a következő év márciusában kezdték újra. VÉL I.1.7. fasc. 5. no 38. címlap (oldalszámolás nélkül) és 89. Petrák Mihály Acsádi életrajzában még az 1. csomóban említette ezt a forrást, feltehetően akkor került át az 5. csomóba, amikor az 1970-es években Szöllősi Mihály átrendezte és segédletekkel látta el a sorozatot. Vö. PETRÁK 1949. 85.

- SOMOGYI FELSŐ (TÓPARTI VAGY KARÁDI) ESPERESI KERÜLET (1745–1746)⁶⁶⁴

Solymosi László (1693 körül–1746)

karádi esperesplébános → †
említve 1745. XI. 3. (VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 1.)
–1746. XI. 6. † (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 363–364.)

- SOMOGYI ALSÓ (KAPOSI) ESPERESI KERÜLET (1745–1746)

Domanicki János (1692–1751)

szili esperesplébános → a kaposvári kerület esperese
1745. IX. 20. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 15–17.)⁶⁶⁵

- KAPOSVÁRI ESPERESI KERÜLET (1747–1777)

Domanicki János (1692–1751)

szili esperesplébános; somogyi alsó (kaposi) kerület → †
–1751. VI. 9. † (PFEIFFER 1987. 364.)

Horvát János (1710 körül–1759)

karádi esperesplébános → †
1751. I. 8. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 6. 462.)⁶⁶⁶
–1759. VII. 9. † (VÉL I.1.6. fasc. 5. no 4.)

Péntek Ádám (1710 körül–1768)

igali esperesplébános → leváltották / lemondott
1759. XI. 10. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 18. 376.)⁶⁶⁷
–1763⁶⁶⁸

664 Az esperesi kerület nevét két forrás említi, jellemző, hogy különbözőképpen. 1745. november 3-án a kaposi kerület jegyzőkönyvében olvashatjuk: „*Ladislaus Solmosij parochus Karadien[is] Superioris districtus cis-lacum istius i[n]cliti co[m]i[t]a[t]us [sc. Simighiensis] v[ic]e[archidiaconus]*” VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 1. Padányi Bíró Márton egy 1746. április 16-án kelt levelében pedig karádi kerület néven említi. VÉL I.1.39.b. tom. 2. 127–129.

665 A kinevezést a Kaposvárott 1745. november 3-án megtartott papi gyűlésen hirdették ki. VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 1–5.

666 A kaposvári kerület jegyzőkönyvében 1751. január 6-a szerepel, mint esperességének kezdete. („*Inchoatio officii mei a die 6ta Januarii*”) VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 327. Ugyanő magát ez év április 2-án még „*decretalis vice archidiaconus districtus Karadiensis seu Kaposiensis*” nevezte. Uo. 327.

667 Feltűnő, hogy a kaposi kerület jegyzőkönyvébe 1759. április 9. (Horvát János) és 1763. szeptember 11. (Györe István) között nem történt bejegyzés. Ez az időszak egybeesik esperesi tisztségének idejével. VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 329–330.

668 Esperességének végére utódjának, Györe Istvánnak az említéséből következtethetünk. A váltás oka ismeretlen, abból, hogy 1763-ban, majd 1765-ban és 1768-ban igali káplánokra vannak adatok, arra következtethetünk, hogy egészségi állapota nem tette lehetővé feladatai további ellátását.

Györe István (1729–1784)

kaposvári esperesplébános → leváltották;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1770-től)

1763. VI. 18.– (PFEIFFER 1987. 465.)⁶⁶⁹

említve 1763. IX. 11. (VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 330.)

említve 1772. I. 18. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 15. [315.])⁶⁷⁰

Halbax János (1731–1809)

kisbári esperesplébános → †

1772. XI. 12.– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 46.)

–1809. V. 11. † (PFEIFFER 1987. 476.)⁶⁷¹

- **MARCALI, KÉSŐBB SEGESDI ESPERESI KERÜLET (1747–1777)**

Szopkovics János (1711 körül–1769)

marcali esperesplébános → a zalaegerszegi kerület esperese;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től)

említve 1747. III. 8. (VÉL I.1.39.b. tom. 3. 62–63.)

–1763 (DRAVECZ 1764–[1771] 124.)

Dés Sándor (1719–1776)

tapsonyi esperesplébános → eltávozott az egyházmegyéből

említve 1763. IX. 20. (MOL P 623 fasc. 239. 4r–v.)⁶⁷²

1764. II. 3. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 12.)

–1766. VI. 29. (PFEIFFER 1987. 358.)⁶⁷³

⁶⁶⁹ Hoss József a kaposvári kerület papjainak 1759-ben írt, Horvát János esperes halálát hírül adó levelére hivatkozva, amelyben a plébánosok Györe István kaposvári plébánost javasolják kerületi esperesnek, Györe esperességét tévesen 1759-től számolta. Hoss 1948. 46.

⁶⁷⁰ Egy 1772. október 31-én kelt hiteleshelyi kiadmányban még erre a méltóságsorra utalnak vissza, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 193. [628]. Györe István tiszteletbeli kanonokot a méltóságsorban már csak kaposvári plébánosként említik 1772. november 9-én, vö. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 19. no 194. [631]. Leváltása, lemondása feltehetően valamikor október-november fordulóján következett be.

⁶⁷¹ Pfeiffer adatát, miszerint haláláig ellátta az esperesi teendőket, megerősítik az egyházmegye sematizmusai is. 1807-ben még esperes volt, 1810-ben pedig már nem volt az élők sorában. *Schematismus cleri diocesis Wesprimiensis* 1807. és 1810.

⁶⁷² Dés Sándor eredeti aláírásával és pecsétjével ellátott tanúkihallgatási jegyzőkönyv.

⁶⁷³ Pfeiffer János által hivatkozott források közül a VÉL I.1.39.b. tom. 12. nem tartalmaz Désre vonatkozó adatokat, míg a másik VÉL I.1.11. fasc. 1. sorozat no 35. irata 1766. július 1-jén kelt, ebben olvasható, hogy a tapsonyi plébánia Dés Sándor távozása miatt üresedésben van, de a távozás időpontjáról közelebbit nem tudunk meg.

Nagy Antal (1717 körül–1774)

marcali esperesplébános → †

1766. VIII. 9. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 29.)
–1774. IX. 21. † (PFEIFFER 1987. 750.)

Kocsi Imre (1735–1784)

tapsonyi esperesplébános → †

1775. II. 19. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 19. 336.)
–1784. XI. 23. † (PFEIFFER 1987. 609.)

Veszprém megye (székesegyházi főesperesség)

• **VESZPRÉMI ESPERESI KERÜLET** (1734–1777)

Szentimrei Szabó Ferenc (1699–1758)

nagyvázsonyi esperesplébános → mesterkanonok

említve 1734 (VÉL I.1.13. fasc. 1. no. 7.)

–1735. XII. 24. után (VÉL VI.93. Keresztelési anyakönyv tom. 1. 19.)⁶⁷⁴

Palcsek József (eml. 1732–1746)

palotai esperesplébános → †

1735– (PFEIFFER 1987 813.)

említve 1738. III. 4. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 197.)

–1746. IX. 10. † (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 305.)

Borsati Péter (eml. 1727–1758)

mezőkomáromi esperesplébános → a mezőkomáromi (palotai) kerület esperese;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1755-től)

1746. XI. 9. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 2. 368.)

–1755. XII. 11. (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31.)⁶⁷⁵

Dravec József (1697–1779)

veszprémi esperesplébános → olvasókanonok;

esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től), fehérvári főesperes (1755-től)

1755. XII. 11. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 15. 29–31.)

–1758. IV. 4. (VÉL I.1.39.b. tom. 16. 579–581.)

⁶⁷⁴ Ekkor szerepel utolsó alkalommal az anyakönyvben. 1736. január 29-én a Szabót korábban is helyettesítő vöröstói plébános szolgált. Utóda 1736. március 11-én tett bejegyzést az anyakönyvbe. Uo. 186. után következő oldal. Szentimrei távozása 1736 január legelején történhetett.

⁶⁷⁵ Veszprémi esperesként írt alá egy 1756. augusztus 14-én kelt, a főpásztornak címzett levelet. VÉL I.1.6. fasc. 1. no 68.

Berderics István (1728 körül–1777)

hajmáskéri, 1758. IX. 9-től nagyvázsonyi esperesplébános → †

1758. IV. 4. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 16. 579–581.)
–1777. VI. 15. † (PFEIFFER 1987. 279.)

Móger Ádám (1727–1784)

kislódi esperesplébános → †

1777. IX. 23. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 55–56.)⁶⁷⁶
–1784. XII. 16. † (PFEIFFER 1987. 728.)

• **MEZŐKOMÁROMI, KÉSŐBB PALOTAI ESPERESI KERÜLET** (1755–1777)**Borsati Péter** (eml. 1727–1758)

mezőkomáromi esperesplébános → lemondott; veszprémi kerület esperese;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1755-től)

–1758. IV. 4. (VÉL I.1.39.b. tom. 16. 578.)⁶⁷⁷

Gicei István (1723 körül–1783)

palotai esperesplébános → hántai prépost;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1760-tól)

1758. IV. 4. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 16. 581.)
–1767. I. 17. (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 34.)

Jantalek János (eml. 1753–1788)

foki, 1776. III. 21-től palotai esperesplébános → eltávozott az egyházmegyéből

1767. III. 4. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 36.)
–1777. IX. 20. (PFEIFFER 1987. 553.)

Kapitár István (1741 körül–1811)

mezőkomáromi esperesplébános → lemondott, tabi plébános

1777. IX. 23. (kinevezése)⁶⁷⁸– (VÉL I.1.39.b. tom. 21. 56.)
–1792. II. 25. előtt (PFEIFFER 1987. 568.)

⁶⁷⁶ A kinevezésről az előző napon tartott consistorium vicarialén született döntés. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 53–55., 8. napirendi pont, uo. 55.

⁶⁷⁷ A veszprémi esperesi kerület kettéosztásakor nem említik Borsati Péter esperességét, de az a későbbiekben nyilvánvaló. Padányi Bíró Márton már 1758 legelején felszólította az idős Borsatit az esperességről történő lemondásra, amit ő 1758. január 19-ei levelében meg is tett. A lemondást végül csak három hónap elteltével, az alkalmas utód megtalálása után fogadta el a püspök. VÉL I.1.39.b. tom. 16. 578. Borsati 1758. január 19-én kelt levelének eredetije megtalálható VÉL I.1.10. fasc. 1. no. 20. Borsati 1758. XII. 17-e előtt hunyt el.

⁶⁷⁸ A kinevezésről az előző napon tartott consistorium vicarialén született döntés. VÉL I.1.39.b. tom. 21. 53–55., 8. napirendi pont, uo. 55.

Zala megye (zalai főesperesség)

• KESZTHELYI ESPERESI KERÜLET (–1777)

Pais András (eml. 1698 és 1738 között)

keszthelyi esperesplébános → †

említve 1726 (VÉL I.1.13. fasc. 1. no. 1. 2.)

említve 1738. III. 13. (MNL VeML XII.1.f. no 7.)

–1738. VI. 3. előtt † (MNL VeML XII.1.f. no 7.)

Lenti István (1697 körül–1760)

szántói, majd 1740-től szentgróti esperesplébános;

a zalaegerszegi kerület esperese → mesterkanonok

említve 1739. VIII. 22. előtt (MOL C 38 fasc. 54. no 1. 365r–366v.)⁶⁷⁹**Tőrei László** (1702 körül–1767)

keszthelyi esperesplébános → mesterkanonok

1743–⁶⁸⁰

–1758. VII. 7. (VÉL I.1.39.b. tom. 17. 164–165.)

Jankovics István (1726 körül–1780)

csehi, majd 1761-től keszthelyi esperesplébános → †

1758. IX. 5.– (SzPL no 5067. tom. 2. 386.)⁶⁸¹

–1780 † (PFEIFFER 1987. 551.)

⁶⁷⁹ Ez az egyetlen általam ismert említés, amikor Lenti István keszthelyi kerületi esperesként szerepel. Az újonnan alapított felsőpáhoki plébánia keltezetlen összeírását Lenti István szántói plébános és keszthelyi kerületi esperes készítette el, és látta el aláírásával, pecsétjével. Acsádi Ádám püspök 1739. augusztus 22-én kelt levele mellékletként küldte fel az összeírást a Helytartótanácsnak. Acsádi levele: MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. 370r. Lenti István nagy valószínűséggel Pais András keszthelyi esperesplébános halálát követően cserélte fel zalaegerszegi kerületi esperesi tisztségét a keszthelyivel. Pais András végrendeletének végén található egy Keszthelyre keltezett feljegyzés 1738. június 23-áról, amelyben Lentit *districtualis Vice]Archi Diaconusként* említik. Sajnos nincs megnevezve a kerület, de elképzelhetőnek tartom, hogy már a keszthelyi espereseként került a végrendeletre. Logikusnak tűnik ugyanis, hogy Pais András halálát követően a keszthelyi kerületbe tartozó Szántó plébánosa saját kerületének élére kerüljön. MNL VeML XII.1.f. no 7. Úgyszintén a kerület megnevezése nélkül tudósít esperességéről egy 1739. február 12-én kelt dokumentum is. VÉL I.1.6. fasc. 3. no 125. Vélhetően megtartotta esperesi tisztségét 1740 után, Szentgrótra kerülését követően is, s bár ebből az időszakból nem találtam erre adatokat. Feltételezem szerint egészen kanonoki kinevezéséig ellátta a keszthelyi kerületi esperes tisztségét. Kanonoki kinevezésére eddig nem bukkantam rá, első ismert említése 1743. február 1-jéről származik. MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 11. no 8. [75].

⁶⁸⁰ Feltételezett dátum, vö. az előző jegyzetben írottakat.

⁶⁸¹ Az esperességet kérte a maga számára, az indoklásban is szerepel ez a tény.

- TAPOLCAI ESPERESI KERÜLET (1747–1777)

Kozorics Ferenc (1713 körül–1758)

tapolcai esperesplébános → veszprémi plébános;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től)

–1752. IX. 29. előtt (VÉL VI.157. Vegyes anyakönyv 1730–1759. 574–575.)⁶⁸²

Horvát János (1715 körül–1759/1760)

tapolcai esperesplébános → †;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1755-től)

említve 1752. IX. 12. (VÉL I.1.2. tom. 1. 59r.)

említve 1759. IX. 14. előtt (VÉL I.1.2. tom. 1. 266r.)

–1760. I. 5. előtt † (VÉL I.3.a.1. fasc. 1. no 11. 29r.)

Felkis János (eml. 1740–1774)

tapolcai esperesplébános → †

1760– (DRAVECZ 1764–[1771] 96.)

–1774. VIII. 6. † (PFEIFFER 1987. 404.)

Dervarics György (1736 körül–1803)

nyirádi esperesplébános → veszprémi kanonok

1774. VIII. 30. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 19. 316.)⁶⁸³

–1786. XI. 19. (PFEIFFER 1987. 89.)

- EGERSZEGI ESPERESI KERÜLET (1720-as évek–1777)

Kálmáncsai Ferenc (eml. 1713 és 1737 között)⁶⁸⁴

zalaegerszegi esperesplébános → leváltották / lemondott

említve 1726 (VÉL I.1.13. fasc. 1. no 1. 7.)

említve 1732–33. (VÉL I.1.13. fasc. 1. no 4.)

Lenti István (1697 körül–1760)⁶⁸⁵

szántói esperesplébános → keszthelyi kerület esperese

említve 1735. II. 12. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 24–25.)

említve 1737. III. 10. (VÉL I.1.39.b. tom. 1. 154.)

682 Az anyakönyvben az oldalszámzás 521-gyel kezdődik folytatva az előző kötet oldalszámait. Kozorics ezen a napon kezdte meg veszprémi plébánosi működését, mint az első világi plébánosa a városnak.

683 Pfeiffer esperességének kezdetét hivatkozás nélkül 1760-ra teszi. Felkis János esetében pedig csak annyit említ, úgyszintén hivatkozás nélkül, hogy esperesi tisztséget is viselt. PFEIFFER 1987. 89. és 404.

684 Pfeiffer szerint 1713 és 1737 között volt zalaegerszegi esperes-plébános. PFEIFFER 1987. 565.

685 Pfeiffer nem tud sem zalaegerszegi, sem keszthelyi esperességéről. PFEIFFER 1987. 153.

Sárkány Gábor (1708 körül–1758)

salomvári, majd 1741-től zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től)

említve 1739. VIII. 22. előtt (MOL C 38 fasc. 54. no 1. 368r. és 369r.)⁶⁸⁶

–1755. I. 18. előtt (VÉL I.1.39.b. tom. 9. 414.)

Kis Pál (1720 körül–1797)

zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1756-ban)

1755. II. 8. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 12. 176–178.)

–1756. X. 5. (VÉL I.1.39.b. tom. 17. 35–36.)

Závodszy Mihály (1727–1759)

salomvári plébános, helyettes esperes (vicearchidiaconus substitutus)

említve 1756. XI. 13. (VÉL I.1.2. tom. 1. 152r.)

Grubánovics Zsigmond (1720 körül–1801)

zalaegerszegi esperesplébános → mesterkanonok;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1758-tól)

1757. VI. 12.– (PFEIFFER 1987. 108–109.)

említve 1757. VII. 4. (VÉL I.1.2. tom. 1. 214r.)

–1763. III. 15. (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 2.)

Szopkovich János (1711 körül–1769)

zalaegerszegi esperesplébános; segesdi kerület esperese → †;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1749-től)

1763– (DRAVECZ 1764–[1771] 124.)

említve 1763. VI. 9. (MNL ZML IV.1.d. további jelzet nélkül [A zalaegerszegi plébánia híveinek kötelezettségeiről szóló egyezség])

említve 1769. I. 8. (MNL VeML XII.1.i.aa. tom. 18. no 4. [895.]

–1769. II. 14. előtt † (VÉL I.1.6. fasc. 1. no 141.)

⁶⁸⁶ Pfeiffer szerint 1736-tól már kerületi esperes volt mint salomvári plébános, majd 1737-től zalaegerszegi plébánosként említi. PFEIFFER 1987. 188–189. Az első biztos adattal Sárkány Gábor zalaegerszegi kerületi esperességére az újonnan alapított pusztamagyaródi és kapornaki plébániák keltezetlen összeírásaiban találkozunk. Az összeírásokat – Lenti István keszthelyi esperesi említését tartalmazó felsőpáhoki összeírással együtt – Acsádi Ádám püspök 1739. augusztus 22-én kelt levele mellékleteként küldte meg a helytartótanácsnak. Acsádi levele MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. 370r. A Lenti és Sárkány közti váltás időpontját Pais András keszthelyi esperesplébános halálához, 1738 június elejéhez valószínűsítem.

Mulai János (1738–1778)

zalaegerszegi esperesplébános → a szombathelyi egyházmegyéhez került;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1769-től)

1769. III / IV. 23.– (DRAVECZ 1764–[1771] 124. / VÉL I.1.39.b. tom. 20. 42–43.)⁶⁸⁷
–1778. IV. 5. † (PFEIFFER 1987. 744–745.)

- KANIZSAI ESPERESI KERÜLET (1750–1777)

Bedő Gergely (1709–1770)

nemesapáti esperesplébános → lemondott

1750–⁶⁸⁸

említve 1750. VII. 27. (VÉL I.1.6. fasc. 3. no 100.)⁶⁸⁹ [név nélkül]

emítve 1751. I. 19. (VÉL I.1.10. fasc. 1 no 98.)

említve 1757. XII. 2. (VÉL I.1.39.b. tom. 16. 463–464.)

–1758. V. 12. (lemondott) (VÉL I.1.10. fasc. 1. no 15.)⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Dravec József márciusi időpontot közöl, míg tiszteletbeli kanonoki kinevezéséből április vége tűnik valószínűnek. Tiszteletbeli kanonokká április 18-án nevezték ki, ezt követően 23-án történt meg az esperesplébánosi kinevezésének átadása. VÉL I.1.39.b. tom. 20. 42–43.

⁶⁸⁸ Egy keltezetlen, a későbbi rendezéskor 1758-ra datált, a püspökhöz írt levelében említi Bedő, hogy 1734 óta szolgál az egyházmegyében, s 1750 óta esperes VÉL I.1.10. fasc. 1. no 16. Ugyancsak 1750-re teszi esperesi működésének kezdetét Padány Bíró Márton Bedőnek 1759. augusztus 17-én kiadott dimissionálisában. VÉL I.1.39.b. tom. 18. 316.

⁶⁸⁹ Koltai László levelében kéri a főpásztort, hogy a név nélkül említett, „Nemes Apátiban lévő Eöspörös” felszentelhesse az elkészült alsóorosztonyi templomot. Korábban ő installálta a szabari plébánost, a levélben név szerint nem említett Peszlegi Ádámot. Az installáció időpontját más forrásból ismerjük, 1750. július 9-én került rá sor. VÉL I.1.6. fasc. 3. no 196.

⁶⁹⁰ 1758. február 16-án kelt körlevelén már nincs rajta az aláírása, sem más nemesapáti plébánosé vagy esperesé. VÉL I.1.2. tom. 1. 242r–v. Az 1757. augusztus 5-én elhunyt Blaskovics Miklós zalakoppányi plébános 1758. március 2-ára keltezett hagyatéki leltárának címében ugyan Bedő Gergely mint nemesapáti plébános és esperes szerepel, azonban egyértelmű, hogy az a lejegyzés időpontjánál korábbra vonatkozik. (Dravec József jegyzete le és írta alá, címe szerint pedig *Extractus inventarii ad[modu]m r[everen]di d[omi]ni Nicolai Blasovics [!] condam parochi Szala-Koppányiensis rerum, quas ad[modu]m r[everen]dus d[omi]nus Gregorius Bedő Parochus Nemes-Apáthiensis & districtus Kanisaensis Vice-Archi-Diaconus distraxit vel pro se reservavit*). VÉL I.3.a.17. fasc. 1. no 25. 1758. május 12-én Tapsonyból írt levelet főpásztorának, amelyben lemondott a plébániáról, s az esperességhez kapcsolódó dokumentumokat is vissza kívánja szolgáltatni. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 15., másolata SzPL no 5067. tom. 2. 104. A főpásztor 1758. május 27-én kelt levelében meghagyta Bedőnek, hogy Berencsi János kiskomáromi plébánosnak *et simul V. Archi Diacono Districtus Kanisien[sis] per nos neo resoluta*, és Nedecki Ferenc zalakoppányi plébánosnak adja át az iratokat. SzPL no 5067. tom. 2. 99. Bedő Gergely 1759. augusztus 1-jén már mint bencés novícius írt volt főpásztorának. VÉL I.1.10. fasc. 1. no 17. Dimissionálisa 1759. augusztus 17-én kelt. VÉL I.1.39.b. tom. 18. 316.

Berencsi János (1710 körül–1770)

kiskomáromi esperesplébános → †;
esperessége alatt tiszteletbeli kanonok (1760-tól)

említve 1758. V. 27. (SzPL no 5067. tom. 2. 99.)⁶⁹¹

említve 1759. V. 11. (VÉL I.1.39.b. tom. 18. 201.)

–1770. XII. 11 / 13. † (PFEIFFER 1987. 281. / DRAVECZ 1764–[1771] 136.)

Páhi Pál (1731 körül–1790)

hahóti esperesplébános → †

1771. II. 3. (kinevezése)– (VÉL I.1.39.b. tom. 20. 44.)

– 1790. VIII. 26. † (PFEIFFER 1987. 809.)

⁶⁹¹ Egy feljegyzés szerint ezen a napon adta ki a főpásztor esperesi kinevezését. SzPL no 5067. tom. 2. 350.

V.2. A veszprémi egyházmegye területén fekvő plébániák
1700 és 1777 között

V.2.1. Az egyházmegye plébániái esperesi kerületek szerint csoportosítva

Az egyes kerületek alatt valamennyi plébánia feltüntetésre került, amely a 18. század folyamán az adott kerülethez tartozott. Azon plébániák neve mellett, amelyek fennállásuk során több kerülethez tartoztak, feltüntettem, hogy mikortól, illetve meddig tartoztak az adott kerülethez. Az alábbi listák további utalásokat – például alapításra, más kerületekhez tartozásra vonatkozóan – nem tartalmaznak, azokat az V.2.2. fejezetben közölt plébánialistában találhatja meg az érdeklődő.

PILIS ÉS FEJÉR MEGYÉK (BUDAI / FEHÉRVÁRI FŐESPERESSÉG)

Buda–fehérvári kerület

(1710-as évek–1737)

Adony	Jenő	Tárnok
Bicske	Kovácsi	Torbágy
Budakeszi	Lovasberény	Tököl
Csaba	Mór	Törökbálint
Csákvár	Pázmánd	Vál
Ercsi	Perkáta	Veindorf
Érd	Ráckeve	Vörösvár
Etyek	Solymár	Zsámbék

Budai kerület

(1737–1777)

Bogdány	Pomáz	Torbágy
Budakeszi	Promontor	(1756-ig, 1761-től)
Csaba	(1756-ig, 1763-tól)	Tököl (1756-ig)
Érd (1763-tól)	Ráckeve (1756-ig)	Törökbálint
Hidegkút	Solymár	(1756-ig, 1761-től)
Jenő (1750-ig)	Szántó	Újfalu (1756-ig)
Kovácsi	Tétény	Veindorf
Monostor	(1756-ig, 1763-tól)	Vörösvár
Perbál		Zsámbék

Fehérvári kerület

(1737–1777)

Acsa	Etyek	Pentele (1756-ig)
Adony (1756-ig)	Iszkaszentgyörgy	Perkáta (1756-ig)
Bicske	Kozma	Ráckeresztúr
Bodajk	Lovasberény	Sóskút
Boglár	Magyaralmás	Szár
Csákberény	Mór	Székesfehérvár
Csákvár	Nadap	(1776-tól)
Csór	Ondód	Tárnok
Ercsi (1756-ig)	Pátka	Vajta (1756-ig)
Érd (1756-ig)	Pázmánd	Vál

Ráckevei kerület

(1756–1777)

Adony	Promontor	Torbágy (1761-ig)
Ercsi	(1763-ig)	Tököl
Érd (1763-ig)	Ráckeve	Törökbálint (1761-ig)
Pentele	Szentmiklós	Újfalu
Perkáta	Tétény (1763-ig)	Vajta

SOMOGY MEGYE (SOMOGYI FŐESPERESSÉG)

Somogyi kerület

(1710-as évek–1734; 1735–1745)

Andocs	Karád	Nemesvid
Atád	Kéthely	Somogyvár
Attala	Kisbár	Szentbalázs
Buzsák	Lad	Szil
Csököly	Látrány	Tapsony
Felsőseged	Lengyeltóti	Tótszentpál
Fok (1732-ig)	Marcali	Törökkoppány
Gölle	Mernye	Vörs
Igal	Mesztegyő	
Kaposvár	Nagybajom	

Somogyi alsó vagy igali kerület

(1734–1735)

Andocs	Karád	Somogyvár
Attala	Látrány	Szil
Gölle	Lengyeltóti	Törökkoppány
Igal	Mernye	

Somogyi felső vagy kaposi kerület

(1734–1735)

Atád	Kéthely	Tapsony
Buzsák	Marcali	Tótszentpál
Csököly	Mesztegyő	Vörs
Felsősegesd	Nagybajom	
Kaposvár	Nemesvid	

Kaposi kerület

(1745–1746)

Atád	Igal	Nemesvid
Attala	Kaposvár	Szentbalázs
Csököly	Mernye	Szil
Felsősegesd	Mesztegyő	Tapsony
Gölle	Nagybajom	

Somogyi felső vagy tó melletti kerület

(1745–1746)

Andocs	Látrány	Szólád
Buzsák	Lengyeltóti	Tab
Karád	Marcali	Tótszentpál
Kéthely	Sámson	Törökkoppány
Kisbár	Somogyvár	Vörs

Kaposvári kerület

(1747–1777)

Andocs	Gölle	Kaposvár
Attala	Hetes	Karád
Endréd (1755-ig)	Igal	Kercseliget

Kisbár	Nágocs	Szólád
Kőröshegy	Somogyvár	Szőlősgyőrök
Látrány	Szentbalázs	Tab
Lengyeltóti	Szentbenedek	Taszár
Mernye	Szil	Törökkoppány

Segesdi kerület

(1747–1777)

Atád	Iharos/berény	Mesztegyő
Buzsák	Kéthely	Sámson
Csokonya	Lad	Szulok
Csököly	Nagybajom	Tapsony
Fajsz	Nemesvid	Tótszentpál
Felsőseged	Marcali	Vörs

VESZPRÉM MEGYE (VESZPRÉMI VAGY SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG)

Veszprémi kerület

(1734–1777)

Arács	Kálóz (1755-ig)	Palota (1755-ig)
Csopak	Lepsény (1755-ig)	Súr
Esztergár	Lovas	Szabadbattyán
Felsőörs	Márkó	(1755-ig)
Fok (1755-ig)	Mezőkomárom	Szentgál
Füle (1755-ig)	(1755-ig)	Tihany
Hajmáskér	Nagyberény (1755-ig)	Városlőd
Halimba	Nagyvázsony	Veszprém
Hidegkút	Ósi (1755-ig)	Vöröstó
Kislőd	Öskü (1755-ig)	Zirc

Palotai kerület

(1755–1777)

Dég	Füle	Lepsény
Endréd (1760-as évek- ben exempt)	Isztimér	Mezőkomárom
Fok	Kálóz	Nagyberény
	Kiliti	Ósi

Öskü
Palota

Peremarton
Szabadbattyán

ZALA MEGYE (ZALAI FŐESPERESSÉG)

Keszthelyi kerület

(1720-as évek–1777)

Csehi	Rendek (1747-ig)	Szentgyörgyvár
Felsőpáhok	Rezi	Szigliget / Tördemic
Gyulakeszi (1747-ig)	Sármellék	Tapolca (1747-ig)
Karmacs	Sümeg (1747-ig)	Tóti (1747-ig)
Keszthely	Szántó	Vita
Kisgörbő	Szegvár (1747-ig)	Vöröstó (1734-ig)
Nagyvázsony (1734-ig)	Szentbékálló (1747-ig)	Zalaszentlászló
Nyirád (1747-ig)	Szentgrót	Zsid

Tapolcai kerület

(1747–1777)

Csabrendek	Kővágóörs	Sümeg
Csicsó	Lesencetomaj	Szegvár
Dörögd	Monostorapáti	Szentbékálló
Gyulakeszi	Nyirád	Tapolca
Káptalanfa	Petend	Tóti

Egerszegi kerület

(1720-as évek–1777)

Alsóbagod	Kiskomárom (1750-ig)	Szentiván
Boncodfölde	Merenye (1750-ig)	(1770-es évektől)
Csács	Milej	Szentlászlóegyháza
Csatár	Nemesapáti (1750-ig)	(1750-ig;
(1770-es évektől)	Nova	1770-es évektől)
Felsőhahót (1750-ig)	Pacsa (1750-ig)	Tárnok
Gelse (1750-ig)	Pusztamagyaród	Zalaapáti (1750-ig)
Háshágy	Salomvár	Zalabér (1750-ig)
Kanizsa (1750-ig)	Söjtör	Zalaegerszeg
Kapornak (1750-ig)	Szabar (1750-ig)	Zalaszentgyörgy

Kanizsai kerület

(1750 körül–1777)

Bakónak	Kanizsa	Szabar
Csány	Kapornak	Szentiván
Csatár	Kehida	(1770-es évekig)
(1770-es évekig)	Kiskomárom	Szentlászlóegyháza
Felsőhahót	Merenye	(1770-es évekig)
Gelse	Nemesapáti	Szentpéterúr
Homokkomárom	Pacsa	Zalaapáti
Istvánd	Pakod	Zalabér
(1750-es években)	Pallén	Zalakoppány

AZ EGYHÁZMEGYE TERÜLETÉN FEKVŐ,
DE A VESZPRÉMI PÜSPÖK JOGHATÓSÁGA ALÓL KIVETT PLÉBÁNIÁK

Bakonybél (bencés)	Jenő (Esztergom)
Békásmegyer (Esztergom)	Óbuda (Esztergom)
Buda (Országút) (Esztergom)	Székesfehérvár (Esztergom)
Buda (Rácváros) (Esztergom)	Szentendre (Esztergom)
Buda (Újváros) (Esztergom)	Tihany (bencés / Esztergom)
Buda (Vár) (Esztergom)	Türje (premontrei / Győr)
Buda (Víziváros) (Esztergom)	Visegrád (Esztergom)
Endréd (bencés / Esztergom)	Vörösberény (jezsuita / Esztergom)

V.2.2. Az egyházmegye plébániái betűrendben

Az alábbi listában azok a veszprémi egyházmegye területén 1700 és 1777 között fennálló plébániák találhatók meg betűrendben, amelyek a veszprémi püspök joghatósága alá tartoztak. A listában a csupán időlegesen fennállt plébániák is feltüntetésre kerültek. Az egyes települések elnevezésében a korabeli gyakorlatot igyekeztem követni, de a mai helyesírás szerint átírva közöltem a neveket.

Az egyes szócikkek felépítése a következő: A plébánia neve (ahol releváns, / jellel elválasztva pontosítom a települést), ezt – ha a korabeli és a jelenlegi közigazgatási beosztás eltér egymástól – annak a megyének a neve követi, amelynek területén a település a 18. században feküdt. Szögletes zárójelben jelöltem, ha fennállása alatt módosult a plébánia székhelye. Zárójelben került megadásra a település mai neve, illetve, amennyiben már nem önálló településről van szó, annak a településnek a neve, amelyhez tartozik, valamint a mai beosztás szerinti megye neve. Ha a település mai neve azonos a korabeli nevével, azt = jellel jelöltem. Itt került feltüntetésre a plébánia alapítási ideje, vagy alapítási idejére vonatkozó javaslatom. Hangsúlyoznom kell, hogy a plébániaalapítás egyrészt időben elhúzódó folyamat volt, másrészt sokszor nem is áll rendelkezésre pontos információ ennek állomásairól. Ezért praktikusán azt az évet, évkört adtam itt meg, amikor az első plébános kinevezéséről értesülünk, illetve megjelenik a forrásokban. Természetesen, ha a plébánia megalapítására vonatkozó egyéb adatok birtokában vagyok, akkor annak évszámát tüntettem fel.

Ezt követően található meg az egyházigazgatási (espereskerületi) beosztás. A kerületek megnevezését követően zárójelben adtam meg azt az évet vagy évkört, amikor változás történt a plébánia beosztásában. Az első kerület megnevezésekor ettől általában eltekintettem, hiszen a plébánia létrehozásának ideje és az esperesi kerületben történő megjelenése természetes módon egybeesett. Kivételesen jelöltem az 1710-es évek előtt alapított plébániák esetében az évkört az esperesi kerületeknél, mivel véleményem szerint az 1710-es évek második fele előtt nem beszélhetünk kerületekről az egyházmegyében. Mivel erre vonatkozó konkrét adatok nem állnak a rendelkezésemre, ezzel csupán annak jelölése volt a célom, hogy felhívjam a figyelmet a plébánia léte és a kerületi rendszer megjelenése közötti időbeli eltérésre. Itt utaltam arra is, ha egy plébánia 1777-ben, az egyházmegyei rendezés során más egyházmegyéhez került.

1. **Acsa** (Vértesacsa, Fejér megye; 1720-as évek vége)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
2. **Adony** (= Fejér megye; 1720-as évek közepe)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
3. **Andocs** (= Somogy megye; 1716)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734)⁶⁹² → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
4. **Arács**, Zala megye (Balatonfüred része, Veszprém megye; ideiglenesen 1754–1770)
veszprémi kerület
5. **Atád** (Nagyatád, Somogy megye; 1720-as évek vége)
somogyi kerület → felső vagy kaposi kerület (1734)⁶⁹³ → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
6. **Attala**, Somogy megye (= Tolna megye; 1722)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
7. **Bagod** / Alsóbagod (= Zala megye; 1710 előtt)
egerszegi kerület (1710-es évek) → szombathelyi egyházmegye
8. **Bakónak** (Nagybakónak, Zala megye; 1761)
kanizsai kerület
9. **Bicske** (= Fejér megye; 1723)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
10. **Bodajk** (= Fejér megye; 1745)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
11. **Bogdány** (Dunabogdány, Pest megye; 1730-as évek)
buda–fehérvári kerület → budai kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
12. **Boglár** (Vértesboglás, Fejér megye; 1762)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
13. **Boncodfölde** (= Zala megye; 1753)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
14. **Budakeszi** (= Pest megye; 1720)
buda–fehérvári kerület → budai kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye

⁶⁹² A kerület plébániáinak felsorolásában nem szerepel.

⁶⁹³ A kerület plébániáinak felsorolásában nem szerepel.

15. **Buzsák** (= Somogy megye; 1710 előtt)
somogyi kerület (1710-es évek) → felső vagy kaposi kerület (1734) →
somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → segesdi
kerület (1747)
16. **Csaba** (Piliscsaba, Pest megye; 1730-as évek eleje)
buda–fehérvári kerület → budai kerület (1737) → székesfehérvári
egyházmegye
17. **Csács**, Zala megye (Zalaegerszeg része; 1771)
egerszegi kerület
18. **Csákberény** (= Fejér megye; 1750)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
19. **Csákvár** (= Fejér megye; 1727)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári
egyházmegye
20. **Csány** (Zalacsány, Zala megye; 1755)
kanizsai kerület
21. **Csatár** (= Zala megye; 1756)
kanizsai / egerszegi kerület⁶⁹⁴
22. **Csehi** [a plébánia székhelye az 1730-as évek elejéig Kisgörbőn volt]
(Sümegecsehi, Zala megye; 1728 előtt)
keszthelyi kerület
23. **Csicsó**, Zala megye (Balatoncsicsó, Veszprém megye; 1754)
tapolcai kerület
24. **Csokonya** (Csokonyavisonta része, Somogy megye; 1749)
segesdi kerület
25. **Csopak**, Zala megye [a plébánia székhelye 1774-től kezdődően
Paloznakon volt] (= Veszprém megye; 1750)
veszprémi kerület
26. **Csór** (= Fejér megye; 1746)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
27. **Csököly** (= Somogy megye; 1719)
somogyi kerület → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület
(1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
28. **Dég**, Veszprém megye (= Fejér megye; ideiglenesen 1764–1769)
palotai kerület
29. **Dörögöd**, Zala megye (Taliándörögöd, Veszprém megye; 1762)
tapolcai kerület

⁶⁹⁴ A források nem egyértelműek a tekintetben, hogy melyik kerülethez tartozott a plébánia. Sokszor párhuzamosan, azonos évekből maradt fenn adat mindkét kerületre, így időben sem lehet elkülöníteni a kerületi hovatartozást.

30. **Ederics**, Zala megye (Balatonederics, Veszprém megye; ideiglenesen 1756–1762)
tapolcai kerület
31. **Előszállás** (= Fejér megye; 1766)
ráckevei kerület
32. **Endréd** (Balatonendréd, Somogy megye; 1740-es évek)
kaposvári → palotai (1755) → exempt (Esztergom) (1760-as évek?) →
palotai kerület (1776)
33. **Ercsi** (= Fejér megye, 1702)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → fehérvári kerület (1737) →
ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
34. **Érd**, Fejér megye (= Pest megye; 1712)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → fehérvári kerület (1737) →
ráckevei kerület (1756) → budai kerület (1763) → székesfehérvári
egyházmegye
35. **Esztergál** (Nagyesztergár, 1770 előtt)
győri egyházmegye pápai főesperessége → veszprémi kerület (1770 előtt)
36. **Etyek** (= Fejér megye; 1731)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári
egyházmegye
37. **Fajs** (Somogyfajs, Somogy megye; 1753)
segedi kerület
38. **Felsőörs**, Zala megye (= Veszprém megye; ideiglenesen 1737–1740-es
évek második fele; 1765)
veszprémi kerület
39. **Felsőpáhok** (= Zala megye; 1735)
keszthelyi kerület
40. **Felsőseged** (Segesd része, Somogy megye; ideiglenesen 1710 előtt; 1717)
kerületen kívül; somogyi kerület (1710-es évek) → felső vagy kaposi kerü-
let (1734) → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) →
segedi kerület (1747)
41. **Fok**, Veszprém megye (Siófok, Somogy megye; ideiglenesen 1701
1702/03; 1722)
somogyi kerület → kerületen kívül ? (1732) → veszprémi kerület (1734) →
palotai kerület (1755)
42. **Fokszabadi**, Veszprém megye (Siófok része, Somogy megye; ideiglenesen
1701–1702/1703)
kerületen kívül
43. **Füle** (= Fejér megye; ideiglenesen 1700-as évek első évtizede; 1749)
kerületen kívül; veszprémi kerület (1749) → palotai kerület (1755)

44. **Gelle** (Gölle, Somogy megye; 1717)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület (1735)
→ alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
45. **Gelse** (= Zala megye; 1746)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750)
46. **Gyulakeszi**, Zala megye (= Veszprém megye; 1722)
keszthelyi kerület → tapolcai kerület (1747)
47. **Hahót** / Felsőhahót (= Zala megye; 1710-es évek eleje)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
48. **Hajmáskér** (= Veszprém megye; ideiglenesen 1700-as évek eleje; 1747)
kerületen kívül; veszprémi kerület (1747)
49. **Halimba** (= Veszprém megye; 1740-es évek közepe)
veszprémi kerület⁶⁹⁵
50. **Háshágy** (Zalaháshágy, Zala megye; 1748 előtt)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
51. **Hetes** (= Somogy megye; 1769)
kaposvári kerület
52. **Hetés** (Nemesetés, Zala megye; bizonytalan⁶⁹⁶ 1771 körül)
egerszegi kerület
53. **Hidegkút**, Pest megye (Budapest része; 1736)
budai kerület → székesfehérvári egyházmegye
54. **Hidegkút** (= Veszprém megye; 1764)
veszprémi kerület
55. **Homokkomárom** (= Zala megye; 1750-es évek vége)
kanizsai kerület
56. **Igal** (= Somogy megye; 1699)
somogyi kerület (1710-es évek) → alsó vagy igali kerület (1734) →
somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári
kerület (1747)
57. **Iharos** [a plébánia székhelyét párhuzamosan említik Iharosberényben is]
(= Somogy megye; 1753)
segedi kerület
58. **István** (Zalaistván, Zala megye; bizonytalan 1750-es évek második fele
1760-as évek eleje)⁶⁹⁷
kanizsai kerület

695 Egy 1753-as összeírásban a tapolcai kerületben említik, de ezt további forrás nem erősíti meg.
696 Kizárólag 1771-ből van adat önálló adminisztratúrára a településen. Az ezt megalózó és
követő forrásokban Szentlászlóegyháza filiájaként szerepel.

697 Az 1757-es lélekösszeírásban szerepel önálló plébániaként, azonban sem más forrás nem
említi, és plébánosát sem ismerem. Elképzelhetőnek tartom, hogy ténylegesen nem lett önálló
anyaegyház.

59. **Iszkaszentgyörgy** (= Fejér megye; 1732 körül)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
60. **Isztimér** (= Fejér megye; 1764 körül)
palotai kerület → székesfehérvári egyházmegye
61. **Jenő** (Budajenő, Pest megye; ideiglenesen 1724–1750)
buda–fehérvári kerület → budai kerület (1737) → exempt (Esztergom / telki bencések) (1750)
62. **Kajár** (Balatonfőkajár, Veszprém megye; ideiglenesen 1700-es évek eleje)
kerületen kívül
63. **Kálóz** (=, Fejér megye; 1749)
palotai kerület → székesfehérvári egyházmegye
64. **Kanizsa**, Zala megye (Nagykanizsa; 1691 körül)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
65. **Kapornak** (Nagykapornak, Zala megye; 1735)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750)
66. **Kaposvár**, Somogy megye (=; ideiglenesen 1693–1706; 1715)
kerületen kívül; somogyi kerület (1710-es évek) → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
67. **Káptalanfa**, Zala megye (= Veszprém megye; 1751)
tapolcai kerület
68. **Karád** (= Somogy megye; 1710 előtt)
somogyi kerület (1710-es évek) → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
69. **Karmacs** (= Zala megye; 1756)
keszthelyi kerület
70. **Kehida** (Kehidakustány része, Zala megye; 1730-as évek második fele)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750)
71. **Kenese** (Balatonkenese, Veszprém megye; ideiglenesen 1700-as évek eleje; 1773 körül)
kerületen kívül; veszprémi kerület (1773 körül)
72. **Kercseliget** (= Somogy megye; 1756)
kaposvári kerület
73. **Keszthely** (= Zala megye; ősi)
keszthelyi kerület (1710-es évek)
74. **Kéthely** (= Somogy megye; 1716)
somogyi kerület (1710-es évek) → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → segesdi kerület (1747)

75. **Kiliti** (Siófok része, Somogy megye; ideiglenesen 1694–1703; 1764)
kerületen kívül; palotai kerület (1764)
76. **Kisbár** (Kisbárapáti része, Somogy megye; 1742)
somogyi kerület → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári
kerület (1747)
77. **Kisgörbő** (= Zala megye; 1754)
keszthelyi kerület
78. **Kiskomárom** [a plébánia székhelye az 1710-es évek második feléig
Karoson volt] (Zalakomár része, Zala megye; 1702)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
79. **Kislőd** (= Veszprém megye; 1752)
veszprémi kerület
80. **Kovácsi** (Nagykovácsi, Pest megye; 1715)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) →
székesfehérvári egyházmegye
81. **Kozma** (Gánt része, Fejér megye; 1746)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
82. **Kőröshegy** (= Somogy megye; 1760-as évek eleje)
kaposvári kerület
83. **Kővágóörs**, Zala megye (= Veszprém megye; 1757)
tapolcai kerület
84. **Lad** / Németlad (= Somogy megye; 1749)
segesdi kerület
85. **Láng** / Nagyláng (Soponya része; 1769)
palotai kerület → székesfehérvári egyházmegye
86. **Látrány** (= Somogy megye; 1721)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület
(1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
87. **Lengyeltóti** (= Somogy megye; 1710-es évek eleje)
somogyi kerület (1710-es évek) → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi
kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
88. **Lepsény**, Veszprém megye (= Fejér megye; ideiglenesen 1737–1738; 1754)
veszprémi kerület (1737); palotai kerület (1754)
89. **Lesencetomaj**, Zala megye (= Veszprém megye; 1755)
tapolcai kerület
90. **Lovas**, Zala megye (= Veszprém megye; ideiglenesen 1754–1771)
veszprémi kerület
91. **Lovasberény** (= Fejér megye; 1719)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári
egyházmegye
92. **Magyarmás** (= Fejér megye; 1764)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye

93. **Marcali** (= Somogy megye; 1722)
somogyi kerület → kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) →
felső vagy tóparti kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
94. **Márkó** (= Veszprém megye; 1743)
veszprémi kerület
95. **Martonvásár** (= Fejér megye; 1772)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
96. **Merenye** (Zalamerenye, Zala megye; 1710-es évek második fele)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
97. **Mernye** (= Somogy megye; 1726)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület
(1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
98. **Mesztegnyő** (= Somogy megye; 1744)
somogyi kerület → alsó vagy kaposi kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
99. **Mezőkomárom**, Veszprém megye (= Fejér megye; 1727)
kerületen kívül? → veszprémi (1734) → palotai (1755)
100. **Miháld**, Somogy megye (= Zala megye; 1767)
segesdi kerület
101. **Milej** (Milejszeg, Zala megye; 1730-as évek eleje)
egerszegi kerület
102. **Monostor** (Szigetmonostor, Pest megye; 1768)
budai kerület → székesfehérvári egyházmegye
103. **Monostorapáti**, Zala megye (= Veszprém megye; 1762)
tapolcai kerület
104. **Mór** (= Fejér megye; 1696)
buda-fehérvári kerület (1710-es évek) → fehérvári kerület (1737) →
székesfehérvári egyházmegye
105. **Nadap** (= Fejér megye; 1762)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
106. **Nágocs** (= Somogy megye; 1758)
kaposvári kerület
107. **Nagybajom** (= Somogy megye; 1716)
somogyi kerület (1710-es évek) → kaposi kerület (1734) → somogyi
kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
108. **Nagyberény** (= Somogy megye; 1746)
veszprémi kerület → palotai kerület (1755)
109. **Nagyvázsony** (= Veszprém megye; 1726)
keszthelyi kerület → veszprémi kerület (1734)
110. **Nemesapáti** / Felsőnemesapáti (= Zala megye; 1710-es évek második fele)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
111. **Nemesvid** (= Somogy megye; 1740-es évek közepe)
alsó vagy kaposi kerület (1745) → segesdi kerület (1747)

112. **Nova** (= Zala megye; 1710-es évek vége)
egerszegi kerület (1710-es évek) → szombathelyi egyházmegye
113. **Nyirád**, Zala megye (= Veszprém megye; 1725)
keszthelyi kerület → tapolcai kerület (1747)
114. **Ósi** (= Veszprém megye; ideiglenesen 1710-es évek második fele–1720-as évek vége; 1745)
veszprémi (1745) → palotai (1755)
115. **Öskü** (= Veszprém megye; 1710-es évek vége)
kerületen kívül ? → veszprémi kerület (1734) → palotai kerület (1755)
116. **Pacsa** (= Zala megye; 1720-as évek második fele)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750)
117. **Padrag** (Ajka része, Veszprém megye; bizonytalan ideiglenesen 1710 előtt)
kerületen kívül
118. **Pakod** (= Zala megye; 1760)
kanizsai kerület
119. **Pallén**, Zala megye (Nagykanizsa része; 1770 körül)
kanizsai kerület
120. **Palota** (Várpalota, Veszprém megye; ősi)
kerületen kívül ? → veszprémi kerület (1734) → palotai kerület (1755)
121. **Pátka** (= Fejér megye; 1746)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
122. **Pázmánd** (= Fejér megye; 1722)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
123. **Pentele**, Fejér megye (Dunaújváros része; 1752)
fehérvári kerület → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
124. **Perbál** (= Pest megye; 1755 körül)
budai kerület → székesfehérvári egyházmegye
125. **Peremarton** (Berhida része, Veszprém megye; 1759)
palotai kerület
126. **Perkáta** (= Fejér megye; 1712)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → fehérvári kerület (1737) → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
127. **Petend**, Zala megye (Vigántpetend része, Veszprém megye; 1750)
tapolcai kerület
128. **Polány** (Magyarpolány, Veszprém megye; 1761)
veszprémi kerület
129. **Pomáz** (= Pest megye; 1770)
budai kerület → székesfehérvári egyházmegye
130. **Promontor**, Pest megye (Budapest része; 1740-es évek)
budai kerület → ráckevei kerület (1756) → budai kerület (1763) → székesfehérvári egyházmegye

131. **Pusztamagyaród** (= Zala megye; 1737)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
132. **Ondód** (Pusztavám, Fejér megye; bizonytalan 1750-es évek)⁶⁹⁸
fehértvári kerület → székesfehértvári egyházmegye
133. **Ráckeresztúr** (= Fejér megye; 1750)
fehértvári kerület → székesfehértvári egyházmegye
134. **Ráckeve** (= Pest megye; 1690 körül)
buda–fehértvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) →
ráckevei kerület (1756) → székesfehértvári egyházmegye
135. **Rendek** (Csabrendek; 1730-as évek eleje)
keszthelyi kerület → tapolcai kerület (1747)
136. **Rezi** (= Zala megye; 1710 előtt)
keszthelyi kerület (1710-es évek)
137. **Salomvár** (= Zala megye; ősi)
egerszegi kerület (1710-es évek) → szombathelyi egyházmegye
138. **Sámson** (Somogysámson, Somogy megye; 1745)
felső vagy tóparti kerület → segesdi kerület (1747)
139. **Sármellék** (= Zala megye; 1750-es évek közepe)
keszthelyi kerület
140. **Solymár** (= Pest megye; 1716)
buda–fehértvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) →
székesfehértvári egyházmegye
141. **Somogyvár** (= Somogy megye; 1710-es évek első fele)
somogyi kerület (1710-es évek) → alsó vagy igali kerület (1734) →
somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) →
kaposvári kerület (1747)
142. **Sóskút**, Fejér megye (= Pest megye; 1752)
fehértvári kerület → székesfehértvári egyházmegye
143. **Söjtör** (= Zala megye; 1770)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
144. **Súr**, Veszprém megye (= Komárom-Esztergom megye; 1730-as évek
közepe)
veszprémi kerület → palotai (1755)
145. **Sümeg**, Zala megye (= Veszprém megye; ősi)
keszthelyi kerület (1710-es évek) → tapolcai kerület (1747)
146. **Szabadbattyán** (= Fejér megye; 1745)
veszprémi kerület → palotai kerület (1755) → székesfehértvári egyházmegye
147. **Szabar** (Zalaszabar, Zala megye; 1747)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750)

⁶⁹⁸ A móri kapucinusok adminisztrálták, a források egy részében Mór leányegyházaként, más részében önálló adminisztratúráként szerepel az 1750-es éveket követően.

148. **Szántó** (Zalaszántó, Zala megye; 1720-as évek vége)
keszthelyi kerület
149. **Szántó** (Pilisszántó, Pest megye; 1771)
budai kerület → székesfehérvári egyházmegye
150. **Szár** (= Fejér megye; 1736)
buda–fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
151. **Szegvár**, Zala megye (Zalaszegvár, Veszprém megye; 1718)
keszthelyi kerület (1710-es évek) → tapolcai kerület (1747)
152. **Székesfehérvár** (=; 1688)
exempt (Esztergom) → fehérvári kerület (1776) → székesfehérvári egyházmegye
153. **Szentbalázs** (= Somogy megye; 1742)
somogyi kerület → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
154. **Szentbékáll**, Zala megye (= Veszprém megye; ősi)
keszthelyi kerület (1710-es évek) → tapolcai kerület (1747)
155. **Szentbenedek** (Bárdudvarnok része, Somogy megye; 1776 körül)
kaposvári kerület
156. **Szentgál** (= Veszprém megye; 1774)
veszprémi kerület
157. **Szentgrót** (Zalaszentgrót, Zala megye; 1710-es évek második fele)
keszthelyi kerület (1710-es évek)
158. **Szentgyörgyvár** (= Zala megye; 1710-es évek vége)⁶⁹⁹
keszthelyi kerület (1710-es évek)
159. **Szentiván** (Zalaszentiván, Zala megye; 1761)
kanizsai kerület → egerszegi kerület (1770 körül)
160. **Szentlászlóegyháza** (Bucsuszentlászló, Zala megye; 1720)
egerszegi kerület → kanizsai kerület (1750) → egerszegi kerület (1770 körül)
161. **Szentmiklós** (Sárszentmiklós, Fejér megye; 1770)
ráckevei kerület → székesfehérvári egyházmegye
162. **Szentpéterúr** (= Zala megye; 1755)
kanizsai kerület
163. **Szigliget**, Zala megye [a plébánia székhelye 1744/45-től Tördemicen volt]
(= Veszprém megye; 1722)
keszthelyi kerület → tapolcai kerület (1747)
164. **Szil** (Somogyszil, Somogy megye; 1730 körül)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)

⁶⁹⁹ A szentgyörgyvári plébániát az 1730-as évek közepétől egészen 1757-ig a felsőpáhoki plébános látta le oldallagosan – egyedülálló módon a korszakban.

165. **Szólád** (= Somogy megye; 1744)
somogyi kerület → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
166. **Szőlősgyőrök** (= Somogy megye; ideiglenesen 1720-as évek közepe; 1753)
somogyi kerület (1720-as évek közepe); kaposvári kerület (1753)
167. **Szulok** (= Somogy megye; 1767)
segedsi kerület
168. **Tab** (= Somogy megye; 1746)
felső vagy tóparti kerület → kaposvári kerület (1747)
169. **Tapolca**, Zala megye (= Veszprém megye; ősi)
keszthelyi kerület (1710-es évek) → tapolcai kerület (1747)
170. **Tapsony** (= Somogy megye; 1723)
somogyi kerület → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → alsó vagy kaposi kerület (1745) → segedsi kerület (1747)
171. **Tárnok** (= Fejér megye; 1725)
buda-fehérvári kerület → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
172. **Tárnok** (Zalatárnok, Zala megye; 1755)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
173. **Taszár** (= Somogy megye; 1747)
kaposvári kerület
174. **Tétény**, Pest megye (Budapest része; 1755)
budai kerület → ráckevei kerület (1756) → budai kerület (1763) → székesfehérvári egyházmegye
175. **Tihany**, Zala megye (= Veszprém megye; ősi)
exempt (Esztergom / helyi bencések) → tapolcai kerület (1776)
176. **Tóti**, Zala megye (Káptalantóti, Veszprém megye; 1719)
keszthelyi kerület → tapolcai kerület (1747)
177. **Tótszentpál** (Somogyszentpál, Somogy megye; 1730 körül)
somogyi kerület → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → segedsi kerület (1747)
178. **Torbágy** (Biatorbágy része, Pest megye; 1714)
buda-fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → ráckevei kerület (1756) → budai kerület (1758) → székesfehérvári egyházmegye
179. **Tököl** (= Pest megye; 1690 körül)
buda-fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
180. **Törökbálint** (= Pest megye; 1712)
buda-fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → ráckevei kerület (1756) → budai kerület (1758) → székesfehérvári egyházmegye

181. **Törökkoppány** (= Somogy megye; 1720-as évek első fele)
somogyi kerület → alsó vagy igali kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → kaposvári kerület (1747)
182. **Újfalu** (Szigetújfalu, Pest megye; 1740-es évek)
budai kerület → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
183. **Vajta** (= Fejér megye; 1745)
fehérvári kerület → ráckevei kerület (1756) → székesfehérvári egyházmegye
184. **Vál** (= Fejér megye; 1715)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → fehérvári kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
185. **Vámos** (Nemesvámos, Veszprém megye; 1774)
veszprémi kerület
186. **Városlőd** (= Veszprém megye; 1730)
kerületen kívül ? → veszprémi kerület (1734)
187. **Veindorf** (Pilisborosjenő, Pest megye; 1711)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
188. **Velence** (= Fejér megye; 1775)
fehérvári kerület → székesfehérvári egyházmegye
189. **Veszprém**, Veszprém megye (=; ősi)
kerületen kívül ? → veszprémi kerület (1734)⁷⁰⁰
190. **Vita**, Zala megye (Nemesvita, Veszprém megye; ősi)
keszthelyi (1710-es évek) → tapolcai (1747)
191. **Vörösberény** (Balatonalmádi része, Veszprém megye; ideiglenesen 1710 előtt; 1730-as évek)
exempt (Esztergom / győri jezsuiták) → veszprémi kerület (1776)
192. **Vöröstó** (= Veszprém megye; 1732)
keszthelyi kerület → veszprémi kerület (1734)
193. **Vörösvár** (Pilisvörösvár, Pest megye; 1693)
buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
194. **Vörs** (= Somogy megye; 1715)
somogyi kerület (1710-es évek) → felső vagy kaposi kerület (1734) → somogyi kerület (1735) → felső vagy tóparti kerület (1745) → segesdi kerület (1747)
195. **Zalaapáti** (= Zala megye; 1740-es évek)
egerszegi kerület

⁷⁰⁰ Vannak adatok, amelyek arra mutatnak, hogy a püspöki székhely plébániáját nem számították a veszprémi kerülethez, hanem egyfajta területenkívüliséget élvezett az egyházmegyén belül.

196. **Zalabér** (= Zala megye; 1710-es évek második fele)
egerszegi kerület (1710-es évek) → kanizsai kerület (1750)
197. **Zalaegerszeg**, Zala megye (=; ősi)
egerszegi kerület (1710-es évek)
198. **Zalakoppány** (Zalaszentgrót része, Zala megye; 1754)
kanizsai kerület
199. **Zalaszentgyörgy** (= Zala megye; 1730-as évek eleje)
egerszegi kerület → szombathelyi egyházmegye
200. **Zalaszentlászló** (= Zala megye; 1748 körül)
keszthelyi kerület
201. **Zalavár** (= Zala megye; 1720 körül)
keszthelyi kerület (1740-es évek); kanizsai kerület (1770-es évek)
202. **Zirc** (= Veszprém megye; 1730-as évek)⁷⁰¹
veszprémi kerület
203. **Zsámbék** (= Pest megye; ideiglenesen 1698–1704; 1715)
kerületen kívül; buda–fehérvári kerület (1710-es évek) → budai kerület (1737) → székesfehérvári egyházmegye
204. **Zsid** (Várvolgy, Zala megye; 1720)
keszthelyi kerület

V.2.3. A szerzetesrendek által ellátott plébániák betűrendben

A szerzetesi lelkipásztorkodás kérdésköre túlmutat a plébániákon, a plébániahálózaton, itt csak arra vállalkoztam, hogy azokat az eseteket vegyem számba, amikor a kortársak által a plébániahálózat részeként meghatározott településeken folytattak pasztorációt szerzetesek.

Ebben az esetben is számolni kell azonban olyan helységekkel, amelyeknek akár kortársi megítélése is bizonytalan. Különösen igaz ez azokra a jellemzően szerzetesi birtokokra (1), ahol helyben lakó szerzetes végezte a hívek lelkigondozását. A zirci ciszterciek példáján tudom bemutatni ezt a problémát. Az egymástól meglehetősen távol fekvő bakonyi Polány és mezőföldi Előszállás időben párhuzamosan előfordul önálló ciszterci adminisztratúráként, illetve a zirci ciszterci plébánia leányegyházaként is. Nyilvánvaló a kortársak bizonytalansága a helyben lakó szerzetes lelkipásztori státuszának megítélésében. Számtalan esetben találkozunk földesúri rezidencián szolgáló jellemzően szerzetes házikáplánnal (2), akik azonban több esetben kaptak felhatalmazást az adott település vagy a környék katolikusainak lelkigondozására. A Fejér megyei Láng példáját hozhatom itt fel.

⁷⁰¹ A források szerint az 1730-as évektől kezdődően a ciszterci szerzetesek is megkísérelték kivonni magukat a megyéspüspök joghatósága alól. Ez azonban nem sikerült, s az 1740-es évektől kezdődően szerepelnek az egyházmegyei összeírásokban.

A ciszterciekhez hasonlóan ebben az esetben is bizonytalanok a források a lelkipásztor megítélésében, olykor plébániaként fordul elő, máskor viszont nem. Előfordul olyan eset is, hogy a plébánia szervezésének megindulásakor a korábbi leányegyházat kivették a plébános joghatósága alól és az átmeneti időszakra szerzetesekre bízta (3). Csákberény (korábban Csákvár leányegyháza) híveit 1750-1751-ben a móri kapucinusok gondozták. 1751 tavaszán kapott önálló egyházmegyes plébánost. Bizonyos esetekben a korabeli források egyértelműen mellőzik a plébánia / adminisztratúra megnevezést, azonban – talán mondhatom így – missziói központok (4) létét regisztrálhatjuk, különösen a korszak végén. Ez leginkább a fehérvári ferencesek, illetve az 1740-es évektől a vidéki lelkigondozásba bekapcsolódó fehérvári jezsuiták által ellátott Fejér megyei falvakkal illusztrálható. A megye középső és keleti részén elterülő lelkipásztori körzetek központjaiból az 1740-es években többet emeltek plébániai rangra, ezek egy részét azonban továbbra is a ferencesek látták el (például Kálóz, Szabadbattyán). Ezt követően azonban a plébániaszervezés üteme ezen a területen csökkent. Aba és Seregélyes, bár az 1760-as évektől kezdődően egyértelműen lelkipásztori körzetek központjai voltak, azonban a korszakban nem szerveződtek plébániává. A szerzetesi pasztorációnak egyházmegyei keretekben történő vizsgálata szempontjából a fentiekől eltérő esetnek tekinthető, ha a pasztorációt a püspökség határain kívüli szerzetesi közösség végzi (5). Erre két példát szeretnék felhozni. Az egyik az exempt, jezsuiták által vezetett székesfehérvári plébánia, amelynek leányegyházai a vespéremi egyházmegyéhez tartoztak, a másik példám pedig a pécsi püspökség simontornyai plébániája, amelyet a helyi ferencesek gondoztak, ugyanakkor a század elejétől ellátták a határos Fejér megyei községek, puszták lakosait is. 1759-ben a fennálló helyzet elismeréseként a helynök négy egyházmegyes településre, Egresre, Vámra, Igarra és Dégre joghatóságot adott a barátoknak, amellyel ezek gyakorlatilag a simontornyai plébánia leányegyházai lettek.

A fentebb bemutatott átmenetek közül az első, második és harmadik típusba tartozó településeket vettem fel a listába, amennyiben plébániai jogállásukat a források említik. Ezek szerepelnek a plébániák között is, felvételük időhatárát pedig az első említéshez igyekeztem kötni.

Mellőztem viszont azoknak a településeknek az említését, amelyekről adatolható szerzetesi lelkipásztorkodás, azonban nyilvánvalóan nem voltak részei a plébániahálózatnak. Erre különösen a század első feléből számtalan példát lehetne felhozni.

Az egyházmegyes lelkipásztorok által gondozott plébániák egy jelentős részében adatolható, hogy hosszabb-rövidebb ideig szolgálták szerzetesek a híveket, különösen üresedés esetén. Ezeket csak abban az esetben tüntettem fel az alábbiakban, ha a szerzetesi lelkipásztorkodás legalább egy évnyi időtartama adatolható volt, mivel véleményem szerint ez már valamifajta működési nehézséget ad a tudunkra, értve ez alatt például az egyházmegyes pap-

ság számának elégtelen voltát. A rövidebb, akár néhány hónapos vagy hetes szerzetesi kiségetések regisztrálása fontosak egy-egy rendház lelkipásztori körzetének megrajzolásához, azonban ez egyrészt eltér eredeti célkitűzéstől, másrészt ehhez általam csak korlátozottan használt források plébániaszintű áttekintésére lett volna szükség (anyakönyvek, historia domusok). A fentiekből következik, hogy nem tüntettem fel a listában szereplő települések esetében a plébániaalakítást megelőző időszak pasztorációjára vonatkozó adatokat sem. Az esetek többségében egyébként a későbbi szerzet gondozta a település lakosait a megelőző időszakban is.

Az egyes szócikkek felépítése a következő: A plébánia neve, zárójelben a szerzetesi lelkipásztorkodás évköre. Ezt követően részletezem az ellátásra utaló adatokat feltüntetve nem csupán a joghatósággal bíró szerzetesrendeket, hanem az egyházmegyes lelkipásztorkodás tényét is zárójelben adva meg azok évkörét.

1. **Acsa** (1730 körül–)
egyházmegyes lelkipásztor (1720-as évek vége) → móri kapucinusok (1730-as évek első fele) → fehérvári ferencesek (1730-as évek második fele) → pesti pálosok (1754)
2. **Andocs** (1716–)
helyi ferencesek (mariánus provincia)
3. **Atád** (1720-as évek–)
helyi ferencesek (ladiszlaita provincia)
4. **Bodajk** (1745–)
móri kapucinusok
5. **Bogdány** (1730-as évek–1749)
budai ferencesek (mariánus provincia) (1730-as évek) → egyházmegyes lelkipásztor (1749)
6. **Csács** (1771–)
zalavári bencések
7. **Csákberény** (1750–1751)
móri kapucinusok
8. **Csór** (1746–)
fehérvári ferencesek (mariánus provincia) (1746) → fehérvári karmeliták (1752)
9. **Előszállás** (1766–)
[dunaföldvári ferencesek (bosnyák rendtartomány) (1766 előtt) →] zirci ciszterciek (1766)
10. **Endréd** (1740-es évek–1757, 1760–)
andocsi ferencesek (mariánus provincia) (1745) → tihanyi bencések → egyházmegyes lelkipásztor (1757) → tihanyi bencések (1760)

11. **Ercsi** (1702–1762)
budai ferencesek (bosnyák provincia) (1702) → egyházmegyes
lelkipásztor (1762)
12. **Érd** (1712–1752)
budai ferencesek (bosnyák provincia) (1712) → egyházmegyes
lelkipásztor (1752)
13. **Esztergál** (1770 előtt–)
veszprémi ferencesek (mariánus provincia)
14. **Fajsz** (1753–)
mesztegnyői ferencesek (mariánus provincia)
15. **Felsőörs** (1738–1740-es évek második fele)
veszprémi ferencesek (mariánus provincia)
16. **Felsőseged** (1700-as évek eleje; 1734–)
helyi ferencesek (ladislaita provincia) (1700-as évek eleje); egyházmegyes
lelkipásztor (1717) → ferencesek (mariánus provincia) (1730-as évek köze-
pe) → ferencesek (ladislaita provincia) (1730-as évek második fele)⁷⁰²
17. **Hetés** (1771 körül)
szentlászlóegyházai ferencesek (mariánus provincia) (1771 körül)
18. **Homokkomárom** (1750-es évek vége–)
kanizsai ferencesek (ladislaita provincia)
19. **Iszkaszentgyörgy** (ideiglenesen 1740-es években többször egy-egy évre)
székesfehérvári ferencesek (mariánus provincia) és móri kapucinusok
párhuzamosan
20. **Isztimér** (1764 körül–)
bodajki kaucinusok
21. **Kálóz** (1756–)
egyházmegyes lelkipásztor (1749) → székesfehérvári ferencesek
(mariánus provincia)
22. **Kanizsa** (1698–1702; 1705–)
helyi jezsuiták (1698) → egyházmegyes lelkipásztor (1702) →
helyi ferencesek (ladislaita provincia) (1705)
23. **Kapornak** (1741–1758)
szentlászlóegyházai ferencesek (mariánus provincia) → egyházmegyes
lelkipásztor
24. **Kaposvár** (1693–1706)
bencések → plébánia időleges szünetelése → egyházmegyes lelkipásztrok
25. **Kehida** (1730-as évek második fele–1754)
szentlászlóegyházai ferencesek (mariánus provincia) → egyházmegyes
lelkipásztor

⁷⁰² A ferencesek 1746-ban kaptak engedélyt a letelepedésre. A következő évben az kísérlet történt egyházmegyes lelkipásztort küldeni a plébániára, de sikertelenül.

26. **Kercseliget** (1767–)
egyházmegyés lelkipásztor (1756) → ferencesek (ladiszlaita provincia) (1767)
27. **Kőröshegy** (1760-as évek eleje–)
andocsi ferencesek (mariánus provincia)
28. **Lad** (1749–)
szigetvári ferencesek (ladiszlaita provincia)
29. **Láng** (1769–)
fehérvári karmeliták
30. **Lepsény** (1760–)
egyházmegyés lelkipásztor (1754) → veszprémi ferencesek (mariánus provincia) (1760)⁷⁰³
31. **Lovasberény** (1729–1753)
fehérvári ferencesek (mariánus provincia)
32. **Martonvásár** (1772–)
ferencesek (mariánus provincia)
33. **Mesztegnyő** (1744–)
helyi ferencesek (mariánus provincia)
34. **Mór** (1696–)
helyi kapucinusok
35. **Nágocs** (1758–)
andocsi ferencesek (mariánus provincia)
36. **Nemesvid** (1740-es évek közepe–1755)
segessdi ferencesek (ladiszlaita provincia) → egyházmegyés lelkipásztor (1755)
37. **Pallén** (1770 körül–)
kanizsai ferencesek (ladiszlaita provincia)
38. **Perkáta** (1712–1752)
budai ferencesek (bosnyák provincia)
39. **Polány** (1761–)
zirci ciszterciek
40. **Promonotor** (1740-es évek–1757; 1758–)
budai kapucinusok (1740-es évek) → egyházmegyés lelkipásztor (1757) →
budai kapucinusok (1758)
41. **Ondód** (1750-es évek–)
móri kapucinusok
42. **Ráckeve** (1690 körül–)
pesti domonkosok
43. **Sámson** (1745–1747)
ferencesek (mariánus provincia)

⁷⁰³ Biztos forrásokkal csak 1764 és 1771 között rendelkezem a veszprémi ferencesek lepsényi tevékenységére, de más adat hiányában feltételezem, hogy 1760-tól, az utolsó egyházmegyés lelkipásztor távozásától ők látták el a korszak egészében.

44. **Sümeg** (–1761)
helyi ferencesek (mariánus provincia)
45. **Szabadbattyán** (1745–)
székesfehérvári ferencesek (mariánus provincia)
46. **Szentlászlóegyháza** (1720–)
helyi ferencesek (mariánus provincia)
47. **Újfalú** (1740-es évek)
pesti domonkosok
48. **Szólád** (1744–1765)
andocsi ferencesek (mariánus provincia) (1744) → egyházmegyes
lelkipásztorok (1766)
49. **Tab** (1746–1752; 1755–1758)
andocsi ferencesek (mariánus provincia) 1746–1752) → egyházmegyes
lelkipásztor (1752–1755) → andocsi ferencesek (mariánus provincia)
(1755–1758) → egyházmegyes lelkipásztorok (1758)
50. **Tétény** (1755–1771)
pesti domonkosok
51. **Tihany** (1776–)
helyi bencések
52. **Tököl** (1690 körül–1750)
budai ferencesek (bosnyák provincia) → egyházmegyes lelkipásztorok
(1750)
53. **Veszprém** (1720–1730; 1745–1752)
egyházmegyes lelkipásztorok [kanonokok] → helyi ferencesek
(mariánus provincia) (1720) → egyházmegyes lelkipásztorok [káplánok]
(1730) → helyi piaristák (1745) → egyházmegyes lelkipásztorok
[plébánosok] (1752)
54. **Zalaapáti** (1740-es évek–)
zalavári bencések
55. **Zalavár** (1738–1757; 1758–)
egyházmegyes lelkipásztor (1720) → helyi bencések (1738) → egyház-
megyes lelkipásztor (1757) → helyi bencések (1758)
56. **Zirc** (1730-as évek–)
helyi ciszterciek

V.3. Az egyházmegye plébánosainak jövedelme 1735-ben,
1754/1755-ben és 1774/1776-ban

FORRÁSOK

1735: MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. *Tabella ex conscriptionibus Ecclesiarum et Parochiarum in Diœcesi Veszprimiensi existentium eruta*. Az összeírás nem tartalmazza hat, 1735-ben fennállt plébánia adatait: Acsa (Fejér megye), Súr, Veszprém, Zirc (Veszprém megye), Felsőpáhok, Kapornak (Zala megye); Mór (Fejér megye) pedig jövedelemadatok nélkül szerepel az összeírásban. A hiányzó plébániák adatai a következők: Súr 65 forint: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 3.; Kapornak 81 forint: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 8.; Felsőpáhok 66 forint: MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. 1739. (a felsőpáhoki összeírás fényképének megküldéséért Kulcsár Krisztina levéltárosnak tartozom köszönettel); Acsa, Mór, Veszprém és Zirc esetében az adatok arra utalnak, hogy – mivel szerzetesek által ellátott plébániákról volt szó – a plébánosoknak nem származott jövedelmük az egyházközségből. A fenti jövedelemadatokat a táblázatban nem tüntettem fel.

1754/1755 (1760): Kaposvári kerület 1755: VÉL I.1.13. további jelzet nélküli kötet; segesdi kerület 1755: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 16.; keszthelyi kerület 1754: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 51.; egerszegi kerület 1755: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; kanizsai kerület 1754: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; fehérvári kerület 1754: KÁROLY 1899. 13–38.; budai kerület 1754: SzPL no 117. további jelzet nélkül. A tapolcai és a veszprémi kerület adatai hiányoznak, valamint hiányzik néhány fehérvári kerületbe tartozó plébánia jövedelme. A hiányzó plébániák jövedelmi adatait a Cassa parochorumtól kapott hozzájárulás összegeiből lehet rekonstruálni. 1755-ből ismertek a veszprémi és a budai kerületek plébániái részére fizetett összegek, 1760-ból pedig a teljes egyházmegye részére kifizetett összegek. A hozzájárulások összegei a két évben azonosak voltak. Bizonytalanságot jelent, hogy nem lehet pontosan tudni, mekkora összegre egészítették ki a jövedelmeket. Az 1760. évi kiegészítéseket az ismert esetekben összevettem a plébániák 1754/55-ös jövedelemadataival. A jövedelem és a kiegészítés összegének átlaga az egyházmegyében 176 forint volt. Ebből számoltam vissza a hiányzó kerületek plébániáinak jövedelmét. 1755-ös kongruakiegészítések: MNL OL C 38. Diœc. Veszpr. no 1. 464r.; 1760-as kongruakiegészítések: uo. 410r–411v.

1774/1776: Keszthelyi kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 8. és no 43. (a két összeírás azonos); veszprémi kerület egyes plébániái 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2 no 24–26.; segesdi kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 29., no 31–32. no 36–40.; kaposvári kerület 1774: MNL SML IV.1.h. Ö 73.; tapolcai kerület 1774: VÉL I.1.13. fasc. 2. no 33., fasc. 3. no 1.; egerszegi és kanizsai kerület 1774/1775: MNL ZML IV.1.d. 3. doboz, további jelzet nélkül; budai kerület 1774: SzPL no 117A/cccc; ráckevei kerület négy plébániája 1774: SzPL no 117A/bbbb, további hat plébániája 1776: SzPL no 117A/dddd. Hiányoznak a veszprémi, a palotai és a fehérvári kerületbe tartozó plébániák adatai.

MEGJEGYZÉSEK

Az 1760-as adatokból visszaszámolt jövedelemadatokat (1754/1755 (1760)-as táblázatrész), illetve az ezek alapján számolt jövedelemváltozási adatokat (1774/1776-os táblázatrész 4. oszlopa) dőlt betűvel szedtem.

A táblázatban a jövedelmi adatokat forintra kerekítve közlöm (1. számú oszlopok).

Az 1774/1776-os évkörben az egyházmegye plébániáinak összessége alatt azokat értem, amelyekről adataim vannak. A veszprémi kerületből csupán négy plébánia, és további két, plébániaként összeírt település jövedelemadatait ismerem. Emiatt nem számoltam ki az adott plébánia jövedelmének és az esperesi kerület átlagjövedelmének arányát (3. számú oszlop).

Csepel plébániájáról a korszakban ellentmondásos adatokat tartalmaznak a források. Az esetek döntő többségében Promontorral együtt említik.

Türje a korban nem tartozott a veszprémi püspök joghatósága alá, ez az egyetlen általam ismert adat ami 1777 előtt így tünteti fel.

Az egyes plébániáknál üresen hagytam azokat a cellákat, amelyek a korábbi évek adatainak hiánya miatt nem számolhatók ki (4. és 5. számú oszlopok).

MAGYARÁZAT

1. a plébános jövedelme forintra kerekítve
2. a plébános jövedelmének aránya az egyházmegye plébániáinak összességéhez viszonyítva
3. a plébános jövedelmének aránya az esperesi kerület plébániáinak összességéhez viszonyítva
4. a jövedelem növekedésének/csökkenésének aránya az előző időmetszet értékéhez viszonyítva
5. a jövedelem növekedésének/ csökkenésének aránya 1735 és 1774/1776 között

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776								
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET	
	nincs adat				112 Ft	70%	76%		fehérvári	nincs adat						
Acsa	187 Ft	153%	158%	fehérvári	189 Ft	118%	128%	101%	fehérvári	390 Ft	129%	96%	207%	209%	ráckevei	
Adony	49 Ft	40%	40%	somogyi	248 Ft	154%	159%	504%	kaposvári	161 Ft	53%	53%	65%	327%	kaposvári	
Atád	24 Ft	20%	20%	somogyi	193 Ft	121%	122%	804%	segédsi	254 Ft	84%	82%	132%	1058%	segédsi	
Attala	164 Ft	134%	133%	somogyi	209 Ft	131%	135%	127%	kaposvári	548 Ft	181%	180%	262%	334%	kaposvári	
Bagod	61 Ft	49%	71%	egerszegi	83 Ft	52%	69%	138%	egerszegi	191 Ft	63%	60%	230%	318%	egerszegi	
Bakónak	nem volt plébánia				107 Ft	67%	81%		kanizsai	433 Ft	143%	110%	404%		kanizsai	
Berénd	nem volt plébánia				nem volt plébánia						108 Ft	36%				veszprémi
Bícske	104 Ft	85%	88%	fehérvári	113 Ft	71%	76%	109%	fehérvári	nincs adat						
Bogdány	235 Ft	192%	104%	budai	276 Ft	172%	106%	118%	budai	453 Ft	150%	132%	165%	194%	budai	
Boncodföldsé	nem volt plébánia				77 Ft	48%	64%		egerszegi	157 Ft	51%	49%	203%		egerszegi	
Budakeszi	302 Ft	247%	134%	budai	431 Ft	269%	165%	143%	budai	536 Ft	177%	156%	124%	178%	budai	
Buzsák	184 Ft	151%	150%	somogyi	450 Ft	281%	285%	245%	segédsi	364 Ft	120%	117%	81%	198%	segédsi	
Csaba	155 Ft	127%	69%	budai	163 Ft	102%	63%	105%	budai	265 Ft	87%	77%	162%	170%	budai	
Csács	nem volt plébánia				nem volt plébánia						56 Ft	18%	17%			egerszegi
Csákbéreny	nem volt plébánia				85 Ft	53%	57%		fehérvári	nincs adat						
Csákvár	103 Ft	84%	87%	fehérvári	163 Ft	102%	129%	158%	fehérvári	nincs adat						
Csány	nem volt plébánia				117 Ft	73%	88%		kanizsai	327 Ft	108%	83%	281%		kanizsai	
Csatár	nem volt plébánia				113 Ft	70%	93%		egerszegi	219 Ft	72%	68%	195%		egerszegi	
Csehi	126 Ft	103%	137%	keszthelyi	140 Ft	88%	102%	111%	keszthelyi	260 Ft	85%	150%	185%	206%	keszthelyi	
Csepel	nem volt plébánia				nem volt plébánia						261 Ft	86%	64%			ráckevei

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776													
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET						
Csicsó				nem volt plébánia	101 Ft	63%	79%		tapolcai	405 Ft	134%	153%	401%		tapolcai						
Csokonya					123 Ft	76%	77%		segédsdi	120 Ft	39%	38%	98%		segédsdi						
Csopak					76 Ft	48%	72%		veszprémi	nincs adat											
Csór					86 Ft	54%	59%		fehérvári												
Csököly	122 Ft	99%	98%	somogyi	117 Ft	73%	74%	97%	segédsdi	515 Ft	170%	166%	440%	426%	segédsdi						
Dörögd				nem volt plébánia	nem volt plébánia					segédsdi	99 Ft	33%	37%			tapolcai					
Ercsi	100 Ft	82%	85%		fehérvári	245 Ft	153%	167%	245%	fehérvári	538 Ft	178%	132%	220%	538%	ráckevei					
Érd	111 Ft	90%	93%		fehérvári	256 Ft	160%	174%	233%	fehérvári	nincs adat										
Etyek	102 Ft	83%	86%		fehérvári	150 Ft	94%	102%	149%	fehérvári											
Fajsz				nem volt plébánia	91 Ft	56%	57%		segédsdi	160 Ft	53%	51%	178%		segédsdi						
Felsőpáhok					nincs adat	149 Ft	93%	109%		keszthelyi	206 Ft	68%	119%	138%		keszthelyi					
Felsősegéds	87 Ft	70%	70%	somogyi	175 Ft	109%	110%	202%	segédsdi	79 Ft	26%	25%	45%	92%	segédsdi						
Fok	71 Ft	58%	82%	veszprémi	122 Ft	76%	116%	172%	veszprémi	nincs adat											
Füle				nem volt plébánia	95 Ft	59%	90%		veszprémi												
Gelle	147 Ft	120%	120%		somogyi	114 Ft	71%	74%	78%	kaposvári	197 Ft	65%	65%	173%	134%	kaposvári					
Gelse				nem volt plébánia	73 Ft	46%	55%		kanizsai	391 Ft	129%	100%	536%		kanizsai						
Gyulakeszi	92 Ft	75%	100%		keszthelyi	155 Ft	97%	121%	168%	tapolcai	167 Ft	55%	63%	108%	182%	tapolcai					
Hahót	64 Ft	52%	75%	egerszegi	127 Ft	79%	96%	198%	kanizsai	618 Ft	204%	158%	487%	966%	kanizsai						
Hajmáskér				nem volt plébánia	99 Ft	62%	94%		veszprémi	nincs adat											
Háshágy					72 Ft	45%	60%		egerszegi							124 Ft	41%	38%	171%		egerszegi
Hetes					nem volt plébánia											kaposvári	164 Ft	54%	54%		kaposvári

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776							
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET
Hidegkút	nem volt plébánia				186 Ft	116%	72%		budai	254 Ft	84%	74%	137%		budai
Homokkomárom	nem volt plébánia				nem volt plébánia					216 Ft	71%	55%			kanizsai
Igal	141 Ft	116%	115%	somogyi	132 Ft	82%	85%	93%	kaposvári	217 Ft	72%	71%	166%	154%	kaposvári
Iharosberény	nem volt plébánia				99 Ft	62%	63%		segédsi	575 Ft	189%	185%	580%		segédsi
Iszkaszentgyörgy	38 Ft	30%	31%	fehérvári	101 Ft	63%	68%	266%	fehérvári	nincs adat					
Jenő	156 Ft	128%	70%	budai	nem volt plébánia					nem volt plébánia					
Kanizsa	117 Ft	95%	136%	egerszegi	nincs adat					286 Ft	94%	73%		246%	kanizsai
Kapornak	nincs adat				123 Ft	77%	93%		kanizsai	277 Ft	91%	71%	225%		kanizsai
Kaposvár	171 Ft	139%	138%	somogyi	238 Ft	149%	154%	140%	kaposvári	640 Ft	211%	211%	269%	376%	kaposvári
Káptalanfa	nem volt plébánia				129 Ft	81%	101%		tapolcai	150 Ft	50%	57%	116%		tapolcai
Karád	188 Ft	154%	153%	somogyi	188 Ft	118%	121%	100%	kaposvári	nincs adat					
Karmacs	nem volt plébánia				126 Ft	79%	92%		keszthelyi	122 Ft	40%	71%	97%		keszthelyi
Kehida	nem volt plébánia				100 Ft	63%	76%		kanizsai	282 Ft	93%	72%	282%		kanizsai
Kercseliget	nem volt plébánia				nem volt plébánia					214 Ft	71%	70%			kaposvári
Keszthely	138 Ft	112%	149%	keszthelyi	nincs adat					245 Ft	81%	141%		178%	keszthelyi
Kéthely	126 Ft	102%	102%	somogyi	168 Ft	105%	106%	134%	segédsi	438 Ft	144%	141%	260%	350%	segédsi
Kisbár	nem volt plébánia				148 Ft	93%	95%		kaposvári	465 Ft	153%	153%	314%		kaposvári
Kisgörbő	nem volt plébánia				140 Ft	88%	102%		keszthelyi	204 Ft	67%	117%	145%		keszthelyi
Kiskomárom	141 Ft	116%	166%	egerszegi	231 Ft	144%	175%	164%	kanizsai	606 Ft	200%	155%	262%	429%	kanizsai
Kislőd	nem volt plébánia				125 Ft	78%	119%		veszprémi	378 Ft	124%		302%		veszprémi
Kovácsi	170 Ft	139%	76%	budai	207 Ft	129%	80%	122%	budai	232 Ft	76%	67%	112%	136%	budai

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776								
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET	
Kozma				nem volt plébánia	102 Ft	63%	69%		fehérvári	52 Ft	17%				nincs adat	
Kőröshegy					101 Ft	63%	79%		tapolcai	301 Ft	99%	114%	298%			kaposvári
Kővágóórs					90 Ft	56%	57%		segédsi	327 Ft	108%	105%	363%			tapolcai
Lad															segédsi	
Látrány	149 Ft	122%	121%	somogyi	160 Ft	100%	103%	107%	kaposvári	285 Ft	94%	94%	178%	191%	kaposvári	
Lengyeltóti	107 Ft	88%	87%	somogyi	150 Ft	93%	96%	139%	kaposvári	232 Ft	76%	76%	155%	216%	kaposvári	
Lovasberény	86 Ft	70%	73%	fehérvári	142 Ft	88%	96%	164%	fehérvári						nincs adat	
Magyarpolány				nem volt plébánia						212 Ft	70%				nincs adat	
Marcali	167 Ft	137%	136%	somogyi	159 Ft	99%	100%	95%	segédsi	474 Ft	156%	152%	299%	283%	veszprémi	
Mátrkó				nem volt plébánia	89 Ft	56%	85%		veszprémi						nincs adat	
Merénye	64 Ft	52%	74%	egerszegi	164 Ft	102%	123%	259%	kanizsai	351 Ft	116%	90%	215%	557%	kanizsai	
Mernye	137 Ft	111%	111%	somogyi	124 Ft	77%	79%	91%	kaposvári	360 Ft	118%	118%	292%	264%	kaposvári	
Mesztegyő				nem volt plébánia						59 Ft	19%	19%			segédsi	
Mezőkomárom	77 Ft	63%	89%	veszprémi	118 Ft	74%	112%	153%	veszprémi						nincs adat	
Mihályd				nem volt plébánia						243 Ft	80%	78%			segédsi	
Milej	49 Ft	40%	58%	egerszegi	125 Ft	78%	103%	255%	egerszegi	224 Ft	74%	70%	178%	455%	egerszegi	
Monostor				nem volt plébánia						324 Ft	107%	94%			budai	
Monostorapáti				nem volt plébánia						185 Ft	61%	69%			tapolcai	
Nágocs				nem volt plébánia						124 Ft	41%	41%			kaposvári	
Nagybajom	95 Ft	78%	77%	somogyi	135 Ft	84%	85%	141%	segédsi	416 Ft	137%	134%	310%	438%	segédsi	
Nagyberény				nem volt plébánia	80 Ft	50%	76%		veszprémi						nincs adat	

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776							
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET
Nagyvázsony	77 Ft	63%	89%	veszprémi	78 Ft	49%	74%	101%	veszprémi				nincs adat		
Nemesapáti	55 Ft	44%	64%	egerszegi	143 Ft	89%	108%	263%	kanizsai	628 Ft	207%	161%	442%	1163%	kanizsai
Nemesvid		nem volt plébánia			102 Ft	63%	64%		segédsi	219 Ft	72%	70%	217%		segédsi
Nova	72 Ft	58%	84%	egerszegi	83 Ft	52%	69%	117%	egerszegi	188 Ft	62%	59%	227%	265%	egerszegi
Nyírád	70 Ft	57%	75%	keszthelyi	101 Ft	63%	79%	144%	tapolcai						
Ósi		nem volt plébánia			117 Ft	73%	111%		veszprémi				nincs adat		
Öskü	70 Ft	57%	79%	veszprémi	71 Ft	44%	68%	101%	veszprémi						
Pacsa	75 Ft	61%	88%	egerszegi	131 Ft	81%	98%	173%	kanizsai	448 Ft	148%	115%	345%	597%	kanizsai
Pakod		nem volt plébánia			102 Ft	63%	77%		kanizsai	294 Ft	97%	75%	290%		kanizsai
Palota	70 Ft	57%	80%	veszprémi	136 Ft	85%	130%	194%	veszprémi				nincs adat		
Paloznak		nem volt plébánia					nem volt plébánia			234 Ft	77%				veszprémi
Pátka		nem volt plébánia			79 Ft	49%	54%		fehérvári				nincs adat		
Pázmánd	147 Ft	120%	124%	fehérvári	155 Ft	96%	105%	105%	fehérvári				nincs adat		
Pentele		nem volt plébánia			208 Ft	129%	141%		fehérvári	589 Ft	194%	144%	284%		ráckevei
Perbál		nem volt plébánia			181 Ft	113%	69%		budai	422 Ft	139%	122%	234%		budai
Perkáta	74 Ft	60%	62%	fehérvári	208 Ft	129%	141%	284%	fehérvári	679 Ft	224%	167%	328%	929%	ráckevei
Petend		nem volt plébánia			110 Ft	69%	86%		tapolcai	93 Ft	31%	35%	85%		tapolcai
Pomáz		nem volt plébánia					nem volt plébánia			307 Ft	101%	89%			budai
Promontor		nem volt plébánia					nincs adat			326 Ft	107%	94%			budai
Pusztamagyaród		nem volt plébánia			106 Ft	66%	87%		egerszegi	186 Ft	61%	58%	176%		egerszegi
Ráckeresztúr		nem volt plébánia			107 Ft	67%	73%		fehérvári				nincs adat		

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)					1774/1776							
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET	
Ráckeve	377 Ft	308%	168%	budai	319 Ft	199%	122%	85%	budai	440 Ft	145%	108%	138%	117%	ráckevei	
Rendek	144 Ft	117%	155%	keszthelyi	147 Ft	92%	115%	102%	tapolcai	381 Ft	125%	143%	259%	266%	tapolcai	
Rezi	67 Ft	55%	73%	keszthelyi	145 Ft	90%	105%	215%	Keszthelyi	152 Ft	50%	88%	106%	227%	keszthelyi	
Salomvár	72 Ft	59%	85%	egerszegi	134 Ft	83%	110%	185%	egerszegi	215 Ft	71%	67%	161%	297%	egerszegi	
Sámsón	nem volt plébánia				119 Ft	74%	75%		segedi	289 Ft	95%	93%	245%		segedi	
Sármellék	nem volt plébánia				nem volt plébánia						77 Ft	25%	45%		keszthelyi	
Solymár	246 Ft	201%	109%	budai	170 Ft	106%	65%	69%	budai	225 Ft	74%	65%	133%	92%	budai	
Somogyvár	97 Ft	79%	78%	somogyi	166 Ft	104%	107%	173%	kaposvári	331 Ft	109%	109%	199%	345%	kaposvári	
Sóskút	nem volt plébánia				104 Ft	65%	71%		fehérvári	nincs adat						
Söjtör	nem volt plébánia				nem volt plébánia						237 Ft	78%	74%			egerszegi
Súr	nincs adat				115 Ft	72%	110%		veszprémi	nincs adat						
Sümeg	56 Ft	46%	61%	keszthelyi	nincs adat					186 Ft	61%	70%		332%	tapolcai	
Szabadbattyán	nem volt plébánia				101 Ft	63%	96%		veszprémi	nincs adat						
Szabar	nem volt plébánia				153 Ft	95%	115%		kanizsai	532 Ft	175%	136%	349%		kanizsai	
Szántó	65 Ft	53%	71%	keszthelyi	124 Ft	77%	90%	189%	keszthelyi	212 Ft	70%	123%	172%	326%	keszthelyi	
Szántó	nem volt plébánia				nem volt plébánia						153 Ft	50%	44%		budai	
Szár	nem volt plébánia				159 Ft	99%	107%		fehérvári	nincs adat						
Szegvár	101 Ft	82%	109%	keszthelyi	162 Ft	101%	118%	161%	keszthelyi	280 Ft	92%	106%	174%	280%	tapolcai	
Szentbalázs	nem volt plébánia				113 Ft	70%	72%		kaposvári	452 Ft	149%	148%	403%		kaposvári	
Szentbékálló	93 Ft	76%	101%	keszthelyi	nincs adat					518 Ft	171%	195%		556%	tapolcai	
Szentgrót	112 Ft	92%	122%	keszthelyi	160 Ft	100%	117%	143%	keszthelyi	284 Ft	94%	164%	178%	254%	keszthelyi	

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)				1774/1776							
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET
Szentgyörgyvár	44 Ft	35%	47%	keszthelyi	113 Ft	71%	82%	263%	keszthelyi	77 Ft	25%	45%	68%	179%	keszthelyi
Szentiván		nem volt plébánia			81 Ft	50%	61%		kanizsai	174 Ft	57%	54%	215%		egerszegi
Szentlászlógyháza	128 Ft	104%	149%	egerszegi					nincs adat	215 Ft	71%	67%		169%	egerszegi
Szentmiklós		nem volt plébánia							nem volt plébánia	189 Ft	62%	46%			ráckevei
Szentpéterúr		nem volt plébánia			150 Ft	94%	114%		kanizsai	467 Ft	154%	119%	311%		kanizsai
Szigliget / Tördemic	72 Ft	58%	77%	keszthelyi	170 Ft	106%	133%	236%	tapolcai	236 Ft	78%	89%	139%	332%	tapolcai
Szil	91 Ft	75%	74%	somogyi	149 Ft	93%	96%	164%	kaposvári	243 Ft	80%	80%	162%	266%	kaposvári
Szólád		nem volt plébánia			112 Ft	70%	72%		kaposvári	287 Ft	95%	94%	256%		kaposvári
Szólósgyőrök		nem volt plébánia			110 Ft	68%	70%		kaposvári	300 Ft	99%	99%	275%		kaposvári
Szulok		nem volt plébánia							nem volt plébánia	241 Ft	80%	77%			segédsi
Tab		nem volt plébánia			117 Ft	73%	75%		kaposvári	367 Ft	121%	121%	314%		kaposvári
Tapolca	137 Ft	111%	148%	keszthelyi	160 Ft	100%	125%	117%	tapolcai	531 Ft	175%	200%	332%	390%	tapolcai
Tapsony	164 Ft	134%	133%	somogyi	196 Ft	122%	123%	119%	segédsi	343 Ft	113%	110%	175%	209%	segédsi
Tárnok	190 Ft	156%	161%	fehérvári	123 Ft	77%	84%	65%	fehérvári						
Tárnok		nem volt plébánia			98 Ft	61%	80%		egerszegi	222 Ft	73%	69%	229%		egerszegi
Taszár		nem volt plébánia			163 Ft	101%	105%		kaposvári	431 Ft	142%	141%	265%		kaposvári
Tétény		nem volt plébánia							nem volt plébánia	289 Ft	95%	84%			budai
Torbágy	183 Ft	149%	81%	budai	228 Ft	142%	87%	125%	budai	349 Ft	115%	101%	153%	191%	budai
Tóti	90 Ft	73%	97%	keszthelyi	131 Ft	82%	102%	146%	tapolcai	270 Ft	89%	102%	206%	302%	tapolcai
Tótszentpál	92 Ft	75%	74%	somogyi	159 Ft	99%	100%	174%	segédsi	486 Ft	160%	156%	307%	533%	segédsi

PLÉBÁNIA NEVE	1735			1754/1755 (1760)					1774/1776							
	1.	2.	3.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	KERÜLET	1.	2.	3.	4.	5.	KERÜLET	
Tököl	73 Ft	60%	33%	budai	373 Ft	233%	143%	511%	budai	514 Ft	169%	126%	138%	703%	ráckevei	
Törökbálint	287 Ft	234%	128%	budai	242 Ft	151%	93%	85%	budai	397 Ft	131%	115%	164%	138%	budai	
Törökkoppány	108 Ft	89%	88%	somogyi	161 Ft	100%	103%	148%	kaposvári	332 Ft	110%	109%	208%	307%	kaposvári	
Tüje					nem volt plébánia						175 Ft	57%	66%		tapolcai	
Újfalu					nem volt plébánia						299 Ft	98%	73%	135%	ráckevei	
Vajta					120 Ft	75%	82%		fehérvári	178 Ft	58%	43%	148%		ráckevei	
Vál	176 Ft	143%	148%	fehérvári	177 Ft	111%	120%	101%	fehérvári	nincs adat						
Városlód	136 Ft	111%	156%	veszprémi	136 Ft	85%	130%	100%	veszprémi	615 Ft	203%		452%	452%	veszprémi	
Veindorf	164 Ft	134%	73%	budai	279 Ft	174%	107%	171%	budai	269 Ft	88%	78%	96%	164%	budai	
Vita	97 Ft	79%	104%	keszthelyi	101 Ft	63%	79%	104%	tapolcai	nincs adat						
Vöröstó	113 Ft	92%	129%	veszprémi	121 Ft	76%	115%	107%	veszprémi	nincs adat						
Vörösvár	219 Ft	180%	98%	budai	262 Ft	163%	100%	119%	budai	290 Ft	95%	84%	111%	132%	budai	
Vörs	99 Ft	80%	80%	somogyi	157 Ft	98%	99%	159%	segédsdi	305 Ft	101%	98%	196%	311%	segédsdi	
Zalaapáti					nem volt plébánia						151 Ft	50%	38%		kanizsai	
Zalabér	129 Ft	106%	152%	egerszegi	171 Ft	107%	130%	133%	kanizsai	372 Ft	122%	95%	217%	288%	kanizsai	
Zalaegerszeg	113 Ft	93%	133%	egerszegi	369 Ft	230%	304%	326%	egerszegi	771 Ft	254%	241%	210%	682%	egerszegi	
Zalakoppány					nem volt plébánia						366 Ft	120%	93%	263%	kanizsai	
Zalaszentgyörgy	55 Ft	45%	65%	egerszegi	75 Ft	46%	61%	135%	egerszegi	148 Ft	49%	46%	199%	267%	egerszegi	
Zalaszentlászló					nem volt plébánia						95 Ft	31%	55%	86%	keszthelyi	
Zsámbék	352 Ft	288%	157%	budai	365 Ft	228%	140%	104%	budai	768 Ft	253%	223%	211%	219%	budai	
Zsid	77 Ft	63%	84%	keszthelyi	nincs adat							140 Ft	46%	81%	182%	keszthelyi

V.4. Térképek

**I. A veszprémi egyházmegye plébániái
Zala és Veszprém megyékben (1550)**

FORRÁSOK: A térkép elkészítéséhez az egyházmegye 1550-ból származó plébániajegyzékét használtam fel. KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 454–462. Ennek adatait a szepetneki, a kapornaki, a novai és az egerszegi vikáriák esetében összevettem az 1554-ben felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvek adataival. PFEIFFER 1947. 24–40. A települések lokalizálásában, a térkép egyes adatainak pontosításában Ortway Tivadar és Hrubant László 14. század közepi veszprémi egyházmegyét ábrázoló térképének adatait, illetve Maksay Ferenc 16. század közepének állapotát bemutató megyetérképeinek adatait hasznosítottam. ORTVAY–HRUBANT 1888.; MAKSAY 1990. 318. (Fejér megye), 634–635. (Somogy megye), 772. (Tolna megye), 920. (Veszprém megye), 936. és 937. oldalak közötti melléklet (Zala megye).

MEGJEGYZÉSEK: A megyehatárok 16. század közepi vonalvezetését részleteiben nem vizsgáltam. Ennek következtében bizonyos határszakaszokat bizonytalanként tüntettem fel a térképen. A Zala és Somogy megyék közti, Kanizsa környéki határszakasz ügyében Maksay érintett két térképe egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaz. A Somogy és Tolna megyék közötti, a 18. századi határvonalnál nyugatabbra húzódott határszakaszt ellenben csupán jelezni szerettem volna.

Magyarázatra szorul Pula egyházigazgatási hovatartozása. A település a középkor századaiban Veszprém megyéhez tartozott. Az 1488-as adólajstrom is Veszprém megyei községként említi. SOLYMOSSI 1984. 200. Ugyancsak Veszprém megyéhez számította Solymosi László a veszprémi káptalan birtokainak középkor végi elhelyezkedéséről tervezett térképén. KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSSI 1997. melléklet. Veszprém megyében szerepeltette Engel Pál is az 1500 körüli állapotokat bemutatótérképén. ENGEL 2001. 1531-től kezdődően viszont már a Zala megyei adólajstromokban tűnik fel a község. PÁKAY 1942. 164. és ILA–KOVACSICS 1988. 328., lásd még MAKSAY 1990. 920. és 634–635. közötti térképmellékleteit. A 18. században Pula egyértelműen Zala megyéhez tartozott. Ugyan nem szerepel a megyebeli pusztákat is részletesen felsoroló 1702-es összeírásban, de Zala megyei pusztaként említi Esterházy Antal javainak 1705-ben felvett kamarai összeírása. 1702: MNL OL E 154 fasc. 27. no 52., 1705: MNL OL E 154 fasc. 82. no 64. 8. (az összeírásra hivatkozik: ILA–KOVACSICS 1988. 328.) A település újratelepítése az 1750-es évek elején történt. Ettől kezdve Nagyvásony leányegyházaként a veszprémi esperesi kerülethez tartozott.

Az egyházmegyének azokon a határszakaszain, ahol nem megyehatár határolta a püspökség területét a határ vezetése rendelkezésemre álló további adatok híján bizonytalan. Igyekeztem a plébániákat követve a természetes határvonalakra támaszkodni, Zalában – a püspökség nyugati határa – a Kerka folyó, míg Veszprém megyében – a püspökség északi határa – az Északi-Bakony vonulata adódott erre alkalmasnak. Solymosi László már idézett, késő középkori térképén ettől eltérő, szűkebb, míg Ortvay Tivadar és Hrubant László a 14. századra vonatkozóan tágabb határok közé helyezte az egyházmegyét.

A plébánia-összeírás nem tartalmazza a somogyi főesperesség plébániáinak a nevét, azonban megjelöli a főesperesség területén fekvő vikáriákat. Erre, valamint a közölt plébániaszámokra támaszkodva pusztán tájékoztató jelleggel felhelyeztem a térképre a vikáriákat. Az egyes vikáriákat jelölő színeken belül a sötétebb foltok azt a környéket jelölik ki, ahol a vikáriának nevet adó és feltehetően székhelyül szolgáló település feküdt. Érdeemes megjegyezni, hogy a somogyi és a segesi főesperesség területe változott a 14. század derekától eltelt időben. A fehéregyházi vikária területe korábban a segesi főesperesség területéhez tartozott. Vö. ORTVAY–HRUBANT 1888.

II. A veszprémi egyházmegye az 1700-as évek elején

FORRÁSOK: A korabeli településhálózatra vonatkozóan az alábbi összeírásokat használtam: Fejér megye KÁROLY 1899. 7–10. (1702), Veszprém megye TAKÁCS–BOROSS–MADARÁSZ 2002. 17–119. (1696), Zala megye MNL OL E 154 fasc. 27. no 52. (1702), Somogy megye MNL SML IV.1.h. Conscriptiones possessionum 1701, 1702, 1703 és Extractus conscriptionis 1703 (a megye déli része), SIMONFFY 1972. 132–134. és nyomán JENEY–TÓTH 1997. 22–23. (a megye északi része). A plébániákra vonatkozóan saját gyűjtésemet használtam fel. A licenciátusokra DÉNESI 2004., illetve Kaposvár környékén MNL OL C 38 Dioc. Veszpr. no 1. (Acsádi Ádám tervezete új plébániák alapításáról, 1735). A szerzetesrendek megtelepedésére lásd SIPTÁR 2009., SIPTÁR 2010a., SIPTÁR 2014., a ferencesekre vonatkozóan TAKÁCS–PFEIFFER 2001.

MEGJEGYZÉS: A térképpel elsődleges célom az volt, hogy ha csak vázlatosan is, bemutassam a korszak kezdetén fennálló településhálózatot, illetve az abban szigetszerűen megjelenő plébániákat, valamint a katolikus lelkipásztorkodásban a korban jelentős szerepet játszó szerzetesrendek és licenciátusok elhelyezkedését. A szerzetesrendek lelkipásztori körzetének ábrázolásától adatok hiányában eltekintettem, ugyanakkor az elhelyezkedésük alapján jól látható, hogy feltehetően lefedték az egyházmegye területét.

III. A győri és a veszprémi egyházmegyék határának változása (Somló vidéke), 1550–1750

III/A. A késő középkori veszprémi egyházmegye devecseri vikáriájának és a kora újkori győri egyházmegye pápai főesperességének Somló vidéki része (1550; 1698)

FORRÁSOK: A devecseri vikária plébániáinak felsorolása KARÁCSONYI–KOLLÁNYI–LUKCSICS 1912. 461. A pápai főesperesség 1698. évi egyházlátogatásának jegyzőkönyve VÉL. I.1.8. tom. 1., kiadása PFEIFFER 1947. 121–144. A jegyzőkönyvben nem részletezett felekezethez tartozó protestáns (acatholicus) lelkipásztorok azonosításához lásd KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. Az 1696-os összeírás kiadása TAKÁCS–BOROSS–MADARÁSZ 2002. 17–119.

MEGJEGYZÉSEK AZ 1550-ES ÁLLAPOTHOZ: A térkép településhiányos keleti fele a Bakony vonulatát rajzolja ki. A 16. század közepén néhány település létezett ezen a területen – például Lövöld bíráját említik 1561-ben KOMÁROMY 1907. 133–134. –, azonban plébánia hiányában a felhasznált forrás nem említi őket. A településszerkezet képe ábrázolásuk esetén sem változna lényegesen.

MEGJEGYZÉSEK AZ 1698-AS ÁLLAPOTHOZ: A vizitációt összevettem az azzal közel egykorú, 1696-ban készített összeírással, amely alapján kilenc, az ábrázolt területen biztosan létezett település látogatására nem került sor. Ezek a térképen csak ponttal jelölt falvak nyugatról kelet felé haladva a következők: Kiskamond, Kisberzsény, Kerta, Karakószörcsök, Doba, Borszörcsök, Padrag, Ajkarendek, Kislőd.

III/B. A győri és a veszprémi egyházmegyék Somló környéki határvidéke 1750 körül (kitekintéssel az 1730-as, 1740-es évekre)

FORRÁSOK: A veszprémi egyházmegye plébániáit saját gyűjtésem alapján ábrázoltam. Az 1730-as, 1740-es évek plébániai vonzaskörzeteinek felrajzolása Padányi Bíró Márton 1752-es jelentése (Városlőd) és a Veszprém megyei települések 1734-es összeírása alapján történt (Nyirád és Devecser). HORNIG 1903. 258., VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7. A győri egyházmegye plébániáit a pápai főesperesség 1748-as egyházlátogatási jegyzőkönyve tartalmazza. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 11. A kiváltságolt (exempt) egyházak 1754-es egyházlátogatása PFEIFFER 1947. 159–166. (Felsőiszkáz), 173–177. (Somlónásárhely). A református gyülekezetek a Torkos Jakab püspök által az 1750-es évek derekán készített jegyzék alapján, az evangélikusok pedig Fábri Gergely püspök 1750-es lajstroma alapján kerültek feltüntetésre. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 110–111., PAYR 1910. 374–377.

IV. A zágrábi és a veszprémi egyházmegyék határának változása

IV/A. A zágrábi és a veszprémi egyházmegyék terjeszkedése a Dráva mentén az 1700-as évek első két évtizedében

FORRÁSOK: A térképen ábrázolt terület településhálózata felrajzolható a 18. század legelején keletkezett, Somogy megye déli részére vonatkozó összeírások segítségével. MNL SML IV.1.h. Conscriptioes possessionum 1701, 1702, 1703 és Extractus conscriptionis 1703 (az összeírások fényképmásolatát Polgár Tamás és a Somogy Megyei Levéltár munkatársai előzenyességéből használhattam, amit ezúton is köszönök). Az összeírásokhoz kontrollként használható a Zala megyét és Somogy megye érintett részét tartalmazó részletes birtokösszeírás 1702-ből. Ez utóbbi összeírás a Berzence–Atád–Kutas vonaltól nyugatra található településeket tartalmazza. A térképen feltüntetett puszták ebből származnak, a terület keleti részéről a puszták ennek következtében hiányoznak. MNL OL E 156 fasc. 27. no 52. A felekezetekre vonatkozó adatok részben a területre vonatkozó 1721-es tanúváltatási jegyzőkönyvből, részben a Dráva-menti területek zágrábi egyházlátogatási jegyzőkönyveiből gyűjthetők össze. LADÁNYI 1972. 113–117., PFEIFFER 1947. 41–117. Néhány település felekezeti viszonyairól a két felhasznált forrás nem emlékezik meg. Ezekben az esetekben (például Hencse, Kálmánca, Istvándi) a veszprémi püspökség lélekösszeírásainak adatai segítettek a korábbi állapotok kikövetkeztetéséhez. VÉL I.1.14. tom. 8. (1750-es évek), tom. 15. (1770 körül). A segesdi ferencesek 1700-as évek elején fennálló pasztorációs körzetét említi egy 1747-es tanúváltatási jegyzőkönyv. Másolata MNL OL P 623 tom. IV. no 21. fasc. 234.E. 17r–18v, 21r. és 19r–20r., kiadása TAKÁCS–PFEIFFER 2001. 499. A zágrábi egyházmegyéhez tartozó plébániák adatait a 18. század első felében keletkezett egyházlátogatási jegyzőkönyvek, míg a veszprémi plébániákét saját kutatásaim alapján ábrázoltam. Előbbiek kiadása PFEIFFER 1947. 41–50.

MEGJEGYZÉS: A településhálózat az 1700-as évek elejének állapotát tükrözi. A térképen az egyes települések felekezeti viszonyait ábrázoltam, és nem az anyagyházakat, anyagyülekezeteket tüntettem fel!

IV/B. A zágrábi és a veszprémi egyházmegyék terjeszkedése a Dráva mentén az 1720-as években

FORRÁSOK: A zágrábi egyházmegyes plébániák adatait a 18. század első felében keletkezett egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján ábrázoltam PFEIFFER 1947. 50–67. A zágrábi egyházmegyes papok atádi tevékenységére lásd részletesebben TAKÁCS–PFEIFFER 2001. 188–189. A veszprémi egyház-

megyéhez tartozó plébániákra lásd az 1720-as évek második felében keletkezett összeírásokat VÉL I.1.13. fasc. 1. no 2. és no 10.

MEGJEGYZÉS: A településhálózat esetében a korábbi időmetszetbeli állapothoz képest feltüntettem azokat a falvakat is, amelyek szerepelnek az 1730-as és 1740-es évek elejének forrásaiban.

IV/C. A zágrábi és a veszprémi egyházmegyék terjeszkedése a Dráva mentén az 1730-as és 1740-es években

FORRÁSOK: A zágrábi egyházmegyes plébániák adatait a korabeli egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján ábrázoltam PFEIFFER 1947. 63–117. A veszprémi egyházmegyes plébániák 1735-ben: MNL OL C 38. Dicc. Veszpr. no 1., 1740-es évek közepe: VÉL I.1.8. tom. 9. Kanizsa és Csokonya 1740-es évekre is feltételezhető pasztorációs körzetének leírását az 1750-es évek elején keletkezett összeírások tartották fenn. Kanizsa (1752): VÉL I.1.13. fasc. 1. no 38., Csokonya (1753): VÉL I.1.9. fasc. 1. sine no [examen 1753].

V. Felekezetek a veszprémi egyházmegye területén az 1720–1730-as évek fordulóján

FORRÁSOK: A katolikus plébániák ábrázolásakor saját kutatásaimra támaszkodtam (az 1728. évi állapot került feltüntetésre). A református gyülekezeteket az uralkodói rendelkezésre a megyék által a Helytartótanács részére megküldött jelentések tartalmazzák. Ebből a dunamelléki egyházkerületbe tartozó gyülekezetek 1726. évi állapotát, valamint a dunántúli egyházkerület pápai, veszprémi és mezőföldi egyházmegyéjébe tartozó gyülekezetek 1728. évi állapotát rögzítő jelentéseket használtam. CsÁJI 1958. A forrásból hiányzó területek református egyházszerzetét részben a dunántúli egyházkerület lelkészi adattárban található gyülekezetnévsorok, részben más lajstromok alapján pótoltam. KÖBLÖS–KRÁNYITZ 2009. 106–107. (a dunántúli egyházkerület csókakői egyházmegyéjébe tartozó gyülekezetek – 1732. évi állapot); FÖLDVÁRY 1898. II. 6–13. (az 1731 körül az alsódunamelléki, azt követően dunántúli egyházkerülethez tartozó somogyi gyülekezetek – 1731. évi állapot). Az evangélikus gyülekezetekre vonatkozó adatok részben a már említett vármegyei jelentésekben található meg, részben a kemensalji és győri esperességekről készített kimutatásokból ismerhetők meg. MNL OL A 23 1727 no 178., valamint MNL OL C 20 1728. III. 13. comitatus Veszprimiensis (Veszprém megyei gyülekezetek – 1728. évi állapot); PAYR 1910. 369–374. (1725. évi állapot). A Dráva-mente evangélikus településeire értékes adatokat őrzött meg Somogy megye hatósága által a protestáns vallásgyakorlattel kapcsolatban felvett tanú-

vallatási jegyzőkönyv. LADÁNYI 1972. 113–117. (1710–1720-as évek fordulójának állapota.) Az ortodox vallásgyakorlatra és lakosságra vonatkozó adatokkal kizárólag Fejér megyéből rendelkezem. A területről 1746-ban felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv tudósít róluk. Ezeket az adatokat vetítettem vissza a másfél évtizeddel korábbi időszakra. VÉL I.1.8. tom. 3.

MEGJEGYZÉSEK: A térképen feltüntetett települések az egyes felekezetek anyaegyházait ábrázolják. A felekezetek elterjedésére vonatkozó színjelölések elsősorban az ábrázolt gyülekezeti adatokra alapulnak, emiatt csupán megközelítő pontosságúaknak tekintem őket, egyfajta átnézeti képet biztosítanak az egyházmegye felekezeti képéről. Adatok hiányában nem vehettem figyelembe a népsűrűséget, illetve az adott területen, településeken élők lélekszámát a térkép tervezése során. Ennek következtében a korban nagyrészt erdővel borított Bakony területe éppúgy színezve lett, mint például a sűrű településhálózattal rendelkező Balaton-felvidék; Fejér megye déli, gyülekezeteket jórészt nélkülöző részén a korszakban elsősorban a nagybirtokokhoz kapcsolódó puszták (predium) voltak, így bár a terület nem volt lakatlan, anyaegyházaknak nem adott otthont.

A térkép elkészítése során az egyházmegye 1750-es évekre megszilárduló határát vettem alapul. Ettől két esetben tértem el, Somogy megye déli, Dráva menti területeinek felekezeti viszonyait is ábrázoltam, valamint felkerültek a térképre a Veszprém megyei Somló környéki gyülekezetek, illetve az ugyancsak Veszprém megyében fekvő Bakony-hegység északi részének egyházmegyén kívüli területei. Ezeket a területek azért szerepeltettem a térképen, mert épp az ábrázolt korszakban vitatott jogállású területeknek számítottak. Ezekben az esetekben a később megszilárduló egyházmegyei határt jelöltem.

V/A. Református és evangélikus egyházszervezet a veszprémi egyházmegye területén

MEGJEGYZÉSEK: Ugyancsak áttekintő jelleggel került sor a melléktérképen a református és evangélikus egyházszervezet vázlatos ábrázolására. Az egyházkerületi és egyházmegyei határok megvonásánál – kutatások híján – ebben az esetben sem törekedtem a részletek pontosságára. Célom csupán az egyházszervezet kiépítettségének bemutatása, valamint az egyes gyülekezetek hovatarozásának bemutatása volt. A térkép tervezése során felhasználtam a dunántúli református egyházkerület 1774-es vizitációs jegyzőkönyvének kiadásához készített térkép vázlatokat. HUDI ET AL 2002.

VI. A veszprémi egyházmegye az 1730-as évek közepén

FORRÁSOK: A Helytartótanács részére 1735-ben a plébániák állapotáról készített részletes összeírásban találhatóak meg az egyes plébániák jövedelmi adatai, illetve leányegyházaik felsorolása. MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. *Tabella ex conscriptionibus Ecclesiarum et Parochiarum in Diœcesi Veszprimiensi existentium eruta*. Az összeírásból hiányzó plébániák adatai: Súr (jövedelme: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 3.), Kapornak (jövedelme: VÉL I.1.13. fasc. 1. no 8.), Felsőpáhok (jövedelme: MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. 1739. – az összeírás fényképének megküldéséért Kulcsár Krisztina levéltárosnak tartozom köszönettel). Három megyéből fennmaradtak az adott terület valamennyi – így a plébániahálózatba nem tartozó – településére kiterjedő összeírások, amelyek kitértek a lakosok felekezeti viszonyaira, a protestáns lelkipásztorokra, valamint a szórványban élő katolikusok lelkigondozásának kérdésre is: székesegyházi főesperesség (Veszprém megye, valamint Zala megye Akali, Dörgicse vonaltól keletre található nyúlványa) 1734: VÉL I.1.13 fasc. 1. no 7., Fejér megye 1734: SzPL no 117A/vvv., Pilis megye 1734: SzPL no 117A további jelzet nélkül. Az exempt plébániák felsorolása 1732/33: PL VC liber 27. Acsádi Ádám terve 1735-ből a plébániahálózat bővítésére: MNL OL C 38 Diœc. Veszpr. no 1. 278r–290v. A protestáns lelkipásztorok adatai részben a korábban hivatkozott 1734-es összeírásokon, részben a protestáns felekezetek elterjedését bemutató V. számú térképnél részletezett forrásokon alapulnak.

MEGJEGYZÉSEK: A térképen a felsorolt forrásokban szereplő települések találhatóak meg. Ez egyúttal területi egyenetlenséget is jelent, hiszen Veszprém, Fejér és Pilis megyék esetén a források feltehetően az összes települést, míg Zala és Somogy megyék esetén csak a plébániahálózatban szereplő, vagy abba bekapcsolni szándékozott településeket tüntették fel. A jövedelmi adatok az alábbi, 1735-ben már fennálló plébániáknál nem állnak a rendelkezésemre: a Veszprém megyei Veszprém, a Fejér megyei Acsa (nem szerepelnek a hivatkozott összeírásban; nincs adat) és Mór (az összeírásban jövedelmi adatok nélkül szerepel). Utóbbiak esetében arra mutatnak adatok, hogy mivel a plébániát szerzetesek adminisztrálták, nem rendelkeztek állandó jövedelemmel. Veszprém esetében pedig elképzelhető, bár erre vonatkozó közvetlen adat nem áll rendelkezésemre, hogy a plébániát vezető káplánok ellátását a káptalan biztosította. A fenti plébániák kivételével a térkép fehér foltjai azokat a területeket mutatja, amelyre a világi egyházszervezet nem terjedt ki a korban. A határos egyházmegyéhez tartozó plébániák és a területükön található szerzetesrendek közül kizárólag azok kerültek feltüntetésre a térképen, amelyek a század folyamán lelkipásztori kapcsolatba kerültek az egyházmegye területén élőkkel.

VII. A veszprémi egyházmegye az 1750-es évek második felében

FORRÁSOK: A jövedelemadatokat tartalmazó összeírások hivatkozásait lásd az V.3. fejezetben a Források 1754/1755 (1760) alatt. A plébániahálózat ábrázolásánál a függelék V.2. fejezetét vettem alapul.

MEGJEGYZÉS: A térképen a plébániahálózat és az esperesi kerületek 1757-es állapotát ábrázoltam. Azok a plébániák, amelyekről nem rendelkezem jövedelemadatokkal, s így a térképen színezés nélkül jelennek meg, részben 1755 és 1757 között kerültek megalapításra (pl. Lepsény, Ederics), részben a jövedelemösszeírásokban hagyományosan nem szereplő szerzetesi adminisztratívák (pl. Zirc, Szenlászlóegyháza). A szerzetesi lelkipásztori körzetek ábrázolása során azokat a településeket vettem fel a térképre, amelyekről forrásadat áll a rendelkezésemre. A szigetvári ferencesek esetében adatok híján eltekintettem a települések térképre vitelétől. A székesfehérvári ferencesek és jezsuiták lelkipásztori körzete területileg egybeesett. 1757-ben még a ferencesek látták el a települések zömét, azonban már megkezdődött a jezsuiták szerepvállalása is. Források híján nem különítettem el a két rend működési területét.

VIII. A veszprémi és a székesfehérvári egyházmegye 1778/1779-ben

FORRÁSOK: A egyházmegye 1777-es felosztása során létrehozott püspökségekhez került plébániákra lásd VÉL I.1.26. no 25. A megváltozott területű veszprémi egyházmegye plébániáit Bajzát József püspök 1778/1779-ben végzett vizitációi során vették számba. VÉL I.1.8. tom. 12–14. A székesfehérvári püspökség plébániáinak látogatására 1778-ban került sor. SzPL no 5072. tom. 1–2. (A jegyzőkönyv digitális másolatát Mózessy Gergely bocsátotta a rendelkezésemre.) A szombathelyi egyházmegyéhez került területen fekvő plébániák beosztásáról ISZTIN–PÁL–RÉTFALVI 2014. 1. számú térképe tájékoztat.

VIII/A. A veszprémi egyházmegye plébániáinak jövedelme 1774/1776-ban

FORRÁSOK: A jövedelemadatokat tartalmazó összeírások hivatkozásait lásd az V.3. fejezetben a Források 1774/1776 alatt.

MEGJEGYZÉS: A fehérvári, a palotai és a veszprémi kerület plébániáiról nem rendelkezem adatokkal, ábrázoltam azonban a székesfehérvári plébánia kerekítve 1376 forintos jövedelmét, amelyet a plébánia 1774-es összeírása tartalmaz. MNL FML IV.1.h. 1. doboz további jelzet nélkül.

IX. Az esperesi kerületek változásai a veszprémi egyházmegyében áttekintő térképek

IX/A. Esperesi kerületek az 1720-as évek második felében

FORRÁSOK: A térkép elkészítése során az 1728-ra keltezhető összeírás adatait vettem alapul. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 10.

MEGJEGYZÉS: A kerületek közötti határok megrajzolásánál színátmenettel igyekeztem jelezni, ha valódi határvonal helyett inkább egyfajta átmeneti határsávról, vagy a két kerület közötti „kerületen kívüli” területről beszélhetünk.

X/B. Esperesi kerületek az 1730-as évek derekán

FORRÁSOK: A somogyi kerületek kiterjedésére vonatkozóan az 1734-es felosztásról készített feljegyzés tájékoztat. VÉL I.1.39.b. tom. 1. 6–7. A veszprémi kerület településeit Szabó Ferenc esperes által készített összeírás tartalmazza. VÉL I.1.13. fasc. 1. no 7.

MEGJEGYZÉS: A térképen az 1734-es kerületalakítások mellett (somogyi kerületek és a veszprémi kerület) megjelenítettem a budai és fehérvári kerület 1737-es felosztását is. A plébániahálózat az 1735-ös állapotot tükrözi.

IX/C. Esperesi kerületek 1757-ben

FORRÁSOK: A térkép elkészítéséhez a függelék V.2. fejezetét vettem alapul.

MEGJEGYZÉS: A kerületi rendszer 1777-ig már nem változott.

IX/D. Kísérlet a somogyi kerület felosztására 1745/1746-ban

FORRÁSOK: A somogyi kerületek kiterjedését a kaposi kerület jegyzőkönyvében található plébánialista határozza meg. VÉL V.7. Prot. distr. Kapos. 4.

IX/E. A budai és a ráckevei kerületek határának változása az 1760-as évek elején

FORRÁSOK: A térkép a III.2. fejezetben írottak alapján készült.

MEGJEGYZÉS: A térképen a plébániahálózat 1763-as állapota került ábrázolásra.

VI.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

VI.1. Levéltári források

MFL = Magyar Ferences Levéltár, Budapest.

VII. 6. = Conventus Veszprimiensis.

Prot. Conv. Vesp. = Protocollum Antiquum Conventus Veszprimiensis
inceptum a V[enerabili] Patre Floriano Ozolyi Anno 1727.⁷⁰⁴

MNL OL = A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest.

A 23 = Magyar Kancelláriai Levéltár, Litteræ consilii regii locumtenentialis
Hungarici.

A 57 = Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii.⁷⁰⁵

C 20 = Helytartótanácsi levéltár, A Magyar Királyi Helytartótanács levéltára.

C 38 = Helytartótanácsi levéltár, Acta Cassæ Parochorum.

E 156 = Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et conscriptiones.⁷⁰⁶

P 623 = Széchényi család levéltára.

P 707 = Zichy család iratai.

P 1322 = Batthyány család levéltára, Körmendi központi igazgatóság iratai.

X = Mikrofilmtár.

MNL FML = A Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár.

IV.1.i. = Fejér vármegye levéltára, Fejér Vármegye nemesi közgyűlésének
iratai, Egyházügyi iratok (Ecclesiastica, Religionaria).

XIII.1.a.1. = A várkonyi Amadé család iratai, Családi levelezés,
Amadé László (1738–1757).

MNL SML = A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár.

IV.1.h. = Somogy vármegye levéltára, Somogy vármegye nemesi közgyű-
lése és albizottsága iratai, Összeírások (Conscriptiones).

704 A kötetet a két rendtartomány egyesítését megelőzően, a mariánus ferences rendtartomány szombathelyi levéltárában használtam, a MFL munkatársai tájékoztatása szerint jelenleg is ott található.

705 A forrást CSAVLEK Judit, KIS Péter, A Magyar Nemzeti Levéltár, MAGYARI Gabriella, NÉMETH György, NÉMETH István, TROSTOVSKY Gabriella, TUZA Csilla, VISSI Zsuzsanna (é.n.), *Királyi Könyvek 1527–1918*, h.n., DVD-ROM kiadásban használtam.

706 A forrást az interneten, a www.arcanum.hu címen elérhető adatbázisban használtam.

MNL VeML = A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém.

IV.1.a. = Veszprém vármegye levéltára, Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek.

V.102.a. = Veszprém város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek.

XII.1.f. = Veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltára, Testamenta ecclesiastica.

XII.1.i.aa. = Veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltára, Káptalan előtti örökvallások, Protocolla Authentica (Jegyzőkönyvek).

MNL ZML = A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg.

IV.1.d. = Zala vármegye levéltára, Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Egyházi összeírások (Conscriptiones ecclesiarum).

XV.61. = Zala megye helytörténeti lexikonához készült adatgyűjtés. [<http://www.MNLZML.hu/adatbazisok/zmhl/zmhl.bevezeto.php>; 2010. december 20.]

PKL = Pécsi Káptalani Levéltár, Pécs.

II/2 = Káptalani Magánlevéltár.

PL = Prímási Levéltár, Esztergom.

AEV = Archivum ecclesiasticum vetus.

VC = Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Visitationes canonicæ).

SAB = Štátny Archív v Bratislave (Pozsonyi Állami Levéltár), Bratislava / Pozsony.

MPF = Mariánska provincia františkánov / Archivum Provinciæ Sanctæ Mariæ in Hungaria.

lad. 16. = Conventus Sümegiensis.

lad. 25. = Conventus Sancti Ladislai.

lad. 28. = Conventus Mesztegyő.

lad. 53. = Facultates pro confessariis.

SzárPL = Szári Plébánia Levéltára, Szár.

Prot. = Memoriale æternum seu accurata insertio decretorum spiritualia concernentium [...] per R[everendum] D[ominum] Georgium Kummer P. T. parochum loci [1736–1863].⁷⁰⁷

SzEP = Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Szombathely.

AA = Acta Antiqua, Acta districtus Szalaegerszegiensis in Archivo Officii Wesprimiensis.

⁷⁰⁷ A forrást a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található jelzet nélküli digitális másolatban használtam.

- SzPL = Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár.
 no 117. = A veszprémi egyházmegyétől 1777-ben átvett összeírások,
 Jövedelem- és lélekösszeírások.⁷⁰⁸
 no 5067. tom. 1–2. = Protocollum ep[isco]pale [...] tom. 1. 1752–1753.,
 tom. 2. 1757–1758.⁷⁰⁹
 no 5068. = Districtus Albensis protocollum vicearchidiaconale per Josephum
 Dravec ejusdem districtus vicearchidiaconalem et parochum Vállensem
 inchoatum anno 1737. [1731–1777].
 no 5072. tom. 1–2. = Visitatio canonica diocesis Albaregalis anno 1778.

- VÉL = Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém.
 I.1.1. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Intimata.
 I.1.2. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Litteræ Circulares.
 I.1.6. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta parochialia.
 I.1.7. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta et fragmenta visitationis canonicae
 parochiarum.
 I.1.8. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Visitationes canonicæ.
 I.1.9. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Relationes periodicæ.
 fasc. 1. sine no [examen 1753] = Examen parochorum totius Diocesis
 Weszprimiensis peractum anno 1753
 fasc. 1. sine no [Somogy 1744] = Specificatio status D[ominorum]
 D[ominorum] parochorum districtus Simighiensis per A[dmodum]
 R[everendum] D[ominum] Ladislaum Solmossi V[ice] A[rchi]
 Diaconum, s. d. et l. [1744. X. 10. után].
 fasc. 1. sine no [Egerszeg 1744] = Informatio de parochis Districtus
 Zala-Egerszeghiensis, 1744. XI. 5.
 I.1.10. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta personalia.
 I.1.11. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Præsente parochorum.
 I.1.13. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Conscriptiones proventuum paro-
 chialium.
 I.1.14. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Conscriptiones animarum.
 I.1.16.a. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta coronalia.
 I.1.20. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta religiosorum ordinum.
 I.1.21.d. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Iurisdictiones et dispensationes.
 I.1.26. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta dismembrationis diocesis.

⁷⁰⁸ A lélekösszeírások egy része megtalálható a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban
 jelzet nélküli fénymásolatban, digitális másolata plébániánkénti bontásban elérhető inter-
 neten a www.szfv.ar.katolikus.hu/?fm=4&m=11&am=12 címen (2011. január 25.).

⁷⁰⁹ A két kötet a veszprémi püspöki levéltár *Protocolla episcopalia* sorozatából lett kiemelve,
 minden valószínűség szerint 1777-ben. A kötetekbe másolt levelek a sorozat többi köteté-
 hez hasonlóan a teljes egyházmegyére vonatkoznak, kiemelésük oka talán Padányi Bíró
 Márton püspöknek a kötetek elejére bemásolt római jelentései (1752 és 1758) lehettek.

- I.1.38. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Miscellanea.
 I.1.39.b. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Protocolla, Protocolla episcopalia.
 I.1.41. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Bullæ.
 I.1.43. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Archivum Kollerianum.
 I.1.49. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Schematismi cleri et locorum diœcesis Veszprimiensis.
 I.3.a.1. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Processus causarum, Processus ad pœnas ecclesiasticas.
 I.3.a.8. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Processus causarum, Processus ad repositionem cohabitationis.
 I.3.a.17. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Processus causarum, Testamentaria.
 III.1.a.1. = Veszprémi káptalan magánlevéltára, Documenta iuris possessionarii.
 III.1.c. = Veszprémi káptalan magánlevéltára, Káptalani ülések jegyzőkönyvei.
 III.1.e. = Veszprémi káptalan magánlevéltára, Executiones testamenti.
 IV.1.c.1. = Veszprémi káptalan gazdasági levéltára, Mindhárom uradalomra vonatkozó iratok, Protocolla œconomicalia.
 IV.1.c.2. = Veszprémi káptalan gazdasági levéltára, Mindhárom uradalomra vonatkozó iratok, Libri funduales et urbariales.
 V.7. = A kaposvári esperesi kerület levéltára.
 Prot. distr. Kapos. = Matricula seu protocollum venerabilis cleri curatorum animarum gremio i[n]cliti co[m]it[at]us Simighiensis in districtu Kaposiensi [1743–1860].
 VI.93. = Nagyvázsonyi Plébánia Levéltára.
 VI.111. = Pápai Szent István Plébánia Levéltára.
 VI.157. = Veszprémi Szent Mihály Plébánia Levéltára.
 VIII.31. = Személyi hagyatékok, Pfeiffer János hagyatéka.

VI.2. Nyomtatott források és felhasznált irodalom

- BAHLCKE, Joachim (2005), *Ungarischer Episcopat und österreichische Monarchie, Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart. (Forschungen zur Geschichte der östlichen Mitteleuropa, Bd. 23.)
 BAHLCCKE, Joachim, STOHMEYER, Arno [Hrsg.] (1999), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa, Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 7.)
 BARÓTI János ([1948]), *A veszprémi egyházmegye szétagolása 1777-ben*, h.n. [Budapest], é.n. (Doktori disszertáció, kézirat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Könyvtárában)⁷¹⁰

⁷¹⁰ A Székesfehérvári Püspöki Könyvtárban lévő fénymásolatot használtam, jelzete Ms. 694.

- BEDY Vince (1938), *A győri székeskáptalan története*, Győr. (Győregyházmege múltjából 3.)
- BEKE, Christophorus (é. n.), *Historia diplomatica almæ diœcesis Vesprimiensis I–III.* (Kézirat a Veszprémi Érseki Könyvtárban, leltári száma: 37018.)
- BEKE Margit [szerk.] (2013), *A katolikus Budapest, Általános történeti Szemponok, Plébániák I–II.*, Budapest.
- BENDA Gyula (1998), Keszthely népessége 1696–1851, *Történeti Demográfiai Füzetek* 16. (1997/1) 77–143.
- BENDA Gyula (2008), *Zsellérből polgár – társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban, Keszthely társadalma 1740–1849*, [Budapest–Zalaegerszeg]. (Mikrotörténelem 3.)
- BENDEL, Rainer, SPANNENBERGER, Norbert [Hrsg.] (2010), *Kirchen als Integrationsfaktor für die Migranten im Südosten der Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*, Berlin. (Kirche und Gesellschaft im Karpaten-Donauraum, Bd. 1.)
- BORÓVI József (2000), *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása, A besztercebányai–rozsnányi–szepesi püspökségek alapítása 1776-ban*, Budapest. (METEM-Könyvek 25.)
- BŐSZE Sándor (2003), Somogy megye településtörténeti irodalma 1990–2002, *Acta Papensia* 3. 83–91.
- [BUNYITAY Vince] (1896), *Schematismus historicus venerabilis cleri diœcesis Magnovaradinensis Latinorum pro anno Domini et millennari MDCCCXCVI*, Nagyvárad. [facsimile kiadása Nagyvárad 2010.]
- CZOERNIG, Karl Freiherr von (1857), *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie I–III.*, Wien. [<https://archive.org/details/ethnographiedero1czoe>; 2011. január 17.]
- CsÁNKI Dezső (1890–1913), *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III.*, V., Budapest. (Hunyadiak kora Magyarországon 6–8., 9c.)
- CsÁJI Pál (1958), A magyarországi református eklézsiák és prédikátorok első hivatalos összeírása 1725–1729, *Egyháztörténet* 1. 34–74.
- DÁNYI Dezső (2001), Somogy megye népessége a 18. század második felében a lélekösszeírások tükrében, *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001.* 143–192.
- DÉNESI Tamás (2004), Licenciátusok a veszprémi egyházmegyében, in: S LACZKOVITS Emőke, MÉSZÁROS Veronika [szerk.], *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. (Konferencia Pápán, 2002. június) I–II.*, Veszprém. I. 51–68.
- DÉNESI Tamás (2006), *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a XVIII. századi veszprémi egyházmegyében*, Budapest. (Doktori [PhD] disszertáció, kézirat) [<http://doktori.btk.elte.hu/hist/denesi/diss.pdf>; 2010. november 23.]
- DÉNESI Tamás (2007), Esperesi koronák a 18. századi veszprémi egyházmegyében, *Regnum, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 19. 5–17.

- DÉNESI Tamás (2009), Plébániaszervezés Somogyban a 18. század első felében, in: GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon, Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 7.) 197–223.
- DÉNESI Tamás (2010) Katolikus megújulás a 18. századi veszprémi egyházmegyében, in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.] (2010), *Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 103–139.
- DÓKA Klára [szerk.] (1986), *A magyarországi katolikus egyház levéltári anyagának fondjegyzékei, 2. rész Plébániai levéltárak „A” kötet*, Budapest. (Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei 2.)
- DRAVECZ Josephus [facta per] (1764–[1771]), *Connotatio districtuum parochiarum et parochorum almæ diocesis Wesprimiensis*. (Kézirat a Veszprémi Érseki Könyvtárban, leltári száma: 37311).
- ENGEL Pál (1996), *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II.*, Budapest. (História könyvtár, Kronológiák, adattárak 5.) [Újabb kiadása ENGEL Pál (é. n.), *Magyar középkori adatár*, Budapest. (CD-ROM)]
- ENGEL Pál (2001), *Magyarország a középkor végén*, Budapest. (CD-ROM)
- BEKE Margit [szerk.] (2013), *A katolikus Budapest I–II.*, Budapest.
- ÉRSZEGI Géza, SOLYMOSSI László (2010), *Veszprém város okmánytára, Pótkötet (1000–1526)*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- FARAGÓ Tamás (2008), Felekezet és népességfejlődés az első világháboró előtt: a Dunántúl példája, in: CZOCH Gábor, HORVÁTH Gergely Krisztián, POZSGAI Péter [szerk.], *Parasztok és polgárok, Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*, Budapest. 78–100.
- FAZEKAS István (1993), A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641–1714 között, *Történelmi Szemle* 35. 101–131.
- FAZEKAS István (2014), *A reform útján, A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai, Források, feldolgozások 20.)
- FEDELES Tamás (2005a), *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*, Pécs. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- FEDELES Tamás (2005b), A pécsi székeskáptalan és kanonokjai a 18. század első felében, in: FEDELES Tamás, VARGA Szabolcs [szerk.], *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*, Pécs. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 1.) 204–245.
- FEDELES Tamás, SARBAK Gábor, SÜMEGI József [szerk.] (2009), *A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009–1543)*, Pécs.
- FEDELES Tamás, VARGA Szabolcs [szerk.] (2005), *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*, Pécs. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 1.)

- [FEJÉRPATAKY László] ([1889]), *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria / Pápai tizedjegyzők számadásai 1281–1375*, Budapest. (Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariæ illustrantia / Vatikáni magyar okirattár I.1.) [Reprint kiadása 2000.]
- FERENCZI Sándor (2009), Az erdélyi egyházmegye római katolikus papsága az 1716–1753 közötti időszakban, in: BODÓ Márta, MARTON József [szerk.], *Ezeréves múltunk, Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről*, Budapest–Kolozsvár. 62–79.
- FÓNAGY Zoltán (2013), A nemesi birtokviszonyok az úrbérendezés korában, Adattár I–II., Budapest. (Magyar történelmi emlékek, Adattárak)
- FORGÓ András (2010), Ansiedlungspolitik und konfessionelle Konflikte auf den Landgütern der geistlichen Orden in Ungarn (am Beispiel der Tätigkeit der Zisterzienser und der Pauliner), in: BENDEL, Rainer, SPANNENBERGER, Norbert [Hrsg.], *Kirchen als Integrationsfaktor für die Migranten im Südosten der Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*, Berlin. (Kirche und Gesellschaft im Karpaten-Donauraum, Bd. 1.) 81–98.
- FORGÓ András (2015), A zirci apátság politikai küzdelmei a 18. században, in: KARLINSZKY Balázs [szerk.], *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében, A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 26.) 147–160.
- FÖLDVÁRY László (1898), *Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez I–II.*, Budapest.
- FRANKÓI Vilmos, LUKCSICS József [közrebocsátja] (1896–1907), *A veszprémi püspökség római oklevéltára / Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis I–IV.*, Budapest. [Újabb kiadása: 2007 (CD-Rom)]
- FRANKÓI Vilmos, LUKCSICS József ([1907]), *A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV. kötetéhez bevezetés*, Budapest, 1896–1907.
- FÜSSY Tamás (1902), *A zalavári apátság története a legrégibb időktől fogva napjainkig*, Budapest. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 7.)
- GALLA Ferenc (1942/1945), A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban, *Levéltári Közlemények* 20/23. 141–186.
- GÁRDONYI Máté (2001), *A papi élet reformja a Tridenti Zsinat korában*, Budapest. (Studia Theologica Budapestinensia 27.)
- GEISZ Antal (1910), *Egyházi közigazgatás*, Temesvár.
- GÓZSY Zoltán (2005), A pécsi egyházmegye nyugati határainak problémái a 18. század elején, in: FEDELES Tamás, VARGA Szabolcs [szerk.], *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*, Pécs. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 1.) 134–155. [Utánközlése Gózszy Zoltán (2007), Adalékok Somogy vármegye világi és egyházi közigazgatásához a 17. század végén és a 18. század első harmadában, in: BÓRZE Sándor [szerk.], *Somogy megye múltjából*, Kaposvár. (Levéltári Évkönyv 38.) 59–80.]

- GÓZSY Zoltán (2006), Az egyháztörténet 18–19. századi forrásai a dunántúli megyei levéltárakban, in: VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai, Egyháztörténeti kutatások levéltári alapjai különös tekintettel a pécsi egyházmegyére*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 2.) 121–134.
- GÓZSY Zoltán (2010), Grenzen und Wirkungsradius der Rekatholisierung in Südtransdanubien nach der Osmanenzeit, in: BENDEL, Rainer, SPANNENBERGER, Norbert [Hrsg.], *Kirchen als Integrationsfaktor für die Migranten im Südosten der Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*, Berlin. (Kirche und Gesellschaft im Karpaten-Donauraum, Bd. 1.) 43–63.
- GÓZSY Zoltán [bev., közreadja] (2012a), *Conscriptio ecclesiarum et parochiarum comitatus Baranyiensis et comitatus Tolnensis anno 1733 / Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1733*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 9.)
- GÓZSY Zoltán (2012b), *Szigetvár története a 18. században*, Szigetvár.
- GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs [bev., közreadja] (2009a), *Visitatio canonica Diocesis Quinqueecclesiensis / Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a pécsi egyházmegyében (1738–1742)*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 5.)
- GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs (2009b), A pécsi egyházmegye újjászervezése a 18. század első felében, in: GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon, Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 7.) 225–264. [www.pphf.hu/images/pei/plebaniahalozat.pdf; 2011. február 24.]
- GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs (2009c), Kontinuitás és reorganizáció a pécsi egyházmegye plébániahálózatában a 18. század első évtizedeiben, *Századok* 143. 1123–1163.
- GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.] (2009), *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon, Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 7.)
- GUTHEIL Jenő (1977), *Az Árpád-kori Veszprém*, Veszprém. (Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 1.) [második kiadása 1979.]
- GUTHEIL Jenő (2007), *Veszprém város okmánytára, Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523)*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)
- GYÖRFFY György (1963–), *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza / Geographia historica tempore stirpis Arpadianæ I–*, Budapest.
- GYÓRI Róbert (2002), A magyar történeti földrajz a két világháború között, *Földrajzi Közlemények* 126. 79–92.
- [HANAUER Árpád István (szerk.)] *Az intézeti előljáróság [közrebocsátja] (1896), A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére*, Veszprém.

- HEGEDŰS András, TÓTH Krisztina [összeállította] (2000), *Esztergomi főegyházme-
gye mutató*, Esztergom. (Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek Katalógusa 9.)
- HEGEDŰS Antal (2010), *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevé-
kenysége*, Budapest–Kalocsa. (METEM könyvek 69.)
- HEGYI Géza (2010), Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben (I. köz-
lemény), *Erdélyi Múzeum* 72. (3–4. füzet) 1–32.
- HERMANN István (2004), Hornig Károly és a Veszprémi püspökség római
oklevéltára, *Studia Wesprimiensia* 6. 1–2. szám. 117–120.
- HERMANN István (2005), Katholische Archive in Ungarn zwischen 1950 und
1969, Elhangzott az *Innovation and Reproductions in Cultures and Societies*
konferencia *Historische Quellen in geistlichen Archiven – Kontinuitäten
und Diskontinuitäten* szekciójában Bécsben 2005. december 9-én. [[http://
www.monasterium.net/hu/doc/hermann.pdf](http://www.monasterium.net/hu/doc/hermann.pdf); 2011. február 26.]
- HERMANN István (2008), Esperesi kerületek változásai a veszprémi római
katolikus egyházmegyében (az 1720-as évektől 1777-ig), *A Veszprém
Megyei Múzeumok Közleményei* 25. 143–177.
- HERMANN István (2010), A veszprémi székeskáptalan személyi összetétele
1700 és 1777 között, in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.]
(2010), *Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszpré-
mi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém
Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából
22.) 179–225.
- HERMANN István (2012), Kápláni javadalmak a 18. századi veszprémi római
katolikus egyházmegyében, in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs,
VARGA TIBOR László [szerk.], *Corde aperto, Tanulmányok Kredics László
nyolcvanadik születésnapjára*, Veszprém. 65–75.
- HERMANN István [szerk.] (2014a), *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlé-
kezete*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 33.)
- HERMANN István (2014b), A veszprémi római katolikus egyházmegye hely-
nökei 1700 és 1777 között, in: HERMANN István [szerk.], *Padányi Biró
Márton veszprémi püspök emlékezete*, Veszprém. (A Veszprém Megyei
Levéltár kiadványai 33.) 227–257.
- HERMANN István, JAKAB Réka [kiadásra előkészítette] (2013), Testamentaria
dispositio reverendissimi domini Martini Biró de Padány episcopi
Veszprimiensis / Padányi Biró Márton veszprémi püspök végrendelete,
Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 31.)
- HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.] (2010), *Megyetörténet, Egyház- és
igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adományle-
vele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. /
A veszprémi egyházmegye múltjából 22.)
- HERSCHE, Peter (1984), *Die deutschen Domkapitel im 17. und 18. Jahrhundert*,
Bde 1–3., Bern.

- HOLUB József (1929), *Zala megye a középkorban 1. A megyei és egyházi közigazgatás története*, Pécs.
- HORNIG Károly, báró [közli] (1903), *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója, Függetlenül Bírónak Rómába tett két jelentése 1752 és 1757-ből*, Veszprém. (Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez 2.)
- HORVÁTH Sándor (2011), *A Győri és a Szombathelyi egyházmegye plébánosainak életmódja a 18. században*, in: NEMES Gábor, VAJK Adám [szerk.], *In labore fructus, Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*, Győr (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai, Források, feldolgozások 13.) 181–198.
- HOSS József (1948), *A kaposvári plébánia története*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 12.)
- HRUBANT László, ORTVAY Tivadar (1888), *A Veszprémi és Pécsi egyházmegyék a XIV. század elején*, h. n.
- HUDI József, JAKAB Réka, KONCZ Pál, KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt, MEZEI Zsolt [szerk., s.a.r.] (2002), *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból, A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben*, Pápa. (A Dunántúli Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 5.)
- ILA Bálint, KOVACSICS József (1964), *Veszprém megye helytörténeti lexikona*, Budapest. (Magyarország helytörténeti lexikona)
- ILA Bálint, KOVACSICS József (1988), *Veszprém megye helytörténeti lexikona II.*, Budapest.
- ISZTIN Gyula, PÁL Ferenc, RÉTFALVI Balázs (2014), *A Szombathelyi egyházmegye történelmi atlasza 1777–2000*, Szombathely.
- JELLI, Martin A., P. [Hgg. von] (1996), *Schambeck / Zsámbék Bd. I., Beiträge zur Geschichte und Volkskunde einer „schwäbischen“ (donauschwäbischen) Gemeinde im Ofner Bergland, Ungarn*, h. n.
- JENEY Andrásné, TÓTH Árpád (1997), *Magyarország történeti statisztikai helységnevtára, 12. Somogy megye*, Budapest.
- KÁLMÁN Dániel, MIHALIK Béla Vilmos, ZARNÓCZKI Áron (2012), *A veszprémi káptalan 1727. és 1755. évi urbáriumai*, Veszprém (A veszprémi egyházmegye múltjából 24.)
- KARÁCSONYI János, KOLLÁNYI Ferenc, LUKCSICS József [szerk.] (1912), *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitujítás [!] korából, V. kötet 1548–1551.*, Budapest.
- KARLINSZKY Balázs (2011), *Hornig Károly, a mecénás: a Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára*, in: KARLINSZKY Balázs, VARGA Tibor László [szerk.], *Ædes jubilat, Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.) 139–152.
- KARLINSZKY Balázs [szerk.] (2015), *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében, A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 26.)

- KÁROLY János (1899), *Fejér vármegye története III.*, Székesfejérvár.
- KAS Géza (2015²), Széchényi Pál élete és működése, in: KRISTÓF Lilla Alida, TÓTH Vilmos [szerk.], *Széchényi Pál érsek emlékezete, Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei*, Győr. 27–33.
- KEVEHÁZI Gábor et al. [szerk.] (2011), *A reformációtól – napjainkig, Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon I–II.*, h.n. [<http://medit.lutheran.hu/konyvek/konyv-2955>; 2015. szeptember 1.]
- KISS Gábor (2003), Településtörténeti monográfiarész Zala megyében, *Acta Papensia* 3. 147–159.
- KISS Gergely (2009a), A püspökség határai, in: FEDELES Tamás, SARBAK Gábor, SÜMEGI József [szerk.], *A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009–1543)*, Pécs. 43–54.
- KISS Gergely (2009b), Főesperességek, in: FEDELES Tamás, SARBAK Gábor, SÜMEGI József [szerk.], *A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009–1543)*, Pécs. 247–271.
- KL = BANGHA Béla [szerk.] (1931–1933), *Katolikus lexikon I–IV.*, Budapest.
- KMTL = KRISTÓ Gyula [főszerk.] (1994), *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Budapest.
- KOLLÁNYI Ferencz (1900), *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom.
- KOLTAI András (2003), Esterházy II. Imre (1725. VIII. 31.–1746. XII. 6.), in: BEKE Margit [szerk.], *Esztergomi érsekek (1001–2003)*, Budapest. 331–338.
- KOLTAI András (2005), Császárhú, bőkezű remete: Esterházy Imre hercegprímás, *Limes* 18/3. szám. 5–19.
- KOLTAI András (2014), Császárhú, bőkezű remete: Esterházy Imre hercegprímás, in: FÜLÖP Éva Mária, GYÜSZI László, SCHMIDTMAYER Csaba [szerk.], *Griff karddal és rózsával, Az Esterházy család története, Tudományos előadás-sorozat az Esterházy család történetéről*, Tata, 1998–2007, Tata. (Annales Tataienses 7.) 109–133.
- KOMÁROMY András (1907), Magyar levelek a XVI. századból, *Történelmi Tár, Új folyam* 8. 121–160.
- KOMLÓSI József (2003), Fejér megyei településtörténeti monográfiák 1990–2002, *Acta Papensia* 3. 23–31.
- KOVACSICS József (1991), *Keszthely és környéke*, Budapest. (Zala megye helytörténeti lexikona)
- KOVÁCS I. Gábor (2010), Ellenreformáció – természetes szaporulat – vándormozgalmak, Észrevételek Faragó Tamásnak a Dunántúl XVIII. századi felekezeti szerkezetváltozásaira vonatkozó számításaihoz, in: M. CSÁSZÁR Zsuzsa, SZALAI Gábor [szerk.], *Kálvin – Magyarország – Európa, Nemzetközi multidiszciplináris konferencia 2009. november 6–7.*, Pécs. 49–75.
- KOVÁCS Imre (1991), *A türjei Premontrei Prépostság története*, Zalaegerszeg. (Zalai Gyűjtemény 32.)

- KOVÁCS Kálmán Árpád (1999), Adalékok a Staatsrat erdélyi valláspolitikájához (1771–1772), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 11. (3–4. szám) 35–63.
- KOVÁCS Kálmán Árpád (2002), Adalékok az erdélyi vallásügy államtanácsi, kancelláriai és guberniumi tárgyalásaihoz 1765–1773, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 14. (1–4. szám) 107–141.
- KOVÁCS Kálmán Árpád (2004), Az új egyházpolitika bevezetése Erdélyben (1773), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 16. (3–4. szám) 5–40.
- KÖBLÖS József [összeáll.] (1987), *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526*, Budapest. (Forrástudományi segédletek 3.)
- KÖBLÖS József (1994), *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és a pozsonyi káptalan adattárával)*, Budapest (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 12.)
- KÖBLÖS József [szerk.] (2006), *A pápai református kollégium diákjai 1585–1861*, Pápa. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 9.)
- KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt [szerk.] (2009), *A dunántúli református egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760*, Pápa. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 10.)
- KÖRMENDY József (1971), Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században, *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 53–83.
- KÖRMENDY József (1987), A veszprémi r. k. egyházmegye állapota a török hódoltság végén, in: SOMFAI Balázs [szerk.], *Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század)*, Veszprém. (A Dunántúl településtörténete 7.) 423–431.
- KÖRMENDY József, [KÖRMENDY Kinga, HOLL Béla (a kiadást gondozta és a mutatókat összeállította)] (1990), *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivo Secreto Vaticano / A magyarországi egyházmegyék javadalmainak annatai 1421–1536*, Budapest. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II., Forráskiadványok 21.)
- KÖRMENDY József (1995a), *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 16.)
- KÖRMENDY József (1995b), A veszprémi egyházmegye rövid története a XVIII. században, in: HERMANN István [szerk.], *Tudományos konferencia a pápai Nagytemplom felszentelésének 200. évfordulójára 1795. május 3.–1995. május 3.*, Pápa. 35–42.
- KÖRMENDY József (1997), Római katolikus plébániaépületek a Balaton-felvidéken a Canonica Visitatiók alapján, in: CSERI Miklós, S. LACZKOVITS Emőke [szerk.], *A Balaton-felvidék népi építésze, A Balatonfüreden 1997. május 21–23-án megrendezett konferencia anyaga*, Veszprém–Szentendre. 217–228.

- KRÁNITZ Zsolt [szerk., s.a.r.], HUDI József, KÖBLÖS József [bevezető tanulmányokat írta] (2011), „*Processus visitationis*”, *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben*, Pápa. (A Pápai Református Gyűjteményei kiadványai, Forrásközlések 11.)
- KREDICS László, MADARÁSZ Lajos, SOLYMOSSI László [közveteszi] (1997), *A Veszprémi káptalan számadáskönyve / Liber divisorum capituli Vespriensis 1495–1534, Krónika / Chronica (1526–1558), Javadalmak és javadalmak / Beneficiati et beneficia (1550, 1556)*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 13.)
- KREDICS László, SOLYMOSSI László [közveteszi] (1993), *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma / Urbarium episcopatus Vespriensis anno MDXXIV.*, Budapest. (Új történelmi tár / Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes 4.)
- KRISTÓF Lilla Alida, TÓTH Vilmos [szerk.] (2015²), *Széchenyi Pál érsek emlékezete, Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei*, Győr.
- LADÁNYI Sándor (1972), 1721. évi vallásügyi vizsgálat Somogy megyében, in: KANYAR József [szerk.], *Somogy megye múltjából*, Kaposvár. (Levéltári Évkönyv 3.) 91–118.
- LAKATOS Andor [szerk.] (2002), *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmus / Schematismus historicus cleri Archidiaecesis Colocensis et Bacsiensis 1777–1923*, Kalocsa / Coloczæ. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 3.)
- LELKES György (2008), *Somogy megye (1773–1808)*, Budapest. (Magyarország történeti helységnévtára)
- LUKCSICS József (1908), *A veszprémi káptalan a XVI. században*, Veszprém.
- LUKCSICS Pál, PFEIFFER János (1933), *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 1.)
- LTHK = JOSEF HÖFER, KARL RAHNER [Hgg. von] (1957–1967), *Lexikon für Theologie und Kirche I–X.*, Freiburg im Breisgau.
- MAGYAR Kálmán (1985), A segesdi királynéi ispánság történetéről (XI–XV. század) (Forrástanulmány), in: KANYAR József [szerk.], *Somogy megye múltjából*, Kaposvár. (Levéltári évkönyv 16.) 3–76.
- MAKSAY Ferenc (1990), *Magyarország irtokviszonyai a 16. század közepén I–II.*, Budapest (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 16.)
- MÁTÉ Gábor (2009), Plébániakörzetek Észak-Baranya és Tolna határvidékén a barokk újjáépítés korszakában, in: GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon, Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, [Pécs]. (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis 7.) 265–282.

- MENDÖL Tibor (1938), Településtörténet, településföldrajz, történeti földrajz, in: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójára*, Budapest. 312–334.
- MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf Johann Graf von (1885), *Der böhmische Adel*, h.n. [<http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/meraviglia1886.pdf>; 2010. december 8.]
- MÉSZÁROS Kálmán (2015²), Veszprém végzetes napja, 1704. május 31., in: KRISTÓF Lilla Alida, TÓTH Vilmos [szerk.], *Széchenyi Pál emlékezete, Adalékok az életúthoz és a nagyeceni múmia vizsgálatának eredményei*, Győr. 44–69.
- MIHALIK Béla Vilmos (2010), A veszprémi püspökség birtokigazgatása a 18. században különös tekintettel a sümegi uradalomra, in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.], *Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 141–177.
- MISKEI Antal (2014), A ráckevei Szent Kereszt-templom a 18. században, in: HERMANN István [szerk.], *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlékezete*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 33.) 259–282.
- MKL = DIÓS István [főszerk.] (1993–), *Magyar katolikus lexikon I–*, Budapest.
- MOLNÁR Antal (1998), A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején, in: TÓTH G. Péter [szerk.], *Veszprém a török korban, Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*, Veszprém. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6.) 70–90. [újabb, nem teljesen azonos szövegű kiadása: MOLNÁR 2003. 121–130.]
- MOLNÁR Antal (2002), *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572–1647)*, Budapest. (Humanizmus és reformáció 26.)
- MOLNÁR Antal (2003), *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon*, Budapest. (METEM Könyvek 44.)
- MOLNÁR István, SZŐLLŐSI Mihály, KÖRMENDY József, HORVÁTH József (1975), Az egyházmegye története, in: s. e., *A veszprémi egyházmegye papságának névtára 1975*, [Veszprém]. 3–79.
- NAGY Iván (1860), *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal 6.*, Pest.
- NÉMETH András, K., SZEBERÉNYI Gábor, FEDELES Tamás (2009), Az Egyházmegye templomos helyeinek adattára, in: FEDELES Tamás, SARBAK Gábor, SÜMEGI József [szerk.], *A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009–1543)*, Pécs. XCVII–CCXLIV.
- ORTVAY Tivadar (1891–1892), *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején I–III.*, Budapest.
- ÖRDÖG Ferenc (1991–1998), *Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) I–IV.*, Budapest–Zalaegerszeg.
- ŐRI Péter (2001), A természetes szaporodás alakulása és helyi változatai a 18. századi Magyarországon, *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001*. 192–222.

- PÁKAY Zsolt (1941), A veszprémi káptalan a XVIII. században, in: A Magyar Katolikus Történészek Munkaközössége [közzéteszi], *Regnum, Egyház-történeti évkönyv 1940–1941.*, Budapest. 293–302.
- PÁKAY Zsolt (1942), *Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovasádó összeírás alapján (1531–1696)*, Veszprém. (Veszprémvármegyei füzetek 7.)
- PAYR Sándor [összegyűjtötte] (1910), *Egyháztörténeti emlékek, Forrásgyűjtemény a Dunántuli Ag. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez I.*, Sopron. [<http://medit.lutheran.hu/konyvek/konyv-233>; 2015. szeptember 1.]
- PEHM József (1934), *Padányi Biró Márton élete és kora*, Zalaegerszeg. (A veszprémi egyházmegye múltjából 2.)
- PETRÁK Mihály (1949), *Acsády Adám veszprémi püspöksége*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 13.)
- PFEIFFER János (1943), *A veszprémi káptalan újkori statútumai (1667–1780)*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 9.)
- PFEIFFER János (1947), *A veszprémi egyházmegye legrégebb egyházlátogatásai (1554–1760)*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 10.)
- PFEIFFER János (1987), *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*, München. (Dissertationes Hungaricæ ex historia Ecclesiæ 8.)
- PFEIFFER János, TAKÁCS J. Ince (2001), *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században*, Pápa–Zalaegerszeg.
- RAJCZI Pál (1980), A pápai esperesi kerület összeírása 1748-ban, *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 15. 125–146.
- RAJCZI Pál (1984), A pápai főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve 1698, *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 281–292.
- REINHARD, Wolfgang [Hrsg], HÄBERLEIN, Mark, KLINKERT, Ulrich, SIEHBURENS, Katarina, WENDT, Reinhard [bearb.] (1996), *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts, Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500–1620*, Berlin.
- REINHARD, Wolfgang, SCHILLING, Heinz [Hrsg.] (1995), *Die katholische Konfessionalisierung, Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte*, Münster. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Bd. 135.)
- RÓKA, Joannes (1779), *Vitæ Vesprimiensium præsulorum*, Posonii.
- SALACZ GÁBOR (1933), *A Cassa parochorum története*, Különlenyomat a bécsi Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének harmadik évfolyamából.
- SARBAK GÁBOR (2015²), Szerzetes és főpap, Széchényi Pál érsek és rendje, in: KRISTÓF Lilla Alida, TÓTH Vilmos [szerk.], *Széchényi Pál érsek emlékezete, Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei*, Győr. 35–39.

- SIMONFFY Emil (1972), Földművelési rendszer Somogy megye északi részén 1728-ban, in: KANYAR József [szerk.], *Somogy megye múltjából*, Kaposvár. (Levéltári Évkönyv 3.) 119–135.
- SIN Aranka, Szaszukóné [szerk.] (1987), *Fejér megye (1773–1808)*, Budapest. (Magyarország történeti helységnévtára)
- SIN Aranka, Szaszukóné [szerk.] (1988), *Pest–Pilis–Solt megye és a Kiskunság (1773–1808)*, Budapest. (Magyarország történeti helységnévtára)
- SIN Aranka, Szaszukóné [szerk.] (1994), *Veszprém megye (1773–1808)*, Budapest. (Magyarország történeti helységnévtára)
- SIN Aranka, Szaszukóné, VARGA Ildikó, Breinerné [szerk.] (1996), *Zala megye (1773–1808) I–II.*, Budapest. (Magyarország történeti helységnévtára)
- SIPTÁR Dániel (2009), A felszabadító háborúk után megtelepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon, in: GÖZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *Katolikus megújulás és barokk Magyarországon különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, Pécs. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 7.) 155–196.
- SIPTÁR Dániel (2010a), Kolostoralapítások és szerzetesi lelkipásztorkodás a veszprémi egyházmegye török alól felszabadult részein, in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.], *Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 69–102.
- SIPTÁR Dániel (2010b), A szentgyörgyi piarista rendház és gimnázium a „kora újkori szerzetesi intézmények adattárában”, in: FORGÓ András [szerk.], *A piarista rend Magyarországon*, Budapest. 84–103.
- SIPTÁR Dániel (2014), A monasztikus szerzetesség megújulása a veszprémi egyházmegyében, in: HERMANN István [szerk.], *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlékezete*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 33.) 165–193.
- SIPTÁR Dániel (2015), Szerzetesség és búcsújárás a 18. századi veszprémi egyházmegye északkeleti részén – a móri kapucinusok és Bodajk kapcsolata, in: KARLINSZKY Balázs [szerk.], *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében, A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 26.) 195–212.
- SOLYMOSI László (1984), Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások, in: KREDICS László [szerk.], *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 121–239.
- SOMOGYI Judit (1999), Adatok Somogy megye egyházi és vallási életének alakulásához a török utáni évtizedekben, in: BŐSZE Sándor [szerk.], *Somogy megye múltjából*, Kaposvár. (Levéltári évkönyv 30.) 125–154.

- SÖRÖS Pongrácz (1904), *A bakonybéli apátság története, A Pannonhalámtól való füg-
gés kora 1548-tól napjainkig*, Budapest. (A pannonhalmi Szent-Benedek-
Rend története 9.)
- SÖRÖS Pongrácz (1911), *A tihanyi apátság története, Második korszak, Tihany
mint fiókapátság 1701-től napjainkig*, Budapest. (A pannonhalmi Szent-
Benedek-Rend története 11.)
- STRAUSZ Antal (1930), *A veszprémi nagyprépostok 1630–1930*, Veszprém.
- SZENTIRMAI, Alexander (1957), Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone)
in Ungarn während des Mittelalters, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für
Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 43. 132–201.
- SZLUHA Márton (2011), *Vas vármegye nemes családdai I. A–K*, [Budapest].
- SZTANA-KOVÁCS Adrienn (2014), Fejér megye 18. századi nemzetiségei és val-
láselekezetei az egyházi és világi források tükrében, in: HERMANN István
[szerk.], *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök emlékezete*, Veszprém.
(A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 33.) 195–225.
- TAKÁCS Endre [ford.], BOROSS István, MADARÁSZ Lajos [közéteszi] (2002),
Veszprém vármegye összeírásai 1696, 1715, 1720, Veszprém. (A Veszprém
Megyei Levéltár kiadványai 17.)
- TIKOVITS József (2015), A budai kapucinusok lelkipásztori szolgálatának bemu-
tatása a „Historia Promontoriana (1713–1763)” alapján, in: KARLINSZKY
Balázs [szerk.], *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében, A Veszprémi
Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia
előadásai*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 26.) 213–231.
- TOMISA Ilona [szerk.] (2002), *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16–17.
század*, Budapest. (Millenniumi magyar történelem, Források)
- TOMISA Ilona (2009), A plébános és a közösség viszonyának változása, a plé-
bánosok anyagi helyzete a 17–18. századi egyházi források alapján, in:
GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *Katolikus megújul-
ás és a barokk Magyarországon, Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–
1740)*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis 7.) 283–292.
- TÓTH Tamás (2014), *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása
Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*, Budapest–
Kalocsa. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8.)
- TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva (2001), *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. szá-
zadban, Források, formák, közvetítők*, Budapest.
- VARGA Szabolcs (2005), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyház-
történeti Intézet, *Regnum, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 17. 184–189.
- VARGA Szabolcs (2006), A plébániai levéltárak forrásértéke a pécsi egyház-
megyében, in: VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár [szerk.], *A magyar egy-
háztörténet-írás forrásadottságai, Egyháztörténeti kutatások levéltári alapjai
különös tekintettel a pécsi egyházmegyére*, [Pécs]. (Seria Historiæ Diocesis
Quinqueecclesiensis 2.) 135–159.

- VARGA Tibor László (2010a), *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek – Visitaciones canonicæ (VÉL A/8.)*, Veszprém. (A Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár segédletei 1.)
- VARGA Tibor László (2010b), *Lélekösszeírások – Conscriptioes animarum (VÉL A/14.)*, Veszprém. (A Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár segédletei 2.)
- VÉGHSEŐ Tamás (2015²), Széchényi Pál római tanulmányai, in: KRISTÓF Lilla Alida, TÓTH Vilmos [szerk.], *Széchényi Pál érsek emlékezete, Adalékok az életúthoz és a nagyeceni múmia vizsgálatának eredményei*, Győr. 40–43.
- VÖRÖS Hajnalka, Márkusné (2003), Településtörténeti monográfiák Veszprém megyében 1990–2002, *Acta Papensia* 3. 127–145.
- WEISZ Georg (1937), *Dr. Ignatius Koller von Nagymanya, Bischof von Veszprém, Sein Leben und Wirken*, Wien. (Doktori értekezés, kézirat a Veszprémi Érseki Könyvtárban)
- WETTER, Evelin [Hrsg] (2008), *Formierungen des konfessionellen Raums in Ostmitteleuropa*, Stuttgart. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 33.)
- WILLAERT, Léopold (1979), *La restaurazione Cattolica dopo il concilio di Trento (1563–1648)*, Roma–Torino. (Augustin Fliche, Victor Martin, Storia della Chiesa 18.)
- WOHLMUTH, Josef [Hrsg] (2002), *Dekrete der ökumenischen Konzilien, Bd. 3. Konzilien der Neuzeit*, Paderborn–München–Wien–Zürich.
- ZSOLDOS Attila (2001), Pest megye az Árpád-korban, in: ZSOLDOS Attila [szerk.], TORMA István [szerkesztésben közreműködött], *Pest megye monográfiája II/2., A honfoglalástól 1686-ig*, Budapest. 31–73.
- ZSOLDOS Attila (2010), A megyeservezés kezdetei a Magyar Királyságban (Az „óriás” és az „átlagos” nagyságú megyék kérdése), in: HERMANN István, KARLINSZKY Balázs [szerk.], *Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 299–318.

VII.

MUTATÓK

A kötethez helynévmutató és személynévmutató készült, valamint összegyűjtöttem az egyes felekezetek és szerzetesrendek említésére vonatkozó utalásokat. A mutatók tartalmazzák a lábjegyzetek és a táblázatok anyagát is, nem mutatóztam azonban a függelékben található hely- és személynéveket, illetve a szakirodalmi hivatkozásokat.

A települések esetében a korban használt névalak került feltüntetésre. Az egyértelmű azonosítás érdekében zárójelben megadtam a mai hivatalos névalakot, amely hivatkozások formájában önállóan is kereshető a mutatóban. Ugyanitt szerepeltetem a településnek helyet adó megye elnevezését. Ha a megyebeosztás a 18. század óta változott, akkor a korabeli megye nevét közvetlenül a korban használt településnév után közlöm. A helynévmutatóban a települések esetében feltüntetésre kerültek a plébánosok említései is, ahogy az esperesi kerületeknél a kerületi esperesek előfordulása is szerepel.

A személynévmutatónál eltekintettem a néven túlmutató azonosításon, mivel az vagy a szövegből, vagy a püspökök, kanonokok, esperesek tekintetében a függelékből egyértelműen kiderül.

Nem került mutatózásra a veszprémi egyházmegye és változatai, a név nélkül említett veszprémi püspök, helynök, kanonokok, valamint a katolikus felekezet.

VII.1. Helynévmutató

- Aba (= Fejér megye) 29, 60, 82
Acsa (Vértessacs, Fejér megye) 49, 74, 77, 82, 95
Ádánd (= Somogy megye) 82
Adony (= Fejér megye) 23, 29, 76, 77, 97, 121, 135, 149, 151, 159, 209, 211
Ajka (= Veszprém megye) 32, 33, 34, 82
Ajkarendek (Ajka része, Veszprém megye) 32, 33, 34, 82, 100
Alcsút (Alcsútdoboz része, Fejér megye) 82
Almamellék, Somogy megye (= Baranya megye) 35
alsódunamelléki református egyházkerület 99, 100
Alsóörs, Zala megye (= Veszprém megye) 82
Alsópáhok (= Zala megye) 50
Andocs (= Somogy megye) 25, 80, 95, 106, 123, 126
Arács, Zala megye (Balatonfüred része, Veszprém megye) 85, 86
Aranyad (Zalaszentgrót része, Zala megye) 131
Atád (Nagyatád, Somogy megye) 12, 37, 61, 62, 63, 68, 74, 80, 84, 106, 123, 124, 126
Attala, Somogy megye (= Tolna megye) 35, 124, 126
Augsburg (= Németország) 87, 138
- Babócsa (= Somogy megye) 36, 37, 63
Bábony (Bábonymegyér része, Somogy megye) 82
Badacsonytördemic lásd *Tördemic*
Bagod (= Zala megye) 53, 56
Bakónak (Nagybakónak, Zala megye) 150
Bakony (Veszprém megyében) 28, 33, 73, 74, 102, 111, 129
Bakonybél (= Veszprém megye) 40, 43, 74, 75
Bakonykúti (= Fejér megye) 120
Balaton melletti esperesi kerület lásd *somogyi felső vagy tómelletti esperesi kerület*
Balatoncsicsó lásd *Csicsó*
Balatonederics lásd *Ederics*
Balatonendréd lásd *Endréd*
Balaton-felvidék (Zala megyében) 85, 86, 100, 101, 102, 103, 129, 130
balatonfői vikária [16. század] 129
Balatonfőkajár lásd *Kajár*
Balatonkenese lásd *Kenese*
Balogod lásd *Beleg*
Bálványos (= Somogy megye) 82
Baracs (= Fejér megye) 29
Báránd (Aba része, Fejér megye) 39

- Baranya megye 19, 78, 79, 103
 Barcs (= Somogy megye) 37
 Barnak (Pölöske része, Zala megye) 132
 Baros (község Somogy megye Dráva-menti területén) 63, 102
 Battyán lásd *Szabadbattyán, Falubattyán*
 Bebes (Zalaszentmihály része, Zala megye) 132
 Bécs (Wien, Ausztria) 80, 141, 189
 Becsvölgye (= Zala megye) 103
 Bedeg, Tolna megye (Bedegkér része, Somogy megye) 38
 Békásmegyer, Pest-Pilis-Solt megye (Budapest része) 39, 43
 Beleg (= Somogy megye) 61
 Belezna (= Somogy megye) 63, 102
 belső-somogyi református egyházmegye 100
 Berénd (Ajka része, Veszprém megye) 33, 34, 100, 208
 Berzence (= Somogy megye) 37, 63
 Bicske (= Fejér megye) 121, 139, 153, 155, 189, 211
 Bodajk (= Fejér megye) 47, 53, 95, 104, 119, 120
 Bodvica (Nagyatád része, Somogy megye) 37
 Bogdány (Dunabogdány, Pest megye) 42, 95
 Boglár (Vértesszőlős, Fejér megye) 209
 Borszörcsök (= Veszprém megye) 46, 200
 Bolhó (= Somogy megye) 37
 Bögöd (Aba része, Fejér megye) 60
 Böhönye (= Somogy megye) 68
 Börgönd (Székesfehérvár része) 60
 Bucsuszentlászló lásd *Szentlászlóegyháza*
 Buda (Budapest része) 12, 39, 43, 48, 49, 54, 59, 74, 95, 96, 98, 118, 141, 158
 Buda környéke (Pilis megyében) 73, 74, 78, 103, 118, 121, 209
 budai és fehérvári esperesi kerület 49, 116, 118, 119, 120, 133, 134, 142, 189
 budai esperesi kerület 22, 23, 77, 79, 119, 120, 121, 122, 124, 135, 140, 142, 151,
 153, 154, 155, 178, 185, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211
 Budajenő lásd *Jenő*
 Budakeszi (= Pest megye) 48
 Budaörs (= Pest megye) 39, 96
 Buzsák (= Somogy megye) 36, 53, 57, 63, 64, 124, 126
 Bükkösd (Somogybükkösd, Somogy megye) 37
- Csaba (Piliscsaba, Pest megye) 47, 48, 53, 54, 79, 118
 Csabrendek lásd *Rendek*
 Csáford (Zalaszentgrót része, Zala megye) 131
 Csákvár (= Fejér megye) 102, 211
 Csehi (Sümegecsehi, Zala megye) 50, 53

- Csékút (Ajka része, Veszprém megye) 33
Csicsó, Zala megye (Balatoncsicsó, Veszprém megye) 85, 102
Csíkszentlélek (Leliceni, Románia) 90
Csikvár lásd *Szabadbattyán*
Csobánka (= Pest megye) 118
csókakői református egyházmegye 99, 101, 104
Csokonya (Csokonyavisonta része. Somogy megye) 37, 63, 68, 82
Csoknya (Mezőcsokonya, Somogy megye) 82
Csopak, Zala megye (= Veszprém megye) 85, 86
Csór (= Fejér megye) 60, 120
Csorna (= Győr-Moson-Sopron megye) 41
Csököly (= Somogy megye) 64, 68, 103, 123, 124, 1026, 152, 158
csökölyi esperesi kerület 152
Csósz (= Fejér megye) 94, 120
Csurgó (= Somogy megye) 37, 63, 102, 123
- Dabronc, Zala megye (= Veszprém megye) 30, 93
Darány (= Somogy megye) 82
Dég, Veszprém megye (= Fejér megye) 29, 65, 72
Devecser (= Veszprém megye) 32, 33, 34, 46, 127
devecseri vikária [16. század] 32, 127
Dombó (Kastélyosdombó, Somogy megye) 62, 82
Dombóvár (= Tolna megye) 61, 62
Dömös, Esztergom megye (= Komárom-Esztergom megye) 39
Drávagárdony lásd *Gárdony*
Dráva-mente (Somogy megyében) 9, 36, 37, 69, 83, 102
Dunabogdány lásd *Bogdány*
Dunaföldvár lásd *Földvár*
dunamelléki református egyházkerület 98, 100
dunántúli evangélikus egyházkerület 98
dunántúli református egyházkerület 20, 23, 63, 68, 98, 100, 101
- Ederics, Zala megye (Balatonederics, Veszprém megye) 61, 65, 72
Egerszeg lásd *Zalaegerszeg*
egerszegi esperesi kerület 22, 23, 33, 49, 77, 114, 115, 119, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 153, 155, 159, 167, 177, 178, 195, 199,
204, 206, 207, 208, 209, 210, 211
egerszegi vikária [16. század] 31, 129
Egres (Sáregres, Fejér megye) 29
egri egyházmegye 164, 165
Endréd (Balatonendréd, Somogy megye) 39, 40, 82, 117
Enying, Veszprém megye (= Fejér megye) 82

- Ercsi (= Fejér megye) 53, 55, 59, 74, 96, 97, 121
 Érd, Fejér megye (= Pest megye) 53, 96, 97, 121, 122, 136, 153
 erdélyi egyházmegye 111, 165
 esztergomi főegyházmegye 12, 31, 32, 38, 39, 40, 42, 43, 90, 92, 110, 140, 156, 161, 164, 165, 166, 167, 182, 195, 198, 199, 204, 205
 Etyek (= Fejér megye) 152, 209
- Fajsz (Somogyfajsz, Somogy megye) 98, 126
 Falubattyán (Szabadbattyán része, Fejér megye) 29, 82
 Faluhídvég, Somogy megye (Szabadhídvég része, Fejér megye) 82, 117
 Fehéregyháza 82
 fehéregyházi vikária [16. század] 122
 Fehérvár lásd *Székesfehérvár*
 fehérvári egyházmegye lásd *székesfehérvári egyházmegye*
 fehérvári esperesi kerület 22, 23, 43, 47, 49, 70, 77, 82, 104, 112, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 133, 134, 135, 140, 142, 143, 145, 147, 152, 153, 154, 155, 177, 179, 181, 184, 196, 202, 206, 207, 209, 211
 fehérvári főesperesség [16. század] 112, 118, [18. század] 117, 118, 119, 120, 121, 122, 144, 147
 Fejér megye 21, 22, 24, 28, 49, 55, 58, 61, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 91, 94, 95, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 133, 134, 135, 159, 189, 196, 200, 211
 felső-baranyai református egyházmegye 99
 Felsőörs, Zala megye (= Veszprém megye) 65, 66, 72, 75, 82, 85, 86, 113, 189, 195
 Felsőpáhok (= Zala megye) 50, 74, 77
 Felsőseged (Segesd része, Somogy megye) 12, 49, 51, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 68, 76, 80, 95, 103, 106, 123, 124, 126
 Fok, Veszprém megye (Siófok, Somogy megye) 119, 128
 foki vikária [16. század] 122
 Fokszabadi, Veszprém megye (Siófok része, Somogy megye) 53, 58, 75, 82
 Földvár (Dunaföldvár, Tona megye) 29, 64, 74
 Füle (= Fejér megye) 29, 43, 58, 75, 82
 füredi esperesi kerület [19. század] 117
- Gadány (= Somogy megye) 61
 Gálosfa (= Somogy megye) 82
 gamási vikária [16. század] 122
 Gárdony (= fejér megye) 105
 Gárdony (Drávagárdony, Somogy megye) 82
 Gógánfa, Zala megye (= Veszprém megye) 30, 93
 Gölle (= Somogy megye) 35, 124, 126
 Görgeteg (= Somogy megye) 37

- Göttweig (= Ausztria) 40, 41
 gyöngyösmelléki református egyházmegye 100
- Gyarmat (Kaposgyarmat, Somogy megye) 82
 Gyékényes (= Somogy megye) 62, 102
 Gyöngyös (= Heves megye) 164
 Győr (=) 141
 Győr megye 90, 91, 102
 győri egyházmegye 8, 20, 30, 32, 34, 38, 41, 78, 79, 90, 91, 92, 111, 140, 141, 161,
 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 182,
 Gyulakeszi, Zala megye (= Veszprém megye) 53, 61, 77
 Gyúró (= Fejér megye) 104
- Hahót / Felsőhahót (= Zala megye; 1710-es évek eleje) 51, 53
 Hajmáskér (= Veszprém megye) 53, 58, 75
 Halimba (= Veszprém megye) 33, 34, 82, 83, 209
 Háshágy (Zalaháshágy, Zala megye) 132
 Hedrehely (= Somogy megye) 82
 hedrehelyi vikária [16. század] 122
 Hencse (= Somogy megye) 82
 Henész (Nagyatád része, Somogy megye) 37
 Heresznye (= Somogy megye) 37
 Hetes (= Somogy megye) 68, 82
 Hetés (Nemeshetés, Zala megye) 62
 Hidegkút (= Veszprém megye) 209
 Homok (település Somogy megyében?) 82
 Homokkomárom (= Zala megye) 36, 37, 95, 132
 Homokszentgyörgy (= Somogy megye) 82
 Hosszúfalú (Lábod része, Somogy megye) 37, 82
 Hosszúpereszteg (= Vas megye) 30
- Igal (= Somogy megye) 53, 57, 62, 103, 123, 124, 125, 126, 135, 148, 190
 igali esperesi kerület lásd *somogyi alsó vagy igali esperesi kerület*
 Igar (= Fejér megye) 29
 Iharos (= Somogy megye) 62, 63, 82, 102
 Iharosberény (= Somogy megye) 37, 62, 63, 82, 84, 102, 123, 145
 Inke (= Somogy megye) 82
 Inota, Fejér megye (Várpalota része, Veszprém megye) 45
 Istvándi (= Somogy megye) 82
 Iszkaszentgyörgy (= Fejér megye) 94, 119, 195, 196
 Iszkáz (= Veszprém megye) 52

- Isztimér (= Fejér megye) 47, 120
 Izbég (= Pest megye) 39
- Jád (Somogyjád, Somogy megye) 82
 Jánosháza (= Vas megye) 30
 Jenő (Budajenő, Pest megye) 39, 41, 42, 48, 65, 72
 Jenő (= Fejér megye) 129
 Jut (Siójut, Somogy megye)
- Kadarkút (= Somogy megye) 82
 kádártai vikária [16. század] 127
 Kajár (Balatonfőkajár, Veszprém megye) 43, 57, 58, 75, 82
 Kajtor (Aba része, fejér megye) 40
 Kálmánca (= Somogy megye) 82
 kálmáncsai vikária [16. század] 122
 Kalocsa, Bács megye (= Bács-Kiskun megye) 169
 kalocsai főegyházmegye 8, 12, 78, 79
 Kálósz (Tordas határában?, Fejér megye) 40
 Kálóz (= Fejér megye) 29, 82, 84, 95, 120
 Kanizsa, Zala megye (Nagykanizsa) 12, 36, 53, 56, 62, 63, 64,
 lásd még *Kiskanizsa*
 kanizsai esperesi kerület 22, 131, 132, 133, 134, 135, 143, 145, 196, 206, 207,
 208, 211
- Kapoly (= Somogy megye) 82
 kapolyi vikária [16. század] 122
 Kapornak (Nagykapornak, Zala megye) 74, 77
 kapornaki vikária [16. század] 31, 129
 Kaposfő lásd *Szomajom*
 kaposfői vikária [16. század] 122
 Kaposgyarmat lásd *Gyarmat*
 kaposi esperesi kerület lásd *somogyi felső vagy kaposi esperesi kerület*,
 somogyi alsó vagy kaposi esperesi kerület
- Kaposkeresztúr (= Somogy megye) 82
 Kaposújlak (= Somogy megye) 61, 64, 82
 Kaposvár, Somogy megye (=) 15, 53, 58, 61, 63, 64, 84, 103, 123, 124, 126, 127,
 135, 146, 147, 148, 154, 157, 158, 178
 kaposvári esperesi kerület 22, 23, 70, 127, 140, 143, 148, 206, 207, 210
 Káptalantóti lásd *Tóti*
- Karád (= Somogy megye) 53, 57, 58, 124, 125, 126, 135, 154
 Karos (Zalakaros, Zala megye) 56, 62, 63, 64
 Kastélyosdombó lásd *Dombó*
 Kenese (Balatonkenese, Veszprém megye) 43, 58, 75, 82, 99

- Kercseliget (= Somogy megye) 35, 209
Keresztúr lásd *Kaposkeresztúr, Petrikeresztúr, Sárkeresztúr*
Keszthely (= Zala megye) 12, 25, 53, 56, 62, 64, 67, 74, 103, 106
keszthelyi esperesi kerület 22, 49, 85, 119, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
143, 155, 179, 191, 206, 207, 208, 209, 211
Kéthely (= Somogy megye) 53, 124, 126
Kiliti (Siófok része, Somogy megye) 53, 58, 75, 82
Kisbár (Kisbárapáti része, Somogy megye) 75, 84, 126
Kisdobsza, Somogy megye (= Baranya megye) 82, 100
Kisfalud (Nemeskisfalud, Somogy megye) 82
Kisgörbő (= Zala megye) 50, 102
Kiskanizsa (Nagykanizsa része, Zala megye) 37
Kiskeszi (Sárkeszi, Fejér megye) 29, 82
Kiskomárom (Zalakomár része, Zala megye) 53, 56, 77, 146
Kislak (Zselickislak, Somogy megye) 61, 64, 82, 124
Kislőd (= Veszprém megye) 33, 34, 208
Kisoroszi (= Pest megye) 39
Kistorbágy lásd *Torbágy*
Kisvenyim (Mezőfalva része, Fejér megye) 29
Kolon megye [11. század] 28
Kolontár (= Veszprém megye) 32, 33
Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia) 90
Komárom megye 40, 103
Kónyi (Ötvöskónyi része, Somogy megye) 37, 100
Koppány lásd *Törökkoppány, Zalakoppány*
Koppányszántó lásd *Szántó*
Kovácsi (Nagykovácsi, Pest megye) 53, 118, 151
Kozma (Kutas része, Somogy megye) 61, lásd még *Libickozma*
Kölked (Pusztakovácsi határában, Somogy megye) 126
Kőröshegy (= Somogy megye) 82, 98
Kővágóörs, Zala megye (= Veszprém megye) 85
Kuldó (Gyúró része, Fejér megye) 104
külső-somogyi református egyházmegye 100
- Lábod (= Somogy megye) 82
Lad (= Somogy megye) 35, 44, 68, 82, 84
Ladány (Nádasladány, Fejér megye) 29, 45, 82, 117, 129
Láng (Soponya része) 94
Látrány (= Somogy megye) 49, 51, 124, 126
Lengyeltóti (= Somogy megye) 53, 54, 124, 126, 185
Lepsény, Veszprém megye (= Fejér megye) 43, 65, 66, 72, 75, 82, 84
Lesencetomaj, Zala megye (= Veszprém megye) 61

- Libickozma (= Somogy megye) 126
Lovas, Zala megye (= Veszprém megye) 82, 85, 86
Lovasberény (= Fejér megye) 49, 53, 54, 82, 95, 103
Lórinte (Kolontár része, Veszprém megye) 32, 34
- Magyaratád (= Somogy megye) 62
Magyaregres (= Somogy megye) 82
Magyarpolány lásd *Polány*
Marcali (= Somogy megye) 114, 124, 126, 135, 145, 159, 174, 176, 195, 196, 197
Márkó (= Veszprém megye) 209
Maros, Veszprém megye (Balatonszabadi része, Somogy megye) 82
Maros (Nagymaros, Pest megye) 39
Marót (Pilismarót, Pest megye) 39
Merenye, Somogy megye (= Baranya megye) 82
Merenye (Zalamerenye, Zala megye) 51
Mernye (= Somogy megye) 124, 126
Mesztegnyő (= Somogy megye) 25, 61, 63, 84, 124, 126
Mezőcsokonya lásd *Csoknya*
Mezőfalva lásd *Kisvenyim*
Mezőföld 74, 82, 83, 84, 85, 94, 103, 106, 107, 133, 211
Mezőkomárom, Veszprém megye (= Fejér megye) 43, 84, 117, 128, 129, 198
mezőkomáromi esperesi kerület lásd *palotai esperesi kerület*
Miháld, Somogy megye (= Zala megye) 61, 62, 82
Milejszeg lásd *Mille*
Mille (Milejszeg, Zala megye) 209
Misefa (= Zala megye) 62
Miske (Pusztamiske, Veszprém megye) 32, 33
Monostor (Szigetmonostor, Pest megye) 97, 98
Monostorapáti, Zala megye (= Veszprém megye) 34
Mór (= Fejér megye) 49, 53, 55, 59, 64, 77, 94, 95, 104, 119
Münster (= Németország) 169
- Nadap (= Fejér megye) 82, 209
Nagyatád lásd *Atád*
Nagybajom (= Somogy megye) 64, 68, 103, 124, 126
Nagybakónak lásd *Bakónak*
Nagyberény (= Somogy megye) 82, 117
Nagydobsza, Somogy megye (= Baranya megye) 82, 100
Nagykanizsa lásd *Kanizsa*
Nagykapornak lásd *Kapornak*
Nagykorpád (= Somogy megye) 82
Nagykovácsi lásd *Kovácsi*

- Nagymaros lásd *Maros*
 Nagypécsely, Zala megye (Pécsely része, Veszprém megye) 100
 Nagyszombat (Trnava, Szlovákia) 40, 56, 141, 188, 193, 196, 205
 Nagyvázsony (= Veszprém megye) 53, 65, 72, 77, 82, 85, 102, 116, 119, 128, 135, 152, 172, 190, 209
 Nagyvenyim (= Fejér megye) 29
 Nádasdladány lásd *Ladány*
 Nemesapáti / Felsőnemesapáti (= Zala megye) 53, 54, 102, 131, 132, 145, 146
 Nemesdéd (= Somogy megye) 82
 Nemeshetés lásd *Hetés*
 Nemeskisfalud lásd *Kisfalud*
 Nemespátró (= Somogy megye) 62, 102
 Nemespécsely, Zala megye (Pécsely része, Veszprém megye) 100
 Nemesrádó lásd *Rád*
 Nemessándorháza lásd *Sándorháza*
 Nemesszentandrás lásd *Szentandrás*
 Nemesvid (= Somogy megye) 61, 62, 63, 82, 124, 126
 Nemesvita lásd *Vita*
 Németegres (Somogyegres, Somogy megye) 82
 Noszlop (= Veszprém megye) 32, 33
 Nova (= Zala megye) 51, 131
 novai vikária [16. század] 31, 36, 129
 Navalád, Zala megye (Zalaerdőd, Veszprém megye) 30
- Nyirád, Zala megye (= Veszprém megye) 77
- Óbuda, Pest-Pilis-Solt megye (Budapest része) 39, 43, 74
 óbudai uradalom 151
 Okorág, Somogy megye (= Baranya megye) 35
- Öcs, Zala megye (= Veszprém megye) 32
 Órség (Vas megyében) 103
 Ósi (= Veszprém megye) 45, 50, 51, 65, 72, 82, 84, 120, 129
 Öskü (= Veszprém megye) 50, 53, 119
 Ötvös (Ötvöskónyi része, Somogy megye) 37, 100
 Ötvös, Zala megye (Dabronc része, Veszprém megye) 30, 93
- Padrag (Ajka része, Veszprém megye) 33, 43, 57, 58, 59, 61, 82, 83, 95
 Pakod (= Zala megye) 185
 Pákozdi (= Fejér megye) 82
 Pallén, Zala megye (Nagykanizsa része)
 Palota (Várpalota, Veszprém megye) 45, 53, 55, 102, 119, 135, 152, 153

- palotai esperesi kerület 22, 47, 120, 122, 129, 133, 135, 143, 206, 207, 208
 Paloznak, Zala megye (= Veszprém megye) 85, 86, 208
 Pannonhalma (= Győr-Moson-Sopron megye) 40, 43
 Pápa (= Veszprém megye) 25, 52, 159, 186
 pápai református egyházmegye 100
 pápai esperesi kerület [veszprémi egyházmegye, 19. század] 159
 pápai főesperesség [győri egyházmegye] 32, 33, 34, 111
 pápai főesperesség [veszprémi egyházmegye, 19. század] 117
 Papkeszi (= Veszprém megye) 82
 Pat, Somogy megye (= Zala megye) 82
 Patca (= Somogy megye) 82
 Pátka (= Fejér megye) 82
 Pázmánd (= Fejér megye) 196
 Pécs (=) 35
 Pécsely lásd *Nagypécsely, Nemespécsely*
 pécsi egyházmegye 8, 18, 19, 20, 32, 34, 35, 38, 58, 69, 78, 79, 92, 106, 161, 167,
 168, 169, 170, 204
 Pentele, Fejér megye (Dunaújváros része) 30, 121, 159
 Perbál (= Pest megye) 42, 96
 Peremarton (Berhida része, Veszprém megye) 84
 Perkáta (= Fejér megye) 29, 77, 96, 97, 121, 185
 Pest-Pilis-Solt megye lásd *Pilis megye*
 Pest (Budapest része) 25, 43, 49, 60, 96
 Petend, Zala megye (Vigántpetend része, Veszprém megye) 85
 Péterhida (= Somogy megye) 37
 Petöle (Tác része, Fejér megye) 40
 Petrikeresztúr (= Zala megye) 9
 Pilis megye 9, 21, 22, 24, 28, 44, 54, 58, 61, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 86, 98,
 103, 111, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 130, 133, 134, 208, 209
 Pilisborosjenő lásd *Veindorf*
 Piliscsaba lásd *Csaba*
 pilisi esperesi kerület lásd *budai esperesi kerület*
 Pilismarót lásd *Marót*
 Pilisszántó lásd *Szántó*
 Pilisvörösvár lásd *Vörösvár*
 Polány (Magyarpolány, Veszprém megye) 32, 33, 34, 208
 Polgárdi (= Fejér megye) 29, 82
 Porgesics (település Somogy megyében?) 82
 Porrog (= Somogy megye) 62, 102
 Porrogszentkirály lásd *Szentkirály*
 Pozsony (Bratislava, Szlovákia) 14, 25
 Pozsony megye 91

- Pölöske (= Zala megye) 62, 132
Pötere (Fejér megyei puszta) 40
Promonotor, Pest megye (Budapest része) 95, 97, 121, 122, 153, 158, 192
Pusztakovácsi (= Somogy megye) 126
Pusztamagyaród (= Zala megye) 37, 85
Pusztamiske lásd *Miske*
- Ráckeve (= Pest megye) 53, 54, 55, 59, 77, 121
ráckevei esperesi kerület 6, 121, 122, 133, 135, 140, 142, 149, 153, 154, 155, 158, 159, 181, 203, 206, 207, 208
Ráckevei-sziget 9, 112
ráckevei uradalom 96
Rád (Nemesrádó, Zala megye) 62
Rendek (Csabrendek; 1730-as évek eleje) 30, 93, lásd még *Ajkarendek*
Rezi (= Zala megye) 53, 56
Rigács, Zala megye (= Veszprém megye) 102
Rinyaujlak lásd *Ujlak*
Rinyaujnép lásd *Újnép*
Róma (Roma, Olaszország) 14, 23, 33, 47, 53, 127, 131, 199
- Ságvár (= Somogy megye) 82
Salomvár (= Zala megye) 53, 56, 64, 155, 159, 167, 209
Sámson (Somogsámson, Somogy megye) 75, 82, 83, 84, 98, 126
Sándorháza (Nemessándorháza, Zala megye) 62
Sántos (= Somogy megye) 82
Sáregres lásd *Egres*
Sárkeresztúr (= Fejér megye) 29, 40, 82, 83
Sárkeszi lásd *Kiskeszi*
Sárszentágota lásd *Szentágota*
Sárszentmihály lásd *Szentmihály*
Sárszentmiklós lásd *Szentmiklós*
Sávoly (= Somogy megye) 82
Segesd lásd *Felsősegesd*
segesdi esperesi kerület 22, 70, 114, 127, 134, 143, 144, 145, 150, 159, 177, 195, 206, 207, 208, 210, lásd még *somogyi felső vagy kaposi esperesi kerület*
Segesdvár lásd *Felsősegesd*
Seregélyes (= Fejér megye) 29, 40, 60, 82, 83
Simonfa (= Somogy megye) 61, 64, 82
Simontornya (= Tolna megye) 25, 29, 64, 106
Siófok lásd *Fok*
Solymár (= Pest megye) 118, 122
Somlóvásárhely (= Veszprém megye) 46, 52

- somodori vikária [16. század] 122
- Somogy megye 9, 22, 25, 28, 35, 36, 38, 40, 44, 47, 49, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 92, 94, 95, 98, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 111, 116, 117, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 141, 144, 145, 146, 147, 154, 157, 195, 208, 209, 210, 211
- somogyi esperesi kerület 49, 116, 119, 123, 124, 125, 127, 128, 131, 133, 134, 143, 154, 190, 207, 210
- somogyi alsó vagy igali esperesi kerület (1734–1745) 82, 123, 124, 125, 190
- somogyi alsó vagy kaposi esperesi kerület (1745–1746) 125, 126
- somogyi felső vagy tóparti esperesi kerület (1745–1746) 126
- somogyi felső vagy kaposi vagy segesdi esperesi kerület (1734–1745) 82, 123, 124, 125, 139, 157, 158
- Somogybükkösd lásd *Bükkösd*
- Somogyfajsz lásd *Fajsz*
- Somogysámson lásd *Sámson*
- Somogyszil lásd *Szil*
- Somogyszentpál lásd *Tótszentpál*
- Somogyvár (= Somogy megye) 53, 54, 55, 103, 124, 126
- somogyvári vikária [16. század] 122
- Somogyzsitfa lásd *Zsitva*
- Soponya (= Fejér megye) 29, 82, 94, 120
- Sopron megye 90, 91, 102
- Sukoró (= Fejér megye) 82
- Súr, Veszprém megye (= Komárom-Esztergom megye) 74, 77
- Surd (= Somogy megye) 62, 102, 123
- Sümeg, Zala megye (= Veszprém megye) 22, 25, 50, 53, 56, 59, 64, 95, 103, 130, 132, 150, 185, 190, 191, 195, 201, 211
- sümegi vikária [16. század] 129
- Sümegcsehi lásd *Csehi*
- Szabadbattyán (= Fejér megye) 29, 82, 84, 120
- Szabás (= Somogy megye) 82
- Szántó (Koppányszántó, Tolna megye) 38
- Szántó (Pilisszántó, Pest megye) 42, 118
- Szántó (Zalaszántó, Zala megye) 145, 155
- szántói vikária [16. század] 129
- Szár (= Fejér megye) 153
- Szegvár, Zala megye (Zalaszegvár, Veszprém megye) 51, 53, 102
- Szék (Devecser határában, Veszprém megye) 32
- székesegyházi esperesi kerület lásd *veszprémi esperesi kerület*
- Székesfehérvár (=) 12, 22, 23, 25, 29, 39, 460, 64, 74, 83, 84, 94, 95, 106, 119, 200

- székesfehérvári egyházmegye 21, 22, 43, 45, 47, 122, 129, 142, 144, 147, 163, 169, 199, 203, 211
- székesfehérvári esperesi kerület lásd *fehérvári esperesi kerület*
- székesfehérvári főesperesség lásd *fehérvári főesperesség*
- Szenna (= Somogy megye) 82
- Szentágota (Sárszentágota, Fejér megye) 40
- Szentandrás (Hévíz része, Zala megye) 61
- Szentandrás (Nemesszentandrás, Zala megye) 62
- Szentbalázs (= Somogy megye) 68, 75, 82, 84, 124, 126
- Szentbékállá, Zala megye (= Veszprém megye) 53, 56, 57, 85
- Szentbenedek (Bárdudvarnok része, Somogy megye) 82
- Szentendre (= Pest megye) 30, 39, 42, 43, 52, 74, 112
- szentendrei főesperesség [14. század] 112
- Szentendrei-sziget 97
- Szentgrót (Zalaszentgrót, Zala megye) 51, 53, 102, 131, 191
- Szentgyörgy, Veszprém megye (Mezőszentgyörgy, Fejér megye) 82, lásd még *Homokszentgyörgy*
- Szentgyörgyvár (= Zala megye) 76
- Szentistván (puszta Székesfehérvár környékén, Fejér megye) 39
- Szentiván (Zalaszentiván, Zala megye) 132
- Szentkirály (Porrogszentkirály, Somogy megye) 63, 102
- Szentkirály (Rinyaszentkirály, Somogy megye) 37, 63
- Szentlászló (Pilisszentlászló, Pest megye) 36, 42
- Szentlászló, Somogy megye (= Baranya megye) 35
- Szentlászlóegyháza (Bucsuszentlászló, Zala megye) 25, 53, 55, 62, 64, 95, 132
- Szentmárton lásd *Szilvásszentmárton*
- Szentmihály (Rinyaszentkirály határában, Somogy megye) 37, 63
- Szentmihály (Sárszentmihály, Fejér megye) 29, 82, 120
- Szentmiklós (Sárszentmiklós, Fejér megye) 159
- Szentspál (Zselicszentspál, Somogy megye) 61, 64, 82, lásd még *Tótszentspál*
- Szenyér (= Somogy megye) 61, 150
- szepetneki vikária [16. század] 31, 36, 129
- Szerecsen (Seregélyes része, Fejér megye) 29, 40
- Szigetmonostor lásd *Monostor*
- Szigetújfalú lásd *Újfalú*
- Szigetvár, Somogy megye (= Baranya megye) 35, 36, 37, 64, 69, 74, 84, 106
- szigetvári református egyházmegye 100
- Szigliget, Zala megye (= Veszprém megye) 50, 58
- Szil (Somogyszil, Somogy megye) 116, 124, 125, 126, 135, 154
- Szilvásszentmárton (= Somogy megye) 82
- Szob (Somogyszob, Somogy megye) 62, 102
- Szólád (= Somogy megye) 75, 83, 84, 98, 126

- Szomajom (Kaposfő, Somogy megye) 82
szombathelyi egyházmegye 21, 30, 132, 179, 211
szombathelyi főesperesség [győri egyházmegye] 110
Szomor, Komárom megye (= Komárom-Esztergom megye) 40
Szóc (= Veszprém megye) 33, 34
Szőlősgyőrök (= Somogy megye) 49, 51, 72, 76, 95
Szulimán, Somogy megye (= Baranya megye) 35, 36
Szulok (= Somogy megye) 68, 152
- Tab (= Somogy megye) 82, 98, 126
Tác (= Fejér megye) 29, 120
Tapolca, Zala megye (= Veszprém megye) 23, 53, 56, 61, 64, 74, 103, 130, 135, 164, 174, 198, 211
tapolcai esperesi kerület 22, 70, 85, 114, 117, 131, 132, 133, 134, 135, 143, 145, 177, 181, 206, 207, 208, 211
tapolcai vikária [16. század] 129
Tapsony (= Somogy megye) 61, 62, 124, 126, 131, 145, 146, 150
Tarany (= Somogy megye) 38
Tárnok (= Fejér megye) 48, 209, 211
Telki (= Pest megye) 39, 41, 42
Tétény, Pest megye (Budapest része) 121, 122
Tihany, Zala megye (= Veszprém megye) 33, 40, 52, 53, 61, 74, 85, 86, 128
Tinnye (= Pest megye) 41, 42
Tolna megye 19, 38, 78, 79, 82, 102, 103, 106, 123, 124, 125
tómelletti esperesi kerület lásd *somogyi alsó vagy tómelletti esperesi kerület*
Tordas (= Fejér megye) 40, 102
Torino (= Olaszország) 169
Torvaj (= Somogy megye) 82
Tóti, Zala megye (Káptalantóti, Veszprém megye) 53, 58, 61, 77
Tótszentpál (Somogyszentpál, Somogy megye) 126
Torbágy (Biatorbágy része, Pest megye) 119, 121, 122, 135, 142, 153, 181, 211
Tósok (Ajka része, Veszprém megye) 33, 34, 100
Tök (= Pest megye) 39, 40
Tököl (= Pest megye) 53, 54, 55, 59, 77, 96, 97, 121
Tördemic, Zala megye (Badacsonytördemic, Veszprém megye) 50
Töröcske (Kaposvár része) 61, 64, 82
Törökbálint (= Pest megye) 53, 54, 121, 122
Törökkoppány (= Somogy megye) 33, 38, 53, 54, 77, 124, 126, 139, 147, 154, 155, 158
Türje (= Zala megye) 30, 41, 53, 59, 74, 132, 189

- Udvarhely (Somogyudvarhely, Somogy megye) 37
 Újfalu (Szigetújfalu, Pest megye) 60, 121
 Újlak (Rinyaújlak, Somogy megye) 37, 63, 82, lásd még *Kaposújlak*
 Újnép (Rinyaújnép, Somogy megye) 37
- Üröm (= Pest megye) 118
- váci egyházmegye 95, 150, 151
 Vajta (= Fejér megye) 121
 Vál (= Fejér megye) 103, 119, 120, 121, 152, 174, 193, 211
 váli esperesi kerület lásd *fehérvári esperesi kerület*
 Vám (Igar része, Fejér megye) 29
 Városhídvég, Somogy megye (Szabadhídvég, Fejér megye) 82, 117
 Városlőd (= Veszprém megye) 33, 74, 119, 149, 152, 208, 209
 Várpalota lásd *Palota*
 Vas megye 78, 102
 Vászoly, Zala megye (= Veszprém megye) 128
 Vázsony lásd *Nagyvázsony*
 Veindorf (Pilisborosjenő, Pest megye) 118
 Vértesacska lásd *Acsa*
 Vértesboglár lásd *Boglár*
 Vése (= Somogy megye) 82
 Veszprém, Veszprém megye (=) 7, 12, 15, 16, 23, 24, 25, 40, 41, 43, 53, 55, 64, 73, 74, 75, 77, 84, 85, 90, 103, 115, 121, 122, 124, 128, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 154, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 190, 191, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 205, 210
 Veszprém megye 9, 22, 28, 32, 43, 55, 58, 68, 73, 74, 75, 79, 82, 83, 84, 92, 95, 100, 101, 102, 103, 107, 111, 116, 119, 120, 127, 128, 129, 134, 135, 200, 209
 veszprémi esperesi kerület 22, 74, 77, 82, 104, 115, 116, 119, 120, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 143, 145, 154, 181, 190, 196, 206, 207, 208
 veszprémi főesperesség 22, 33, 60, 82, 111, 112, 116, 117, 127, 128, 129, 144
 veszprémi református egyházmegye 100
 Vid lásd *Nemesvid*
 Vipek (település Somogy megyében?) 82
 Visegrád (= Pest megye) 39, 42, 43, 74
 Visegrád megye [11. század] 28
 Visonta (Csokonyavisonta része, Somogy megye) 37, 63, 82
 Vita, Zala megye (Nemesvita, Veszprém megye) 53, 61
 Vízvár (= Somogy megye) 37
 Vörösberény (Balatonalmádi része, Veszprém megye) 39, 43, 58, 59, 75, 82, 83, 85, 95

- Vöröstó (= Veszprém megye) 85, 116, 119, 209
 Vörösvár (Pilisvörösvár, Pest megye) 53, 54, 55, 77, 118
 Vörs (= Somogy megye) 124, 126
- Zádor, Somogy megye (= Baranya megye) 82
 zágrábi egyházmegye 9, 31, 36, 37, 38, 44, 56, 63, 69, 90, 92, 102, 123, 127, 129, 165
 Zákány (= Somogy megye) 38
 Zala (= Somogy megye) 82
 Zala megye 9, 22, 25, 28, 29, 30, 36, 37, 38, 41, 56, 58, 61, 64, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 85, 90, 91, 92, 102, 103, 107, 111, 116, 117, 123, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 145, 147, 211
 Zalabér (= Zala megye) 50, 77, 132
 Zalaegerszeg, Zala megye (=) 53, 56, 63, 64, 74, 103, 115, 116, 130, 132, 135, 140, 145, 146, 147, 153, 159, 199, 204, 206, 209, 210, 211
 zalaegerszegi esperesi kerület lásd *egerszegi esperesi kerület*
 Zalaerdőd lásd *Nyavalád*
 Zalaháshágy lásd *Háshágy*
 Zalakaros lásd *Karos*
 Zalakoppány (Zalaszentgrót része, Zala megye) 146
 Zalakomár lásd *Kiskomárom*
 Zalamerenye lásd *Merenye*
 Zalaszántó lásd *Szántó*
 Zalaszegvár lásd *Szegvár*
 Zalaszentgrót lásd *Szentgrót*
 Zalaszentiván lásd *Szentiván*
 Zalavár (= Zala megye) 40, 41
 zenggi egyházmegye 169
 zicsi vikária [16. század] 122
 Zirc (= Veszprém megye) 33, 34, 41, 74, 75, 208
- Zsámbék (= Pest megye) 23, 40, 53, 54, 58, 59, 120, 122, 135, 136, 150, 151, 153, 155, 178, 211
 Zselickislak lásd *Kislak*
 Zselicség (Somogy megyében) 83
 Zselicszentpál lásd *Szentpál*
 Zsid (Várvölgy, Zala megye) 53
 Zsitva (Somogyzsitfa, Somogy megye) 82

VII. 2. Személynévmutató

- Acsádi Ádám 49, 58, 61, 62, 65, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 95, 108, 125, 138, 154, 156, 157, 158, 162, 163, 165, 166, 167, 170, 172, 173, 175, 176, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 195, 201, 203
- Acsádi Benedek 113
- Albert István 113, 162, 170
- Althann Károly Mihály gróf 150
- Amadé László báró 196
- Annock János György OFM 48
- Arany József 150
- Bajzát József 23, 41, 46, 86, 117, 133, 152, 162, 163, 164, 175, 179, 181, 187, 198, 202, 203, 205
- Balassa István 143, 147, 178, 181
- Bartakovics József 152, 203
- Batthány Lajos gróf 189
- Bedő Gergely 131, 140, 145, 146, 196
- Berencsi János 146, 147
- Berényi Erzsébet grófnő 151, 153, 161
- Berényi Zsigmond gróf 39, 40, 74
- Berkes Péter 112, 113
- Bíró Judit, Padányi 200
- Bíró Márton, Padányi 7, 10, 14, 17, 23, 30, 33, 35, 36, 40, 42, 47–49, 53–57, 59, 65, 66, 70, 80, 83, 84, 86, 89, 92, 96–98, 101, 102, 107, 108, 114–116, 120, 121, 123–129, 131, 133, 136, 138–140, 145, 147, 149–155, 157, 158, 162–170, 172–204, 211
- Blaskovics Simon 126
- Bobus György 54
- Bocsárdi Imre 113, 164
- Borsati Péter 143, 147, 154, 156, 178, 198
- Borsfai Ferenc 145
- Buskarics András 54
- Cienfuegos, Alvarez 161, 170
- Csák Mihály özvegye 157
- Csanaki Mihály 164
- Csapodi Lajos 205
- Császár Péter 148
- Csatári Gergely 112, 113

- Dés Sándor 140
Diocsek László 196
Domanicki János 116, 120, 125, 126, 143, 155
Dravec József 21, 29, 42, 43, 46, 47, 65, 86, 94, 96, 97, 104, 115, 120, 121, 123, 126,
138, 139, 142, 143, 145, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 170, 174, 176, 177, 181,
183, 184, 185, 186, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 211
Dominkovics Adalbert OFM 94
Dubnicai István 154, 163, 170, 173, 175, 180, 187, 188, 190, 192, 201
- Esterházy Imre gróf 65, 162, 163, 165, 166, 182, 186, 187, 192
- Fábri Eleszár OFM 48
Fabsics Mihály 57, 58, 114, 130, 161, 162, 170
Farkas István 112, 113
Fekete János Gergely 55
Festetics Kristóf 145
Fontány Gábor 58
Fonyó Sándor 35
Franz Mihály OFM 88
- Gálfi János 113
Gicei István 46, 148, 170, 203
Gracer Zoerard OSB 40
Grimperger / Grinberg Bernát 48
Groll Adolf 170
Grossinger Ignác 152, 153
Grubánovics Zsigmond 142, 144, 146, 147, 153, 159, 163, 169, 170, 178, 203
- Györe István 147, 148, 178, 203
- Hertelendi Gábor 145
Horányi Gábor 97, 98
Hortenzius Fábián 112
Horvát János törökkoppányi plébános 126
Horvát János tapolcai esperesplébános 147, 198
Horvát Mátyás 61
Horvát Pál 46, 121, 142, 152, 154, 170, 174, 179, 185, 186, 187, 198, 202, 203
Hőgyészi Ferenc 170
Hörman Bernát 55
Húsvét Ambrus 113

Illésházy József gróf 96, 97

Jambrikovics Pál 164

Janitkovics Péter 56

III. Károly király 56, 99

Kárvási József 159

Kemetmilner Placid OSB 55, 88, 118

Keresztély Ágost szász herceg 170

Kis Ignác padragi licenciátus 59

Kis Ignác (Kis Pál nagyprépost unokaöccse) 168

Kis István 123, 125, 143, 154, 170, 172, 176, 190, 191, 192, 194

Kis Pál 140, 142, 144, 145, 159, 164, 168, 170, 178, 195, 197, 198, 199, 201, 204

Kis Sándor 168

Koller Ignác 40, 41, 65, 86, 94, 97, 115, 122, 138, 145, 148, 150, 152, 163, 165, 166,
170, 182, 183, 186, 187, 195, 198, 199, 202, 203, 205

Komjáti Márton 159

Korlát Judit 200

Kozarics Jakab 35, 36

Kozorics Ferenc 131, 170, 171, 174, 176, 177, 180, 181, 184, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 199

Körmendi Imre 57, 162, 164, 170

Krály Péter 57

Kummer György 153

Kun István László 113

Leitner József 149, 150, 203, 209

Lenti István 96, 97, 121, 139, 142, 143, 145, 149, 150, 155, 158, 170, 172, 174, 180,
183, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 199

Lics Anzelm OFM 48

I. Lipót király 161

Mária Terézia királynő 69, 127

Mariani, Pietro 112, 113

Márkus Mihály 42, 120, 155

Márton Lajos 59

Maszár András 116, 119, 120, 140

Materényi Gábor 159

Mechl Dávid 48

Mihalik János 56, 57, 58

Milchdorfer (Tejfalusi) György 10, 95, 121, 122, 142, 149, 153, 155, 158, 170,
178, 181, 203

- Molnár János 90
Molnár Márton 153
Mulai János 115, 135, 147, 153, 179, 203
- Nagy András 58
Nagy Ignác, Séllyei 10, 151, 163, 169, 170, 178, 179, 189, 199, 200, 201, 203
Nagy István 56, 130, 162, 170
Nagy János, Séllyei 200
Nedecki Ferenc 146
Nesselrode Ferenc gróf 161, 170
Néveri András 112
- Oroszt Pál 142, 162, 164, 167, 170, 172, 174, 176, 184, 186, 187, 188, 190, 191,
192, 193, 195, 199
- Padányi Bíró Judit lásd *Bíró Judit*
Padányi Bíró Márton lásd *Bíró Márton*
Pais András 56, 57, 145, 155
Pápai János 113, 114, 153, 154, 161, 163, 170, 189
Pápai Tamás 56
Péntek Ádám 14, 148
Péntek György 124, 139, 158
Perl Mihály 42
Péterfi János báró 96
Podszklanszky Szaniszló 58
Potyondi László 80, 161, 170, 172, 174, 186, 187, 193
Pöstyéni Mihály 29, 39, 60, 114, 115, 116, 118, 119, 142, 150, 170, 173, 174, 176,
186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 196, 211
Pulai Ferenc 157
- Radanai Mátyás Ignác 161
Rascher János 48
- Ságodi István 113, 114, 164, 170
Sárkány Gábor 144, 145, 155, 167, 170, 172, 174, 176, 177, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 201
Schillinger Jakab 120, 123, 126, 140
Schmidegg Friderika grófnő 150
Schönpflug Ferenc 10, 40, 122, 136, 147, 150, 151, 153, 178, 179, 203, 209
Séllyei Nagy Ignác lásd *Nagy Ignác*
Séllyei Nagy János lásd *Nagy János*
Simonfi Mihály 158

- Simonyai János 50
Sinzendorf Fülöp Lajos gróf 170
Skultéti Apollónia 168
Sobri Márton 113
Solymosi László 51, 120, 125, 126, 154
Stehenics János 161, 169, 170, 189
Strattmann Eleonóra grófnő 189
Stublics György 48
- Szabadi János 80, 114, 161, 170, 174, 186, 187, 189, 193
Szabó Ferenc 185, lásd még *Szentimrei (Szabó) Ferenc*
Szabó János 95, 96, 158
Szakonyi János 112
Szalai György 161
Szapáry Péter gróf 97
Széchényi család 25, 61
Széchényi Antal gróf 196
Széchényi Pál 53, 54, 56, 65, 130, 165, 166, 183
Szentgyörgyi János 56
Szentimrei (Szabó) Ferenc 10, 116, 128, 142, 170, 172, 188, 190, 191, 192, 194, 197
Szentimrei Márton 112
Szopkovich János 114, 127, 143, 144, 145, 146, 147, 174, 176, 177, 193, 195, 196, 197
Szudics György 48
- Tabi Mihály 112
Tejfalusi György lásd *Milchdorfer (Tejfalusi) György*
Tomisics János 96, 122, 147
Tomor János 159
Törei László 136, 170, 179
Toussaint József báró 95
- Udvarhelyi János 59
Újvári Mihály 162, 170
- Volkra Ottó János gróf 6, 8, 36, 39, 41, 55, 62, 65, 66, 89, 90, 93, 94, 108, 162, 163,
165, 166, 167, 170, 180, 182, 185, 186, 192
Vörös József 123, 124, 143, 154, 157, 158
- Zádori Mihály 154, 161, 163, 165, 169, 170, 174, 186, 187, 192
Závodani Sámuel 56
Závodszy Mihály 159
Zbiskó József Károly 161

Zichy család 24, 25
Zichy Ferenc gróf 30, 41, 170
Zichy István gróf 149
Zichy János gróf 94, 149, 150, 151, 152

Zsolnai Dávid 205

VII. 3. Felekezetek és szerzetesrendek mutatója

bencések 33, 40, 41, 42, 58, 59, 64, 85, 88, 93, 118, 140, 146
ciszterciek 33, 34, 41, 93, 208
domonkosok 60
evangélikus 98, 99, 102, 104, 105, 123
ferencesek 12, 25, 29, 45, 46, 47, 48, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 74, 80,
82, 83, 84, 85, 86, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 106, 120, 135, 180
görögkeleti 103, 105
jezsuiták 43, 46, 52, 56, 59, 60, 83, 85, 93, 106, 123
kapucinusok 47, 49, 55, 60, 64, 94, 95, 96, 158
karmeliták 60, 94
lutheránus lásd *evangélikus*
pálosok 49, 60, 182
piaristák 90, 180
premontreiek 41, 59, 93
protestáns 14, 20, 27, 34, 44, 47, 63, 67, 68, 69, 70, 82, 83, 94, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 120, 161
református 60, 63, 68, 69, 70, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 123
zsidó 105

VIII.

THE ADMINISTRATION OF THE DIOCESE OF VESZPRÉM IN THE 18TH CENTURY

(Abstract)

The Roman Catholic Diocese of Veszprém has occupied a wide stretch of land throughout Transdanubia since the foundation of the state, covering nearly half of this geographic region. It stretched from the Danube bend to the Drava River, encompassing five counties: Pilis, Fejér, Veszprém, Zala and Somogy. The medieval country seat of Hungary, Buda, and the crowning city, Székesfehérvár, wedged into the diocese as 'exempt parishes', were removed from the jurisdiction of the diocesan bishop. By the middle of the 16th century, a significant part of the territory of the bishopric was subject to rule by the Ottoman Empire, and the territories outside the Ottoman occupational zone became the border of the Hungarian Kingdom and the Ottoman Empire, suffering continuous attacks. Another significant phenomenon in the 16th century was the expansion of the Reformation in Hungary. By the end of the century, due to the above-mentioned factors Catholic religious practice had technically ceased in the once thriving diocese, which incorporated nearly 500 parishes and 100 monasteries.

The revival of the diocese came in the first part of the 17th century and might have been triggered by the restructuring of the cathedral chapter in 1630. The superiors of the diocese were, however, hindered in implementing the ongoing work for nearly a century by the Ottoman occupation, the retaliations, and Ferenc Rákóczi II's war of independence. The peaceful decades in the aftermath of the Peace of Szatmár in 1711 brought about the conditions which made reconstruction possible for the Catholics in the territory.

This process of the establishment of the ecclesiastical organization between 1700 and 1777 in the territory of the Roman Catholic Diocese of Veszprém is the subject matter of my study. The starting date of my examination, 1700, gives me enough room to look into the conditions prior to the construction work after 1711. The closing date of my study, 1777, is set by the diocesan regulation by Maria Theresa, in the course of which the Diocese of Székesfehérvár was removed from the Diocese of Veszprém and, in addition, further territories were transferred to the other simultaneously founded diocese, the jurisdiction of the Diocese of Szombathely.

The source of my study is primarily based on the documents of church administration in the Archives of the Archbishop and the Archdiocese of Veszprém. In the course of the exploration of the sources I collected data related to the subject matter for almost 900 settlements, such as the existence of the parish, date of foundation, filial relationships, ruridecanal districts, noblemen/liege lords, monastic orders, presence of other denominations. This formed the basis of the study on the establishment of the intermediate church administration and the network of parishes. It soon became clear, however, that the topographical data collection cannot in itself explain questions arising from changes in the church administration. This prompted me to set about mapping the clergy of the diocese of the given period, consulting the list of historical names by János Pfeiffer, prince-provost of Veszprém and church historian, which was published in 1987. I collected the personal details of 577 priests, which was a primarily archontological collection aligned with the original goal of the study to reconstruct the church administration, but I also held it important to reveal details about the descendancy and studies etc. of the clergy. The core of the data warehouses was given by the registers for the whole diocese: the canonical visitations (*canonica visitatio*) from the 1740s and from 1778/79; registers of people (*conscriptio animarum*) from the 1750s and 1770s; registers of income (*conscriptio proventuum*) from the 1720s, 1750s and 1770s. The data elicited from these were made complete with other bundles of documents from the archbishopric and other archives.

The establishment of the episcopal polity

Up to 20 parishes can be traced back upon available data to 1710 in the diocese after preceding events in the 17th century. Half of them were located in Zala County in the western basin of Lake Balaton, mostly in the vicinity of Zalaegerszeg and Keszthely-Tapolca-Sümeg. In contrast, the protestant denominations were present in a large part of the diocese. Territories inhabited by protestants stretched from the Danube bend to the Drava River, only the central and western parts of Zala County were unrepresented by their denominations. The Lutherans had a scattered settlement layout; they were present in Veszprém County and in the south-western part of Somogy County. (See Map V.) During the first decades of the 18th century pastoral care was given to Catholic worshippers by monks, mostly Franciscan (the Convents of Buda, Székesfehérvár, Veszprém, Sümeg, Keszthely, Bucsuszentlászló, Andocs and Simontornya of the Catholic Province named after the Virgin Mary, the Convents of Kanizsa, Atád, Segesd and Szigetvár of the Province named after Saint Ladislaus, and the Convents of Buda and Dunaföldvár of the Bosnian Province). Besides the monks, the 'licentiati' – the laymen – must be noted for playing an active role in assisting the pastors.

Scarcely 50 years later, the network of Catholic parishes extended over the whole diocese. In 1777 the number of parishes approached, then exceeded, 180, and their territorial layout was more or less even.

At the same time, the layout of the ruridecanal districts also changed. In this period these districts were the intermediate level of church administration, due to the lack of archdeaconries with real power. At the beginning of the given period one district at most is likely to have existed (in Zala County), 50 years later, however, parishes were organized into 11 districts.

The establishment of the episcopal polity can be divided into several stages. The first stage lasted from 1710 to 1735 and was characterized by the intensive establishment of parishes, their number growing from 20 to 91. Although huge territories were left uncovered (the southern parts of Fejér County, the eastern basin of Lake Balaton and the southern part of Somogy County), the episcopal organization was present in the catholic majority block and scattered settlements. A closer examination of the establishment of parishes in the first quarter of the century reveals that the settlements near Buda were the first to get their own pastors, as early as the 1710s, not independently of the settling of people of German origin in the area. (See Map VI.)

In the second stage, the decade after 1735 saw the intensity of the establishments of new parishes decrease significantly. This can be accounted for by the depletion of resources due to the population reaching its limits in financing the parishes. This is well illustrated by a 1735 register for all the diocese which gave a detailed description of not only the incomes but also the conditions of the buildings and temples of the parishes. At that time scarcely a quarter of the vicarages and one fifth of the churches were found to be in a satisfactory state of repair. The incomes were not much better either. The Royal Council of Governor thought that a minimum of 150 forints annual income was sufficient to ensure a suitable standard of living for a priest. However, the income of almost half of the priests (39) was under 100 forints, and a further 25 priests had an income below the 150 forint mark. Therefore in the case of two thirds (64) of all the parishes the annual income was not sufficient to ensure a satisfactory standard of living. In addition, the clergy of the diocese, who – due to their being few in number – could only perform their duties with the assistance of the monks, grew old by the third decade of the century. New recruitments were obstructed by the lack of seminars in the diocese on the one hand, and by the low number of positions on the other.

During the decade after 1735 only 15 parishes were established, in contrast to the previous quarter of the century when an average of 30 parishes were established every decade. The pivot point of the ecclesiastical changes then shifted to the districts, which followed the course of changes in the network of parishes. The District of Veszprém was established in the mid 1730s with the separation of the districts of Buda and Fehérvár. At the same time was

the first – unsuccessful – attempt to divide the ruridecanal district covering the huge Somogy County. This finally happened in 1745.

The third stage of the establishment of the ecclesiastical polity lasted for about 15 years from 1745.

This stage was also characterized by a growing intensity of the establishment of new parishes, which was made possible by several phenomena. The groundwork of the previous decades resulted in a growth of the pastoral positions, which led to the reestablishment of the seminar in the diocese in 1745. These two factors together ensured the recruitment of new priests in the diocese. In the second half of the 1740s, 22 new parishes were established within 5 years, and in the following decade a further 30 parishes recruited their own priests. After 1745, the senior bishopry focused its attention on the previously parish-less territories, namely the southern parts of Fejér and Somogy Counties. As a result, by 1750 the main structure of the network of parishes was formed in the whole territory of the diocese, which served as a resource for the bishopry in the 1750s to start creating a denser network of the parishes in certain areas, primarily in Zala County, where the Catholic presence was greatest in terms of both number and proportion. This is supported by the fact that more than half the parishes established in this decade, i.e. 18, were founded in this area.

In the third stage, more ruridecanal districts were created, which is a good indication of the changes in the network of parishes. First, the two districts of Zala each lost one district (that of Tapolca in 1747, and Kanizsa in 1750), then the district of Palota was formed in 1755 on the border of Veszprém and Fejér Counties, and finally, in 1756 they decided to establish the district of Ráckeve from the parishes of Fejér and Pilis Counties. This increased the number of districts to 11, and – with the exception of Somogy County – the size of the districts also approached the ‘ideal’ unit comprising 10–12 parishes. (See maps VII. and IX.)

In the fourth and final stage, which can be counted from the end of the 1750s, further refinements in the network of the episcopal polity can be observed. Nearly all the parishes founded at that time were established in settlements with denominational plurality but also with a dense network of parishes. Presumably they thought they stood a chance of strengthening the positions of the Catholic Church further by a personal presence in these territories. This is particularly striking if we look at the southern part of Somogy County with its significant Protestant majority, where these new establishments are clearly missing at this time. The ecclesiastical organization of this territory was brought to the fore again only at the beginning of the 19th century. (See map VIII.)

The governors of the diocese

In the second part of my study I addressed questions such as which clusters of the clergy played a role in the governance of the diocese, and what options the superiors of the clergy had in order to form an elite in the diocese, or reversing the question, what career possibilities did the clergy have.

I tried to answer these questions by examining the deans, the members of the chapter and the commissaries that, together with the bishop, had an important role in the management of the diocese.

In this period, 49 rural deans worked in the diocese. Although some of them came from other dioceses, and were appointed deans immediately upon arrival or after one or two years, new members to the deaconry were basically recruited from the active clergy of the diocese. The priests who were given the assignment of the deanship had spent on average ten years working as priests before they could assume their new office. Besides their pastoral work, their education played an important part in their being promoted. Most of them had graduated in Nagyszombat, and surprisingly few of them continued their studies in rural seminars. In the case of 4 out of the 49 deans there are no data concerning the location of their theological studies. Only 2 of the known 45 graduated in Veszprém, as well as one in Győr and one in Buda. Of the remaining 41, 2 graduated in Vienna, the others in Nagyszombat. By contrast, the educational distribution of the entire clergy reveals a different picture. We have data of the locations of the theological studies of nearly 450 priests. Only one third of them graduated in Nagyszombat, one third graduated in Veszprém, and one third in other, mostly rural seminars (Győr, Zagreb, Buda, Kassa, etc.). The care taken in selecting the deans may have accounted for the low overall number of unsuccessful deaconal careers that we know of. Most deans served until death, or were appointed canons and thus moved up the career ladder.

Sixteen deans of the 49 were awarded the title of honorary canon and 13 took possession of their canonicate. This latter number constitutes nearly half of the 29 canons with an income in this period. If we examine in detail the careers of those who received the stallum of the canon, it can be asserted that most of the new recruits of the cathedral chapter of Veszprém were supplied by the clergy of the diocese. Nineteen of the 29 canons had previously served as priests in the diocese, and only 10, one third of the canons, were recruited from outside the diocese. These cases also show a personal relationship between the beneficed and the relevant superior, as well as the participation in the management of the diocese (for instance, as commissary) after admission to the chapter. All this distinguishes the Veszprém Chapter from its contemporary counterparts in Győr, Esztergom, or Pécs, which was considered

to be similar because of their similar circumstances, but in the cases of these three chapters the beneficiaries of some of the income of the diocese were often persons who had no previous attachment to that particular diocese, nor did they play any part in the life of the diocese later on. This was largely due to the fact that at that time the diocesan bishop decided about the allocation of incomes – except for that of the principal provost – in the Bishopry of Veszprém, but this practice was followed less often in the other dioceses and only in certain cases. It can be observed that the more time the bishops spent in the diocese, the more beneficed were chosen by them from the local clergy. An unusual person in this respect is Márton Padányi Bíró (bishop 1745–62), who spent his whole career in the Diocese of Veszprém: all 8 canons appointed by him were beneficed from the diocese, and only his first principal provost came from outside the diocese.

The case of Márton Padányi Bíró is also special because, in contrast to his predecessors, in the first 10 years of his work as a bishop (1745–55) he did not have the opportunity to allocate donations to canons. He was apparently embarrassed by the fact that at the beginning of his career he had a conflict with several members of the chapter, or came into conflict with them later on. In 1749 he instituted the title of honorary canon, which he gave to reliable rural deans, persons who later played a part in the governance of the church in the middle or second half of the 1750s. The honorary canon title became a ‘precondition’ to the incomes of chapters opening from 1755. After 1749 only one person was admitted to the chapter who had not previously been awarded this title.

The commissaries came from among the members of the chapter in every case, and – with only two exceptions – were granted the income of the cantor or that of a higher dignitary when they assumed office. There were 8 commissaries working in the diocese in this period. The commissary collaborated with the bishop in the governance of the diocese with broad powers, and took part in both organising and supervising the pastoral, governmental and judicial duties.

At the end of my paper, a case study describes the endeavours of Bishop Márton Padányi Bíró to establish the elite of the diocese. During his first years as bishop he had to subordinate his endeavours to the settlement of his disputes with some members of the chapter, including principal provost Pál Orosz, his first commissary. He promoted his supporters to key positions, including the unusual appointment to commissary of the sixth canon, István Lenti, whose income was well below that of the preceding commissaries. Following this event, from the end of the 1740s, not independently of the institutionalization of the title of honorary canon, he tried to create a circle of trust with 3–5 people from among deans in their 40s or 50s, who were a generation younger than him and whom he could rely on in the governance of the diocese

in the medium term. Their role became much appreciated in the second half of the 1750s, when a generation change took place in the chapter (after 1755) and in the commissary (in 1758). The 1750s saw another change of direction in his personnel policy. Henceforward he promoted young priests of around 30 years of age to key positions – also in the chapter – who used their preeminent skills to serve the diocese only much later, in the 1770s. Among them was Ignác Séllyei Nagy, the first bishop of the Diocese of Székesfehérvár, founded in 1777.

An examination of those who took part in the governance of the diocese reveals that in this period there was – at least in comparison with the Transdanubian bishoprics – a unique opportunity for the inferior clergy of the diocese actively serving as priests to be promoted to higher positions with the income of the canon; in fact, in the second half of the period they were the only source of those who were granted these positions. Márton Padányi Bíró's career well exemplifies the career opportunity that talented priests could have under fortunate circumstances. Padányi Bíró was admitted to the chapter (1729) following his pastoral service in Bicske (1723), where he moved up the career ladder with the support of his superior. During this time he was also commissary of the diocese (1734–38), and was finally appointed bishop by the monarch (1745). With the exception of the bishopry, many from the clergy in the diocese took the same path.

Appendix

At the end of my study the archontology of the rural deans, canons and commissaries can be found in an appendix. I also give, for information, the register of the parishes functioning in the diocese in the period, and the incomes of the priests in three time segments (1735, 1754/55 and 1774/76). I have also created maps for a better understanding of the text. Some of them illustrate a problem, some depict the whole diocese in time segments (middle of the 1730s, second half of the 1750s and c.1777).

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	5
I.1. A dolgozatban használt egyházigazgatási fogalmak.....	11
I. 2. Szakirodalom és források.....	14
II. A PLÉBÁNIAHÁLÓZAT KIÉPÍTÉSE A 18. SZÁZADBAN.....	27
II.1. Az egyházmegye területi kiterjedése	28
II.2. Az egyházmegye plébániahálózata	46
II.2.1. A kiinduló állapot: plébániák a 18. század első évtizedében (1710-ig).....	53
II.2.2. A plébániahálózat bővülése a 18. században	65
II.2.3. A plébániahálózat kiépítésének első üteme: a 18. század első harmada	74
II.2.4. A plébániahálózat továbbépítésének terve 1735-ből	82
II.2.5. A plébániahálózat kiépítésének második üteme: a 18. század dereka.....	83
II.2.6. Az egyházmegye papságának létszáma a vizsgált időszakban.....	87
II.2.7. Szerzetesek a plébániák élén.....	93
II.2.8. Protestáns felekezetek az egyházmegyében.....	98
II.3. Összegzés: a plébániahálózat kiépítése az egyházmegyében.....	107
III. AZ EGYHÁZSZERVEZET KÖZÉPSŐ SZINTJÉNEK KIÉPÍTÉSE.....	109
III.1. Egy nem létező igazgatási szint: a főesperességek	111
III.2. Esperesi kerületek Pilis és Fejér megyék területén (budai / fehérvári főesperesség).....	118

III.3. Esperesi kerületek Somogy megye területén (somogyi főesperesség)	122
III.4. Esperesi kerületek Veszprém megye területén (székesegyházi, más néven veszprémi főesperesség).....	127
III.5. Esperesi kerületek Zala megye területén (zalai főesperesség)	129
III.6. Összegzés: esperesi kerületek a 18. századi veszprémi egyházmegyében	132
IV. A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE IRÁNYÍTÓI.....	137
IV.1. A kerületi esperesek.....	139
IV.2. A veszprémi székeskáptalan tagjai.....	160
IV.3. A káptalani javadalomhoz jutás előszobája: a tiszteletbeli kanonokok	174
IV.3.1. A veszprémi plébánosok	179
IV.4. Az egyházmegye vezetése: a püspökök és helynökeik	182
IV.5. Lehetőségek és korlátok az egyházmegyei elit alakításában Padányi Bíró Márton példáján	188
IV.6. Összegzés: az egyházmegyei papi pályamodell	204
V. FÜGGELÉK	213
V.1. A veszprémi egyházmegye helynökeinek, kanonokjainak és espereseinek archontológiája 1700–1777	213
V.1.1. A veszprémi egyházmegye püspökei.....	215
V.1.2. A veszprémi egyházmegye helynökei	216
V.1.3. A veszprémi székeskáptalan	218
A veszprémi székeskáptalan tagjai	218
Nagyprépostok	218
Olvasókanonokok.....	220
Éneklőkanonokok	222
Őrkanonokok.....	225
Székesegyházi főesperesek	227
(Mester)kanonokok.....	231
Hántai prépostok.....	235

Divisorok, dékánkanonokok	236
Tiszteletbeli kanonokok 1749–1777	240
V.1.4. A kerületi esperesek.....	243
Fejér és Pilis megyék (budai / fehérvári főesperesség).....	243
Pilisi, más néven budai esperesi kerület (–1777).....	243
Fehérvári esperesi kerület (1737–1777)	245
Ráckevei esperesi kerület (1756–1777)	246
Somogy megye (somogyi főesperesség).....	246
Somogyi esperesi kerület (1710-es évek–1734).....	246
Somogyi felső (kaposi) esperesi kerület (1734–1735).....	246
Somogyi alsó (igali) esperesi kerület (1734–1735).....	247
Somogyi esperesi kerület (ideiglenesen egyesítve 1735–1745).....	247
Somogyi felső (tóparti vagy karádi) esperesi kerület (1745–1746)	248
Somogyi alsó (kaposi) esperesi kerület (1745–1746).....	248
Kaposvári esperesi kerület (1747–1777)	248
Marcali, később segesdi esperesi kerület (1747–1777).....	249
Veszprém megye (székesegyházi főesperesség).....	250
Veszprémi esperesi kerület (1734–1777).....	250
Mezőkomáromi, később palotai esperesi kerület (1755–1777).....	251
Zala megye (zalai főesperesség)	252
Keszthelyi esperesi kerület (–1777).....	252
Tapolcai esperesi kerület (1747–1777).....	253
Egerszegi esperesi kerület (1720-as évek–1777)	253
Kanizsai esperesi kerület (1750–1777)	255
V.2. A veszprémi egyházmegye területén fekvő plébániák 1700 és 1777 között.....	257
V.2.1. Plébániák esperesi kerületek szerint csoportosítva	257
V.2.2. Az egyházmegye plébániái betűrendben.....	263
V.2.3. A szerzetesrendek által ellátott plébániák betűrendben.....	276
V.3. Az egyházmegye plébánosainak jövedelme 1735-ben, 1754/1755-ben és 1774/1776-ban.....	282
V.4. Térképek	292

VI. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK.....	301
VI.1. Levéltári források.....	301
VI.2. Nyomtatott források és felhasznált irodalom.....	304
VII. MUTATÓK	319
VII.2. Helynévmutató.....	320
VII.1. Személynévmutató.....	336
VII.3. Felekezetek és szerzetesrendek mutatója.....	341
VII. THE ADMINISTRATION OF THE DIOCESE OF VESZPRÉM IN THE 18TH CENTURY (<i>Abstract</i>)	343

Kiadja
A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
valamint a
Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár
Felelős kiadó Boross István és dr. Márfi Gyula
Készült a veszprémi OOK–PRESS nyomdában
Felelős vezető Szathmáry Attila
ISBN 978-963-7229-44-2
A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37.
ISSN 0134-112X
A veszprémi egyházmegye múltjából 28.
ISSN 0238-7190